

Konstitutionsutskottets betänkande

1980/81:25

med anledning av granskning av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning

Enligt regeringsformen åligger det konstitutionsutskottet att granska statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. För detta ändamål har till utskottet överlämnats de protokoll som förts i regeringen under år 1980. Beträffande vissa ärenden har utskottet även tagit del av de handlingar som hör till ärendena.

I det följande lämnas först en redogörelse för granskningsarbetets omfattning och inriktning och sedan en översiktlig redovisning av regeringsprotokollens innehåll m. m. Den verkställda granskningen och dess resultat upptas därefter i betänkandets huvudavsnitt. Till betänkandet har fogats ett antal bilagor, vari redovisas vissa inom utskottets kansli upprättade granskningspromemorior m. m. I bilagor till betänkandet offentliggörs också vad som framkommit vid utfrågningarna inför utskottet vid granskning av den s. k. TELUB-affären.

Granskningsarbetets omfattning och inriktning

Inledningsvis uppmärksammar utskottet vissa för regeringens arbete grundläggande frågor, nämligen parlamentarismen och regeringens beslutsformer. Detta sker med anledning av att dessa frågor aktualiseras i flera av de särskilda granskningsärenden som utskottet behandlat.

I sedvanlig ordning har granskningen omfattat lagrådsremisserna, propositionsavlämnandet, utgivningen av svensk författningssamling (SFS) samt regeringens behandling av riksdagens skrivelser. Granskningen av lagrådsremisserna har i år ett särskilt intresse med hänsyn till att nya regler gäller på detta område sedan den 1 januari 1980. I fråga om propositionerna har också uppmärksamrats regeringens tillämpning av den regel i riksdagsordningen enligt vilken proposition med förslag om nytt eller väsentligen höjt anslag bör innehålla uppskattning av framtida kostnader för det ändamål som förslaget avser. I likhet med flera tidigare år behandlas också statsrådets och departementens befattning med interpellationer och frågor. Denna granskning är i år mer ingående med anledning av det ökade antalet interpellationer och frågor under senare år.

Under föregående års granskningsarbete inleddes en granskning av regeringens utövning av sin normgivningsmakt. Denna granskning avsåg förra året regeringsförfordningar som utfärdats under åren 1978 och 1979 inom bostads- och kommunikationsdepartementens verksamhetsområden.

Årets granskning omfattar ekonomi- och budgetdepartementens förordningar under åren 1979 och 1980.

Utskottet har i årets granskning uppmärksammat möjligheten till s. k. extraordinära rättsmedel i ärenden som avgjorts av regeringen. Speciell uppmärksamhet har riktats på två regeringsärenden i vilka regeringsrätten haft att pröva ansökningar om resning.

Regeringens praxis på byggnadslagstiftningens område har tidigare undersökts i 1978 och 1979 års granskning. I år redovisar utskottet resultatet av en undersökning som avser regeringens handläggning av byggnadsplaneärenden i områden som berörs av geografiska riktlinjer i den fysiska riksplaneringen. I samband härmed behandlar utskottet två enskilda byggnadsärenden som avgjorts av regeringen under år 1980.

Utskottet lämnar i betänkandet en redovisning av regeringens åtgärder i samband med förra årets arbetsmarknadskonflikt, den största som inträffat på svensk arbetsmarknad i modern tid.

Bland de särskilda ärenden som utskottet granskat står TELUB-affären i förgrunden för intresset. Frågan behandlades i förra årets granskning. Men bl. a. med anledning av de ytterligare uppgifter som kommit fram om utbildningen vid TELUB har utskottet ansett sig böra ta upp frågan till förnyad granskning. Som inledningsvis nämnts redovisas i detta ärende ett omfattande material, bl. a. stenografiska uppteckningar av utskottets utfrågningar av ett stort antal personer som på olika sätt har haft beröring med ärendet.

Utskottet har också tagit upp till granskning regeringens beredning av förslaget i den s. k. besparingspropositionen (prop. 1980/81:20) om ändrade grunder för beräkning av basbeloppet. Vidare granskas regeringens handläggning av frågan om finansiellt stöd till Norrlands Skogsägares Cellulosa AB (Ncb) ur några olika aspekter. Inom det industripolitiska området behandlas också regeringens åtgärder med anledning av riksdagsbesluten dels våren 1979 om inrättande av nationella samhällsägda utvecklingsbolag, dels våren 1980 om Öresundsvarvet i Landskrona. I samband med den senare frågan uppmärksammas också regeringens åtgärder med anledning av krisen inom Kalmar Varv AB hösten 1980.

Två frågor med utrikespolitisk anknytning har även granskats. Den ena är regeringens beslut i januari 1981 att medge undantag från förbudet mot investeringar i Sydafrika och Namibia. Den andra frågan gäller bidragsgivningen till Internationella studentfonden (IUEF) i Genève.

Under rubriken Övriga ärenden behandlar utskottet till sist 1) vissa frågor rörande avtalet mellan COGEMA och Svensk Kärnbränsleförsörjning AB, 2) handläggningen av vissa utvisningsärenden med stöd av den s. k. terroristlagstiftningen, 3) handläggningen av ansökan av Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB om statlig kreditgaranti samt 4) handläggningen av ärenden rörande vapenexport till Indonesien.

Översiktlig redovisning av regeringsprotokollens innehåll m. m.

På sedvanligt sätt lämnas i *bilaga 1* till årets granskningsbetänkande en redovisning i tabellform av antalet avgjorda regeringsärenden under åren 1979 och 1980. Utvecklingen beträffande det sammanlagda antalet regeringsärenden under de senaste 15 åren har inneburit först en successiv minskning från närmare 32 000 ärenden år 1966 till omkring 25 000 ärenden under åren 1969 och 1970 och därefter åter en viss ökning till drygt 28 000 ärenden åren 1973–1975. Åren 1976–1979 skedde en påtaglig stabilisering till mellan 27 000 och 28 000 ärenden. För år 1980 redovisas en minskning med närmare 2 000 ärenden.

I tabellen i *bilaga 1* har regeringsärendena fördelats dels på departement, dels på tio olika ärendegrupper. Beträffande antalet ärenden i de olika grupperna kan konstateras att besvärärendena under år 1980 liksom under 1979 var den största gruppen med ca 8 000 ärenden (31 % av samtliga ärenden). Antalet besvärärenden har dock minskat med ca 800 ärenden. Minskningen är främst hänförlig till försvars-, kommunikations-, utbildnings- och bostadsdepartementens områden. Den näst största ärendegruppen med ca 7 200 ärenden (28 %) utgörs av dispens- och övriga partsärenden. Andra större ärendegrupper är tjänsteärendena (ca 4 500) och ärenden som gäller regleringsbrev samt anslags- och statsbidragsärenden (ca 3 200). Båda dessa ärendegrupper har minskat med 500 resp. 300 ärenden, under föregående år jämfört med år 1979.

Inom samtliga departement utom ekonomidepartementet har antalet avgjorda ärenden minskat. Störst är minskningarna inom utbildnings-, arbetsmarknads-, kommunikations-, kommun- och budgetdepartementen.

Av konseljprotokollen framgår att under år 1980 hölls tre konseljer, den 9 januari, den 2 juni och den 3 oktober.

Statsministerns protokoll visar att regeringens sammansättning ändrats vid ett tillfälle under år 1980. Med verkan från den 1 augusti entledigades Ingemar Mundebo som budgetminister och ersattes av den tidigare arbetsmarknadsministern Rolf Wirtén. Som arbetsmarknadsminister förordnades statssekreteraren Ingemar Eliasson. Vidare kan nämnas att utrikesminister Ola Ullsten utsetts till ställföreträdare för statsministern, också fr. o. m. den 1 augusti 1980.

Slutligen skall nämnas att en ny instruktion för regeringskansliet utfärdats under år 1980 (SFS 1980:560). Några mer omfattande förändringar i förhållande till den gamla instruktionen av år 1965 är det emellertid ej fråga om. Den viktigaste nyheten är att statsrådsberedningen, som tidigare lydde under justitiedepartementet, avskiljts som en särskild administrativ enhet inom regeringskansliet.

Utskottets granskning

1. Parlamentarismen och regeringens beslutsformer

I flera ärenden, som har tagits upp i årets granskning, har aktualiserats frågor som berör parlamentarismen och regeringens beslutsformer. Utskottet vill med anledning härav lämna en redovisning av gällande regler m. m. i dessa frågor.

Begreppet parlamentariskt statsskick förekommer i regeringsformen endast i det första kapitlets inledande paragraf. Där heter det bl. a. att den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statsskick och genom kommunal självstyrelse. Någon definition av parlamentariskt statsskick eller parlamentarism finns inte i regeringsformen. I 1 kap. 6 § anges, dock utan att denna term nämns, en vanlig definition av parlamentarism, nämligen att regeringen är ansvarig inför riksdagen.

I förarbetena finns den utförligaste diskussionen om innebörden i begreppet parlamentarism i författningsutredningens slutbetänkande (SOU 1963:17 s. 129 ff.). Där anförs följande:

När ett statsskick betecknas som parlamentariskt, avser man därmed i första hand att allmänt framhäva den dominerande roll som tillkommer folkrepresentationen, parlamentet, inom detta statsskick. Det finns här icke plats för något annat statsorgan som, när det gäller rätten att i sista hand fatta de väsentliga politiska besluten, kan göra parlamentet rangen stridig. Att statsskicket är parlamentariskt utsäger emellertid också något mera bestämt om förhållandet mellan parlamentet och regeringsmakten. Eftersom parlamentarismen historiskt växt fram i konkurrens med en självständig regeringsmakt, innebar parlamentarismens seger att regeringen blev beroende av parlamentet. Detta beroendeförhållande framträder på två sätt.

För det första sätter parlamentarismen sin prägel på ministärbildningen och på ministärens ställning i förhållande till parlamentet. Ministären skall enligt denna ordning åtnjuta folkrepresentationens förtroende. Vanligen kommer detta att innebära, att ministärens ledamöter i stor utsträckning hämtas ur parlamentet och att de företräder bestämda åsiktsriktningar, partigrupper, inom parlamentet. Vid en öppen konflikt mellan parlamentsmajoritet och ministär är ministären skyldig att avgå. Om ett förtroendeförhållande i egentlig mening mellan ministär och folkrepresentation kan man vanligen endast tala, då ministären kan stödja sig på en majoritet i folkrepresentationen. När en sådan ministär ej kunnat bildas utan endast en ministär, som utgår från en minoritet i folkrepresentationen eller en "expeditionsministär" utan politisk förankring, har man karakteriserat förhållandet mellan ministär och folkrepresentation icke som ett förtroendeförhållande utan som ett toleransförhållande.

För det andra sätter parlamentarismen också sin prägel på förhållandet mellan statschef och ministär. Det är icke endast de i ministären ingående personerna som skall ha folkrepresentationens förtroende utan också regeringens politik. I praktiken betyder detta att det reella inflytandet över regeringsärendena kommer att ligga hos ministären och icke hos statschefen.

Om, såsom varit vanligt i stater med en monark som statschef, beslutanderätten i regeringsärenden enligt grundlagen tillkommit monarken och ministärens ledamöter tillagts rollen av rådgivare, har detta alltså inneburit att enligt parlamentarismen monarken regelbundet följt sina rådgivares råd. Endast i speciella situationer, då regeringens parlamentariska förankring eller parlamentets representativitet för folkopinionen satts i fråga, har en vägran att följa rådgivarnas råd ansetts förenlig med parlamentarismen. Har statschefen därutöver en reell, självständig beslutanderätt i vissa regeringsärenden är detta att betrakta som en inskränkning i parlamentarismen.

Vare sig i samband med den partiella grundlagsreformen 1969 eller den slutliga reformen 1974 diskuterades parlamentarismen särskilt ingående. Utskottet erinrade i sitt betänkande över 1973 års grundlagsproposition (KU 1973:26 s. 17) om vissa grundläggande värderingar, utifrån vilka grundlagberedningen hade bedrivit sitt arbete och om vilka enighet hade rått i beredningen. I fråga om parlamentarismen angav grundlagberedningen att utgångspunkten var den partiella författningsreformen, som innebar att regeringens beroende av riksdagen kom att framstå klarare än tidigare. I en ny grundlag borde emellertid parlamentarismen befästas ytterligare. Ett system med krafter som balanserar varandra skulle därför inte längre vidhållas. I stället skulle enligt grundlagberedningen gälla att regeringen för att kunna fungera måste åtnjuta riksdagens förtroende eller i varje fall tolereras av denna. Statschefen skulle inte längre ha någon politisk makt. Regeringen skulle, så länge den tolereras av riksdagen och inom den ram riksdagens beslut bildar, kunna handla med den kraft och snabbhet som fordras i ett utvecklat samhälle som vårt. Riksdagens dominerande ställning skulle tydligt uttryckas i grundlagen.

Utskottet konstaterade att propositionens förslag byggde på samma grundvalar och framhöll att även utskottet delade dessa värderingar.

I grundlagspropositionen (prop. 1973:90 s. 179) finns också ett annat uttalande om innebörden av begreppet parlamentarism. Uttalandet återfinns i inledningen till avsnittet om regeringsarbetet. Föredragande statsrådet anför där att enligt den parlamentariska praxis som vuxit fram i vårt land och som föreslogs bli grundlagsfäst ankommer det på regeringen att under ansvar inför riksdagen utöva vad som med en term hämtad från 1809 års RF benämns riksstyrelsen. I parlamentarismen såsom den nu allmänt uppfattas och kommer till uttryck i förslaget till RF ligger enligt statsrådet att regeringen är ett kollektiv, uppbyggt kring statsministerns person, vilket får förutsättas hållas samman av gemensamma politiska värderingar och målsättningar.

Beträffande regeringens beslutsformer skall här antecknas följande.

Enligt RF avgörs regeringsärendena vid regeringssammanträde (7 kap. 3 §). För att ett sådant skall föreligga krävs att minst fem statsråd deltar (7 kap. 4 §). Statsministern kallar övriga statsråd till regeringssammanträdet och är ordförande vid sammanträdet. Departementschef är som regel

föredragande i ärende som hör till hans departement. Protokoll skall föras vid regeringssammanträdena, och skiljaktig mening skall antecknas i protokollet (7 kap. 6 §). RF innehåller inga bestämmelser om förfarandet för att avgöra vad som – när olika meningar föreligger i ett ärende – är regeringens beslut och vad som är skiljaktig mening. Några sådana bestämmelser finns inte heller i annan lag eller i författning i övrigt. Regeringen har därmed frihet att – om frågan aktualiseras – själv från fall till fall avgöra vad som är regeringens beslut och vad som är skiljaktig mening.

En regering har också möjlighet att själv fastställa generella regler för beslutsfattandet inom regeringen i regeringsärenden. Hittills har veterligt ingen regering fattat beslut om särskilda förfaranderegler för avgörandet av regeringsärendena.

Den lämnade redogörelsen ger inte anledning till uttalande från utskottets sida.

2. Remisser till lagrådet

Utskottet har liksom tidigare år granskat regeringens remittering av lagförslag till lagrådet. I en granskningspromemoria, som fogas som *bilaga 2* till detta betänkande, lämnas en redogörelse för gällande regler på området och lagrådsgranskningens omfattning i fråga om de propositioner som har lämnats till riksdagen under år 1980.

Som framgår av promemorian gäller från och med den 1 januari 1980 nya grundlagsregler om inhämtande av yttrande från lagrådet. De nya reglerna i 8 kap. 18 § regeringsformen (RF) innebär att lagförslag i vissa angivna ämnen i princip bör granskas av lagrådet. Det gäller grundlag om tryckfriheten, lag om begränsningar i rätten att få ta del av allmänna handlingar, annan lag som angår begränsning av någon av de grundläggande fri- och rättigheterna, lag om kommunal beskattning, lag om svenskt medborgarskap och civilrättslig lag, offentligrättslig lag som avses i 8 kap. 3 § RF samt lag som avses i 11 kap. RF, t. ex. lag om rättegången. Remiss till lagrådet behöver dock inte ske om lagen är mindre viktig för enskilda eller från allmän synpunkt. Detsamma gäller om lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet eller om en lagrådsremiss skulle fördröja lagstiftningsfrågans behandling så att avsevärt men skulle uppkomma. Bestämmelserna i RF kräver emellertid att regeringen, om den utan att ha hört lagrådet föreslår riksdagen att stifta lag som hör till någon av de angivna kategorierna, i propositionen redovisar skälen till att yttrande inte inhämtats.

Utskottet konstaterar att de nya reglerna lett till en inte obetydlig ökning av antalet lagrådsremisser. Antalet lagrådsavdelningar har dock hittills kunnat hållas på samma nivå som tidigare.

Vid utskottets granskning av regeringens propositioner har som närmare

redovisas i promemorian påträffats ett antal lagförslag i ämne som anges i 8 kap. 18 § RF beträffande vilka regeringen varken inhämtat yttrande från lagrådet eller motiverat varför så ej skett. Utskottet vill understryka vikten av att det såsom föreskrivs i RF alltid lämnas en redovisning av skälen varför lagrådet inte hörts beträffande lagförslag inom det angivna området.

Frågan om lagrådsgranskning av förslag till ändring av basbeloppsreglerna i lagen om allmän försäkring behandlar utskottet i annat sammanhang (avsnitt 12).

3. Propositionerna

a. Propositionsavlämnandet

Sedan mitten av 1970-talet har utskottet årligen granskat propositionsavlämnandet. Detta har varit naturligt mot bakgrund av den centrala roll för riksdagsarbetet som regeringens förslag till riksdagen utgör. Det är främst två delfrågor som har stått i förgrunden vid granskningen. Den ena gäller spridningen i avlämnandet. Den andra avser förhållandet mellan å ena sidan de planer för propositionsavlämnandet som upprättas inom regeringskansliet och som överlämnas till riksdagen i anslutning till arbetets början i januari och oktober och å andra sidan det faktiska avlämnandet.

När gäller frågan om spridningen i avlämnandet har utskottet tidigare framhållit att en rad olägenheter uppstår i riksdagsarbetet om avlämnandet av propositioner koncentreras till vissa kortare perioder, t. ex. sista veckan före utgången av resp. propositionstid (den 10 resp. den 31 mars) eller rent av den sista dagen av dessa perioder. En påtaglig koncentration inverkar nämligen menligt på riksdagsledamöternas möjligheter att få tillräcklig tid för inläsning av regeringsförslagen och att hinna överväga och utarbeta motioner med anledning av dessa. Utskottens beredningsarbete försvåras också varjämte negativa effekter kan uppkomma för kammarens arbete, t. ex. under vårens slutskede. Även massmediernas möjligheter att ge en tillfredsställande redovisning av riksdagsarbetet försämras.

Beträffande frågan om förhållandet mellan de upprättade planerna och det faktiska propositionsavlämnandet har utskottet tidigare år erinrat om att en god överensstämmelse mellan plan och det faktiska avlämnandet är en viktig förutsättning för att riksdagen skall kunna arbeta på ett effektivt sätt. Om aviserade propositioner i stor utsträckning lämnas senare än planen anger eller om en rad propositioner avlämnas som ej angivits i planen förrycks arbetet i utskottet, och därigenom försvåras i hög grad riksdagens arbete.

I de båda berörda hänseendena har utskottet tidigare år konstaterat påtagliga brister. De rådande förhållandena har betecknats som synnerligen otillfredsställande, och utskottet har ansett att kraftfulla ansträngningar måste göras från regeringens sida för att få till stånd en ordning för

propositionsavlämnandet som möjliggör en utjämning och en bättre planering av riksdagens arbete, främst under vårarna.

Beträffande förhållandena under 1980 kan följande iakttagelser göras (se *bilaga 3*). Andelen av vårens propositioner som avlämnats under sista veckan före resp. propositionstids utgång har under perioden 1971–1980 varit genomsnittligt omkring 39 %. Under föregående år var den 42 %. Om man ser på hur stor andel av vårens propositioner som avlämnats sista dagen av resp. propositionstid har denna under samma tidsperiod varit genomsnittligt 14 %. I fjol var den 24 %. Även om anhopningen sista propositionsveckan under 1980 inte mer än måttligt överstiger genomsnittet för den gångna tioårsperioden och jämfört med de närmast föregående två åren faktiskt innebär en klar förbättring är det alltför många propositioner som avlämnats sista dagen.

I de propositionsförteckningar som lämnas anges som regel datum för planerat avlämnande. I några fall anges dock endast ungefärlig tid för avlämnandet, t. ex. "mars". Det är med utgångspunkt i angivet datum som utskottet gör sin planering av behandling och dag för bordläggning i kammaren av betänkanden. Benägenheten hos vissa departement att ange en så vag tidpunkt som t. ex. mars/april eller viss månad är därför från planeringssynpunkt olycklig. Den leder till uppenbara svårigheter för utskotten att beräkna när ärendebehandlingen kan påbörjas och avslutas. En viss risk finns också att avlämnandet kommer att ske i angiven periods sista skede. Det är därför önskvärt att departementen i fortsättningen i större utsträckning aviserar preciserad tidpunkt.

För ett planmässigt riksdagsarbete är det av stor vikt att de tidpunkter som anges i plan för propositionsavlämnandet i största möjliga utsträckning kan hållas. I detta hänseende har förhållandena under år 1980 varit otillfredsställande. Förseningen i förhållande till planen uppgår för 1980 till inemot två veckor i genomsnitt. Utskottet vill i detta sammanhang understryka vikten av att departementen informerar vederbörande utskott då förseningar kan befaras.

Som framgått ovan har förhållandena även under 1980 varit otillfredsställande när det gäller propositionsavlämnandet. De uttalanden som utskottet vid flera tidigare tillfällen gjort i dessa frågor är därför fortfarande aktuella.

b. Regeringens tillämpning av 3 kap. 2 § tredje stycket riksdagsordningen

Som närmare framgår av den kanslipromemoria som fogats till detta betänkande som *bilaga 4* har utskottet i årets granskning uppmärksammat regeringens tillämpning av reglerna i 3 kap. 2 § tredje stycket riksdagsordningen (RO). Enligt dessa regler bör proposition med förslag om nytt eller väsentligen höjt anslag innehålla uppskattning av framtida kostnader för det ändamål som förslaget avser. Om förslag till anslag grundar sig på plan för

längre tid än den för vilken anslaget har beräknats i propositionen, bör vidare planen redovisas.

Utskottets granskning har omfattat regeringens propositioner med förslag till anslag på statsbudgeten för budgetåret 1980/81. Granskningen visar att det i dessa propositioner finns flera förslag om nya eller väsentligen höjda anslag beträffande vilka redovisning av det framtida anslagsbehovet saknas eller redovisningen är bristfällig. Utskottet har förståelse för att det i många fall kan vara svårt att bedöma kostnaderna på längre sikt. Detta får dock inte hindra att så långt möjligt en redovisning lämnas av ett nytt eller väsentligen höjt anslags framtida konsekvenser. I samband med utskottets granskning har också noterats att reglerna i 3 kap. 2 § tredje stycket RO inte uppmärksammas i regeringskansliets anvisningar för propositionsskrivning.

Utskottet har med anledning av vad som förekommit vid granskningen funnit anledning att erinra om bestämmelserna i 3 kap. 2 § tredje stycket RO.

4. Utgivningen av Svensk författningssamling

I likhet med tidigare år har utskottet granskat utgivningen av Svensk författningssamling (SFS). Granskningen avser SFS 1980 och tar i huvudsak sikte på förhållandet mellan författningarnas ikraftträdande och tidpunkten då de utkommit från trycket.

Bestämmelser om kungörande av lagar och vissa andra författningar finns bl. a. i 8 kap. 19 § regeringsformen (RF), i lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar och i författningssamlingsförordningen (1976:725, omtryckt 1977:952).

Enligt 8 kap. 19 § RF skall beslutad lag utfärdas av regeringen utan dröjsmål och kungöras så snart det kan ske. Även förordningar skall kungöras så snart det kan ske, om inte annat föreskrivs i lag.

Lagen om kungörande av lagar och andra författningar är tillämplig på författning som beslutats av riksdagen, regeringen eller myndighet under riksdagen eller regeringen. Enligt 3 § skall för kungörande av författningar finnas SFS, Riksdagens författningssamling, författningssamlingar för centrala myndigheter och en författningssamling för varje län. Författning som utfärdats av regeringen skall enligt 4 § första stycket i princip kungöras i SFS. Om det blir lättare att överblicka författningsmaterialet eller andra särskilda skäl föreligger, får regeringen enligt 4 § andra stycket bestämma att en viss regeringsförfattning skall kungöras i någon annan angiven författningssamling. Genom ett tillägg som beslutats våren 1980 (prop. 1979/80:120, KU 1979/80:47, rskr 1979/80:271, SFS 1980:153) får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, bestämma att en sådan författning skall kungöras i någon annan angiven publikation. Utskottet underströk i sitt betänkande vikten av att denna möjlighet tillämpas synnerligen restriktivt. Enligt 4 § tredje stycket

kan regeringen, om utomordentliga förhållanden gör det påkallat, bestämma att en viss författning skall kungöras på annat sätt än som anges i första stycket, t. ex. genom att tas in i en publikation som inte har karaktären av författningssamling eller genom meddelanden i radio och TV. Med utomordentliga förhållanden menas krig, arbetskonflikt eller andra extraordinära situationer som gör det omöjligt att få en författning utgiven i vanlig ordning (prop. 1975/76:112 s. 71). Enligt 13 § skall av författning framgå när den träder i kraft.

Närmare bestämmelser om kungörande i SFS och andra författningssamlingar finns i författningssamlingsförordningen. Enligt 4 § förordningen utkommer SFS varje vecka, om inte särskilda skäl föranleder annat. Om regeringen har utnyttjat sin möjlighet att kungöra författning i annan författningssamling än SFS eller i någon annan publikation, skall enligt 5 § en notis om detta införas i SFS så snart det lämpligen kan ske.

Utredningen om författningspublicering föreslog i sitt betänkande (SOU 1970:48) Svensk Författningssamling att i lagen om kungörande av lagar och andra författningar skulle tas in en bestämmelse av innebörd att författning, om inte annat framgick av den, skulle träda i kraft två veckor efter det att den getts ut från trycket. Departementschefen (prop. 1975/76:112) framhöll emellertid att det i författningar som tas in i SFS regelmässigt på något sätt anges när författningen träder i kraft. Den fyraveckorsregel som gällde då inget annat angavs hade enligt departementschefen spelat ut sin roll och borde därför upphävas. I stället borde med avseende på alla författningar föreskrivas i lag att det skall framgå av författningen när den träder i kraft. En sådan ordning var enligt departementschefen väl motiverad från rättssäkerhetssynpunkt.

Vid riksdagsbehandlingen underströks i flera motioner vikten av att en författning kan nå sina adressater i god tid före ikraftträdandet. Med anledning härav uttalade konstitutionsutskottet (KU 1975/76:51 s. 8) följande:

Utskottet kan instämma med motionärerna när det gäller vikten av att planeringen av författningsutgivningen sker med beaktande av informationsfrågorna. Som allmän riktlinje bör härvid gälla att en författning skall träda i kraft först efter erforderligt rådrum för information om författningens innehåll m. m. Utskottet förordar att planeringen av arbetet med nya lagar och andra författningar sker med utgångspunkt i att om möjligt minst fyra veckor bör förflyta mellan en författnings kungörande och dess ikraftträdande. Är detta ogörligt bör helst åtminstone två veckor skilja kungörandet och ikraftträdandet. Kortare tid än en vecka bör endast kunna komma i fråga i undantagsfall. Till de absoluta minimikraven hör att en författning skall kungöras på ett sådant sätt att möjlighet föreligger för envar som berörs av författningen att ta del av författningens innehåll innan den träder i kraft.

Vad utskottet sålunda uttalat gav riksdagen regeringen till känna (rskr 1975/76:362).

Statsrådsberedningen har i en den 6 september 1976 dagtecknad promemoria om rutinerna vid handläggningen av regeringsärendena m. m. beträffande ikraftträdandetiden förklarat sig förorda att den då gällande allmänna minimitiden av en vecka mellan kungörandet (dvs. utkomstdagen från trycket) och ikraftträdandet förlängs med en vecka och samtidigt understrukt att denna "tvåveckorsfrist" skall anses som en minimitid. Om möjligt borde tiden vara längre och – liksom hittills – ikraftträdandet sättas till en bestämd dag.

I 1976/77 års granskningsbetänkande (KU 1976/77:44) framhöll utskottet att behovet av information om en författning självfallet varierade beroende på ämnet för författningen. Så t. ex. pekade utskottet på att s. k. beredskapslagar, t. ex. förordnande om prisstopp, för att vara effektiva måste ges omedelbar verkan och att detsamma ibland kunde vara förhållandet med skattelagstiftning. I vissa fall var vidare informationsfaktorn mindre betydelsefull. Detta var t. ex. fallet med ändringar i verksinstruktioner och liknande förordningar. Utskottet underströk slutligen vikten av att en så obestämmd ikraftträdandebestämmelse som att frågan överlämnas till regeringens avgörande *inte kom till användning annat än i undantagsfall* och när det av alldeles speciella skäl var motiverat.

I 1977/78 års granskningsbetänkande (KU 1977/78:35) konstaterade utskottet bl. a. att den av statsrådsberedningen rekommenderade tvåveckorsfristen mellan utgivning och ikraftträdande hade iaktagits för merparten av författningarna. Drygt 20 % av författningarna hade dock utkommit kortare tid än en vecka före ikraftträdandet. Detta föranledde utskottet att understryka vikten av att informationskravet tillgodosågs genom att erforderlig tid fick förflyta mellan utgivningen och ikraftträdandet.

I 1978/79 års granskningsbetänkande (KU 1978/79:30) noterade utskottet att nästan en fjärdedel av författningarna utkommit från trycket så sent som sju dagar eller kortare tid före ikraftträdandet. Detta kunde enligt utskottet inte anses tillfredsställande. Utskottet förutsatte att man inom regeringskansliet skulle öka ansträngningarna att följa de rekommendationer som år 1976 utfärdats av statsrådsberedningen, nämligen att en tidsrymd av två veckor mellan utkomstdagen och ikraftträdandet i princip skall betraktas som en minimitid.

I 1979/80 års granskningsbetänkande (KU 1979/80:50) konstaterade utskottet att någon förbättring inte skett i förhållande till föregående år när det gäller antalet författningar som utkommit från trycket senare än sju dagar före ikraftträdandet. Av 1 212 publicerade författningar hade 405 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Omkring 280 av dessa eller närmare en fjärdedel av det totala antalet hade utkommit sju dagar före ikraftträdandet eller senare. Utskottet underströk därför ånyo kraftigt vikten av att i princip minst två veckor får förflyta mellan en författnings publicering och dess ikraftträdande. Vid granskningen hade vidare noterats några fall där det inte framgick när författningen träder i kraft. Utskottet framhöll med

anledning härav det angelägna i att beträffande samtliga författningar iakttas bestämmelsen om att det skall framgå av en författning när den träder i kraft.

Under år 1980 publicerades 1 143 författningar i SFS. I *bilaga 5* till detta betänkande redovisas författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Bilagan upptar 348 författningar. Omkring 240 av dessa, alltså ca en femtedel av det totala antalet, utkom sju dagar eller kortare tid före ikraftträdandet eller efter denna tidpunkt. Rättschefen i statsrådsberedningen har påpekat att det, när det gäller författningar som varit beroende av riksdagsbeslut, i många fall inte varit möjligt att utfärda författningen med större tidsmarginal i förhållande till ikraftträdandet beroende på att riksdagens beslut kommit alltför sent. Det kan noteras att bland de 349 författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet finns 91 lagar samt 47 förordningar beträffande vilka hänvisning skett till ett riksdagsbeslut.

Vid genomgången av de författningar som publicerats under år 1980 har liksom föregående år noterats några fall där det inte framgår när författningen träder i kraft. Det gäller förordningen (1980:78) om inställande av vissa inskrivningsdagar under år 1980, förordningen (1980:358) om normaltalt för full arbetstid för år 1980, förordningen (1980:650) om vissa ersättningar vid kommunal samverkan på skolväsendets område under läsåret 1980/81, förordningen (1980:706) om basenhet för taxeringsåret 1982 och förordningen (1980:911) om inställande av vissa inskrivningsdagar under år 1981.

Regeringen har i ett antal fall utnyttjat möjligheten att kungöra regeringsförfattningar i annan författningssamling än SFS. Enligt de notiser som införts i SFS har under år 1980 94 författningar kungjorts på sådant sätt. Den nya möjligheten att, om synnerliga skäl föreligger, kungöra regeringsförfattning i annan publikation än författningssamling synes inte ha tillämpats under år 1980.

Det kan slutligen noteras att förordningen (1980:259) om fortsatt giltighet av förordningen (1980:106) om allmänt prisstopp, m. m. har kungjorts genom att den lästs upp i radio den 8 maj 1980. Förordningen har härefter bekantgjorts i andra hand genom att tas in i SFS. Förordningen utfärdades under pågående arbetskonflikt vid det tryckeri som trycker och distribuerar SFS. Kungörandet skedde med stöd av den tidigare nämnda bestämmelsen i 4 § tredje stycket lagen om kungörande av lagar och andra författningar.

Utskottet konstaterar att någon nämnvärd förbättring inte skett i förhållande till föregående år när det gäller antalet författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Enligt utskottets mening bör ökade ansträngningar göras inom regeringskansliet för att minska förseningarna i författningsutgivningen. Utskottets granskning ger inte underlag för någon säker bedömning av i vad mån förseningar i författningsutgivningen beror på sena riksdagsbeslut. Utskottet avser att

närmare ta upp denna fråga i kommande års granskning. Det bör dock understrykas att frågan i hög grad hänger samman med tidsplaneringen av propositionsavlämnandet. Denna fråga har utskottet behandlat i avsnitt 3 a.

Vad som framkommit vid granskningen ger slutligen utskottet anledning att liksom föregående år understryka vikten av att bestämmelsen om att det skall framgå av en författning när den träder i kraft iakttas beträffande samtliga författningar.

5. Regeringens utövning av normgivningsmakten

Vid årets granskning har utskottet fortsatt den undersökning av regeringens utövning av sin normgivningsbefogenhet som inleddes förra året. Slutsatsen blev då att normgivningssystemet enligt 1974 års regeringsform (RF) syntes – så långt undersökningen sträckte sig – fungera tillfredsställande och i stort sett svara mot de förväntningar och önskemål som uppställdes i förarbetena till RF. Årets granskning ändrar inte den slutsatsen. Den ger dock vid handen att funktionsdugligheten förutsätter att regeringen på vissa områden i relativt hög grad tar i anspråk sina på RF grundade befogenheter att meddela verkställighetsföreskrifter till lag resp. att delegera till myndighet att göra detta.

Årets granskning har omfattat normgivningen inom ekonomi – och budgetdepartementen. Den har begränsats till de författningar som intagits i SFS åren 1979 och 1980. Granskningen redovisas i sina detaljer i *bilaga 6*.

Inom de undersökta områdena är antalet lagar stort. När det gäller budgetdepartementets skatteområde överväger lagarna. 1979 var antalet lagar där omkring dubbelt så stort som antalet förordningar. 1980 svarade förordningarna bara för omkring en fjärdedel av det totala antalet författningar på området – återstoden utgjordes av lagar.

Även inom ekonomidepartementets författningar överväger lagarna stort. När det däremot gäller budgetdepartementets löne- och personalområde – som till den helt övervägande delen ligger inom området för regeringens restkompetens enligt 8 kap 13 § RF – är det naturligt att förordningarna helt dominerar bilden.

Kompetensgrunden verkställighetsföreskrifter har enligt undersökningen sin främsta betydelse inom den del av riksdagens obligatoriska lagområde som avser offentligrättsliga föreskrifter. RF kräver att alla grundläggande normer inom det obligatoriska lagområdet skall beslutas av riksdagen. Riksdagsförfarandet är så pass omständligt att det inte är i praktiken möjligt att använda det annat än i ett relativt begränsat antal fall. Liksom tidigare måste därför regeringen och myndigheter under regeringen svara för en stor del av den detaljinriktade normgivningen på det offentligrättsliga området. Detta blir möjligt genom institutet verkställighetsföreskrifter.

Gränsen mellan föreskrift som kräver lagform och verkställighetsföreskrifter kan inte sällan vara svår att dra. Några mera bestämda kriterier utöver de i bilaga 6 redovisade uttalandena i grundlagspropositionen kan knappast anges. Frågan om vad som är tillåtet som verkställighetsföreskrifter får i sista hand avgöras i det enskilda fallet. Mot denna bakgrund är det förståeligt att – som undersökningen ger vid handen – lagstiftaren i åtskilliga fall använt sig av s. k. kvasidelegering dvs. en bestämmelse som till formen är en delegationsregel men som faktiskt endast markerar att på en särskilt angiven punkt utfyllnad av lagregleringen skall göras genom verkställighetsföreskrifter.

Vid undersökningen har det inte varit praktiskt möjligt att i detalj granska om regeringen genom de förordningar, som avsetts utgöra verkställighetsföreskrifter till lagar, överskridit gränsen mot lagområdet. Det har inte framkommit att regeringen beslutat föreskrifter om verkställighet av lag utöver vad som medges enligt RF. I ett fall som närmare redovisas i bilaga 6 (s. 134) kan det dock ifrågasättas om inte regeringen överskridit sina befogenheter. Det har gällt en ändring i strafföreskrifter som regeringen inte får besluta enbart på grundval av den kompetens som meddelats genom 8 kap. 13 § RF. I övrigt har inte framkommit att regeringen inom de ämnesområden som undersökningen omfattat fattat normbeslut inom riksdagens obligatoriska lagområde.

Undersökningen ger anledning till antagande att en stor del av den totala normgivningen inom de granskade områdena efter delegering från regeringen ankommer på myndigheter under regeringen. Bl. a. har riksskatteverket uppenbarligen fått omfattande normgivningsbefogenheter.

Myndigheternas normgivning har en mycket stor praktisk betydelse för den enskilde. Denna normgivning är omfattande. Av det totala normbeståndet i samhället härrör sannolikt flertalet från olika myndigheter. Myndigheternas normgivning skall komplettera och fylla ut riksdagens lagstiftning och regeringens förordningar, som den är underordnad. Den har inte granskats i detta sammanhang. Uppsikten över denna myndighetsverksamhet får anses i första hand ankomma på regeringen. Det är ju regeringen som genom förordningar ger myndigheterna de erforderliga befogenheterna på området. Om det finns anledning till det kan regeringen begränsa eller helt återta tidigare bemyndiganden. Regeringen är också den instans som har att pröva ev. besvär över myndighets normbeslut. Även utan besvär kan regeringen alltid genom förordning upphäva eller ändra normer som beslutats av myndighet. Bl. a. av dessa skäl är det väsentligt att regeringen fortlöpande följer myndigheternas normgivning och tar de initiativ som framstår som påkallade. I sammanhanget kan erinras om att regeringen genom förordning kan meddela generella regler för myndigheternas normgivning.

De granskade förordningarna innehåller åtskilliga föreskrifter om delegering till myndigheter av normgivningsbefogenheter. I flertalet fall har delegeringsbesluten – vare sig det har varit fråga om s. k. subdelegering enligt 8 kap. 11 § RF eller delegering enligt 8 kap. 13 § tredje stycket RF – endast avsett begränsade delar av regeringens egen normgivningskompe-

tens. Det kan emellertid ifrågasättas om inte sådana generella bemyndiganden som bemyndigandet i 60 a § taxeringskungörelsen för RSV att meddela verkställighetsföreskrifter såvitt gäller kommunalskattelagen, lagen om statlig inkomstskatt och lagen om statlig förmögenhetsskatt (se bilaga 6 s. 131) borde ha på något sätt begränsats.

Slutligen kan noteras att det av undersökningen framgår att äldre bemyndiganden som, ehuru giltiga, inte är förenliga med RF:s normgivnings-system, fortfarande utnyttjas på skatteområdet.

6. Möjligheten till resning m. m. i ärende som avgjorts av regeringen

Utskottet har i årets granskning uppmärksammat möjligheten till s. k. extraordinära rättsmedel i ärenden som avgjorts av regeringen. Särskilt har undersökts hur möjligheten att ansöka om resning i regeringsärenden har utnyttjats. Därvid har speciell uppmärksamhet riktats på ett regeringsärende om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen i vilket regeringsrätten beviljat resning. Detta regeringsärende togs upp redan i förra årets granskningsarbete. Ärendet redovisades emellertid inte i granskningsbetänkandet, eftersom det då var föremål för prövning i regeringsrätten. Ett annat regeringsärende som utskottet särskilt kommer att ta upp i detta sammanhang gäller tillsättning av viss tjänst vid Musikaliska akademien. I detta ärende har regeringsrätten avslagit en ansökan om resning.

Extraordinära rättsmedel kan tillgripas för att söka ändring i ett avgörande som enligt vanliga regler är slutgiltigt, t. ex. därför att det är meddelat av högsta instans, därför att överklagande enligt särskild föreskrift är förbjudet eller därför att tiden för överklagande har gått ut. Resning kan beviljas på grund av väsentliga i första hand materiella fel hos beslutet och medför att ärendet skall tas upp på nytt av samma instans som sist beslutade i det eller i enklare fall av den resningsbeviljande instansen. Till de extraordinära rättsmedlen hör förutom resning återställande av försutten tid samt besvär över domvilla och det likartade rättsmedlet nullitetsbesvär. Återställande av försutten tid kan beviljas när någon har försuttit en klagotid och haft laga förfall för sin underlåtenhet att klaga och medför rätt att överklaga beslutet inom en ny tidsfrist. Besvär över domvilla och nullitetsbesvär, som i princip anförs hos närmast högre instans, kan tillgripas i vissa fall om ett avgörande är behäftat med vissa grova fel i första hand av formell natur.

I 11 kap. 11 § regeringsformen (RF) finns en grundläggande bestämmelse om resning och återställande av försutten tid. Enligt bestämmelsen kan resning i avgjort ärende samt återställande av försutten tid beviljas av regeringsrätten i fråga om ärende för vilket regeringen, förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet är högsta instans samt i annat fall av högsta domstolen. Av paragrafen framgår vidare att närmare bestämmelser om resning och återställande av försutten tid kan meddelas i lag.

I den äldre regeringsformen fanns en motsvarande bestämmelse i 19 §.

Enligt denna var dock regeringsrättens kompetensområde inskränkt till ärenden som tillhörde dess egen eller kammarrättens slutliga prövning. Den ändring som gjorts innebär bl. a. att regeringsärendena har förts till regeringsrätten.

I propositionen med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m. m. (prop. 1973:90 s. 409) uttalade föredragande departementschefen följande beträffande förslaget till reglering i 11 kap. 11 § RF:

Som grundlagberedningen har framhållit talar starka skäl för att bestämmelserna om resning och återställande av försutten tid tas upp i en ny RF. Högsta domstolens och regeringsrättens befogenheter med avseende på dessa extraordinära rättsmedel är av sådan grundläggande betydelse att bestämmelser i ämnet väl försvarar sin plats i grundlag. För bestämmelser i detta ämne talar också det förhållandet att de nämnda domstolarnas befogenheter i det aktuella hänseendet till stor del bygger uteslutande på 19 § i nuvarande RF.

I remisyttrandena över grundlagberedningens förslag har bl. a. från regeringsrättens sida förordats en viss omfördelning mellan regeringsrätten och högsta domstolen av handhavandet av de extraordinära rättsmedlen. Även jag anser att det lämpligen bör ankomma på regeringsrätten att bevilja resning och återställande av försutten tid inte bara när fråga är om ärenden för vilka regeringsrätten är högsta instans utan såvitt gäller alla ärenden där regeringen, förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet är högsta instans. I övriga fall bör beslutanderätten liksom hittills ligga hos högsta domstolen.

En bestämmelse av nu angivet innehåll har tagits in i förevarande paragraf. Där föreskrivs också att närmare bestämmelser i ämnet kan meddelas genom lag.

Förslaget och uttalandena godtogs av riksdagen (KU 1973:26, rskr 1973:265, KU 1974:8, rskr 1974:19).

Ytterligare lagregler om resning och återställande av försutten tid finns endast i fråga om brottmål och tvistemål. Reglerna, som finns i 58 kap. rättegångsbalken (RB), behandlar förutsättningar, tidsfrister och förfarande när det gäller resning och återställande av försutten tid i sådana mål. För förvaltningsärenden saknas motsvarande bestämmelser. Av regeringsrättens praxis har dragits slutsatsen att regeringsrätten så långt möjligt söker ledning i RB:s bestämmelser men inte anser sig helt bunden av dem. Resning har t. ex. beviljats inte bara på grund av materiella fel som anges i 58 kap. RB utan också på grund av väsentliga fel i förfarandet.

Frågan om ytterligare lagregler om resning och återställande av försutten tid i förvaltningsärenden behandlas f. n. av förvaltningsrättsutredningen (Ju 1978:09), som tillkallats för att göra en översyn av förvaltningslagen m. m. Utredningen har bl. a. i uppdrag att utarbета närmare lagregler om resning och återställande av försutten tid i ärende där regeringen, förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet är högsta instans. Föredragande departementschefen anförde i direktiven (Dir. 1978:85, se 1979 års kommittéberättelse Del II s. 60) att allmänheten i stor utsträckning torde vara okunnig om

de båda berörda rättsmedlen. Detta beror enligt departementschefen säkerligen på att en närmare reglering i lag saknas. Resultatet av förvaltningsrättsutredningens arbete i dessa delar beräknas föreligga i ett slutbetänkande omkring årsskiftet 1981-1982.

Möjligheten till resning i regeringsärenden gäller förvaltningsärenden, huvudsakligen ärenden som har karaktär av rättstillämpning. Rena normbeslut, såsom beslut om författningar, kan däremot inte bli föremål för resning. En viss motsvarighet finns dock genom reglerna om s. k. lagprövning i 11 kap. 14 § RF. Enligt dessa regler får domstol eller annat offentligt organ, som finner att en föreskrift står i strid mot bestämmelse i grundlag eller annan överordnad författning eller att stadgad ordning i något väsentligt hänseende åsidosatts vid dess tillkomst, inte tillämpa föreskriften. Har riksdagen eller regeringen beslutat föreskriften, skall tillämpning dock underlåtas endast om felet är uppenbart.

Möjligheten att återställa försutten tid i fall där regeringen fattat beslut i ett ärende kan bli aktuell i en situation där regeringen avvisat för sent inkomna besvär men klaganden senare visat sig ha laga förfall (se t. ex. NJA 1971 s. 457). I fall där regeringen beslutat i sak kan det däremot inte bli fråga om att återställa försutten tid, eftersom regeringens beslut inte kan överklagas.

Rättsmedlen besvär över domvilla och nullitetsbesvär har inte reglerats för förvaltningsrättsens del. De torde vid sidan av resningsmöjligheten sakna aktualitet när det gäller ärenden som beslutats av regeringen. I det följande begränsar utskottet sin redovisning till frågan om resning i regeringsärenden.

Utskottet har undersökt hur möjligheten att ansöka om resning har utnyttjats när det gäller regeringsärenden. Undersökningen avser tiden från den 1 januari 1975 då RF trädde i kraft. Sedan dess har enligt vad som framkommit vid undersökningen 23 resningsansökningar som gäller beslut av regeringen avgjorts av regeringsrätten. En förteckning över dessa ärenden fogas som *bilaga 7 A* till detta betänkande. *Bilaga 7 B* innehåller en schematisk uppställning av det totala antalet resningsansökningar hos regeringsrätten åren 1975-1980 med särskild uppdelning på departement av avgjorda resningsansökningar beträffande regeringsärenden.

Bland de 23 redovisade fall i vilka regeringsrätten avgjort ansökan om resning i regeringsärende finns endast två där ansökningen har bifallits. Det första från år 1977 gäller ett ärende om vapenfri tjänst. I detta ärende hade regeringen inte upptagit besvär till prövning eftersom de inkommit efter besvärstidens utgång. Utredningen i regeringsrätten visade dock att besvären inkommit till försvarsdepartementet före besvärstidens utgång (RÅ 1977 Bb 11).

Det andra fallet, som särskilt tagits upp inom utskottet, gäller ett ärende om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen för EKA AB att bygga en fabrik för

tillverkning av bensylprodukter. Regeringen hade den 5 juli 1979 avgjort ärendet utan att först inhämta yttrande från koncessionsnämnden för miljöskydd. Regeringsrätten fann i sitt beslut den 24 april 1980 att ett sådant yttrande skulle ha inhämtats innan tillståndsärendet avgjordes och att ärendet således inte blivit handlagt i enlighet med föreskriften i 7 kap. 2 § RF att vid beredning av regeringsärende behövliga upplysningar och yttranden skall inhämtas från berörda myndigheter. Regeringsrättens beslut, som även innehåller en avskrift av regeringsbeslutet, fogas som *bilaga 7 C* till detta betänkande.

Vidare har utskottet granskat ett regeringsärende om tillsättning av ett långtidsvikariat på tjänsten som överbibliotekarie vid Musikaliska akademins bibliotek, i vilket regeringsrätten den 23 mars 1981 avslagit en ansökan om resning.

Musikaliska akademien, som inte har offentligrättslig karaktär, skall enligt sina av Kungl. Maj:t den 27 maj 1971 fastställda stadgar genom sin styrelse utse innehavare av tjänsten som överbibliotekarie. Enligt beslut av Kungl. Maj:t samma dag skall tillsättningsbeslutet fastställas av Kungl. Maj:t. Resningsärendet avsåg i första hand frågan om akademien haft något enligt regeringsformen gällande bemyndigande att besluta om statliga tjänster. Regeringsrätten gav följande motivering till sitt ställningstagande:

I de av Kungl. Maj:t den 27 maj 1971 fastställda stadgarna för Musikaliska akademien föreskrivs i 29 § att styrelsen för akademien efter sakkunnigförfarande utser innehavare av tjänsten som överbibliotekarie. Kungl. Maj:t har vidare i beslut samma dag förordnat att beslut av Musikaliska akademiens styrelse om tillsättning av tjänsten som överbibliotekarie skall fastställas av Kungl. Maj:t. Utseendet av överbibliotekarie får anses som tillsättning av offentlig tjänst och därmed vara en form av myndighetsutövning. Då Musikaliska akademien är att anse som ett enskilt rättssubjekt, skall enligt 11 kap. 6 § tredje stycket regeringsformen Musikaliska akademiens tillsättningsbefogenhet ha stöd i lag. Emellertid gäller enligt 6. övergångsbestämmelserna till regeringsformen att de ovannämnda föreskrifterna om tillsättning av tjänsten som överbibliotekarie vid Musikaliska akademien äger fortsatt giltighet även efter regeringsformens ikraftträdande den 1 januari 1975 utan hinder av att de icke har tillkommit i den ordning som skulle ha iakttagits om gällande regeringsform tillämpats.

Utskottet, som inte har någon annan uppfattning än regeringsrätten om hur regeringsformen skall tillämpas i detta fall, vill – med anledning av vad som förekommit under utskottsbehandlingen – tillägga följande:

Enligt andra meningen i punkt 6 övergångsbestämmelserna till RF får bemyndigande som beslutats av riksdagen eller av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt utnyttjas även efter nya RF:s ikraftträdande. Motsättningsvis följer härav, att bemyndiganden som beslutats på annat sätt inte får utnyttjas efter nämnda tidpunkt. Denna bestämmelse syftar emellertid enbart på normgivningskompetensen (jfr prop. 1973:90 s. 470). Regeringen kan således inte utfärda förordningar eller överlåta förordningsmakt till annat organ utöver vad som är tillåtet enligt 8 kap. RF, såvida regeringen inte

med riksdagens medverkan fått ett särskilt bemyndigande härtill före nya RF:s ikraftträdande. Eftersom Musikaliska akademins rätt att tillsätta tjänsten som överbibliotekarie inte innebär någon delegering av normgivningskompetensen, är andra meningen i punkt 6 övergångsbestämmelserna till RF inte tillämplig.

Den lämnade redovisningen föranleder i övrigt inget uttalande från utskottets sida. Utskottet avser emellertid att även i fortsättningen följa frågan om resning i regeringsärenden.

7. Interpellationer och frågor

Mot bakgrund av det ökade antalet frågor under senare år har utskottet i årets granskning velat lämna en mer omfattande redovisning av statsrådets och departementens befattningsmed interpellationerna och frågorna. Redovisningen grundar sig på en inom utskottets kansli upprättad promemoria, intagen som *bilaga 8* till detta betänkande. Denna promemoria innehåller en allmän genomgång av frågors funktionssätt under enkammarriksdagens tid.

Frågorinstituten har kommit att spela en allt större roll i det parlamentariska livet. Med tiden har interpellationerna och frågorna utvecklats till de oftast begagnade av de instrument för kontroll av regeringen som riksdagen förfogar över. Till skillnad från de andra kontrollmedel som anges i 12 kap. (RF) kan en interpellation eller en fråga visserligen inte direkt ge upphov till några statsrättsliga konsekvenser. Statsråden är inte ens skyldiga att besvara frågor, även om svar i praktiken nästan alltid ges. Å andra sidan bör det framhållas att interpellations- och frågedebatterna ofta har stor betydelse för den allmänna debatten. Detta förhållande i kombination med den snabbhet med vilken olika samhällsproblem kan aktualiseras i riksdagen i frågors form gör interpellationer och frågor till ett effektivt medel för riksdagens kontroll av regeringen.

Som redan nämnts har antalet frågor ökat under senare år. Särskilt markant har ökningen varit sedan 1976/77 års riksmöte. Av de båda frågortyperna är det frågorna som uppvisar en mer kontinuerlig ökning. Utvecklingen beträffande interpellationerna är mera ojämn. En förskjutning från interpellationer till frågor har således ägt rum under senare år. Denna förskjutning torde i stort ha inneburit en ökad arbetsbelastning för statsråden och departementen. Visserligen krävs i allmänhet mindre utförliga svar på frågorna än på interpellationerna. Men detta förhållande uppväger knappast den nackdel som ligger i det pressade tidsschemat för utarbetandet av frågesvaren.

Stora skillnader föreligger mellan statsråden i fråga om antalet besvarade frågor och interpellationer. Under 1979/80 års riksmöte gav industriministern svar på flest frågor, nämligen 131, vilket utgör närmare en femtedel av alla interpellationer och frågor. Kommunikationsministern besvarade 82

spörsmål eller drygt 10 %. Dessa båda statsråd tillsammans lämnade alltså svar på ej mindre än ca 30 % av alla interpellationer och frågor. Åtta statsråd besvarade färre än 20 spörsmål och tre färre än 10. De statsråd som fick många interpellationer och frågor begagnade sig av naturliga skäl oftare än andra statsråd av möjligheten att lämna gemensamma svar på två eller flera spörsmål. Därmed utjämnades något den ojämna belastningen mellan statsråden.

En uppdelning av spörsmålen på resp. departement visar att den ökning som har ägt rum sedan 1976/77 nästan helt och hållet faller på industridepartementet. Industridepartementet har därmed blivit avsevärt mer belastat med spörsmål än något annat departement. I sammanhanget skall erinras om att industridepartementet inte endast bereder frågor på industri- och energipolitikens områden utan sedan maj 1977 också de regionalpolitiska frågorna. En viss mindre ökning under senare år kan också noteras för jordbruksdepartementet. För kommunikationsdepartementets del har svängningarna mellan åren varit ganska stora. För de övriga departementen har tillströmningen av interpellationer och frågor varit påfallande stabil under senare år.

För beredningen av svaren på interpellationer och frågor inom departementen finns av statsrådsberedningen utfärdade anvisningar som dock endast avser den form av gemensam beredning som brukar kallas för delning. Enligt dessa anvisningar skall svar på alla interpellationer och frågor delas, dvs. cirkulera för ev. erinringar bland samtliga statsråd och vissa tjänstemän i regeringskansliet, i samma utsträckning som propositioner, lagrådsremisser, förordningar och kommittédirektiv.

Som redan nämnts besvarar statsråden så gott som alla spörsmål som ställs trots att någon skyldighet att svara ej föreligger. Det kan framhållas att sedan 1975 har samtliga interpellationer besvarats. Detta förhållande skall ses mot bakgrund av en bestämmelse i den nya riksdagsordningen enligt vilken ett statsråd som inte besvarar en interpellation inom fyra veckor, före utgången av denna tid måste meddela riksdagen muntligen varför svaret uteblir eller anstår. Denna regel har också medfört att antalet interpellationer som besvaras inom en månad numera är avsevärt större än före 1975. Fyraveckorsregeln har således i realiteten kommit att uppfattas som en stark rekommendation både att besvara interpellationerna och att göra det före utgången av denna tidsfrist.

Nyssnämnda bestämmelse i riksdagsordningen kräver också att anledningen till att svaret på en interpellation dröjer mer än fyra veckor meddelas riksdagen. En genomgång, som har gjorts av de förseningsmeddelandena som lämnades under 1979/80 års riksmöte, visar att i det övervägande antalet fall anges skäl för dröjsmålet. I sju fall uppges dock ingen särskild anledning till varför svaret dröjer. Utskottet anser det angeläget att bestämmelsen genomgående iakttas också på denna punkt.

När det gäller frågorna rekommenderar riksdagsordningen att de besvaras

vid den frågestund som infaller närmast efter sex dagar från det att frågan lämnades in. Uppgifter som har lämnats av utskottet i 1978 och 1980 års granskningsbetänkanden visar, att andelen frågor som besvarats inom en vecka sjunkit under senare år. Utskottet framhöll med anledning härav i 1978 års granskningsbetänkande angelägenheten av att tidsöverdrag i möjligaste mån undviks. Inte minst från allmänhetens synpunkt är det av stor vikt att en fråga inte har förlorat sin aktualitet när den besvaras (KU 1977/78:35 s. 16–18). I stort sett samma uttalande gjordes av utskottet då saken togs upp igen i 1980 års granskning (KU 1979/80:50 s. 13). Utskottet vill nu på nytt understryka vikten av att riksdagsordningens rekommendation beträffande tidpunkten för besvarande av frågor så långt möjligt följs.

När det gäller innehållet i svaren på interpellationer och frågor bör först framhållas att de konstitutionella begränsningar som gäller för innehållet i regeringsbesluten i lika hög grad måste gälla för innehållet i uttalanden som statsråden gör i spörsmålssvaren. Detta följer av att de ställningstaganden som statsråden ger uttryck för i dessa svar självfallet måste kunna omsättas i grundlagsenliga regeringsbeslut.

Statsrådets möjligheter att fritt uttala sig i svaren på spörsmål begränsas bl. a. av vissa allmänna bestämmelser i regeringsformen och riksdagsordningen. Av störst intresse i detta sammanhang är de inskränkningar som anges i 11 kap. 7 § RF. Enligt denna bestämmelse får ingen myndighet, ej heller riksdagen eller kommuns beslutande organ, bestämma hur förvaltningsmyndighet skall i särskilt fall besluta i ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller mot kommun eller som rör tillämpning av lag. Vad detta förbud mot direktiv till förvaltningsmyndighet för särskilda fall närmare innebär utvecklades i grundlagspropositionen på följande sätt (prop. 1973:90 s. 398):

Förbudet bör begränsas till att omfatta förvaltningsmyndigheternas handläggning av ärenden, medan myndigheternas faktiska handlande lämnas utanför. Vidare bör förbudet i första hand ta sikte på sådana ärenden som rör myndighetsutövning mot enskild. Med myndighetsutövning mot enskild avser jag härvid ---- utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinär bestraffning eller annat jämförbart förhållande. Det är framför allt när det är fråga om ärenden av denna typ som det är ett starkt rättssäkerhetsintresse att förvaltningsmyndigheterna är fullt självständiga i förhållande till överordnade organ. Förbudet mot direktiv i särskilda fall torde emellertid böra omfatta också myndighetsutövning mot kommun. För kommunerna är det av betydelse att ingen myndighet och inte heller riksdagen kan bestämma hur förvaltningsmyndighet skall besluta i ett ärende som rör en mot kommun riktad myndighetsutövning. Förbudet mot direktiv i särskilda fall torde också böra omfatta en del ärenden som har annan karaktär än som förut sagts. Övervägande skäl synes nämligen tala för att förbudet bör omfatta alla ärenden som rör tillämpning av lag. Härvid avses inte bara ärenden i vilka viss av riksdagen beslutad lag tillämpas utan även ärenden i vilka fråga är om

tillämpning av verkställighetsföreskrifter till lagen som regeringen kan ha utfärdat med stöd av 8 kap. 13 § i departementsförslaget.

När det gäller innehållet i statsrådets svar på spörsmål bör också erinras om att enligt 12 kap. 5 § RF skall interpellationer och frågor avse angelägenheter som angår statsrådets tjänsteutövning. I grundlagspropositionen framhålls beträffande denna bestämmelse att endast regeringens eller enskilt statsråds beslut och åtgärder eller underlåtenhet att vidta åtgärd som faller under regeringens behörighet skulle få bli föremål för interpellation eller fråga. Andra myndigheters agerande fick inte göras till en huvudsak vare sig i själva spörsmålet eller i den efterföljande debatten.

Bestämmelsen i 12 kap. 5 § RF riktar sig uppenbarligen i första hand till riksdagen och dess ledamöter. Den får emellertid också ses som ett förbud för statsråden att i svar på interpellationer och frågor uttala sig om annat än sin tjänsteutövning. Som framgår av förarbetena är syftet med denna bestämmelse i likhet med regeln i 11 kap. 7 § RF att skydda myndigheternas självständighet. De förarbeten till 12 kap. 5 § RF som nyss redovisades synes dock ge ett mer långtgående skydd än 11 kap. 7 § RF.

Den undersökning, som företagits av svaren på interpellationer och frågor under 1979/80 års riksmöte samt under hösten 1980, visar att statsråden i de undersökta fallen inte bara iakttar förbudet i 11 kap. 7 § RF utan också över huvud taget undviker att uttala sig om verksamheten vid olika förvaltningsmyndigheter. När det gäller spörsmål som på ett eller annat sätt berör handläggningen av ett ärende inom en förvaltningsmyndighet innehåller svaren inte i något fall en meningsyttring. Detta gäller oberoende av om förvaltningsmyndigheternas prövning av ärendet pågår eller är avslutad. Endast i fråga om spörsmål som gäller annat handlande av myndigheterna än prövning av ärenden förekommer det i ett par fall att statsrådet i svaret ger uttryck för en uppfattning. Undersökningens resultat synes således avspegla den mer restriktiva inställning till statsrådets rätt att uttala sig om myndigheternas verksamhet som kommer till uttryck i förarbetena till 12 kap. 5 § RF.

Frånvaron av meningsyttringar i dessa interpellations- och frågesvar innebär i allmänhet inte att statsråden också avstår från att redovisa vissa faktiska omständigheter av betydelse för frågeställningen i spörsmålet. Enligt utskottets uppfattning är det en lämplig praxis att statsråden – även i de spörsmålssvar där de inte anser sig böra uttala någon mening – lämnar sakupplysningar i berörda hänseenden, i den mån sådana upplysningar kan antas vara av intresse för frågeställaren.

Begränsningar i statsrådets möjligheter att i svar på interpellationer och frågor uttala sig om förvaltningsmyndigheternas verksamhet berör ytterst frågan om de statsrättsliga relationerna mellan regeringen och dessa myndigheter. Utskottet vill påminna om att denna allmännare frågeställning behandlas inom förvaltningsutredningen, som fått i uppdrag att kartlägga de förändringar som har skett i den statliga förvaltningens organisation och mot

bakgrund härav beskriva och analysera nu rådande förhållanden och problem i relationerna mellan regering, riksdag och förvaltningsmyndigheter.

Den företagna granskningen ger i övrigt inte anledning till något uttalande från utskottets sida.

8. Arbetsmarknadskonflikten 1980 – några frågor

En utgångspunkt för förra årets avtalsrörelse var bl. a. att staten, kommunerna och landstingen redan hösten 1979 genom den s. k. Oasen (offentliga arbetsgivares samarbetsnämnd) beslöt att uppträda gemensamt i den kommande avtalsrörelsen. Man konstaterade att löneskillnaderna mellan privat och offentlig anställning i stor utsträckning hade utjämnats. Oasen ansåg att förhandlingarna på den offentliga sektorn inte borde avslutas förrän en uppgörelse var nådd på den privata sidan.

Den 17 mars 1980 strandade LO förhandlingarna med SAF och varslade om förbud mot övertids- och merarbete på alla SAF:s arbetsplatser. Den 21 mars meddelade Oasen personalorganisationerna på den offentliga sektorn att man inte kunde ta ställning till deras yrkanden i den rådande förhandlingssituationen. Enligt de offentliga arbetsgivarna måste det ekonomiska utrymmet för löneförbättringar främst bestämmas av exportindustrins och den konkurrensutsatta sektorns lönebetalningsförmåga. Samma dag förklarade personalorganisationerna förhandlingarna med de offentliga arbetsgivarna strandade och meddelade att man avsåg att begära att regeringen skulle tillsätta en förlikningskommission.

Regeringen tillsatte den 26 mars två förlikningskommissioner, en för LO-SAF-området och en för den offentliga sektorn. Den 27 mars trädde LO:s övertidsblockad i kraft.

I ett av statsrådsberedningen den 27 mars 1980 utfärdat pressmeddelande sades bl. a. följande.

Senare tids internationella händelser hade på viktiga punkter ändrat förutsättningarna för Sveriges ekonomiska utveckling under 1980. Ytterligare kraftiga prishöjningar på den internationella marknaden på olja under december och januari medförde väsentligt ökad inflationstakt. Inkomsterna riskerade att urholkas. Ett stort budgetunderskott och bristande balans i många länders utrikesaffärer innebar samtidigt en fortsatt press uppåt på räntenivån. Risker uppstod därmed för att investeringsuppgången skulle brytas och att konjunkturen på nytt skulle vända nedåt med risk för ökad arbetslöshet.

Denna utveckling hade enligt pressmeddelandet skapat svårigheter inte minst i avtalsförhandlingarna, trots att regeringen 1979 genomförde olika åtgärder i direkt syfte att underlätta dem. Dit hörde i första hand skatteomläggningen vid årsskiftet 1979-80. Även insatserna för att lätta kommunernas ekonomiska börda borde bli av betydelse. Nu framstod emellertid dessa åtgärder som otillräckliga. Följden hade blivit att de

lönekrav som förts fram inte låg inom ramen för samhällsekonomisk balans. Skulle de förverkligas, blev det ett hot mot Sveriges internationella konkurrenskraft och människornas välfärd. Parterna stod i dagsläget mycket långt ifrån varandra.

I syfte att underlätta den pågående avtalsrörelsen hade regeringen mot bakgrunden av det sagda beslutat att införa allmänt prisstopp t. o. m. den 9 maj 1980. Regeringen hade dessutom förklarat sig beredd att vidta följande åtgärder för tiden intill årets slut, nämligen

1. förlänga prisstoppet
2. föreslå riksdagen att införa allmänt hyres- och arrendestopp
3. föreslå riksdagen att höja den särskilda skattereduktionen i inkomstskikten ca 40 000 – ca 80 000 kr. med högst 500 kr.
4. föreslå riksdagen att införa skyldighet för företagen att avsätta 25 % av vinsterna över en viss nivå till särskild investeringsfond
5. hindra höjning av statliga taxor. Samtidigt förutsätts att kommunerna inte höjer de taxor som inte omfattas av allmänt prisstopp
6. hindra ersättning enligt jordbruksavtalet fram till prisstoppets införande att slå igenom på konsumentpriserna. Någon kompensation till jordbruket utgår inte under den tid som prisstoppet gäller.

Regeringen hade enligt pressmeddelandet genom detta program skapat förutsättningar för en uppgörelse på arbetsmarknaden.

Avgörande för att programmet skulle kunna genomföras var att arbetsmarknadens parter träffade avtal på i stort sett oförändrade villkor. Regeringen hade enligt pressmeddelandet vädjat till SAF att i arbetsfredens intresse ompröva sitt beslut och godkänna medlingsbudet.

I en promemoria upprättad den 3 april 1981 av statssekreteraren i statsrådsberedningen som utskottet mottagit uttalas bl. a. följande.

Parterna i löneförhandlingarna verkade ännu i slutet av februari 1980 inte ha kommit varandra särskilt nära. Det blev då enligt promemorian naturligt att i regeringen diskutera tänkbara insatser för att underlätta en uppgörelse. De tidigare vidtagna åtgärderna på skatteområdet framstod inte längre som tillräckliga.

I den allmänna debatten framförde företrädare för organisationerna samtidigt allt tätare krav på olika ekonomisk-politiska åtgärder. Från den politiska oppositionen kom liknande yrkanden (se t. ex. Kjell-Olof Feldts och Gunnar Nilssons inlägg i riksdagens finansdebatt den 27 februari).

Diskussionen i regeringen åtföljdes enligt promemorian av informella kontakter med arbetsmarknadens parter. Regeringen hade samtidigt ett intresse att närmare utröna oppositionens inställning.

Statsminister Thorbjörn Fälldin tog därför kontakt med Olof Palme och diskuterade bl. a. sådana åtgärder som allmänt pris- och lönestopp. Något konkret förslag angående detta hade inte utarbetats. Kontakten med Olof Palme gav dock snabbt vid handen, att det inte skulle gå att uppnå något samförstånd med oppositionen om konkreta åtgärder.

Regeringen inriktade sig då enligt promemorian på att själv lägga fram ett ekonomiskt-politiskt "paket" som grund för de fortsatta löneförhandlingarna. Det fastställdes vid allmän beredning torsdagen den 27 mars och presenterades av statsministern vid en presskonferens samma dag. Innehållet framgår av statsrådsberedningens nyss återgivna presskommuniké.

Något formellt regeringsbeslut i frågan föreligger inte.

Den 4 april varslade SAF om en tidsbegränsad lockout. Den 10 april strandade SACO/SR-förhandlingarna på såväl det statliga som det kommunala området och begärdes medling. Avtalsverket och Kommunförbundet beslutade den 17 april om lockout. Den 23 april överlämnade förlikningskommissionen i konflikten mellan SAF och LO ett bud till parterna, som avvisades av LO. Övertidsblockad skulle återupptas, och varsel om punktstrejker från den 5 maj framfördes.

SAF å sin sida beslöt den 24 april att den tidigare varslade lockouten skulle träda i kraft den 2 maj. Den 29 april lade medlingskommissionen fram ett slutbud i konflikten SAF-LO. På den offentliga sektorn lades ett slutbud påföljande dag. LO avvisade denna dag medlarnas bud och beslöt att de varslade stridsåtgärderna skulle träda i kraft. SAF accepterade budet men beslöt utlösa den varslade lockouten. På den offentliga sektorn accepterade avtalsverket förlikningskommissionens förslag, men det avvisades av huvudorganisationerna.

Den 9 maj lade förlikningskommissionen på båda sektorerna fram slutliga förslag till uppgörelser i avtalstvisten. Förslagen var odelbara och kunde endast i sin helhet antas eller förkastas. Avtalen föreslogs gälla under 1980.

Samtliga parter på den offentliga sektorn accepterade den 5 maj förlikningskommissionens förslag till uppgörelse, och samtliga stridsåtgärder återkallades från kl. 18 samma dag.

På det privata området accepterade LO kommissionens förslag medan det först avvisades av SAF. Efter vädjan från regeringens sida meddelade SAF senare samma dag att även SAF kunde godta förslaget.

I den nyss angivna promemorian av statssekreteraren i statsrådsberedningen uttalas bl. a. följande:

De samordnade bud som ledde fram till den slutliga uppgörelsen lades fram med begäran om svar söndagen den 11 maj. Regeringen kallades på lördagen till ett beredningssammanträde på söndagen kl. 16.00.

Svaren innebar att förhandlingarna på löntagarsidan samt de offentliga arbetsgivarna i stort sett accepterade medlarnas bud. Detta förkastades däremot av SAF.

När detta blev känt, beslöt regeringen att vädja till SAF att i arbetsfredens intresse godta medlarnas bud.

Regeringens vädjan framfördes direkt till SAF-ledningen av statsministern i närvaro bl. a. av Ola Ullsten och Gösta Bohman. Åtgärden offentliggjordes samtidigt för pressen.

Senare på kvällen meddelade SAF, att organisationen efter regeringens vädjan var beredd att acceptera medlarnas bud.

Något formellt regeringsbeslut förelåg inte.

Den lämnade redovisningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

9. Regeringens behandling av riksdagens skrivelser

Gnom riksdagens skrivelser underrättas regeringen formellt om de beslut av riksdagen vari påkallas åtgärder från regeringens sida. Utskottet har i årets granskningsarbete på olika sätt uppmärksammat regeringens behandling av riksdagens skrivelser. Utskottet har dels företagit en sedvanlig översiktlig granskning av behandlingen av skrivelserna, dels mera ingående granskat behandlingen av vissa enskilda riksdagsskrivelser.

När det gäller regeringens åtgärder med anledning av riksdagens beslut vill utskottet först erinra om att regeringen enligt 8 kap. 19 § regeringsformen (RF) skall utfärda beslutad lag utan dröjsmål. Endast i dessa fall, dvs. då riksdagsbeslutet har formen av lag, är regeringen i formellt konstitutionell mening skyldig att verkställa beslutet. I fråga om övriga riksdagsbeslut, som riktas till regeringen, bör enligt utskottet följande riktlinjer gälla. Efter avslutat beredningsarbete bör regeringen så snart som möjligt ta ställning till vad som skall göras med anledning av ett riksdagsbeslut. Skulle regeringen då undantagsvis finna att ett riksdagsbeslut inte kan, inte bör eller inte behöver föranleda någon åtgärd i sak från regeringens sida, får regeringen från fall till fall överväga vilket beslut som bör fattas. I vissa fall, särskilt då regeringen anser att någon åtgärd inte behöver vidtas, bör ett beslut att lägga skrivelsen till handlingarna vara tillräckligt. I andra fall, t. ex. då regeringen har kommit till en annan uppfattning än riksdagen står det bäst i överensstämmelse med parlamentariska principer att frågan underställs riksdagen.

Vid den *översiktliga genomgången* (se bilaga 9) har utskottet noterat att 14 ännu ej slutbehandlade riksdagsskrivelser, som innehåller andra riksdagsbeslut än lagbeslut, hänför sig till tiden före 1975. Flera av dessa ärenden är mer än tio år gamla. Vidare saknas i fråga om åtskilliga äldre skrivelser närmare uppgift om att något beredningsarbete skulle pågå. Dessa förhållanden är enligt utskottets mening inte tillfredsställande. Regeringen bör, under hänsynstagande till de riktlinjer som utskottet i det föregående ställt upp, kunna slutbehandla ett stort antal äldre riksdagsskrivelser.

Utskottet har granskat regeringens åtgärder med anledning av riksdagens beslut våren 1979 (NU 1978/79:59) om inrättande av *nationella samhällsägda utvecklingsbolag*, i första hand inom områdena energi, miljövård och transportsystem. Riksdagen anvisade 5 milj. kr. i aktiekapital för vart och ett av bolagen.

Med anledning av riksdagsbeslutet uppdrogs i september 1979 åt en

särskilt tillkallad sakkunnig inom industridepartementet att biträda med vissa arbetsuppgifter rörande nationella utvecklingsbolag. Regeringen förklarade i 1980 års budgetproposition (bilaga 17 s. 260) att några nya utvecklingsbolag inte borde inrättas nu. I ett interpellationssvar (1979/80:135) framhöll statsministern bl. a. att denna ståndpunkt inte innebar att tanken som sådan var avskriven. Utskottet, som även under förra årets granskning uppmärksammade denna fråga (KU 1979/80:50 s. 28–29), förklarade att regeringen genom budgetpropositionen hade förelagt riksdagen sin uppfattning i frågan och på så sätt erbjudit riksdagen tillfälle att ta upp frågan på nytt. I en socialdemokratisk reservation anfördes frågan som ett exempel på att regeringen inte hade efterkommit riksdagens beslut på industri- och arbetsmarknadsområdena. Riksdagen ställde sig bakom utskottsmajoritetens förslag till uttalande. Frågan behandlades också vid ytterligare två tillfällen i riksdagen under år 1980 med anledning av socialdemokratiska motionsyrkanden att inrätta bolagen utan dröjsmål. Vid båda tillfällena avslogs detta yrkande av riksdagen (NU 1979/80:43, NU 1980/81:17). I den proposition om industripolitikens inriktning som regeringen lade fram för riksdagen i mars 1981 (prop. 1980/81:130) anges hur verksamheten vid de nationella utvecklingsbolagen skall inriktas och organiseras. Propositionen har ännu ej behandlats av riksdagen.

Utskottet vill i sammanhanget erinra om att betydande forsknings- och utvecklingsinsatser redan görs av samhället på de områden där de nationella utvecklingsbolagen avses få sin verksamhet. Av den nyligen framlagda propositionen (1980/81:90) om riktlinjer för energipolitiken framgår t. ex. (s. 448) att under treårsperioden 1978/79–1980/81 har anvisats 835 milj. kr. för energiforskning. För forskning och utveckling inom transportmedelsområdet satsades enligt den industripolitiska propositionen (s. 82) under år 1977 44 milj. kr. Här ingår ej universitets- och högskoleforskningen på detta område. Däremot inkluderas forsknings- och utvecklingsverksamhet inom vissa privata institutioner och organisationer. Till miljövärdsforskning har riksdagen nyligen anvisat 40 milj. kr. för budgetåret 1981/82. Enligt jordbruksutskottet svarar emellertid detta anslag endast för en del av den totala statliga satsningen på miljövärdsforskning (JoU 1980/81:18 s. 25).

Inom utskottet har gjorts gällande att regeringen dröjt alltför länge med att verkställa riksdagsbeslutet att inrätta nationella utvecklingsbolag. Utskottet vill framhålla att den tid som förflutit sedan riksdagsbeslutet har använts för den ytterligare beredning av frågan som regeringen har ansett vara nödvändig. Riksdagen har under denna tid vid två tillfällen avvisat krav på att bolagen skulle inrättas omedelbart. Utskottet finner med hänsyn till nämnda förhållanden inte skäl till någon kritik mot regeringens handläggning av detta ärende.

Utskottets granskning av regeringens åtgärder med anledning av riksdagens beslut om Öresundsvarvet redovisas nedan under avnittet 15. Regeringens handläggning av vissa varvsfrågor.

10. Regeringens handläggning av vissa planfrågor

Den lagstiftning som reglerar byggandet i vårt land lämnar i betydande utsträckning utrymme för lämplighetsavgöranden. Detta gäller såväl kärnan i byggnadslagstiftningen – byggnadslagen (1947:385) och byggnadsstadgan (1959:612) – som andra lagar som påverkar bebyggelsens lokalisering och utformning, t. ex. naturvårdslagen (1964:822). Med den inriktning som byggnadslagstiftningen har är det självfallet av stort värde att få kännedom om den praxis som kommer till uttryck i myndigheternas beslut på detta område. När det gäller regeringens praxis åvilar det naturligtvis i första hand regeringen själv att informera om denna. Detta sker också på en rad olika sätt, t. ex. genom det ansvariga statsrådets uttalanden, genom pressmeddelanden och artiklar i dags- och fackpress. En för detta område mera specifik informationskanal är s. k. praxispärmar som i första hand är avsedda för länsstyrelserna. Dessa pärmar innehåller de principiellt mest intressanta avgörandena av regeringen och fylls efter hand på med nya beslut.

Även utskottet har sett det som sin uppgift att i granskningssammanhang något följa utvecklingen av tillämpningen på detta viktiga lagstiftningsområde. Under senare år har utskottet sålunda granskat regeringens praxis i vad gäller tillämpningen av dels det s. k. tätbebyggelseförbudet i byggnadslagen (se KU 1977/78:35 s. 18–23), dels bebyggelseförbudet på område som omfattas av strandskyddet i naturvårdslagen (se KU 1978/79:30 s. 19–25). I årets granskning tar utskottet upp frågan om vilken roll de geografiska riktlinjerna i den fysiska riksplaneringen har haft vid beslut om byggnadsplaner för fritidsbebyggelse. Underlaget för granskningen har varit en undersökning av 43 byggnadsplanbeslut av angivet slag under perioden juni 1975–december 1980. Undersökningen redovisas i sin helhet i en kanslipromemoria, intagen som *bilaga 10* till betänkandet. I denna bilaga redogörs också, som en bakgrund till undersökningen för den fysiska riksplaneringen, för innehållet i de geografiska riktlinjerna och för riktlinjernas rättsliga betydelse vid handläggningen av enskilda ärenden. Vidare behandlas gällande regler för handläggningen av byggnadsplaneärenden.

Utskottet vill först erinra om att detaljplanläggning enligt byggnadslagen sker genom upprättande av stadsplan eller byggnadsplan. Kommunen skall ombesörja att byggnadsplan upprättas när tätbebyggelse uppkommit eller kan väntas uppkomma på viss ort och omständigheterna inte föranleder att stadsplan bör upprättas. Byggnadsplan antas av kommunfullmäktige eller, efter delegering, av byggnadsnämnden. Den måste fastställas av länsstyrelsen för att bli gällande. Föreligger särskild anledning, kan länsstyrelsen underställa planen regeringens prövning. Talan mot länsstyrelsens beslut rörande fastställelse av plan skall föras hos regeringen genom besvär. Har länsstyrelse fastställt ett av kommunfullmäktige eller byggnadsnämnd antaget planförslag får länsstyrelsens beslut överklagas bara av sakägare vars

yrkande helt eller delvis lämnats utan bifall.

Vid den fastställelseprövning som staten gör av kommunala planer skall bedömas bl. a. hur kommunen har tillgodosett de olika intressen som anges i byggnadslagstiftningen. De bestämmelser som avses är främst 4 och 5 §§ byggnadslagen och 9–13 §§ byggnadsstadgan. Av riksdagens beslut om riktlinjer för hushållning med mark och vatten följer att vissa specificerade intressen skall ges särskild tyngd vid den avvägning mellan olika intressen som kommunerna och staten har att göra enligt byggnadslagstiftningen.

Genom riksdagsbeslut 1972 (prop. 1972:111, bilaga 2, CU 35) uppställdes särskilda riktlinjer för fritidsbebyggelse inom vissa avgränsade områden av landet, nämligen kusterna, Öland och Gotland, fjällområdena, älvdalarna samt vissa inlandsområden. Samtliga riktlinjer syftar till att med olika grad av skärpa betona behovet av planering och återhållsamhet med fritidsbebyggelse i dessa områden. Särskilt stor restriktivitet borde iakttas i de kustområden som betecknades som obrutna och högexploaterade, på Öland och Gotland och i fjällvärlden.

Riksdagen har sedermera beslutat om riktlinjer för fritidsbebyggelse inom de 24 s. k. primära rekreatiomsområdena (prop. 1975:46, CU 1975/76:2) och inom de 14 s. k. obrutna fjällområdena (prop. 1977/78:31, CU 8). På förslag av regeringen beslöt riksdagen hösten 1979 om vissa mindre ändringar av riktlinjerna (prop. 1978/79:213, CU 1979/80:6).

När det gäller den rättsliga innebörden av dessa riktlinjer bör man enligt utskottets mening för det första ställa frågan för vilka myndigheter riktlinjerna gäller. För de statliga myndigheternas del är det klart att riktlinjerna gäller. Regeringen har själv uttalat att riktlinjerna gäller för regeringen, och detta har konfirmerats genom beslut av riksdagen. Vidare har regeringen genom utfärdandet av cirkuläret (1973:15) om beaktande av riktlinjer för hushållningen med mark och vatten anbefallt att riktlinjerna skall gälla för samtliga statliga myndigheter. För kommunernas del torde däremot i strikt formell mening riktlinjerna ej gälla. Riktlinjerna har nämligen inte högre konstitutionell valör än andra riksdagsuttalanden, som sker utan direkt samband med lagstiftning. Å andra sidan bör framhållas att det särskilt förutsattes i 1972 års riksdagsbeslut att riktlinjerna "beaktas och följs även vid kommunala beslut om markanvändningen" (CU 1972:35 s. 10).

För det andra bör man enligt utskottet klarlägga vilken rättslig effekt som riktlinjerna har. Statsmakternas uttalanden på denna punkt formuleras vanligen så att riktlinjerna skall vara "vägledande" eller skall "beaktas" i markanvändningsbesluten. Riktlinjerna sägs sakna "omedelbara" eller "självständiga" rättsverkningar. Härmed markeras att riktlinjerna kan ha indirekta rättsverkningar i den mån de tillämpas i bl. a. kommunal planläggning enligt byggnadslagstiftningen.

Det första resonemanget leder enligt utskottet till slutsatsen att riktlinjerna gäller för de statliga myndigheterna. Formellt sett gäller de däremot inte för

kommunerna även om det förutsatts att också kommunerna beaktar dem. Den rättsliga betydelsen av riktlinjerna är att de bör beaktas som ett starkt allmänt intresse i den avvägning av enskilda och allmänna intressen som skall göras enligt byggnadslagen vid all planläggning. Vad beträffar de i sammanhanget särskilt aktuella byggnadsplaneärendena bör också uppmärksammas att kommunens beslut skall fastställas av länsstyrelsen. Härigenom kommer planförslagen att prövas av en myndighet för vilken även i formell mening riktlinjerna gäller.

Utskottet har uppmärksammat att den rättsliga innebörden av dessa riktlinjer inte alltid uppfattas på ett klart och entydigt sätt. Dessa tolkningssvårigheter är enligt utskottet knappast förvånande med hänsyn till riktlinjernas karaktär av riksdagsuttalanden utan direkt samband med lagstiftning. Konsekvenserna av nuvarande förhållanden kan i längden bli bristande enhetlighet i tillämpningen och rättsosäkerhet. Utskottet har noterat att förslag om en lagreglering av riktlinjerna aviseras i en nyligen framlagd proposition (1980/81:183), som ännu ej behandlats av riksdagen.

Utskottet övergår här efter till att behandla regeringens handläggning av de aktuella byggnadsplaneärendena. Inom utskottet har ifrågasatts lämpligheten i den remitteringspraxis som utbildats under regeringen Fälldin II i förhållande till planverket. Vidare har hävdats att regeringen Fälldin II i sina beslut i flera av dessa ärenden inte följt riktlinjerna.

Enligt den undersökning som företagits synes antalet remisser till planverket ha minskat under regeringen Fälldin II samtidigt som de genomsnittliga handläggningstiderna gått ned. Statsrådet Danell har som ansvarig för planfrågorna inom regeringen i ett interpellationssvar den 8 december 1980 berört denna fråga. Enligt hans uppfattning beror den minskade remitteringen – särskilt till statens planverk – på att i det stora flertalet fall föreligger tillräckligt underlag genom den utredning som förebragts på kommunal nivå och på länsnivå för att ärendet skall kunna avgöras utan remiss. Enligt planministerns mening är det också – såsom framhölls i förarbetena till 10 § förvaltningslagen (prop. 1971:30 s. 388) – av största vikt att handläggningen inte fördröjs genom onödiga remisser. Det nuvarande samhällsekonomiska läget understryker enligt planministerns åsikt ytterligare det angelägna i att man noggrant prövar om remiss behövs. Utskottet har i denna fråga ingen annan mening än planministern.

När det gäller frågan om regeringen Fälldin II följt riktlinjerna vill utskottet än en gång framhålla att riktlinjerna inte är bindande utan skall uppfattas som ett visserligen starkt allmänt intresse i avvägningen mot andra allmänna och enskilda intressen. Då regeringen i några enstaka byggnadsplanebeslut har gått emot riktlinjerna har det också motiverats med att andra intressen av allmän eller enskild natur efter en noggrann prövning ansetts väga över. I det stora flertalet fall där bebyggelse genom regeringens beslut tillåtits inom områden som omfattas av riktlinjerna är emellertid situationen en annan. I dessa ärenden har bebyggelsen inte ansetts medföra någon

inskränkning i de allmänintressen som riktlinjerna skall skydda.

Utöver det anförda har den verkställda granskningen inte föranlett något uttalande från utskottets sida.

Utskottet har också särskilt granskat regeringsbesluten i två enskilda byggnadsärenden.

Det ena ärendet avsåg fastställelse av stadsplan för kvarteret Bryggeriet m. m. i Lund (se *bilaga 11*). Länsstyrelsen i Malmöhus län hade i detta ärende beslutat att ej fastställa planen bl. a. med hänvisning till att det förelåg allvarliga brister i fråga om boendemiljöns utformning. Länsstyrelsens beslut var inte enhälligt. En minoritet bestående av sju ledamöter ville fastställa planen. Länsstyrelsens beslut överklagades till regeringen. Regeringen remitterade ärendet till statens planverk som avstyrkte bifall till besvaren. I regeringsbeslutet den 5 juni 1980 fastställdes planförslaget i det skick som det antagits av kommunfullmäktige. I motiveringen heter det bl. a. att planförslaget inte uppfyller alla de krav som kan vara önskvärda att ställa i samband med en exploatering för bostadsbebyggelse. Enligt regeringens mening bör emellertid ansvaret för utformningen av bebyggelsemiljön i första hand åvila kommunerna. De brister som planförslaget har är enligt regeringens mening inte av sådan beskaffenhet att kommunens önskemål om planens utformning inte bör godtas.

Det andra ärendet gällde tillstånd till ett byggnadsföretag inom ett område av Tyresö kommun där det råder tätbebyggelseförbud samt nybyggnadsförbud enligt 109 § byggnadslagen. (se *bilaga 12*). I detta ärende hade ansökts om tillstånd för en redan utförd tillbyggnad av ett fritidshus. Byggnadsnämnden avlog denna ansökan. Beslutet överklagades till länsstyrelsen i Stockholms län som lämnade besvaren utan bifall. Ärendet fördes genom besvär vidare till regeringen som i sitt beslut den 25 september 1980 uttalade att särskilda skäl förelåg för att medge undantag från rådande byggnadsförbud.

Granskningen av dessa båda ärenden har inte givit utskottet anledning till särskilt uttalande.

11. TELUB-ärendet

1 Inledning

Förra året tog utskottet upp till granskning fråga om viss teknisk utbildning av ett antal libyska medborgare vid det helstatliga företaget Telub AB i Växjö. Efter en rad förhandlingar ingicks ett avtal härom med The Military Procurement of Directorate of the Libyan Arab Defence – dvs. den libyska försvarsmaktens inköpsavdelning – i mars 1979. Granskningen, som avsåg regeringens och enskilda statsråds befattning med saken, redovisades i utskottets betänkande KU 1979/80:50 (s. 30–32 och 247–252). Betänkandet avlämnades till riksdagen den 20 april 1980. Utskottsmajoriteten (3 c, 3 m, 2

fp) fann den verkställda granskningen inte föranleda något särskilt uttalande i frågan, medan utskottets socialdemokratiska ledamöter (7 s) framförde följande kritiska synpunkter på handläggningen av frågan:

Ett mycket stort antal statsråd i tre regeringar har deltagit i överläggningar om ifrågavarande utbildnings lämplighet från utrikespolitiska, försvarspolitiska, handelspolitiska och näringspolitiska utgångspunkter. Däremot har ingen samlad bedömning gjorts av resp. regering i dess helhet. Detta har skapat en ofta motsägelsefylld bild av de olika regeringarnas inställning. Sammanfattningsvis vill utskottet uttala att handläggningen av frågan präglats av stor förvirring och oklara besked. Det har varit ägnat att skapa osäkerhet hos dem, som har sökt råd och anvisningar från medlemmar av regeringen.

Den s. k. dechargedebatten, varvid frågan diskuterades i kammaren, ägde rum den 7 maj 1980. (Se riksdagens protokoll 1979/80:137–138.)

Efter det att ärendet på grund av lika röstetal vid omröstning den 7 maj återförvisats till utskottet beslöt riksdagen den 14 maj med röstsiffrorna 164–162 att godkänna vad utskottsmajoriteten anfört i frågan.

Mot bakgrund bl. a. av vad som därefter förekommit i den allmänna debatten om den s. k. TELUB-affären och regeringens beslut den 12 februari 1981 om att krigsmaterielinspektören skall följa utbildningen har utskottet ansett sig böra ta upp frågan till förnyad granskning. Resultatet av denna granskning redovisas i det följande. Som *bilaga 13* till detta betänkande lämnas några data om händelseutvecklingen i TELUB-affären.

Det skall nämnas att regeringen den 26 februari 1981 uppdrog åt f. d. regeringsrådet Carl Åbjörnsson att verkställa en närmare granskning av TELUB-affärens behandling inom regeringen och regeringskansliet. Till denna utredning har knutits en parlamentarisk referensgrupp, i vilken enligt beslut av justitieministern den 30 mars 1981 ingår följande ledamöter av konstitutionsutskottet, nämligen Anders Björck (m), Torkel Lindahl (fp), Sven-Erik Nordin (c) och Olle Svensson (s). Utskottet kommer genom referensgruppen att hålla sig fortlöpande underrättad om utredningens arbete som beräknas vara slutfört mot slutet av första halvåret 1981.

2 Utskottets handläggning

Under utskottets granskning har utskottet ånyo gått igenom en rad handlingar – vissa sekretessbelagda – ur främst utrikes- och handelsdepartementens arkiv angående TELUB-affären. Flera av dessa var tillgängliga för utskottet redan i samband med förra årets granskning. En del nytt skriftligt material har presenterats för utskottet. Så långt det varit möjligt – med hänsyn till utrikes- och försvarssekretess – kommer innehållet i dessa handlingar att här redovisas. Ett stort antal utfrågningar av statsråd och andra personer som haft befattning med TELUB-affären har ägt rum inför

utskottet. Även detta material, som består av stenografiska uppteckningar av vad som förekom vid utfrågningarna, redovisas i allt väsentligt i bilagor till betänkandet. I samråd med dem som utfrågats har vissa smärre uteslutningar i materialet företagits av sekretessskäl. Dessutom har utskottet anlitat chefen för UD:s arkiv professor Wilhelm Carlgren för genomgång av materialet ur sekretessynpunkt.

Följande 16 personer har i angiven ordning hörts inför utskottet, nämligen ordföranden i krigsmaterielexportkommittén före utrikesministern i den socialdemokratiska regeringen Sven Andersson (*underbilaga 1*), handelsminister Staffan Burenstam Linder, regeringarna Fälldin I och II (*underbilaga 2*), försvarsminister Eric Krönmark, regeringarna Fälldin I och II (*underbilaga 3*), kabinettssekreterare Leif Leifland (*underbilaga 4*), utrikesminister Ola Ullsten, biståndsmister i regeringen Fälldin I och därefter statsminister i folkpartiregeringen (*underbilaga 5*), f. d. generaldirektören för förenade fabriksverken (FFV) och samtidigt styrelseordförande i TELUB Eric Malmberg (*underbilaga 6*), industriministern i folkpartiregeringen f. d. landshövdingen Erik Huss (*underbilaga 7*), TELUB:s tidigare verkställande direktör generalmajor Benkt Dahlberg (*underbilaga 8*), handelsministern i folkpartiregeringen, nuvarande riksdagsledamoten Hadar Cars (*underbilaga 9*), tidigare enhetschefen inom utrikesdepartementets politiska avdelning, numera ambassadören i Pakistan Carl-Johan Groth (*underbilaga 10*), tidigare chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning, numera ambassadören i Polen Knut Thyberg (*underbilaga 11*), socialminister Karin Söder, tidigare utrikesminister i regeringen Fälldin I (*underbilaga 12*), nuvarande krigsmaterielinspektören konteramiral Carl Algernon (*underbilaga 13*), nuvarande generaldirektören för FFV och styrelseordförande i TELUB Olof Lund och chefsjuristen i FFV Hans Ramshorn (se s. 47 nedan) samt före statssekreteraren i handelsdepartementet, numera chefredaktören i Dagens Nyheter Bengt Dennis (*underbilaga 14*). Vidare har utskottet från den utredning av TELUB-frågan som bedrivs av före regeringsrådet Carl Åbjörnsson erhållit en utskrift av utfrågning som denna utredning haft med statssekreteraren i försvarsdepartementet under regeringen Fälldin I numera generaldirektören Gunnar Nordbeck, (*underbilaga 15*).

Under sin granskning av TELUB-affären har utskottet gjort framställningar till Sveriges Radio med begäran om utskrifter av material som sänts i radio och TV i denna fråga, främst intervjuer med statsråd och andra personer som tagit befattning med frågan. Radioledningen avvisade till en början dessa framställningar under åberopande av att Sveriges Radio medger utnyttjande av sänt programmaterial, utöver vad som enligt lag åligger företaget, endast för enskilt bruk. En framställning gjordes till styrelsen för Sveriges Lokalradio AB i vilken utskottet begärde att få ta del av en intervju i Radio Kronoberg med dåvarande statsminister Ola Ullsten, som sändes den 18 juni 1979. Lokalradiobolaget har på denna punkt tillmötesgått utskottets

önskemål och därvid anført att den av utskottet begärda utskriften är avsedd att utnyttjas i en parlamentarisk situation, där riksdagen som landets högsta lagstiftande församling granskar regeringens verksamhet i en speciell fråga. Bolaget har menat att särskilda omständigheter föreligger som innebär att beslutet i detta fall inte är prejudicerande för framtida ställningstaganden om utlämnande av programmaterial till Sveriges riksdag. Av avgörande betydelse är enligt bolaget att Ola Ullsten inte haft något att invända mot utlämnandet i fråga. Innehållet i utskriften återfinns i *underbilaga 16*.

3 Samarbetsavtal med Libyen m. m.

Som en bakgrund till TELUB-affären skall i korthet nämnas något om Sveriges handelsförbindelser med Libyen. Vad först gäller export av krigsmateriel till Libyen framgår det av utrikesdepartementets dossier över tillstånd till in- och utförsel av vapen, ammunition och krigsmateriel för Libyen att några förfrågningar rörande krigsmaterielexport inte förekommit under perioden 1957–1976. I sammanhanget skall erinras om att i början av mars 1974 avlade på libyskt initiativ en libysk delegation ett officiellt besök i Sverige. Angående förspelet till detta besök framgår det av en rapport till UD från dåvarande svenska sändebudet i Libyen Marc Giron den 16 januari 1974 att den libyske premiärministern major Abdessalam Jalloud avsåg att företa en "Europaturné" och därvid bl. a. besöka Sverige. Vid ett samtal med företrädare för det libyska utrikesministeriet framförde Giron på den svenske statsministerns vägnar att delegationen var välkommen till Sverige och att man från svensk sida hyste ett positivt intresse för diskussioner om ett ökat ekonomiskt och teknologiskt samarbete med Libyen. Emellertid hade man från libysk sida även framfört önskemål om diskussioner angående militärtekniskt samarbete och leveranser av krigsmateriel. På den punkten framhöll Giron att det inte var möjligt att tillmötesgå de libyska önskemålen.

Mars 1974

Av en presskommuniké från besöket den 6 mars 1974 framgår att premiärministern bl. a. åtföljdes av landets industriminister, företrädare för petroleumindustrin samt den libyske marinchefen. Premiärminister Jalloud hade i flera omgångar överläggningar med statsminister Olof Palme och sammanträffade också med utrikesminister Sven Andersson och en rad andra ministrar samt ledande företrädare för svenskt näringsliv.

Det libyska besöket resulterade i ett protokoll rörande möjliga svenska insatser i uppbyggnaden av Libyens infrastruktur och industri, möjligheten till samarbete inom oljeraffinering samt regelbunden handel med olja och oljeprodukter, cement, papper, stål och trä. Även samarbete på kärnkraftsområdet nämns i protokollet. Angående det närmare innehållet i överläggningarna och det nämnda protokollet hänvisas till två pressmeddelanden båda utfärdade den 6 mars 1974 (*underbilaga 17 och 18*). Enligt vad förutvarande utrikesministern Sven Andersson uppgivit vid utfrågningen inför utskottet gjordes det från svensk sida helt klart att någon vapenexport

till Libyen inte kunde komma i fråga. Det skall vidare även nämnas att något samarbete vad gäller kärnkraftsteknologi inte förekommit med Libyen. Allmänt kan sägas att handelsutbytet med Libyen ökat under senare år. Exportvärdet ökade t. ex. åren 1978 och 1979 från 200 milj. kr. till närmare 300 milj. kr. Viktiga exportvarugrupper är fordon, telekommunikation, trä och pappersvaror. Importen från Libyen domineras av oljeprodukter. Här har en kraftig ökning ägt rum åren 1978 och 1979 från ett värde av ca 150 milj. kr. till drygt 480 milj. kr. Även därefter har värdet av oljeimporten ökat starkt. Till detta kommer verksamhet av olika slag som en rad svenska företag bedriver i Libyen t. ex. på byggnadsentreprenadområdet.

I detta sammanhang skall nämnas något om ett utbildningsprojekt som det svenska företaget AB Teleplan tidigare genomfört i Libyen. TELEPLAN är ett privat företag som i likhet med TELUB bl. a. ägnar sig åt teknisk kunskapsöverföring på sådana områden som teleteknik, elektronik och datateknik. TELEPLAN ägs av de större svenska teleindustrierna och har som kunder i första hand det svenska försvaret och statliga myndigheter.

Enligt vad utskottet inhämtat av handlingar som upprättats inom statens industriverk och handelsdepartementet ingick TELEPLAN i september 1975 ett kontrakt med den libyska staten om vissa utbildningsinsatser i Libyen. Det gällde grundutbildning i data- och radarteknik samt optronik. Från början var det avsett att utbildningen skulle omfatta ca 250 elever och pågå under sex månader. När utbildningen slutligen kom till stånd, vilket skedde hösten 1977, deltog endast ett mindre antal yngre officerare från det libyska Air Defence. Kursen pågick två månader. Innan kontraktet ingicks 1975 orienterade företagets verkställande direktör dåvarande statssekreteraren i handelsdepartementet Bengt Dennis och krigsmaterielinspektören om saken. Företaget fick det beskedet att projektet inte mötte något hinder från deras sida.

Under 1975 tillfrågades TELEPLAN från libysk sida också om man kunde åta sig en mera avancerad utbildning, i vilken skulle ingå s. k. militära applikationer, främst inom stridsledningsområdet. Avsikten var att utbildningen skulle ske i Sverige. TELEPLAN ville orientera sig om handelsdepartementets inställning till detta. Både Dennis och krigsmaterielinspektören var tveksamma beträffande utbildningens omfattning och nivå. Följden blev att TELEPLAN avböjde denna utbildning. Det skall i sammanhanget nämnas att TELUB:s tidigare verkställande direktör Benkt Dahlberg vid utfrågningen inför utskottet uppgett, att en offert även ingetts av TELEPLAN till Libyen angående det utbildningsprojekt som sedermera TELUB kom att sluta avtal om.

Bengt Dennis har inför utskottet anfört att han inte kan erinra sig de förfrågningar som gjordes i handelsdepartementet från TELEPLAN:s sida 1975.

Vad gäller utbildning i Sverige av utländsk militär i försvarsmaktens regi

skall nämnas att utskottet tagit del av sammanställningar över sådan verksamhet under senare år. Det har gällt s. k. växeltjänstgöring av officerare från de nordiska länderna men även från t. ex. USA och Storbritannien. Även viss specialutbildning har förekommit för personal från exempelvis Malaysia och Thailand. Man kan vidare nämna utbildning av chilensk marinpersonal i samband med att kryssaren Göta Lejon exporterades till Chile för ett antal år sedan. En liknande utbildning har förekommit i samband med fartygsförsäljning till Colombia. Beträffande krigsmaterielexport allmänt, t. ex. från Bofors AB och Saab, förekommer utbildning i Sverige i anslutning till att vederbörande företag fått exportlicens.

4 TELUB:s verksamhet

Utskottet lämnade i förra årets granskningsbetänkande en redogörelse för TELUB:s verksamhet. Härav framgår bl. a. att Telub AB eller Telub-koncernen, med säte i Växjö men med verksamhet också på en rad andra håll i landet, är ett av det statliga förenade fabriksverken (FFV genom FFV-företagen AB) helägt dotterbolag. Bolaget är i hög grad inriktat på det svenska försvaret. Bl. a. sysslar man med radioutrustning, optisk materiel, radar och robotsystem för försvarets räkning. Vidare genomförs kvalificerade tekniska utredningar och utbildningsprogram inom sådana områden som telekommunikation, datateknik och allmän elektronik. Denna verksamhet är i första hand inriktad på försvaret, men en marknadsbreddning mot den civila sektorn har inletts. Ett område gäller allmän teknikinformation som avser både den militära och den civila sektorn och ett annat regionalt materielunderhåll med inriktning på kvalificerad elektronik, såsom dataterminaler och minidatorer. TELUB är aktieägare i det halvstatliga SWEDEC International AB, som förmedlar svenska utbildningsinsatser och annat svenskt kunnande till olika u-länder.

I det följande lämnar utskottet till en början en kronologisk redogörelse för vad som framkommit om regeringskansliets befattningshavare med TELUB-affären, alltså under regeringen Fälldin I, regeringen Ullsten och regeringen Fälldin II. Till sist redovisas utskottets överväganden i frågan.

5 Fälldin I

Någon dag i början av december 1977 tog TELUB-ledningen genom sin verkställande direktör Benkt Dahlberg per telefon kontakt med utrikesdepartementet i saken. Samtalet togs emot av dåvarande departementsrådet Carl-Johan Groth, som upprättade en promemoria i ämnet daterad den 9 december 1977. Enligt promemorian ville TELUB-ledningen inhämta

9/12 1977

utrikesdepartementets uppfattning angående ett utbildningsprogram i Sverige för libysk militär personal. Libyen önskade sluta ett avtal med TELUB angående utbildning i Sverige av 40 personer under tre läsår (9 månader i Sverige och 3 månader i hemlandet) i elektronik och systemteknik. Gruppen skulle utgöras av militär personal, men utbildningen skulle avse civila ämnen. Syftet med utbildningen var dock att utbilda personal för luftbevakningsuppgifter och annan elektronisk bevakning. Eftersom gruppen skulle uppträda civilt i Sverige erfordrades enligt promemorian inget tillstånd från försvarsdepartementets kommandoexpedition. Dahlberg hade vidare upplyst att TELUB som en följd av utbildningsprogrammet räknade med att i framtiden få sälja konsulttjänster i Libyen.

Saken behandlades här efter den 14 december 1977 i en samrådsgrupp på tjänstemannanivå inom utrikesdepartementet. Denna samrådsgrupp, som vanligen träffas ett par gånger i veckan, består av UD:s cheftjänstemän, nämligen kabinetssekreteraren, biträdande kabinetssekreteraren, cheferna för politiska avdelningen, rättsavdelningen, administrativa avdelningen, biståndsavdelningen och pressbyrån. Samrådsgruppens uppgift är att gå igenom och fördela departementets ärenden och därvid bl. a. se till att viktiga ärenden föredras för utrikesministern eller i regeringen.

14/12 1977

Frågan om TELUB:s utbildningsprojekt i Sverige rörande 40 libyska militärer föredrogs i samrådsgruppen av dåvarande chefen för politiska avdelningen utrikesrådet Knut Thyberg. Samrådsgruppens överläggningar leddes av kabinetssekreterare Leif Leifland. I minnesanteckningar från detta möte sägs att TELUB hade anmält att företaget under en period av tre år önskade utbilda 40 libyska militärer i – civil – elektronik och systemteknik. Att dessa efter avslutad utbildning skulle återgå till krigsmakten och att de förvärvade kunskaperna var användbara inom t. ex. luftbevakning torde enligt minnesanteckningarna vara klart, men UD kunde inte avråda. Saken skulle enligt anteckningarna anmälas för utrikesministern. Enligt vad som framkommit vid utskottets utfrågningar med Leifland och Thyberg grundades samrådsgruppens ståndpunkt i frågan på det förhållandet att det inte gällde krigsmaterielexport utan kunskapsöverföring, i vilket hänseende något förbud inte förelåg enligt svenska bestämmelser. Samrådsgruppen kände emellertid från utrikespolitiska synpunkter viss olust inför projektet.

Dahlberg erhöll genom Groths förmedling ett besked som i sak överensstämde med samrådsgruppens ståndpunkt. Dahlberg besökte därefter Libyen den 17–22 december 1977 och presenterade TELUB:s utbildningsprogram. Från libysk sida framställdes önskemål om att antalet elever skulle ökas från 40 till 80 och att utbildningen skulle pågå i fyra år i stället för tre år. Dessa önskemål skulle övervägas, varefter TELUB senare skulle återkomma med förslag och ekonomisk offert.

17/12 1977

Muntlig föredragning av TELUB-frågan inför utrikesminister Karin Söder ägde rum den 20 december 1977 och verkställdes av Thyberg. Kabinetssek-

20/12 1977

reteraren var inte närvarande vid tillfället och inte heller Groth var där. Enligt Thybergs uppgifter vid utfrågningen inför utskottet har han ingen närmare minnesbild av föredragningen men har anledning att utgå ifrån att denna skedde på grundval av uppgifterna i Groths promemoria och diskussionen inom samrådsgruppen. Enligt en anteckning på promemorian hade utrikesministern inte någon erinran. Enligt Karin Söders uppgifter inför utskottet var det på sedvanligt sätt en muntlig föredragning. Den av Groth upprättade promemorian lästets aldrig av henne.

Groth har vid utfrågningen inför utskottet bl. a. uttalat att frågan egentligen inte rörde UD och att UD inte skulle fatta något beslut. Skulle UD göra något var det en allmän bedömning utifrån tekniska och legala aspekter. Det var i detta fall fråga om en information till utrikesministern eftersom ärendet var olustigt, en s. k. "stinker" enligt UD:s språkbruk.

Karin Söders minnesbild av föredragningen är i övrigt att det under denna hänvisades till det samarbetsavtal som ingicks mellan Sverige och Libyen år 1974. Det hade framkommit önskemål från den libyska militärregimen att här i Sverige få utbilda ett 40-tal unga libyer i värnpliktsåldern. De skulle få en grundläggande teknisk utbildning i civila ämnen – det gällde elektronik och telekommunikation. Enligt Karin Söder resonerade hon och Thyberg om hur man skulle definiera projektet. De kom fram till att det var svårt att skilja mellan studerande av olika slag som i en militärdiktatur tas ut av regimen och att avgöra om de är att betrakta som militärer eller som civila. De kom ändå fram till att det var en civil utbildning och att eleverna inte var militärer i ordets egentliga mening. De hade såvitt Karin Söder erfor inte någon militär utbildning bakom sig och var alltså att jämföra med vanliga studenter. Det framgick av föredragningen att UD:s samrådsgrupp inte funnit någon grund för att avråda från projektet.

TELUB:s dåvarande styrelseordförande Eric Malmberg har vid utfrågningen inför utskottet bl. a. uppgett att utbildningsprojektet i fråga kom till hans och styrelsens kännedom första gången i december 1977. Det nämndes redan vid det tillfället att personalen skulle rekryteras från det libyska flygvapnet och att det var fråga om ungdomar som skulle genomgå teknisk utbildning. TELUB-styrelsen konstaterade att något hinder mot projektet inte förelåg med hänsyn till reglerna om krigsmaterielexport etc. men att frågan ändock var av sådan art att regeringens godkännande borde inhämtas. I slutet av december 1977 fick styrelsen genom verkställande direktören Benkt Dahlberg uppgift om att UD inte hade någon erinran. Det kom på våren 1978 till styrelsens kännedom att i avslutningen av utbildningen skulle ingå vissa "military applications". Styrelsen fick då enligt Malmberg en översiktlig redogörelse av Dahlberg för vad utbildningsavtalet skulle komma att omfatta. Det var främst ekonomiska frågor som styrelsen intresserade sig för, men det gavs en skissartad redogörelse för innehållet i utbildningen, och där angavs att det var fråga om en teknisk utbildning, inriktad mot vissa bestämda områden. Det angavs också att i avslutningen av utbildningen

slutet av
december
1977

skulle tekniken anslutas till militära applikationer. Styrelsen klargjorde därvid att utbildning på militär materiel var utesluten.

Dahlberg har vid utfrågningen inför utskottet sagt att han våren 1978 bl. a. lämnat varje styrelseledamot en promemoria om utbildningen, vari framgår att militära applikationer skulle förekomma under utbildningens slutskede. Vidare har Dahlberg som förut nämnts uppgett att förfrågan om det aktuella utbildningsprojektet från libysk sida även gjordes hos TELEPLAN.

Beträffande TELUB-affärens vidare utveckling skall nämnas att ambassaden i Tripoli i en rapport till UD den 11 januari 1978 tog upp det samarbete som inletts från bl. a. TELUB:s sida med den libyska krigsmakten. I rapporten nämndes även att det svenska konsultföretaget Uniconsult just hade påbörjat projektering av bergrum för den libyska marinens ryskbyggda u-båtar. Vidare talades i rapporten om TELEPLAN:s utbildningsverksamhet samt om förfrågningar från libysk sida om pensionerade svenska officerare kunde vara intresserade av arbete i Libyen.

11/1 1978

I rapporten uttryckte det svenska sändebudet ambassadören Bengt Holmquist viss tveksamhet beträffande lämpligheten av TELUB-projektet. Enligt Holmquist ingav tanken på libyska militära träningsläger i Sverige en viss politisk olust. Det kunde inte uteslutas att besvärliga frågor kunde komma att ställas både inom Sverige och på andra håll.

Holmquists rapport, som var ställd till departementsrådet Groth, delgavs förutom UD:s cheftjänstemän statssekreterarna i försvars- och handelsdepartementen samt krigsmaterielinspektören. Av de handlingar utskottet tagit del av framgår att Groth i skrivelse den 1 februari 1978 till ambassadören Holmquist omtalade att statssekreteraren i försvarsdepartementet Gunnar Nordbeck avsåg att ta kontakt med TELUB och därvid avråda från det libyska utbildningsprojektet.

1/2 1978

Kabinettssekreterare Leifland liksom dåvarande utrikesministern Karin Söder har vid utfrågningarna inför utskottet uppgett att ambassadören Holmquists rapport till UD sannolikt aldrig delgavs utrikesministern. Enligt Leifland tillförde rapporten strängt taget inget nytt i frågan. Utgångspunkten för UD:s inställning till TELUB-planerna var vid den tidpunkten att det var fråga om en relativt harmlös utbildning i civila ämnen av unga libyska militärer. Det var därför enligt Leifland inte särskilt anmärkningsvärt att tjänstemännen inom UD valde att inte underrätta utrikesministern om rapporten i fråga.

Försvarsminister Krönmark har vid utfrågningen inför utskottet anfört, att han någon gång kring årsskiftet 1977-1978 orienterades om TELUB-projektet av dåvarande statssekreteraren Gunnar Nordbeck. Frågan bedömdes som känslig och olustig från försvarspolitiska utgångspunkter bl. a. av sekretesshänsyn till andra länder. Dessa synpunkter framfördes av Nordbeck till TELUB:s verkställande direktör, som i sin tur lämnade försäkringar om att utbildningen inte skulle vara militär. Man kom inom försvarsdeparte-

mentet fram till att det inte fanns legala grunder för att stoppa affären. På detta stadium var det endast fråga om huruvida TELUB skulle lämna en offert om utbildningen till den libyska försvarsmakten inte att träffa bindande avtal.

Någon gång under januari månad diskuterade Krönmark frågan med Karin Söder. Enligt Krönmarks minnesbild talade man vidare om saken vid en s. k. lunchberedning samma månad, vid vilket tillfälle förutom Krönmark bl. a. statsminister Thorbjörn Fälldin och utrikesminister Karin Söder var närvarande. Övriga deltagande statsråd delade Krönmarks uppfattning om projektet. Krönmark tog även del av Holmquists rapport och utgick från att UD och ambassaden nog skulle följa den vidare händelseutvecklingen. Om frågan skulle avancera till ett konkret projekt – vilket det på detta stadium inte var fråga om – fick det förutsättas att regeringen informerades ytterligare. – Av den utfrågning med Gunnar Nordbeck som ägt rum inför förre regeringsrådet Åhbjörnsson framgår att Nordbeck delade försvarsministerns uppfattning och att han framförde försvarsdepartementets synpunkter i saken till Dahlberg.

Benkt Dahlberg har vid utfrågningen inför utskottet bekräftat att han kontaktades i saken av Gunnar Nordbeck och bl. a. framhållit att någon oro för att sekretessläckor i fråga om försvarshemligheter inte var att befara i samband med den tilltänkta utbildningen i Växjö.

6 Regeringen Ullsten

Sedan folkpartiregeringen tillträtt i oktober 1978 tog Dahlberg enligt vad han uppgett inför utskottet kontakt med handelsdepartementet för att i första hand informera om önskemål från libysk sida om köp i Sverige av viss försvarsmateriel. I samband härmed avsåg Dahlberg att orientera om TELUB-projektet. Dahlberg hade vid ett besök i Libyen i början av oktober sammanträffat med företrädare för Libyens försvarsmakt, som uttryckt intresse för samarbete med Sverige i fråga om defensiv försvarsmateriel. Förfrågan om inköp av offensiv krigsmateriel hade enligt Dahlberg framförts av premiärminister Jalloud vid dennes besök i Sverige, vilket emellertid avvisades av dåvarande statsministern Olof Palme. Nu framställdes det så att det var fråga om defensivt försvarsmateriel. Libyen hyste förhoppningar om att få köpa sådan materiel i Sverige.

Hösten 1978

Något sammanträffande med handelsministern skedde inte hösten 1978. I sammanhanget hänvisas till en promemoria den 3 april 1980 som upprättats av expeditionschefen i handelsdepartementet (*underbilaga 19*). Av denna promemoria framgår bl. a. att krigsmaterielinspektören den 2 november 1978 meddelat Dahlberg att all försäljning av krigsmateriel från Sverige till Libyen var utesluten.

Den 14 februari 1979 ägde ett möte rum på handelsdepartementet angående TELUB-affären. I detta deltog förutom handelsminister Hadar

14/2 1979

Cars, dåvarande krigsmaterielinspektören generalmajor Bengt Rosenius, numera avliden, och departementsrådet Groth. Enligt de uppgifter Cars lämnat till utskottet uttryckte han vid tillfället sitt starka ogillande av engagemanget och förklarade att han avsåg att ta upp frågan med statsministern. För egen del var Cars beredd att pröva de lagliga möjligheter som kunde stå en regering till buds för att förhindra att utbildningen kom till stånd. Cars hade endast kort före detta möte informerats om TELUB-affären – sannolikt på grundval av de UD-promemorior som upprättats. Enligt Cars hade med all säkerhet ett sammanträffande med Dahlberg kommit till stånd redan hösten 1978 om Cars vid den tidpunkten varit informerad om TELUB:s planer att utbilda libyska militärer i Sverige.

Dahlberg har bekräftat att han i början av februari 1979 fick besked om att handelsminister Cars motsatte sig projektet. Vid mötet den 14 februari låg ärendet så till att kontraktsförhandlingarna med Libyen var slutförda. TELUB hade nämligen lämnat ett slutbud – take it or leave it. Dahlberg förklarade för handelsministern att det var för sent att dra sig ur affären utan att riskera skadeståndsanspråk men att TELUB självfallet skulle rätta sig efter ett regeringsbeslut i frågan.

TELUB:s före styrelseordförande Eric Malmberg har inför utskottet anfört att överenskommelsen om det libyska utbildningsprojektet i stort sett var klar i början av 1979 och att kontraktet skulle underskrivas. Malmberg underrättades den 12 februari genom krigsmaterielinspektören om att dåvarande statsministern Ola Ullsten önskade att TELUB skulle gå ur affären och att handelsminister Cars kallat Dahlberg till ett möte härom den 14 februari. Malmberg begärde den 16 februari att få ett sammanträffande till stånd med i första hand handelsministern för att klarlägga hur frågan behandlats inom TELUB. Det bestämdes att ett sådant skulle äga rum den 20 februari men det uppsköts av handelsministern till den 2 mars. Den 1 mars meddelade Cars' sekreterare att handelsministern inte kunde ta emot den 2 mars. Malmberg lät då meddela att slutförhandlingarna var på gång och att avtalet var klart för underskrift. Den 2 mars fick Malmberg ett telefonsamtal från dåvarande industriministern Erik Huss som ville veta hur TELUB-affären låg till och om det gick att stoppa avtalet. Malmberg förklarade att förhandlingarna var slutförda och att styrelsen delade verkställande direktörens uppfattning att det behövdes regeringens medverkan för att gå ur avtalet. Något ytterligare besked från regeringens sida lämnades inte, och avtalet undertecknades i Libyen den 13 mars 1979. Malmberg underrättade industriministern härom den 20 mars och handelsministern den 26 mars.

Dåvarande statsministern Ola Ullsten har vid utfrågningen inför utskottet uppgett att den första gång han hade anledning att befatta sig med TELUB-affären var i mitten eller slutet av februari 1979. Anledningen var att handelsminister Cars hade begärt att saken skulle tas upp. En överläggning i frågan kom till stånd, i vilken deltog förutom statsministern och handelsministern även utrikesminister Hans Blix, industriminister Erik Huss och

Mars 1979

13/3 1979

samordningsminister Carl Tham. Efter en föredragning av handelsministern diskuterades hur frågan borde handläggas fortsättningsvis. Samtliga torde ha varit överens om att den form av kontakt med libysk militär som TELUB-affären syntes innebära kunde bli besvärande. Visserligen rörde det sig om civil utbildning, men de som skulle genomgå utbildningen var av allt att döma militär personal. Man konstaterade att verksamheten i sig inte stred mot svensk lag men att trots detta kontakt med TELUB:s ledning borde tas. Uppdraget att ta denna kontakt gavs muntligen åt industriministern. Att det gavs till industriministern berodde på att TELUB som statligt företag sorterar under industridepartementet. Syftet med kontakten var att informera TELUB om den syn man hade på den planerade affären. Senare informerades Ullsten om att förhandlingarna mellan TELUB och Libyen kärvade och att det sannolikt inte skulle bli någon affär. Ytterligare en tid senare, i mitten av mars, meddelade industriministern att ett avtal hade slutits.

Industriministern i folkpartiregeringen Erik Huss har vid utfrågningen inför utskottet anfört att han informerats om TELUB-affären vid den överläggning som ägde rum med ett antal regeringsmedlemmar i februari 1979. Handelsministern omtalade därvid att TELUB lämnat en offert till den libyska staten om utbildning i tekniska ämnen av ett antal ynglingar anknutna till den libyska krigsmakten. De närvarande statsråden – bland dem statsminister Ola Ullsten – konstaterade att TELUB hade full laglig rätt att genomföra affären men att samtliga statsråd ogillade den. Statsministern uppdrog åt Huss att framföra ogillandet till TELUB-ledningen. Detta skedde den 2 mars vid kontakter med TELUB:s styrelseordförande Eric Malmberg. Huss fick av Malmberg veta att saken föredragits för utrikesdepartementet under den tidigare trepartiregeringens tid och att UD därvid inte haft någon crinran. Vidare meddelade Malmberg att libyerna inte hade accepterat det begärda priset för utbildningen och att det därför var möjligt eller ganska troligt att affären inte skulle bli av. På detta svarade Huss att detta gav en osökt anledning att avstyra det hela. Huss underrättade statsministern och handelsministern om sitt samtal med Malmberg. Någon tid därefter fick Huss av Malmberg veta att libyerna accepterat offerten och att avtalet var klart och underskrivet.

Sedan avtalet slutligt ingåtts vidtogs från TELUB:s sida ytterligare förberedelser för utbildningen i Växjö. I början av maj startades byggandet av särskilda lokaler – en skola – för den libyska gruppen. Skolan är helt skild från TELUB-verkstäderna i Växjö.

Inom utrikesdepartementet upprättades den 1 juni 1979 en promemoria angående utbildningen. Promemorian, som hade skrivits ned av utrikesrådet Thyberg efter uppgifter som TELUB:s verkställande direktör Benkt Dahlberg lämnat per telefon, innehåller i huvudsak följande: TELUB hade med The Procurement Directorate of the Libyan Arab Defence ingått ett kontrakt om utbildning av ett 100-tal libyska studenter under en fyraårspe-

1/6 1979

riod. Utbildningen gällde en bred teknisk utbildning på följande områden: telekommunikation, datateknik, styr- och reglerteknik, radar samt administration. Första året skulle utbildningen koncentreras till att förmedla grundkunskaper i engelska, matematik, fysik och elektronik. Utbildningen var avsedd att inledas i november 1979. Eleverna var i åldern 18–22 år och hade tre fyra månaders grundläggande militär utbildning bakom sig. Från libysk sida hade sagts att eleverna hade ungefär studentexamenskompetens. Enligt promemorian hade man anledning att utgå från att i vart fall en del av eleverna vid återkomsten till Libyen skulle komma att utnyttjas inom luftförsvaret för exempelvis service och underhåll av de egna anläggningarna. Utbildningen i Sverige var inte militärt inriktad utan avsåg en rent teknisk grundutbildning, som skall kunna komma till användning på många olika områden. TELUB hade framhållit att utbildningsinsatsen inte på något sätt var produktinriktad. Inga leveranser av TELUB:s utrustning förutsågs således. Det var alltså uteslutande fråga om att sälja utbildning. TELUB höll för detta speciella ändamål på att bygga upp en skolorganisation, som man i framtiden hoppades kunna använda för utbildning även i andra sammanhang.

7 Fälldin II

Den 12 november 1979 ägde ett sammanträffande rum hos handelsminister Staffan Burenstam Linder med TELUB:s styrelseordförande Eric Malmberg och verkställande direktören Benkt Dahlberg. Enligt vad Burenstam Linder uppgett vid utfrågningen inför utskottet var sammanträdet avsett att ge en allmän orientering om vilka vapenaffärer som var aktuella för FFV. Under sammanträffandet lämnades bl. a. en redogörelse för TELUB:s utbildningsprojekt. Avtal hade träffats i mars 1979 efter olika resonemang som resulterat i vad Malmberg och Dahlberg ansåg vara ett klartecken från regeringen. Handelsministern fick försäkringar om att det var en helt civilt inriktad utbildning avsedd att ge libyerna teknisk kompetens motsvarande svensk gymnasieutbildning. Handelsministern framhöll vid tillfället att TELUB borde avhålla sig från projekt med militär anknytning, alldeles särskilt som sådana kunde allvarligt störa andra mycket stora projekt som ett antal svenska företag var invecklade i.

12/11 1979

Enligt vad Dahlberg uppgett inför utskottet var skolanläggningen i Växjö klar i mitten av november 1979. Pressvisning av skolan förekom den 13 november. I slutet av samma månad inspekterades den av representanter för libyska myndigheter.

I början av december 1979 förekom en del tidningsuppgifter om TELUB-affären med uttalanden av olika statsråd rörande utbildningen i fråga. Enligt en promemoria den 5 december 1979 upprättad inom handelsdepartementet som utskottet tagit del av uppsöktes handelsministern den 5 december av Libyens ambassadör i Stockholm som uttryckte visst missnöje med TELUB-frågans behandling i den svenska pressen. Handels-

ministern uttalade därvid att det inte från regeringens sida fanns några planer på att vidta åtgärder för att häva kontraktet.

Den 6 december 1979 besökte Benkt Dahlberg på försvarsminister Eric Krönmarks initiativ försvarsdepartementet och lämnade en redogörelse i saken. Bl. a. var dåvarande krigsmaterielinspektören närvarande. Försvarsministern gav uttryck för sin negativa inställning till affären, men konstaterade att saken hade avancerat så långt att man i det läget inte kunde stoppa avtalet. Vid tillfället redovisade Dahlberg kursplanerna. Försvarsministern fick det intrycket att det rörde sig om en helt civil utbildning. I en promemoria den 6 december 1979 som utskottet tagit del av och som upprättats av försvarsministerns adjutant redogörs för händelseutvecklingen i TELUB-affären.

6/12 1979

TELUB-frågan behandlades också i en UD-promemoria den 3 december 1979 och ytterligare en den 6 december 1979, den senare i anslutning till ett besök av Israels ambassadör i Stockholm hos statsminister Thorbjörn Fälldin. Av denna promemoria framgår att Fälldin bl. a. uttalade följande: Regeringen fick för första gången kännedom om TELUB-projektet 2 1/2 år tidigare. Man bedömde saken som inte särskilt anmärkningsvärd då det rörde sig om en rent teknisk utbildning. Oftast skedde utbildning i det land som köpt utbildningstjänsterna, men i detta fall syntes det vara meningsfullt att förlägga utbildningen till Sverige. Utvecklingen hade nu emellertid visat att utbildningspaketet var något helt annat än man tänkt sig. Principiellt sett fick även statliga företag själva avgöra vilka affärer de önskade göra så länge de höll sig till vad lagarna föreskrev. Den uppståndna situationen gav emellertid anledning att se över de svenska vapenexportreglerna. Ett sätt vore t. ex. att jämföra den nu aktuella verksamheten med klassiska vapenexportaffärer. Vidare framhöll Fälldin att man vid affärens upprinnelse, som gick tillbaks till den socialdemokratiska regeringens tid, hade haft olika länder och olika projekt på tal. Det hade emellertid visat sig att saken hade militärt intresse och att den personal som skulle utbildas var militärer. Den svenska lagen rörande krigsmaterielexport var uppbyggd på vissa principer. Frågan i detta fall var hur dessa principer kunde påverkas av sådana affärer som den aktuella. Således borde exportreglerna ses över. Huvudsaken var att all form av vapenexport till spänningsfyllda områden stoppades.

Krigsmaterielexportkommittén fick den 9 januari 1980 en redogörelse för utbildningsprojektet av Malmberg och Dahlberg. Den 22 januari besvarade handelsministern en fråga i riksdagen av Olle Wästberg (fp) om regeringen avsåg att vidta åtgärder för att förhindra utbildningen. Handelsministern svarade att utbildningens innehåll var civilt inriktad och att regeringen inte såg någon anledning eller möjlighet att tvinga företaget att bryta avtalet.

Januari
1980

I mars 1980 publicerades i pressen ytterligare material rörande TELUB av den innehörden att utbildningen skulle ha en militär inriktning. Mot den bakgrunden kallade handelsministern Dahlberg till ett möte som ägde rum

den 18 mars. Det försäkrades härvid att utbildningen var helt civil. Ursprungligen var det tänkt att de libyska eleverna skulle komma till Sverige den 15 november 1979. De anlände emellertid först den 15 mars 1980. 18/3 1980

Den 21 april 1980 förekom ytterligare ett möte på handelsdepartementet med Malmberg och Dahlberg. Närvarande var också bl. a. industriminister Nils Åsling och krigsmaterielinspektören. Även vid detta tillfälle försäkrades att tidigare lämnade uppgifter angående utbildningen var riktiga. TELUB:s styrelseordförande har vid utfrågningen inför utskottet förklarat att hans styrelse tidigare och handelsministern vid mötet den 21 april 1980 av Dahlberg fått följande redovisning om innehållet i utbildningen: 21/4 1980

Utbildningen vid Telubs tekniskskola är uppdelad på fem utbildningslinjer: fyra tekniska och en administrativ. De tekniska utbildningslinjerna omfattar datateknik, radarteknik, styr- och reglerteknik samt telekommunikationer. Utbildningen på de tekniska linjerna är fyraårig, medan den administrativa linjen är treårig. Målet för utbildningen på de tekniska linjerna är att eleverna efter genomgången utbildning skall ha uppnått svensk gymnasiekompetens i matematik, fysik, el-lära, elektronik, telekommunikationer, styr- och reglerteknik och engelska. Härutöver skall eleverna genom praktiska övningar ges tillfälle att handha datorer, telekommunikations- och reglerutrustning för att förstå problem förknippade med drift och underhåll av sådan utrustning. Målet på den administrativa linjen är att eleverna skall kunna medverka vid upphandling av tekniskt komplicerad utrustning.

Benkt Dahlberg har beträffande utbildningsplanläggningen inför utskottet uttalat att han inte vid sammanträffandet med handelsministern den 12 november 1979 och försvarsministern den 6 december samma år och inte heller senare till krigsmaterielkommittén och konstitutionsutskottet våren 1980 lämnat helt komplett information angående detaljerna i de hemliga dokument som avser utbildningen. Detta skedde av sekretesshänsyn till den libyske uppdragsgivaren sedan kontraktet undertecknats.

Dahlberg har för utskottet i samband med årets granskning av TELUB-affären företett den tidigare nämnda promemorian som enligt Dahlbergs uppgift delgavs TELUB:s styrelse våren 1978. Av promemorian framgår att s. k. militära applikationer skall ingå i de fyra utbildningslinjer som avser utbildning i radarteknik, robotteknik, telekommunikation och datateknik.

Eric Malmberg har i denna del anfört bl. a. följande inför utskottet: Den 12 december 1980 fick Malmberg ett brev från personalorganisationerna i Telub som påtalade att det fanns utbildningsplaner som inte delgetts personalorganisationerna när kontraktet skrevs eller senare och att de sålunda hade deltagit i beslutet under felaktiga förutsättningar. De ställde den frågan till styrelsen, om styrelsen kände till att det fanns en hemlig utbildningsplan vid sidan av den öppna som hade redovisats i olika sammanhang. Ett sammanträde ägde rum i Stockholm den 16 december med Dahlberg och vice ordföranden och ytterligare en styrelsemedlem. Det framkom då att det fanns två versioner av utbildningsplanen för den senare delen av utbildningen, vilket kom som en stor överraskning. Vid samman- 12/12 1980

träde påföljande dag redovisade Dahlberg att det fanns två utbildningsplaner. Han meddelade att han av sekretesskäl inte hade redovisat planerna för styrelsen eller för personalorganisationerna eller vid de kontakter som hade varit med krigsmaterielinspektören och handelsministern. Styrelsen beslöt att kontakt skulle tas med krigsmaterielinspektören, vilket skedde den 22 december, då Malmberg visade upp planerna och redovisade den situation som hade uppstått.

Den 30 januari 1981 meddelade krigsmaterielinspektören handelsministern att det framkommit att det senare stadiet av den fyraåriga utbildningen skulle ha militär-tekniska inslag. Handelsministern informerade omedelbart statsministern, utrikesministern och industriministern om detta. Påföljande dag informerades ekonomi- och försvarsministrarna.

30/1 1981

Regeringen uppdrog genom beslut den 12 februari 1981 åt krigsmaterielinspektören att följa den utbildning av libyska medborgare som äger rum vid TELUB:s tekniskskola i Växjö samt att fortlöpande hålla regeringen underrättad om utbildningens innehåll och inriktning. I regeringsbeslutet (*underbilaga 20*) uttalas vidare att styrelseordföranden i TELUB AB, Växjö, generaldirektören Olle Lund, vid en genomgång den 9 februari 1981 till cheferna för handels- och industridepartementen anmält att styrelsen fått kännedom om att vissa delar i de sista avsnitten av den fyraåriga utbildningen som ges ett nittiotial libyska medborgare vid bolagets tekniskskola i Växjö skulle ha viss militärteknisk inriktning och att utbildningen alltså inte som tidigare hade uppgivits skulle vara helt igenom civil. Bolaget hade redan inlett överläggningar med sin libyske motpart i syfte att förhindra att någon del av utbildningen kom att innehålla militära eller militärtekniska inslag. Mot denna bakgrund hade bolagets styrelse beslutat begära att regeringen uppdrar åt krigsmaterielinspektören att följa utbildningen.

12/2 1981

Ett pressmeddelande i saken utfärdades samma dag (*underbilaga 21*). I detta uttalas bl. a. följande: Den nya ledningen för det statliga företaget TELUB informerade regeringen den 31 januari om att nytt material hade kommit fram rörande den tekniska utbildning av libyer som sedan våren 1980 bedrivs vid TELUB:s tekniskskola i Växjö. Detta material skiljer sig från vad som tidigare redovisats inför regeringen, riksdagens konstitutionsutskott och krigsmaterielexportkommittén vid de utfrågningar som har hållits med bolagets förra ledning. En utbildning med militära eller militär-tekniska inslag av libyska elever vid TELUB:s tekniskskola är självfallet inte acceptabel. Regeringen har därför på diplomatisk väg meddelat den libyska regeringen att den del av utbildningen som skulle ha haft en sådan inriktning inte kan genomföras. Regeringen har genom den nya ledningen förvissat sig om att den utbildning som hittills har bedrivits och som för närvarande bedrivs inte innehåller några militär-tekniska element. Detsamma gäller för den utbildning som enligt kursplanen skall ske under det närmaste året.

Handelsminister Burenstam Linder besvarade den 13 februari 1981 en

fråga i riksdagen av Olle Wästberg (fp) om TELUB-utbildningen. Handelsministern hänvisade i sitt svar till de åtgärder regeringen vidtagit mot bakgrund av de nya uppgifterna. Den 13 mars besvarade industriministern Nils Åsling också en fråga av Olle Wästberg om TELUB-utbildningen. Även industriministern hänvisade till de vidtagna åtgärderna. Frågan avhandlades vidare i utrikesdebatten den 18 mars.

8 Pågående utredningar m. m.

Inför utskottet har krigsmaterielinspektören konteramiral Carl Algernon redogjort för uppläggningsen av den inspektionsverksamhet som han på regeringens uppdrag skall genomföra beträffande den aktuella utbildningen vid TELUB i Växjö. Utskottet hänvisar i denna del till vad som anges i *bilaga 13*.

TELUB:s nuvarande styrelseordförande, FFV:s generaldirektör Olof Lund, och FFV:s chefsjurist Hans Ramshorn har inför utskottet besvarat frågor angående innehållet i det slutliga avtalet med den libyska försvarsmakten.

Det skall slutligen erinras om att regeringen i enlighet med riksdagens hemställan vid 1978/79 års riksmöte (UU 1978/79:25, rskr 226) den 19 juli 1979 tillkallade en parlamentarisk utredning för översyn av riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport (krigsmaterielexportkommittén).

Som tidigare framgått lämnade TELUB-ledningen den 9 januari 1980 genom verkställande direktören Benkt Dahlberg och styrelseordföranden Eric Malmberg en redogörelse för utbildningsprojektet vid TELUB till krigsmaterielkommittén. Det skall nämnas att en av ledamöterna av kommittén, förre landstingsrådet Gunnar Hjerne, i ett brev den 5 november 1980 till utredningens ordförande, förre utrikesministern Sven Andersson, föreslog att utredningen skulle ta initiativ till en särskild utredning om TELUB-affären. Detta brev (*underbilaga 22*) vidarebefordrades sedermera till regeringen. Som inledningsvis nämnts har regeringen genom beslut den 26 februari 1981 tillkallat en särskild utredningsman för TELUB-affären (direktiven till denna utredning fogas som (*underbilaga 23*)).

Krigsmaterielexportkommitténs ordförande Sven Andersson har vid utfrågningen inför utskottet uttalat att kommittén ansett det självklart att i sitt arbete ta upp de frågor som aktualiserats genom TELUB-affären. Några tilläggsdirektiv härför ansågs inte erforderliga. Kommittén har sålunda övervägt att lägga fram ett förslag till lagstiftning, som går ut på att kunskapsöverföring med direkt militär anknytning till utländska medborgare inte skall få förekomma i Sverige med mindre regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer lämnat sitt tillstånd. Kommittén räknar med att under våren 1981 framlägga ett betänkande i ämnet.

9 Utskottets överväganden

TELUB-ärendet aktualiserar enligt utskottets mening olika spörsmål av principiell räckvidd. En första fråga är vilka möjligheter regeringen har att ingripa mot företagstransaktioner som från skilda synpunkter framstår som olämpliga. En andra fråga är vilka skyldigheter regeringen bör anses ha att ingripa i dylika fall.

Enligt 8 kap. 2 och 3 §§ regeringsformen skall föreskrifter om bolag och om förhållandet mellan enskilda och det allmänna liksom föreskrifter som i övrigt avser ingrepp i enskildas ekonomiska förhållanden meddelas genom lag. Utan stöd i lag kan regeringen inte föreskriva t. ex. att ett visst avtal inte får tecknas eller att ett tecknat avtal inte får fullföljas. Regeringsformens bestämmelser i detta hänseende är tillämpliga såväl för enskilt som för statligt ägda företag.

TELUB AB är ett av förenade fabriksverken helägt dotterbolag. Enligt vad statsmakterna flera gånger uttalat – bl. a. vid tillkomsten av Statsföretag AB – skall ansvaret för tillsynen av indirekt ägda statliga företag åvila de förvaltande bolagen eller affärsverken. Ansvarsfördelningen inom varje aktiebolag följer de regler som ges i aktiebolagslagen. Dessa innebär bl. a. att styrelsen skall svara för bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter.

Såvitt utskottet har kunnat finna föreligger det tekniskt sett två möjligheter för regeringen att på formell väg förhindra att en icke önskvärd affärstransaktion kommer till stånd. Den ena metoden är att regeringen å statens vägnar träffar avtal med företaget om begränsningar i företagets handlingsfrihet. Sådana avtal torde knappast ha träffats utan stöd i riksdagsbeslut. Den andra formella möjligheten är att sätta i gång en tämligen komplicerad kedja av åtgärder. Regeringen kan ge det förvaltande affärsverket ett uppdrag att i kraft av sitt aktieinnehav hos dotterbolagets styrelse för uppgivet ändamål skriftligen begära inkallande av en extra bolagsstämma (9 kap. 6 § ABL). Vid den extra bolagsstämman kan den valda styrelsen avsättas och en ny styrelse utses, som därefter utser en ny verkställande direktör. Sedan dessa åtgärder vidtagits kan den nya ledningen annullera avgivna offerter eller bryta ingångna avtal, varvid skadeståndsskyldighet givetvis kan komma att uppstå. Ett sådant förfarande, om än teoretiskt möjligt, skulle i flera avseenden strida mot hävdvunna principer i styrningen av såväl statlig som annan affärsverksamhet. Dels skulle det vara ett avsteg från de allmänna grundsatser som statsmakterna fastlagt för de statliga företagens verksamhet och som bl. a. innebär att staten som ägare avstår från varje detaljstyrning av den löpande affärsverksamheten. Dels skulle det innebära ett avsteg från den i aktiebolagslagen förutsatta funktionsfördelningen mellan bolagsstyrelse och bolagsstämma.

Vid sidan av dessa formella möjligheter att påverka affärstransaktioner i statliga företag kan regeringen – om lagligt stöd för ingripande saknas –

endast på informella vägar öva inflytande över företagens handlande. Regeringen och dess ledamöter kan ge råd och synpunkter, men sådana synpunkter saknar rättsverkningar och har följaktligen inga bindande konsekvenser för företaget. När ett enskilt statsråd i auktoritativa former ger råd till underställda myndigheter uppkommer ibland frågan om sådana anvisningar kan uppfattas som försök till "ministerstyre" eller usurpation av de befogenheter som tillkommer regeringen. I förhållande till företag eller andra från staten fristående rättssubjekt gäller emellertid att varken det enskilda statsrådet eller regeringen har rätt att självständigt meddela föreskrifter. Här föreligger därför knappast ens teoretiska förutsättningar för "ministerstyre".

Vid sidan av de hittills aldrig prövade och i flera avseenden principiellt betänkliga formella metoder som ovan beskrivits har regeringen således, såvitt utskottet kunnat finna, inga andra möjligheter att ingripa mot transaktioner av den typ som exemplifierats i TELUB-fallet än att informellt ge sin mening till känna. Den andra huvudfrågan är då i vilken utsträckning som det kan anses tillbörligt och tillrådligt att regeringen utnyttjar denna möjlighet.

Med den ansvarsfördelning som sedan länge varit vedertagen i det svenska samhället är det ingen normal uppgift för regeringen att göra bedömningar av enskilda affärstransaktioner. Det kan inte vara regeringens skyldighet att mer allmänt granska företagens verksamhet och utfärda rekommendationer om vilka typer av offerter eller order som är mer eller mindre lämpliga. Undantag från denna huvudprincip om återhållsamhet med inblandning i företagens självständiga verksamhet torde i första hand komma i fråga när väsentliga politiska mål synes kunna äventyras genom företagens verksamhet. Det är svårt att genom klara kriterier ange när så skall anses vara fallet. De bedömningar som görs måste bygga på lämplighetsavvägningar i vilka många olika faktorer måste beaktas.

Som framgått av utskottets redovisning har TELUB-affären varit aktuell i de tre borgerliga regeringarna efter 1976 års val, dvs. regeringen Fälldin I, regeringen Ullsten och regeringen Fälldin II. Vad först gäller inledningsskedet av TELUB-affären under regeringen Fälldin I erinrar utskottet om att det redan dessförinnan hade etablerats samarbete i olika former mellan Sverige och den libyska staten. Sålunda slöts under den dåvarande socialdemokratiska regeringens tid i samband med att en libysk regeringsdelegation 1974 avlade ett officiellt besök i Sverige ett samarbetsavtal med Libyen i vilket bl. a. talades om samarbete på sådana områden som konsultverksamhet, know-how och expertinsatser. Bl. a. har Karin Söder hävdad att den utbildning TELUB-projektet rörde sig om enligt vad som på hennes tid som utrikesminister var känt om utbildningens innehåll låg i linje med det tidigare träffande samarbetsavtalet. Av allt att döma förelåg samma inställning bland utrikesdepartementets ledande tjänstemän som också konstaterade att något hinder mot utbildningen inte förelåg enligt svenska bestämmelser för

krigsmaterielexport.

Kabinettssekreterare Leifland t. ex. har uttalat att utgångspunkten för UD:s inställning till TELUB-planerna vid den tiden var att det rörde sig om en relativt harmlös utbildning i civila ämnen av unga libyska militärer. Det var vidare enligt Leifland inte särskilt anmärkningsvärt att tjänstemännen inom UD valde att inte förete alla dokument i saken för utrikesministern, t. ex. rapporten i början av januari 1978 från det svenska sändebudet i Tripoli.

Eric Krönmark har inför utskottet framhållit att han – när han kring årsskiftet 1977-1978 orienterades om TELUB-projektet av sin statssekreterare – bedömde frågan som känslig och olustig från bl. a. försvarspolitiska synpunkter. Bl. a. vidtogs den åtgärden från försvarsministerns sida att han uppdrog åt statssekreteraren Gunnar Nordbeck att kontakta TELUB:s verkställande direktör i fråga om betydelsen av att inga sekretessbelagda uppgifter om det svenska försvaret skulle uppenbaras i samband med den ifrågasatta utbildningen. Man kom inom försvarsdepartementet fram till att det inte fanns legala möjligheter att hindra projektet. Det var dock på detta stadium endast fråga om en offert från TELUB:s sida och inte ett bindande avtal. Om frågan skulle avancera ytterligare utgick försvarsministern från att regeringen skulle informeras igen. Frågan presenterades också i detta sammanhang som en civil utbildningsinsats som kunde sägas ligga i linje med det samarbetsavtal som ingåtts med Libyen 1974. I sammanhanget bör nämnas den utbildning av libyska officerare som TELEPLAN planerade 1975 och genomförde hösten 1977. Mot denna framfördes ingen erinran av den dåvarande socialdemokratiska regeringen.

Vad sedan beträffar regeringen Ullstens befattning med TELUB-affären framgår det av utredningen, att handelsdepartementet i november 1978 genom krigsmaterielinspektören gjort klart för TELUB:s verkställande direktör Benkt Dahlberg att all försäljning av krigsmateriel – defensiv som offensiv – från Sverige till Libyen var helt utesluten. Vid ett sammanträffande med Dahlberg den 14 februari 1979 gav Cars uttryck för sitt starka ogillande över TELUB-engagemanget och förklarade därvid att han avsåg att ta upp frågan med statsministern.

Dåvarande statsministern Ola Ullsten och industriministern Erik Huss har inför utskottet bekräftat att man inom regeringen känt olust inför TELUB-projektet men samtidigt konstaterat att TELUB hade laglig rätt att genomföra affären och att UD redan tidigare sagt sig inte kunna göra någon erinran mot projektet eftersom det rörde sig om en rent civil utbildning. I början av mars 1979 meddelade Huss muntligen TELUB:s styrelseordförande att man från regeringens sida ogillade affären.

Avtalet om TELUB-utbildningen undertecknades den 13 mars 1979.

Vad gäller regeringen Fälldin II så har handelsminister Staffan Burenstam Linder vid utskottets utfrågning uppgett att han den 12 november 1979 fick en redogörelse för TELUB:s utbildningsprojekt av styrelseordföranden och verkställande direktören, varvid det försäkrades att det var fråga om en helt

civilt inriktad utbildning. Motsvarande information fick försvarsministern Eric Krönmark den 6 december samma år och krigsmaterielkommittén den 9 januari 1980.

I februari 1981 anmälde styrelseordföranden i TELUB AB till cheferna för handels- och industridepartementet att styrelsen fått kännedom om att vissa delar i de sista avsnitten av den fyraåriga utbildningen skulle ha viss militärteknisk inriktning och att utbildningen alltså inte som tidigare uppgivits skulle vara helt igenom civil. Bolaget hade inlett överläggningar med sin libyske motpart i syfte att förhindra att någon del av utbildningen kommer att innehålla militära eller militärtekniska inslag. Med anledning härav uppdrog regeringen genom ett beslut den 12 februari 1981 åt krigsmaterielinspektören i handelsdepartementet att följa den utbildning av libyske medborgare som äger rum vid TELUB:s tekniskskola i Växjö samt att fortlöpande hålla regeringen underrättad om utbildningens innehåll och inriktning. Vidare har regeringen på diplomatisk väg meddelat den libyske regeringen att utbildning med militära eller militärtekniska inslag inte kan komma i fråga.

Vid utfrågningen inför konstitutionsutskottet våren 1980 lämnade Benkt Dahlberg felaktig information om utbildningsprogrammet. Som motiv för detta angav Dahlberg vid utfrågningen 1981 sekretesshänsyn till den libyske uppdragsgivaren sedan kontraktet undertecknats.

Mot bakgrund av det anförda har utskottet förståelse för att skilda statsråd i de olika regeringarna gjort olika bedömningar av frågan om regeringen borde försöka avråda TELUB AB från att fullfölja affärskontakten med den libyska försvarsmakten. Väsentliga omständigheter vid företagets första kontakt med utrikesdepartementet i december 1977 var bl. a. att det förelåg ett ramavtal om ett brett utvecklingssamarbete med Libyen, att lagliga möjligheter att ingripa med stöd av krigsmaterielkungörelsen inte var för handen och att en försäljning av likartade utbildningstjänster tidigare hade accepterats av den socialdemokratiska regeringen. Utskottet finner mot denna bakgrund inte anledning att framställa någon erinran mot statsrådet Karin Söder. Inte heller ser utskottet något skäl att kritisera statsrådet Eric Krönmark, f. statsrådet Hadar Cars eller f. statsrådet Erik Huss, som på skilda sätt framförde invändningar mot affären i syfte att begränsa dess befarade skadeverkningar (Krönmark) eller helt stoppa den (Cars, Huss). Beträffande statsrådet Staffan Burenstam Linder konstaterar utskottet att denne i ett frågesvar till riksdagsman Olle Wästberg i Stockholm lämnat riksdagen felaktiga uppgifter om innehållet i TELUB:s utbildningsprogram. Utskottet godtar emellertid Burenstam Linders förklaring att han vilseletts av företagets f. verkställande direktör och ser därför inget skäl att rikta någon erinran mot statsrådet. Utskottet noterar slutligen med tillfredsställelse att styrelsen för TELUB AB nu har inlett förhandlingar med den libyska avtalsparten i syfte att avveckla den del av utbildningsprogrammet som är inriktat på militära tillämpningar.

Utöver vad som anförts föranleder ärendet inga uttalanden från utskottets sida.

12. Ändrade regler för basbeloppet

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens beredning av den s. k. besparingspropositionen, såvitt gäller ändrade grunder för beräkning av basbeloppet. Propositionen i fråga – prop. 1980/81:20 om besparingar i statsverksamheten m. m. – förelades riksdagen den 2 oktober 1980. Propositionen inleds med ett anförande av statsministern vari lämnas en redogörelse för regeringens ekonomiska politik och budgetpolitik. Härefter redovisas i 14 bilagor departement för departement närmare de frågor om besparingsåtgärder som föreslås inom de olika departementens ansvarsområden.

I bilaga 4 till propositionen lade socialministern fram vissa förslag till åtgärder på socialområdet. Bl. a. föreslogs ändring av beräkningsunderlaget för det s. k. basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Här om anfördes bl. a. följande:

Beräkningen av pensionsbelopp och andra förmåner m. m. enligt lagen om allmän försäkring görs med ledning av ett basbelopp. Detta basbelopp fastställs av regeringen för varje månad på grundval av konsumentprisindex två månader före den månad basbeloppet skall gälla. Basbeloppet utgör 4 000 kr. multiplicerat med det tal som anger förhållandet mellan det allmänna prisläget (konsumentprisindex) under andra månaden före den som basbeloppet avser och prisläget i september 1957. Basbeloppet förändras när detta jämförelsetal har ökat eller minskat med minst 3 % sedan närmast föregående förändring av basbeloppet skedde. Basbeloppet för oktober 1980 har fastställts till 15 400 kr. Detta belopp har varit oförändrat sedan juli 1980.

I bilaga 6 till propositionen redovisade ekonomiministern motiv och riktlinjer för ändrade beräkningsgrunder för fastställande av basbeloppet. Liksom tidigare skulle jämförelsetalet följa förändringarna i det allmänna prisläget. Vid beräkningen skulle dock i fortsättningen bortses från indirekta skatter, tullar och avgifter men tillägg göras för subventioner. Avgränsningen av indirekta skatter, tullar och avgifter samt subventioner skulle göras i enlighet med de grunder statistiska centralbyrån tillämpade vid beräkning av det s. k. nettoprisindex. Dessutom skulle vid beräkningen av jämförelsetalet bortses från direkt inverkan på prisläget av ändrade energipriser. Ekonomiministern angav att de föreslagna förändringarna i första hand torde påverka folkpensioner, ATP-pensioner, delpensioner, studiemedel och bidragsförskott. Därutöver påverkades en del mera begränsade utgiftsområden. De nya reglerna avsågs att tillämpas första gången vid fastställande av basbeloppet för januari månad 1981.

I propositionen framlades ett inom socialdepartementet upprättat förslag till ändring av 1 kap. 6 § lagen om allmän försäkring.

Kort efter det propositionen framlagts för riksdagen påtalades i den allmänna debatten att regeringen underlåtit att redovisa en mängd konse-

kvenser av de föreslagna ändringarna av basbeloppsberäkningen. I riksdagen ställdes en rad frågor i saken till skilda statsråd. Bl. a. besvarade ekonomiministern den 27 november 1980 frågor som framstälts av Kjell-Olof Feldt (s) och Hilding Johansson (s).

Besparingspropositionen, såvitt gällde ändringarna i lagen om allmän försäkring beträffande basbeloppsberäkningen, hänvisades till socialförsäkringsutskottet. Ärendet handlades i socialförsäkringsutskottet på det sättet att utskottet inhämtade yttranden i frågan från finansutskottet, skatteutskottet och lagutskottet samt från riksförsäkringsverket och statistiska centralbyrån. Utskottet beredde vidare Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO) och Centralorganisationen SACO/SR tillfälle avge yttrande över förslaget.

Den borgerliga majoriteten i resp. finansutskottet, skatteutskottet och lagutskottet samt SAF tillstyrkte förslaget om ändrade beräkningsregler för basbeloppet, medan LO, TCO och SACO/SR avstyrkte förslaget.

Socialförsäkringsutskottets majoritet biträdde i princip propositionen, medan socialdemokraterna i utskottet yrkade avslag på förslaget om ändrade beräkningsregler för basbeloppet m. m. (se SfU 1980/81:14).

Riksdagen beslöt den 11 december 1980 med röstsiffrorna 155–153 bifalla propositionen såvitt gällde basbeloppsberäkningen i enlighet med utskotts-majoritetens förslag.

Från ekonomidepartementet har utskottet inhämtat att besparingspropositionen såvitt gällde nu aktuell fråga bereddades inom ekonomi-, budget- och socialdepartementen och att propositionen delades på sedvanligt sätt, dvs. till statsråd och chefstjänstemän inom kanslihuset. Kontakter togs även med den s. k. indexnämnden innan propositionen förelades riksdagen. Denna nämnd, som tillsätts av statistiska centralbyrån (SCB), har till uppgift att behandla principiella frågor om konsumentprisindex. I nämnden ingår företrädare för en rad enskilda organisationer och statliga myndigheter. Nämnden tog därvid inte ställning till det avsedda "rensningsförfarandet" beträffande basbeloppsberäkningen. Sedermera uttalades från indexnämndens och SCB:s sida att med hänsyn till basbeloppets vidsträckta användning i avtal m. m. där en ändring i riktlinjerna inte var påkallad, borde basbeloppet enligt de tidigare riktlinjerna beräknas och publiceras även i fortsättningen.

Vidare har från justitiedepartementet upplysts att fråga om vissa underhållsbidrag – basbeloppsanknutna – ses över inom socialstyrelsen och riksförsäkringsverket. Denna översyn avser också ev. lagändringar. Vidare arbetar familjelagssakkunniga som kan komma in på dessa frågor. Ett uppdrag har getts till försäkringsinspektionen i fråga om värdesäkring av äldre livräntor – basbeloppsanknutna. Det kan vidare nämnas att regeringen tidigare i år lagt fram förslag till riksdagen om ändrade regler för beräkning av existensminimum (prop. 1980/81:139). Basbeloppet inverkar på bl. a.

detta område. Som *bilaga 14* till detta betänkande fogas en förteckning som upprättats av riks försäkringsverket i dess yttrande till socialförsäkringsutskottet över författningar enligt vilka basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring har betydelse vid fastställande eller beräkning av förmåner som administreras av riks försäkringsverket och försäkringskassorna. I bilagan anges ett antal andra författningar som berörs av basbeloppsförändringen. Slutligen skall nämnas att förslaget till ändring i lagen om allmän försäkring inte underkastades granskning av lagrådet.

Utskottet får för sin del anföra följande. Till en början bör erinras om att i regeringsformens (RF) kapitel om regeringsarbetet (7 kap.) föreskrivs i 2 §, att vid beredningen av regeringsärenden skall behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter. I den omfattning som behövs skall tillfälle lämnas sammanslutningar att yttra sig. I förarbetena till detta stadgande (prop. 1973:90 s. 287) underströks att det är ett karakteristiskt och betydelsefullt inslag i svensk politisk beslutsprocess att som ett led i beredningen av regeringsärende i stor utsträckning inhämta yttrande från myndigheter, organisationer och andra enskilda sammanslutningar. Det var därför enligt departementschefen naturligt att ordningen med remisser från regeringen som ett led i beredningsarbetet även i fortsättningen kom till uttryck i RF. Vilka myndigheter som är berörda och i vilken omfattning det är erforderligt att organisationer och enskilda får tillfälle att yttra sig avgörs av vederbörande departementschef eller annan föredragande under vanligt konstitutionellt ansvar. RF:s remissregler gäller för alla typer av regeringsärenden.

Utskottet är medvetet om angelägenheten av de besparingsåtgärder som regeringen föreslog i propositionen samt att det var fråga om beslut som brådskade med hänsyn till det ekonomiska läget i landet. Utskottet har därför inte funnit anledning att rikta kritik mot regeringens handläggning såvitt gäller frågan om remiss till myndigheter och sammanslutningar.

Däremot anser utskottet att förslaget till ändring av lagen om allmän försäkring borde ha underkastats granskning av lagrådet innan förslaget lades fram för riksdagen, eftersom lagstiftningen både påverkar förhållandet mellan enskilda (8 kap. 2 § RF) och innebär ingrepp i enskildas ekonomiska förhållanden (8 kap. 3 § RF). I sammanhanget bör också erinras om bestämmelsen i 8 kap. 18 § andra stycket RF, att regeringen om den i nu angiven lagstiftning inte hör lagrådet, för riksdagen skall redovisa skälen härtill.

13. Handläggningen av stödet till Norrländska Skogsägares Cellulosa AB (Ncb)

Utskottet lämnar först en redogörelse för händelseförloppet i regeringens handläggning av Ncb-frågan. Därefter behandlas de särskilda frågeställningar som tagits upp inom utskottet.

Statens engagemang i Ncb går tillbaka till mars 1978 då riksdagen med anledning av den ekonomiska situationen i företaget beslöt anvisa 400 milj. kr. som ett lån till Ncb med villkorlig återbetalningsskyldighet (prop. 1977/78:180, NU 74). Lånets syfte var att bidra till att lösa de akuta ekonomiska problem som uppstått i företaget.

I syfte att möjliggöra en omstrukturering i ordnade former och en effektivisering av Ncb beslöt riksdagen i juni 1979 att skjuta till 600 milj. kr. i form av ägarkapital. Samtidigt avskrevs det tidigare lånet med villkorlig återbetalningsskyldighet (prop. 1978/79:150, 207, NU 61). Genom kapitaltillskottet äger staten numera 74 % av aktierna i Ncb. Resten innehas av de skogsägarföreningar som tidigare ägde företaget i dess helhet.

Den ekonomiska utvecklingen i Ncb var under 1979 fortsatt ogynnsam. För räkenskapsperioden den 1 juli 1979–den 31 december 1980 beräknas en förlust i moderbolaget om ca 160 milj. kr. före extraordinära intäkter och kostnader. För hela Ncb-koncernen beräknas förlusten bli ca 112 milj. kr. Ncb:s företagsledning utarbetade ett förslag till strukturplan för företaget. Förslaget redovisades för bolagets styrelse i början av juli 1980. Styrelsen har ännu inte fattat beslut om strukturplanen. Styrelsen har emellertid i skrivelse den 29 augusti 1980 till Ncb:s ägare hemställt om ett kapitaltillskott till företaget för att möjliggöra ett genomförande av nödvändiga strukturåtgärder.

I samband med att Ncb:s företagsledning redovisade sitt förslag till strukturplan uppdrogs åt generaldirektör Bo Hedström, skogsstyrelsen, att för statens räkning ta upp förhandlingar med berörda skogsägarföreningar. Förhandlingarna skulle syfta till att mot bakgrund av en ändamålsenlig omstrukturering av Ncb finna en tillfredsställande finansierings- och ägarstruktur för företagets fortsatta verksamhet.

Resultatet av förhandlingarna redovisades den 19 november 1980. Huvudpunkterna i uppgörelsen var att staten skulle skjuta till 375 milj. kr. och skogsägarföreningarna 25 milj. kr. i nytt aktiekapital. Vidare skulle statens ägarandel i bolaget öka till knappt 90 % och skogsägarnas andel minska till drygt 10 %. Uppgårelsen förutsatte också att bolaget skulle erbjuda inlösen av industribevis till 40 % av nominella värdet som ett alternativ till omvandling av industribevisen till aktiekapital i Ncb. Här skall inskjutas att industribevis är lån utan formella säkerheter till företaget från i första hand enskilda personer, främst skogsägare.

Samma dag som resultatet av förhandlingarna redovisades, dvs. den 19 november, uttalade industriministern i ett pressmeddelande (*bilaga 15 A*) att regeringen avsåg att föreslå riksdagen att godkänna förslaget till uppgörelse. Ett statligt kapitaltillskott på 375 milj. kr. i form av nytt aktiekapital skulle ges till Ncb.

I en presskommuniké från industridepartementet den 1 december (*bilaga 15 B*) sägs att regeringen ämnar föreslå riksdagen att tillskjuta 300 milj. kr. i nytt ägarkapital och 100 milj. kr. i lånekapital. Nuvarande aktiekapital

nedskrivs i princip till 0. De industribevis som är omedelbart konvertibla konverteras till B-aktier. Övriga industribevis konverteras till B-aktier efter hand som de förfaller till konvertering.

I pressmeddelandet av den 1 december framhålls också att några ytterligare kapitalinsatser eller andra former av stödåtgärder från regeringens sida inte kommer i fråga. Skulle det visa sig att de bedömningar som ligger till grund för denna finansiella rekonstruktion inte håller, eller att den föreslagna omstruktureringen inte kan genomföras, får den situation som då uppkommer lösas på vedertaget sätt. En konkurs kan då enligt pressmeddelandet inte uteslutas.

Det första formella regeringsbeslutet med anledning av förslaget till förhandlingsuppgörelse fattades den 11 december då regeringen beslöt att bevilja Ncb en lånegaranti på 100 milj. kr. för att avhjälpa företagets likviditetsproblem. Lånet beviljades som ett s. k. industrigarantilån. I proposition med tilläggsbudget II till statsbudgeten för budgetåret 1980/81 (prop. 1980/81:101, bilaga 8) föreslogs att ramen för dessa industrigarantilån ökas med 150 milj. kr. för innevarande budgetår bl. a. på grund av regeringens åtagande mot Ncb. Riksdagen beslöt den 9 april 1981 i enlighet med propositionens förslag (NU 1980/81:46).

Den 5 februari 1981 beslöt regeringen förelägga riksdagen proposition 1980/81:98 om medelstillskott till Ncb. I propositionen föreslås att 300 milj. kr. anvisas för aktieteckning i Ncb samt 100 milj. kr. för lån till företaget. Propositionen avlämnades till riksdagen den 24 februari. Näringsutskottet (NU 1980/81:49) tillstyrkte enhälligt propositionens förslag till finansiellt stöd till Ncb. I en socialdemokratisk reservation föreslogs dock en annan motivering för ställningstagandet än utskottsmajoritetens. Riksdagen beslöt den 6 maj i enlighet med utskottets förslag på denna punkt.

Inom utskottet har ifrågasatts om jäv förelegat för industriministern på grund av hans innehav av industribevis i Ncb. Frågan har också uppkommit om regeringen i beslutet den 11 december 1980 att bevilja Ncb industrigarantilån på 100 milj. kr. följt föreskrifterna i förordningen om industrigarantilån och riksdagens uttalanden i fråga om användningen av dessa medel. Vidare har hävdats att pressmeddelanden den 19 november och den 1 december 1980 varit motstridiga och saknat tillräcklig grund i regeringsbeslut. Slutligen har regeringens beslutsprocess i detta ärende betecknats som onödigt långdragen.

Vad först angår det ifrågasatta jävet för industriministern har utskottet inhämtat följande: Industriministern innehade fram till den 21 november 1980 industribevis i Ncb till ett värde av 73 000 kr. Denna dag överlät han bevisen till sina söner. Bevisen har samband med industriministerns innehav av en skogsfastighet, som sedan 1977 sköts av sönerna. Dessa blev den 1 januari 1980 delägare i fastigheten.

Som tidigare i korthet nämnts är industribevisen närmast att betrakta som lån utan formella säkerheter. Vid konkurs är de således likställda med andra

oprioriterade fordringar. De kan efter beslut av bolagsstämman bytas ut mot B-aktier. Det sammanlagda värdet av industribevisen uppgår f. n. till 146 milj. kr. Av dessa är bevis till ett sammanlagt värde av 98 milj. kr. möjliga att konverteras till B-aktier. Avsikten är enligt förslag i proposition 1980/81:98 att samtliga industribevis efter hand skall bytas ut mot B-aktier.

Det kan i sammanhanget vidare nämnas att frågan om jäv kunde föreligga i första hand på grund av industriministerns innehav av industribevis kom upp inom regeringskansliet redan i samband med den första propositionen i Ncb-ärendet (prop. 1977/78:180). Rättschefen i statsrådsberedningen förklarade därvid att det förhållandevis ringa förmögenhetsvärde som industriministerns innehav av industribevis utgjorde enligt hans mening inte konstituerade jäv enligt förvaltningslagen.

Vid 1979 års granskning behandlade utskottet frågan om jäv för statsråd (KU 1978/79:30). I det sammanhanget gjorde utskottet en utförlig redogörelse för gällande jävsregler i regeringsformen och förvaltningslagen. I dessa hänseenden hänvisas till betänkandet s. 36 f. och s. 313 ff.

Trots att förvaltningslagen inte formellt gäller för regeringen tillämpas den dock i väsentliga delar i regeringskansliet. Särskilda anvisningar härför har utarbetats inom statsrådsberedningen. Enligt anvisningarna bör det i princip undvikas att ett statsråd som är jävigt i ett ärende enligt de grunder som anges i förvaltningslagen föredrar ärendet eller eljest deltar i avgörandet. Det rekommenderas att statsråd även i ur jävssynpunkt tveksamma fall avstår från att delta i avgörandet.

Jävsfrågan aktualiserades särskilt i samband med att regeringen Ullsten tillträdde hösten 1978. Det gjordes därvid från vissa håll gällande, att de ägarintressen ett par av de tillträdande statsråden hade i det privata näringslivet var ägnat att rubba förtroendet för dem. I anledning härav beslöt ledamöterna i Ullstens regering att offentliggöra sina innehav av aktier i börsnoterade företag. Det kan nämnas att även i samband med regerings-skiftet hösten 1976 lämnade ett flertal av de nytillträdande statsråden uppgifter till pressen om sina aktieinnehav. Sådana uppgifter publicerades också vid tillträdet av regeringen Fälldin II. Vid regeringsskiftena 1976 och 1979 fattades inte några beslut om offentliggörande av aktieinnehav.

Det kan vidare nämnas att dåvarande statsministern Ola Ullsten i ett pressmeddelande den 26 oktober 1978 uttalade att enligt hans mening borde frågan om ett aktieinnehav var jävsgrundande för ett statsråd i första hand avgöras på grundval av de allmänna principer om jäv som kommit till uttryck i förvaltningslagen. Det borde sålunda som regel vara tillräckligt att ett statsråd inte deltog i ett beslut där fråga om jäv för vederbörande kunde vara aktuellt. Om detta av särskilda skäl inte bedömdes vara tillräckligt avsåg statsminister Ullsten att överlägga med vederbörande statsråd om hur frågan lämpligen kunde lösas. Möjliga lösningar var exempelvis avveckling av aktieposter eller nedsättning av dem i sådant bankförvar som sköts utan

ägarens medverkan.

1979 års granskning föranledde följande uttalande från utskottets sida.

Det är enligt utskottet i första hand när ett nytt statsråd tillträder, antingen det sker i samband med regeringsskifte eller eljest, som regeln i 6 kap. 9 § andra stycket RF blir aktuell. Enligt RF utser statsministern övriga statsråd i regeringen. Ansvaret för att ett statsråd uppfyller kraven i nyssnämnda grundlagsbestämmelse kommer därför att i första hand ligga på statsministern. Det måste enligt utskottets mening ankomma på honom att innan ett nytt statsråd utses ta reda på att inga sådana omständigheter som åsyftas med stadgandet föreligger vid utnämningen. Självfallet får det förutsättas att en statsråds kandidat görs uppmärksam på gällande regler och själv lämnar erforderliga upplysningar. I vilken mån exempelvis ett aktieinnehav bör ha betydelse för statsministerns ställningstagande får enligt utskottets mening bedömas från fall till fall. Genom att som skett på senare tid nytillträdande statsråds aktieinnehav offentliggörs blir frågan föremål för insyn och kontroll.

Granskningen föranleder utöver det sagda inget annat uttalande från utskottets sida än att utskottet har för avsikt att uppmärksam följa regeringspraxis i jävsfrågor.

I en socialdemokratisk reservation anmärktes särskilt på utnämningen av försvarsminister i regeringen Ullsten, eftersom valet där föll på en person med betydande ägarintressen i en försvarsindustri. Det kunde enligt reservationen förutsättas att statsministern därvid uraktlåtligt att skaffa sig kännedom om detta och att statsråds kandidaten inte själv lämnat upplysningar om sitt aktieinnehav. Vidare påtalades i reservationen att aktieposten i fråga avyttrats först sedan förhållandena blivit kända genom pressen.

Som utskottet uttalade i 1979 års granskningsbetänkande får det förutsättas att det i samband med att en ny regering bildas ägnas uppmärksamhet åt gällande jävsregler och att statsråds kandidaterna själva lämnar de upplysningar som kan vara av betydelse i detta hänseende. Lika självklart är det enligt utskottets mening att enskilda statsråd i samband med handläggningen av regeringsärenden självmant tar upp uppkommande jävsproblem till diskussion.

Den verkställda granskningen visar att industriministern inhämtat råd hos statsrådsberedningens juridiska expertis beträffande frågan om hans innehav av industriebevis i Ncb kunde vara jävsgrundande. Han har därvid godtagit bedömningen att innehavet inte kunde anses vara sådant att det utgjorde jäv.

Utskottet, som ansluter sig till den bedömning som gjordes i statsrådsberedningen, finner att industriministern genom att rådgöra sig i frågan på sätt här skedde visat den omsorg som bör krävas när det gäller ställningstagande till eventuella jäv.

När det gäller regeringens beslut att bevilja Ncb industrigarantilån skall här först erinras om att enligt 1 § förordningen (1978:507) om industrigarantilån får statlig garanti för lån (lånegaranti) eller för bankgaranti

lämnas för att främja utvecklingen av främst små och medelstora företag. Garantin ges på företagsekonomiska grunder med beaktande även av de regional- och sysselsättningspolitiska mål som staten uppställer. Lån som omfattas av garanti kallas industrigarantilån. I den kungörelse (1960:372) som reglerade garantigivningen fram till år 1978 angavs syftet vara att främja hemslöjd, hantverk, småindustri och därmed jämförlig verksamhet.

Även tidigare har några regeringsbeslut om industrigarantilån särskilt uppmärksamats. Regeringen anmälde själv i 1978 års budgetproposition (prop. 1977/78:100, bilaga 17) att regeringen i några fall tvingats bevilja IG-lån på ett sätt som inte helt hade stämt överens med de av statsmakterna antagna grunderna för denna stödform. Regeringen hade i dessa fall bedömt statligt stöd som nödvändigt med hänsyn till konsekvenserna för sysselsättningen vid ett uteblivet stöd.

I ett av de fall där IG-lånen utnyttjats för rekonstruktion av ett krisdrabbat företag var företaget AB Järnförädling i Hälleforsnäs. Fallet granskades av utskottet i 1979 års granskning (KU 1978/79:30 s. 32–33). Utskottet uttalade därvid att avvecklingen av krisen i Hälleforsnäs var ett exempel på hur regeringen i en svår situation tvingats handla på ett sätt som inte helt svarar mot de riktlinjer som riksdagen antagit. Enligt utskottets mening var det väsentligt att de statliga möjligheterna att bevilja företag särskilt rådrumsstöd i akuta situationer ses över och kompletteras. Inte minst från rättssäkerhetssynpunkt ansåg utskottet det viktigt att regeringen har möjligheter att även i akuta krissituationer handla på formellt riktiga grunder. I en socialdemokratisk reservation underströks ytterligare vikten av att skaffa adekvata instrument för att bevilja företag särskilt rådrumsstöd i akuta situationer. Denna underlåtenhet att förbereda formerna för ett aktivt ansvar från statens sida i sådana fall hade enligt reservanterna lett till att man i brist på bidragsformer, som var lämpade för ändamålet, tvingades ta till olika låneformer, som användes som maskerade bidrag. Riksdagen ställde sig bakom utskottets uttalande.

Även härafter har frågan om användningen av IG-lånen behandlats av riksdagen. I 1980 års budgetproposition (prop. 1979/80:100, bil. 17) anmälde regeringen ånyo att stödet i ett fall (Eds Cellulosafabriks AB) använts på ett sätt som inte helt stämde överens med de av statsmakterna antagna grunderna för denna stödform. Med anledning härav framhöll riksdagen på näringsutskottets förslag (NU 1979/80:43 s. 50) betydelsen av att gällande principer för beviljande av kreditstöd enligt förordningen om garantilån iakttas.

Frågan om en ny form av statligt stöd, s. k. rådrumsstöd, har under senare tid varit föremål för olika utredningar. I en inom arbetsmarknadsdepartementet utarbetad promemoria (Ds A 1979:7) Betalningsinställelse och rådrumsstöd m. m. föreslogs bl. a. två nya stödformer, ett rådrumsstöd, samt ett rekonstruktions- eller avvecklingsstöd. För att bl. a. ytterligare utreda vissa frågor rörande det föreslagna rådrumsstödet tillkallades våren 1980 en särskild utredare, som nyligen redovisat sina förslag i betänkandet (Ds I

1981:1) Rådsumsstöd och handläggning av obeståndsärenden.

I propositionen om industripolitikens inriktning (prop. 1980/81:130) behandlas den särskilde utredarens förslag. Enligt föredragande statsrådets mening har utredarens undersökningar entydigt visat att de möjligheter som f. n. finns att då företag råkat i kris skapa rådrum för överväganden rörande förutsättningarna för en rekonstruktion så gott som alltid är tillräckliga. Det framstår därför som uppenbart att det inte kan komma i fråga att införa en ny generell stödform för ändamålet.

Liksom utredaren framhåller statsrådet dock att tillgängliga medel att skapa rådrum för ytterligare överväganden i krissituationer i vissa undantagsfall dock inte helt motsvarar behovet. Utredarens förslag att regeringen i vissa fall skall få möjlighet att lämna lokaliseringsstöd eller garanti för lån (industrigarantilån) anser statsrådet vara i huvudsak väl avvägt. Det innebär dels att stöd inte skall komma i fråga annat än i rena undantagsfall, dels att i de fall där stöd är motiverat stödet kan anpassas efter förhållanden i det enskilda fallet. Enligt hans mening bör det dock räcka med att industrigarantilån får lämnas i dessa fall. Riksdagen har ännu ej behandlat propositionen.

Utskottet konstaterar att regeringen ånyo tvingats använda industrigarantilånen på ett sätt som inte helt överensstämmer med grunderna för denna stödform. Situationen i dag är emellertid i viktiga hänseenden en annan än när utskottet behandlade denna fråga våren 1979. Efter noggrann utredning ligger nu på riksdagens bord ett förslag från regeringens sida om hur rådrum skall kunna skapas då företag råkat i kris. Regeringen har därmed visat sin vilja att åstadkomma en sådan förändring att den i fortsättningen kan handla på formellt korrekta grunder i situationer av det slag som Ncb-krisen utgör exempel på.

Beträffande pressmeddelandena från industridepartementet vill utskottet endast framhålla att det naturligtvis bör vara möjligt att sända ut pressmeddelanden i frågor där något formellt regeringsbeslut ännu inte föreligger. Utskottet delar inte heller åsikten att regeringen tagit onödigt lång tid på sig att fatta beslut i detta ärende. Tvärtom agerade regeringen enligt utskottets uppfattning under det mest kritiska skedet av Ncb-affären med stor skyndsamhet. Mellan tidpunkterna för redovisningen av generaldirektör Hedströms förhandlingsuppdrag och det första formella regeringsbeslutet om stöd till Ncb ligger endast tre veckor.

I övrigt föranleder den företagna granskningen inte något uttalande från utskottets sida.

14. Dispens enligt den s. k. Sydafrikalagen

Utskottet har till granskning tagit upp ett beslut som meddelades av regeringen den 29 januari 1981 om undantag enligt lagen (1979:487) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia, vilken lag trädde i kraft

den 1 juli 1979. Enligt lagens 4 § kan regeringen för visst fall medge undantag från investeringsförbudet i lagens 1 §. Medgivandet får avse viss investering eller investeringar i visst företag under ett år. Undantag får inte göra det möjligt för sökande att utvidga sin verksamhet i Sydafrika och Namibia.

Kommerskollegium överlämnade den 6 mars 1980 med eget yttrande till regeringen en från Sandvik AB, Sandviken, den 21 december 1979 inkommen ansökan om undantag enligt 4 § lagen om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia. Ansökningen gällde rätt för bolagets sydafrikanska dotterbolag Sandvik (Pty) Ltd att anskaffa två maskiner för slipning av stift i borrhonor. Av handlingarna i ärendet framgick att maskinerna, som kostnadsberäknats till 915 000 kr., skulle användas i bolagets bergborrningsverksamhet och där ersätta två uttjänta maskiner för fräsning av spår i borrhonor. Genom den planerade investeringen och den därav föranledda utträngningen beräknades en ökning av kapaciteten för tillverkning av stiftborrhonor och en minskning i motsvarande grad av kapaciteten för tillverkning av skärborrhonor.

Regeringen fann i sitt beslut att det begärda undantaget för den aktuella maskininvesteringen inte skulle göra det möjligt för bolaget att utvidga sin verksamhet i Sydafrika. Inte heller i övrigt fann regeringen hinder föreligga mot bifall till ansökningen. Regeringen medgav sålunda det begärda undantaget.

Från beslutet var samtliga folkpartistatsråd skiljaktiga och lämnade – utan motivering – Sandviks ansökan utan bifall.

Beträffande ärendets beredning skall nämnas att av de fackliga organisationer som fått tillfälle att yttra sig i ärendet till kommerskollegium tillstyrkte Svenska industritjänstemannaförbundet (SIF), Sveriges civilingenjörsförbund och Sveriges arbetsledarförbund bifall till ansökan. SIF pekade på riskerna för minskad sysselsättning i moderbolaget om ansökan skulle avslås. Metallindustriarbetareförbundet förordade att Sandvik skulle inkomma med en samlad ansökan över planerade investeringar i Sydafrika under 1980. Endast därigenom kunde enligt förbundet avgöras om företagets kapacitet skulle komma att ökas eller inte.

Kommerskollegium, som tillstyrkte ansökan, fann att den begärda investeringen borde betraktas som en ersättningsinvestering och att det inte var fråga om någon utvidgning av verksamheten. Ett bifall till ansökan fick därför anses ligga inom ramen för den gällande lagstiftningen. Vad som i ärendet anförts om möjligheterna för företaget att kvarstanna på marknaden utgjorde ett ytterligare skäl för bifall.

Inom regeringskansliet handlades ärendet som gemensamt handels-, utrikes- och industridepartementsärende. Som tidigare framgått inkom ansökan till handelsdepartementet den 6 mars 1980. Från Sandvik AB inkom flera kompletterande skrifter, den senaste enligt handelsdepartementets akt den 27 november 1980. Av akten framgår att s. k. gemensam beredning ägde rum den 17 maj 1980. Regeringens beslut fattades som tidigare nämnts den 29

januari 1981. Regeringen fattade denna dag beslut i tre s. k. Sydafrikaärenden. Det var ansökningar förutom från Sandvik AB från Fagersta AB och Rederiaktiebolaget Transatlantic. Att beslut i dessa togs under ett och samma regeringssammanträde hängde enligt vad som upplysts från handelsdepartementet samman med dels att ärendena var färdigberedda samtidigt, dels att de rörde samma principfrågor. Transatlantics ansökan inom den 9 maj 1980 och Fagerstas den 25 juni samma år.

Angående förarbetena till den s. k. Sydafrikalagen hänvisas dels till utredningsbetänkandet SOU 1978:53, dels till regeringens proposition i ämnet 1978/79:196 (beträffande den aktuella dispensregeln se s. 38–41 och 69–71 i propositionen). Det skall nämnas att den s. k. Sydafrikautredningen förordade att i dispensärenden av principiell betydelse borde utrikesnämnden höras innan regeringen fattade sitt beslut. I propositionen däremot uppställs inte något krav på hörande av utrikesnämnden i denna typ av ärenden. Ej heller gjordes detta under riksdagsbehandlingen av propositionen.

Utskottet har behandlat främst följande frågor angående ärendets handläggning, nämligen tiden för ärendets beredning inom regeringskansliet, fråga om utrikesnämnden borde ha hörts i ärendet samt utnyttjandet av reservationsrätt från folkpartistatsrådets sida, bland vilka bl. a. utrikesministern återfinns. Utskottet får beträffande dessa frågor anföra följande.

Vad först gäller handläggningstiden framgår det av handelsdepartementets akt i ärendet att flera kompletterande skrifter inkom från sökanden under ärendets beredning i regeringskansliet – den senaste den 27 november 1980. Vidare behandlades samtidigt två andra dispensansökningar, vilka enligt handelsdepartementet rörde samma principfrågor som Sandviks ansökan.

Som nyss sagts har inte uppställts krav på hörande av utrikesnämnden i förevarande typ av ärenden. Den prövning det i sammanhanget rör sig om är en tillämpning av dispensreglerna i den s. k. Sydafrikalagen. Med hänsyn till att lagen var ny och att frågan hade principiellt intresse finns det skäl som talar för att utrikesnämnden borde ha hörts, men frågan kan inte sägas vara av den karaktären att regeringen varit skyldig att höra utrikesnämnden enligt reglerna i 10 kap. 6 § RF. Det kan i sammanhanget erinras om att regeringen jämlikt 10 kap. 7 § andra stycket RF är skyldig att sammankalla utrikesnämnden om minst fyra av nämndens ledamöter begär det. Denna möjlighet har inte utnyttjats i förevarande fall.

Mot den angivna bakgrunden finner utskottet inte anledning till kritik mot regeringen för att utrikesnämnden inte hördes i det aktuella ärendet. Den omständigheten att ett antal statsråd var skiljaktiga mot beslutet ändrar inte denna bedömning. Ej heller i övrigt har utskottet funnit anledning till erinran mot regeringens handläggning av förevarande dispensärende.

15. Regeringens handläggning av vissa varvsfrågor

Utskottet har till granskning upptagit regeringens handläggning av frågor om statligt stöd till Öresundsvarvet i Landskrona och till Kalmar Varv. En närmare redogörelse lämnas i granskningspromemorian, *bilaga 16*.

Öresundsvarvet

Enligt en strukturplan som i januari 1980 överlämnades från Svenska Varv AB till industridepartementet borde ett omedelbart beslut fattas om nedläggning av Öresundsvarvet. Nedläggningen borde förenas med ett beslut av koncernledningen om lämplig s. k. avslutningsproduktion så att verksamheten vid varvet kunde avslutas fortast möjligt, dock senast år 1983.

I proposition 1979/80:165 anslöt sig regeringen till uppfattningen att varvet borde avvecklas. Någon exakt tidpunkt för när avvecklingen skulle vara avslutad angavs dock inte. Anledningen härtill var att avvecklingstakten borde bestämmas med hänsyn till i första hand möjligheterna för de omkring 2 800 anställda vid varvet att få nya arbeten.

Vid riksdagsbehandlingen anslöt sig näringsutskottets majoritet i allt väsentligt till regeringens förslag men ansåg det dock nödvändigt att ange en fast tidpunkt när strukturuomvandlingen av Öresundsvarvet skulle vara klar bl. a. därför att berörda parter behövde klara besked om vilken planering och vilka åtgärder som krävdes. Enligt utskottet borde tidpunkten fastslås till utgången av 1985. Härigenom skulle, ansåg utskottet, ges tillräcklig tid för att genomföra omstruktureringar och finna sysselsättning för dem som nu arbetar med fartygsproduktion och fartygsreparation. Under tiden borde enligt utskottet Svenska Varv få i uppdrag att driva verksamheten vidare på det ekonomiskt minst förlustbringande sättet. Varvets produktionsinriktning fick dock inte skada andra enheter inom koncernen eller de privatägda mindre och medelstora varven.

Vid kammarbehandlingen den 5 juni 1980 följde emellertid riksdagen inte regeringens och näringsutskottets förslag att lägga ned varvet. I enlighet med förslag i en socialdemokratisk motion och en motion av två folktopartistiska riksdagsledamöter beslöt riksdagen om fortsatt verksamhet vid varvet enligt en inom varvet utarbetad plan. Genom riksdagsbeslutet anvisades 432 milj. kr. till varvet. Härav var 275 milj. kr. avsedda att täcka de förluster som uppstod till följd av extraordinära nedskärningar och 100 milj. kr. skulle användas för utveckling av nya produkter.

Hösten 1980 beslöt företagsledningarna vid Svenska Varv och Öresundsvarvet att uppta s. k. MBL-förhandlingar om en nedläggning av Öresundsvarvet. Styrelsen beslöt därefter att avveckla varvet snarast. Avvecklingen skulle senast vara avslutad i och med utgången av 1983. Bakgrunden till nedlägningsbeslutet var att styrelsen inte ansåg att den långsiktiga plan för

Öresundsvarvet som låg till grund för riksdagsbeslutet våren 1980 var genomförbar inom givna ekonomiska ramar och att varvet således inte kunde bedömas bli lönsamt redan år 1985.

Till följd av detta beslut av ledningen för Öresundsvarvet ingav Svenska Varvs styrelse i februari 1981 en skrivelse till regeringen med begäran om finansiellt stöd till täckande av nedläggningskostnaderna för varvet. Detta har därefter följts upp i proposition 1980/81:131. I denna begärs för budgetåret 1981/82 672 milj. kr. till täckande av kostnader för nedläggning av varvet. Enligt propositionen skall nedläggningen vara fullbordad under första halvåret 1983. Riksdagsbeslut i anledning av propositionen kan väntas i början av juni 1981.

Av de medel som genom riksdagsbeslutet den 5 juni 1980 ställdes till förfogande för Öresundsvarvet har varvet såvitt kan utläsas av för utskottet tillgängliga handlingar erhållit

1. sommaren 1980 150 milj. kr., utgörande ett finansiellt tillskott för täckande av driftskostnaderna vid varvet,
2. årsskiftet 1980-1981 125 milj. kr., vilka medel ställts till Svenska Varvs förfogande för att täcka bolagets kostnader för Öresundsvarvet.

Därutöver har enligt beslut den 19 mars 1981 ett av Svenska Varv helägt t. v. vilande dotterbolag med firmanamnet Landskrona Finans AB erhållit 50 milj. kr. av de 900 milj. kr. som enligt 1980 års riksdagsbeslut ställdes till Svenska Varvs förfogande för vissa utvecklingskostnader. Bolaget, för vilket en styrelseordförande nyligen utsetts, kan väntas konstitueras i maj 1981. Resterande 50 milj. kr. som var avsedda för Öresundsvarvet skall regeringen senare utbetala till bolaget efter ansökan av bolaget. Vissa villkor är dock förbundna härmed. Den närmare innebörden av dessa framgår av regleringsbrevet, underbilaga 1 till kanslipromemorian, bilaga 16.

Utskottet vill med anledning av den verkställda granskningen understryka att de 100 miljoner i utvecklingsbidrag som genom riksdagsbeslutet den 5 juni 1980 tillerkändes Öresundsvarvet var avsedda att användas för en utveckling av nya produkter. Något initiativ i denna riktning togs aldrig från varvets sida. Det har således inte funnits fog för regeringen att ställa medlen till förfogande i ett tidigare skede än det nu aktuella.

I övrigt föranleder den verkställda granskningen inte något uttalande från utskottets sida.

Kalmar Varv

Sedan Kalmar Varv i slutet av augusti 1980 anmält till riksgäldskontoret att det stod inför akuta betalningsproblem, träffades en överenskommelse om ett statligt kapitaltillskott till varvet. Överenskommelsen, som ingicks mellan företrädare för riksgäldskontoret och ägaren till varvet, Kihlinvest AB, samt

två fartygsbeställare vid varvet, innebar att av det nödvändiga kapitaltillskottet, uppskattat till ca 60 milj. kr., skulle staten tillskjuta 30 milj. kr. och de privata intressenterna lika mycket. Riksgäldskontorets företrädare i sammanhanget var byråchefen där, tillika vice ordföranden i nämnden för fartygskreditgarantier, Lars Andrén, kanslichefen i denna nämnd Tord Mellström och avdelningsdirektören i nämnden Claes Larsson samt departementssekreteraren Olle Westin, industridepartementet. Som juridisk konsult anlätades advokaten Thomas Mc Dowell. Periodvis deltog några ytterligare tjänstemän från riksgäldskontoret. Arbetsgruppen anlätade även i viss utsträckning en revisionsfirma för siffergranskningen.

Riksgäldsfullmäktige tillstyrkte överenskommelsen efter hörande av nämnden för fartygskreditgarantier, som likaså tillstyrkte. Riksgäldsfullmäktiges bedömning grundades i första hand på att statens förlustrisk vid en konkurs skulle uppgå till det dubbla i förhållande till åtagandet enligt överenskommelsen, dvs. ca 60 milj. kr.

Vid en interpellationsdebatt den 24 november 1980 (riksdagsprot. 1980/81:32) uppgav industriministern att industridepartementet lämnade sitt underhandsgodkännande till uppgörelsen. Han refererade vidare till ett uttalande som han gjort i en TT-intervju, där "nyckelmeningen" i hans avslutande kommentar löd: "Ågaren och de olika beställarna måste nu ta sin del av ansvaret – annars får det bli konkurs."

I skrivelse till regeringen den 9 oktober 1980 hemställde riksgäldsfullmäktige att uppgörelsen skulle godkännas och läggas till grund för ett förslag från regeringen till riksdagen om ett statligt kapitaltillskott till varvet. Det närmare händelseförloppet och innebörden av överenskommelsen framgår av underbilagorna 5 och 5 a till granskningspromemorian, bilaga 16.

För att finansiera en fortsatt produktion vid varvet i avvaktan på regeringens ställningstagande till överenskommelsen ansökte Kihlinvest AB för sitt dotterbolags Kihlbergrederierna räkning hos nämnden för fartygskreditgarantier om statliga kreditgarantier enligt förordningen (1977:497) om statlig kreditgaranti till svenskt rederiföretag. Nämnden beslöt den 13 oktober 1980 att hänskjuta ärendet till regeringen (kommunikationsdepartementet). Beslutet innehöll inte något ställningstagande från nämndens sida men det hänvisades till en till beslutet fogad hemlig promemoria, vari bl. a. redogjordes för Kalmar Varvs likviditetsbehov under veckorna 39–51 år 1980. Ur promemorian kan av sekretesskäl här endast redovisas att nämnden inte ansåg sig kunna ta slutlig ställning. Det framhölls att statens risk vid bifall måste anses betydande men att skäl kunde anföras för att åtminstone tillfälligt godta denna risk med hänsyn till det omedelbara behovet av likviditetsstöd.

I beslut den 16 oktober 1980 lämnade regeringen sistnämnda ansökning utan bifall. Beslutet motiverades med att de villkor som enligt beslut av riksdagen bör ställas upp för att en statlig kreditgaranti skall kunna beviljas inte var uppfyllda och att en kreditgivning för det avsedda ändamålet inte

kunde anses förenlig med garantigivningens syfte.

Enligt vad som upplysts från industridepartementet togs frågan om kapitaltillskott till varvet informellt upp inom regeringen vid sammanträde den 23 oktober 1980. Regeringen kom då fram till att överenskommelsen inte kunde godkännas eftersom de långsiktiga riskerna för staten vid ett fortsatt engagemang hos varvet bedömdes bli för stora.

Samma dag – den 23 oktober 1980 – ansökte varvet om att försättas i konkurs.

Den 6 november 1980 lämnade regeringen riksgäldsfullmäktiges framställning den 9 oktober 1980 om godkännande av förhandlingsuppgörelsen utan åtgärd.

Den verkställda granskningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

16. Internationella studentfonden i Genève

Internationella studentfonden – International University Exchange Fund (IUEF) – började sin verksamhet år 1961. Organisationen, som har haft sitt säte i Genève, har utgjort en sammanlutning av icke-statliga organisationer. Efter beslut i december 1980 har IUEF numera avvecklats.

Utskottet har tagit del av ett ganska omfattande delvis hemligstämplat material om IUEF. I det följande lämnas endast en kortfattad redovisning av organisationens målsättning, organisation och finansiering samt de händelser som föranlett beslutet om avveckling.

Enligt sina stadgar har IUEF haft som huvudsaklig målsättning att tillgodose behov, särskilt inom utbildningsområdet, bland flyktingar med speciell tonvikt på flyktingar från södra Afrika. I enlighet härmed har organisationen lämnat ekonomiskt stöd i form av stipendier till ett stort antal flyktingstudenter från olika afrikanska och latinamerikanska stater. Enligt stadgarna har IUEF också haft som målsättning att hjälpa flyktingar och deras organisationer att förbereda den framtida utvecklingen i deras hemländer. Som en tredje punkt bland ändamålsbestämmelserna i stadgarna har angetts att IUEF skulle bidra till den ekonomiska utvecklingen i utvecklingsländerna, särskilt inom utbildningens område. I en fjärde punkt har angetts att organisationen skulle kanalisera hjälp till studentorganisationer i utvecklingsländer. Slutligen har angetts att IUEF skulle vidta åtgärder, samarbeta med andra organ eller åta sig sådana uppgifter som understödjer de nämnda ändamålen.

Som nyss nämnts har IUEF varit en icke-statlig organisation. Medlemmar i organisationen har varit en mängd ungdomsorganisationer, flyktingråd och universitetsanknutna organisationer från Danmark, Norge, Sverige, Kanada, Holland m. fl. länder. Svensk medlem har varit Sveriges Ungdomsorganisationers Landsråd (SUL).

IUEF:s högsta beslutande organ har varit en församling (Assembly) som har mötts en gång om året för att besluta om riktlinjerna för organisationens arbete och fastställa den administrativa budgeten. Församlingen har bestått av representanter för medlemsorganisationerna. SUL har sedan ett par år tillbaka i första hand representerats av sin generalsekreterare Robert Rydberg och dessförinnan av tidigare vice ordföranden Göran Färm.

IUEF har vidare haft en internationell styrelse bestående av ca 12 personer valda av församlingen för tvåårsperioder på individuell basis. Styrelsens uppgift har varit att granska verksamheten mera i detalj och dra upp de riktlinjer inom vilka sekretariatet skulle verka. Den har vidare haft att utse direktör och på hans förslag övrig handläggande personal. Svenskar som ingått i styrelsen har under större delen av 1970-talet varit Astrid Bergquist, jordbruksdepartementet (tidigare sekreterare i beredningen för humanitärt bistånd) och Bernt Carlsson, *Socialistinternationalen*.

Sekretariatets arbete har letts av den av styrelsen utsedda direktören. Denne har i praktiken, i vart fall under senare år, haft långtgående självständiga befogenheter i fråga om verksamhetens inriktning. Direktör har sedan ca 15 år tillbaka varit svensken Lars-Gunnar Eriksson. Eriksson avgick den 1 juli 1980.

IUEF har praktiskt taget alltsedan sin tillkomst åtnjutit ekonomiskt stöd från ett antal stater. Dessa statsbidrag har genomgående uppgått till över 90 % av organisationens totala finansiering. Av de statliga bidragen har det svenska under senare år uppgått till en dryg tredjedel och tidigare under vissa år varit ännu större. Svenska staten har därmed varit IUEF:s största bidragsgivare. De svenska statliga bidragen har utbetalats av SIDA efter vederbörliga regeringsbeslut i regleringsbrev eller från fall till fall. Bakom utbetalningsbesluten har legat rekommendationer av beredningen för humanitärt bistånd vars ledamöter utses av regeringen. Under de senaste budgetåren har de svenska bidragen uppgått till följande belopp:

1974/75 2 275 000 kr.

1975/76 4 074 200 kr.

1976/77 5 600 000 kr.

1977/78 7 650 000 kr.

1978/79 11 600 000 kr.

1979/80 17 500 000 kr.

1980/81 13 000 000 kr.

I januari 1980 avslöjades att en ledande tjänsteman i IUEF:s sekretariat i Genève var sydafrikansk polisspion. Samtidigt uppdagades allvarliga missförhållanden i organisationens ledning och finansiella skötsel. Organisationen befann sig i en akut ekonomisk kris. Redan tidigare hade dock brister i den ekonomiska förvaltningen uppmärksamrats av SIDA.

Härefter hölls ett flertal informella möten om IUEF:s framtid med representanter för de bidragsgivande länderna. Från svensk sida var därvid

huvudmålsättningen att se till att de flyktingstudenter som erhållit bidrag från IUEF skulle kunna fullfölja sina studier. Under våren 1980 ställdes svensk personal till förfogande för granskning av IUEF:s finanser. Inom organisationen tillsattes också en särskild rekonstruktionskommitté.

Sedan försök att rekonstruera IUEF misslyckats beslöt IUEF:s församling den 17 december 1980 att upplösa organisationen. Samtliga studenter som erhållit bidrag från IUEF har härefter överförts till andra organisationer.

Av utskottets redovisning framgår att IUEF erhållit betydande statligt stöd från svensk sida. Av de handlingar som utskottet har tagit del av framgår vidare att avsevärda brister förelegat i IUEF:s ekonomiska skötsel. Enligt utskottets mening har de insynsmöjligheter i organisationen som funnits från svensk sida inte tillräckligt unyttjats för att bevaka de statliga bidragens användning. I motsvarande framtida situationer är det viktigt att så sker.

17. Övriga frågor

a. *Vissa frågor rörande energipolitiken – angående avtal mellan COGEMA och Svensk Kärnbränsleförsörjning, m. m.*

Efter skriftlig framställning av vänsterpartiet kommunisternas riksdagsgrupp har utskottet granskat regeringens handläggning av vissa ansökningar från kärnkraftsproducenter om tillstånd enligt lagen (1977:140) om särskilt tillstånd att tillföra kärnreaktorer kärnbränsle, m. m. – den s. k. villkorlagen – samt vissa frågor rörande de avtal som slutits mellan Svensk kärnbränsleförsörjning (SKBF) och Compagnie Générale des Matières Nucléaires (COGEMA).

I en till betänkandet fogad granskningspromemoria, *bilaga 17*, har intagits dels vpk:s skrivelse, dels vissa uppgifter och dokument som berör den aktuella frågan. Under granskningen har utskottet haft tillgång till industridepartementets föredragningspromemoria och de handlingar i övrigt som ingår i akterna till regeringsbesluten 1978 med anledning av ansökningar från dels statens vattenfallsverk (ang. Ringhals 3) dels Forsmarks Kraftgrupp (ang. Forsmark 1) om särskilt tillstånd att tillföra kärnkraftreaktorerna kärnbränsle. Utskottet har haft tillgång till de aktuella COGEMA-avtalen.

Villkorlagen tillkom för att i lag reglera de villkor som bör ställas på hanteringen av använt kärnbränsle som erhålls vid drift av kärnreaktorer, som ej tillförts kärnbränsle före den 8 oktober 1976. Lagen innebär i korthet att särskilt tillstånd får meddelas endast om reaktorinnehavaren dels har företett avtal, som på ett betryggande sätt tillgodoser behovet av upparbetning av använt kärnbränsle, och dessutom dels har visat, hur och var en helt säker slutlig förvaring av det vid upparbetningen erhållna högaktiva avfallet kan ske eller har visat, hur och var en helt säker slutlig förvaring av använt, ej

upparbetat kärnbränsle kan ske.

Kärnkraftindustrin har tecknat ett antal avtal om upparbetning av använt kärnbränsle, bl. a. de ovan nämnda avtalen mellan COGEMA och SKBF. Två av dessa avtal, de s. k. 70-talsavtalen, avser 55 ton kärnbränsle som tas ut ur svenska reaktorer före 1980. Ett tredje avtal, som kallas 80-talsavtalet, avser 620 ton kärnbränsle som tas ut ur de svenska kärnkraftreaktorerna t. o. m. utgången av 1990, det s. k. 80-talsavtalet har sedermera utökats att omfatta 672 ton. De träffade avtalen är bindande avtal mellan två parter. Avtalen som är att betrakta som serviceavtal omfattar en mängd skilda frågor som t. ex. transporter, lagringsförhållanden och upparbetning av bränsleelement, återleverans av upparbetat avfall m. m. samt finansiella villkor och regler för hantering av frågor vid eventuell force majeure. Avtalen har förhandlats fram i samarbete med kunder från fem andra europeiska länder samt japanska kraftföretag som tillsammans skall finansiera COGEMA-anläggningen. Huvudkundernas intressen kan gemensamt tillvaratagas i en samrådskommitté. I avtalen, som i stort kan betecknas som ramavtal, är stadgat bl. a. att vissa delfrågor skall fixeras vid senare tillfälle i särskilda specifikationer mellan kund och upparbetare. I avtalen finns vidare klausuler som föreskriver att avtalen skall hållas konfidentiella av kommersiella skäl. De har därför sekretessbelagts i samband med att de ingivits till regeringen.

Som stöd för sina ansökningar i december 1977 och april 1978 återopade de aktuella kraftföretagen det i april träffade avtalet med COGEMA. I maj 1978 inkom företagen med kompletteringar till ansökningarna, bl. a. återopades det nya avtalet för 80-talet. De svenska kärnkraftinnehavarna har genom det s. k. KBS-projektet utformat förslag till hur bl. a. det vid upparbetningen erhållna högaktiva avfallet skall omhändertas och slutförvaras och på vilket sätt en mängd andra tekniska problem i samband härmed bör hanteras. De resultat som projektet resulterat i har varit med vid de bedömningar som gjorts av remissinstanserna och av regeringen vid prövningen av om de företedda avtalen uppfyllt villkorslagens krav.

I anslutning till pågående prövning ingav SKBF i juni 1978 vissa kompletterande uppgifter till industridepartementet, bl. a. ett brev från COGEMA vari vissa bekräftelser och preciseringar gjordes beträffande halten fissionsprodukter m. m. i det avfall som avses bli återsänt till Sverige.

Ansökningarna har varit föremål för en omfattande remissbehandling såväl av svenska instanser som av vissa utländska.

Regeringen fann i sitt beslut i oktober 1978 att de i ansökningarna återopade avtalen enligt regeringens bedömning stod i överensstämmelse med villkorslagens krav. Däremot fann regeringen vid denna tidpunkt att viss kompletterande geologisk undersökning erfordrades för att lagens krav skulle vara uppfyllda vad gäller slutlig förvaring.

Regeringens beslut vid förnyad prövning i juni 1979 innebar att ansök-

ningarna bifölls. Vid prövning av nya ansökningar beträffande ytterligare kärnkraftreaktorer fann regeringen i april 1980 att åberopade befintliga avtal mellan COGEMA och SKBF uppfyllde villkorslagens krav beträffande upparbetning.

I förslag till riksdagen i anslutning till folkomröstningen 1980 lämnades såvitt utskottet kunnat utröna inte från regeringens sida några utfästelser beträffande upparbetningens och slutförvaringens detaljer. Det är i samband med prövningen av förefintliga ansökningar som regeringen funnit att de aktuella avtalen varit förenliga med villkorslagen. Något särskilt fastläggande eller liknande av vid skilda tillfällen aktuella specifikationer t. ex. i enlighet med KBS-rapporten har inte givits från regeringens sida. Det har i stället varit fråga om en bedömning av problemen och förutsättningar i vidare bemärkelse. Däremot har olika bedömningar av hållbarheten i t. ex. förslag och slutsatser samt rekommendationer i KBS-projektet förekommit under folkomröstningskampanjen. I detta hänseende har det varit enskildas eller organisationers bedömning.

Under handläggningen av förevarande granskningsfråga har utskottet även tagit del av den prövning som företagits av riksåklagaren med anledning av att chefen för statens vattenfallsverk av enskilda anmälts hos åklagare för att ha gjort sig skyldig till brottsligt handlande i samband med att han i ansökningar om laddningstillstånd hos regeringen skulle ha lämnat vilseledande uppgifter m. m. Vissa i detta avseende aktuella handlingar har fogats till granskningspromemorian. Riksåklagaren fann inte anledning till någon åtgärd i ärendet.

Den företagna granskningen föranleder inte något särskilt uttalande från utskottets sida.

b. Regeringens handläggning av vissa utvisningsärenden med stöd av den s. k. terroristlagstiftningen

Utskottet har granskat regeringens beslut den 14 januari 1981 att utvisa vissa i Uppsala boende palestinier. De närmare omständigheterna i ärendet är följande:

Rikspolisstyrelsen hemställde i skrivelse till regeringen den 22 augusti 1980 att elva i Uppsala boende palestinier skulle utvisas från Sverige enligt 30 § jämfört med 47 § utlänningslagen (1980:376) såsom misstänkta för terrorism. Vidare begärdes att ett tidigare beslut om utvisning av en palestinier skulle verkställas. Enligt skrivelsen hade det fastslagits att det fanns grundad anledning anta, att de i framställningen namngivna tolv palestinierna verkade för en terroristorganisation, som kan befaras här i riket använda våld, hot eller tvång för politiska syften.

Genom skilda beslut den 14 januari 1981 beslöt regeringen dels att utvisa tre av palestinierna dels att det tidigare beträffande en av dem meddelade utvisningsbeslutet skulle verkställas. Beträffande de övriga åtta, som

omfattades av rikspolisstyrelsens framställning, fann regeringen att det inte fanns tillräckliga skäl för utvisning.

Invandrarverket yttrade sig över ansökningarna och tillstyrkte utvisning av tre av de fyra som regeringen sedermera beslöt att utvisa.

Vissa handlingar i ärendena bedömdes av regeringen vara sådana att bestämmelserna i 14 kap. 5 § sekretesslagen (1980:100) utgjorde hinder mot att de lämnades ut till parterna eller att parterna på annat sätt lämnades upplysningar om vad de innehöll.

Reglerna om utvisning på grund av terrorism har oförändrade överförts från 1954 års utlänningslag till 1980 års lag. I utskottets granskningsbetänkande 1975/76:50 s. 43 lämnas en redogörelse för två då aktuella utvisningsärenden och för de regler som gäller beträffande utvisning på grund av terrorism. I sistnämnda hänseende hänvisas till 1975/76 års granskningsbetänkande.

Utskottet har vid sin granskning fått del av ett omfattande sekretessbelagt material i ärendena.

Den verkställda granskningen föranleder inga erinringar från utskottets sida mot regeringens handläggning av de aktuella utvisningsärendena.

c. Regeringens handläggning av ansökan om statlig kreditgaranti till Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB

Riksdagsledamoten Nils Berndtson (vpk) har för konstitutionsutskottets granskning anmält fråga rörande utbildningsminister Jan-Erik Wikströms handläggning av ansökan från rubr. förlag.

Utskottet har granskat det närmast aktuella regeringsbeslutet den 18 september 1980 och dess bakgrund. Ärendet redovisas i en upprättad granskningspromemoria, *bilaga 18*.

Den företagna granskningen har inte gett anledning till något särskilt uttalande från utskottets sida.

d. Regeringens handläggning av ärenden rörande vapenexport till Indonesien

Ärendet, som liksom det föregående anmälts till granskning av Nils Berndtson (vpk), redovisas i granskningspromemorian *bilaga 19*.

Den verkställda granskningen har inte föranlett något särskilt uttalande från utskottets sida.

Den granskning som sålunda slutförts samt resultatet därav får utskottet för riksdagen

anmäla.

Stockholm den 8 maj 1981

På konstitutionsutskottets vägnar

BERTIL FISKESJÖ

Närvarande: Bertil Fiskesjö (c), Hilding Johansson (s), Anders Björck (m), Torkel Lindahl (fp), Olle Svensson (s), Per Unckel (m), Yngve Nyqvist (s), Sven-Erik Nordin (c), Wivi-Anne Cederqvist (s), Gunnar Björck i Värmdö (m), Kurt Ove Johansson (s), Bengt Kindbom (c), David Tarschys (fp), Kerstin Nilsson (s) och Sture Thun (s).

Vid beslut under följande avsnitt har:

betr. avsnitt 3 och 4 Britta Hammarbacken ersatt Bertil Fiskesjö, och Esse Petersson ersatt Daniel Tarschys

betr. avsnitt 9 och 10 Annika Öhrström ersatt Sven-Erik Nordin

betr. avsnitt 11 Jan Prytz ersatt Per Unckel och Erik Hägelmark ersatt Daniel Tarschys

betr. avsnitt 12 Jan Prytz ersatt Per Unckel

betr. 15 (rörande Kalmar varv) Britta Hammarbacken ersatt Bertil Fiskesjö och Esse Petersson ersatt Daniel Tarschys.

Reservationer

av Hilding Johansson, Olle Svensson, Yngve Nyquist, Wivi-Anne Cederqvist, Kurt Ove Johansson, Kerstin Nilsson och Sture Thun (alla s) vilka

1. beträffande avsnittet 1 *Parlamentarismen och regeringens beslutsformer* anser att

den del av utskottets yttrande på s. 6 som börjar "Den lämnade" och slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Mot bakgrund av den redogörelse som lämnats för innebörden av det parlamentariska statsskicket måste utskottet konstatera att parlamentarismen inte har fungerat på ett tillfredsställande sätt under år 1980. De av utskottet i årets granskning undersökta ärendena visar bl. a. följande:

1. Regeringen har inte uppträtt som en enhet.

Splittringstendensen i regeringen framgår enligt utskottet särskilt tydligt i

handläggningen av stödet till Ncb, där industriministern var oenig med ekonomiministern. I fråga om det ifrågasatta stödet till Kalmarvarvet hade industriministern annan uppfattning än kommunikationsministern. När det gäller Sandviks ansökan om dispens från Sydafrika-lagen var oenigheten så djupgående att folkpartistatsråden fann sig föranlåtna att vidta den ovanliga åtgärden att anmäla skiljaktig mening till regeringsprotokollet.

2. Långdragna beslutsprocesser inom regeringen.

Oenigheten inom regeringen har naturligtvis lett till att regeringen tagit onödigt lång tid på sig för att komma fram till beslut i vissa ärenden. De under den förra punkten angivna ärendena kan följaktligen även här tjäna som exempel. Särskilt i Ncb-frågan och Sydafrika-ärendet har enligt utskottets uppfattning tidsutdräkten varit anmärkningsvärt lång. Även i fråga om verkställandet av riksdagsbeslutet om inrättande av nationella utvecklingsbolag har regeringen dröjt alltför länge – närmare två år – med beslutet.

3. Regeringen har improviserat och brustit i beredningen av besluten.

Av de ärenden utskottet granskat framstår beredningen som särskilt otillräcklig i fråga om de ändringar i reglerna för beräkning av basbeloppet som föreslogs i besparingspropositionen. Utskottet anser det också anmärkningsvärt att planministern inte brytt sig om att remittera till planverket vissa ärenden där regeringen tillåtit privat fritidsbebyggelse inom områden av intresse från rikssynpunkt.

4. Regeringen har flytt från ansvaret.

Utskottet vill här främst hänvisa till hur regeringen i TELUB-ärendet åberopat att legala förutsättningar för ingripande saknats då affären i själva verket hade kunnat stoppas enbart genom en viljeyttring från regeringens sida. Regeringen har skyllt sin bristande handlingsförmåga på underordnade tjänstemän eller på det kontraktsslutande statliga bolag, vars ledande företrädare före avtalets ingående lämnat utförlig information om projektets innebörd.

5. Regeringen har vilselett eller visat nonchalans mot riksdagen.

Utskottet har vid sin granskning funnit ett flertal exempel på detta. I TELUB-affären har handelsminister Burenstam Linder lämnat riksdagen vilseledande uppgifter. Industriministerns uttalande om Öresundsväret har omöjliggjort ett förverkligande av riksdagsbeslutet. Genom användande av lån främst avsedda för hantverk och småindustri har regeringen under Ncb-krisen handlat i strid med rättsregler och riksdagens uttalade mening. I fråga om vapenexporten till Indonesien har regeringen nonchalerat riksdagens uttalande i samband med tillkomsten av den nuvarande lagstiftningen om krigsmaterielexport.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

2. beträffande avsnittet 9. *Regeringens behandling av riksdagens skrivelser* såvitt avser inrättande av nationella samhällsägda utvecklingsbolag.

anser att den del av utskottets yttrande på s. 27 börjar "Utskottet vill" och slutar "detta ärende" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att regeringen dröjt alltför länge – närmare två år – att verkställa riksdagsbeslutet att inrätta nationella utvecklingsbolag. Enligt utskottets mening borde i stället energiska ansträngningar gjorts från regeringens sida för att omedelbart få igång verksamheten i dessa bolag. Inte minst med tanke på tillbakagången inom den industriella sektorn i vårt land under senare år anser utskottet att det hade varit i hög grad önskvärt att den samordning och stimulans av utvecklingsinsatserna inom berörda områden som verksamheten syftar till hade kommit igång långt tidigare.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

3. beträffande avsnittet 10. *Regeringens handläggning av vissa planfrågor*

anser att den del av utskottets yttrande som på s. 30 börjar "Enligt den" och på s. 31 slutar "särskilt uttalande" bort ha följande lydelse:

Utskottets undersökning visar att antalet remisser till planverket i de nu aktuella ärendena starkt minskat under regeringen Fälldin II. Den för planfrågorna ansvarige i regeringen, statsrådet Georg Danell, har också i ett interpellationssvar den 8 december 1980 medgivit att så är fallet och angett några skäl härför. Enligt hans uppfattning beror den minskade remitteringen – särskilt till statens planverk – på att i det stora flertalet fall föreligger tillräckligt underlag genom den utredning som förebragts på kommunal nivå och på länsnivå för att ärendet skall kunna avgöras utan remiss. Enligt planministerns mening är det också – såsom framhölls i förarbetena till 10 § förvaltningslagen (prop. 1971:30 s. 388) – av största vikt att handläggningen inte fördröjs genom onödiga remisser. Det nuvarande samhällsekonomiska läget understryker enligt planministerns åsikt ytterligare det angelägna i att man noggrant prövar om remiss behövs.

Utskottet har i sin undersökning kunnat konstatera att de genomsnittliga handläggningstiderna för dessa ärenden gått ned under regeringen Fälldin II. Detta sammanhänger självfallet med det minskade antalet remisser. Enligt utskottets uppfattning är det givetvis önskvärt att handläggningstiderna nedbringas. Det är emellertid diskutabelt om denna strävan skall få gå ut över den centrala planmyndighetens möjligheter att ge sin uppfattning till känna. Inte minst tveksam är denna praxis i dessa ärenden där planverket i särskilt hög grad har riksintressen att bevaka.

När det gäller frågan om regeringen Fälldin II följt riktlinjerna vill utskottet framhålla att dessa visserligen inte skall uppfattas som bindande i varje enskilt fall. Däremot bör de följas i stort. Denna princip bör enligt utskottet leda till att regeringen i sin praxis på detta område endast

undantagsvis bör tillåta bebyggelse inom område som omfattas av geografiska riktlinjer. Regeringen Fälldin II har emellertid i inte mindre än 13 av 19 prövade ärenden fastställt helt eller nästan helt byggnadsplaner inom sådana områden. Vidare har denna regering i åtta av nio ärenden där remissyttrande från planverket förelegat gått emot verket och fastställt en byggnadsplan som verket ej velat fastställa eller velat fastställa i mindre omfattning än regeringen. Enligt utskottet har regeringen genom dessa beslut gett uttryck för en syn som strider mot de tankegångar som låg bakom riksdagens ställningstagande till den fysiska riksplaneringen. Utskottet anser att de avsteg från riktlinjerna som gjorts är så väsentliga att de borde ha underställts riksdagens prövning.

Utskottet har också särskilt granskat regeringsbesluten i två enskilda byggnadsärenden.

Det ena ärendet avsåg fastställelse av stadsplan för kvarteret Bryggeriet m. m. i Lund (se *bilaga 11*). Länsstyrelsen i Malmöhus län hade i detta ärende beslutat att ej fastställa planen bl. a. med hänvisning till att det förelåg allvarliga brister i fråga om boendemiljöns utformning. Länsstyrelsens beslut var inte enhälligt. En minoritet bestående av sju ledamöter ville fastställa planen. Länsstyrelsens beslut överklagades till regeringen. Regeringen remitterade ärendet till statens planverk som avstyrkte bifall till besvären. I regeringsbeslutet den 5 juni 1980 fastställdes planförslaget i det skick som det antagits av kommunfullmäktige. I motiveringen heter det bl. a. att planförslaget inte uppfyller alla de krav som kan vara önskvärda att ställa i samband med en exploatering för bostadsbebyggelse. Enligt regeringens mening bör emellertid ansvaret för utformningen av bebyggelsemiljön i första hand åvila kommunerna. De brister som planförslaget har är enligt regeringens mening inte av sådan beskaffenhet att kommunens önskemål om planens utformning inte bör godtas.

Regeringen har alltså i detta fall överlåtit åt kommunen att ansvara för utformningen av bebyggelsemiljön. Emellertid finns det enligt utskottets uppfattning inget i den nuvarande byggnadslagstiftningen som säger att de tre instanserna i stadsplaneprocessen, nämligen kommunen, länsstyrelsen och regeringen, har skilda uppgifter. Genom att inte pröva ärendet i sin helhet och ej med tillräcklig kraft hävda kvalitetsintressena har regeringen enligt utskottets åsikt inte gjort den allmänna lämplighetsprövning av stadsplanen som lagstiftningen förutsätter.

Det andra ärendet gällde tillstånd till ett byggnadsföretag inom ett område av Tyresö kommun där det råder tätbebyggelseförbud samt nybyggnadsförbud enligt 109 § byggnadslagen (se *bilaga 12*). I detta ärende hade under år 1974 i strid med ett tidigare meddelat byggnadslov byggnadsytan för ett fritidshus utökats från 76 kvm till ca 129 kvm. Ansökan om tillstånd till den redan utförda tillbyggnaden avslogs av byggnadsnämnden. Samtidigt anmälades sökanden till åtal av byggnadsnämnden för överträdelse av byggnadslovet och dömdes sedermera av Handens tingsrätt till dagsböter. Byggnads-

nämndens beslut överklagades till länsstyrelsen i Stockholms län som i juli 1976 lämnade besvären utan bifall. Ärendet fördes genom besvär vidare till kammarrätten i Stockholm. Kammarrätten inhämtade yttranden från byggnadsnämnden och från statens planverk vilka båda avstyrkte besvären. I juni 1978 beslöt kammarrätten att överlämna målet till regeringens prövning och hemställde att sökandens besvär skulle lämnas utan bifall. Regeringen uttalade i sitt beslut den 25 september 1980 att särskilda skäl förelåg för att medge undantag från rådande byggnadsförbud.

I detta ärende har regeringen således inte bara gått emot kommunen utan också samtliga övriga instanser som under den utdragna handläggningen haft att bedöma ärendet, nämligen länsstyrelsen, planverket och kammarrätten. Utskottet finner planministerns handläggning av detta ärende anmärkningsvärt.

Det anförda ger utskottet riksdagen till känna.

4. beträffande avsnittet 11. *TELUB-ärendet*

anser att den del av utskottets yttrande som på s. 48 börjar "TELUB-ärendet" och på s. 51 slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse.

Utskottets överväganden

Efter den nu lämnade redovisningen av händelseförloppet – så som utskottet uppfattat det – i den inte minst i massmedierna mycket uppmärksammade Telub-affären övergår utskottet till att beröra några frågeställningar som särskilt aktualiserats i ärendet.

Då det av utskottets redovisning bl. a. framgår att man på regeringshåll och bland departementstjänstemän framfört åsikten att ett regeringsingripande mot det statliga aktiebolaget i fråga inte varit möjligt från formella utgångspunkter, anser sig utskottet till en början böra klara ut rättsläget i detta hänseende helt oberoende av det förhållande att hittillsvarande regler om krigsmaterielexport inte innehåller förbud mot export av kunskapsöverföring eller om ett regeringsingripande varit påkallat eller inte. Utskottet återkommer till dessa frågor senare.

Det förhåller sig så att varje aktiebolag, statligt eller icke statligt, oberoende alltså av vem som äger aktierna, är en självständig juridisk person, där det högsta beslutande organet är bolagsstämman. Vid bolagsstämman utövar aktieägarna sin rätt att besluta i bolagets angelägenheter. Bl. a. utses styrelse och revisorer för bolaget. I större aktiebolag utser styrelsen sedan i sin tur en verkställande direktör. Denne svarar för den löpande förvaltningen medan ledningen och förvaltningen i övrigt tillkommer styrelsen.

För varje aktiebolag skall finnas en bolagsordning. Av denna skall framgå vilken verksamhet bolaget bedriver. Bolagsordningen kan också innehålla bestämmelser som styrelsen och andra företrädare för bolaget är skyldiga att

följa så länge bestämmelserna inte strider mot aktiebolagslagen eller någon annan författning. Om emellertid en konflikt uppkommer mellan styrelsen och bolagsstämman kan den senare när som helst avsätta styrelseledamöter som valts av stämman¹. Styrelsen och verkställande direktören är i princip också skyldiga att rätta sig efter de direktiv som bolagsstämman meddelar. Stämman får emellertid inte dirigera förvaltningen i sådan utsträckning att styrelsen förlorar sin ställning som ansvarig handhavare av förvaltningen. Enligt aktiebolagslagen har verkställande direktören och styrelsen förpliktelser inte bara mot bolaget utan också mot utomstående, främst bolagets borgenärer.

Den formella styrningen av de bolag där staten helt eller delvis äger aktierna kan alltså endast utövas på bolagsstämman. Genom bl. a. valet av styrelse och möjligheten att i bolagsordningen föra in särskilda bestämmelser om exempelvis bolagets målsättning kan statens representanter på bolagsstämman påverka inriktningen av bolagets verksamhet.

En annan form av styrning som kan användas i förhållande till ett statligt bolag såväl som till varje annat fristående rättssubjekt är att i den mån anslag beslutats för bolagets verksamhet föreskriva särskilda villkor för anslagets användande. Bolaget kan då självfallet undandra sig styrningen genom att avstå från att utnyttja anslaget.

Några andra former av formell styrning av statliga bolag finns inte. Det bör dock i sammanhanget erinras om att staten självfallet kan sluta avtal med ett statligt bolag (liksom med vilket annat fristående rättssubjekt som helst) varigenom bolaget frivilligt går med på att inskränka sin handlingsfrihet på sätt som staten önskar. Ett välkänt exempel härpå är avtalen mellan staten och programföretagen inom radio och TV om reglerna för programverksamhet. Likaså kan ett bolag gå med på att skriva in bestämmelser i bolagsordningen om att vissa av bolagets beslut skall underställas regeringen eller annan statlig myndighet.

Av avgörande betydelse för bedömning av den s. k. Telub-affären är enligt utskottet vilka uppgifter projektets främste tillskyndare, förre Telubdirektören Benkt Dahlberg, redan i december 1977 lämnade UD. Då debatten bl. a. fixerats vid sådana begrepp som "civil" och "militär" utbildning är det av särskilt intresse att citera vad Dahlberg inför utskottet sagt om hur han definierar militär utbildning:

"Jag ser i militärutbildning just det som har framställts i massmedia på senare tid, då man visat collage av skjutande soldater, sprängämnen osv."

Mot den bakgrunden är det ett ointressant exercerande med rubriceringar, då man spaltar upp utbildningen av libyerna i "civil" och "militär" sådan.

Viktigare är Dahlbergs uppgifter om de ämnena, som skulle ingå i

¹ Se Rodhe Aktiebolagsrätt, 8:e upplagan s. 147.

utbildningen: elektronik, radarteknik, robotteknik. Utbildningen syftade till befattningar inom luftförsvaret, såsom luftbevakning och annan bevakning. Redan i detta inledande stadium klargjordes för regeringskansliet enligt Dahlberg att utbildningen innefattade tillämpning av kunskaper som definitivt har militärteknisk anknytning.

Dahlbergs uppgifter får starkt stöd i anteckningarna från UD:s samrådsgrupps sammanträde den 14 december 1977. "Att dessa" – syftar på 40 libyska militärer – "efter avslutad utbildning återgår till krigsmakten och att de förvärvade kunskaperna är användbara inom t. ex. luftbevakning torde vara klart." Dahlbergs informationer återspeglas vidare i Carl-Johan Groths promemoria till föredragning inför utrikesministern den 20 december 1977. Enligt denna skulle den grupp som libyska krigsmakten ville utbilda "utgöras av militär personal men utbildningen avser civila ämnen". De ämnen som anges är elektronik och systemteknik. I linje med Dahlbergs uppgifter och samrådsgruppens protokoll tillägger Groth: "Syftet med utbildningen är dock att utbilda personal för luftbevakningsuppgifter och annan elektronisk bevakning." Detta gjordes alltså genom föredragning känt för Karin Söder.

Under förhandlingsperioden i Tripoli informerade Dahlberg ingående den svenska ambassaden.

Den 11 januari 1978 skrev ambassadör Bengt Holmqvist ett brev till Groth. Däri bekräftas uppgifterna i UD:s tidigare handlingar. "Det statliga Telub inledde i december förhandlingar om en fyra års kurs i Sverige i ämnet robotteknik för ett 80-tal libyska militärer." Holmqvists bedömning var att affären var "olustig" och förmedlade tecken på kritik från annat land mot att träningsläger skulle upprättas i Sverige för libyer med militär anknytning.

Det viktigaste med Holmqvists brev var att Telub-projektet gjordes känt för statssekreterarna i försvars- och handelsdepartementen och den under handelsministern ställde krigsmaterielinspektören.

Utfrågningarna i utskottet av promemorieförfattaren Groth och föredraganden i samrådsgruppen, Thyberg, bekräftade Dahlbergs uppgifter. Groth påpekade beträffande eleverna att om de är militärer eller inte är ganska ointressant, "för uppenbarligen betalar inte försvarsmakten i Libyen för utbildningen, om det inte är något av intresse för den". Groth tillägger att Dahlberg inte gjorde någon hemlighet av att "utbildningen i förlängningen är avsedd att tjäna försvarsmaktens intressen". Thyberg fann också att det element som var kontroversiellt var att den libyska krigsmakten betalade. "Det var inte några officerare . . . utan det var personer i värnpliktsåldern som förmodligen betalades från fjärde huvudtiteln och som sannolikt skulle gå tillbaka till det libyska försvaret efter utbildningen."

Under utskottsutfrågningen med Dahlberg blev det känt att Benkt Dahlberg den 19 maj 1978 upprättade en promemoria, som han enligt uppgift inför utskottet delgett hela Telubs styrelse. I denna gavs fullständig information om utbildningens innehåll och att i slutskedet s. k. militära

applikationer skulle ingå i de fyra utbildningslinjer som avser skolning i radarteknik, robotteknik, telekommunikation och datateknik.

Vad som vid denna tidpunkt enligt Dahlberg redovisades för styrelsen innehöll huvuddragen i det avtal, som senare skulle slutas med libyska luftförsvaret. Den ytterligare pärm, som senare upprättades och styrelsen inte fått del av, innehåller ingenting av betydelse för den politiska bedömningen av projektet. Där anges lektionernas uppläggning mera i detalj. Att utbildningen skulle i slutskedet rymma utbildning med militärteknisk anknytning redovisades således för styrelsen våren 1978.

Sammanfattningsvis vill utskottet om den information som lämnades under Telub-affärens första skede anföra följande. I kanslihuset fanns vid tidpunkten för projektets lansering i Libyen tillräckligt bedömningsmaterial för att regeringen skulle kunna pröva frågan om ja eller nej till kunskapsöverföring med militära inslag till ett område, dit Sverige inte säljer krigsmateriel. Detta framgår av redovisade handlingar i utrikesdepartementet. Ytterligare kompletterande informationer hade redan våren 1978 kunnat erhållas från ordföranden i Telubs styrelse, chefen för FFV generaldirektör Eric Malmberg, som regeringen kontinuerligt har kontakt med. Inför utskottet har Malmberg uppgett att Dahlberg våren 1978 gav styrelsen information om projektets militärtekniska del.

För UD:s bedömning på tjänstemannanivå synes inte åtminstone hos Groth och Thyberg det centrala ha varit frågan om utbildningen delgivits militärer eller civila och ej heller om dess innehåll bestått av civila eller militära ämnen. Eftersom Telubs avtalspartner har varit libyska luftförsvaret har man tagit för givet att huvudsyftet med utbildningen har varit att förbättra elevernas kunskande för deras funktion inom luftförsvaret.

Att utbildningen på tjänstemannanivå inom UD betraktats som tämligen harmlös har tydligen berott på att den legat på relativt elementär nivå och i sin huvuddel omfattade rent civila ämnen. Likaså har man inte ansett sig kunna avråda Telub av det skälet att kunskapsöverföring av detta slag inte var olaglig, även om utbildningen delvis hade militär anknytning.

I ministären Fälldin I nåddes med säkerhet tre statsråd av information om utbildningen. Dessa var utrikesminister Karin Söder, försvarsminister Eric Krönmark och statsminister Thorbjörn Fälldin. Trots att både statssekreteraren i handelsdepartementet och krigsmaterielinspektören, som är föredragande inför handelsministern i fråga om krigsmaterielexport, fick del av ambassadörsbrevet från Tripoli, har statsrådet Burenstam Linder inget minne av att ha blivit informerad om Telub-affären i dess första skede. Karin Söder och Eric Krönmark har meddelat utskottet att de båda känt olust inför Telub-projektet, vilket visar att de väl känt till frågan. Utrikeminister Karin Söder har dock enligt Thybergs anteckning på Groths promemoria, som hon tagit del av genom muntlig föredragning, inte haft någon erinran mot att projektet fullföljdes. Eric Krönmark visade större oro och aktivitet, men statssekreterare Gunnar Nordbeck, som av Krönmark ombads att tala med

Dahlberg, ansåg sig inte ha haft i uppdrag att stoppa eller avråda Dahlberg från affären. Överläggningarna mellan honom och Dahlberg gällde främst sekretessfrågor.

I detta sammanhang vill utskottet framhålla det orimliga i det som bl. a. Karin Söder gjort gällande nämligen att utbildningsprojektet vid Telub skulle ligga i linje med det år 1974 träffade samarbetsavtalet med Libyen. Vid den tiden gjordes det helt klart från den svenska regeringens sida att allt militärtekniskt samarbete med Libyen var uteslutet. Helt naturligt återfinns heller ingen hänvisning till detta samarbetsavtal i den av Groth upprättade föredragningspromemorian. Det är lika verklighetsfrämmande att försöka dra paralleller med den utbildning som det privata företaget Teleplan genomförde i Libyen hösten 1977.

Inget av de statsråd som deltagit i regeringens lunchsamtal om ärendet har någon minnesbild från överläggningen. Utskottet drar av detta slutsatsen att statsministern måste ha blivit mycket ytligt informerad.

Det är anmärkningsvärt att Eric Krönmark och Karin Söder efter att ha tagit del av UD-handlingarna om planerat utbildningsavtal mellan libyska luftförsvaret och ett helstatligt svenskt bolag med stark anknytning till försvaret inte fördjupade sig ytterligare i ärendet exempelvis genom kontakter med styrelseordföranden Malmberg. Några svårigheter att skaffa information förelåg inte av konstitutionella skäl, då man från bolaget sökt kontakt och velat inhämta regeringens inställning. Med den nära kontakt som finns mellan FFV och regeringen framstår det också som anmärkningsvärt att avtalet av allt att döma från svensk synpunkt fick en olycklig utformning när det gäller sådana frågor som följderna av kontraktsbrott från någondera partens sida.

Karin Söders ansvar framstår som särskilt stort eftersom ärendet föredrogs för henne. Enligt kabinetssekreterare Leifland har samrådsgruppen vid UD som en av sina uppgifter att "se till att viktiga ärenden föredras för utrikesministern eller i regeringen". Telub-projektet sågs som en sådan fråga. Groth kallade inför utskottet Telub-affären en "stinker" – med andra ord en politiskt känslig sak, som utrikesministern borde informeras om, därför att i den fanns aspekter "som det är viktigt för en politiker att känna till, om inte annat för att vara beredd på eventuella rekylar".

På fråga i utskottet varför UD inte tog kontakt med statsministern svarade Leifland att sådan kontakt bör ske via regeringen. Under sådana omständigheter hade det enligt utskottets mening varit naturligt för utrikesministern att föra upp frågan till regeringen i dess helhet. Det måste anses vara en allvarlig försummelse av Karin Söder med den information hon delgivits att hon uråktlät att inhämta hela regeringens inställning till Telub-projektet.

Försvarsminister Eric Krönmark såg allvarligt på varje samarbete med Libyens krigsmakt. Så mycket märkligare är det att han inte visade någon handlingskraft alls för att stoppa Telub-projektet, vilket han djupt ogillade utifrån försvarspolitiska och utrikespolitiska utgångspunkter. Sålunda kon-

taktade han bland moderatstatsråden varken sin partiledare Gösta Bohman eller den för ärenden av liknande slag närmast ansvarige, Staffan Burenstam Linder.

Märkligt är vidare att inget av statsråden från det tredje koalitionspartiet – folkpartiet – blev informerad på detta stadium. Frågan synes sålunda inte 1977–1978 ha tagits upp med dåvarande folkpartiledaren och vice statsministern, Per Ahlmark. Att information uteblev fick särskilt olyckliga konsekvenser, då ministären Fälldin I avlöstes av folkpartiregeringen Ullsten.

Under regeringen Ullsten slutförde Dahlberg förhandlingarna med libyska luftförsvaret. Kontraktet undertecknades i mars 1979.

Av tidigare redogörelse framgår att Dahlberg nästan omedelbart efter regeringsskiftet sökte kontakt med handelsminister Cars men att denne inte hade tid att ta emot honom. Ett sammanträffande blev av först den 14 februari 1979.

Cars bedömning av avtalet överensstämde med UD-tjänstemännens. Groth och Thyberg, så långt att han ansåg det uppenbart att även en utbildning i civila ämnen skulle komma till militär användning, därför att Telubs avtalspartner och köpare av utbildningen var libyska luftförsvaret.

Beträffande utbildningens skadlighet och frågan om man borde avråda från den skiljde sig Cars uppfattning radikalt från de berörda UD-tjänstemännens. En kunskapsöverföring av detta slag stred enligt honom mot andan i krigsmaterielkungörelsen och borde stoppas. Dahlberg vägrade under den animerade överläggningen hos handelsministern vika sig för ett enskilt statsråds, som han uppfattade det, muntliga försök att skrämma Telub ur affären. Däremot förklarade Dahlberg – vilket Cars inte velat bestrida – att Telub-bolaget oberoende av det rättsliga läget skulle samarbetsvilligt foga sig i att frånträda avtalet, om regeringen i dess helhet tog ansvaret för ett sådant beslut.

Av vad som framkommit vid utskottsutfrågningarna drar utskottet slutsatsen att regeringen Fälldin I kunnat påverka avtalsförslagets utformning i december 1977 så att ingen utbildning med militärteknisk anknytning kommit att offereras och att regeringen Ullsten kunde ha stoppat avtalet före dess undertecknande våren 1979.

Gemensamt för vad som hände i de båda borgerliga regeringarna var att berörda statsråd lät möjligheterna till ingripanden – om de verkligen velat göra sådana – rinna sig ur händerna.

I regeringen Fälldin I var försvarsministern djupt oroad och kände utrikesministern olust. Frågan om utbildningens lämplighet fördes dock inte till allvarlig bedömning hos vare sig statsministern eller regeringen i övrigt.

I regeringen Ullsten diskuterades visserligen frågan i en större krets statsråd med statsministern i spetsen. Det sades också att samtliga deltagare i

överläggningarna delade handelsministerns negativa inställning till projektet. Resultatet av överläggningen blev dock att uppdraget att fullfölja samtalen med Telub-ledningen gavs till industriministern, som var ytligt insatt i frågan och av allt att döma inte ansåg sig ha till uppgift att aktivt verka för att avstyra projektet.

Mot bakgrund av lämnade informationer fram till avtalets undertecknande och statsrådets reaktioner på dessa var det rimligt att Telub-ledningen uppfattade situationen som att man fått grönt ljus från regeringen för Telub-projektet.

I kanslihuset fanns handlingar, som klargjorde innehållet i utbildningen. Utbildning skulle ges i ämnena elektronik, radarteknik och robotteknik. Det var vidare känt i kanslihuset att utbildningen syftade till militär tillämpning inom luftförsvaret och annan bevakning. Utskottet anser det orimligt att anta annat än att detta stod klart för kontaktade statsråd i regeringen Fälldin I och folkpartiregeringen. Så aningslös får ingen medlem av en regering vara att den inte förstår att om det libyska luftförsvaret sänder personal till Sverige för utbildning till priset av höga kostnader är syftet rimligen inget annat än att de militära rekryterna skall bli skickligare i sin militära funktion.

Under regeringen Fälldin II drogs Telub-affären inför allmänheten dels genom massmediernas nyhetsrapportering, dels genom frågor och svar i riksdagen. Regeringen uttalade sig inför riksdagen i flera sammanhang om Telub-affären, likaså fattades regeringsbeslut och utsändes presskommunikéer m. m.

Av utskottsutfrågningarna framgår att olika statsråd låtit orientera sig från Telub-ledningen bl. a. med anledning av tidningsuppgifter. Statsminister Fälldin har också enligt uppteckning i UD mottagit och informerat israeliske ambassadören. Vidare har handelsministern informerat den libyske ambassadören.

De informationer som regeringen lämnat den svenska allmänheten om Telub-avtalet har fram till den 13 februari 1981 gått ut på att utbildningen skulle vara helt igenom civil och inte ha någon militärteknisk inriktning. I riksdagen har vidare uppgivits att regeringen har varken anledning eller möjlighet att stoppa utbildningen.

Utskottet måste konstatera att den lämnade informationen står i dålig överensstämmelse med i kanslihuset faktiskt kända förhållanden.

Det är visserligen riktigt att Dahlberg inför utskottet medgett att han sedan kontraktet underskrivits inte lämnat fullständig information till bl. a. regeringen om utbildningens innehåll.

Detta är anmärkningsvärt men ligger utanför konstitutionsutskottets granskning. Vad som i detta sammanhang måste framhållas är att utebliven eller "inte komplett" information i ett senare skede givetvis inte fråntar regeringen dess skyldighet att inför riksdag och allmänhet lämna sanningsenliga uppgifter om vad regeringen eller medlemmar av den genom information på ett tidigare stadium känt till om utbildningen.

Utskottet har tidigare redogjort för innehållet i de handlingar, som lämnat sådan information. En utmärkt sammanfattning av den kunskap, som förelegat vid olika tidpunkter, lämnas i en UD-promemoria upprättad den 3 december 1979. Upplysningarna i dessa dokument sammanfattas på så sätt att utbildningen skulle avse civila ämnen men syftet med utbildningen var att utbilda personal för luftbevakningsuppgifter och annan elektronisk bevakning.

Dessa informationer, som varit lättillgängliga för regeringen, har konsekvent undanhållits allmänheten. Likaså döljs det viktiga förhållandet att del av libyska krigsmakten – luftförsvaret – genom libyska försvarets inköpstjänst beställt och betalat utbildningen.

Utskottet konstaterar att den energiska fixeringen vid "civil" respektive "militär" utbildning i regeringens uttalanden och kommunikéer har använts för att dölja att den tillåtit Libyens krigsmakt att sända personal ur sitt luftförsvär till träningsläger i Sverige bl. a. för att lära sig hantera kvalificerade tekniska komponenter i ett luftförvarssystem.

Som framgår av utskottets redovisning har statsminister Fälldin, några dagar efter det att UD:s promemoria den 3 december 1979 – med en sammanfattning av vad som varit känt i kanslihuset sedan länge – upprättats, inför Israels ambassadör uttalat att utbildningspaketet blivit något helt annat än man tänkt sig. Likaså konstaterar statsministern att den personal som skall utbildas är militärer. Denna regeringschefens syn på utbildningens innehåll har undanhållits den svenska allmänheten. Så skedde också i handelsministerns frågesvar i riksdagen.

Den 12 februari 1981 beslöt regeringen att uppdra åt krigsmaterielinspektören att följa den utbildning av libyska medborgare som lämnas vid Telub. I pressmeddelandet säger handels- och industriministrarna att nytt material kommit fram rörande den tekniska utbildningen av libyer. Detta material skiljer sig från vad som tidigare redovisats inför bl. a. regeringen, heter det i meddelandet. I detta sägs vidare att delar i de sista avsnitten av den fyraåriga utbildningen har viss militär-teknisk inriktning. Dessa delar står alltså i strid med Telubs tidigare försäkran om att utbildningen skulle vara helt igenom civil, framgår vidare av meddelandet. Samma information lämnades i riksdagen av handelsminister Burenstam Linder den 13 februari 1981.

Mot bakgrund av vad som framkommit under utskottets granskning av frågans handläggning på regeringsnivå ger pressmeddelande och frågesvar i riksdagen ett mycket missvisande intryck av vad som passerat i tre regeringar. Det lämnas ingen information om vad Dahlberg meddelat UD redan i december 1977 under regeringen Fälldin I och att denna information var känd inte bara för Karin Söder och Krönmark utan även för bl. a. handelsministern och statsministern i regeringen Ullsten innan avtalet underskrevs. Det är anmärkningsvärt att bland dem som deltagit i regeringsbeslutet och utfärdat kommunikén återfinns de sedan länge

informerade statsråden Söder, Krönmark och Ullsten. Likaså döljs i pressmeddelandet att det sedan lång tid tillbaka varit känt i regeringen att Telubs motpart var libyska luftförsvaret och att de som skulle utbildas var knutna till libyska krigsmakten.

Det är ägnat att underminera förtroendet för regeringsmakten i en parlamentarisk demokrati om den – som skett i Telub-affären – vid upprepade tillfällen lämnat vilseledande uppgifter. Detta är vad som inträffat vad gäller redovisningen av regeringens kännedom om utbildningens innehåll och syfte. Det är också ovärdigt en regering att skylla sin bristande handlingsförmåga på underordnade tjänstemän eller det kontraktsslutande statliga bolag, vars ledande företrädare före avtalets ingående lämnat utförlig information om projektets innebörd. Utskottet finner att regeringen borde ha öppet redovisat och tagit ansvaret för den utbildning med militärtekniskt inslag som flera medlemmar av regeringen känt till men inte ingripit mot.

Regeringens hantering i slutskedet av frågan om utbildningen visar att dess behörighet att ingripa mot ett statligt bolag inte behöver ställas på sin spets, om det finns samarbetsvilja från båda parter. Regeringens beslut att låta krigsmaterielinspektören följa utbildningen vid Telub fattades i februari 1981 efter begäran från bolagets styrelse. I en presskommuniké heter det att regeringen på diplomatisk väg meddelat den libyska regeringen att den del av utbildningen som skulle ha militär inriktning inte kan genomföras. Vidare har regeringen, som det heter, "försäkrat sig om att Telubs styrelse vidtar åtgärder så att ingen del av utbildningen får ifrågavarande (militärtekniska) inslag".

Den valda beslutsmodellen, som bygger på samarbete mellan regering och företag, stod öppen även under den tidigare Telub-ledningen, vilken genom Malmberg och Dahlberg inför utskottet uttryckligen förklarat att den självklart skulle ha rättat sig efter beslut av regeringen i fråga om innehållet i utbildningen.

Utskottet vill erinra om att de legala förutsättningarna för ingripanden har varit desamma under samtliga skeden av Telub-affären. Ingen av de tre regeringarna kan åberopa konstitutionella skäl för sin passivitet.

Sammanfattningsvis vill utskottet uttala följande om behandlingen av frågan om utbildningen av libyska militärer vid Telub inom regeringarna Fälldin I, Ullsten och Fälldin II. Gemensamt för vad som hände i regeringarna Fälldin I och Ullsten var att berörda statsråd lät möjligheterna till ingripanden – om de verkligen velat göra sådana – rinna sig ur händerna. Anmärkning riktas mot utrikesminister Karin Söder och försvarsminister Eric Krönmark i Fälldin I för att de inte handlagt frågan med tillräcklig omsorg. Särskilt bör påpekas att Karin Söder, för vilken ärendet föredrogs, lämnade utan erinran att Telub offererade utbildning till libyska krigsmakten. Utskottet vill också rikta anmärkning mot handelsminister Staffan Burenstam Linder för att han i regeringen Fälldin II gett allmänheten och riksdagen en vilseledande bild av vad som faktiskt var känt i kanslihuset om utbildningens innehåll och syfte.

5. beträffande avsnittet 12. *Ändrade regler för basbeloppet* anser att den del av utskottets yttrande på s. 54 som börjar "Utskottet är" och slutar "och sammanslutningar" bort ha följande lydelse:

Såvitt utskottet kunnat finna har någon utredning angående konsekvenserna av ändringen beträffande basbeloppets nya beräkning på andra områden än vad gäller pensionsbelopp och vissa andra förmåner på socialområdet inte företagits innan besparingspropositionen förelades riksdagen. Även den kortfattade redovisning som gjordes i propositionen var bristfällig och gav ingen nöjaktig klarhet om regeringens intentioner på pensionsområdet.

En följd härav blev att socialförsäkringsutskottet fann sig nödsakat att föranstalta om en omfattande remissomgång till bl. a. statliga myndigheter och enskilda sammanslutningar samt skilda riksdagsutskott.

Underlåtenheten att redovisa konsekvenserna av den nya basbeloppsberäkningen har uppenbarligen varit ägnad att skapa stor rättsosäkerhet hos de många grupper i samhället som berörs av basbeloppet. Mot den angivna bakgrunden är det mot riksdagen och svenska folket synnerligen nonchalant av regeringen att inte låta de nya reglerna få den granskning i form av ett remissförfarande till myndigheter och sammanslutningar som förutsätts enligt regeringsformen.

Med hänvisning till det anförda riktar utskottet anmärkning mot regeringen för dess handläggning av basbeloppsfrågan.

6. beträffande avsnittet 13 *Handläggningen av stödet till Norrländska Skogsägares Cellulosa AB (Ncb)* på som på s. 58 börjar "Som utskottet" och på s. 60 slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Statsrådsberedningen har i sina anvisningar till förvaltningslagens tillämpning i regeringskansliet (1979 års upplaga) uttalat följande i fråga om jäv för statsråd:

"Det bör i princip undvikas att ett statsråd som är jävig i ett ärende enligt någon av de jävsgrunder som angavs i 4 § förvaltningslagen föredrar ärendet eller annars deltar i avgörandet av det vid regeringssammanträdet. Också i tveksamma fall bör statsrådet avstå från att delta i avgörandet."

Väsentligen samma resonemang tillämpas på statsrådets deltagande i beredningen av ett regeringsärende.

Mot bakgrund av dessa uttalanden finner utskottet att industriminister Nils G. Åsling får anses ha brustit i tillbörlig försiktighet när han trots sina personliga intressen i Ncb svarat för beredningen av Ncb-ärendet och deltagit i regeringsbeslutet i frågan.

När det gäller --- (=utskottet) --- ej behandlat propositionen.

Riksdagen har vid flera tillfällen kritiserat att regeringen använt industrigarantilån för att ge företag, som råkat i kris, rådrum för överväganden om rekonstruktion av företaget. Dessa uttalanden har fram till år 1981 inte lett

till andra resultat än att utredningar i frågan tillsatts. Först i mars 1981 har riksdagen förelagts proposition i ämnet. Genom att regeringen inte följt riksdagens uppmaning att skapa legala former för rådrumsstöd har regeringen försatt sig i situationen att ånyo tvingas använda industrigarantilånen i rådrumssyfte utan att ha författningsmässigt stöd härför.

I fråga om de pressmeddelanden som utsändes i Neb-frågan från industridepartementet kan det enligt utskottet konstateras att de uppgifter om regeringens avsikter som lämnas i meddelandena av den 19 november och 1 december klart står i strid med varandra. I det första meddelandet sägs att regeringen avsåg föreslå riksdagen ett statligt kapitaltillskott på 375 milj. kr. i form av nytt aktiekapital. I det senare meddelandet har denna uppgift ändrats till 300 milj. kr. i aktiekapital och 100 milj. kr. i lånekapital. De sistnämnda uppgifterna överensstämmer med innehållet i den proposition som förelagts riksdagen.

Enligt utskottet är det uppenbart att de uttalanden av industriministern om regeringens avsikter som fanns i det första pressmeddelandet inte var tillräckligt förankrade i regeringskretsen. Industriministern och ekonomiministern framförde skilda uppfattningar i frågan. Utskottet anser det också fel att konkurs nämndes som ett alternativ i pressmeddelandet den 1 december.

Utskottet finner också anledning att påtala tidsutdräkten i detta ärende. Sedan innebörden av regeringsförslaget offentliggjorts genom pressmeddelande den 1 december tog det närmare tre månader innan proposition avlämnades till riksdagen. Detta dröjsmål med förslaget torde snarast ha medverkat till att ytterligare försämra den utsatta ekonomiska situation som företaget redan tidigare befann sig i.

Sammanfattningsvis anser utskottet att regeringens handlande i Neb-frågan kan kritiseras i flera hänseenden. Industriministern har i jävsfrågan inte iakttagit den försiktighet som var påkallad. I fråga om beviljande av rådrumsstöd har det brustit när det gäller de legala förutsättningarna. Oklara och motstridiga uppgifter om regeringens inställning har lämnats under ett kritiskt skede av Neb-frågans behandling. Slutligen har den långsamma handläggningen av denna fråga förvärrat problemen inom företaget.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

7. beträffande avsnittet 14. *Dispens enligt den s. k. Sydafrikalagen* anser att den del av utskottets yttrande på s. 62 som börjar "Vad först" och slutar "förevarande dispensärende" bort ha följande lydelse:

Utskottet är medvetet om att beslutsprocessen i en koalitionsregering kan vara komplicerad. Ändock har handläggningstiden i detta fall varit för lång med tanke på sökandeföretagets rätt att utan onödigt dröjsmål få besked i ett investeringsärende av betydelse för dess företagsekonomiska dispositioner.

Som nyss --- (= utskottet) --- förevarande fall.

Om ärendets handläggning vill utskottet tillägga att Sandvikansökningen hörde till kategorin principiellt viktiga. Detta framgår av den behandling frågan fick ur utrikespolitisk aspekt i regeringen – en behandling, som utmynnade i att utrikesministern jämte övriga fp-statsråd anmälde avvikande mening. Statsrådets rätt att reservera sig ifrågasätts givetvis inte. Utskottet anser sig dock böra göra en erinran om det ovanliga i att skiljaktig mening anmäls i statsrådet i ett utrikespolitiskt ämne och det unika i att utrikesministern befinner sig bland reservanterna.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

8. beträffande avsnittet 15. *Regeringens handläggning av vissa varvsfrågor* anser

dels att den del av utskottets yttrande under rubriken *Öresundsvarvet* som på s. 63 börjar "Utskottet vill" och på s. 64 slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Som framgår av det föregående avvisade riksdagen våren 1980 regeringens förslag att Öresundsvarvet skulle läggas ned. Detta beslut har enligt utskottets mening inte följts upp på ett korrekt sätt från regeringens sida. Det kan i stället med fog hävdas att regeringen sökt motverka ett realiserande av riksdagsbeslutet. I första hand syftar utskottet på de uttalanden i frågan som efter riksdagsbeslutet gjorts av industriminister Nils G. Åsling. Genom att vid skilda tillfällen uttala sig synnerligen negativt om varvets möjligheter att bestå har han i hög grad medverkat till att skapa ett försämrat klimat för varvets verksamhet såväl när det gäller dess möjligheter att få behålla erfaren och skicklig personal som dess förutsättningar att få lönsamma order.

Till den negativa utvecklingen har vidare enligt utskottets mening bidragit, att varvet inte tillförts alla de medel som anslagits av riksdagen. Utskottet finner det således anmärkningsvärt att de 100 milj. kr. som varvet tilldelats i s. k. utvecklingsbidrag inte kommit varvet till del. Först i mars 1981 har åtgärder vidtagits för att överföra dessa pengar till det nybildade bolaget Landskrona Finans.

Den enligt utskottets mening allvarligaste bristen i regeringens handläggning av Öresundsvarvsfrågan efter 1980 års riksdagsbeslut är dock att regeringen inte återkommit till riksdagen i frågan så snart varvsledningens planer på att lägga ned varvet blev kända.

Med det anförda riktar utskottet anmärkning mot regeringen för dess handläggning av Öresundsvarvsfrågan.

dels den del av utskottets yttrande under rubriken *Kalmar Varv* som på s. 66 börjar "Den verkställda" och slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Som framgår av det föregående har nedläggningen av Kalmar varv föregåtts av ett grundligt utredningsarbete som lett fram till att staten borde tillskjuta varvet 30 milj. kr. Detta ställningstagande som bekräftades av

riksgäldsfullmäktige och nämnden för fartygskrediter var även under hand godkänt av industridepartementet dels genom att en representant för departementet deltagit i utredningsarbetet dels genom offentliga uttalanden av industriministern. På grund härav utgick självfallet såväl varvsledningen som anställda och leverantörer från att staten skulle tillskjuta erforderliga medel till varvet. Bl. a. ledde detta till stora ekonomiska åtaganden för leverantörerna.

Regeringsbeslutet att inte fullfölja den träffade överenskommelsen med varvsägarna har således fått mycket olyckliga konsekvenser för de människor som personligen berörts av varvsnedläggelsen. Särskilt betänkligt ter det sig enligt utskottets mening att industriministern klart förespeglat att den föreslagna lösningen skulle genomföras trots att han uppenbarligen inte haft regeringen bakom sig.

Med det anförda riktar utskottet anmärkning mot regeringen för dess handläggning av frågan om medelstillskott till Kalmar varv.

9. beträffande avsnittet 17. Övriga frågor såvitt avser d.*Regeringens handläggning av ärenden rörande vapenexport till Indonesien* anser att utskottets yttrande i detta avsnitt på s. 71 bort ha följande lydelse:

Som medlem av FN:s säkerhetsråd tog Sverige i slutet av år 1975 ställning mot den väpnade aktion varmed Indonesien försökte annektera den tidigare portugisiska kolonien Östra Timor. Sverige har därefter under en följd av år stött de FN-resolutioner som hävdat Östra Timors rätt till självbestämmande och krävt tillbakadragande av Indonesiens styrkor från området. Vid den senaste FN-resolutionen i ämnet avstod visserligen Sverige från att delta i omröstningen om Östra Timor. Detta föranleddes emellertid enbart av humanitära skäl. I den svenska röstförklaringen framhölls att Sverige höll fast vid sin uppfattning att Indonesien genom sin invasion av Östra Timor 1975 och sin vägran att genomföra FN-resolutionen har brutit mot principen om självbestämmanderätt.

Mot denna bakgrund finner utskottet det anmärkningsvärt att svensk vapenexport till Indonesien upptagits i ökad omfattning. Utskottet kan inte instämma i den tolkning av riktlinjerna för svensk vapenexport som gjorts från de olika borgerliga regeringarnas sida. Utskottet vill särskilt peka på att enligt riktlinjerna får inte ens s. k. defensiv materiel exporteras till en stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat. I övriga fall, alltså t. ex. när en stat har inre väpnade oroligheter, kan export tillåtas av defensivt materiel som inte kan utnyttjas för att påverka den föreliggande krissituationen. Enligt riktlinjerna skall bedömningen i dessa frågor vara restriktiv.

Hur man än bedömer konflikten i Indonesien är mot bakgrund av det anförda enligt utskottets mening uppenbart att export av t. ex. luftvärnskanoner till Indonesien under pågående strider med Östra Timor inte

överensstämmer med de riktlinjer som riksdagen antagit för vår vapenexport.

Det anförda ges riksdagen till känna.

Särskilda yttranden

1. beträffande avsnittet 1. *Parlamentarismen och regeringens beslutsformer* av Daniel Tarschys (fp) som anför följande:

En lamentation över "parlamentarismens förfall" hör till de stående inslagen i socialdemokraternas argumentering vid decharge-granskningen. I år framförs denna klagan i en reservation till utskottets redogörelse för parlamentarismen och regeringens beslutsformer. Eftersom reservationen inte i någon nämnvärd utsträckning anknyter till utskottets framställning vill jag i ett särskilt yttrande något kommentera socialdemokraternas synpunkter.

För det första är reservanternas påfallande vårdslösa i sitt språkbruk. Med "parlamentarism" menas enligt vad som är allmänt vedertaget ett statsskick i vilket regeringen är ansvarig inför riksdagen. Ett sådant ansvarsförhållande föreligger inte i andra statsskick. t. ex. det kongressionalistiska som tillämpas i USA eller det konstitutionellt-monarkiska som tidigare tillämpades i Sverige. Begreppet "parlamentarism" används följaktligen för att beskriva relationerna mellan regering och parlament. Däremot utsäger det ingenting om regeringens inre arbetsformer eller politiska bedömningar i konkreta frågor. När reservanternas klagar över beredningen av enskilda ärenden är det således en kritik som saknar samband med deras påstående om att parlamentarismen inte skulle ha fungerat tillfredsställande.

För det andra brister socialdemokraterna i konsekvens. Den bild de tecknar av parlamentarismens innebörd stämmer inte överens med vad de själva i olika sammanhang har hävdad. Således tycks det plötsligt vara oförenligt med parlamentarismen att utnyttja den i grundlagen inskrivna regeln om reservation mot regeringsbeslut. Som belägg för att regeringen inte skulle ha "uppträtt som en enhet" påtalas att folkpartistatsråden i det s. k. Sydafrikaärendet fanns sig föranlåtna att anmäla skiljaktig mening till regeringsprotokollet. Men om statsrådsreservationer skulle vara ett brott mot parlamentarismen, varför finns det då en regel i regeringsformen (7 kap. 6 §) som öppnar möjlighet för just sådana reservationer? Socialdemokraterna har i grundlagberedningen, regeringen, konstitutionsutskottet och riksdagen själva varit med om att utforma denna regel, vars användande de nu anser vara stridande mot parlamentarismen. Det kan tilläggas, att socialdemokratiska statsråd också har utnyttjat reservationsrätten.

En tredje iakttagelse är att reservanternas i enskilda bedömningsfrågor visar prov på en stor blåögdhet. Om Telub-affären hävdas det att den "i själva verket hade kunnat stoppas enbart genom en viljeyttring från

regeringens sida". Det stöd som kan åberopas för detta påstående är uttalanden som i efterhand och på betryggande avstånd från det tänkbara tillfället för ett ingripande har fällt av företrädare för Telub AB. Föreställningen att Telub utan ekonomiska skadeståndskrav gentemot staten skulle ha avstått från att fullfölja affären är emellertid naiv. Den bygger också på en bristande analys av de förvaltningsrättsliga förutsättningarna för ett ingripande. Regeringen har – som utskottet utvecklar i sitt yttrande över Telub-affären – ingen befogenhet att utan stöd i lag meddela direktiv till enskilda företag, vare sig statliga eller privata.

Socialdemokraternas kritik på denna punkt är särskilt anmärkningsvärd eftersom de sedan i fjol har svängt 180 grader i själva sakfrågan. Våren 1980 försvarade partiets talesman Telub-affären och uttalade i kammaren att företaget hade uppfört sig alltigenom korrekt gentemot regeringen. Vad som vid detta tillfälle lades regeringen till last var att den inte offentligt hade stöttat upp affären. Nu däremot anklagas regeringen för att den – på basis av samma material som i fjol föranledde socialdemokraterna att uttala sig positivt om affären – inte tog till storsläggan för att förhindra avtalet med Libyen. Det enda som återstår av socialdemokraternas fjolårsbedömning tycks vara ett obrutet förtroende för företagets förre verkställande direktör.

På övriga punkter nöjer jag mig med att hänvisa till utskottets yttrande. Det samlade intrycket är att socialdemokraterna i sina bedömningar av regeringens funktionssätt upphöjer den socialdemokratiska enpartiregeringens arbetsmetoder till högsta norm och utmålar varje avvikelse från detta mönster som ett förfall för parlamentarismen. Detta vittnar både om slappt språkbruk – eftersom en stor del av den socialdemokratiska kritiken handlar om något helt annat än parlamentarismen – och om svag inlevelseförmåga i de speciella betingelser som måste gälla för arbetet i en koalitionsregering. Att det understundom uppstår meningsmotsättningar inom en sådan regering är varken onaturligt eller något som till varje pris skall behöva sopas under mattan. När reservanterna förebrår regeringen för att vissa meningsbrytningar har kommit i dagen är det därför en av alla genomskådad fiktion som de slår vakt om, en fiktion som inte gagnar vare sig parlamentarismen eller öppenheten i det svenska statsskicket.

2. beträffande avsnittet 8 *Arbetsmarknadskonflikten 1980 – några frågor* av Gunnar Biörck i Värmdö (m) som anför följande:

Såväl regeringens "program" den 27 mars 1980 som överläggningen med SAF:s ledning den 11 maj 1980 utgjorde väsentliga åtgärder inom ramen för regeringens ekonomiska politik. I ingetdera fallet förelåg något formellt regeringsbeslut.

Det förefaller mig rimligt att sådana ställningstaganden, av konstitutionella och historiska skäl, åtminstone borde dokumenteras i regeringskansliet

på ett statsrättsligt mera tillfredsställande sätt än genom pressmeddelanden, varvid även borde anges vilka statsråd som deltagit i besluten.

3. beträffande avsnittet 11. *TELUB-ärendet*

av Gunnar Biörck i Värmdö (m) som anför följande:

Vad konstitutionsutskottet skall granska i TELUB-frågan är statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. Granskningen skall främst avse det sätt på vilket allmänna rättsprinciper tillämpas.

Av det material som framkommit vid utskottets exempellöst omfattande utredning i denna fråga, framgår att alla berörda statsråd och högre departementstjänstemän, som haft med saken att göra, känt "olust" inför projektet men funnit:

- 1) att det - i den utformning det presenterats för berörda personer - icke varit stridande mot svensk lag,
- 2) att ett *enskilt statsråd* icke lagligen kunnat interferera med bolagsledningens beslutsfattande, ehuru
- 3) *regeringen* genom agerande på bolagsstämma med TELUB hade kunnat tillsätta en styrelse med direktiv att handla på visst sätt. (Se även KU 1979/80:50 s. 245-246)

Man kan i och för sig ha den uppfattning som ledamöter av tre regeringar inför utskottet anført om lämpligheten av TELUB:s ifrågavarande utbildningsprojekt. Det är dock inte utskottets uppgift att fälla politiska värdeomdömen utan att utreda om regeringen eller enskilda statsråd gjort sig skyldiga till administrativa fel eller brott mot gällande lag.

Det kan då först vara skäl att utreda om TELUB-saken någonsin varit "regeringsärende" i strikt mening. Ehuru många statsråd och högre regeringstjänstemän konversationsvis varit sysselsatta med saken har ärendet uppenbarligen icke protokollförts vid något regeringssammanträde och något beslut har icke fattats i *regeringen*. Däremot har dåvarande utrikesministern Karin Söder fått ärendet föredraget för sig och låtit bero därvid. Två statsråd har vidare svarat på frågor i saken i riksdagen, efter att ha inhämtat upplysningar från regeringskansliet.

Det har sedermera visat sig att vissa av de lämnade uppgifterna icke varit fullständiga. Det är dock till fullo klarlagt att ansvaret härför åvilar den tjänsteman i TELUB, från vilken upplysningarna inhämtats. Det är inte rimligt att göra statsråd ansvariga för andra personers medvetna undanhållande av sanningen.

En mängd personer har under utredningens gång hörts av utskottet. Härvid har, särskilt i pressen, ordet "förhör" ofta begagnats. Det är skäl att framhålla att det icke varit frågan om "förhör", emedan ingen av de hörda har varit misstänkt för brott, vare sig mot grundlagen eller mot annan lag. Ingen anklagelse har över huvud taget framställts mot någon regeringsleda-

mot. Utan anklagelse kan ingen dom fällas, men heller inget frikännande ske. Den uppfattning, som möjligen kunnat erhållas genom vissa massmedias agerande, att riksdagen *medvetet* skulle ha vilseletts av regeringen eller enskilda statsråd saknar fog och har icke framförts inom utskottet. Den återhållsamhet, som kännetecknat handlandet under de tre regeringarna, synes ha haft sin orsak i ett noggrant aktgivande på föreskrifterna i RF 11:6 och 7. Det skulle kanske kunna sägas, att ett kraftfullare uppträdande skulle ha kunnat föranleda kritik mot statsråden för otillbörlig "ministerstyrelse", medan ett minutiöst iakttagande av grundlagens intentioner i stället har kommit att medföra *politisk* kritik med utgångspunkt från ideologiskt utrikespolitiska betraktelsesätt.

Eftersom t. o. m. direkt militärutbildning av andra staters medborgare tidigare förekommit i Sverige förefaller det som kritikerna inom och utom riksdagen egentligen ifrågasatt vara den libyska regimens karaktär och avsikter, speciellt i relation till staten Israel (vars ambassadör gjort föreställningar i utrikesdepartementet). Om det är detta som är den bakomliggande problematiken i Telub-saken förefaller det rimligast att utrikesutskottet och utrikesnämnden överväger om några förändringar i Sveriges förhållande till Libyen (och det befintliga samarbetsavtalet) möjligen aktualiserats i samband med denna "affär".

En helt annan sak är att det är möjligt att man inom regeringskansliet bör överväga, i vilken utsträckning, och på vad sätt, vederbörande regeringsledamöter bör hållas informerade om inkommande, eller uppkommande, ärenden, försåvitt statsråden skall kunna bära ett *reellt* konstitutionellt ansvar inte blott för på dem ankommande "regeringsärenden" utan också för "tjänstutövningen" i andra avseenden.

4. beträffande avsnittet 13. *Handläggningen av stödet till Norrländska Skogsägars Cellulosa AB (Ncb)* av Anders Björck, Per Unckel och Gunnar Biörck i Värmdö (samtliga m) som anför följande:

De pressmeddelanden som utsänts från industridepartementet ger oss anledning att understryka vikten av att uttrycket "regeringen" inte begagnas i sammanhang där erforderlig täckning härför saknas.

Bilagedel

Bilaga 1

Regeringsärenden år 1979

Ärendegrupp	Ju	UD	Fö	S	K	E	B	U	Jo	H	A	Bo	I	Kn	S
1 Proposi- tioner	37	3	4	18	9	10	39	16	11	10	11	4	24	8	20
2 Lagrådsre- misser	13	-	-	-	-	-	1	-	3	1	1	1	-	1	2
3 Utfärdade författningar (SFS) ¹	272	8	41	121	100	40	223	182	77	75	47	44	46	45	132
4 Kommitté- och utred- ningsdi- rektiv	15	1	4	11	11	4	16	22	12	9	7	8	20	11	15
5 Reglerings- brev samt anslags- och statsbidrags- ärenden	149	120	241	229	136	27	352	587	237	82	134	179	784	249	350
6 Tjänste- ärenden	685	243	499	325	158	69	1 101	701	199	147	148	76	288	522	516
7 Besvär- ärenden	293	8	501	205	980	15	637	1 456	672	90	1 965	1 615	145	212	879
8 Dispens- och övriga partsärenden	2 143 ²	21	253	575	317	43	1 037	358	235	300	1 243	201	294	280	730
9 B-protokoll- ärenden ³	10	32	74	2	8	-	20	-	5	148	3	1	10	2	31
10 Övriga ärenden	49	26	38	42	46	29	82	80	68	45	32	13	97	23	67
Totalt	3 666	462	1 655	1 528	1 765	237	3 508	3 402	1 519	907	3 591	2 142	1 708	1 353	27 44

¹ Inkl. 124 författningar kungjorda i annan författningssamling än SFS.² Inkl. 1 945 nådeärenden.³ Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts.

geringsärenden år 1980

endegrupp	SB	Ju	UD	Fö	S	K	E	B	U	Jo	H	A	Bo	I	Kn	S:a
Propositioner	–	31	6	5	15	17	9	28	11	11	11	11	7	14	5	181
Lagrädsremisser	–	18	–	1	4	2	5	4	–	2	–	2	–	2	–	40
Författningar ¹	–	219	8	38	116	110	42	201	162	79	82	41	50	55	31	1 234
Kommitté- och utredningsdirektiv	–	9	1	9	14	3	3	15	3	6	1	6	4	8	5	87
Regleringsbrev samt anslags- och bidragsärenden	–	176	96	210	242	127	26	267	576	197	49	86	196	638	294	3 180
Tjänsteärenden	2	547	184	491	301	164	97	944	656	191	155	151	57	210	390	4 540
Besvär-ärenden	–	286	16	311	192	776	11	706	1 189	655	100	1 988	1 475	177	143	8 025
Dispens- och övriga partsärenden	–	2 292 ²	23	305	517	286	69	1 037	342	228	208	996	265	359	261	7 188
B-protokoll-ärenden ³	–	13	29	72	1	2	1	23	1	–	178	5	–	7	2	334
Övriga ärenden	1	59	33	71	73	50	30	98	101	62	49	38	21	125	23	834
Totalt	3	3 650	396	1 513	1 475	1 537	293	3 323	3 041 ⁴	1 431	833	3 324	2 075	1 595	1 154	25 643

Inkl. 109 författningar kungjorda i annan författningssamling än SFS.

Inkl. 2 016 nådcärenden.

Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts.

PM angående remisser till lagrådet

De grundläggande reglerna om lagrådet finns i 8 kap. 18 § regeringsformen (RF). Reglerna ändrades år 1979 (prop. 1978/79:195, KU 1978/79:39, rskr 1978/79:359, KU 1979/80:1, rskr 1979/80:2, SFS 1979:933). De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 januari 1980.

Enligt 8 kap. 18 § RF i dess nya lydelse bör yttrande av lagrådet inhämtas innan riksdagen beslutar lag som tillhör någon av ett antal uppräknade kategorier. Dessa är

1. grundlag om tryckfriheten,
2. lag om begränsning av rätten att få ta del av allmänna handlingar,
3. annan lag som angår begränsning av någon av de grundläggande fri- och rättigheterna,
4. lag om kommunal beskattning,
5. lag om svenskt medborgarskap och civilrättslig lag,
6. offentligrättslig lag som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden samt
7. lag om rättegången, lag om offentligrättsliga tjänstemäns rättsställning och annan lag som avses i 11 kap. RF.

Denna grundlagsregel om remiss till lagrådet är tillämplig, om lagen är viktig för enskilda eller från allmän synpunkt. Om så inte är fallet, behöver således yttrande av lagrådet inte inhämtas. Detsamma gäller om lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet eller om remiss till lagrådet skulle fördröja lagstiftningsfrågans behandling så att avsevärt men skulle uppkomma. Regeringen är dock skyldig att redovisa sina motiv till att den lägger fram förslag till lag av någon av de uppräknade kategorierna utan att ha hört lagrådet.

I grundlagstexten understryks vidare att det förhållandet att lagrådet inte har hörts över ett lagförslag aldrig utgör hinder mot lagens tillämpning. Dessutom har en uttrycklig grundlagsregel om inriktningen av lagrådets granskning införts. Regeln innebär att lagrådet skall undersöka hur ett lagförslag förhåller sig till grundlagarna och till rättsordningen i övrigt samt hur förslagets föreskrifter förhåller sig till varandra och till rättssäkerhetens krav. Lagrådet skall vidare överväga om förslaget är så utformat att lagen kan antas tillgodose angivna syften och i övrigt söka belysa problem som kan uppstå vid tillämpningen.

Liksom tidigare gäller att i lagrådet skall ingå domare i högsta domstolen och regeringsrätten, att yttrande från lagrådet inhämtas av regeringen eller – enligt vad som närmare anges i riksdagsordningen – av riksdagsutskott samt att närmare bestämmelser om lagrådets sammansättning och tjänstgöring meddelas i lag.

I anslutning till de nya grundlagsreglerna om lagrådsgranskningen har en ny lag (1979:368) om lagrådet antagits. Den nya lagen, som trädde i kraft den 1 januari 1980, ersätter en tidigare lag från år 1965 i samma ämne. De viktigaste nyheterna är att varje lagrådsavdelning normalt skall bestå av tre i stället för som tidigare av fyra ledamöter samt att antalet justitieråd och regeringsråd på varje avdelning inte fastställs i lagen utan kan variera inom den ram som bestäms av att såväl justitieråd som regeringsråd skall ingå i varje avdelning. Lagrådet kan enligt den nya lagen bestå av högst fyra avdelningar.

Konstitutionsutskottet anförde i sitt av riksdagen godkända betänkande (KU 1978/79:39 s. 15–16) med anledning av bl. a. förslaget till de nya grundlagsreglerna om lagrådsgranskningen (prop. 1978/79:195 s. 43–49 och 65) att förslaget borde prövas mot bakgrund av vissa utgångspunkter om vilka i stort sett allmän enighet råder. En väsentlig sådan utgångspunkt är, anförde utskottet, att lagrådets verksamhet upplevs som ett värdefullt led i arbetet på att få fram fullgoda lagförslag. Granskningen i lagrådet har enligt utskottet setts som en garanti för att rättssäkerhetsintresset och kravet på enhetlighet, konsekvens och klarhet iakttas. Som en annan utgångspunkt angavs att granskningen uteslutande borde ägnas åt lagförslagens juridiska sida och sålunda aldrig omfatta deras allmänna politiska grunder. På omfattningen av lagrådsgranskningen måste enligt utskottet inverka att man inte gärna kan låta lagrådsgranskningen få ta i anspråk flera ledamöter i de högsta domstolarna än ungefär det antal som då förekom. Slutligen är man, anförde utskottet, ense om att det inte kan komma i fråga att skapa regler som innebär att en lag i efterhand sätts åt sidan enligt gällande principer om lagprövning på den grunden att lagrådets yttrande inte har inhämtats. Utifrån de angivna utgångspunkterna fann utskottet att förslaget på ett lämpligt sätt tillgodosåg de krav som måste kunna ställas i sammanhanget.

Utskottet erinrade i betänkandet om att det nya systemet för lagrådsgranskning inte innebär en obligatorisk granskning. Enligt utskottet kan det snarare karaktäriseras som ett mellanting mellan ett obligatoriskt system och ett system som det hittillsvarande med en helt fakultativ granskning. Härigenom undviks enligt utskottet helt risken för att ett uteblivet hörande av lagrådet över ett förslag till en lag skall kunna leda till att lagen i efterhand genom lagprövning kan sättas åt sidan i rättstillämpningen. Utskottet underströk härvid att det således alltid i sista hand ankommer på riksdagen att avgöra om lagrådet skall höras över ett lagförslag eller inte. Enligt utskottet borde det nya systemet leda till att lagrådet inom ramen för sin kapacitet får granska alla de lagförslag som behöver dess granskning men inga andra.

Lagrådet har under januari-maj 1980 arbetat på tre avdelningar och resten av året på två avdelningar.

En förteckning över de under år 1980 till riksdagen avlämnade propositioner som har granskats av lagrådet fogas som *underbilaga 1* till denna PM. Som framgår av förteckningen uppgår det totala antalet propositioner där lagförslagen granskats av lagrådet till 37. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande antal under år 1972 var 15, 1973 13, 1974 10, 1975 20, 1976 11, 1977 26, 1978 21 och 1979 23. Hela antalet propositioner som innehöll lagförslag var under år 1980 ca 115. Motsvarande antal under år 1979 var ca 125.

Som tidigare har nämnts är regeringen skyldig att motivera varför ett lagförslag i ämne som anges i 8 kap. 18 § RF läggs fram utan att lagrådets yttrande har inhämtats. Godtagbara skäl är enligt de undantagsregler som anges i paragrafen att lagen är mindre viktig för enskilda eller från allmän synpunkt, att lagrådets yttrande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet eller att en lagrådsremiss på grund av tidsutdräkten skulle förorsaka avsevärt men. Undantagsregeln om att lagrådets yttrande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet får sin innebörd främst genom reglerna om inriktningen av lagrådets granskning (prop. 1978/79:195 s. 65).

En förteckning över propositioner avlämnade under år 1980 med motivering enligt någon av undantagsreglerna fogas som *underbilaga 2* till denna PM. Förteckningen upptar 51 propositioner eller bilagedelar av propositioner. I flertalet fall (44) har en motivering getts av innebörd att lagrådets yttrande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet. I två fall har angetts att lagen inte är av sådan vikt för enskilda eller från allmän synpunkt att yttrande behöver inhämtas, medan frågans brådskande natur har åberopats i tre fall. I två fall har åberopats såväl frågans brådskande natur som att lagrådets yttrande på grund av frågans beskaffenhet skulle sakna betydelse.

Vid granskningen av regeringens propositioner avlämnade år 1980 har påträffats ett antal propositioner med lagförslag i ämne som anges i 8 kap. 18 § RF beträffande vilka regeringen varken inhämtat yttrande från lagrådet eller motiverat varför så ej skett. En förteckning över dessa propositioner fogas som *underbilaga 3* till denna PM. Förteckningen upptar 15 propositioner eller bilagedelar av propositioner. Det gäller dock i samtliga fall mindre omfattande lagändringar. Förutom de propositioner som tas upp i förteckningen har fråga uppkommit huruvida förslag i proposition 1980/81:20 bilaga 4 om ändring av basbeloppsreglerna i lagen (1962:381) om allmän försäkring är ett lagförslag i ämne som anges i 8 kap. 18 § RF. Denna fråga behandlas i avsnitt 12.

*Underbilaga 1***Under år 1980 till riksdagen avlämnade propositioner som har granskats av lagrådet**

Prop. 1979/80:61	med förslag till epizootilag m. m. (jordbruksdepartementet)
Prop. 1979/80:78	med förslag till lag om skyldighet för utländska kändare att ställa säkerhet för rättegångskostnader, m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:83	om ändring i konkurslagen (1921:225) (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:87	om ändring i rättegångsbalken m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:96	med förslag till ny utlänningslag, m. m. (arbetsmarknadsdepartementet)
Prop. 1979/80:105	om ny instansordning i kommunalbesvärsmål (kommundepartementet)
Prop. 1979/80:119	om preskriptionslag, m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:121	om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:122	om ordningsvakter och bevakningsföretag (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:128	om ställföreträdares ansvar för arbetsuppgifter samt avveckling av den frivilliga pensionsförsäkringen, m. m. (socialdepartementet)
Prop. 1979/80:129	om ändring i lagen (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet, m. m. (arbetsmarknadsdepartementet)
Prop. 1979/80:132	om ändring i upphovsrättslagen (1960:729), m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:143	med förslag till ny lagstiftning om handelsbolag m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:144	med förslag till nya redovisningsregler för ekonomiska föreningar m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:159	med förslag till ändring i lagen (1974:922) om kreditpolitiska medel, m. m. (ekonomidepartementet)
Prop. 1979/80:167	om åtgärder mot vattenförorening från fartyg (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1979/80:176	om ändring i brottsbalken (spioneri m. m.) (Justitiedepartementet)

- Prop. 1979/80:178 om fortsatt körkortsreform (kommunikationsdepartementet)
- Prop. 1979/80:179 om ändring i brottsbalken och jordabalken m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1979/80:180 med förslag till lag om jaktvårdsområden, m. m. (jordbruksdepartementet)
- Prop. 1980/81:1 om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:8 med förslag till utsökningsbalk (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:10 om ändring i kreditupplysningslagen (1973:1173), m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:17 med förslag till lag om skatteflykt, m. m. (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:28 om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen (socialdepartementet)
- Prop. 1980/81:32 med förslag till ändrade regler för beskattning av realisationsvinst vid fastighetsavyttring (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:35 om internordiska konkurser (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:36 med förslag till kapitaltäckningsregler för finansbolagen, m. m. (ekonomidepartementet)
- Prop. 1980/81:43 med förslag till lag om militär grundutbildning för kvinnor, m. m. (försvarsdepartementet)
- Prop. 1980/81:44 om sänkt minimitid för fängelsestraff (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:45 med förslag till ändring i lagen (1978:428) om aktiesparfonder, m. m. (ekonomidepartementet)
- Prop. 1980/81:48 om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:57 om hälso- och sjukvården i krig m. m. (socialdepartementet)
- Prop. 1980/81:61 med förslag till ändrade regler för inkomstbeskattningen av ägare till s. k. specialbyggnader, m. m. (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:68 med förslag till ändrade regler för den skattemässiga behandlingen av inventarier, fastigheter och pågående arbeten, m. m. (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:74 med förslag till lag om radioaktiva läkemedel m. m. (socialdepartementet)

Prop. 1980/81:76

om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m. m. (justitiedepartementet)

Underbilaga 2

Propositioner med motivering enligt 8 kap. 18 § regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats

Prop. 1979/80:71	om godkännande av IMCO-konventionen om säkra containrar (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1979/80:77	om vissa ändringar i arvs- och gåvobeskattningen av livförsäkringar, m. m. (budgetdepartementet)
Prop. 1979/80:80	om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:81	om ändring i utlänningslagen (1954:193) (arbetsmarknadsdepartementet)
Prop. 1979/80:86	om taxering av industribyggnader (budgetdepartementet)
Prop. 1979/80:100	med förslag till statsbudget för budgetåret 1980/81 (bil. 8 socialdepartementet, 9 kommunikationsdepartementet, 15 arbetsmarknadsdepartementet)
Prop. 1979/80:106	om Stockholms internationella fredsforskningsinstituts (SIPRI) organisation och verksamhetsformer, m. m. (utrikesdepartementet)
Prop. 1979/80:108	om ändring i tullagen (1973:670) (handelsdepartementet)
Prop. 1979/80:109	om stöd till glesbygden för vissa energikostnader (budget- och handelsdepartementen)
Prop. 1979/80:111	om ersättning vid viltskador m. m. (jordbruksdepartementet)
Prop. 1979/80:123	om ändring i lagen (1966:742) om hotell- och pensionatrörelse (justitiedepartementet)
Prop. 1979/80:126	om arbetsmiljön på örlogsfartyg, m. m. (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1979/80:137	om beskattning vid uthyrning av fritidshus samt om vissa ändringar i taxeringslagen (1956:623) (budgetdepartementet)
Prop. 1979/80:141	om ändring i stämpelskattelagen (1964:308) (budgetdepartementet)
Prop. 1979/80:142	om vissa taxifrågor (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1979/80:149	om ändring i byggnadsstadgan (1959:612) (bostadsdepartementet)

- Prop. 1979/80:151 om ändring i förordningen (1923:116) angående skatt för hundar (budgetdepartementet)
- Prop. 1979/80:153 om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar (justitiedepartementet)
- Prop. 1979/80:155 om lag om förbud under viss tid mot spridning av bekämpningsmedel över skogsmark (jordbruksdepartementet)
- Prop. 1979/80:160 om fortsatt valutareglering, m. m. (ekonomidepartementet)
- Prop. 1979/80:163 med förslag om upphävande av lagen (1975:171) om förbud mot nedsmältning av mynt (ekonomidepartementet)
- Prop. 1979/80:169 om reglering av priserna på fisk m. m. (jordbruksdepartementet)
- Prop. 1979/80:173 om tillfälliga regler för insättning på skogskonto (budgetdepartementet)
- Prop. 1979/80:181 om insatser för att underlätta nya löneavtal (budgetdepartementet)
- Prop. 1980 U:1 om vissa åtgärder på den ekonomiska politikens område (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:2 om ändring i lagen (1978:479) om försöksverksamhet med närradio (utbildningsdepartementet)
- Prop. 1980/81:3 om handeln med skrot m. m. (handelsdepartementet)
- Prop. 1980/81:5 om ändring i läkemedelsförordningen (socialdepartementet)
- Prop. 1980/81:14 om fortsatt giltighet av lagen (1979:103) om försöksverksamhet med användning av telefon vid rättegång (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:15 med förslag till lag om ändring i lagen (1980:424) om åtgärder mot vattenförorening från fartyg (kommunikationsdepartementet)
- Prop. 1980/81:18 med förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100) m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:20 om besparingar i statsverksamheten m. m. (bil. 1 justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:21 om ändring i lagen (1976:206) om felparkeringsavgift (kommunikationsdepartementet)
- Prop. 1980/81:25 med förslag till tilläggsbudget I till statsbudgeten för budgetåret 1980/81 (bil. 9 industridepartementet)

- Prop. 1980/81:33 om fortsatt giltighet av lagen. (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål, m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:37 om upphävande av kontrollen av bankkontorsetablering (ekonomidepartementet)
- Prop. 1980/81:38 om ändring i brottsbalken, m. m. (bötesstraffen) (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:39 om stimulans av aktiesparandet (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:42 om ändrade regler för villabeskattningen, m. m. (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:46 om viss följdlagstiftning till socialtjänstlagen m. m. (socialdepartementet)
- Prop. 1980/81:47 om ändring i konsumentförsäkringslagen (1980:38) (justitiedepartementet)
- Prop. 1980/81:49 om stöd för åtgärder för att ersätta olja m. m. (industridepartementet)
- Prop. 1980/81:50 om skatten på 1981 års inkomster, m. m. (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:54 om fortsatt giltighet av lagen (1975:1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall, m. m. (arbetsmarknadsdepartementet)
- Prop. 1980/81:58 med förslag till lag om Svenska skeppshypotekskassan, m. m. (industridepartementet)
- Prop. 1980/81:60 om särskilt investeringsavdrag och förlängd tid för särskilt forskningsavdrag (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:69 om ändring i taxeringslagen (1956:623) (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:70 om följdlagstiftning på skatteområdet med anledning av den nya sekretesslagen m. m. (budgetdepartementet)
- Prop. 1980/81:82 om åtgärder mot frilevande vildsvin m. m. (jordbruksdepartementet)

Underbilaga 3

Propositioner med lagförslag i ämne som avses i 8 kap. 18 § regeringsformen beträffande vilka lagrådets yttrande inte inhämtats och motivering varför så ej skett inte lämnats

Prop. 1979/80:85	om skattelättnader vid lönsparande i aktier (budgetdepartementet)
Prop. 1979/80:100	med förslag till statsbudget för budgetåret 1980/81 (bil. 7 försvarsdepartementet, bil. 12 utbildningsdepartementet)
Prop. 1979/80:112	om fortsatt giltighet av lagen (1976:350) om styrelserepresentation för samhället i vissa aktiebolag och stiftelser (industridepartementet)
Prop. 1979/80:114	om verksamheten vid allmänna reklamationsnämnden (handelsdepartementet)
Prop. 1979/80:130	om svenskt medlemskap i Afrikanska utvecklingsbanken m. m. (utrikesdepartementet)
Prop. 1979/80:131	om godkännande av stadga för FN:s organisation för industriell utveckling (UNIDO) i samband med dess omvandling till fackorgan (utrikesdepartementet)
Prop. 1979/80:146	med förslag till skatteregisterlag (budgetdepartementet)
Prop. 1979/80:150	med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1980/81, m. m. (kompletteringspropositionen) (bil. 2 budgetdepartementet)
Prop. 1979/80:162	om reglering av priserna på jordbruksprodukter, m. m. (jordbruksdepartementet)
Prop. 1979/80:166	om sjöfartspolitiken m. m. (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1979/80:175	om ändring i lagen (1977:975) med tulltaxa, m. m. (handelsdepartementet)
Prop. 1980 U:2	om höjning av skatterna på alkoholdrycker och tobak (budgetdepartementet)
Prop. 1980/81:16	om höjda räntesatser för den särskilda avgiften vid uppbörd av kvarstående arbetsgivaravgift (socialdepartementet)
Prop. 1980/81:65	om ändring i förordningen (1968:361) om avgift vid införsel av vissa bakverk (handelsdepartementet)

PM angående propositionsavlämnandet till riksdagen

Nuvarande regler

De nuvarande reglerna för propositionsavlämnandet finns i 3 kap. riksdagsordningen. Enligt 2 § skall regeringen senast den 10 januari eller, om hinder möter till följd av nyligen inträffat regeringsskifte, snarast möjligt därefter avlämna budgetproposition för det närmast följande budgetåret. Kompletteringsproposition skall, om hinder inte möter, avlämnas före utgången av april månad. Annan proposition angående anslag för det närmast följande budgetåret skall avlämnas senast den 10 mars, såvida regeringen inte finner att propositionens behandling kan uppskjutas till följande riksmöte. Enligt 3 § skall annan proposition än sådan som avses i 2 § avlämnas senast den 31 mars om regeringen anser att propositionen bör behandlas under pågående riksmöte. De nu nämnda bestämmelserna gäller inte om budgetpropositionen med stöd av 2 § har avlämnats efter den 10 januari, eller i fråga om proposition varigenom regeringen enligt lag för prövning underställer riksdagen en utfärdad förordning, eller om regeringen finner synnerliga skäl föreligga att avlämna propositionen senare (4 §). Enligt 5 § bör regeringen avlämna sina propositioner på sådana tider att anhopning av arbete hos riksdagen om möjligt förebyggs. Regeringen skall samråda med talmannen därom. Proposition kan avlämnas även när riksmöte inte pågår. Enligt tilläggsbestämmelse 3.1.1 avlämnas proposition genom att den ges in till kammarskansliet. Den anmäls av talmannen vid sammanträde med kammaren efter det att den har delats ut till riksdagens ledamöter.

Tidigare granskning av propositionsavlämnandet

Sedan år 1975 har utskottet årligen granskat propositionsavlämnandet till riksdagen. Särskilda undersökningar har gjorts av spridning i avlämnandet av propositioner i helårsperspektiv men framför allt av spridningen under vårarna. Dessutom har studerats hur regeringens planering av propositionsavlämnandet har fallit ut, liksom omfattningen av försenade propositioner och hur stora förseningarna har varit.

Utskottet har i dessa hänseenden kunnat konstatera påtagliga brister. En besvärande anhopning av propositioner till den sista veckan av resp. propositionstid, den 10 resp. 31 mars, och betydande förseningar i förhållande till upprättade planer har inneburit påfrestningar i riksdagsarbetet. Utskottet har framhållit att kraftfulla ansträngningar måste göras från regeringens sida som möjliggör en utjämning, vilket är viktigt för god planering av riksdagens arbete. Riksdagsledamöterna måste enligt utskottet

få tillräcklig tid för inläsning av regeringsförslagen och kunna utarbeta motioner med anledning av förslagen. Även massmediernas möjligheter att ge en tillfredsställande redovisning av riksdagsarbetet påverkas menligt av ett alltför koncentrerat propositionsavlämnande. I förra årets granskningsbetänkande, KU 1979/80:50, anförde utskottet bl. a. följande:

Av de förteckningar som statsrådsberedningen lämnar till riksdagen vid början av varje vår och höst framgår vilka propositioner som regeringen avser att lämna och den beräknade tidpunkten för avlämnandet. Det bör anmärkas att ibland anges endast en ungefärlig tidpunkt för avlämnandet, t. ex. mars eller mars/april. Beträffande 1979 angavs ca en tredjedel för avlämnande viss eller vissa månader. Detta innebär ytterligare en svårighet vid planeringen av utskottens arbete. Det är angeläget att tidsangivelserna görs mer exakta. Det är vidare önskvärt att departementen i fortsättningen i större utsträckning aviserar utskotten i god tid om förseningar som kan komma att uppstå.

Utskottet vill avslutningsvis understryka de allvarliga erinringar som vid ett flertal tillfällen framförts beträffande propositionsavlämnandet. De förhållanden som råder beträffande propositionsavlämnandet måste betecknas som synnerligen otillfredsställande.

Årets granskningsarbete

Som underlag för årets granskning har framtagits ett statistiskt material, motsvarande vad som skett tidigare år.

I tabell A redovisas antalet avlämnade propositioner samt spridningen i propositionsavlämnandet under åren 1971–1980. Under 1980 avlämnades sammanlagt 176 propositioner, ett antal som ligger nära genomsnittet för åren 1971–1980. Därav avlämnades 67 propositioner under hösten. Av dessa hade 19 avlämnats under sommaren.

När det gäller spridningen i propositionsavlämnandet under våren kan konstateras, att förhållandena under 1980 innebar en viss förbättring jämfört med de två föregående åren då det gäller anhopning till sista veckan av resp. propositionstid.

Det var 46 av vårens 109 propositioner som lämnades under sista veckan. Men fortfarande är anhopningen till sista dagen i resp. period påtaglig. Inte mindre än 18 propositioner avlämnades den 10 mars och 11 propositioner den sista mars. Genomsnittet för enkammarriksdagens tid är 15,5, och förhållandena har varit sämre endast 1978. Under perioden 10 januari–10 mars har endast 34 propositioner avlämnats, vilket jämförelsevis är ett litet antal.

Under 1980 har antalet propositioner som avlämnats efter propositionstidernas utgång varit 34, vilket närmar sig en tredjedel av vårens propositioner. Till innevarande riksmöte uppsköts behandlingen av 3 propositioner. Under sommaruppehållet avlämnades 15 propositioner av vilka 11 aviserats i propositionsförteckningen.

Tabell B innehåller uppgifter om propositionsavlämnandet under våren

1980 i förhållande till statsrådsberedningens förteckning 1980-01-10. Tabellen visar att omkring 45 % av de aviserade propositionerna ej avlämnades. Mer än tredjedelen av de aviserade och avlämnade propositionerna avlämnades efter angiven tidpunkt.

I tabell C lämnas uppgifter om propositionsavlämnandet hösten 1980 av motsvarande slag som i tabellen.

I tabell D belyses förseningen i propositionsavlämnandet under åren 1971–1980. Den genomsnittliga förseningstiden i förhållande till de ursprungligen lämnade förteckningarna var under år 1980 (vår + höst) 17,9 dagar, vilket innebär att avvikelsen ligger högre än för 1970-talets genomsnitt.

Tabell A
Antalet propositioner samt spridningen i propositionsavlämnandet under åren 1971–1980

År	Antal prop. därav	Av vårsessionens propositioner avlämnades (till kammarkansliet)										Efter prop. tidernas utgång			
		Vs	Hs	-10/2	11/2- 10/3	11/3- 12/4	D	Budget- prop.	Andra prop.	To- talt	%	Budget- prop.	Andra prop.	To- talt	%
1971	181	171 ¹	64 ²	13	15	76	13	21	12	33	28,2	5	0	5	4,3
1972	147	101 ³	46 ⁴	11	15	62	13	24	16	40	39,6	6	4	10	9,9
1973	204	132 ⁵	72	12	23	82	15	22	26	48	36,4	9	12	21	15,9
1974	188	125 ⁶	63 ⁷	18	16	77	14	19	24	43	34,4	4	5	9	7,2
1975	190	109 ⁸	81 ¹⁰	13	29	53	14	17	19	36	33,0	9	2	11	10,1
1976	177	128 ¹²	49	18	37	58	15	25	33	58	45,3	11	12	23	17,9
1977	172	103 ¹³	69	16	31	39	17	18	19	37	35,9	8	8	16	15,5
1978	186	109 ¹⁴	77	16	29	47	17	20	33	53	48,6	10	20	30	27,5
1979	210	143	67	14	39	70	20	41	39	80	55,9	5	2	7	4,7
1980	176	109	67	14	20	61	14	24	22	46	42,0	18	11	29	26,0
1971- 1980	1 831	1 176	655	142	254	625	152	231	243	479	38,8	81	76	161	14,4
														155	253

¹ Behandlingen av tre propositioner har uppskjutits till Hs 1971.

² Behandlingen av en proposition har uppskjutits till 1972.

³ Behandlingen av fyra propositioner har uppskjutits till Hs 1972.

⁴ Behandlingen av tre propositioner har uppskjutits till 1973.

⁵ Behandlingen av sex propositioner har uppskjutits till Hs 1973.

⁶ Behandlingen av tre propositioner har uppskjutits till Hs 1974.

⁷ Behandlingen av två propositioner har uppskjutits till 1975 års riksmöte.

⁸ Behandlingen av sju propositioner har uppskjutits till 1975/76 års riksmöte.

⁹ Sessionsindelningen har upphört fr. o. m. år 1975.

¹⁰ Del av 1975/76 års riksmöte (t. o. m. 1975-12-31)

¹¹ För 1975 gäller att propositionstiderna har gått ut resp. 1975-03-10 (för budgetpropositioner) och 1975-03-31 (för andra propositioner).

¹² Behandlingen av 17 propositioner har uppskjutits till 1976/77 års riksmöte.

¹³ Behandlingen av 10 propositioner har uppskjutits till 1977/78 års riksmöte.

¹⁴ Behandlingen av 8 propositioner har uppskjutits till 1978/79 års riksmöte.

Tabell B

Propositionsavlämnandet under våren 1980
(i förhållande till statsrådsberedningens förteckning 1980-01-10)

Dep.	Antal aviserade prop.		Antal aviserade prop. som ej avlämnats under våren 1980		Antal aviserade prop. som avlämnats under våren 1980 ¹		Försening (antal dagar) i förhållande till an-given tidpunkt		Antal av-lämnade prop. som ej avise-rats	
	totalt	därav utan direkt an-given tid-punkt ²	totalt	därav utan närmare an-given tid-punkt	vid an-given tid-punkt	före an-given tid-punkt	efter an-given tid-punkt	genomsnitt	variation	
Ju	25	25	15		5	0	5	19,4	10-27	5
UD	3	2	0		3 (2)	0	0	0	-	0
Fö	2	0	0		2	0	0	0	-	0
S	12	2	8		0	0	4	26,25	4-40	1
K	12	10	4		4	0	4	28,75	10-38	2
E	3	0	0		0	0	3	16,6	6-25	0
B	32	4	16		6	5	5	28	1-71	7
U	9	2	2		2	1	4	15,75	11-21	2
Jo	13	9	6		3	1	4	27,25	7-66	1
H	7	6	2		3	0	2	24,5	21-28	1
A	8	2	1		3	1	3	18	11-22	4
Bo	3	3	1		1	1	0	-	-	-
I	9	9	4		4	0	2	8,5	8-9	4
Kn	4	2	2		0	0	2	17	8-26	0
Totalt	110	76	61 ³		36	9	38	16,3	1-71	27

¹ Inom parentes antalet propositioner för vilka ej någon bestämd tidpunkt angetts (t. ex. endast "mars-april").

² Med tidpunkt avses datum eller "början, mitten eller slutet" av viss månad.

³ Vissa frågor som aviserats i icke avlämnade propositioner kan i några fall ha framlagts i annan avlämnad proposition.

Tabell C

Propositionsavlämnandet under hösten 1980
(i förhållande till statsrådshandlingens förteckning 1980-10-07)

Dep.	Antal aviserade prop.		Antal aviserade prop. som ej avlämnats under hösten 1980		Antal aviserade prop. som avlämnats under hösten 1980 ¹		Försejning (antal dagar) i förhållande till an-given tidpunkt		Antal av-lämnade prop. som ej avise-rats	
	totalt ²	därav utan direkt an-given tid-punkt	totalt	därav utan närmare an-given tid-punkt	vid an-given tid-punkt	före an-given tid-punkt	efter an-given tid-punkt	genomsnitt	variation	
Ju	17	0	7	0	1	3	6	15,3	3-50	2
UD	3	0	0	0	0	1	2	13	11-15	0
Fö	3	0	1	0	1	1	0	3		0
S	12	0	6	0	3	0	3	23,3	4-50	0
K	8	0	3	0	0	0	5	13,8	2-23	1
E	3	0	0	0	0	2	1	6	-	1
B	16	0	5	0	2	3	6	11	4-17	2
U	2	0	1	0	1	0	0	-	-	0
Jo	5	0	1	0	1	0	3	19	3-45	0
H	5	0	2	0	1	1	2	2	-	0
A	3	0	2	0	0	1	0	-	-	1
B	2	0	0	0	0	1	1	6	-	2
I	6	0	2	0	2	1	1	3	-	0
Kn	3	0	0	0	0	1	2	19,3	16-42	0
Totalt	88	0	30	0	12	15	32	9,65	2-50	9

¹ Inom parentes antalet propositioner för vilka ej någon bestämd tidpunkt angetts (t. ex. endast "oktober").

² Under sommaruppehållet avlämnades 19 propositioner av vilka 8 inte hade aviserats i vårens propositionsförteckningar.

Tabell D

Försening i propositionsavlämnandet åren 1971-1980

		Antal av- lämnade prop.	Antal prop. av- lämnade senare än enl. SB:s ur- spr. eller revid. förteckning	Total försening enligt SB:s ur- spr. förteck- ning (dagar)	Total försening enligt SB:s re- vid. förteck- ning (dagar)	Gemensnittlig för- sening för prop. av- lämnade senare än enl. SB:s urspr. förteck- ning (dagar)	Försening har varierat mellan (dagar)
Vårsessionen	1971	117	65	925	124	14,2	1-53
Höstsessionen	1971	64	32	185	-	5,8	1-20
Hela året	1971	181	97	1 110	124	11,4	1-53
Vårsessionen	1972	101	50	645	88	12,9	1-67
Höstsessionen	1972	46	25	201	-	8,0	1-35
Hela året	1972	147	75	846	88	11,3	1-67
Vårsessionen	1973	132	56	820	96	14,6	1-55
Höstsessionen	1973	72	26	200	-	7,7	1-17
Hela året	1973	204	82	1 020	96	12,4	1-55
Vårsessionen	1974	125	66	1 097	351	16,6	1-81
Höstsessionen	1974	63	35	271	-	7,7	1-25
Hela året	1974	188	101	1 368	351	13,5	1-81
Våren ¹	1975 ²	109	47	610	233	13,0	1-58
Hösten ¹	1975 ³	81	41	422	-	10,3	1-45
Hela året	1975	190	88	1 032	233	11,7	1-58
Våren	1976	128	59	844	500	17,2	1-105
Hösten	1976	49	18	126	-	7,0	1-37
Hela året	1976	177	77	970	500	12,6	1-105
Våren	1977	103	44	502	208	11,4	1-41
Hösten	1977	69	26	343	-	13,2	1-45
Hela året	1977	172	70	845	208	12,1	1-45
Våren	1978	109	32	549	298	17,2	1-68
Hösten	1978	77	32	592	-	18,5	1-51
Hela året	1978	186	64	1 122	298	17,5	1-68

Försening i propositionsavlämnandet åren 1971-1980 (forts.)

		Antal av- lämnade prop.	Antal prop. av- lämnade senare än enl. SB:s ur- spr. eller revid. förteckning	Total försening enligt SB:s ur- spr. förteck- ning (dagar)	Total försening enligt SB:s re- vid. förteck- ning (dagar)	Gemensnittlig för- sening för prop. av- lämnade senare än enl. SB:s urspr. förteck- ning (dagar)	Försening har varierat mellan (dagar)
Våren	1979	143	57	846	239	15,9	1-57
Hösten	1979	67	16	160	-	10,0	1-40
Hela året	1979	210	73	1 006	239	12,9	1-57
Våren	1980	109	36	814		22,5	
Hösten	1980	67	30	399		13,3	2-50
Hela året	1980	176	66	1 213		17,9	1-71
Totalt	1971- 1980	2 041	866	11 538		12,3	1-105

¹ Sessionsindelningen har upphört fr. o. m. 1975.

² 1975 års riksmöte (dvs. t. o. m. 1975-05-31).

³ Del av 1975/76 års riksmöte (t. o. m. 1975-12-31).

Regeringens tillämpning av 3 kap. 2 § tredje stycket riksdagsordningen

Tredje stycket i riksdagsordningens (RO) 3 kap. 2 § har följande lydelse:

Proposition med förslag om nytt eller väsentligen höjt anslag bör innehålla uppskattning av framtida kostnader för det ändamål som förslaget avser. Om förslag till anslag grundar sig på plan för längre tid än den för vilken anslaget har beräknats i propositionen, bör planen redovisas.

Grundlagberedningen anförde i sin motivering till dessa bestämmelser (se SOU 1972:15 s. 171) att syftet med dem var att stärka riksdagens möjligheter att delta i de långsiktiga bedömanden som ofta är de reellt styrande. Sålunda borde enligt beredningen proposition med förslag om nytt eller väsentligt höjt anslag innehålla uppskattning av framtida kostnader för det ändamål som förslaget avser. Om förslag till anslag grundar sig på plan för längre tid än den för vilken anslaget har beräknats i propositionen, borde vidare planen redovisas där.

Den första punkten blir enligt grundlagberedningen tillämplig i praktiken särskilt när det gäller ett nytt projekt vars omfattning i tiden redan från början kan beräknas. I fråga om många förslag till anslag, där livslängden inte kan beräknas i förväg, blir regelns räckvidd enligt beredningen mera begränsad. När det talas om "framtida kostnader" avses i första hand statens kostnader. Beredningen framhöll emellertid att det naturligtvis är önskvärt att också övriga kostnader redovisas, i den mån så kan ske. Huruvida anslaget avser utbetalningar, utgifter eller kostnader saknar enligt beredningen direkt betydelse i nu förevarande sammanhang. Stadgandet har fått en fakultativ utformning. Beredningen underströk att kostnadsberäkningar på längre sikt alltid blir mer eller mindre osäkra.

Den andra punkten innebär enligt grundlagberedningen att den flerårsplanering eller de flerårsstudier som faktiskt ligger till grund för en begäran om anslag för det närmaste budgetåret på lämpligt sätt bör redovisas för riksdagen när anslaget begärs. Riksdagens "beslutshorisont" borde inte vara kortare än regeringens och de underordnade myndigheternas.

Grundlagberedningen framhöll slutligen att de föreslagna bestämmelserna i 3 kap. 2 § tredje stycket RO inte innebär att riksdagen skall fatta bindande flerårsbeslut. Det gäller enligt beredningen bara att söka säkerställa att beslutsunderlaget inte blir onödigt kortsiktigt.

I proposition 1973:90 med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m. m. anförde föredragande departementschefen bl. a. följande i fråga om redovisning av underlag för riksdagens långsiktigare bedömningar (s. 222–223):

Nära samband med budgetsystemets utformning har den statliga långtidsplaneringen. Önskemålen om ett utbyggt planeringssystem har vuxit fram ur insikten att beslut under den årliga budgetbehandlingen ofta har konsekvenser också på längre sikt och att som följd härav den faktiska bundenheten vid den årliga utgiftsprövningen kan vara ganska omfattande på grund av tidigare års beslut.

Ett utbyggt system för planering kan införas endast successivt och under hänsynstagande till föreliggande olikheter mellan skilda sektorer av den statliga verksamheten. Planeringsarbetet bör ledas av regeringen. Men det är givet att studier på flerårssikt är av utomordentligt intresse också för riksdagens del. Då det gäller att ta ställning till formerna för riksdagens deltagande i planeringsprocessen, måste man beakta planeringens karaktär. Först och främst bör naturligtvis riksdagen få del av information som utgör resultat av studierna och som kan vara av betydelse för beslut som riksdagen skall fatta. De av beredningen i 3 kap. 2 § RO föreslagna bestämmelserna syftar till att trygga en sådan information. I övrigt bör riksdagens medverkan i det väsentliga få formen av insyn i planeringsarbetet. Enligt riktlinjer, som statsmakterna godtog 1972, har det parlamentariska deltagandet i försvarsplaneringen huvudsakligen karaktär av insyn i viktiga planeringsmoment. Ett insynsförfarande kan emellertid åstadkommas inom ramen för riksdagens nuvarande arbetsformer och kräver inte några särskilda föreskrifter i RF eller RO.

Hittills har varit tal om en planering som endast redovisar beslutsunderlag. I vissa fall måste emellertid riksdagen fatta ekonomiska beslut som utgör bestämda led i en fixerad handlingsplan för framtiden. Det rör sig alltså här om en mera bindande planering. Det är en självklarhet att riksdagen i sådana fall skall ha del av och i allmänhet ta ställning till hela det ifrågavarande projektet. Så sker redan nu. I beredningens förslag har upptagits bestämmelser som anvisar flera olika former i vilka riksdagen kan fatta beslut med ekonomisk verkan utöver budgetåret. Riksdagen kan sålunda direkt besluta om anslag för längre tid än ett budgetår. Den kan vidare bemyndiga regeringen att utlägga beställningar eller företa andra investeringar för vilka utgifterna belöper på flera budgetår. Riksdagen kan också i samband med budgetbehandlingen eller i andra sammanhang besluta om "riktlinjer för viss statsverksamhet", dvs. fatta s. k. princip- eller organisationsbeslut. Jag vill också nämna att lagbeslut av riksdagen inte sällan kan inkludera ekonomiska åtaganden för framtiden. Mot de av beredningen föreslagna bestämmelserna har jag inte någon erinran (jfr 9 kap. 3 § andra stycket, 7 § och 10 § första stycket i departementsförslaget till RF). Däremot kan det enligt min mening inte komma i fråga att i RF ange bestämda fall då planer, som avses bli bindande, skall underställas riksdagens prövning eller då riksdagen annars skall ha att fatta beslut som gäller tid utöver det närmast följande budgetåret. Inte heller beredningen har föreslagit några bestämmelser härom.

Vad jag har framhållit i det föregående leder till slutsatsen att RF inte bör innehålla bestämmelser om flerårsplanering eller flerårsstudier och inte heller andra föreskrifter om riksdagens avgöranden på flerårssikt än dem som beredningen har föreslagit.

Vid riksdagsbehandlingen framfördes ingen erinran mot de föreslagna bestämmelserna i 3 kap. 2 § tredje stycket RO (KU 1973:26, rskr 1973:265, KU 1974:8, rskr 1974:19).

I en motion (mot. 1980/81:1123) av Daniel Tarschys (fp) till årets riksmöte

föreslås att bestämmelsen om uppskattning av framtida kostnader i 3 kap. 2 § tredje stycket RO utvidgas till att gälla även s. k. riktlinjepropositioner av den typ som avses i 9 kap. 7 § regeringsformen (RF). Finansutskottet har i ett yttrande (FiU 1980/81:6 y) till konstitutionsutskottet tillstyrkt att bestämmelsen i RO kompletteras i den riktning motionären föreslår.

Förvaltningsutredningen har uppmärksammat bestämmelsen i RO om uppskattning av framtida kostnader i sitt huvudbetänkande (SOU 1979:61) Förnyelse genom omprövning (s. 105). Enligt utredningen är redovisningen bristfällig i många propositioner. Utredningen anser att det är väsentligt att bestämmelsen i RO tillämpas.

När det gäller tillämpningen av bestämmelserna i 3 kap. 2 § tredje stycket RO kan till att börja med nämnas att det i statsrådsberedningens anvisningar för propositionsskrivning inte finns någon erinran om bestämmelserna. Inte heller i budgetdepartementets cirkulärskrivelser till de andra departementen har bestämmelserna särskilt berörts.

En genomgång har gjorts av regeringens förslag till anslag på statsbudgeten för budgetåret 1980/81. Bland de förslag till nya eller väsentligen höjda anslag som har lämnats finns ett inte obetydligt antal som saknar sådan redovisning av framtida kostnader som avses i första meningen i 3 kap. 2 § tredje stycket RO. Som grundlagberedningen framhöll har dock bestämmelsen sin huvudsakliga betydelse i fråga om anslag till tidsbegränsade projekt. När det gäller förslag till sådana anslag synes endast ett mindre antal sakna uppskattning av det framtida anslagsbehovet. I *underbilaga* till denna PM ges exempel på förslag där en tillämpning av första meningen i 3 kap. 2 § tredje stycket RO synes ha bort leda till en mer fullständig redovisning av det framtida anslagsbehovet än den som lämnats i propositionen till riksdagen.

Det har inte närmare undersökts hur bestämmelsen i andra meningen i 3 kap. 3 § tredje stycket RO har tillämpats. Det kan dock noteras att särskilda planer för längre tid förekommer bl. a. när det gäller det militära försvarets utgifter av olika slag.

*Underbilaga***Exempel på förslag om nya eller väsentligen höjda anslag där redovisning av framtida kostnader saknas eller är bristfällig**

<i>Proposition</i>	<i>Anslag</i>
1979/80:88	B 5. Bidrag till Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling
1979/80:100 bil. 8	F 1. Allmän hälsokontroll
1979/80:100 bil. 11	C 4. Kostnader för 1981 års allmänna fastighetstaxering
	F 10. Bidrag till stiftelsen Statshälsan
1979/80:100 bil. 13	H 15. Bidrag till kalkning av sjöar och vattendrag
1979/80:100 bil. 17	G 2. Kostnader för kronotorp
1979/80:166	I 17. Transportforskningsdelegationen

*Bilaga 5***Förteckning över författningar i SFS år 1980 som utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet**

<i>Utkom från trycket</i>	<i>Nr i SFS</i>	<i>Antal</i>
13 dagar före ikraftträdandet	412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 646, 647, 673, 674, 785, 798, 799, 847	37
11 dagar före ikraftträdandet	44, 45, 753, 754, 755, 759	6
10 dagar före ikraftträdandet	348, 616, 618, 998, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043	47
9 dagar före ikraftträdandet	120	1
8 dagar före ikraftträdandet	4, 5, 446, 448, 698, 700, 701, 702, 703, 704, 751	11
7 dagar före ikraftträdandet	7, 67, 73, 74, 79, 80, 81, 83, 88, 89, 90, 108, 111, 121, 138, 361, 368, 440, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 478, 479, 480, 481, 598, 642, 666, 1130	52
6 dagar före ikraftträdandet	59, 360, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 495, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 511, 512, 514, 515, 517, 518, 519, 520, 649, 651, 652, 653, 654, 672, 718	43
5 dagar före ikraftträdandet	305, 306, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 540, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 555, 556, 950, 951	33
4 dagar före ikraftträdandet	51, 292, 293, 769, 773	5
3 dagar före ikraftträdandet	1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1075, 1078, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092	39

<i>Utkom från trycket</i>	<i>Nr i SFS</i>	<i>Antal</i>
2 dagar före ikraftträdandet	126, 136, 142, 143, 676, 849, 850, 1093, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100	14
1 dag före ikraftträdandet	6, 34, 37, 47, 77, 106, 112, 132, 149, 150, 267, 269, 272, 304, 407, 457, 539, 557, 558, 561, 562, 563, 565, 566, 567, 569, 570, 571, 572, 577, 655, 656, 697, 709, 717, 719, 760, 761, 845, 846, 925, 953, 954, 966, 1076, 1077, 1141	47
1 dag efter ikraftträdandet	660, 661, 820, 844	4
2 dagar efter ikraftträdandet	313	1
3 dagar efter ikraftträdandet	54	1
5 dagar efter ikraftträdandet	33, 633	2
8 dagar efter ikraftträdandet	855, 1119, 1120, 1121, 1127	5

PM beträffande regeringens utövning av normgivningsmakten (ekonomi- och budgetdepartementen)

1979/80 års granskning

I 1979/80 års granskningsbetänkande (KU 1979/80:50) redovisade utskottet en undersökning av regeringens utövning av sin normgivningsmakt enligt den nya regeringsformen (RF) och enligt riksdagens med stöd av RF fattade beslut om delegering av normgivningsbefogenheten. Granskningen omfattade två departement – kommunikations- och bostadsdepartementen – och avsåg åren 1978 och 1979.

I den i betänkandet intagna kanslipromemorian (bilaga 7, s. 86–144) redovisades bl. a. utförligt RF:s regler om normgivningsmakten samt vissa följdförfattningar och delegeringsbeslut. I sistnämnda delar behandlades särskilt de båda granskade departementen. Kanslipromemorian tog i övrigt främst upp frågor i anslutning till författningsmaterial från dessa departement. Granskningen resulterade i följande allmänna uttalande från utskottets sida.

Under förarbetena till RF framkom från olika håll farhågor för att normgivningssystemet i RF inte skulle komma att fungera tillfredsställande i praktisk tillämpning.

Den verkställda undersökningen har varit i hög grad begränsad till sin omfattning. Så långt den sträcker sig har normgivningssystemet enligt 1974 års RF visat sig fungera tillfredsställande. Såvitt undersökningen utvisar synes systemet sålunda i stort sett svara mot de förväntningar och önskemål som uppställdes i förarbetena till RF.

Vid granskningen har uppmärksamats (se bilaga 7 s. 104) att regeringen i ett fall har i förordning meddelat en föreskrift som innebär intrång i det skydd som enligt 2 kap. 6 § RF lämnas mot husrannsakan och liknande intrång. Begränsning av detta skydd får emellertid enligt 2 kap. 12 § RF endast göras genom lag.

Ett väsentligt led i kompetensregleringen för normgivningsområdet är – som närmare framgår av bilaga 7 – riksdagens beslut att delegera normgivningsbefogenheter. Ett relativt stort antal delegeringsbeslut har redan vid olika tillfällen fattats av riksdagen. Någon samlad redovisning av de beslut som riksdagen fattat i denna del finns f. n. inte.

För att underlätta möjligheterna till kontroll och överblick på detta område för både riksdag och regering är det enligt utskottets mening önskvärt att samtliga bemyndiganden i normgivningshänseende som riksdagen hittills lämnat och i fortsättningen kommer att lämna samlas, systematiseras och hållas tillgängliga på lämpligt sätt. Med hänsyn till statsrådsberedningens övergripande uppgifter inom regeringskansliet – bl. a. med gransknings- och anvisningsverksamhet – är detta organ uppenbarligen väl ägnat att svara för en sådan uppgift.

Det är utskottets avsikt att även fortsättningsvis i samband med sin

granskning ägna uppmärksamhet åt frågor i anslutning till regeringens normgivning.

Årets granskning

Som utskottet förutskickade i samband med redovisningen av sin granskning föregående år skall granskningen av regeringens normgivning fortsätta. Utskottet har beslutat att vid årets granskning ta upp frågor som kan vara aktuella i samband med regeringens normgivning inom ekonomi- och budgetdepartementens verksamhetsområde. Granskningsmaterialet skall vara de författningar som härrör från de nämnda departementen och som har utkommit från trycket i SFS åren 1979 och 1980.

I årets granskningspromemoria redovisas inte ånyo material som tagits in i förra årets granskningsbetänkande. I stället hänvisas till detta.

Budget- och ekonomidepartementens verksamhetsområden

Ekonomi- och budgetdepartementen tillkom hösten 1976 i samband med regeringsskiftet. Dessa båda departement ersätter det tidigare finansdepartementet. Under folkpartiregeringen 1978–1979 hade båda departementen samma chef (statsrådet Mundebo).

Ekonomidepartementet

Enligt departementsförordningen (1963:214, senaste lydelse SFS 1980:559) ankommer det på ekonomidepartementet att handlägga följande lagstiftningsärenden:

lagstiftning i frågor rörande kredit- och fondväsendet, dock icke lagstiftning angående kreditinrättningars konkurs; lagstiftning angående aktiefonder; lagstiftning angående förenklad aktiehantering och registrering av aktieinnehav; kreditpolitisk lagstiftning; lagstiftning angående valutareglering; lagstiftning angående det affärsmässiga försäkringsväsendet, krigsförsäkring och krigsskadeersättning samt angående understödsföreningar; lagstiftning angående styrelserepresentation för de anställda i bankinstitut och försäkringsbolag;

Ärenden angående förordningar skall handläggas av departementet inom följande områden:

Ärenden rörande

de allmänna riktlinjerna för den ekonomiska politiken och den principiella inriktningen av finans- och kreditpolitiska åtgärder;

tillämpning av 11–18 §§ reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning; kredit- och fondväsendet i övrigt i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

det affärsmässiga försäkringsväsendet, krigsförsäkring och krigsskadeer-

sättning; understödsföreningar, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

tillämpning av 19 § lagen om styrelserepresentation för de anställda i bankinstitut och försäkringsbolag;

förenklad aktiehantering;

tillämpning av aktiefondslagen, lagen om aktiesparfonder och lagen om registrering av aktieinnehav;

myntväsendet;

statistik;

internationellt ekonomiskt samarbete, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement.

Ekonomidepartementets huvuduppgift är den ekonomiska politiken. Som ett led här har departementet ansvaret för bl. a. kredit- och fondväsendet. Normgivningen inom departementets ansvarsområde är till stor del sådan som avses i 8 kap. 2 och 3 §§ RF, dvs. den faller inom riksdagens primärområde och skall således i första hand meddelas genom lag. När det gäller lagstiftning enligt 8 kap. 3 § RF öppnar dock RF möjlighet för en vittgående delegation från riksdagens sida. Enligt 8 kap. 7 § första stycket 3 kan riksdagen i lag bemyndiga regeringen att genom förordning meddela föreskrifter som avser bl. a. in- eller utförsel av pengar eller av andra tillgångar, kreditgivning och näringsverksamhet. Föreskrifterna får dock inte avse skatt.

Riksdagen har vid olika tillfällen lämnat regeringen vissa normgivningsbemyndiganden inom de angivna områdena. Flertalet återfinns i ännu gällande lagar som tillkommit innan nya RF trädde i kraft. Som exempel kan nämnas lagen (1955:183) om bankrörelse, lagen (1955:416) om sparbanker, lagen (1956:216) om jordbrukskasserörelser, lagen (1948:433) om försäkringsrörelse och lagen (1974:722) om kreditpolitiska medel. I samband med beslutet 1975 om följdlagstiftning med anledning av den nya RF:s bestämmelser om normgivning (prop. 1975:8, KU 1975:10) tillkom lagen (1975:90) med bemyndigande att meddela föreskrifter om betalningsvillkor vid yrkesmässig försäljning av bilar. Ytterligare bemyndiganden har lämnats därefter. 1980 tillkom t. ex. lagen (1980:523) med bemyndigande att meddela föreskrifter om betalningsvillkor vid kontoköp. De bemyndiganden som lämnats är som regel begränsade till vissa särskilt angivna och klart avgränsade förhållanden. I flertalet fall medges inte i bemyndigandena subdelegation till myndighet.

Budgetdepartementet

Enligt departementsförordningen (1963:214) i dess senaste lydelse (SFS 1980:559) skall budgetdepartementet handlägga följande lagstiftningsärenden, nämligen

lagstiftning angående statliga och kommunala skatter och angående

taxering, uppbörd och folkbokföring; lagstiftning angående skattebrott; lagstiftning angående bevissäkring för skatte- och avgiftsprocessen; lagstiftning angående betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter och angående säkerhet för skattefordringar; lagstiftning angående förmånsrätt för skattefordringar; lagstiftning angående arbetstagare i offentlig anställning.

På budgetdepartementet ankommer enligt samma förordning följande ärenden angående förordningar som avser följande ämnen, nämligen

budgetregleringen samt den allmänna förvaltningen och redovisningen av statsmedlen;

statens skatteväsende; expeditonsavgift;

det kommunala skatteväsendet; kommunal upplåning och fondbildning; rationaliserings- och upphandlingsfrågor i allmänhet rörande statsförvaltningen samt förvaltningsrevision;

statens mark och byggnader, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

statens egendom i övrigt, i den mån den ej är upplåten till särskild förvaltningsgren;

helt eller delvis statsägda bolag för tillverkning av samt parti- och detaljhandel med drycker;

etablering av butiker för försäljning av spritdrycker, vin och starköl (systembutiker);

folkbokföringen;

samhällsinformation, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

hov- och slottsstaterna; till Konungens och Konungahusets bruk anslagen fast och lös egendom;

avstående av arv, som tillfallit allmänna arvsfonden; försäljning av fastigheter, som tillfallit allmänna arvsfonden;

jordeboksväsendet samt de jord eller lägenheter åtföljande rättigheterna och skyldigheterna, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

arbets- och anställningsvillkor i offentlig anställning, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

personaladministrativ planering, personalhälsovård och personalsocial verksamhet inom det statligt reglerade förvaltningsområdet, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

olika former av samverkan mellan staten och dess arbetstagare samt medbestämmandefrågor som rör offentlig anställning, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement;

jämställdhet mellan kvinnor och män såvitt rör offentlig anställning;

utbildning av statens arbetstagare, i den mån sådana ärenden ej ankomma på annat departement.

Enligt p. 6 första stycket andra meningen övergångsbestämmelserna till RF får ett av riksdagen (eller av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt)

beslutat bemyndigande utnyttjas även efter nya RF:s ikraftträdande. Detta gäller även om bemyndigandet går utöver vad som är möjligt enligt nya RF. Sådana äldre bemyndiganden kvarstår på skatteområdet och utnyttjas fortfarande, t. ex. i samband med dubbelbeskattningsavtal.

Budgetdepartementets verksamhetsområde kan anses omfatta två huvuduppgifter: 1) skatter och därmed sammanhängande frågor, inklusive budgetregleringen, samt 2) frågor som gäller det statligt reglerade förvaltningsområdet i allmänhet, inklusive arbets- och anställningsvillkor i offentlig anställning (löne- och personalområdet).

Det första huvudområdet faller till största delen inom riksdagens obligatoriska lagstiftningsområde. På skatteområdet är sålunda enligt RF möjligheterna till delegering från riksdagens sida ytterst begränsade. Enda undantagen är föreskrifter om tull på införsel av vara (8 kap. 9 § första stycket RF) eller om anstånd med att fullgöra skatteförpliktelse (8 kap. 8 § RF). I tullförordningen (1973:979), som beslutats av riksdagen, finns åtskilliga bemyndiganden för regeringen att meddela föreskrifter om tull. På skatteområdet har regeringen också enligt 8 kap. 13 § första stycket 1 RF möjlighet att meddela föreskrifter om verkställighet av lag. Enligt andra stycket i angiven paragraf kan regeringen överlåta åt underordnad myndighet att meddela bestämmelser i ämnet. Som närmare kommer att belysas nedan begagnar regeringen i relativt stor utsträckning sin befogenhet att meddela verkställighetsföreskrifter. Delegering av normgivningsbefogenheter till myndigheter förekommer också relativt ofta.

Budgetdepartementets andra huvudområde hör i normgivningshänseende i huvudsak till regeringens primärområde. Regeringen får sålunda besluta föreskrifter med stöd av "restkompetensen" enligt 8 kap. 13 § första stycket 2 RF. Paragrafen medger att regeringen i förordning överlåter åt underordnad myndighet att meddela bestämmelser i ämnet. Denna möjlighet har utnyttjats i begränsad omfattning.

Antalet författningar m. m.

Under år 1979 utgjorde totala antalet författningar som intogs i SFS 1 212. Av dessa har 41 författningar utfärdats inom ekonomidepartementet och 209 inom budgetdepartementet.

Ekonomidepartementets författningar kan fördelas på följande sätt. 26 är lagar (sex nya, 20 ändringar). En av lagarna avser att sätta annan lag (valutaförordningen) i tillämpning. 12 är förordningar (10 nya, två ändringar). Tre av författningarna har rubricerats tillkännagivanden.

Av budgetdepartementets författningar är 103 lagar (11 nya, 90 ändringar i äldre lag och två upphävande av äldre lagar) och 106 förordningar (30 nya, 70 ändringar och sex upphävande av äldre förordningar). Till skatteområdet i vidsträckt bemärkelse hör 100 lagar och 53 förordningar. Till civilstatsområdet m. m. hör 3 lagar och 53 förordningar.

Under år 1980 utgjorde totala antalet författningar som togs in i SFS 1 143. Av dessa har 41 författningar utfärdats inom ekonomidepartementet och 185 inom budgetdepartementet.

Ekonomidepartementets författningar utgörs av 32 lagar (fyra nya, 27 ändringar och en med upphävande av äldre lag), åtta förordningar (fem nya och tre ändringar) och ett tillkännagivande.

Budgetdepartementets författningar utgörs av 92 lagar (12 nya och 80 ändringar) och 93 förordningar (31 nya, 57 ändringar och fem med upphävande av äldre förordningar). Till skatteområdet kan hänföras 92 lagar och 32 förordningar. Till civilstatsområdet m. m. hör en lag och 61 förordningar.

Verkställighetsföreskrifter

Såsom angetts i det föregående har regeringen enligt 8 kap. 13 § första stycket 1 RF behörighet att besluta föreskrifter om verkställighet av lag. Behörigheten avser alla slags lagar, också sådana som faller inom riksdagens obligatoriska lagområde.

Beträffande innebörden av begreppet verkställighetsföreskrifter anförde departementschefen i grundlagspropositionen (1973:90 s. 211) bl. a. följande:

En fråga som förtjänar särskild uppmärksamhet gäller regeringens behörighet att besluta *föreskrifter om verkställighet av lag*. Enligt (grundlag)beredningen är gränsen flytande mellan sådant som bör avhandlas i själva lagen och sådant som bör betraktas som verkställighetsföreskrifter. Det är, fortsätter beredningen, klart att huvudreglerna alltid måste tas upp i själva lagen. Hur långt lagen skall gå i detaljer måste däremot vara riksdagens sak att bedöma. Ju mera detaljbetonad lagen blir, desto mindre blir utrymmet för reglering genom verkställighetsföreskrifter. Beredningens syn på hithörande frågor illustreras av dess framställning av regleringen av tystnadsplikten. Enligt beredningen skulle endast straffbestämmelsen och det huvudsakliga angivandet av de intressen som skall skyddas genom denna plikt behöva anges i lag. Att i detalj ange de fall då tystnadsplikt skall iakttas skulle däremot enligt beredningen på grund av bestämmelsen om regeringens behörighet att utfärda föreskrifter om verkställighet av lag kunna ankomma på regeringen.

Det har under remissbehandlingen påpekats att det, om man accepterar beredningens nu angivna synsätt, blir möjligt att få till stånd en långtgående faktisk delegation av normgivning till regeringen vid sidan av den i grundlagen förutsatta och därmed sätta hela dennas kompetensfördelning ur kraft. Det skulle vara tillräckligt att riksdagen begränsade sig till att besluta mycket allmänt hållna lagregler vilka sedan fylldes ut av regeringen med "verkställighetsföreskrifter". Jag delar de kritiskt inställda instansernas uppfattning att någon sådan möjlighet självfallet inte bör finnas. Med föreskrifter om verkställighet av lag bör enligt min mening i första hand förstås tillämpningsföreskrifter av rent administrativ karaktär. I viss utsträckning torde det emellertid vara ofrånkomligt att tillåta, att regeringen med stöd av sin behörighet att besluta verkställighetsföreskrifter i materiellt

hänseende "fyller ut" en lag, även om lagen i och för sig skulle befinna sig inom det obligatoriska lagområdet. En förutsättning för att regeringen skall få göra detta måste emellertid vara, att den lagbestämmelse som skall kompletteras är så detaljerad att regleringen inte tillförs något väsentligt nytt genom den av regeringen beslutade föreskriften. I verkställighetsföreskriftens form får således inte beslutas om något som kan upplevas som ett nytt åliggande för enskilda eller om något som kan betraktas som ett tidigare ej föreliggande ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden. Jag anser exempelvis att regeringen inte på grund av sin behörighet att besluta föreskrifter om verkställighet av lag bör kunna utfärda sådana föreskrifter om tystnadsplikt som beredningen nämner.

Något särskilt bemyndigande från riksdagen att besluta om verkställighetsföreskrifter behöver regeringen alltså inte. Det har dock emellanåt ansetts önskvärt att genom en bestämmelse som har formen av ett bemyndigande klargöra att en lagregel inte är avsedd att tillämpas direkt utan kräver utfyllnad av regeringen och, om regeringen så bestämmer, av en myndighet. I ett sådant fall brukar man tala om kvasidelegation.

I olika sammanhang har riksdagen haft att ta ställning till frågan om vilken räckvidd RF:s behörighetsregel för regeringen beträffande verkställighetsföreskrifter kan anses ha.

Med anledning av förslaget till konsumentköplag (prop. 1976/77:123) uttalade lagrådet (prop. s. 358) att det vad gäller området för den egentliga civilrättsliga lagstiftningen (8 kap. 2 § RF) i allmänhet torde vara uteslutet att meddela verkställighetsföreskrifter. Den reglering som avses skall enligt lagrådet meddelas i lagen med den utförlighet som anses påkallad. I den mån det uppkommer frågor som inte är direkt reglerade i lagen måste det överlämnas åt rättstillämpningen att ta ställning till hur de skall lösas. Departementschefen (prop. s. 372) underströk att det i princip inte föreligger något hinder enligt RF mot att regeringen meddelar verkställighetsföreskrifter också till sådan lag som avses i 8 kap. 2 § RF, dvs. främst civillag. I praktiken kan det, enligt departementschefen, endast i särskilda undantagsfall komma i fråga att utnyttja denna möjlighet. Verkställighetsföreskrifterna kan endast få innebära en precisering inom ett snävt område av lagregleringen. Kan verkställighetsföreskrifter meddelas enligt det sagda föreligger det inte något hinder mot att föreskrifterna får en uttömmande karaktär.

Mot detta uttalande av departementschefen gjordes ingen erinran under riksdagsbehandlingen (LU 1977/78:5).

I samband med 1979 års lagstiftning om fastighetstaxering (prop. 1979/80:40, SkU 1979/80:17) fick riksdagen anledning att pröva frågan om verkställighetsföreskrifter på skatteområdet.

Till grund för lagstiftningsärendet låg 1976 års fastighetstaxeringskommittés betänkande Fastighetstaxering 81 (SOU 1979:32). Kommittén föreslog betydande formella ändringar i fastighetstaxeringens regelsystem. De

materiella reglerna hade däremot i sina huvuddrag samma innehåll som vid 1975 års fastighetstaxering.

I direktiven till utredningen hade erinrats om att nya RF inte lämnar samma möjligheter som den gamla RF att delegera rätten att utfärda föreskrifter till myndigheter. Enligt direktiven måste därför undersökas vilka följder detta får för förfarandet vid kommande fastighetstaxering. En genomgång av hela regelkomplexet borde därför göras. I ett särskilt avsnitt i betänkandet behandlades fastighetstaxeringsreglerna i förhållande till nya RF. I denna del anfördes följande (bet. s. 166 ff.).

För fastighetstaxeringen innebär RF att man har att röra sig med olika regeltypen som skall beslutas i olika ordning. De regeltypen som kommer i fråga är dels de som faller inom lagområdet och som skall beslutas av riksdagen, dels regler som kan beslutas av regeringen utan delegation från riksdagen, dvs. de regler som hör till regeringens primärområde samt regler i form av verkställighetsföreskrifter, dels föreskrifter som efter delegation från regeringen beslutas av myndighet under regeringen, dels regler i form av anvisningar.

Vad beträffar de regler som faller inom det obligatoriska lagområdet skall dessa beslutas av riksdagen och således ingå i FTL. Dessa regler bör avse ramen för de beslutande organens och de olika befattningshavarnas verksamhet i såväl materiellt som processuellt och administrativt avseende. Samtidigt bör reglerna göras så detaljerade att de kompletterande bestämmelser som behövs inte kommer att innebära några nya åligganden för den enskilde.

Med hänsyn till den speciella karaktär regler för fastighetstaxering måste ha är det lämpligt att inte riksdagen skall besluta i detaljerna. Reglerna härom bör meddelas i form av verkställighetsföreskrifter. Riksdagen kan som tidigare nämnts inte uppdraga direkt till RSV att besluta om sådana föreskrifter.

Kommittén förutsätter emellertid att regeringen i huvudsak delegerar sin normgivningsrätt till RSV så att ett förfarande som liknar det nuvarande i praktiken blir tillämpligt även i framtiden. Verkställighetsföreskrifter, som rör fastighetstaxering, bör således kunna meddelas dels i form av en förordning beslutad av regeringen, dels i form av föreskrifter utfärdade av myndighet under regeringen.

Termen anvisning används om de regler som t. ex. RSV kan utfärda och som man inte ansett vara helt bindande. Sådana anvisningar, dvs. de som skall främja en enhetlig tillämpning av en viss författning eller som skall bidra till en viss utveckling i praxis, bör enligt departementschefens uttalande i prop. 1975/76:112 s. 66 ses som en utfyllnad av de bakomliggande sanktionerade föreskrifterna och anses falla inom ramen för begreppet författning.

Kommittén förutsätter att även anvisningar för fastighetstaxeringen meddelas.

Beslut av förvaltningsmyndighet som skall lända till allmän efterrättelse får överklagas, om inte annat stadgas särskilt. Beslut av myndighet under regeringen om verkställighetsföreskrifter om värdering bör enligt kommitténs mening inte få överklagas.

Beslut om regler, som inte är bindande, dvs. anvisningar, kan inte överklagas. Fastighetstaxeringsinstanserna kan därför i varje enskilt ärende

eller mål pröva riktigheten av anvisningen och avgöra om den skall tillämpas eller frångås.

Som framgår av senare avsnitt i betänkandet föreslår kommittén att övervägande delen av de värderingsregler, som inte ges i FTL eller i förordning som beslutas av regeringen, skall meddelas i form av verkställighetsföreskrifter av myndighet under regeringen och således vara bindande.

Kommitténs förslag fick ett i huvudsak positivt mottagande vid remissbehandling. I det närmaste samtliga remissinstanser tillstyrkte kommitténs förslag att samla de huvudsakliga reglerna om fastighetstaxeringen i en lag. De hade inte heller någon erinran mot den föreslagna fastighetstaxeringslagens principiella utformning. När det gällde kommitténs förslag att regler om riktvärden och liknande skulle ges i form av verkställighetsföreskrifter hade den helt övervägande delen av de remissinstanser som tillstyrkte den principiella lagtekniska uppbyggnaden av fastighetstaxeringslagen inte någon erinran. Några remissinstanser var emellertid tveksamma, bl. a. Svea hovrätt och kammarrätterna i Göteborg och Sundsvall. Svea hovrätt erinrade om departementschefens uttalande i förarbetena till konsumentkreditlagen att verkställighetsföreskrifter till sådan lag som avses i 8 kap. 2 § RF endast kan få innebära en precisering inom ett snävt område av lagregleringen. Samma synpunkt torde, enligt hovrättens mening, böra anläggas på verkställighetsföreskrifter inom skatteområdet. Hovrätten ansåg det tveksamt om inte utfyllnad enligt förslaget sker i sådan omfattning att den strider mot grundlagens förbud mot delegation på skatteområdet.

I propositionen (prop. 1979/80:40) anförde departementschefen följande:

Den föreslagna uppbyggnaden av FTL har så gott som genomgående bemötts mycket positivt. Jag anser också att de lagtekniska förslagen bör godtas i sina väsentliga drag.

Utöver det anförda berördes inte i propositionen de konstitutionella frågeställningarna i ärendet.

På en punkt frångick departementschefen kommitténs förslag. Den gällde omfattningen av de regler som skall utfärdas i form av föreskrifter och därför bli bindande. Departementschefen ansåg att slutprodukten i det föreslagna värderingssystemet, dvs. riktvärdena, liksom vid föregående fastighetstaxering bör meddelas i anvisningsform och inte i form av bindande föreskrifter.

Det i propositionen framlagda förslaget till fastighetstaxeringslag innehöll i 7 kap. Allmänna värderingsregler följande bemyndigande:

7 § Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer skall besluta om närmare föreskrifter om indelning i värdeområden, klassindelning av värdet faktorer, klassindelningsgrunder, värdeserier och värdetabeller för de

byggnadstyper och ägoslag som anges i 8–15 kap. Mot sådant beslut får talan ej föras.

Vid riksdagsbehandlingen godtog i huvudsak propositionens förslag. I skatteutskottets skrivning (SkU 1979/80:17) erinrades om att betydande formella ändringar föreslogs i fastighetstaxeringens regelsystem, bl. a. i syfte att anpassa detta till den nya RF:s krav. Utskottet noterade att förslaget bl. a. innebar att de grundläggande reglerna om allmän fastighetstaxering samlas i en ny fastighetstaxeringslag (FTL). Denna behandlar allmänna taxerings- och värderingsfrågor samt frågor om fastighetstaxeringens organisation och förfarandet vid allmän fastighetstaxering. FTL kompletteras genom särskilda verkställighetsföreskrifter och anvisningar. Dessa skall, konstaterade utskottet – utan erinran eller kommentar i övrigt – utfärdas av regeringen och riksskatteverket.

I övrigt behandlade skatteutskottet inte särskilt det föreslagna regelsystemets förhållande till grundlagens regler. Inte heller kommenterades förslaget i 7 kap. 7 § FTL att normbeslut av riksskatteverket inte skulle få överklagas.

Riksdagen biföll skatteutskottets enhälliga betänkande, som alltså innebar tillstyrkan av propositionens förslag såvitt nu är i fråga.

Det är värt att framhålla att lagrådet inte hördes i lagstiftningsärendet. Inte heller inhämtades under riksdagsbehandlingen yttrande från konstitutionsutskottet över de konstitutionella frågeställningarna i ärendet.

Regeringen utfärdade fastighetstaxeringslagen (1979:1152) och fastighets-taxeringsförordningen (1979:1193) den 20 december 1979.

I fastighetstaxeringsförordningen (1979:1193) uppdras i flera olika sammanhang åt riksskatteverket att meddela föreskrifter och lämna anvisningar i ett stort antal särskilt angivna frågor. Dessutom föreskrivs i 9 kap. 6 § att riksskatteverket skall meddela de ytterligare verkställighetsföreskrifter som behövs till bestämmelserna i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Det har i doktrinen varit omstritt i vilken utsträckning institutet verkställighetsföreskrifter kan begagnas på skatteområdet. Genom riksdagens beslut att anta fastighetstaxeringslagen får riksdagen anses ha definitivt godtagit att lagstiftningen på detta område i betydande utsträckning får utfyllas genom verkställighetsföreskrifter som meddelas av regeringen eller – efter regeringens bestämmande – av myndighet. Den omständigheten att skattelagstiftningen liksom civilrätten tillhör riksdagens obligatoriska lagområde innebär alltså inte att samma princip skall gälla för möjligheten att meddela verkställighetsföreskrifter. I stället går skiljelinjen uppenbarligen mellan civilrättslig och offentligrättslig reglering.

Som framgår av t. ex. förarbetena till konsumentköplagen skall stor restriktivitet tillämpas på det civilrättsliga området när det gäller vad som får utfyllas genom verkställighetsföreskrifter. På det offentligrättsliga området finns det däremot ett betydande utrymme för utfyllnad genom verkställig-

hetsföreskrifter. Detta gäller inte minst på skatteområdet. En annan sak är att möjligheten att utan särskilt krav på restriktivitet utfärda verkställighetsföreskrifter inom ett visst område naturligtvis aldrig fritar från kravet att följa de grundläggande förutsättningarna för sådana föreskrifter. Verkställighetsföreskrifter får aldrig användas på ett sådant sätt att det i realiteten blir fråga om delegering. Författningsregleringen av en fråga får sålunda inte heller på det offentlighetsrättsliga området genom en verkställighetsföreskrift tillföras något väsentligt nytt, något som kan upplevas som ett nytt åliggande för enskilda eller något som kan betraktas som ett tidigare ej föreliggande ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden.

Delegering till myndighet

Enligt RF kan en myndighet erhålla kompetens att besluta om föreskrifter på två sätt, genom s. k. subdelegation från riksdagen via regeringen (8 kap. 11 §) eller genom delegation från regeringen (8 kap. 13 § st. 3).

Bestämmelsen i 8 kap. 11 § RF har följande lydelse:

11 § Bemyndigar riksdagen enligt detta kapitel regeringen att meddela föreskrifter i visst ämne, kan riksdagen därvid medgiva att regeringen överlåter åt förvaltningsmyndighet eller kommun att meddela bestämmelser i ämnet. I fall som nu sagts kan riksdagen också uppdraga åt förvaltningsmyndighet under riksdagen att meddela sådana bestämmelser.

Enligt 8 kap. 13 § tredje stycket RF får regeringen i förordning, som är grundad på den i första stycket angivna kompetensen (verkställighetsföreskrifter, restkompetensen) "överlåta åt underordnad myndighet att meddela bestämmelser i ämnet".

I specialmotiveringen till 8 kap. 11 § RF anför departementschefen i grundlagspropositionen följande:

Den normgivningskompetens som enligt den föreslagna paragrafen skall kunna delegeras vidare till förvaltningsmyndighet eller kommun är visserligen formellt inte begränsad till närmare bestämmelser i ämnet utan avser bestämmelser över huvud taget i detta. Det måste emellertid förutsättas att subdelegationen i allmänhet kommer att omfatta endast en del av den normgivningskompetens som regeringen erhållit genom bemyndigandet. En sådan ordning överensstämmer också bäst med den föreslagna bestämmelsens ordalydelse. Såvitt gäller föreskrifter om vissa avgifter, där normgivningskompetensen delegerats till regeringen med stöd av 9 § andra stycket, kan det dock vara ändamålsenligt att rätten att besluta om avgifterna i sin helhet av regeringen överlämnas till förvaltningsmyndighet eller kommun. Lagtexten är inte avsedd att lägga hinder i vägen härför. Straffbestämmelser bör enligt min uppfattning inte bli föremål för subdelegation. Eftersom rätten till subdelegation bygger på medgivande av riksdagen, kan riksdagen utsträcka eller begränsa subdelegationsmöjligheten på det sätt som riksdagen finner lämpligt.

Beträffande 8 kap. 13 § tredje stycket RF anför departementschefen följande:

Tredje stycket ger regeringen rätt att inom sitt primärområde delegera normgivningskompetens till underordnad myndighet. Som jag anfört i samband med behandlingen av 11 § bör regeringen ha delegationsmöjligheter inom hela sitt kompetensområde. Den normgivningskompetens som kan delegeras till underordnad myndighet är inte heller här formellt begränsad till närmare bestämmelser i ämnet utan avser bestämmelser över huvud taget i detta. Också när det gäller delegation enligt denna paragraf måste man i allmänhet räkna med att regeringen till den underordnade myndigheten överlåter inte hela utan bara en del av sin normgivningskompetens. Beträffande föreskrifter om avgifter som faller inom ramen för regeringens restkompetens kan det dock vara ändamålsenligt att rätten att besluta om avgifterna i sin helhet läggs i händerna på underordnad myndighet. Avsikten är att detta skall vara tillåtet.

De granskade författningarna innehåller åtskilliga föreskrifter om delegering till myndigheter. Det är härvid fråga om såväl subdelegering enligt 8 kap. 11 § som delegering enligt 8 kap. 13 § tredje stycket RF. I ekonomidepartementets förordningar kan nämnas t. ex. förordningen (1979:997) med bemyndigande för bankinspektionen att meddela föreskrifter om fondkommissionärs provision. I detta fall är det fråga om s. k. subdelegation, där huvudbemyndigandet från riksdagen till regeringen finns i 42 § lagen (1949:749) om Stockholms fondbörs.

I budgetdepartementets förordningar finns också exempel på subdelegering. Ett är förordningen (1979:1196) med bemyndigande för riksskatteverket – RSV – att meddela anvisningar för hur redovisningsskyldigheten enligt jordbruksbokföringslagen (1979:141) skall fullgöras. Huvudbemyndigandet återfinns i 25 § st. 1 i den angivna lagen. Ett annat exempel är skatteregisterförordningen (1980:556) med viss subdelegering till RSV med föreskrift om samråd med datainspektionen i vissa fall. I huvudbemyndigandet finns i skatteregisterlagen (1980:343).

Betydligt vanligare inom budgetdepartementets författningsmaterial är dock delegering enligt 8 kap. 13 § tredje stycket RF. Flertalet sådana delegeringsföreskrifter avser bemyndiganden för RSV. Utan anspråk på fullständighet anges nedan ett antal förordningar av detta slag som alla tar sikte på RSV.

Förordningen (1979:27) med bemyndigande för riksskatteverket att utfärda föreskrifter för beräkning av avdrag för framtida utgifter för hantering av utbränt kärnbränsle m. m. Bemyndigandet bör ses mot bakgrund av en s. k. kvasidelegering i punkten l.b. i anvisningarna till 41 § kommunalskattelagen, se SFS 1978:974.

Förordningen (1979:45) om ändring i taxeringskungörelsen (1957:513), som innehåller en ny paragraf – 60 a § – av följande lydelse:

60 a § Riksskatteverket skall meddela de ytterligare verkställighetsföreskrifter som behövs till bestämmelserna i taxeringslagen (1956:623) om taxering för inkomst och förmögenhet. Verket skall också meddela de verkställighetsföreskrifter som behövs till de skatteförfattningar som anges i 1 § taxeringslagen.

De i 1 § taxeringslagen (1956:623) angivna skatteförfattningarna är kommunalskattelagen (1928:370), lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt och lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt.

Förordningen (1979:305) med bemyndigande för riksskatteverket att meddela föreskrifter i fråga om mervärdeskatt i vissa fall avser tillämpningen av punkt 14 i övergångsbestämmelserna till lagen (1979:304) om ändring i lagen (1968:430) om mervärdeskatt.

Förordningen (1979:494) om ändring i uppbördskungörelsen (1967:626). I en ny 67 § föreskrivs att RSV skall meddela "de ytterligare verkställighetsföreskrifter som behövs till uppbördslagen (1953:272)".

Fastighetstaxeringsförordningen (1959:1193), där det i 9 kap. 6 § stadgas att RSV skall meddela de ytterligare verkställighetsföreskrifter som behövs till bestämmelserna i fastighetstaxeringslagen (1979:1152). Förordningen har ändrats genom SFS 1980:457.

Förordningen (1980:763) med bemyndigande för riksskatteverket att fastställa föreskrifter för beräkning av produktionskostnad för djur på jordbruksfastighet eller i renkötselrörelse. Bemyndigandet anknyter till en s. k. kvasidelegering i punkt 2 femte stycket av anvisningarna till 41 § kommunalskattelagen (1928:370), som infördes genom SFS 1979:612.

De ovan angivna förordningarna ger vid handen att de av regeringen i förordningar meddelade bemyndigandena för RSV – ehuru de alla i konstitutionellt hänseende enligt sin ordalydelse eller sitt sakinnehåll tar sikte på verkställighetsföreskrifter som avses i 8 kap. 13 § tredje stycket RF – i praktiken kan sägas vara av två slag. Det ena avser utfyllnad av den i lag givna skattebestämmelsen. Att en sådan utfyllnad har avsetts av lagstiftaren markeras ofta genom en uttrycklig delegation till regeringen i huvudstadgandet med bemyndigande till subdelegation. Då bemyndiganden på skatteområdet enligt RF aldrig kan omfatta annat än det som inryms i verkställighetsföreskrifter är det alltså i huvudstadgandet fråga om s. k. kvasidelegation. Det andra slaget bemyndigande för RSV saknar närmare specifikation i förordningstexten och torde i första hand syfta till att göra det möjligt för RSV att meddela tillämpningsföreskrifter av rent administrativ karaktär. De generella bemyndiganden av detta slag som lämnats är emellertid inte på något sätt begränsade. Genom ett sådant bemyndigande får RSV därför formellt sett befogenhet att utfärda verkställighetsföreskrifter i RF:s mening över hela fältet till den lag som avses med bemyndigandet.

Särskilt anmärkningsvärt är det bemyndigande för RSV som getts i SFS 1979:45. Där har RSV – utan att lagarna ens direkt namngetts i förordningen – tillagts behörighet att utan någon som helst begränsning meddela verkställighetsföreskrifter såvitt gäller de tre grundläggande lagarna på den direkta beskattningens område, nämligen kommunalskattelagen, lagen om

statlig inkomstskatt och lagen om statlig förmögenhetsskatt. Ett sådant bemyndigande synes vara mindre väl förenligt med grundlagspropositionens uttalanden om att delegation till myndighet i allmänhet bör begränsas till bara en del av regeringens normgivningskompetens.

Med den behörighet som RSV fått genom SFS 1979:45 kan det hävdas att alla senare förordningar av den typ, som SFS 1980:763 är ett exempel på, är onödiga. RSV har ju redan genom SFS 1979:45 den behörighet som den senare förordningen enligt sin lydelse avser att ge.

I detta sammanhang bör ånyo erinras om de i det föregående berörda s. k. kvasidelegeringarna. Deras främsta betydelse är som nämnts att klargöra att en lagregel inte är avsedd att tillämpas direkt utan kräver utfyllnad genom verkställighetsföreskrifter. Förordningar med bemyndiganden till myndighet som ansluter till en i lag intagen kvasidelegering har däremot normalt en verklig, konstitutionell funktion. I de fall som åsyftats i det närmast föregående stycket – dvs. där det redan föreligger ett bemyndigande för myndigheten som täcker också den med kvasidelegationsregeln avsedda frågan – är delegeringsbesluten emellertid konstitutionellt sett onödiga. I dessa fall har de sålunda enbart samma informativa funktion som kvasidelegeringarna själva. Det granskade författningsmaterialet ger vid handen att det är praxis att särskilda förordningar med specificerade bemyndiganden brukar utfärdas i dessa fall. Starka praktiska skäl talar uppenbarligen för en sådan ordning.

Slutligen bör här erinras om att myndighets normgivningskompetens har den grundläggande begränsningen att den är underordnad riksdagens och regeringens normgivning. Ett underordnat normgivningsorgan får inte meddela normer som står i strid med vad som föreskrivits av ett överordnat organ. Ett formellt obegränsat normgivningsbemyndigande från regeringens sida till myndighet begränsas sålunda reellt genom de föreskrifter på området som regeringen meddelar i förordningar. Ju mer ingående regeringens reglering är, desto mindre blir myndighetens faktiska normgivningsområde. En fylligare lagreglering på området minskar också de underordnade normgivningsorganens handlingsutrymme.

Straffföreskrifter

I regeringens på 8 kap. 13 § RF (restkompetensen; verkställighetsföreskrifter) grundade normgivningskompetens ingår inte att meddela straffföreskrifter. Alla föreskrifter om straff – också sådana som innebär att en straffbestämmelse lindras eller upphävs – är ju i sig hänförliga till 8 kap. 3 § RF och kan därför aldrig meddelas av regeringen utan stöd av ett bemyndigande från riksdagens sida. I detta hänseende innebar RF att regeringens befogenheter inskränktes i förhållande till vad som gällde enligt tidigare praxis. I åtskilliga äldre författningar som beslutats av Kungl. Maj:t inom områden, som i kompetenshänseende numera täcks enbart av

bestämmelserna i 8 kap. 13 § RF, förekommer straffföreskrifter. Med stöd av övergångsbestämmelserna till RF (p. 6 första stycket första meningen) gäller dessa föreskrifter också efter RF:s ikraftträdande. Övergångsbestämmelserna medger emellertid endast att en sådan bestämmelse får kvarstå i oförändrat skick. Den får därför inte ändras eller upphävas av regeringen utan att bemyndigande föreligger från riksdagens sida. Avsikten är att sådana av Kungl. Maj:t beslutade straffföreskrifter, som inte står i överensstämmelse med RF successivt skall upphävas och – i förekommande fall – ersättas av föreskrifter som tillkommit enligt RF:s regler om normgivningsmakten.

Vid granskningen av de inom budgetdepartementet år 1979 utfärdade förordningarna har uppmärksamats förordningen (1979:396) om ändring i vägtrafikskattekungörelsen (1973:776). I kungörelsen, som beslutats av Kungl. Maj:t år 1973, ingår vissa straffbestämmelser i 56 § (bötesföreskrifter). De genom förordningen vidtagna ändringarna i kungörelsen avser bl. a. straffbestämmelserna. Ändringarna är huvudsakligen men inte enbart av formell karaktär. Vägtrafikskattekungörelsen ansluter till vägtrafikskattelagen (1973:776) och utgör verkställighetsföreskrifter till denna. I vägtrafikskattelagen finns visserligen ett uttryckligt bemyndigande för Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer att meddela föreskrifter om "betalning och indrivning av skatt enligt denna förordning samt de föreskrifter som behövs i övrigt för tillämpningen av förordningen". Bemyndigandet kan emellertid inte anses ge regeringen någon behörighet att besluta normer på området utöver vad som följer av 8 kap. 13 § RF. Däri ingår som nämnts inte att besluta i fråga om straffbestämmelser. Genom ändringen i 56 § vägtrafikskattekungörelsen – åtminstone i den mån denna har saklig och inte enbart formell betydelse – synes regeringen därför ha överskridit sina normgivningsbefogenheter.

Förbudet mot retroaktiv skattelag

Den förstärkning av rättighetsskyddet i RF som beslöts 1979 och som trädde i kraft den 1 januari 1980 avsåg bl. a. ett principiellt förbud mot retroaktiv skattelag. Enligt 2 kap. 10 § andra stycket RF får sålunda – utom i vissa angivna undantagssituationer – skatt eller statlig avgift inte uttas "i vidare mån än som följer av föreskrift, som gällde när den omständighet inträffade som utlöste skatte- eller avgiftsskyldigheten". Föreskriften riktar sig i första hand till de rättstillämpande myndigheterna. Den skall dock självfallet beaktas också inom normgivningen.

Genomgången av 1980 års författningar ger vid handen att de nya bestämmelserna i 2 kap. 10 § andra stycket RF har beaktats.

Dubbelbeskattningsavtal

Åtskilliga av budgetdepartementets förordningar avser s. k. dubbelbeskattningsavtal. Med stöd av bemyndigande i 72 § kommunalskattelagen utfärdar sålunda regeringen förordning om att avtal för att undvika dubbelbeskattning skall lända till efterrättelse för Sveriges del. Avtalet, som dessförinnan har godkänts av riksdagen (jfr 10:2 RF), fogas som bilaga till förordningen. Förordningen brukar även innehålla anvisningar för tillämpningen av avtalet.

Då dubbelbeskattningsavtal träder i stället för svensk skattelag skall de enligt nya RF införlivas med den svenska rättsordningen genom lag och inte genom förordning. Bemyndigandet i kommunalskattelagen – som alltså inte överensstämmer med RF:s regler – får emellertid enligt punkten 6 första stycket andra meningen i övergångsbestämmelserna till RF fortfarande utnyttjas. Detta gäller "tills riksdagen bestämmer annorlunda". Bemyndigandet synes ha utnyttjats i följande fall åren 1979 och 1980, nämligen

- 1979:26 Förordning om avtal mellan Sverige och Norge angående grunderna för fördelningen av beskattningen av Luossavaara-Kiirunavaara Aktiebolags inkomster
- 1979:57 Förordning om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Rumänien
- 1980:864 Förordning om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Tjeckoslovakien
- 1980:1131 Förordning om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Nya Zeeland
- 1980:1142 Förordning om ändring i kungörelsen (1968:769) om tillämpning av avtal den 28 juli 1960 mellan Sverige och Storbritannien och Nordirland för undvikande av dubbelbeskattning och förhindrande av skatteflykt beträffande inkomstskatter.

Det kan tilläggas att en sådan omläggning av praxis, när det gäller sättet att införliva dubbelbeskattningsavtal med svensk rätt, som RF:s regler kräver, inte torde leda till några större praktiska svårigheter. Lag om införlivandet kan sålunda beslutas av riksdagen samtidigt som den godkänner avtalet. Erforderliga anvisningar för avtalets tillämpning kan som regel meddelas av regeringen som verkställighetsföreskrifter.

*Bilaga 7 A***Av regeringsrätten avgjorda resningsansökningar beträffande regeringsbeslut**

<i>Beslutsdag Målnummer</i>	<i>Ärende (regeringsbeslut)</i>	<i>Utgång</i>
1976-06-02 (556-1976)	flyttningsbidrag enligt arbetsmarknads- kungörelsen (1974-07-26, arbetsmarknadsdepartemen- tet)	avslag
1976-11-17 (1087-1975)	trafiktillstånd (1974-10-25, kommunikationsdepartemen- tet)	avslag
1977-02-10 (3450-1976)	ansökan om vapenfri tjänst (1976-08-12, försvarsdepartementet)	bifall
1977-03-18 (4212-1976)	tillstånd till expropriation (1973-10-12, civildepartementet numera bostadsdepartementet)	avslag
1977-05-11 (1334-1977)	tjänstetillsättning (1977-02-24, försvarsdepartementet)	avslag
1978-11-20 (4064-1978)	tjänstetillsättning (1978-08-03, utbildningsdepartementet)	avslag
1978-12-19 (4641-1978)	tjänstetillsättning (1978-09-21, försvarsdepartementet)	avslag
1979-02-15 (5663-1978)	fastställelse av förslag till stadsplan (1978-10-05, bostadsdepartementet)	avslag
1979-03-29 (677-1979)	byggnadslov (1978-11-16, bostadsdepartementet)	avslag
1979-05-29 (1903-1979)	ändring av stadsplan (1977-09-22, bostadsdepartementet)	avslag
1979-06-14 (1783-1979)	fastställelse av stadsplaneförslag (1978-07-06, bostadsdepartementet)	avslag
1979-10-08 (3220-1979)	föreläggande enligt naturvårdslagen (1979-02-22, jordbruksdepartementet)	avslag

1979-10-24 (198-1979)	tillstånd till expropriation (1977-11-17, bostadsdepartementet)	avslag
1979-11-01 (2330-1979)	tjänstetillsättning (1979-04-26, socialdepartementet)	avslag
1979-12-06 (4221-1979)	byggnadslov (1978-11-16, bostadsdepartementet)	avslag
1980-03-26 (3777-1979)	beslut att icke hålla protokollfört förhör (1979-05-23, kommundepartementet)	avslag
1980-04-24 (4513-1979, 4570-1979, 4642-1979, 36-1980)	tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen (1979-07-05, bostadsdepartementet)	bifall
1980-12-04 (1834-1980)	fastställelse av byggnadsplan (1980-02-28, bostadsdepartementet)	avslag
1981-01-13 (2815-1980)	tillstånd till expropriation (1977-11-24, bostadsdepartementet)	avslag
1981-03-23 (3435-1980)	tillsättning av långtidsvikariat på tjänsten som överbibliotekarie vid Musikaliska aka- demin (1980-07-10, utbildningsdepartementet)	avslag

Resningsansökningar hos regeringsrätten åren 1975-1980

År	Totalt antal	Avgjorda resningsansökningar beträffande regeringsbeslut															
		Ju	UD	Fö	S	K	Fi	E	B	U	Jo	H	A	Bo	I	Kn	Summa
1975	39					1											1
1976	69			1									1	1			3
1977	85			1												1	1
1978	76			1						1				1			3
1979	84				1						1			8		1	11
1980	105									1				3			4
Summa	458	-	-	3	1	1	-	-	-	2	1	-	1	13*	-	1	23

* Fyra ansökningar avser samma regeringsbeslut.

REGERINGSRÄTTENS BESLUT

4513-1979, 4579-1979

4642-1979, 36-1980

den 24 april 1980

på ansökan av Gösta Eriksson, Gunnar Magnusson, Margareta Augustsson och Ewa Persson om resning i ärende angående tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen, i vilket ärende regeringen (bostadsdepartementet) meddelat härvid fogade beslut den 5 juli 1979.

Svenska Naturskyddsföreningen, Länsförbund O, har i egen skrivelse instämt i Erikssons och Magnussons resningsansökning.

Som skäl för resningsansökningarna åberopas bl. a. att yttrande inte inhämtats från koncessionsnämnden för miljöskydd innan regeringen avgjorde ärendet.

Regeringen har avgivit yttrande i målet.

Regeringsrätten beslutar följande.

Såsom sökandena påstått har ifrågavarande ärende om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen avgjorts av regeringen utan att koncessionsnämnden för miljöskydd avgivit yttrande i ärendet. Regeringen har inhämtat yttrande endast från Ale kommun.

Enligt 136 a § byggnadslagen ankommer det på regeringen att pröva frågor angående tillkomsten och lokaliseringen av viss industriell och liknande verksamhet. Regeringens prövning är bindande vid koncessionsnämndens prövning enligt miljöskyddslagen. Har regeringen avslagit en ansökan om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen, får koncessionsnämnden således inte tillåta verksamheten. Om regeringen bifallit ansökningen, måste koncessionsnämnden lämna tillstånd enligt miljöskyddslagen. Nämnden har därvid att föreskriva de villkor för verksamheten som krävs från miljöskyddssynpunkt, i den mån sådana frågor inte är reglerade i regeringens tillståndsbeslut.

Lagstiftarens syfte med denna år 1972 införda ordning – som grundar sig på förslag i en inom civildepartementet upprättad promemoria (Ds C 1972:1) Lagstiftning om fysisk riksplanering – har varit att på ett tidigt stadium i planeringen få till stånd en för koncessionsnämnden och planmyndigheterna bindande, allsidig lokaliseringsprövning hos regeringen av viss verksamhet, innefattande en sammanvägning av bl. a. miljöskyddssynpunkter med arbetsmarknadspolitiska, regionalpolitiska och näringspolitiska synpunkter (prop. 1972:111 Bil. 2 s. 364). Under remissbehandlingen av promemorian framfördes farhågor för att koncessionsnämndens sakkunskap beträffande miljöskyddsfrågor inte skulle bli utnyttjad i önskvärd utsträckning. Med anledning härav förordade vederbörande departementschef, i enlighet med

ett under remissbehandlingen framfört förslag, den lösningen att koncessionsnämnden gavs uppgiften att såsom remissinstans göra utredningar och avge yttrande innan regeringen avgjorde lokaliseringsfråga, såvida det inte genast på grund av föreliggande material kunde avgöras att ansökan inte kunde bifallas. I anslutning härtill yttrade departementschefen vidare. "Syftet med koncessionsnämndens medverkan vid beredningen av ärendet hos regeringen är att den skall ge en allsidig belysning av miljöskyddsaspekterna. Det kan ske bl. a. genom att koncessionsnämnden håller sammanträde på den plats som är aktuell i lokaliseringsärendet. Vid sådana sammanträden kan olika intressen komma till tals. Nämnden kan vidare verkställa besiktning samt i mån av behov föranstalta om utredningar. Koncessionsnämndens yttrande bör inriktas på att belysa det ifrågasvarande företagets lokalisering på den aktuella platsen med hänsyn till de krav som ställs i miljöskyddslagen. Sådana villkor för verksamheten i frågor som är av väsentlig betydelse från miljöskyddssynpunkt bör också belysas av nämnden." I annat sammanhang uttalade departementschefen ytterligare att regeringen för att kunna närmare bestämma den tillåtna verksamhetens omfattning och art också med hänsyn till de försiktighetsmått som skall iakttas från miljöskyddssynpunkt regelmässigt måste inhämta yttrande från bl. a. koncessionsnämnden (a. prop. Bil. 2 s. 368). Civilutskottet upprepade vid sin behandling av propositionen att förslaget beträffande koncessionsnämnden innebar att nämnden gavs uppgiften att såsom remissinstans göra utredningar, bereda ärendet i denna del och avge yttrande i frågorna innan de avgjordes om det inte var uppenbart att en ansökan skulle avslås, att syftet med nämndens medverkan i beredningen var att den skulle ge en allsidig belysning av miljöaspekterna samt att nämndens yttrande borde inriktas på att belysa företagets lokalisering på platsen med hänsyn till de krav som ställdes i miljöskyddslagen. Med anledning av motioner syftande till att ytterligare hävda miljöaspekterna uttalade utskottet, att motionärernas intresse kunde anses tillgodosett genom koncessionsnämndens förutsatta medverkan och bevakning av krav inom miljöskyddslagens område (CU 1972:35 s. 41). Regeringens förslag i denna del antogs utan ändring av riksdagen (rskr 348).

Enligt 14 § miljöskyddslagen skall koncessionsnämnden sörja för fullständig utredning av ärende som kommer under nämndens prövning. Därvid skall nämnden bl. a. bereda dem som kan beröras av den miljöfarliga verksamheten tillfälle att yttra sig och samråda med de statliga och kommunala myndigheter som har väsentliga intressen att bevaka i frågan. Enligt uttrycklig föreskrift i lagrummet skall denna ordning följas också när koncessionsnämnden skall avge yttrande till regeringen i ärende enligt 136 a § byggnadslagen.

Koncessionsnämnden har numera, genom beslut den 14 februari 1980, lämnat tillstånd enligt miljöskyddslagen till den i regeringsbeslutet avsedda verksamheten för tillverkning av bensylprodukter. Nämnden har därvid

förordnat att frågan om de slutliga villkor och andra föreskrifter som skall gälla för tillståndet skall upptas till prövning av nämnden efter det att fabriken – som tekniskt sett befinner sig på planeringsstadiet – efter erforderlig intrimning varit i kontinuerlig drift under minst ett år. I sin motivering för beslutet yttrade koncessionsnämnden bl. a. följande. Någon tillverkning av bensylprodukter har hittills ej bedrivits inom landet. Ifrågasvarande anläggning är sålunda den första i sitt slag som prövas enligt miljöskyddslagen. Bolagets uppgifter om processer, föroreningsutsläpp, driftsstörningar m. m. grundas på erfarenheter från två japanska fabriker, vilka enligt uppgift varit i drift under ca tio år. Remissmyndigheter och sakägare har gjort gällande att verksamheten vid bensylproduktfabriken kommer att omfatta hantering av kemikalier med betydligt högre potentiell miljöfarlighet än de kemikalier som skulle användas vid den tidigare medgivna produktionen av tvättmedelsråvaror, att flera av de produkter och biprodukter som nu skall framställas är i hög grad toxiska och vissa av dem även cancerframkallande samt att till följd härav även små föroreningsutsläpp kan medföra risker för miljön. Koncessionsnämnden delar myndigheternas och sakägarnas uppfattning i berörda hänseenden och konstaterar att den nu avsedda och enligt 136 a § byggnadslagen medgivna tillverkningen av bensylprodukter kännetecknas av en hög grad av miljöfarlighet. Koncessionsnämnden finner för sin del en förläggning av sådan verksamhet till Stora Viken-området inge betänkligheter från miljöskyddssynpunkt. – Koncessionsnämnden uttalade vidare, att utredningen i flera avseenden är mycket knapphändig och att detta är otillfredsställande med tanke på verksamhetens miljöfarliga karaktär och bristen på inhemska erfarenheter av sådan verksamhet.

EKA AB har i yttrande över resningsansökningarna anført att den verksamhet som avses med regeringens beslut den 5 juli 1979 helt ligger i linje med tidigare verksamheter inom området vartill tillstånd givits och att det därför inte fanns skäl till en ny stor remissomgång. Koncessionsnämndens uttalanden i beslutet den 14 februari 1980 visar dock att det yttrande nämnden avgivit i det tidigare ärendet om tillstånd för bolaget att anlägga fabriker för tillverkning av fozzil m. m. i Stora Viken-området inte varit tillfyllest som underlag för bedömning från miljöskyddssynpunkt av bolagets ansökan att där få tillverka bensylprodukter.

Mot bakgrund av vad sålunda upptagits finner regeringsrätten, att regeringen på sätt som har förutsatts vid tillkomsten av 136 a § byggnadslagen skulle ha inhämtat yttrande från koncessionsnämnden innan tillståndsärendet avgjordes. Ärendet har således inte blivit handlagt i enlighet med föreskriften i 7 kap. 2 § regeringsformen att vid beredning av regeringsärende behövliga upplysningar och yttranden skall inhämtas från berörda myndigheter. Tillståndsbeslutet har härigenom fattats utan att en väsentlig förutsättning för prövningen förelegat.

På grund av det anförda anser regeringsrätten att möjlighet bör öppnas till

förnyad prövning av det genom regeringens beslut den 5 juli 1979 avgjorda ärendet om tillstånd för EKA AB enligt 136 a § byggnadslagen att i Stora Viken nyanlägga en fabriksenhet för produktion av bensylprodukter. Med beviljande av resning undanröjer regeringsrätten beslutet och visar ärendet åter till regeringen (bostadsdepartementet) för ny handläggning.

LS

Sten Lindbäck

I avgörandet har deltagit: regeringsråden Lidbeck, Nordlund, Hultqvist, Delin och Björne

Föredragande regeringsrättssekreterare: Lindbäck

Underbilaga

BOSTADSDEPARTEMENTET

Datum

1979-07-05

Dnr

Fl. 653/79

EKA AB

att: Direktör Lennart Hagberg

Aktiebolaget Iggesunds Bruk

825 00 IGGESUND

Ansökan av EKA AB om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen att nyanlägga en fabrik för tillverkning av bensylprodukter i Stora Viken, Ale kommun, Älvsborgs län

EKA AB har i skrivelser till bostadsdepartementet den 26 mars och den 9 maj 1979 redovisat planer på att uppföra en anläggning för tillverkning av bensylprodukter (bensylklorid, bensalklorid, bensylalkohol och bensaldehyd) i Stora Viken, Ale kommun. Högsta årliga produktionskapaciteter i anläggningen anges bli 12 000 ton organiska klorider, 4 000 ton organiska hydrolysisprodukter och 11 500 saltsyra (32 %-ig). Bolaget har i skrivelsen den 26 mars hemställt om undantag från prövningsskyldigheten enligt 136 a § byggnadslagen för ifrågavarande anläggning. I skrivelse den 29 maj 1979 har bolaget alternativt hemställt om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen till nämnda anläggning.

Ale kommun har den 28 juni 1979 beslutat tillstyrka att tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen lämnas till bolagets ansökan.

Regeringen har i beslut den 6 april 1978 lämnat bolaget tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen till bl. a. att i Stora Viken nyanlägga dels en fabriksenhet för tillverkning av en produkt benämnd fozzil, dels en fabriksenhet för mekanisk blandning av kemiska produkter. För tillståndet föreskrevs vissa villkor. I skrivelse den 26 mars 1979 uppger bolaget att man ännu inte har tagit i anspråk tillståndet till verksamheterna i Stora Viken samt att bolaget inte har bestämt någon tidpunkt för inanspråktagande av tillståndet. Enligt regeringens beslut den 6 april 1978 skall de byggnads- och anläggningsåtgärder som erfordras för den med tillståndet avsedda verksamheten ha vidtagits senast den 1 juli 1982.

Regeringen finner inte skäl medge undantag från provningsskyldigheten enligt 136 a § byggnadslagen beträffande den av EKA AB planerade nyanläggningen för produktion av bensylprodukter i Stora Viken.

I beslut den 6 april 1978 förutsatte regeringen att bolaget beaktar de förslag till åtgärder som i ärendet framfördes av SGU och SGI bl. a. vad gäller förstärkningsarbeten och särskild geoteknisk utredning om en kajanläggning byggs ut vid Göta älv. Regeringen förutsatte vidare i beslutet att bolaget beaktar de synpunkter som framfördes av vägverket beträffande planerad intern kommunikationsled mellan Bohus och Stora Viken samt långsamtgående fordon på riksväg 45 mellan anläggningarna. I samma beslut förutsatte regeringen även att samråd sker med länsarbetsnämnden och arbetstagarnas organisationer då det gäller rekrytering av arbetskraft till såväl anläggningsarbetena som driften. Regeringen fann det därvid vara lämpligt att bolaget efter sådant samråd upprättar och till länsarbetsnämnden inger rekryteringsplan samt fortlöpande underrättar nämnden om nödvändiga avsteg från planen.

Regeringen finner att med nu aktuell ansökan avsedd nyanläggning för produktion av bensylprodukter i Stora Viken, Ale kommun, kan tillåtas enligt 136 a § byggnadslagen under ovan angivna förutsättningar enligt beslutet den 6 april 1978. Regeringen finner det även i detta fall vara lämpligt att bolaget upprättar och till länsarbetsnämnden inger rekryteringsplan efter samråd som förutsatts i sagda beslut.

Bolaget avser att föra allt processavloppsvatten från den i förevarande ärende aktuella verksamheten till Ryaverket via kommunens spillvattennät. Regeringen finner av samma skäl som i beslutet den 6 april 1978 att inga utsläpp av förorenade vatten från nu ansökt verksamhet får ske till Göta älv eller Nordre älv. Regeringen finner vidare att skyddsåtgärder i övrigt vad gäller utsläpp till vatten och luft kan föreskrivas av koncessionsnämnden för miljöskydd vid provningen enligt miljöskyddslagen. För att tjäna som underlag för koncessionsnämndens provning bör den i nämnda beslut föreskrivna beredskapsplanen kompletteras för att även visa hur utsläpp av förorenade vatten till Göta älv eller Nordre älv skall förhindras vid eventuella haverier eller driftstörningar vid den nu ifrågavarande anläggningen.

Regeringen fann i beslutet den 6 april 1978 att bolaget bör samråda med sprängämnesinspektionen beträffande erforderliga skydds- och säkerhetsavstånd kring planerade anläggningar. Regeringen finner att sådant samråd bör ske även för nu ifrågavarande anläggning.

Regeringen medger inte undantag från provningsskyldigheten enligt 136 a § byggnadslagen beträffande den nyanläggning i Stora Viken som EKA AB:s framställning avser.

Regeringen lämnar EKA AB tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen att i Stora Viken nyanlägga en fabriksenhet för produktion av bensylprodukter i huvudsaklig överensstämmelse med ansökningen. Tillståndet avser de årliga produktionskapaciteter som har angetts i ansökningen.

Som villkor för tillståndet skall gälla följande.

Från den med tillståndet avsedda verksamheten får inga utsläpp av förorenade vatten ske till Göta älv eller Nordre älv.

Bolaget skall till koncessionsnämnden för miljöskydd, som underlag för nämndens prövning enligt miljöskyddslagen av den med tillståndet avsedda verksamheten, redovisa en komplettering avseende denna verksamhet av den beredningsplan som föreskrivits i beslutet den 6 april 1978.

Bolaget skall innan byggnads- och anläggningsarbetena för den med tillståndet avsedda verksamheten påbörjas samråda med sprängämnesinspektionen beträffande erforderliga skydds- och säkerhetsavstånd kring nu tillståndsgiven anläggning.

De byggnads- och anläggningsåtgärder som erfordras för den med tillståndet avsedda verksamheten skall ha vidtagits senast den 1 juli 1982. Tillståndet förfaller beträffande den del av den tillåtna verksamheten för vilka erforderliga åtgärder inte har vidtagits vid denna tidpunkt. Bolaget skall senast den 1 april 1982 till regeringen ange i vilken omfattning nämnda åtgärder har vidtagits.

På regeringens vägnar
Gabriel Romanus

Kjell Svensson

PM angående interpellationer och frågor

Kort historik¹

Möjligheten att ställa interpellationer till statsråd infördes i båda kamrarna vid den första tvåkammarriksdagen 1867. För andra kammarens del inskrevs bestämmelser om förfarandet i ordningsstadgan. I väsentliga hänseenden var det samma bestämmelser som alltså gäller, nämligen att en interpellation skall vara skriftlig, ha bestämt innehåll samt kräva kammarens beslut för att få framställas. I likhet med vad som ännu gäller förutsattes besvarandet av interpellationer kunna leda till en debatt, men däremot ej till någon omröstning. I första kammaren förblev förfarandet oregrerat till 1912 då samma bestämmelser som gällde i andra kammaren infördes. Någon förankring i grundlag fick emellertid inte spörsmålsinstitutet förrän 1949.

Under 1800-talet översteg antalet interpellationer per år aldrig två i första kammaren och sju i andra kammaren. Utvecklingen under 1900-talet (se diagram 1) kännetecknas av en fortlöpande ökning som dock var mycket måttlig under de fyra första decennierna. En tillfällig stegring, särskilt markerad i andra kammaren, kan noteras för de politiskt oroliga åren kring 1920.

I syfte att förbättra riksdagens kontroll av regeringen infördes år 1938 i bägge kamrarna möjligheten att framställa enkla frågor till statsråden. Liksom interpellationerna skulle de enkla frågorna vara skriftliga och ha ett bestämt innehåll. Något beslut av kammaren för att få framställa en enkel fråga krävdes ej. De skulle i stället inges till talmannen som vidarebefordrade dem till vederbörande statsråd. Till skillnad från interpellationerna fick de enkla frågorna inte vara försedda med särskild motivering. En annan skillnad, som stadfästes 1949, gällde debatterna. I frågedebatterna skulle som regel endast den frågande och det svarande statsrådet delta. Någon motsvarande begränsning har inte funnits för interpellationsdebatterna.

Det nya institutet kom att utnyttjas mycket sparsamt under 1940-talet. I stället innebar krigsåren 1939–1945 ett ordentligt uppsving för interpellationerna. Denna ökning kvarstod även efter krigsslutet.

Tanken att anordna en s. k. frågetimme hade aktualiserats vid flera tillfällen under 1940- och 1950-talen innan ett första försök gjordes 1955. Närmast var det frågetimmen i norska stortinget som hade tjänat som förebild. Enligt konstitutionsutskottets rekommendation skulle enkla frågor besvaras på regelbundet återkommande tider några få dagar efter det att frågorna framställts. För att skapa allmänt intresse för frågetimmen borde

¹ Avsnittet bygger i huvudsak på N. Andréns, *Interpellationer och enkla frågor. Samhälle och Riksdag II*, Stockholm 1966.

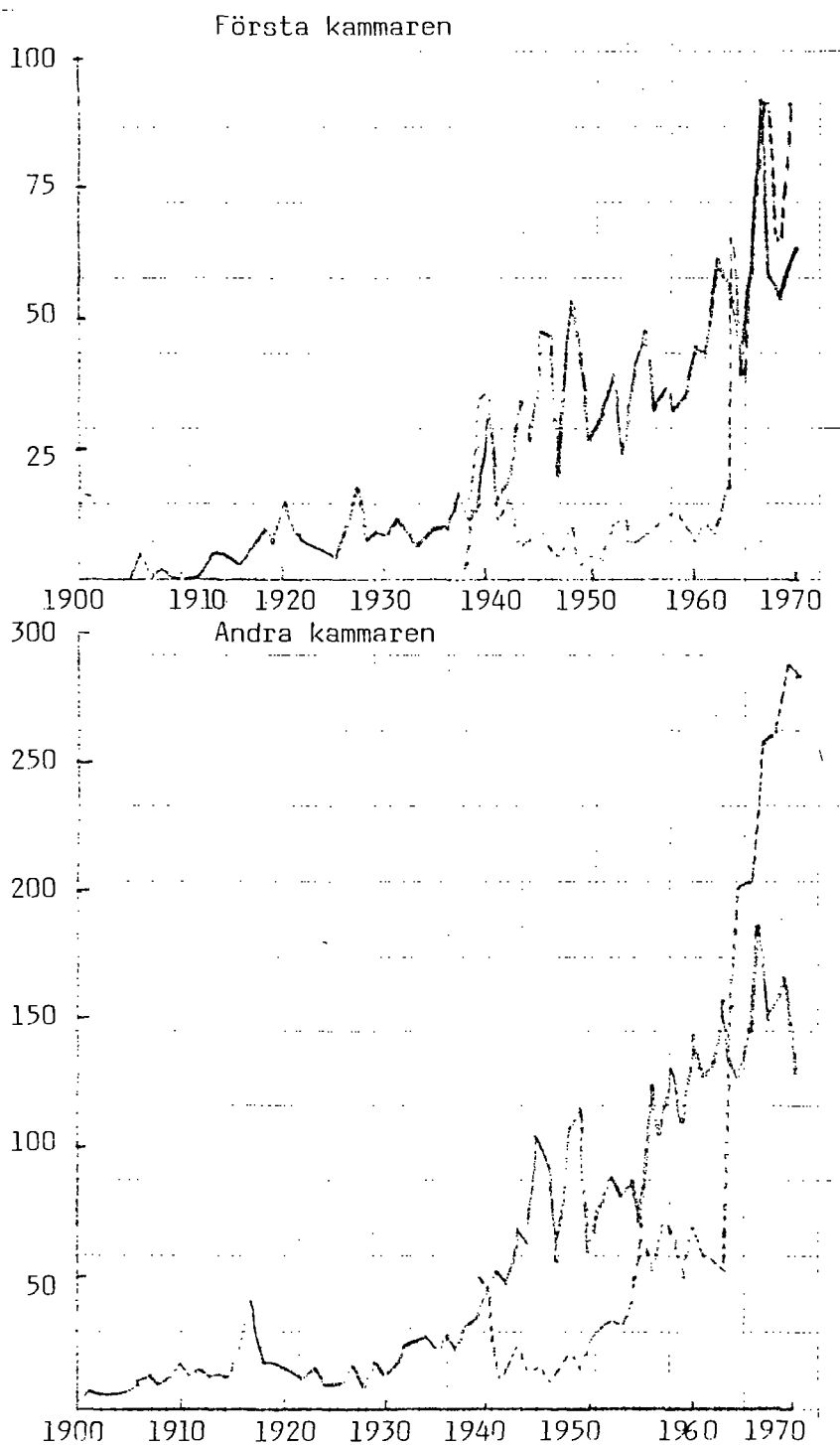

Diagram 1. Interpellationer och enkla frågor 1900 (1938)–1970. Helt dragen linje = interpellationer, streckad linje = enkla frågor.

Källor: N. Andrén a.a. s. 212 (tiden 1900–1963)

Statistisk årsbok 1971, tab. 462 (tiden 1963–1970)

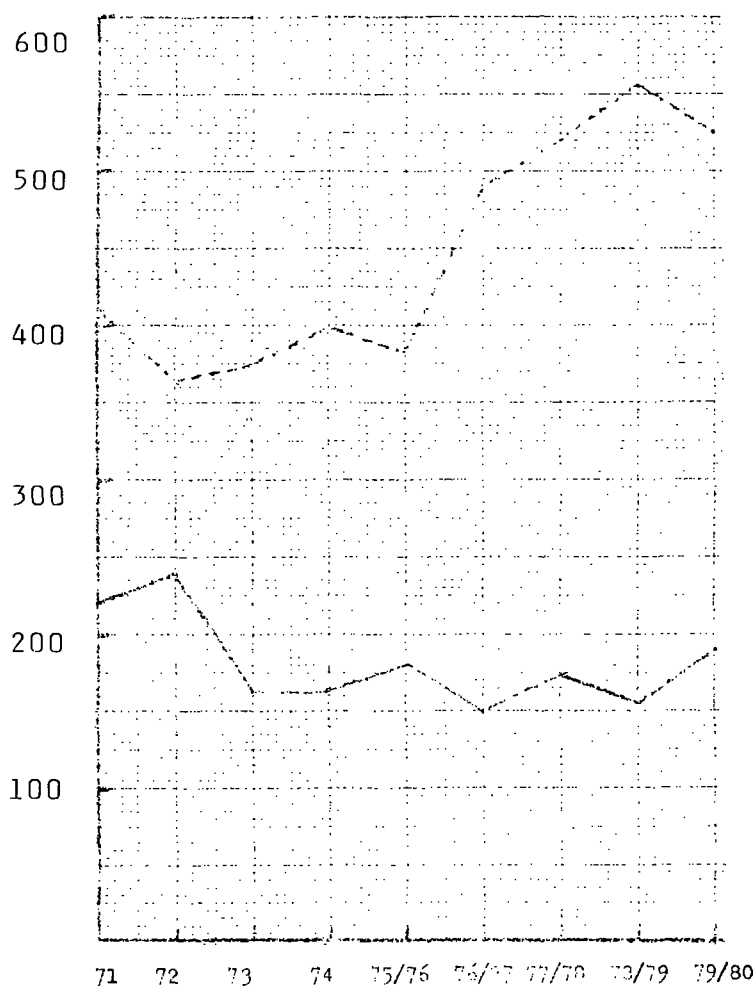

Diagram 2. Interpellationer och frågor 1971–1979/80 (1975 års riksmöte ej medtaget). Heldragen linje = interpellationer, streckad linje = frågor.

både statsråd och frågeställare frivilligt ålägga sig en snäv tidsbegränsning, så att varje yttrande inte pågick mera än två eller tre minuter.

Resultatet av försöket blev ganska blandat. I andra kammaren skedde en tydlig ökning av antalet enkla frågor. Från att tidigare ha legat på mellan 20 och 40 frågor per år kom antalet enkla frågor under perioden 1955–1963 att variera mellan 50 och 70. Konstitutionsutskottets rekommendationer följdes emellertid bristfälligt. Första kammaren deltog t. ex. inte alls i försöket att få till stånd en frågetimme. Här skedde inte heller någon ökning av frågefrekvensen.

När frågetimmen på nytt aktualiserades år 1964 skedde det på initiativ av regeringen. Beslutet fattades av talmanskonferensen som uppställde fyra krav på en frågestund: 1) frågorna skulle användas endast för inhämtande av upplysningar och påkallande av åtgärder, inte för att öppna principdiskus-

sioner, 2) svaren skulle lämnas vid för ändamålet särskilt anordnade sammanträden, 3) alla frågor som inlämnats senast tredje dagen före sammanträdet skulle besvaras samt 4) tiden för anförande i frågedebatten skulle begränsas till två å tre minuter. Frågestunderna skulle omfatta högst 60 minuter och förläggas till tisdagseftermiddagar. De första frågestunderna enligt den nya ordningen hölls tisdagen den 21 april 1964.

Det nya försöket slog så till vida väl ut som att det medförde en avsevärd ökning av frågefrekvensen. I första kammaren ökade frågorna från ett dussintal per år till mellan 70 och 90 under tvåkammerssystemets sista år. I andra kammaren uppgick antalet enkla frågor vid 1960-talets slut till närmare 300. Redan samma år som den nya ordningen infördes blev de enkla frågorna populärare än interpellationerna i båda kamrarna. Någon minskning av interpellationerna var det dock inte fråga om, däremot en viss stagnation.

Övergången till enkammarriksdagen hade ingen märkbar påverkan på antalet interpellationer och frågor. Trots det något lägre ledamotsantalet – 350 jämfört med 384 – ställdes det i enkammarriksdagen under dess första år ungefär lika många spörsmål som i de båda kamrarna sammanlagt under tvåkammerssystemets sista år. År 1973 (se diagram 2) skedde en viss nedgång i antalet interpellationer, som i stort sett blev bestående under resten av 1970-talet. Mer påtaglig var dock ökningen av frågorna fr. o. m. 1976/77 års riksmöte. Utvecklingen under 1970-talet kommer att analyseras närmare nedan.

Gällande regler och praxis

Syfte

Någon utförligare diskussion om syftet med spörsmålsinstitutet finns inte i förarbetena till nu gällande bestämmelser i regeringsformen och riksdagsordningen. Enligt grundlagsberedningen (SOU 1972:15 s. 287) ligger frågeinstitutens betydelse i de möjligheter som de ger riksdagen, särskilt oppositionen, till information, till debatt, till framförande av skilda intressen och till kritik av regeringen. Ännu mer kortfattad är grundlagspropositionen (prop. 1973:90 s. 427) där det endast slås fast att spörsmålsinstitutet inom det parlamentariska systemet fyller en viktig funktion genom de möjligheter som det ger riksdagen till information och debatt.

Enligt Holmberg/Stjernquists grundlagskommentar betraktas spörsmålen i RF främst som ett medel för parlamentarisk kontroll. Karaktären av kontrollmedel är, menar författarna, särskilt framträdande i fråga om interpellationerna, som enligt RO 6:1 bör väckas "endast i angelägenhet av större allmänt intresse". I kommentaren erinras om att benämningen på frågorna i den tidigare riksdagsordningen – "enkla frågor för upplysningars inhämtande" – antyder att syftet med dem var att inhämta information mera än att utöva kontroll. Enligt Petrén/Ragnemalms kommentar brukas institutet i olika syften, framför allt för att skaffa fram upplysningar om

regeringens planer och för att kritisera regeringen men också för att bereda en regeringsledamot tillfälle att närmare förklara sina åtgärder.

Begränsningar

I den tidigare regeringsformen (90 §) stadgades att förbud för kamrarna och utskotten att behandla – utom då grundlagarna särskilt föreskrev det – ”frågor om ämbets- och tjänstemäns till- och avsättande, regerings- och domaremakternas beslut, resolutioner och utslag, enskilda medborgares och korporationers förhållanden, eller verkställigheten av någon lag, författning eller inrättning”. Bestämmelsen ansågs innebära att frågor av detta slag inte heller kunde bli föremål för interpellationer och enkla frågor. Förbudet tillämpades i praktiken så att spörsmål eller överläggning inte tilläts beträffande ett konkret fall medan samma fall kunde åberopas som exempel vid diskussion om en allmän princip som berördes av fallet.

Grundlagberedningens förslag till stadgande i regeringsformen innehöll ingen annan begränsning än att en interpellation eller fråga till en minister skulle gälla ”angelägenhet som angår dennes tjänsteutövning”. Enligt beredningen (s. 208) skulle ministrarna svara inför riksdagen för hela sin ämbetsutövning. Något hinder att ta upp enskilda regeringsärenden till granskning genom interpellation eller fråga borde inte finnas. I motsatt fall kunde man enligt beredningen befara att man skulle motverka strävandena att låta konstitutionsutskottets granskning få teknisk-administrativ snarare än politisk inriktning.

Åtgärder och avgöranden av särskilda ärenden av andra myndigheter än regeringen skulle enligt beredningen inte få göras till föremål för interpellation eller fråga. Den fick gälla endast den befattning som ministern hade tagit eller borde ha tagit med ärendena eller med de föreskrifter som reglerar handläggningen av dem. Beträffande domstolars och andra rättstillämpande myndigheters avgöranden innebar detta enligt beredningen att ingenting annat kunde tas upp i en interpellation eller fråga än statsrådets åtgärder med och inställning till de föreskrifter som reglerar handläggningen eller avgörandet av ärendena.

I grundlagspropositionen (s. 428) instämde justitieministern i beredningens synpunkter. Han underströk emellertid samtidigt den begränsning av spörsmålsinstitutets användningsområde som följer av att spörsmål skulle avse statsråds ämbetsutövning. Endast regeringens eller enskilt statsråds beslut och åtgärder eller underlåtenhet att vidta åtgärder som faller under regeringens behörighet skulle få bli föremål för interpellation eller fråga. Andra myndigheters agerande fick inte göras till en huvudsak vare sig i själva spörsmålet eller i den efterföljande debatten. Han tillade att hindret att i interpellation eller fråga direkt till behandling ta upp avgörande av domstol eller annan rättstillämpande myndighet naturligtvis inte fick kringgås på det sättet att ett statsråd tillfrågas om han anser ett visst avgörande lämpligt eller i överensstämmelse med gällande rätt. En annan sak är att ett myndighets-

beslut kan få bilda utgångspunkt för en diskussion om behovet av ändring i lag eller annan författning.

Justitieministern ansåg det inte uteslutet att rätten att rikta spörsmål till statsråd också beträffande partsärenden kan leda till att enskilda personer blir föremål för en uppmärksamhet som upplevs som kränkande. Men han framhöll att också i detta avseende skulle diskussionen i riksdagen vara inriktad på regeringens agerande. Direkt kritik mot eller direkta omdömen om enskilda borde inte få förekomma. Han erinrade också om det allmänna förbudet mot otillbörliga uttalanden i förslaget till RO (RO 2:12) m. m.

Grundlagsförslaget föranledde på denna punkt ingen kommentar under riksdagsbehandlingen.

Genom riksdagsbeslutet intogs bestämmelsen att interpellation och fråga skall avse angelägenhet som angår statsråds tjänsteutövning i RF 12:5, den enda paragraf i regeringsformen som behandlar spörsmålsinstitutet.

Hur denna bestämmelse tillämpas i praxis är självfallet en fråga av stort intresse. Av naturliga skäl är det emellertid svårt att bilda sig någon närmare uppfattning om vilka spörsmål som av konstitutionella skäl inte har fått framställas. Fall där talmannen vägrat proposition på en interpellationsframställning torde inte ha inträffat sedan 1950-talet¹ och i varje fall inte under senare år. Däremot förekommer det enligt uppgift från riksdagsdirektören inte sällan att ett spörsmål efter samråd med kammarkansliet omformuleras innan det framställs.

För att i någon mån belysa gränsdragningen mellan tillåtna och otillåtna spörsmål har en genomgång företagits av frågorna och interpellationerna under 1979/80 års riksmöte samt under hösten 1980. Därvid har sådana spörsmål valts ut för närmare granskning där gränsdragningsfrågorna särskilt kunde tänkas aktualiseras. Endast själva interpellationerna och frågorna samt svaren på dessa har studerats, däremot ej debatterna.

I framställningen behandlas först spörsmål där olika myndigheters prövning av ärenden som rör enskildas förhållanden aktualiseras. Här görs en indelning i sådana ärenden där prövningen ännu pågick vid svarstillfället och sådana ärenden som avgjorts. Därefter behandlas spörsmål om myndigheters verksamhet i övrigt. Slutligen redovisas spörsmål om statliga och enskilda företag.

Först behandlas således ärenden där prövningen på ett eller annat sätt ej kan anses vara avslutad och som gäller enskildas förhållanden. I samtliga exempel i denna kategori har statsråden ej uttalat sig.

I två fall avsåg prövningen tillämpning av lag. Den ena frågan (1980/81:152) gällde ändring i lagstiftningen för att möjliggöra för kommunerna att införa vårdnadsbidrag mot bakgrund av att länsstyrelsen i Västerbotten upphävt ett beslut om kommunal vårdnadsersättning. Socialministern

¹ Se Nils Stjernquist, Riksdagens arbete och arbetsformer. Samhälle och Riksdag IV. Stockholm 1966 s. 89-90.

svarade bl. a. att länsstyrelsens beslut hade överklagats och att frågan således skulle behandlas av regeringsrätten vars prövning borde avvaktas (RD 1980/81:48 s. 96). Den andra frågan (1980/81:162) gällde initiativ till åtgärder för att garantera kvinnor rätt till sjukvårdsersättning i samband med sterilisering. Frågan ställdes med anledning av att berörda myndigheter kommit till olika uppfattningar i ett aktuellt fall. Socialministern hade inhämtat att riksförsäkringsverkets ombudsenhet hade för avsikt att gå in som part i dessa mål för att försöka få fram en enhetlig praxis. Socialministern ansåg sig inte ha anledning att f. n. vidta några åtgärder på området (RD 1980/81:49 s. 8).

I vissa andra fall synes ärendeprovningen inte gälla tillämpning av lag. I ett fall tillfrågades justitieministern om han avsåg vidta åtgärder för att förhindra att polismän tvångsförflyttas på grund av samarbetssvårigheter mot bakgrund av ett beslut att två polismän i Storumans polisdistrikt skall kommenderas att tjänstgöra i ett annat polisdistrikt (1979/80:412 och 413). Justitieministern svarade bl. a. att kommenderingen prövades av JO. Vidare var frågan fortfarande föremål för behandling. Justitieministern fann därför ej anledning till uttalande (RD 1979/80:129 s. 11).

I ett annat fall gällde frågan en planerad flyttning av anställda i AMS egenregiverksamhet (1979/80:483). Arbetsmarknadsministern anförde i sitt svar bl. a. att det ankom på AMS att självt – i enlighet med de riktlinjer som har getts av regering och riksdag – bestämma i vilken utsträckning beredskapsarbeten skall utföras i AMS egen regi. Ett visst riksdagsuttalande som frågeställaren åberopat skulle ges AMS till känna i regleringsbrevet för det kommande budgetåret. Översyn av frågorna pågick inom AMS (RD 1979/80:156 s. 19).

I ett tredje fall rörde frågorna länsstyrelsernas tillämpning av ett riksdagsbeslut om taxitrafiken (1980/81:143 och 154). I sitt svar hänvisade kommunikationsministern till bestämmelsen i RF 11:7 enligt vilken varken regering eller riksdag får bestämma hur en förvaltningsmyndighet skall besluta i särskilda fall i ärenden som rör myndighetsutövning mot enskild eller tillämpning av lag (RD 1980/81:46 s. 11).

När det gäller ärenden rörande enskildas förhållanden som slutgiltigt avgjorts av myndigheterna visar undersökningen att statsråden inte heller anser sig böra uttala sig om dessa ärenden. En fråga i maj 1980 (1979/80:449) gällde om arbetsmarknadsministern avsåg att vidta åtgärder som medverkar till att arbetsförmedlingen iakttar förutsatt neutralitet i arbetskonflikter vid förmedling av beredskapsjobb samt att uraktlåtenhet från arbetsförmedling att lämna skriftlig anvisning inte drabbar beredskapsarbetena. Frågan var föranledd av beslut som fattats inom arbetsmarknadsverket under arbetskonflikten. Arbetsmarknadsministern svarade att de riktlinjer som skall gälla för myndigheternas handlande i samband med arbetskonflikter redan lagts fast. I vanlig ordning ankommer det sedan på myndigheterna att efter självständigt bedömande tillämpa dessa riktlinjer. Några ytterligare åtgärder

var enligt arbetsmarknadsministern mot denna bakgrund inte aktuella (RD 1979/80:146 s. 133).

Ett annat exempel är en interpellation från hösten 1980 (I 1980/81:33) i vilken industriministern bl. a. ombads ge en förklaring till varför fartygskreditnämnden inte följer riksdagens beslut om likställighet i räntehänseende mellan svenska och utländska beställare. Industriministern ansåg sig förhindrad att svara på denna fråga med hänvisning till att regeringskansliets juridiska expertis konstaterat att åtgärder och avgöranden av andra myndigheter än regeringen inte får bli föremål för interpellationer (RD 1980/81:43 s. 35).¹

Ytterligare ett exempel gäller en fråga (1980/81:151) vari sydafrikanska tennisspelares visum för medverkan i tennisturnering Stockholm Open i november 1980 ifrågasattes mot bakgrund av FN:s resolution om apartheid inom idrotten. Utrikesministern meddelade som svar på frågan bl. a. att det tillkom invandrarverket att ensamt fatta beslut i enskilda viseringsärenden.

När det gäller annan verksamhet vid en myndighet än prövning av ärenden ger de observerade fallen en mera otydlig bild i fråga om statsrådets benägenhet att uttala sig. På en fråga (1979/80:222) som gällde en broschyr från konsumentverket uttalade handelsministern att verkligheten gav föga underlag för vad som framfördes i en viss del av denna broschyr (RD 1979/80:61 s. 29).

I ett annat fall tillfrågades kommunikationsministern om han ville medverka till att en planerad förändring av postområdena inom Arvika kommun inte skulle komma till stånd (1979/80:287). Kommunikationsministern anförde i sitt svar bl. a. att han fann det naturligt att postverket fortlopande prövade möjligheterna att bättre anpassa sin organisation till verkets uppgifter inom ramen för de av statsmakterna fastställda riktlinjerna. Han meddelade också att postverket inte hade fattat beslut i dessa frågor (RD 1979/80:83 s. 29).

Ett tredje exempel gäller en fråga om sjuksköterskeutbildningen (1980/81:161). Frågeställaren ifrågasatte det riktiga i att, som förordats i ett förslag till utbildningsplan, grundläggande ämnen i sjuksköterskeutbildningen (anatomi, fysiologi, mikrobiologi) skars ned. Utbildningsministern hänvisade i sitt svar till den gällande befogenhetsfördelningen mellan olika myndighetsnivåer inom högskolan enligt vilken det i detta fall skulle vara UHÅ och SÖ som hade ansvaret för utbildningens innehåll. Det aktuella förslaget stod enligt utbildningsministern inte i strid med de övergripande riktlinjer som regering och riksdag har fastställt för den nya studicorganisationen. Det ankom därför inte på honom att uttala någon uppfattning med

¹ Formuleringen är ordagrant hämtad från grundlagberedningen (s. 208) med undantag av att det i GLB:s betänkande heter "avgöranden av särskilda ärenden".

anledning av den framställda frågan¹ (RD 1980/81:49 s. 4).

Möjligheten att uttala sig om verksamheten inom olika företag framställs i svaren på interpellationer och frågor genomgående som starkt begränsad. Vad först beträffar statliga företag framlade industriministern sin principiella syn i svaret på en fråga (1979/80:260) som gällde skyldigheten för företagsledningarna i statliga företag att rätta sig efter de intentioner för företagandet som regering och riksdag anger. Industriministern anförde i sitt svar följande (RD 1979/80:75 s. 10):

Rune Ångströms fråga är av stor principiell och praktisk betydelse, eftersom den rör de grundläggande principerna för statligt företagande. Vad Rune Ångström ytterst önskar få belyst är statsmakternas möjlighet att generellt, eller i ett enskilt fall, styra ett statsägt aktiebolags handlande. Jag vill därför inledningsvis slå fast att ett aktiebolag, oberoende av vem som äger det, är ett fristående rättssubjekt. Verksamheten regleras bl. a. av aktiebolagslagen vari anges t. ex. hur beslut skall fattas inom ett bolag. En stor del av lagens regler går ut på att skydda bolagets långivare och övriga fordringsägare.

I ett aktiebolag finns tre beslutsorgan som är av intresse i detta sammanhang, nämligen bolagsstämman, styrelsen och verkställande direktören. Kompetensfördelningen mellan dessa organ kan kortfattat beskrivas på följande sätt. Bolagsstämman är det överordnade, i sista hand beslutande organet. Förvaltningen av bolagets angelägenheter ankommer på styrelsen och verkställande direktören, varvid verkställande direktören svarar för den löpande förvaltningen, medan ledningen och förvaltningen i övrigt tillkommer styrelsen. Styrelseledamöternas och verkställande direktörens ställning som förvaltande organ medför att de har förpliktelser inte bara mot bolaget utan även mot t. ex. borgenärer.

Bestämmelser om bolagets verksamhet och verksamhetens syfte kan tas in i bolagsordningen, förutsatt att bestämmelserna inte strider mot aktiebolagslagen eller annan författning. Bolagsordningens föreskrifter är bindande för bolagets styrelse och andra företrädare för bolaget. Beslut om ändring i bolagsordningen fattas av bolagsstämman.

Aktieägarnas rätt att besluta i bolagets angelägenheter utövas vid bolagsstämman. Statens ägarinflytande gör sig sålunda normalt gällande genom bolagsstämman genom bl. a. val av styrelse och möjlighet att i bolagsordningen ta in särskilda bestämmelser om exempelvis målsättning för bolagets verksamhet, m. m. Statsmakterna kan vidare förbehålla sig ett mer långtgående inflytande över ett aktiebolags verksamhet genom att i samband med beslut om anslag uppställa villkor för användningen av lämnat kapitaltillskott. Vidare kan avtal ingås mellan staten och aktiebolaget.

Justitieministern redovisar samma uppfattning som industriministern i ett svar på en annan fråga (1979/80:321) som avsåg vilka konstitutionella möjligheter regeringen har att tillmötesgå riksdagens uttalanden om att särskild hänsyn bör tas till regionalpolitiska synpunkter när det gäller strukturrationaliseringar. Beträffande bolagsstämmans befogenheter görs i

¹ Det är svårt att komma från slutsatsen att utbildningsministern i det föregående faktiskt har uttalat en uppfattning, nämligen i fråga om förslagets överensstämmelse med de övergripande riktlinjerna.

justitieministerns svar följande komplettering till industriministerns svar (RD 1979/80:96 s. 13):

Styrelsen och verkställande direktören är i princip också skyldiga att rätta sig efter de direktiv som bolagsstämman meddelar. Stämman får emellertid inte dirigera förvaltningen i sådan utsträckning att styrelsen förlorar sin ställning som ansvarig handhavare av förvaltningen. Det bör särskilt framhållas att styrelsen och verkställande direktören enligt lagen har förpliktelser inte bara mot bolaget utan också mot utomstående, främst bolagets borgenärer. Lagen förbjuder uttryckligen den som är ställföreträdare för ett bolag att efterkomma föreskrifter som strider mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen.

Spörsmål rörande enskilda företag gällde under den studerade perioden genomgående planerade nedläggningar och strukturrationaliseringar. Ett typiskt exempel är en fråga (1979/80:32) om vad regeringen har gjort och vad regeringen kommer att göra för att förhindra nedläggningen av Esseltes tillverkningsenhet i Gävle. I svaret framhåller industriministern att regeringen inte har några formella möjligheter att förhindra att ett enskilt företag efter lagstadgat samråd med de anställda beslutar om nedläggning av en produktionsenhet (RD 1979/80:16 s. 68). Liknande svar lämnades bl. a. på frågorna 1979/80:70 och 314 (se RD 1979/80:22 s. 78 resp. 96 s. 7).

Ett enskilt företag med speciell ställning är Sveriges Radio. Som svar på en fråga (1979/80:195) angående Sveriges Radios medlemskap i Svenska arbetsgivareföreningen betonar utbildningsministern att Sveriges Radio är ett fristående icke-statligt företag och att det inte ankommer på staten att ge Sveriges Radio några direktiv om vilken arbetsgiversammanslutning som företaget skall tillhöra. När frågor om programmets innehåll aktualiserades i två frågor (1979/80:322 och 539) hänvisade utbildningsministern till att det inte tillkom honom att lägga synpunkter på programverksamheten (RD 1979/80:98 s. 6 resp. 167 s. 126).

Resultatet av denna genomgång är alltså att uttalanden om verksamheten vid olika myndigheter endast förekommit när det gäller handlande av myndigheterna som inte har samband med prövning av ärenden. Även i de påträffade fall där ärendeprövningen är avslutad avstår eller vägrar statsråden att uttala sig. Också i frågor som rör verksamheten vid olika företag – oavsett om de är statliga eller privata – anses det föreligga hinder mot att uttala sig.

Här bör kanske påpekas att frånvaron av meningsyttringar inte innebär att statsråden också avstår från att redovisa vissa faktiska omständigheter av betydelse för frågeställningen. Endast i ett fall – industriministern om fartygskreditnämnden – lämnas inte heller denna typ av information.

Konsekvenser

Som grundlagberedningen påpekade (s. 208–209) kan en interpellation eller fråga aldrig utmyнна i ett ställningstagande av riksdagen. I interpellationsdebatter där företrädare för alla partierna uppträder, kan dock

emellanåt en uppfattning om opinionsläget i riksdagen i dess helhet erhållas även utan en omröstning.¹

I Holmberg/Stjernquists grundlagskommentar framhålls i sammanhanget att yrkande om misstroendeförklaring mot statsråd kan framföras under interpellations- och frågedebatter. Ett sådant yrkande måste emellertid bordläggas vid minst ett och högst två sammanträden innan det prövas.

Väckande av spörsmål

Enligt såväl tidigare (före 1975) som nu gällande bestämmelser skall interpellation ha bestämt innehåll, vara försedd med motivering och beslutas av riksdagen utan föregående överläggning. För att få till stånd en "rationellare användning av frågeinstitutet" föreslog grundlagberedningen bl. a. (s. 288) införande i riksdagsordningen av en rekommendation som innebar att interpellation bara borde väckas i angelägenhet av större allmänt intresse. Beredningen föreslog också att en interpellation skulle mångfaldigas och distribueras till ledamöterna innan den anmälades i kammaren och att den obligatoriskt skall bordläggas en gång. Ändringarna borde enligt beredningen något bidra till att göra riksdagens prövning av anhållan att få ställa interpellation mera reell. Beredningen ville vidare betona vikten av att ledamöterna visade återhållsamhet med att väcka interpellationer mot riksmötets slut och föreslog därför en bestämmelse om att en interpellation som lämnas efter utgången av april skall uppta skälen till att spörsmålet reses först vid denna sena tidpunkt. Beredningens förslag på dessa punkter godtogs av regering och riksdag.

Ändringarna av reglerna för väckande av interpellationer syns knappast ha gjort riksdagens prövning av interpellationsframställningarna mera reell. Liksom tidigare fattas interpellationsbesluten undantagslöst utan omröstning.

Bestämmelsen att skäl måste uppges då en interpellation ingetts till kammarkansliet efter utgången av april månad kan ha bidragit till minskningen under senare år av den redan förut mycket låga interpellationsfrekvensen under maj månad (se underbilaga 1). En genomgång av de interpellationer som ingetts under maj månad sedan 1975 visar att de vanligaste skälen för att en interpellation ställts vid denna tidpunkt är att en händelse som åberopas i interpellationen har inträffat efter april månads utgång. I några fall säger sig interpellanterna först i maj fått kännedom om förhållanden som existerat tidigare. I två fall kan det diskuteras om något skäl över huvud taget uppgetts (interpellation 1976/77:147 och 1978/79:184).

¹ Mera som en historisk notis kan nämnas att under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet förekom i samband med några interpellationsdebatter s. k. massinstämmanden som fick samma politiska betydelse som en omröstning. Se Andrén a.a. s. 208 ff.

Även reglerna om väckande av fråga kvarstår i huvudsak oförändrade i den nya riksdagsordningen. Liksom tidigare skall fråga ha bestämt innehåll och behöver ej beslutas av riksdagen. För att främja en övergång från interpellationer till frågor föreslog grundlagberedningen (s. 288) att också frågan skulle kunna ges en motivering som i förslaget till riksdagsordning betecknades som en "kort inledande förklaring". Ändringen föranledde ingen erinran under den fortsatta behandlingen av förslaget till riksdagsordning.

Besvarande av spörsmål

Liksom tidigare föreligger ingen skyldighet för statsråd att besvara interpellationer och frågor. Till skillnad mot före 1975 måste dock ett statsråd, som inte besvarar en interpellation inom fyra veckor, före utgången av denna tid muntligen meddela riksdagen varför svar uteblir eller anstår. Ett sådant meddelande får ej följas av överläggning. En annan nyhet i de nu gällande bestämmelserna är att interpellationer och frågor förfaller om de inte har besvarats vid det riksmöte då de väcktes.

Några rekommendationer beträffande tidpunkten för besvarande av interpellationer finns inte. För frågorna gäller att de skall besvaras vid en eller två frågestunder varje vecka, om inte särskilda skäl föranleder annat.¹ Enligt grundlagberedningen (s. 289) bör som särskilt skäl räknas möjligheten att samtidigt lämna svar på en interpellation och en fråga som har nära samband med interpellationen. En fråga bör vidare besvaras vid den frågestund som infaller närmast efter sex dagar från det att frågan lämnades in.

Enligt såväl tidigare som nu gällande bestämmelser kan svaret på en interpellation delas ut till ledamöterna i förväg. I sådana fall kan statsrådet begränsa sitt anförande till en sammanfattning av svaret. Bestämmelsen har inte tillämpats under enkammarriksdagens tid.

Möjligheten att lämna interpellationer och frågor obesvarade har under 1970-talet utnyttjats i mycket begränsad utsträckning. Antalet obesvarade interpellationer under perioden 1971–1974 uppgick årligen till mellan en och tre. Från och med 1975 års riksmöte har alla interpellationer besvarats vilket får sättas i samband med införandet av fyraveckorsregeln (se ovan). Antalet frågor som ej besvarats varierar mellan noll (1975/76 och 1976/77) och åtta (1971). De flesta obesvarade frågorna har ställts mot slutet av vårar och höstar. I några fall från senare år är det uppenbart att frågeställningarna förfallit efter det att frågorna ställts. Det gäller t. ex tre frågor från januari

¹ Enligt talmanskonferensens beslut 1978-11-15 skall under en normalvecka interpellationer i första hand besvaras måndagar och fredagar (med början kl. 11 resp. 9), frågor vid frågestund tisdagar (ev. mer än 1 timme med början kl. 15) och torsdagar (högst 1 timme med början kl. 12).

1979 rörande virkesklausulen i det avtal med Norge som inte blev av.

Under åren 1971–1973 besvarades ca 40 % av interpellationerna inom 30 dagar.¹ Under åren 1977 och 1979 – de enda år från senare tid för vilka denna typ av statistik är tillgänglig – lämnades meddelande om att interpellationer inte kunde besvaras inom fyra veckor i 27 resp. 16 % av fallen. Andelen interpellationer som besvarades före utgången av tidsfristen var följaktligen 73 resp. 84 %.² Fyraveckorsregeln har således i realiteten kommit att uppfattas som en stark rekommendation att lämna svar på interpellationerna före utgången av denna tidsfrist.

Bestämmelsen i riksdagsordningen kräver också att anledningen till att svaret på en interpellation dröjer eller uteblir anges. En genomgång, som gjorts av de förseningsmeddelanden som lämnades under 1979/80 års riksmöte, visar emellertid att i sju fall har inget särskilt skäl angetts till varför svaret dröjer.³ Som särskilt skäl har då i tre fall accepterats att svaret på interpellationen enligt överenskommelse med interpellanten lämnas i samband med svaret på en annan interpellation, en annan fråga eller i samband med behandling av ett ärende. De återstående 24 meddelandena fördelar sig tämligen jämnt mellan skäl som rör statsrådets förhållanden, främst tjänstesor, och sådana som gäller att interpellanten inte kan närvara och motta svaret vid en tidpunkt då statsrådet avsett att lämna svaret.

Uppgifter beträffande tidpunkterna för besvarande av frågor lämnades i utskottets granskningsbetänkande förra året (KU 1979/80:50 s. 146). Uppgifterna avsåg hösten 1975, våren 1976, hösten 1977, våren 1979 och hösten 1979. Det framgick bl. a. att andelen frågor som besvarades inom en vecka hösten 1975 och våren 1976 var omkring 60 %. Motsvarande andel låg under hösten 1977 samt under år 1979 mellan 40 och 45 %. Det noterades samtidigt att antalet frågor ökat mellan hösten 1975 och höstarna 1977 samt 1979 med drygt 40 % och mellan våren 1976 och våren 1979 med drygt 50 %.

Beträffande utskottets uttalanden om dröjsmål vid besvarande av interpellationer och frågor hänvisas till s. 37–38 nedan.

Spörsmålsdebatterna

För interpellationsdebatterna gäller inga särskilda regler utan endast de allmänna reglerna i RO 2:10–15. Frågedebatterna är liksom tidigare

¹ Källa: kammarkansliets statistik.

² Källa: KU 1977/78:35, bilaga 11 och 1979/80:50, bilaga 8.

³ Dessa meddelanden återfinns i protokollet på följande ställen:

RD 57 s. 209 (Petri, meddelandet lämnat av 2:e vice talmannen)

RD 98 s. 5 (Söder)

RD 105 s. 5 (Wikström)

RD 108 s. 141 (Ullsten)

RD 132 s. 3 (Bohman)

RD 131 s. 87 (Ullsten)

RD 146 s. 125 (Ullsten).

begränsade till den som framställt frågan och det svarande statsrådet. Deras yttranderätt är vidare begränsad på visst sätt. Det första anförandet från varje talare får räkna högst tre minuter, det andra längst två minuter och varje följande anförande längst en minut.

De nuvarande reglerna för frågedebatterna infördes genom riksdagsbeslut hösten 1972 (KU 1972:33). Under 1971 och våren 1972 gällde att tiden för varje anförande inskränktes till tre minuter och antalet inlägg från frågeställaren begränsades till två. Bestämmelserna betingades av farhågor att plenitiden i enkammaren kunde bli hårt ansträngd. Enligt utskottet var den lösning som valts vid enkammarriksdagens start emellertid inte att betrakta som definitiv. De nya reglerna, som föreslagits såväl av grundlagberedningen som i en motion (fp, c, m, vpk), erbjöd enligt utskottet en väl avvägd form att vidga replikrätten i frågedebatterna utan att förrycka dessa debatters karaktär av korta replikskiften i begränsade ämnen.

Beträffande interpellationsdebatterna skall här nämnas att den genomgång som gjorts av 1979/80 års riksmöte ger vid handen att i drygt en tredjedel av interpellationsdebatterna deltar andra riksdagsledamöter än de som har ställt interpellationerna. De interpellationer som under 1979/80 lockade de flesta antalet debattörer gällde missbruk av alkohol (7 debattörer)¹ och våldspornografiska bilder (6 debattörer).² I den senare av dessa debatter deltog representanter för samtliga partier, i den förra alla utom vänsterpartiet kommunisterna. Mer omfattande (räknat i antal inlägg) än den längsta av dessa båda debatter – alkoholdebatten – var emellertid debatten om sysselsättningen i Lessebo och andra orter i Småland,³ där debatten dock gällde samtidigt lämnade svar på tre interpellationer och tre frågor.

Beträffande frågedebatterna skall endast påpekas att det emellanåt förekommer att frågeställaren i debatten ersätts av annan riksdagsledamot från samma parti.⁴ Riksdagsordningen tillåter egentligen inte sådana byten.

Utvecklingen under enkammarriksdagen

Utvecklingen under 1970-talet kännetecknas av en viss förskjutning från interpellationer till frågor (*tabell 1*). Under de två första riksmötena utgjorde interpellationerna mellan 35 och 40 % av hela antalet spörsmål. Därefter har det endast inträffat under 1975/76 års riksmöte att andelen interpellationer överstigit 30 %. Som redan framhållits hänger denna förskjutning till en mindre del samman med en stagnerande interpellationsfrekvens, till en större del med en ökande frågefrekvens.

¹ Interpellation 65 (samtidigt svar på fråga 129) RD 54 s. 61.

² Interpellation 138 RD 97 s. 185.

³ Interpellation 75, 80, 81 (samtidigt svar på frågorna 140, 150 och 152) RD 55 s. 113.

⁴ Se t. ex. RD 1979/80:167 s. 127, 140, 143 och 190.

Tabell 1. Antal ställda interpellationer och frågor 1971–1979/80

	Interpell.	Frågor	Summa	Andel Interpell.
1971	222	410	632	35 %
1972	238	365	603	39 %
1973	164	374	538	30 %
1974	164	396	560	29 %
1975 ¹	66	216	282	23 %
1975/76	180	382	562	32 %
1976/77	147	492	639	23 %
1977/78	172	519	691	25 %
1978/79	156 ²	556 ²	712	22 %
1979/80	188 ³	523 ³	713	26 %

¹ 1975 års riksmöte omfattade endast våren.

² 28 interpellationer och 32 frågor som ej besvarades på grund av regeringsskiftet har ej medräknats.

³ 9 interpellationer och 15 frågor som ej besvarades på grund av regeringsskiftet har ej medräknats.

Minskningen i interpellationsfrekvensen inträder vid 1973 års riksmöte, då antalet interpellationer går ned från 238 året före till 164. Interpellationerna har vid flera tillfällen senare legat över denna siffra men aldrig över 200. Den förskjutning till frågeinstitutet som därmed ägt rum kan tolkas så att spörsmål som tidigare skulle ha ställts som interpellationer fr. o. m. 1973 blir föremål för frågor. Den förändrade inställningen skulle kunna ses som ett resultat av grundlagberedningens, av utskottet understrukna, uppmaning till partierna att använda frågeinstitutet på ett rationellare sätt (se nedan). Men viktigare har troligen varit den liberalisering av reglerna för frågedebatterna som riksdagen antog hösten 1972. Då beslöts att avskaffa den begränsning till två inlägg från frågeställaren som hade införts vid övergången till enkammarriksdagen. I stället infördes de nu gällande bestämmelserna.

Den ökade frågefrekvensen är särskilt tydlig fr. o. m. 1976/77 års riksmöte. Mellan riksmötena 1975/76 och 1976/77 ökar antalet frågor från 382 till 492. Därefter har antalet frågor varit mer än 500 per riksmöte med ett maximum hittills på 556 under 1978/79 års riksmöte. Förändringen har denna gång inget att göra med regeländringar utan beror på partiernas förändrade "roller" efter regeringsskiftet hösten 1976.

I tabell 2 har enkammartiden indelats i fem perioder med hänsyn till 1) mandatfördelningen mellan partierna, som normalt endast förändras i samband med val,¹ och 2) regeringens sammansättning. För varje riksmöte har, för att utjämna effekten av partiernas olika ledamotsantal, antalet interpellationer och frågor per ledamot beräknats.

¹ Utbrytningen av två ledamöter från vpk skedde under 1976/77 års riksmöte. Tiden före denna utbrytning har inte betraktats som en särskild period i tabell 2.

Tabell 2. Antal ställda interpellationer och frågor per ledamot och riksmöte 1971–1979/80. (1975 års riksmöte ej medtaget.) Partivis.

(I=Interpellationer, F=Frågor)

	m		fp		c		s		vpk		apk	
	I	F	I	F	I	F	I	F	I	F	I	F
1971–1973	0,9	1,9	1,1	2,4	0,8	0,9	0,2	0,3	1,7	3,7	–	–
1974 och 1975/76	0,8	1,5	0,6	2,9	0,7	1,2	0,1	0,4	1,3	2,8	–	–
1976/77–1977/78	0,2	0,9	0,5	1,7	0,4	1,0	0,4	1,4	1,6	5,9	3,8	2,0
1978/79	0,4	1,9	0,2	0,7	0,5	1,5	0,3	1,4	1,6	5,1	5,5	1,5
1979/80	0,4	0,9	0,6	1,6	0,5	1,4	0,4	1,3	2,6	5,6	–	–

Om vi först ser på frågorna kan man konstatera att några större skillnader i frågefrekvens inte finns mellan perioden 1971–1973 och perioden 1974 och 1975/76. Regeringsskiftet 1976 innebär att frågefrekvensen inom moderata samlingspartiet, folkpartiet och centerpartiet sjunker, medan den stiger kraftigt hos socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna. Regeringsskiftet 1978 får till resultat att antalet frågor per folkpartiledamot ytterligare sjunker medan det genomsnittliga antalet frågor från moderata och centerpartistiska ledamöter åter ökar. Frågefrekvensen bland ledamöter från s, vpk och apk förändras inte särskilt mycket. Under den senaste perioden, som omfattar riksmötet 1979/80, har frågefrekvensen inom folkpartiet åter stigit, inom moderata samlingspartiet och centerpartiet på nytt sjunkit, i centerpartiets fall dock högst obetydligt. Socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas frågefrekvens ligger tämligen stilla.

När det gäller interpellationerna är tendenserna i stort sett desamma. I flera fall är emellertid skillnaderna inte lika tydliga som för frågorna.

Spörsmålsfrekvensen för de enskilda partierna varierar således med deras ställning som regerings- eller oppositionsparti. Då ett parti förändras från ett regeringsparti till ett oppositionsparti ökar frekvensen. Motsatsen gäller genomgående då ett parti övergår från oppositionsställning till regeringsställning.

För den totala frågefrekvensen skulle det emellertid inte spela någon roll med ett regeringsskifte, under förutsättning för det första att regeringsunderlagets storlek i riksdagen var detsamma för både den avgående som den tillträdande regeringen och för det andra att skillnaden i frågefrekvens var densamma för alla inblandade partier.

Vid regeringskiftet 1976 ersattes en regering med 156 mandats underlag i riksdagen av en annan regering som vilade på ett stöd från 180 ledamöter. Den första förutsättningen för oförändrad frågefrekvens var alltså inte uppfylld men det större parlamentariska underlaget för regeringen Fäldin I borde ha lett till ett mindre antal frågor. Nu ökade tvärtom frågorna och detta hänger samman med att den andra förutsättningen klart inte gällde. Den

ökade frågefrekvensen för s kompenaserades inte fullt ut av minskningen för m, fp och c. Nettoresultatet av detta blir en ökning av antalet frågor. Till denna ökning bidrog i hög grad också att ledamöter av vänsterpartiet kommunisterna, som stod utanför båda regeringsbildningarna, frågade mera under regeringen Fälldin I än under regeringen Palme.

Vid regeringsskiftet hösten 1978 är det uppenbart att det är regeringsunderlagets kraftigt minskade storlek som för med sig att antalet frågor ökar. Regeringen Fälldin I med stöd av 180 ledamöter ersattes av regeringen Ullsten med stöd av 39 ledamöter. Den motsatta förändringen – ett regeringsunderlag som ökar från 39 till 175 ledamöter – förklarar minskningen av antalet frågor efter regeringsskiftet 1979.

Ett annat sätt att studera utvecklingen under enkammarriksdagens tid är att se hur tidsåtgången i kammaren för interpellationer och frågor har förändrats. *Tabell 3* utvisar i stort sett samma tendenser som tabellen över antalet interpellationer och frågor (tabell 1). Tidsåtgången för interpellationer tenderar att minska mot 1970-talets mitt men ökar åter något mot slutet av decenniet. Debattiden för frågorna förändras ganska litet under de första åren men går upp starkt efter regeringsskiftet 1976¹. Anledningen till den nära överensstämmelsen mellan tabell 1 och tabell 3 är att den genomsnittliga längden av interpellations- och frågedebatterna förändras högst obetydligt under 1970-talet (se tabell 3, högre halvan). Interpellationsdebatterna varar i genomsnitt omkring en halvtimme och frågedebatterna ca 7–8 minuter. Under de senaste riksmötena kan möjligen skönjas en tendens till en viss ökning av spörsmålsdebatternas längd.

Tabell 3. Tidsåtgången (i timmar) för interpellations- och frågedebatter 1971–1979/80

	Interpell.	Frågor	Summa	Andel av riksdagens totala sammantr.-tid	Per interpell.	Per fråga	Per spörsmål
1971	105	47	152	25 %	0,48	0,12	0,25
1972	111	43	154	24 %	0,48	0,12	0,26
1973	74	44	118	19 %	0,46	0,12	0,22
1974	79	41	120	23 %	0,49	0,11	0,22
1975*	31	24	55	15 %	0,47	0,11	0,20
1975/76	87	33	120	19 %	0,48	0,09	0,21
1976/77	72	90	162	30 %	0,49	0,18	0,25
1977/78	83	58	141	22 %	0,48	0,11	0,21
1978/79	86	73	159	25 %	0,55	0,13	0,22
1979/80	99	67	166	28 %	0,52	0,13	0,24

Källa: Kammarkansliets statistik

* 1975 års riksmöte omfattade endast våren.

¹ Uppgiften för debattiden för frågorna under 1976/77 års riksmöte torde dock vara för hög.

Av betydelse för arbetsplaneringen i både riksdagen och regeringskansliet är hur spörsmålen fördelar sig i tiden. Om tillströmningen av interpellationer och frågor är jämn under den tid riksdagen är samlad underlättas självfallet arbetet med spörsmålen i kanslihuset samtidigt som det blir lättare att få utrymme i riksdagens arbetsschema för spörsmålsdebatterna. Med hjälp av två tabeller skall spörsmålen fördelning dels mellan vår och höst (*tabell 4*), dels mellan de månader då riksdagen är samlad (*tabell 5*) belysas.

Tabell 4. Spörsmålen fördelning mellan vår och höst åren 1971–1979

	Antal	Interpellationer därav		Antal	Frågor därav	
		Vår	Höst		Vår	Höst
1971	222	56 %	44 %	410	67 %	33 %
1972	238	57 %	43 %	365	62 %	38 %
1973	164	54 %	46 %	374	64 %	36 %
1974	164	51 %	49 %	396	59 %	41 %
1975	141	47 %	53 %	373	58 %	42 %
1976	170	62 %	38 %	388	58 %	42 %
1977	186	44 %	56 %	554	59 %	41 %
1978	162	42 %	58 %	507	58 %	42 %
1979	166	37 %	63 %	565	61 %	39 %
1971–1979	1 613	50 %	50 %	3 932	61 %	39 %

Av samtliga interpellationer under 1970-talet har hälften ställts under våren och hälften under hösten. Fördelningen för frågorna är i genomsnitt 60 % på våren och 40 % på hösten. Tabellen visar också att det under 1970-talet skett en förskjutning mot hösten. Denna förskjutning är för interpellationernas del kontinuerlig. Andelen interpellationer på hösten ökar med ett par procent för varje år bortsett från 1972 och 1976. Tendensen är inte lika tydlig när det gäller frågorna.

Förskjutningen hänger till stor del samman med omläggningen av riksdagsåret. Av den månadstatistik som presenteras i *underbilaga 1* framgår att det knappast ställdes några interpellationer under december månad före 1975. Anledningen var självfallet att utsikterna att få svar före riksdagens slut, då interpellationen i praktiken förföll, inte var stora. Efter 1975 har andelen interpellationer som ställts under denna månad ökat påtagligt samtidigt som interpellationsfrekvensen under januari minskat.

Tabell 5 visar att mönstret i fördelningen av interpellationer och frågor över året är olika. För interpellationernas del är frekvensen högst under januari och oktober och därefter sjunkande under våren resp. hösten. Tendensen är särskilt markant under hösten. Det högsta månadsvärdet noteras för oktober då 28 % av interpellationerna väcks.

För frågornas del är variationerna inte lika starka. Under vårmånaderna är i själva verket tillströmningen av frågor mycket jämn. Hösten är något

Tabell 5. Spörsmålen fördelning mellan de månader som riksdagen sammanträder

Totalt för åren 1971–1979.

	Interpellationer		Frågor	
	Antal	%	Antal	%
Jan	232	14	484	12
Feb	201	13	482	12
Mars	191	12	520	13
April	155	10	405	10
Maj	32	2	490	13
Juni	3	0	–	–
Okt	448	28	600	15
Nov	281	17	706	18
Dec	70	4	245	6
Summa	1 613	100	3 932	99

ojämnare med november som en topp (18 %), inte bara för hösten utan även för hela året. Oliktigheterna mellan interpellationerna och frågorna beror självfallet på skillnaderna i reglerna för besvarandet.

Spörsmålen fördelning på statsråd och departement

En interpellation eller en fråga riktas till det statsråd som i regeringen ansvarar för det område inom vilket spörsmålet faller. Om den som fått interpellationen eller frågan inte är det statsråd som med hänsyn till de regler¹ som uppställts inom regeringen för arbetsfördelningen mellan statsråden skall besvara spörsmålet, överlämnas spörsmålet till "rätt" statsråd. Sådana överlämnanden förekommer inte sällan och torde vanligen bero på att det inte från början är klart vilket statsråd som skall besvara spörsmålet därför att frågeställningen i interpellationen eller frågan knyter an till flera statsråds ansvarsområden.

Som bekant får statsråden högst olika antal frågor och interpellationer. Av tabell 6, som avser 1979/80 års riksmöte, framgår att industriministern fick flest spörsmål, närmare en femtedel av alla interpellationer och frågor. Kommunikationsministern kom därefter med drygt 10 % av alla besvarade spörsmål. Dessa båda statsråd svarar tillsammans för 30 % av alla interpellationer och frågor.

¹ Departementsförordningen (1963:214) samt statsministerns förordnanden enligt RF 7:5 att ärende eller grupp av ärende, som hör till visst departement, skall föredragas av annat statsråd än departementschefen.

Tabell 6. Antalet interpellationer och frågor som besvarats av resp. statsråd vid 1979/80 års riksmöte. Rangordnade efter spörsmålsfrekvens

Statsråd	Interpell.	Frågor	Summa	%	Svar	I % av summa spörsmål
Industrimin.	44	87	131	18,5	92	70,2
Kommunikationsmin.	13	69	81	11,5	71	87,7
Jordbruksmin.	18	44	62	8,8	55	88,7
Utrikesmin.	16	33	49	6,9	42	85,7
Arbetsmarknadsmin.	11	34	45	6,4	44	97,8
Justitiemin.	9	36	45	6,4	39	86,7
Utbildningsmin.	9	26	35	5,0	35	100
Budgetmin.	5	26	31	4,4	29	93,5
Britt Mogård	10	20	30	4,2	29	96,7
Elisabet Holm	8	21	29	4,1	22	75,9
Carl Axel Petri	4	23	27	3,8	27	100
Handelsmin.	3	23	26	3,7	24	92,3
Socialmin.	11	14	25	3,5	22	88,0
Statsmin.	2	14	16	2,3	15	93,8
Bostadsmin.	6	10	16	2,3	13	81,3
Försvarsmin.	4	11	15	2,1	14	93,3
Karin Andersson	1	11	12	1,7	11	91,7
Kommunmin.	4	7	11	1,6	11	100
Ekonomimin.	5	2	7	1,0	7	100
Olof Johansson	2	5	7	1,0	7	100
Georg Danell	3	3	6	0,8	6	100
Summa	188	519	707	100	615	87,0

Tabellen visar också i vilken utsträckning som statsråden gav gemensamma svar på två eller flera spörsmål. För alla de 707 spörsmålen gäller att de besvarades genom 615 svar. Antalet svar uppgick alltså till 87 % av antalet spörsmål. De statsråd som fått många interpellationer och frågor kunde av naturliga skäl begagna sig av denna möjlighet oftare än statsråd med få spörsmål. Industriministern minskade sålunda antalet svar från tänkbara 131 till faktiska 92 (ca 30 %) vilket är mer än för något annat statsråd. Möjligheten att besvara flera spörsmål gemensamt utjämnar följaktligen något den ojämna arbetsbelastningen mellan statsråden i fråga om interpellationer och frågor.

Fördelningen av spörsmålen mellan statsråden är naturligtvis en följd av den dagspolitiska utvecklingen och varierar därför sannolikt år från år. Det är därför av intresse att följa utvecklingen under en något längre tid. Denna redovisning skall emellertid göras på departements- och inte på statsrådsnivå, beroende bl. a. på att statsrådets ansvarsområden har förändrats mer under senare år än departementens.

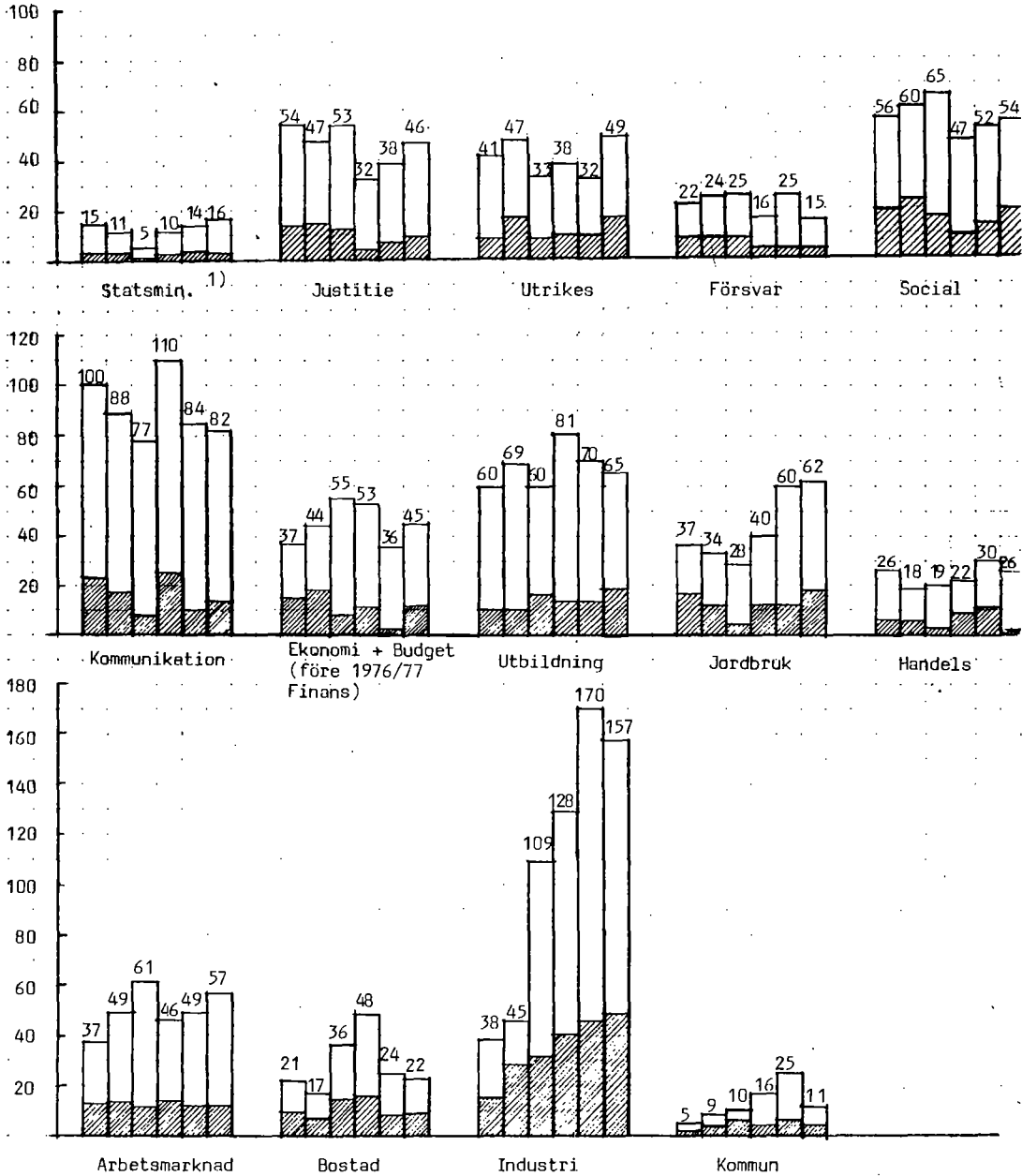
Uppgifterna i diagram 3 avser perioden sedan de senaste större förändringarna i departementsindelningen företogs vilket skedde den 1 januari 1974. Från redovisningen har dock undantagits 1975 års riksmöte som ju

Diagram 3. Antal besvarade spörsmål departementsvis 1974–1979/80 (1975 års riksmöte ej medräknat).

Staplarna representerar från vänster räknat: 1974, 1975/76, 1976/77, 1977/78, 1978/79, 1979/80.

Streckad stapeldel = antal interpellationer

Ofylld stapeldel = antal frågor

¹ Inkluderar spörsmål besvarade av samordningsministrar.

endast omfattade våren 1975. Även efter den 1 januari 1974 har departementsindelningen ändrats en gång, nämligen när finansdepartementet i november 1976 delades upp på ekonomi- och budgetdepartementen. För att få jämförbarhet med perioden före uppdelningen har därför i diagram 3 siffrorna för ekonomi- och budgetdepartementen lagts samman. Vissa ärendefördelningar har också ägt rum mellan departementen under senare år. De enda av dessa som kan ha någon betydelse för jämförelsen mellan åren är att de regionalpolitiska frågorna (inkl. frågor om hantverk, företagarföreningar m. m.) flyttades från arbetsmarknads- till industridepartementet den 1 maj 1977, de kyrkliga frågorna från utbildnings- till kommundepartementet den första juni 1977 samt alkoholfrågorna (utom tillverkning och försäljning) från budget- till socialdepartementet den 1 januari 1978.

Av diagram 3 kan utläsas att den ökning av spörsmålen som ägt rum sedan 1976/77 (jfr tabell 1) nästan helt och hållet faller på industridepartementet. Under de två första riksmötena som undersökts bereddes ett förhållandevis litet antal interpellationer och frågor inom industridepartementet. Fr. o. m. 1976/77 har industridepartementet haft det klart högsta antalet spörsmål. Under 1978/79 och 1979/80 var antalet ungefär dubbelt så stort som för kommunikationsdepartementet som hade näst flest spörsmål.

Vissa mindre ökringar under undersökningsperioden kan också urskiljas för jordbruksdepartementet och möjligen för arbetsmarknads- och kommundepartementen. För kommunikationsdepartementets del har vidare svängningarna mellan åren varit ganska stora. Huvudintrycket i övrigt är emellertid att situationen för flertalet departementet har varit påfallande stabil när det gäller tillströmningen av interpellationer och frågor.

Beredningen av svaren på spörsmålen

För beredningen av svaren på interpellationer och frågor finns för samtliga departement gemensamma anvisningar endast i fråga om delning. Enligt dessa anvisningar (daterade 1979-11-07) skall svar på interpellationer och frågor delas i samma utsträckning som propositioner, lagrådsremisser, förordningar och kommittédirektiv. Handläggningen torde även i övrigt följa ungefär samma mönster i de olika departementen. En redogörelse skall lämnas för handläggningen inom de två mest belastade departementen, industri- och kommunikationsdepartementen.

Inom industridepartementet har expeditionschefen upprättat promemrior om besvarande av interpellationer resp. besvarande av frågor. Av dessa båda promemrior framgår att när en interpellation eller fråga kommer in till industriministern, registreras den av statsrådets sekreterare. Sekreteraren utser även handläggare, som skall utarbeta förslag till svar, och bestämmer datum för besvarandet. Spörsmålet delas sedan inom departementet till samtliga chefstjänstemän, enhets- och sekretariatschefer m. fl. Handlägg-

ren utarbetar därefter ett förslag till svar som först går på intern delning inom departementet. Efter att synpunkter kommit in utarbetar handläggaren ett nytt förslag till svar som sedan skall gå på delning inom regeringskansliet. Tiden, inom vilken erinringar mot svaret skall lämnas, bör enligt dessa PM vara ett par dygn för interpellationer och minst ett dygn för frågor. En slutlig version av svaret utarbetas därefter. Senast 24 timmar före interpellations-svarets avlämnande skall riksdagen erhålla svaret. För frågesvar gäller att riksdagen skall ha svaret senast en timme före frågestundens början. Svaren läggs i tre olika kuvert, som genom riksdagens försorg distribueras till interpellanten/frågeställaren, kammarskansliet och massmedia. Hos statsrå-dets sekreterare arkiveras interpellationen/frågan, det slutgiltiga svaret, bakgrundsmaterial, det förslag till svar som gått på delning i regeringskan-sliet samt återsända delningsexemplar med ändringsförslag. Från kommu-nikationsdepartementet har lämnats följande uppgifter om handläggningen av interpellationer och frågor.

Ett spørsmål som kommit in till kommunikationsministern registreras först av statssekreterarens sekreterare och fördelas på enhet. Det kopieras till bl. a. statsrådet, statssekreteraren, informationssekreteraren och chefen för den enhet som berörs. En handläggare vid enheten får i uppgift att utarbeta förslag till svar. Förslaget föredras för statssekreteraren, vid behov för kommunikationsministern. Det eventuellt omarbetade svaret går därefter på den föreskrivna delningen inom regeringskansliet och departementet.

Delningstiden för frågesvar är, om möjligt, tre fyra dagar men många gånger måste delningstiden göras kortare. För interpellationssvar är delningstiden längre. Då reaktionerna inkommit utarbetar den ansvarige handläggaren den slutliga versionen av svaret och föredrar detta inför statsrådet, som ger "klarsignal".

Svar på interpellationer tillhandahålls riksdagen dagen innan kommu-nikationsministern lämnar svaret i kammaren, vid behov sänds svaret till hemadressen, exempelvis i samband med helger.

Svar på frågor tillhandahålls tre timmar före frågestundens början.

Svaren läggs i tre olika kuvert, som genom riksdagens försorg distribueras till interpellanten/frågeställaren, kammarskansliet och referentläktaren.

I arkivet som finns hos statssekreterarens sekreterare läggs förutom spørsmålet och svaret även den promemoria som i allmänhet upprättas samt vissa viktigare delningsexemplar t. ex. statsrådsberedningens och samord-ningskansliernas. De arkiverade delningsexemplaren gallras ut efter ett år.

För de handlingar som departementen upprättar och inforrar i samband med utarbetande av svar på spørsmål gäller reglerna i 2 kap. tryckfrihetsför-ordningen. Ett yttrande eller en promemoria över ett spørsmål som inforras utanför regeringskansliet t. ex. från en myndighet blir sålunda allmän i och med att yttrandet eller promemorian kommit in till departementet. Handlingar som kommer till inom regeringskansliet t. ex. arbetspromemo-

rior, förslag till svar, delningsexemplar blir inte allmänna såvida de inte tas om hand för arkivering.

Problem och reformförslag under 1970-talet

Grundlagberedningen (s. 287) fann anledning till kritik mot frågeinstitutet i främst två hänseenden. För det första ansåg man inom beredningen att det förelåg ett visst *missbruk av frågeinstitutet*. Enligt utredningen hade interpellationen inte tillfyllest markerats som och lämpats till ett instrument i angelägenheter av mera allmänt intresse. Interpellationsformen används inte sällan i fall då den enkla frågan hade bort anlitas, och vice versa. För det andra menade beredningen att spörsmålen blivit ett problem vid *riksdagens arbetsplanering*. Enligt beredningen tillgodosåg de dåvarande föreskrifterna inte tillräckligt ett behov att hålla inom rimliga gränser den tid som i riksdagen sammanlagt kunde anslås till att besvara frågor och interpellationer.

Mot denna bakgrund utarbetades inom utredningen ett förslag som innebar övergång till ett system med tre frågeformer: interpellationer, frågor försedda med en kortare motivering och enkla frågor. Enligt förslaget skulle det krävas anslutning från minst tio riksdagsledamöter för att en interpellation skulle få framställas. Vid remiss av förslaget till riksdagens partigrupper fick förslaget ett blandat mottagande. Mot den föreslagna utformningen av interpellationsinstitutet riktades kritik som bl. a. gick ut på att begränsningen av rätten att interpellera kunde tänkas leda till att högst välmotiverade aktioner av enskilda ledamöter stoppades. Från flera håll vitsordades emellertid att användningen av frågeinstitutet inte var konsekvent.

Beredningen övervägde därefter uppslaget att överlåta åt ett förtroendevärdt organ att ge tillstånd till interpellationer. Man tänkte sig att redan en minoritet inom detta organ skulle kunna bevilja tillstånd. Beredningen fann emellertid att inte heller detta förslag skulle gå fritt från kritik.

Beredningen nöjde sig i detta läge med att föreslå vissa mindre förändringar för vilka tidigare redogjorts. Beredningen ansåg sig kunna räkna med medverkan från partigruppernas sida för att få till stånd en rationellare användning av frågeinstitutet. Enligt beredningen borde riksdagen avvakta verkningarna av dessa förändringar innan mera genomgripande reformer av spörsmålsinstitutet övervägdes. Även utskottet (KU 1973:90 s. 87) underströk vikten av att partigrupperna verkar för en rationellare användning av frågeinstitutet.

I ett par motioner från senare år diskuteras den *arbetsbelastning för statsråden* som besvarandet av ett ökande antal spörsmål innebär. Enligt motionen 1978/79:1102 av Gunnar Richardson (fp) skulle det finnas anledning att undersöka hur frågeinstitutet skulle kunna utvecklas ytterligare utan att det leder till att statsrådets arbetstid i än högre grad skulle komma att bindas till riksdagens frågestunder. Den möjlighet som då står till buds är

enligt motionären att låta statsråden besvara vissa frågor skriftligt. Konstitutionsutskottet (KU 1978/79:29) avstyrkte enhälligt motionen med motive-ringen att en begränsning av riksdagsledamöternas möjligheter att få till stånd muntlig debatt med statsråd i aktuella politiska frågor skulle leda till en inskränkning i riksdagens kontrollmakt. Utskottet ville dock inte utesluta att frågeinstitutets praktiska tillämpning kan behöva ses över i framtiden. Riksdagen följde utskottet.

I motion 1979/80:457 av Anders Gernandt (c) uttalas förhoppningen att det skulle kunna uppnås en viss återhållsamhet i antalet interpellationer och frågor. En övergång till enbart skriftliga svar är enligt motionären helt orimligt. En förkortning av debatttiden skulle eventuellt kunna övervägas. I konstitutionsutskottets betänkande (KU 1979/80:44) upprepas i stort sett argumenteringen från föregående år. En begränsning av riksdagsledamöternas möjligheter att få till stånd muntlig debatt med statsråd borde enligt utskottet inte komma i fråga utan mycket starka skäl. Den praktiska tillämpningen, t. ex. vad gäller debattreglerna, kunde dock behöva prövas. Utskottet erinrade i sammanhanget om den arbetsgrupp som tillsatts inom utskottet för att se över frågor om riksdagens arbetsformer. På utskottets enhälliga förslag avslogs motionen av riksdagen.

Ett annat problem, som varit föremål för diskussion i riksdagen vid flera tillfällen under senare år, gäller *dröjsmål med besvarande* av interpellationer och frågor. Problemet togs upp i en fråga (1976/77:431) till statsminister Fäldin av herr Pettersson i Lund (s) i maj 1977 (RD 1976/77:132 s. 101). Frågeställaren, som återopade statistik från 1976 och 1977, ansåg att det hade skett en försämring sedan den borgerliga regeringen trätt till. Statsministern svarade att en genomgång som han själv låtit göra visade att många frågor hade besvarats efter den tid på en vecka som riksdagsordningen rekommenderat. Enligt statsministern var det troligt att förseningarna i en del fall berodde på att det hade visat sig svårt att finna en tid för svar som passade både frågeställare och statsråd. Det hade också hänt att frågestunden inte hade räckt till för de svar som har varit klara att avlämnas. Statsministern pekade också på att antalet frågor ökat med 25 % från de fyra första månaderna 1976 till samma period 1977.

Problemet med försenade svar på frågor och interpellationer har därefter tagits upp av konstitutionsutskottet under granskningsarbetet 1978 och 1980. Vid 1978 års granskning (KU 1977/78:35 s. 16–18) anförde utskottet bl. a. följande:

Enligt utskottet är det självfallet omöjligt att helt undvika vissa tidsöverdrag när det gäller besvarandet av interpellationer och frågor. Det kan t. ex. vara sjukdomsfall eller utrikes tjänsteresa som nödvändiggör senareläggning av svar, vilket i sin tur sammanhänger med antingen vederbörande statsråds eller frågeställares förhållanden. Även måste hänsyn tas till det stora antalet interpellationer och frågor som förekommit under senare år. Det kan särskilt under mycket arbetstyngda perioder vara svårt att vid planeringen av

kammararens arbete få tid för alla interpellations- och frågedebatter. Utskottet vill dock framhålla angelägenheten av att tidsöverdrag i möjligaste mån undviks. Inte minst ur allmänhetens synpunkt är det av stor vikt att en fråga inte har förlorat sin aktualitet när den besvaras.

I en reservation (7 s) föreslogs bl. a. följande tillägg till utskottets skrivning på denna punkt:

Utskottets granskning har som tidigare framgått givit vid handen att påfallande många tidsöverdrag beträffande svar på frågor förekommit under hösten 1977. Inte mindre än 48 frågor besvarades först inom tre veckor eller längre tid, i några fall efter hela 5–7 veckor. Utskottet anser denna utveckling oroande och synnerligen otillfredsställande.

Riksdagen anslöt sig till utskottets skrivning.

I stort sett samma synpunkter anfördes av utskottet då frågan togs upp igen i 1980 års granskning (KU 1979/80:50 s. 13). Utskottet var denna gång enhälligt.

Bland de andra frågor som har varit aktuella under 1970-talet skall här endast nämnas två som togs upp i följdmotioner till grundlagspropositionen våren 1973. I motion 1973:1886 av herr Molin (fp) föreslogs som en ytterligare förenkling av kammararbetet att *beslut om att interpellation får framställas skall fattas av talmannen i stället för av riksdagen*. Konstitutionsutskottet (KU 1973:26 s. 87) erinrade om att en interpellation, innan den anmäls av talmannen, skall delas ut till ledamöterna. Enligt utskottet skulle riksdagens ställningstagande till frågan om en interpellation skall få framställas härigenom underlättas. Utskottet avstyrkte enhälligt motionen. I ett särskilt yttrande av herr Molin, vilket rörde direktiven till den utredning om riksdagens arbetsformer som utskottet hade förordat, framhölls att den föreslagna utredningen även borde pröva detta uppslag i syfte att förenkla riksdagsarbetet.

I den andra motionen, 1973:1862 av herr Ahlmark m. fl. (fp), kritiserades förslaget att meddelande från statsråd varför svar på interpellation uteblir eller anstår inte får följas av överläggning. Motionärerna ansåg att *överläggning om meddelande om interpellation borde få äga rum*, dock endast mellan statsrådet och interpellanten och med samma tidsbegränsningar som gäller vid frågedebatt. Utskottet (KU 1973:26 s. 88) framhöll att regeln om att debatt ej får följa på dessa meddelanden har visst samband med regeln om att skyldighet inte föreligger för ett statsråd att besvara en interpellation. Sistnämnda regel skulle enligt utskottet bli verkningslös om någon form av debatt tilläts när dessa meddelanden lämnas. Utskottet erinrade även om en interpellants möjlighet att vid uteblivet svar i stället rikta en fråga till statsrådet. På utskottets enhälliga förslag avslogs motionen av riksdagen.

Internationell utblick¹

Spörsmålsinstitut av något slag finns i de flesta länder med parlamentariskt styrelseskick. Särskilt i länder som bygger på den brittiska parlamentariska traditionen utgör spörsmålsinstitutet ett av de mest karakteristiska inslagen i parlamentets kontroll av regeringen. I länder med s. k. maktbalanssystem (makten delad mellan en folkvald president och parlamentet) saknas i allmänhet spörsmålsinstitut. Så är t. ex. fallet i Förenta staterna.

Alla nordvästeuropeiska länder har liksom Sverige mer än ett spörsmålsinstitut. I flera fall rör det sig om tre eller flera frågeformer. Den principiellt sett viktigaste skillnaden mellan dessa olika frågeformer är om de inbegriper någon sanktionsmöjlighet, t. ex. en omröstning. I de flesta andra länder i Nordvästeuropa finns till skillnad från i Sverige ett spörsmålsinstitut som tillåter att debatten avslutas med en votering som gäller regeringens handlande i den fråga som debatterats eller parlamentets förtroende för regeringen över huvud taget. Denna frågeform kallas i allmänhet för interpellation. Interpellation i den svenska formen, dvs. med möjlighet till allmän debatt men ingen förtroendevotering eller annan sanktion, finns endast i Österrike. Trots skillnaden skall dock det svenska interpellationsinstitutet jämföras med dess namn i andra länder.

Frågor

Som så många andra parlamentariska sedvänjor uppstod frågeinstitutet i Storbritannien. En särskild procedur har funnits sedan 1849, då svaren började lämnas vid särskilda frågestunder (question time). 1902 infördes möjligheten att begära skriftliga svar. Sedan detta år har det också varit tillåtet för ministrarna att vid tidsbrist lämna skriftliga svar.

Liksom i Storbritannien finns i flera andra länder möjlighet för frågeställaren att begära skriftligt i stället för muntligt svar på frågor. Så är t. ex. fallet i Danmark och Norge. I Finland kan frågor ställas muntligt eller skriftligt. De skriftliga frågorna kan besvaras skriftligt eller muntligt, de muntliga endast muntligt.

Muntliga svar lämnas i de flesta länder vid en frågetimme en gång i veckan. Så är fallet i Danmark, Nederländerna, Norge och Västtyskland. I det engelska parlamentet anordnas en frågestund fyra gånger i veckan.

Den tid som ministrarna får på sig att förbereda frågesvaren varierar starkt. En ytterlighet representeras av det österrikiska nationalrådet där svaren på muntliga frågor måste lämnas vid det sammanträde då frågorna ställs. I Danmark skall muntliga svar lämnas på frågor som inlämnats senast 48 timmar före frågetimmen. Skriftliga svar skall lämnas inom sex dagar. Liknande regler finns i Storbritannien. Skriftliga svar får i vissa länder ta lång

¹ Avsnittet bygger i huvudsak på uppgifter ur *Parliaments of the World*, ed. by V. Herman & F. Mendel, London: Macmillan, 1976. Tabell 64.

tid, två veckor i Västtyskland och tre i Nederländerna. I Finland där svaren på skriftliga frågor kan vara både skriftliga och muntliga får svaren dröja upp till 30 dagar.

I flertalet länder tillåts frågeställaren att ställa en eller två kompletterande frågor. Knappast något land har dock så generösa regler för ytterligare inlägg från frågeställaren som Sverige.

Begränsningar i parlamentsledamöternas rätt att ställa frågor är inte vanligt förekommande.

I Västtyskland kan en ledamot inte ställa fler än två muntliga frågor per vecka. Skriftliga frågor (kleine Anfragen) kräver anslutning från minst 26 ledamöter.

I Storbritannien finns flera slags begränsningar i möjligheterna att få muntliga svar.¹ En ledamot får t. ex. inte ställa mer än ett visst antal frågor för muntligt besvarande under en period av tio sammanträdesdagar. F. n. får åtta frågor ställas under en sådan period, dock ej fler än två frågor någon viss dag och inte mer än en fråga till en viss minister. En annan begränsning gäller ämnet för frågorna. På liknande sätt som i Sverige måste spörsmålen handla om frågor som ministrarna är ansvariga för eller som de kan göras ansvariga för genom lagstiftningsåtgärder eller administrativa avgöranden. Vidare får en viss fråga inte ställas mer än en gång under en parlamentssession. Detta förbud gäller dock inte om frågan förblivit obesvarad efter tre månader. Slutligen tillämpas ett system för besvarande av frågor som i stora drag innebär följande. Departementen delas upp i fyra grupper. Varje grupp av departement har en viss fast dag i veckan (måndag, tisdag, onsdag eller torsdag) då frågorna till dessa departement skall besvaras. Då tiden för besvarande av frågorna, 45–55 minuter per dag, i allmänhet är för kort i förhållande till antalet frågor, måste man också fastställa i vilken ordning frågorna skall tas upp. Detta sker genom att de departement som ingår i gruppen ordnas i en viss följd, som sedan roteras vecka för vecka. Om t. ex. en viss grupp består av departementen A, B, C och D besvaras den första veckan frågorna i ordningen A, B, C och D. Om då endast svar lämnas på frågorna till departementen A och B kommer departementen vid nästa frågestund en vecka senare att tas upp i ordningen C, D, A och B. Lämnas då endast svar på frågorna till C-departementet, blir ordningen mellan departementen vid den därpå följande frågestunden D, A, B, C etc. Systemet för gruppindelning av departementen och ordningsföljden mellan dem revideras i allmänhet flera gånger om året. Till sist skall nämnas att något tvång att besvara ställda frågor ej föreligger. Till skillnad från i Sverige utnyttjas denna regel för att åstadkomma ytterligare starka begränsningar i besvarandet av frågor.

¹ Detta avsnitt bygger på R. Borthwick. "Questions and Debates" i *The House of Commons in the Twentieth Century* ed. by S. A. Walkland (Oxford: Clarendon Press, 1979) och N. Chester "Questions in the House" i *The Commons in the Seventies* ed. by S. A. Walkland & M. Ryle (Glasgow: Fontana/Collins; 1977).

Interpellationer

I flera länder krävs anslutning från mer än en ledamot för att en interpellation skall få väckas. Av de nordiska länderna är det dock endast Finland som har en sådan regel. Där krävs att minst 20 ledamöter har undertecknat interpellationen. I Västtyskland och Österrike finns liknande bestämmelser. I båda dessa länder finns två former av interpellationer. Den ena innebär att ett frågesvar övergår i en allmän debatt på begäran av ett visst antal ledamöter (i Västtyskland 26). Den andra formen är ett självständigt institut, i Förbundsdagen kallat Grosse Anfrage. Ett antal ledamöter (i Västtyskland 26) riktar en fråga till regeringen och frågesvaret följs av debatt.

Som framhölls tidigare har de flesta länder regler som möjliggör att en interpellationsdebatt avslutas med en förtroendestämning. Så är fallet i Belgien, Danmark, Finland och Nederländerna. I Norge kan förslag framställas under interpellationsdebatten. Förslaget kan överlämnas till ett utskott, till regeringen, bli bordlagt för senare behandling eller behandlas genast. Liknande regler gäller för Grosse Anfrage i Förbundsdagen.

Gemensamt för interpellationsinstitutet i dessa länder är att det begagnas tämligen sparsamt och endast i frågor av större politisk betydelse.

Underbilaga 1 A

Interpellationernas fördelning mellan de månader som riksdagen sammanträtt åren 1971–1979

	J	F	M	A	M	J		O	N	D	Summa
1971	33	29	35	18	8	1		65	32	1	222
	15 %	13 %	16 %	8 %	4 %	0 %		29 %	14 %	0 %	99 %
1972	34	43	24	31	3	–		63	40		238
	14 %	18 %	10 %	13 %	1 %			26 %	17 %		99 %
1973	27	26	16	16	2	2		52	23		164
	16 %	16 %	10 %	10 %	1 %	1 %		32 %	14 %		100 %
1974	29	12	22	15	5	–		64	17		164
	18 %	7 %	13 %	9 %	3 %			39 %	10 %		99 %
1975	27	12	7	18	2	–		45	26	4	141
	19 %	9 %	5 %	13 %	1 %			32 %	18 %	3 %	100 %
1976	25	35	25	17	3	–		30	27	8	170
	15 %	21 %	15 %	10 %	2 %			18 %	16 %	5 %	102 %
1977	23	17	25	15	2	–		60	25	19	186
	12 %	9 %	13 %	8 %	1 %			32 %	13 %	10 %	98 %
1978	20	11	19	15	3	–		33	44	17	162
	12 %	7 %	12 %	9 %	2 %			20 %	27 %	10 %	99 %
1979	14	16	18	10	4	–		36	47	21	166
	8 %	10 %	11 %	6 %	2 %			22 %	28 %	13 %	100 %
Summa	232	201	191	155	32	3		448	281	70	1 613
	14 %	13 %	12 %	10 %	2 %	0 %		28 %	17 %	4 %	100 %

Frågornas fördelning mellan de månader som riksdagen sammanträtt åren 1971–1979

	J	F	M	A	M	J		O	N	D	Summa
1971	39 10 %	54 13 %	82 20 %	40 10 %	61 15 %	–		60 15 %	60 15 %	14 3 %	410 101 %
1972	34 9 %	68 19 %	46 13 %	48 13 %	30 8 %	–		57 16 %	68 19 %	14 4 %	365 101 %
1973	62 17 %	53 14 %	50 13 %	32 9 %	41 11 %	–		40 11 %	85 23 %	11 3 %	374 101 %
1974	49 12 %	43 11 %	48 12 %	32 8 %	62 16 %	–		79 20 %	76 20 %	7 2 %	396 101 %
1975	60 16 %	42 11 %	28 8 %	54 14 %	32 9 %	–		74 20 %	64 17 %	19 5 %	373 100 %
1976	51 13 %	48 12 %	46 12 %	40 10 %	40 10 %	–		52 13 %	69 18 %	42 11 %	388 99 %
1977	64 12 %	63 11 %	78 14 %	48 9 %	76 14 %	–		115 21 %	62 11 %	48 9 %	554 101 %
1978	46 9 %	49 10 %	56 11 %	66 13 %	77 15 %	–		58 11 %	113 22 %	42 8 %	507 99 %
1979	79 14 %	62 11 %	86 15 %	45 8 %	71 13 %	–		65 12 %	109 19 %	48 8 %	565 100 %
Summa	484 12 %	482 12 %	520 13 %	405 10 %	490 13 %	–		600 15 %	706 18 %	245 6 %	3 932 99 %

Bilaga 9

PM angående regeringens behandling av riksdagens skrivelser

I en skrivelse som regeringen årligen lämnar till riksdagen samtidigt med budgetpropositionen redovisas behandlingen av riksdagsskrivelser under perioden 1 december näst föregående år–30 november föregående år. Skrivelsen, som ej utskottsbehandlas, läggs regelmässigt till handlingarna samma dag som den anmäls i riksdagen.

I föregående års granskningsbetänkande (KU 1979/80:50 s. 27–28) ställde sig utskottet bakom en omläggning av redovisningsperioden som hade föreslagits av statsrådsberedningen. Enligt detta förslag skulle skrivelsen omfatta regeringens beslut under tiden fr. o. m. ett riksmötes början till nästa riksmötes början och överlämnas till riksdagen i månadsskiftet oktober-november. Utskottet ansåg att den planerade omläggningen borde kombineras med en förbättring på vissa punkter av skrivelsens uppläggning och innehåll. Från statsrådsberedningen har erfarits att omläggningen kommer att ske under innevarande år. Den första skrivelsen enligt den nya ordningen kommer alltså att lämnas i månadsskiftet oktober-november 1981.

I sedvanlig ordning har en översiktlig granskning företagits av årets skrivelse (1980/81:102) med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. I *tabell 1* redovisas antalet slutbehandlade och ej slutbehandlade riksdagsskrivelser, fördelade på de år då skrivelserna kom in till regeringen.

Tabell 1. Regeringens behandling under perioden 1 december 1979–30 november 1980 av riksdagens skrivelser

Riksdagsskrivelsen inkommit till regeringen	Slutbehandlad 1979-12-01— 1980-11-30	Ej slutbehandlad
Före 1975	1	14
1975	2	5
1976	2	10
1977	3	14
1978	14	13
1979	45	42
1980 ¹	339	77
Summa	406	175

¹ Inkommit före 1 december.

Av tabellen framgår bl. a. att antalet skrivelser som ej slutbehandlats t. o. m. den 30 november 1980 uppgick till 175. Motsvarande siffra för de fem senaste åren har varit:

1975	108
1976	141
1977	148
1978	157
1979	150

Balansen av ej färdigbehandlade riksdagsskrivelser steg alltså med 25 skrivelser under föregående år.

PM

angående regeringens hänsynstagande till den fysiska riksplaneringen vid beslut om byggnadsplaner för fritidsbebyggelse

Undersökningen avser regeringens praxis vid beredning och beslut i byggnadsplaneärenden som innebär utbyggnad av enskild fritidsbebyggelse i områden som berörs av geografiska riktlinjer i den fysiska riksplaneringen. I samråd med bostadsdepartementet har vissa viktigare ärenden som avgjordes under tiden juni 1975–december 1980 valts ut. De utvalda ärendena är samtliga byggnadsplaneärenden av detta slag där bostadsdepartementets planenhet, som handlägger dessa ärenden, har samrått med departementets enhet för fysisk riksplanering. Sammanlagt ingår i undersökningen 43 beslut (se *underbilaga 1*), varav 12 fattades av regeringen Palme, 8 av regeringen Fälldin I, 4 av regeringen Ullsten samt 19 av regeringen Fälldin II.

Som bakgrund till undersökningen redovisas i de fyra följande avsnitten:

1. En översikt av den fysiska riksplaneringen.
2. Geografiska riktlinjer i den fysiska riksplaneringen.
3. Riktlinjernas betydelse för handläggningen av enskilda ärenden.
4. Gällande regler för handläggningen av byggnadsplaneärenden.

Undersökningens resultat redovisas i avsnitt 5.

1. Den fysiska riksplaneringen – en översikt

Arbetet med den fysiska riksplaneringen påbörjades i slutet av 1960-talet. Bakgrunden var bl. a. att det i skilda delar av landet hade uppstått knapphet på vissa typer av naturtillgångar och konflikter om deras användning. För att lösa sådana konflikter och i syfte att hushålla med landets mark- och vattentillgångar krävdes ställningstaganden från nationella utgångspunkter.

Regeringen redovisade i proposition 1972:111 bilaga 2 förslag till riktlinjer för hushållning med mark och vatten och till former för en fortlöpande fysisk riksplanering. I propositionen anges tre huvuduppgifter för en fortlöpande fysisk riksplanering. En första huvuduppgift är att kartlägga dels de långsiktiga önskemål som skilda intressen riktar mot mark och andra naturtillgångar, dels de tillgångar som svarar mot anspråk som kan förutses. En andra huvuduppgift är att analysera i vilken utsträckning det föreligger konflikter mellan olika anspråk och klarlägga konsekvenserna av alternativa sätt att utnyttja naturresurserna. Den tredje huvuduppgiften är att, i den mån det är motiverat av riksintresse, dra upp riktlinjer för hushållningen med

sådana naturtillgångar som är eller kan väntas bli efterfrågade av skilda intressen eller som är särskilt känsliga för miljöpåverkan.

Förslagen i propositionen godtogs i allt väsentligt av riksdagen i december 1972 (CU 1972:35, rskr 1972:348). Arbetet med att fullfölja och vidareutveckla riktlinjerna har därefter gått vidare i ett programskede och ett planeringsskede.

Under *programskedet* redovisade kommuner och länsmyndigheter hur man avsåg att följa upp den fysiska riksplaneringens intentioner i främst den kommunala planeringen. Efter yttranden från organisationer och myndigheter tog regeringen i beslut län för län ställning till programförslagen. I proposition 1975/76:1 redovisade regeringen resultatet av programskedet. Riksdagen hade inga erinringar mot programarbetets resultat och godkände de av regeringen föreslagna principerna för det fortsatta arbetet (CU 1975/76:1, rskr 1975/76:45).

Efter yttranden från organisationer och myndigheter tog regeringen under slutet av år 1978 och början av år 1979 i beslut län för län ställning till kommunernas och länsstyrelsernas arbete under *planeringsskedet*.

I proposition 1978/79:213 redovisade regeringen resultatet av arbetet i kommuner och län under planeringsskedet. Riksdagen hade inga erinringar beträffande regeringens redovisning och godkände regeringens förslag beträffande utformningen av riktlinjerna för hushållning med mark och vatten, vad avser hushållning med jordbruksmark samt utveckling av fritidsbebyggelse i områden med geografiska riktlinjer (CU 1979/80:6, rskr 1979/80:87).

I statsmakternas ställningstagande till resultatet av arbetet under planeringsskedet konstateras, att den genomförda planeringen och de vidtagna åtgärderna i övrigt har inneburit att intentionerna i den fysiska riksplaneringen har kunnat fullföljas i betydelsefulla delar. Arbetet borde emellertid drivas vidare med beaktande av de utgångspunkter som anges i regeringens beslut. Besluten innebär att planeringsskedet förlängs med en andra etapp som har inriktats på en fortsatt fördjupad planering för vissa speciella områden. Detta planeringsarbete bedöms i proposition 1978/79:213 till huvuddelen kunna vara genomfört under år 1982. Regeringen har uppdragit åt länsstyrelserna att under detta år lämna regeringen en redovisning av hur långt arbetet då har fortskridit när det gäller behandlingen av jordbruksmarks- och fritidsbebyggelsefrågor, planeringen för vissa områden som särskilt anges i regeringens beslut för varje län och för primära rekreationsområden, fortsatta studier av områden i inlandet för lokalisering av sådan industri som behandlas i den fysiska riksplaneringen samt andra frågor som länsstyrelserna bedömer att regeringen bör informeras om. Vissa länsstyrelser har under slutet av år 1980 redovisat för regeringen hur långt arbetet har fortskridit.

Under program- och planeringsskedena, som har haft sin tyngdpunkt på lokal och regional nivå, har vissa åtgärder även vidtagits på central nivå för

att vidareutveckla den fysiska riksplaneringen. I detta sammanhang bör nämnas de propositioner om riktlinjer i den fysiska riksplaneringen för vissa s. k. obrutna fjällområden (prop. 1977/78:31) och för vattendrag i norra Svealand och Norrland (prop. 1977/78:57) som riksdagen behandlade i december 1977 (CU 1977/78:8 och 9, rskr 1977/78:99 och 100). Därefter har riksdagen även tagit ställning (CU 1980/81:14, rskr 1980/81:155) till regeringens proposition om avgränsning av obrutna fjällområden (prop. 1980/81:71), vilken främst behandlar vissa avgränsningsfrågor i anslutning till två aktualiserade vägar i Västerbottens och Norrbottens län.

Enligt nu gällande ansvarsfördelning för den fysiska riksplaneringen ankommer det i första hand på de myndigheter som företräder olika sektorintressen att redovisa de anspråk av betydelse från rikssynpunkt som varje sektor ställer på användningen av landets mark- och vattentillgångar. Mot bakgrund av bl. a. sådana redovisningar av sektoriella riksintressen har riksdagen angett riktlinjer för hur dessa intressen bör beaktas i den fysiska planeringen och vid ställningstaganden till enskilda tillståndsfrågor, s. k. *verksamhetsanknutna riktlinjer*. Exempel på sektorer som omfattas av verksamhetsanknutna riktlinjer är jordbruk, skogsbruk, fiske, renskötsel, naturvård, friluftsliv och kulturminnesvård. Mot bakgrund av en bedömning av konflikterna mellan olika anspråk som skilda intressen riktar mot mark och andra naturtillgångar har riksdagen också angett riktlinjer för hushållningen med mark och vatten i vissa områden, s. k. *geografiska riktlinjer*. Dessa riktlinjer anger hur från rikssynpunkt markanvändningen bör prioriteras i vissa områden, t. ex. kuster, fjällområden, outbyggda älvar och älvsträckor samt vissa områden som har särskilda förutsättningar för industriell verksamhet. För att åstadkomma en god hushållning med mark och vatten i enlighet med den fysiska riksplaneringens intentioner har statsmakterna dessutom för områdena som berörs av de geografiska riktlinjerna samt för vissa andra områden angett att det från rikssynpunkt är angeläget med fysisk planering, *planeringsriktlinjer*.

De former som har valts för den fysiska riksplaneringen medför att planeringsarbetet engagerar ett stort antal organ på olika nivåer. *Kommunerna* har grundläggande uppgifter genom att riktlinjerna förutsätts bli behandlade i ett kommunalt programarbete och komma till uttryck i bl. a. kommunernas fysiska planer. *Ämbetsverkens* uppgifter består i att utarbeta underlagsmaterial för den kommunala planeringen, delta i samråd samt ställa samman och analysera kommunernas planer. Verken har därvid också till uppgift att i enlighet med sina instruktioner företräda vissa allmänna intressen. *Länsstyrelserna* har förmedlande uppgifter mellan kommunerna å ena sidan samt regeringen och ämbetsverken å den andra när det gäller frågor av betydelse för den fysiska riksplaneringen. Länsstyrelserna har också ansvar för rådgivning till kommunerna och för samordning av planeringen mellan kommunerna. Vidare har länsstyrelserna till uppgift att i samråd och vid fastställelseprövning av planer m. m. bevaka olika nationella intressen

samt att med stöd i speciallagstiftningen inom främst naturvårdsområdet säkerställa skyddet av olika riksintressanta objekt och områden.

Riktlinjerna för hushållning med mark och vatten är inte förenade med några direkta rättsverkningar. Riktlinjerna är emellertid vägledande för regeringens och de statliga myndigheternas handlande vid alla beslut om sådan markanvändning som riktlinjerna avser (prop. 1972:111, CU 1972:35, rskr 1972:348). Det har också förutsatts att riktlinjerna beaktas vid kommunala beslut om markanvändningen. I cirkulär (SFS 1973:15) har regeringen anbefallt samtliga statliga myndigheter att beakta de riktlinjer som statsmakterna har dragit upp för hushållningen med mark och vatten. Regeringen har enligt 10 a § byggnadslagen (1947:385, omtryckt 1972:775, 10 a § ändrad senast 1975:439) (BL) befogenhet att under vissa förutsättningar föreskriva att kommunen skall upprätta generalplan, som tillgodoser ett visst riksintresse.

2. Geografiska riktlinjer i den fysiska riksplaneringen

Den följande genomgången begränsas till riktlinjer av betydelse för fritidsbebyggelse. Riktlinjer som tar sikte på industri- och vattenkraftsutbyggnad redovisas ej.

Enligt 1972 års proposition angående hushållning med mark och vatten (prop. 1972:111 s. 162) skulle de områdesanknutna riktlinjerna utgå från de allmänna riktlinjerna för hushållningen med mark och vatten och bara avse de delar av landet där konkurrensen om de fysiska resurserna redan var eller inom en snar framtid kunde väntas bli särskilt framträdande och där överregionala aspekter hade särskild vikt. Detta gällde enligt propositionen främst kusterna men också fjällområdet och vissa älvdalar.

Kusterna indelades i propositionen i tre kategorier:

1) De obrutna skärgårdskusterna med stora naturvärden och goda förutsättningar för friluftsliv, låg fritidsbebyggelsetäthet samt utan stora miljöstörande industrier och tätorter.

2) De högexploaterade kusterna som likaledes har stora naturvärden men där fritidsbebyggelse, tätorter och industri konkurrerar om marken och redan har tagit en betydande del av de naturliga förutsättningarna för friluftsliv i anspråk.

3) Övriga kuster med mindre utpräglade naturförutsättningar för friluftsliv, med vissa miljöstöringar från industrier samt med en spridd fritidsbebyggelse av inte obetydlig omfattning.

De o b r u t n a k u s t e r n a – norra Bohusläns skärgårdskust från Brofjorden till norska gränsen, norra Kalmar läns och Östergötlands skärgårdskust från Simpevarp till Bråvikens mynning och Ångermanlands brantkust mellan Ångermanälven och Köpmanholmen – har fått sin beteckning på grund av att de är stora sammanhängande miljöer av särskilt värde för friluftslivet. De representerar också stora värden för kulturminnesvärden och den veten-

skapliga naturvärden.

Som riktlinjer för dessa områden borde enligt propositionen gälla att områdena genom skyddsåtgärder och utvecklingsplanering disponeras så att ett allsidigt utnyttjande för fritidsändamål blir möjligt. I fråga om den enskilda fritidsbebyggelsen skulle återhållsamhet iakttas i kustbandet. Vissa områden – främst de ytterskärgårdar som bara är obetydligt påverkade av exploatering – borde med hänsyn till flora och fauna helt undantas från ytterligare bebyggelse och friluftsliv i intensivare former. I andra områden borde, efter en omsorgsfull naturvårds- och bebyggelseplanering, kunna rymmas åtskillig ytterligare fritidsbebyggelse, som dock borde förläggas så att stränderna inte togs i anspråk.

De högexploaterade kusterna – Stockholms- och Göteborgsregionernas kustområden, Skåne-, Hallands-, Blekingekusterna samt Bråvikenområdet – rymmer enligt propositionen såväl högfrekventerade, tätortsnära rekreatiomsområden som områden av närmast orörd karaktär, t. ex. Stockholms ytterskärgård. I dessa områden borde den enskilda fritidsbebyggelsen inte få ta i anspråk ytterligare mark som har stort värde för det rörliga friluftslivet. Tillgängligheten till attraktiva strandområden borde ökas, vilket speciellt underströks beträffande de storstadsnära områdena, och tillräckliga arealer borde reserveras för anordningar för turism och friluftsliv. Frågan om fritidsbebyggelsens lokalisering fick enligt föredragande statsrådet klargöras närmare vid den fortsatta konkretiseringen av riksplaneringens intentioner på det regionala och kommunala planet. En huvudprincip borde dock vara att allmänhetens möjligheter att nå attraktiva kustområden inte försämrats och att mark som erfordras för andra övernattningsformer än enskild fritidsbebyggelse reserveras i attraktiva lägen.

Beträffande de övriga kusterna föreslogs riktlinjer som syftade till att skydda de förhållandevis fåtaliga områdena med stora naturvärden. Dessa kusters relativa brist på områden som är attraktiva för friluftsliv motiverade enligt propositionen en omsorgsfull planering som tog sikte på att hushålla med de värdefulla resurser som ännu stod till förfogande, bl. a. genom en väl avvägd fördelning mellan fritidsbebyggelsens, friluftslivets och naturvårdens intressen. Särskild uppmärksamhet borde ägnas Norrbottenkusten med dess unika sandskärgård samt Kalmärkusten.

Behovet av planering framstod enligt propositionen som särskilt angeläget för Öland och Gotland. Planeringen borde inriktas på att möta den ökande turismens anspråk samtidigt som öarnas speciella karaktär bevarades och en alltför kraftig förändring eller skadligt slitage förhindrades. Öarna rymmer enligt propositionen både vetenskapliga, kulturella och rekreativa värden, och åtgärder för skydd och utveckling bör därför samordnas.

Vad beträffar fjällområdena underströks behovet av en fortsatt planering. I rapporten (SOU 1971:75) Hushållning med mark och vatten föreslogs att fem s. k. väglösa vildmarksområden undantas från all tyngre exploatering samt att de inre delarna av dessa områden – de s. k.

vildmarkskärnorna – i allt väsentligt undantas från utbyggnad av leder med övernattingsstugor. Vidare föreslogs att två orörda områden i skogslandet inte utnyttjas för skogsbruk eller utsätts för annan tyngre exploatering. Tills vidare borde enligt propositionen de avgränsningar och restriktioner som föreslogs i rapporten gälla som riktlinjer för planeringen.

Tills vidare borde således området Råsto–Tsåktso, Kebnekaiseområdet, området Sarek–Piteälven, området Tärna–Graddis och området Sylarna–Helags undantas från all tyngre exploatering, t. ex. vägdragning och vattenkraftsutbyggnad. Rogenområdet och Pessinkiområdet borde dessutom undantas från skogsbruksdrift. Inom de s. k. vildmarkskärnorna borde ytterligare övernattingsstugor för turism inte uppföras. Ett mer detaljerat förslag borde utarbetas av planverket och naturvårdsverket i samarbete med berörda länsstyrelser och kommuner. Vad beträffar älvdalarna konkretiserades i propositionen att dessa förändras inte bara genom vattenkraftsutbyggnader utan också av att kulturlandskapet upphör att brukas om fritidsbebyggelse kommer till. För att säkra vetenskapliga, kulturella och rekreativa värden krävdes enligt propositionen en översiktlig planering som omfattar huvudälvarnas dalgångar.

Beträffande övriga inlandsområden framhölls behovet av planering inom de för friluftsliv och fritidsbebyggelse mest attraktiva områdena t. ex. vid de större insjöarna och de sjörika skogsområdena samt i känsliga kulturlandskap.

Riksdagen (CU 1972:35 s. 19–26) godkände förslagen till geografiska riktlinjer.

Fritidsbebyggelse inom områden som berörs av de geografiska riktlinjerna behandlades i den promemoria som upprättades inom bostadsdepartementet i februari 1975 i anslutning till regeringens beslut om fullföljande av riktlinjerna för den fysiska riksplaneringen. I denna PM framhölls att restriktivitet borde tillämpas i fråga om ytterligare fritidsbebyggelse inom dessa områden i avvaktan på översiktliga markanvändningsplaner som beaktar den fysiska riksplaneringens riktlinjer. Särskilt stor återhållsamhet borde iakttas vid de obrutna och högexploaterade kusterna, på Öland och Gotland samt i fjällvärlden. Kommunerna borde vidare enligt promemorian under planeringsskedet förbättra sin planeringsberedskap inom områden där fritidsbebyggelse borde kunna komma till stånd.

Promemorian redovisades för riksdagen i proposition sommaren 1975 om programskedet i den fysiska riksplaneringen (prop. 1975/76:1). Civilutskottet (CU 1975/76:1, s. 20) underströk därvid de bedömningar som gjordes i promemorian.

I en proposition (prop. 1975:46) som behandlades samtidigt av riksdagen föreslogs vissa riktlinjer för planering och samordning av samhällets insatser för rekreation och turism. I propositionen angavs 24 områden med särskilda förutsättningar för rekreation och turism, s. k. primära rekreationsområden. Civilutskottet (CU 1975/76:2 s. 7) föreslog att för dessa områden skulle som

särskild riktlinje i den fysiska riksplaneringen gälla att planeringen skall utgå även från syftet att områdena skall kunna på ett ändamålsenligt sätt användas för rekreation och turism. Markanvändningsplaneringen inom området skall enligt utskottet utgå från detta och innebära en vägning därav mot riksplaneringens övriga riktlinjer. Rekreationssyftet innebär bl. a. att betydande områden kan behöva avsättas för det rörliga friluftslivet men även för vetenskaplig naturvård och kulturminnesvård. Riksdagen gav regeringen till känna vad utskottet anfört om innebörden av att ett område utses till primärt rekreationsområde.

I proposition hösten 1977 (prop. 1977/78:31) föreslog regeringen att 14 relativt orörda områden i fjällvärlden, s. k. obrutna fjällområden, även framgent borde undantas från tyngre exploateringsföretag. Avgränsningen av områdena lades i propositionen inte fast i detalj. Länsstyrelserna skulle få i uppdrag lämna förslag i denna fråga. Riktlinjerna för bebyggelse i områdena innebar enligt propositionen att endast sådan byggnads- och anläggningsverksamhet bör få komma i fråga som har samband med de areella näringarna, den vetenskapliga forskningen, fjällräddningen och den lättare turismen. Viss komplettering av bebyggelse för fast bosättning kan dock få ske. Områden som nu är obebyggda bör däremot inte tas i anspråk. I centrala delar av områdena, vildmarkskärnorna, bör i avvaktan på ytterligare utredning gälla att de undantas också från utbyggnad av ytterligare övernattningsstugor för turism. – Riksdagen hade inga erinringar mot förslaget (CU 1977/78:8 s. 6).

Efter förslag i propositionen våren 1979 med redovisning av planeringsskedet i den fysiska riksplaneringen (prop. 1978/79:213 s. 35–37, CU 1979/80:6 s. 9–10) har riktlinjerna för fritidsbebyggelse med propositionens ord förtydligats på följande sätt:

För de obrutna kusterna, för Öland och för Gotlands kust skall gälla att fritidsbebyggelse endast medges om den är förenlig med naturvårdens och kulturminnesvårdens intressen och om bebyggelsen sker i former som möjliggör ett allsidigt utnyttjande av områdena för rekreation och turism.

För de högexploaterade kusterna skall gälla att enskild fritidsbebyggelse i princip bör medges endast i form av mindre kompletteringar av befintlig bebyggelse. Om i vissa områden större tillskott av bebyggelse kan medges bör sådana former för bebyggelsen väljas som möjliggör ett högt utnyttjande av fritidsbostäderna och som ger förutsättningar för fritidsboende också för sådana grupper av befolkningen som inte äger fritidshus.

För övriga kuster, för de större sjöarna och älvdalarna skall gälla att man bör iaktta återhållsamhet med att tillåta fritidsbebyggelse och att sådan bebyggelse bör medges bara om den inte minskar strändernas tillgänglighet samt om naturvårdens, friluftslivets, kulturminnesvårdens och de areella näringarnas intressen samtidigt kan tillgodoses.

För fjällvärlden utanför de obrutna fjällområdena skall gälla att fritidsbebyggelse bör undvikas i områden som ligger i anslutning till obrutna fjällområden och i andra områden som har särskild betydelse för naturvård, friluftsliv och rennäring. I de områden där bebyggelse kan medges bör i första hand sådana former för bebyggelsen väljas som medger ett högt utnyttjande av fritidsbostäderna och som ger förutsättningar för fritidsboende också för sådana grupper av befolkningen som inte äger fritidshus.

För de delar av de primära rekreationsområdena som inte täcks av de förut nämnda riktlinjerna skall fritidsbebyggelse medges bara om naturvårdens, friluftslivets och kulturminnesvårdens intressen samtidigt kan tillgodoses och om den möjliggör ett allsidigt utnyttjande av områdena för rekreation och turism.

I alla de nämnda områdestyperna och i andra områden av särskild betydelse för naturvård, friluftsliv, kulturminnesvård m. m. skall man i planeringen sträva efter att bevara större sammanhängande områden obebyggda.

De förtydligade riktlinjerna avsågs inte ersätta de relativt detaljerade utgångspunkterna för planeringsarbetet som regeringen hade tagit in i de länsvisa besluten med anledning av planeringsskedet i den fysiska riksplaneringen. Dessa utgångspunkter angavs ha härletts ur de dittills uppställda riktlinjerna för de berörda områdena (prop. s. 35).

Mot bedömningarna i länsbesluten riktades kritik i vissa motioner. Civilutskottet (s. 12) fann för sin del inte annat än att länsbesluten i här aktuella delar låg inom de ramar som gavs av även hittills gällande, mer allmänt hållna riktlinjer. På utskottets förslag avslog riksdagen motionerna. Den hemställan som ansluter till dessa uttalanden gäller utformningen av vissa länsbeslut (pkt 4) och innehåller endast yrkande om avslag på motionerna.¹

Sammanfattning. Genom riksdagsbesluten 1972, 1975 och 1979 har riktlinjer uppställts för fritidsbebyggelse inom vissa avgränsade områden av landet, framför allt kusterna. Riktlinjerna är olika formulerade för olika områden. Det kan i och för sig diskuteras om det, sakligt sett, är så stora skillnader mellan riktlinjerna för de olika områdena när det gäller inställningen till fritidsbebyggelse. Samtliga riktlinjer syftar till att med olika

¹ I flera av de granskade regeringsbesluten återopas de utgångspunkter som angetts i regeringens beslut län för län om fullföljandet av den fysiska riksplaneringen. Mot dessa utgångspunkter sägs riksdagen vid behandlingen av prop. 1978/79:213 "inte haft någon crinran" (besluten nr 27-29, 31, 40-42 i underbil. 1). I ett fall (beslut nr 35) uppges riksdagen ha "godtagit" uttalanden av regeringen i ett länsbeslut. Eftersom dessa utgångspunkter inte på annat sätt var underställda riksdagens prövning måste dessa påstående referera till de uttalanden av civilutskottet som redovisats i detta stycke. Civilutskottets uttalanden ger knappast underlag för påståendet att riksdagen inte haft någon erinran mot utgångspunkterna. I varje fall kan inte påstås att riksdagen godtagit uttalanden i besluten.

grad av skärpa betona behovet av planering och återhållsamhet med fritidsbebyggelse i dessa områden. I sammanhanget bör man komma ihåg att riksdagen 1975 underströk ett uttalande av regeringen att restriktivitet borde tillämpas i fråga om ytterligare fritidsbebyggelse inom alla områden som berörs av de geografiska riktlinjerna. Särskilt stor återhållsamhet borde iaktas vid de obrutna och högexploaterade kusterna, på Öland och Gotland samt i fjällvärlden, dvs. i samtliga områden med geografiska riktlinjer utom de övriga kusterna, älvdalarna och vissa inlandsområden.

En inbördes gradering av områdena i fråga om riktlinjernas inställning till fritidsbebyggelse är därför en vansklig uppgift. Däremot bör det vara möjligt att konstatera om riktlinjerna för de områden som omfattas av såväl 1972 som 1979 års beslut har förändrats.

Vad beträffar de obrutna kusterna synes 1972 års riktlinjer i jämförelse med 1979 års vara mindre inskränkande för fritidsbebyggelse men samtidigt mer precisa. I 1972 års riktlinjer angavs att vissa områden kunde rymma åtskillig ytterligare bebyggelse under förutsättning att stränderna inte togs i anspråk. Från ytterligare bebyggelse undantogs främst ytterskärgårdarna. Enligt 1979 års riktlinjer skall fritidsbebyggelse endast medges om två tämligen allmänt hållna villkor är uppfyllda. Dessa villkor är att bebyggelsen skall vara förenlig med naturvårdens och kulturminnesvårdens intressen och ske i former som möjliggör ett allsidigt utnyttjande av områdena för rekreation och turism.

För Öland och Gotland uppställdes i 1972 års beslut särskilda riktlinjer som dock var av mycket allmän karaktär. Enligt 1979 års beslut omfattas Ölands och Gotlands kust av samma riktlinjer som gäller för de obrutna kusterna. Här har alltså en precisering skett.

När det gäller de högexploaterade kusterna synes, i motsats till vad som var fallet med de obrutna kusterna, riktlinjerna ha förändrats så att 1979 års riktlinjer är mer precisa än 1972 års. Enligt 1972 års riktlinjer borde den enskilda fritidsbebyggelsen inte få ta i anspråk ytterligare mark som har stort värde för det rörliga friluftslivet. Allmänhetens möjligheter att nå attraktiva kustområden borde inte försämrats. Mark skulle reserveras i attraktiva lägen för andra övernattningsformer än enskild fritidsbebyggelse. 1979 års riktlinjer anger klarare när fritidsbebyggelse är möjlig. Den bör enligt riktlinjerna i princip endast medges i form av mindre kompletteringar av befintlig bebyggelse. Liksom enligt 1972 års riktlinjer skall i vissa områden annan fritidsbebyggelse än enskilda fritidsbostäder kunna tillåtas. Beträffande inställningen till fritidsbebyggelse är det svårt att utläsa någon förändring.

För vissa andra områden finns riktlinjer i 1979 års beslut men inte i 1972 års. Detta gäller de övriga kusterna, området kring de större sjöarna och älvdalarna som i 1972 års beslut i stort sett inte omfattades av några särskilda riktlinjer. Planeringsbehovet betonades dock. För dessa områden gäller enligt 1979 års beslut att man bör iaktta återhållsamhet med att tillåta

fritidsbebyggelse. Sådan bebyggelse bör medges bara om den inte minskar strändernas tillgänglighet samt om naturvårdens, friluftslivets, kulturminnesvårdens och de areella näringarnas intressen samtidigt kan tillgodoses.

Även beträffande fjällvärlden utanför de obrutna fjällområdena finns riktlinjer 1979 men ej 1972. I 1972 års beslut underströks dock för samtliga fjällområden behovet av fortsatt planering. Enligt beslutet 1979 bör fritidsbebyggelse undvikas i sådana fjällområden som ligger i anslutning till obrutna områden. Också i andra områden som har särskild betydelse för naturvård, friluftsliv och rennäring bör fritidsbebyggelse undvikas. Liksom inom de högexploaterade kustområdena bör i fjällvärlden annan fritidsbebyggelse än enskilda fritidsbostäder prioriteras.

Det bör erinras att för de obrutna fjällområdena finns sedan 1977 riktlinjer som i princip innebär att ingen enskild fritidsbebyggelse inom dessa områden kan komma i fråga.

De 24 områden som i riksdagsbeslutet 1975 utpekades som primära rekreationsområden inkluderar både områden som omfattas och inte omfattas av geografiska riktlinjer. I 1975 års beslut angavs som riktlinjer för samtliga primära rekreationsområden att planeringen inom dessa skall utgå även från syftet att områdena skall kunna användas på ett ändamålsenligt sätt för rekreation och turism. Rekreationssyftet innebar bl. a. att betydande områden kan behöva avsättas för det rörliga friluftslivet men även för vetenskaplig naturvård och kulturminnesvård. En viss precisering av dessa riktlinjer skedde i 1979 års beslut där särskilda riktlinjer angavs för de delar av de primära rekreationsområdena som inte täcks av andra geografiska riktlinjer. Dessa riktlinjer är dock allmänt hållna och innebär att fritidsbebyggelse skall medges bara om naturvårdens, friluftslivets och kulturminnesvårdens intressen samtidigt kan tillgodoses och om den möjliggör ett allsidigt utnyttjande av områdena för rekreation och turism. Dessa riktlinjer är praktiskt taget identiska med dem som enligt 1979 års beslut gäller för de obrutna kusterna, för Öland och för Gotlands kust.

3. Riktlinjernas betydelse för handläggningen av enskilda ärenden

Regering och riksdag har vid flera tillfällen uttalat sig om de rättsliga effekterna av riktlinjerna i den fysiska riksplaneringen.

I 1972 års proposition om hushållning med mark och vatten (prop. 1972:111 bilaga 2) gjordes vissa grundläggande preciseringar. Bl. a. framhölls (s. 140) att de riktlinjer som angavs var mycket översiktliga. Avsikten var således att de i det fortsatta planeringsarbetet inom län och kommuner skulle detaljeras och preciseras till sin innebörd. Detta skulle ske i ett samspel mellan stat och kommun. Väsentliga avsteg från riktlinjerna borde emellertid inte ske utan riksdagens hörande.

I propositionen (s. 302) utvecklas också närmare riktlinjernas betydelse för markanvändningsbesluten:

Riktlinjerna får inga omedelbara rättsverkningar. Det följer redan av att de till sin natur är sådana att de för konkreta ställningstaganden rörande markanvändningen behöver preciseras eller vidareutvecklas antingen genom fortsatt planering eller i samband med mer detaljerade lokaliseringsbeslut. Härtill kommer att gällande lagstiftning – och härutinnan förordas ingen ändring i nu föreliggande förslag – inte förutsätter förekomsten av övergripande planbedömningar som skulle binda Kungl. Maj:t eller myndigheterna i enskilda beslut rörande markanvändningen.

Skall emellertid riktlinjerna, såsom jag nu har angett, bli föremål för riksdagens ställningstagande, är det naturligt att de också, jämte de yttranden som riksdagen kan komma att avge, blir vägledande för Kungl. Maj:t vid alla beslut om sådan markanvändning som riktlinjerna avser. Det kan knappast komma i fråga att inom ramen för det nu aktuella, partiella lagstiftningsarbetet ge uttryck härför i lagstiftningen. Enligt min mening är det inte heller behövligt. Jag förutsätter nämligen att riktlinjerna jämte riksdagens yttrande utan särskild föreskrift får en sådan vägledande effekt. Det ligger i sakens natur att samma riktlinjer som enligt vad jag sagt nu blir vägledande för Kungl. Maj:t kommer att iakttas också av myndigheterna.

Civilutskottet (CU 1972:35 s. 10) anslöt sig till uppfattningen att riktlinjerna borde bli vägledande för Kungl. Maj:t och underställda myndigheter. Enligt utskottet fick det också förutsättas att de beaktas och följs även vid kommunala beslut om markanvändningen. Då riktlinjerna konkretiserats direkt eller i en fortsatt planering borde enligt utskottet planeringsintentionernas genomförande säkras genom lagstiftning. Utskottet hänvisade (s. 29) till att den då pågående bygglagutredningen prövade hur man mer generellt skall kunna förknippa beslut grundade på den fysiska riksplaneringen med direkta rättsverkningar för kommuner och enskilda.

I cirkulär (1973:15) till samtliga statsmyndigheter om beaktande av riktlinjer för hushållningen med mark och vatten anbefalls dessa myndigheter att som vägledande vid varje beslut som är av betydelse för användningen av mark eller vatten beakta de riktlinjer som statsmakterna dragit upp för hushållningen med dessa naturtillgångar.¹

I propositionen sommaren 1975 med redovisning av programskedet i den fysiska riksplaneringen (prop. 1975/76:1) gavs den aktuella frågeställningen ingen utförligare behandling. Föredragande statsrådet tog dock upp (s. 156–157) innebörden av begreppet riktlinje, som ”i viss utsträckning upplevts som oklar”. Statsrådet underströk att begreppet riktlinje var avsett att markera att de intentioner som kom till uttryck på central nivå, dvs. i statsmakternas beslut, behövde preciseras i den regionala och kommunala planeringen på det sätt som skett i programarbetet. Enligt statsrådet antydde det inte någon vaghet i intentionernas syfte. Särskilt de geografiska riktlinjerna borde gälla som klara anvisningar för hur de berörda områdena

¹ Utfärdandet av cirkuläret synes stå i strid med ovan citerade uttalande i propositionen att riktlinjerna jämte riksdagens yttrande ”utan särskild föreskrift” får en vägledande effekt. Vad som har fått regeringen att ändra inställning i denna fråga är inte känt.

skall utnyttjas. Detta synsätt hade också enligt statsrådet präglat regeringens handlande vid tillämpningen av de fastlagda riktlinjerna.

Detta resonemang kommenterades inte närmare under riksdagsbehandlingen (CU 1975/76:1). I samband med propositionen behandlades en motion med krav på att den fysiska riksplaneringens syfte fortlöpande borde bevakas även i enskilda planbeslut under planeringsskedet. Civilutskottet (s. 8) framhöll att det självfallet var av mycket stor vikt att inte äldre preliminära planöverväganden får leda till att den fysiska riksplaneringens riktlinjer uppluckras. Utskottet erinrade om att vikten av att även äldre detaljplaner ses över hade betonats i propositionen. Riksdagen gav regeringen till känna vad utskottet hade anfört i denna fråga.

I propositionen om riktlinjer i den fysiska riksplaneringen för vissa s. k. obrutna fjällområden (prop. 1977/78:31) betonas på nytt att de riktlinjer för markanvändningen som läggs fast blir vägledande för de beslut som fattas av statliga och kommunala myndigheter inom ramen för gällande lagstiftning. Riktlinjerna innebär enligt propositionen inte i sig att någon ny tillståndsplikt införs. Därtill fordras särskilda beslut av statliga eller kommunala myndigheter enligt tillämpliga lagar som t. ex. naturvårdslagen eller byggnadslagen. Riktlinjerna får enligt propositionen självfallet stor betydelse för myndigheternas beslut både vid införande av sådan tillståndsplikt och vid efterföljande tillåtlighetsprövning. Om någon önskar vidta en åtgärd som omfattas av tillståndsplikt och ansökan avslås, gäller självfallet de för resp. lag tillämpliga ersättningsreglerna. – Resonemanget kommenterades inte under riksdagsbehandlingen (CU 1977/78:8 s. 4).

I 1978 års granskning behandlade konstitutionsutskottet regeringens beslut i några enskilda planärenden, där åkermark berördes av planförslaget (KU 1977/78:35 s. 22–23). Utskottet kom i detta sammanhang in på frågan vilken inverkan riktlinjerna i den fysiska riksplaneringen kunde få på statliga myndigheters beslut vid fastställelse av stads- och byggnadsplaner. Enligt utskottet innebar statsmakternas beslut på detta område att de av riksdagen fastlagda riktlinjerna utan uttryckligt lagstadgande skulle bli vägledande för regeringen och underställda myndigheter vid alla beslut om sådan markanvändning som riktlinjerna avser. Dessa riktlinjer var enligt utskottet av sådant slag att det vid fastställelseprövningen av stads- och byggnadsplaner ankom på de statliga myndigheterna att bevaka att de beaktades.

Frågan om den fysiska riksplaneringens betydelse vid handläggning av enskilda ärenden behandlades också i propositionen våren 1979 med redovisning av planeringsskedet i den fysiska riksplaneringen (prop. 1978/79:213 s. 65–67). Föredragande statsrådet fastslog inledningsvis att de riktlinjer som angavs i den fysiska riksplaneringen inte var förenade med några omedelbara rättsverkningar. Inte heller hade formerna för planeringen reglerats i författning. Statsrådet erinrade om att i statsmakternas beslut om den fysiska riksplaneringen förutskickades att frågan om hur man generellt skulle förknippa beslut grundade på den fysiska riksplaneringen

med direkta rättsverkningar för kommuner och enskilda skulle behandlas i arbetet med översynen av byggnadslagstiftningen.

Föredragande statsrådet anförde vidare följande:

De riktlinjer som ställs upp i den fysiska riksplaneringen får således inverkan på efterföljande planering och beslut. En stor del av den kommunala planering som har genomförts med utgångspunkt i riktlinjerna för hushållning med mark och vatten har redovisats i s. k. kommunöversikter. Dessa regleras inte i byggnadslagen. Regeringen har emellertid förordat att de översiktliga planer som upprättas som ett led i arbetet med den fysiska riksplaneringen bör handläggas enligt de regler som anges i byggnadsstadgan (1959:612, omtryckt 1972:776, ändrad senast 1978:369) beträffande generalplan. Så har också skett i stor utsträckning. Således har kommunöversikterna som regel varit föremål för samråd med statliga myndigheter, de har varit utställda för att ge allmänheten tillfälle att framföra synpunkter och de har antagits efter sedvanlig behandling i kommunala organ.

Därefter återgavs två utslag av högsta domstolen från 1977 och 1978 där riktlinjerna berördes. I det ena fallet, ett avstyckningsärende i Norrtälje kommun i Stockholms skärgård, fann IID att den begärda avstyckningen stred mot föreliggande riktlinjer i kommunöversikten beträffande bebyggelseutvecklingen inom det aktuella området. Avstyckningen måste därför anses föranleda olämplig bebyggelse och motverka lämplig planläggning av området.

I det andra fallet, ett tillståndsärende enligt vattenlagen, fann HD med hänvisning till bl. a. riktlinjerna för hushållning med mark och vatten att kulturminnesvårdens intressen borde tillmätas sådan betydelse att en i ärendet begärd utfyllnad inte fick genomföras.

Statsrådet berörde också något frågan om karaktären av de beslut som regeringen fattade för varje län hösten 1978 och våren 1979 om fullföljandet av riktlinjerna för hushållning med mark och vatten:

Regeringens uttalanden i länsbesluten utgör självfallet inte några direktiv till länsstyrelserna för dessas beslut i enskilda ärenden. Uttalandena får däremot betydelse på så sätt att de anger hur regeringen kan komma att bedöma de aktuella frågorna i den mån de underställs regeringens prövning. De uttalanden som regeringen har gjort i besluten för varje län utgör således regeringens översiktliga bedömning av vad som mot bakgrund av riktlinjerna för hushållning med mark och vatten är en från allmän synpunkt lämplig markanvändning.

I civilutskottets betänkande (CU 1979/80:6 s. 6) framhölls bl. a. att det redan från början varit klart att de översiktliga riktlinjerna som sådana inte avsetts ha självständig rättslig verkan. En sådan verkan kunde enligt utskottet uppstå först i den mån riktlinjerna tillämpades i bl. a. kommunal planläggning enligt byggnadslagstiftningen.

Riktlinjernas betydelse för beslut om detaljplaneärenden togs också upp av statsrådet Georg Danell då han den 8 december 1980 besvarade Ingvar Carlssons (s) interpellation om regeringens handläggning av plan- och

byggnadsärenden (1980/81:48, RD 1980/81:43 s. 20–34). Planministern framhåller i svaret bl. a. (s. 20–21) att det redan från början har varit klart att riktlinjerna som sådana inte har någon självständig rättslig betydelse. Byggnadslagstiftningens regler om avvägning mellan de olika intressen som kan stå mot varandra i enskilda fall gäller också när intressen som har kommit till uttryck i den fysiska riksplaneringen är med i bilden. Det är enligt planministerns mening regeringens skyldighet att göra sådana avvägningar även inom områden som omfattas av de riktlinjer som riksdagen har antagit.

Avslutningsvis kan nämnas att riktlinjerna i den fysiska riksplaneringen enligt förslaget till ny plan- och bygglag (SOU 1979:65–66) skall föras in i lagen. I den nyligen avlämnade propositionen om fortsatt fysisk riksplanering (prop. 1980/81:183) förklarar planministern att även han anser att riktlinjerna för hushållning med mark och vatten bör lagregleras. En lagreglering skulle enligt planministern innebära att den osäkerhet om riktlinjernas rättsliga innebörd som nu finns undanröjs. Härigenom får hela den process som den fysiska riksplaneringen innebär en ökad stadga, som i sin tur ger förutsättningar för förenklingar i planerings- och beslutsprocessen. Enligt uppgift i propositionen övervägs f. n. i regeringskansliet dels frågan om den närmare utformningen av lagregleringen beträffande såväl de verksamhetsanknutna som de geografiska riktlinjerna, dels förslagen i rapporten om ändrade och nya geografiska riktlinjer.

Propositionen är ännu ej behandlad av riksdagen.

Sammanfattning. Den frågeställning som belysts i detta avsnitt genom olika uttalanden av statsmakterna gäller alltså riktlinjernas rättsliga betydelse för beslut i enskilda ärenden. Här bör för det första klargöras vilka slags ärenden som närmare avses. Riktlinjerna bör naturligtvis i första hand ha betydelse för de beslut i markanvändningsfrågor som fattas inom ramen för den fysiska riksplaneringen. Härmed avses t. ex. regeringens länsvisa beslut i program- och planeringsskedena. I andra hand kan riktlinjerna ha betydelse för de beslut i markanvändningsfrågor som fattas i enlighet med bestämmelser i vissa lagar, t. ex. byggnadslagen, naturvårdslagen. I detta sammanhang är det beslut av det senare slaget som avses. Närmare bestämt är det riktlinjernas betydelse för byggnadsplanebeslut som är av intresse. Som framgår av nästa avsnitt öppnar byggnadslagstiftningen möjlighet till en sådan påverkan.

För det andra bör fastställas för vilka myndigheter riktlinjerna gäller. Som kommer att framgå mer i detalj i nästa avsnitt är myndigheter på såväl kommunal, statlig regional som statlig central nivå inblandade i byggnadsplanebesluten. I fråga om de statliga myndigheterna torde rättsläget vara klart. Regeringen har själv uttalat att riktlinjerna gäller för regeringen, och detta har konfirmerats genom riksdagsbesluten. Vidare har regeringen genom utfärdandet av cirkuläret om beaktande av riktlinjer för hushållning med mark och vatten anbefallt att riktlinjerna skall gälla för samtliga

statsmyndigheter. Problemet är att fastställa om riktlinjerna i någon mening kan sägas gälla för kommunerna. I strikt konstitutionell mening torde detta knappast vara fallet. Riktlinjerna har inte högre konstitutionell valör än andra riksdagsuttalanden, som sker utan samband med lagstiftning. Å andra sidan bör framhållas att det särskilt förutsattes i 1972 års riksdagsbeslut att riktlinjerna "beaktas och följs även vid kommunala beslut om markanvändningen". Frågan om riktlinjernas giltighet för kommunerna har emellertid rönt förvånansvärt liten uppmärksamhet i de citerade uttalandena.

För det tredje bör klarläggas vilken rättslig innebörd som riktlinjerna har då de myndigheter för vilka de gäller beslutar om byggnadsplaner. I de redovisade dokumenten finns uttalanden om både vilken innebörd som riktlinjerna har och inte har. När det gäller de positiva uttalandena är formuleringen vanligen att riktlinjerna bör vara "vägledande" eller bör "beaktas" i markanvändningsbesluten. Någon gång skymtar skarpare formuleringar såsom när det sägs i prop. 1975/76:1 att de geografiska riktlinjerna bör gälla som "klara anvisningar för hur de berörda områdena skall utnyttjas".

De negativa uttalandena innebär oftast att riktlinjerna sägs sakna "omedelbara" eller "självständiga" rättsverkningar. Härmed markeras att riktlinjerna kan ha indirekta rättsverkningar. I prop. 1977/78:31 betonas t. ex. att riktlinjerna "inte i sig innebär att någon ny tillståndsplikt införs. Därtill fordras särskilda beslut av statliga eller kommunala myndigheter enligt tillämpliga lagar som t. ex. naturvårdslagen eller byggnadslagen." Samma synpunkt återfinns i civilutskottets betänkande 1979/80:6 då det framhålls att en rättslig verkan kan uppstå "i den mån riktlinjerna tillämpades i bl. a. kommunal planläggning enligt byggnadslagstiftningen".

De preciseringar som här gjorts leder alltså till slutsatsen att riktlinjerna gäller för de statliga myndigheterna. Formellt sett gäller de däremot inte för kommunerna. Den rättsliga betydelsen av riktlinjerna är att de bör beaktas som ett starkt allmänt intresse i den avvägning som skall göras enligt byggnadslagen vid byggnadsplanebeslut. Däremot har riktlinjerna inga rättsverkningar direkt utan endast om hänsyn tagits till dem i planläggningsbeslut enligt gällande lag.

4. Gällande regler för handläggningen av byggnadsplaneärenden ¹

Detaljplanläggning sker enligt byggnadslagen, BL, (1947:385, omtryckt 1972:775) genom upprättande av stadsplan eller byggnadsplan. Frågan om detaljplan skall upprättas i form av stadsplan eller byggnadsplan är främst beroende av samhällets intresse av att planen blir genomförd. Stadsplan ger

¹ Avsnittet bygger i huvudsak på redogörelser som lämnas i bygglagutredningens betänkande Markanvändning och byggande (SOU 1974:21).

kommunen lösningsrätt till mark som behövs för gator och i stor utsträckning också för annan mark som behövs för plangenomförandet. I fråga om byggnadsplan saknas däremot bestämmelser om skyldighet för kommunen att svara för vägar och om lösen av mark. Genomförandet av byggnadsplan ankommer i allt väsentligt på markägarna.

Enligt 107 § skall kommunen ombesörja att byggnadsplan upprättas när tätbebyggelse uppkommit eller kan väntas uppkomma på viss ort och omständigheterna inte föranleder att stadsplan bör upprättas. Byggnadsplan antas av kommunfullmäktige eller, efter delegering, av byggnadsnämnden. Den måste fastställas av länsstyrelsen för att bli gällande (108 §). Föreligger särskild anledning, kan länsstyrelsen underställa planen regeringens prövning. Sådan underställning skall alltid ske, om planen avviker från generalplan som efter föreskrift av regeringen enligt 10 a § andra stycket blivit fastställd och avvikelserna inte är ringa. Underlåter kommun att vidta erforderliga åtgärder för upprättande av byggnadsplan där sådan behövs kan länsstyrelsen låta upprätta och fastställa sådan plan för det område som är i fråga. Enligt 110 § får nybyggnad inte ske i strid mot byggnadsplan. Från förbudet kan dispens meddelas av länsstyrelsen och enligt av regeringen meddelade föreskrifter av byggnadsnämnden.

Har fråga väckts om upprättande av byggnadsplan kan länsstyrelsen enligt 109 § första stycket meddela förbud för viss tid – högst ett år – mot nybyggnad inom området. Förbudets giltighetstid kan förlängas med högst två år i sänder. Undantag från förbudet får medges av länsstyrelsen eller, enligt av regeringen meddelade föreskrifter, av byggnadsnämnden (109 § andra stycket).

I 149–151 §§ meddelas bestämmelser om talan mot vissa beslut i planärenden och andra ärenden enligt BL. Enligt 149 § får särskild klagan inte föras över kommunfullmäktiges eller byggnadsnämnds beslut rörande stadsplan, byggnadsplan eller tomtindelning som för att bli gällande skall fastställas av regeringen eller länsstyrelsen. Talan mot länsstyrelses beslut rörande fastställelse av plan eller mot annat beslut av länsstyrelse skall, utom i vissa fall angående medgivande att bibehålla byggnad som inkräktar på gatumark, föras hos regeringen genom besvär (150 §). Har länsstyrelse fastställt ett av kommunfullmäktige eller byggnadsnämnd antaget planförslag får länsstyrelsens beslut överklagas bara av sakägare vars yrkande helt eller delvis lämnats utan bifall.

I byggnadsstadgan, BS, (1959:612, omtryckt 1972:776) finns vissa allmänna bestämmelser om planläggning. Bestämmelserna har i huvudsak följande innehåll. Planläggning skall ske så att den främjar en från allmän synpunkt lämplig utveckling inom det område som planen skall avse. Tillbörlig hänsyn skall tas till förhållandena inom angränsande områden samt till behov som är gemensamma för riket. Också enskildas intressen skall tillbörligen beaktas. Mark skall, om inte särskilda förhållanden föranleder annat, avses för det ändamål vartill den är mest lämpad med hänsyn till läge, terräng- och

grundförhållanden samt övriga omständigheter. Till bebyggelse får inte avses mark som inte är lämpad för sådant ändamål från sundhetssynpunkt, med hänsyn till samfärdseln, möjligheterna att anordna vattenförsörjning och avlopp, faran för vattenförorening eller eljest från allmän synpunkt. Vissa områden skall såvitt möjligt bevaras, nämligen områden med särskild naturskönhet eller säregna naturförhållanden, bebyggelse med särskilt värde från historisk eller kulturhistorisk synpunkt eller från skönhetssynpunkt samt områden som är lämpade och behövliga för friluftsliv (9 § BS).

De allmänna bestämmelserna i BS om planläggning kompletteras i viss utsträckning genom materiella bestämmelser för särskilda planformer. Sålunda föreskrivs för stadsplan i huvudsak följande. Planen skall tillgodose de anspråk som från olika synpunkter skäligen kan ställas på en väl ordnad bebyggelse. Därvid skall tillses att marken utnyttjas på ett ekonomiskt och i övrigt lämpligt sätt. Samfärdselns och trafiksäkerhetens krav skall tillbörligen beaktas, erforderlig trygghet mot brandfara vinnas samt hänsyn tas till de fordringar som bör ställas upp från sundhets-, skönhets- och trevnadssynpunkt. Skälig hänsyn skall tas till bestående äganderättsförhållanden, fastighetsgränser, servitut och andra omständigheter som kan inverka på planens genomförande (12 § BS).

För byggnadsplan gäller i huvudsak följande bestämmelser. Planen skall tillgodose de krav som med hänsyn till de särskilda förhållandena inom det tillämnade planområdet skäligen bör ställas på en väl ordnad bebyggelse. Särskild hänsyn skall tas till bebyggelsens art, äganderättsförhållandena samt markägarnas möjligheter att genomföra planen. Jordbruk, skogsbruk eller annan dylik näring får inte onödigtvis hindras eller försvåras. Mark får tas upp i planen för jordbruksändamål – vilket är möjligt i byggnadsplan men inte i stadsplan – bara i den mån det behövs för planens lämpliga utformning. I övrigt gäller för byggnadsplan bestämmelserna om stadsplan i tillämpliga delar (13 § BS).

Enligt 14 § BS skall den som upprättar förslag till plan samråda med kommunstyrelsen eller annat organ, som kommunfullmäktige bestämmer, länsstyrelsen samt övriga myndigheter, sammanslutningar och enskilda personer som kan ha ett väsentligt intresse av frågan.

I 15 och 16 §§ ges bestämmelser om vilka handlingar som skall upprättas och åtfölja planförslag. Enligt 15 § skall sålunda förslag till stadsplan eller byggnadsplan upprättas på grundval av en för ändamålet avsedd karta över det område som berörs av förslaget (grundkarta). I en särskild förteckning (fastighetsförteckning) skall redovisas de fastigheter, samfälligheter och andra områden som berörs av förslaget, deras ägare samt servitut och andra särskilda rättigheter som kan ha betydelse för eller beröras av planläggningen.

Innan förslag till plan antas skall det enligt 17 § under viss tid vara utställt till granskning. Under granskningstiden får den som inte åtnöjs med förslaget framställa anmärkning mot detta. Avser förslaget generalplan som skall

fastställas, stadsplan eller byggnadsplan skall byggnadsnämnden före granskningstidens början sända underrättelse om utställandet till markägare, innehavare av servituts- eller arrenderätt och andra som kan beröras av planläggningen.

Sedan förslag till generalplan, stadsplan eller byggnadsplan blivit utställt i enlighet med föreskrifterna i 17 §, skall byggnadsnämnden granska förslaget jämte inkomna anmärkningar och yttranden (18 §). Därefter skall byggnadsnämnden, om den inte själv äger besluta i ärendet, överlämna handlingarna med eget utlåtande till kommunfullmäktige.

Sammanfattningsvis framgår av översikten av gällande rätt att byggnadsplan antas av kommunfullmäktige eller, efter delegation, av byggnadsnämnden. Lagen intar sålunda principiellt den ståndpunkten att ett områdes läggande under byggnadsplan är en kommunal angelägenhet. Kommunen är dock skyldig att upprätta och anta byggnadsplan i den mån kommunens utveckling påkallar det. Planen skall för att bli gällande fastställas av länsstyrelsen. I vissa fall åligger det länsstyrelsen att underställa planen regeringens prövning. Planen kan också komma under regeringens prövning med anledning av besvär över länsstyrelsens fastställelsebeslut. Som ett uttryck för principen att planläggning av ett område är en kommunal angelägenhet gäller att länsstyrelsen eller regeringen vid fastställelseprövningen inte kan göra några ändringar i planförslaget utan i princip endast kan säga ja eller nej till detta.

Vad gäller de statliga myndigheternas uppgift vid fastställelseprövningen av en byggnadsplan eller en stadsplan saknas närmare bestämmelser i BL som anger vad denna prövning skall avse. I propositionen om 1947 års byggnadslag (prop. 1947:131) framgår att denna prövning skall avse både lagligheten av kommunernas planbeslut och att enskildas rätt inte trätts för när. Vidare framhåller departementschefen att all planläggning måste ske under hänsynstagande till viktiga intressen som är gemensamma för hela landet. Från allmän social synpunkt samt på kommunikationernas, bostadspolitikens, hälsovårdens, försvarets, friluftslivets och naturskyddets områden finns sålunda starka riksintressen att bevaka vid planläggning av bebyggelsen. Ett inflytande för de statliga myndigheterna betingas även av de starka intressemotsättningar som kan uppkomma mellan olika kommuner vid en för flera kommuner gemensam planläggning. Enligt departementschefen behöver detta dock inte medföra ett åsidosättande av den kommunala självstyrelsen. Man har i stället sökt utforma byggnadslagstiftningen så, att den tillförsäkrar de statliga myndigheterna erforderligt inflytande utan att beröva de kommunala organen deras hävdvunna, centrala ställning vid dessa frågors avgörande.

5. Undersökningens resultat

Som angavs inledningsvis omfattar undersökningen sammanlagt 43 beslut. 12 av dessa fattades av regeringen Palme (föredragande statsråd Ingvar Carlsson), åtta av regeringen Fälldin I (föredragande statsråd Elvy Olsson), fyra av regeringen Ullsten (föredragande statsråd Birgit Friggebo) samt 19 av regeringen Fälldin II (föredragande statsråd Georg Danell). Antalet undersökta ärenden ger visst underlag för uttalanden om den praxis som regeringarna Palme och Fälldin II tillämpat i dessa ärenden men knappast för de båda övriga regeringarna. Den osäkerhet som följer av detta drabbar särskilt de statistiska delarna av undersökningen.

Det stora flertalet av de undersökta ärendena (37) avser besvär över länsstyrelses beslut att fastställa eller inte fastställa en byggnadsplan. Resterande ärenden har initierats hos regeringen genom att en länsstyrelse har underställt regeringen förslag om byggnadsplan.

Beredningen. De myndigheter som har kommit i fråga för remiss är i första hand länsstyrelser samt statens planverk. I ett par ärenden förekommer dessutom remiss till statens naturvårdsverk. Av *tab. 1* framgår remitteringspraxis till länsstyrelserna och planverket i de ärenden som avgjorts av de olika regeringarna.

Tab. 1

Remisser till länsstyrelserna och statens planverk. Avgjorda ärenden.

Regering	Antal avgjorda ärenden	Därav remitterade till Länsstyrelse	Planverket
Palme	12	9	8
Fälldin I	8	4	7
Ullsten	4	3	3
Fälldin II	19	1	9
Summa	43	17	27

Remiss till länsstyrelse har alltså förekommit under hela undersökningsperioden i 17 ärenden (40 %) och till planverket i 27 ärenden (63 %). Det framgår också att andelen ärenden som har remitterats till dessa myndigheter minskat under den nuvarande regeringen.

Tabellen ger inte en helt rättvisande bild av de olika regeringarnas remitteringspraxis eftersom ärendena klassificerats efter vilken regering som har avgjort dem. Detta behöver självfallet inte vara samma regering som har tagit ställning till remissfrågan. Som bekant sker detta som regel i inledningen av beredningsprocessen. I *tab. 2* har därför ärendena klassificerats på den regering under vilken ärendet kom in.

Tab. 2

Remisser till länsstyrelserna och statens planverk. Inkomna ärenden.

Regering	Antal inkomna ärenden	Därav remitterade till	
		Länsstyrelse	Planverket
Palme	20	14	14
Fälldin I	7	3	5
Ullsten	6	–	6
Fälldin II	10	–	2
Summa	43	17	27

Tabellen visar att minskningen av antalet remisser till länsstyrelse inträdde tidigare än vad som framgick av tabell 1. Över hälften av de ärenden som kom in under regering Palmes tid remitterades till länsstyrelse. Under regeringen Fälldin I, då dock materialet endast utgörs av sju ärenden, sjönk remissandelen till under hälften. Under de två senaste regeringarna har inga ärenden remitterats till länsstyrelse. När det gäller remisser till planverket synes remitteringspraxis ha varit tämligen oförändrad fram till den nuvarande regeringens tid. Under denna regering har antalet remisser gått ned starkt.

Självklart innebär remittering att den totala handläggningstiden för ett ärende förlängs. Den minskade frekvensen av remisser till länsstyrelserna och planverket under senare tid borde alltså leda till förkortade handläggningstider. Av *tabell 3* framgår att detta också är fallet. Den genomsnittliga handläggningstiden för de ärenden som avgjorts av den nuvarande regeringen är ca 14 månader mot omkring 20 månader för tidigare regeringar. Det kan vidare nämnas att fem ärenden av den nuvarande regeringen har avgjorts på kortare tid än sex månader. Ärenden med så kort handläggningstid förekommer inte tidigare under undersökningsperioden.

Tab. 3

Handläggningstider¹. Avgjorda ärenden.

Regering	Genomsnittlig handläggningstid (i mån)	Antal ärenden med handläggningstid av			Summa
		Mindre än 1 år	1–2 år	Över 2 år	
Palme	19	3	5	4	12
Fälldin I	18	1	5	2	8
Ullsten	24	1	–	3	4
Fälldin II	14	10	6	3	19
Summa	17	15	16	12	43

¹ Eftersom besvärsskrivelsens ankomstdag inte anges i regeringsbeslutet har handläggningstiden schablonmässigt beräknats med utgångspunkt från att skrivelsen inkom en månad efter länsstyrelsens beslut.

Beträffande reglerna på detta område kan först erinras om 7 kap. 2 § RF, som lyder sålunda:

Vid beredningen av regeringsärendena skall behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter. I den omfattning som behövs skall tillfälle lämnas sammanslutningar och enskilda att yttra sig.

Departementschefen betecknade i 1973 års grundlagsproposition (prop. 1973:90 s. 286) remissförfarandet som ett betydelsefullt moment i beredningen av regeringsärenden.

Vidare innehåller även förvaltningslagen en bestämmelse om remissförfarandet (10 §) i vilken det bl. a. heter att "innan myndighet inhämtar yttrande genom remiss skall myndigheten noga pröva behovet av åtgärden".

Departementschefen framhöll i förvaltningslagspropositionen (prop. 1971:30 s. 388) att remissförfarandet hade en central plats vid utredningen av förvaltningsärenden men att det var av största vikt att handläggningen inte fördröjdes genom onödiga remisser. Denna synpunkt har, när det gäller regeringsärendena, vid flera tillfällen inskräpts av konstitutionsutskottet. I statsrådsberedningens anvisningar om tillämpningen av förvaltningslagens principer framhålls att flera av de krav som utskottet fört fram torde bli tillgodosedda, om förvaltningslagens bestämmelser om remissförfarandet tillämpas hos regeringen.

Beträffande bostadsdepartementets remitteringspraxis i besvärärenden har i annat sammanhang inhämtats att remiss sker till beslutsmyndigheten, dvs. i de nu aktuella ärendena till länsstyrelse, endast om besvärsskrivelsen innehåller nya omständigheter i ärendet.

Den nuvarande regeringens principer för remiss av ärenden i byggnads- och planfrågor berördes även i statsrådet Danells interpellationssvar den 8 december 1980. Planministern uttalade då bl. a. att minskningen av remitteringen av ärenden – särskilt till statens planverk – hänger ihop med synen på frågor om plankvaliteten. Enligt planministern förekommer det i besvärärenden ofta att man ifrågasätter den kommunala bedömningen i detta avseende. I det stora flertalet sådana fall föreligger enligt hans mening tillräckligt underlag genom den utredning som förebragts på kommunal nivå och på länsnivå för att ärendet skall kunna avgöras utan remiss till exempelvis planverket.

I interpellationssvaret citeras också ovan redovisade departementschefsuttalanden i samband med tillkomsten av 10 § förvaltningslagen. Planministern säger sig helt dela denna syn på remissförfarandet och tillägger att det nuvarande samhällsekonomiska läget ytterligare stryker under det angelägna i att man noggrant prövar om remiss behövs.

Besluten. Innebörden av regeringens beslut i de undersökta ärendena redovisas översiktligt i *tabell 4*.

Tab. 4

Beslutens innebörd

Regering	Byggnadsplan			Summa
	fastställd helt eller nästan helt	delvis fast- ställd	endast fast- ställd i obe- tydlig om- fattning eller ej alls	
Palme	2	1	9	12
Fälldin I	3	–	5	8
Ullsten	2	–	2	4
Fälldin II	13	3	3	19
Summa	20	4	19	43

Antalet beslut som inneburit fastställelse av byggnadsplan har alltså ökat väsentligt under regeringen Fälldin II. I sex av de 13 fallen av fastställelse under den nuvarande regeringen har besluten vidare inneburit bifall till besvär över länsstyrelses beslut att inte fastställa byggnadsplanen. Besvär med denna innebörd har inte bifallits vid något tidigare tillfälle under undersökningsperioden. I flertalet övriga fall av fastställelse är denna utgång resultatet av att regeringen har avslagit besvär över länsstyrelses fastställelsebeslut. I ett fall under regeringen Fälldin I fastställdes en byggnadsplan som en länsstyrelse hade underställt regeringen.

Av de regeringsbeslut som innebär att byggnadsplanen ej har fastställts beror utgången i det stora flertalet fall på att besvär med yrkande om fastställelse avslagits av regeringen. I två fall (från maj 1976 resp. från februari 1977) upphävde regeringen med bifall till besvären länsstyrelsens fastställelsebeslut. Vidare har i fyra av de sex fall, där länsstyrelse har underställt regeringen byggnadsplanen, regeringen beslutat att ej fastställa planen.

I fyra ärenden har regeringen beslutat att delvis fastställa byggnadsplanen. Ett ärende är ett underställningsärende, de andra är besvärärenden.

Besluten skall analyseras ytterligare. Först skall vissa av de berörda myndigheternas inställning i ärendena redovisas. Därefter undersöks motiveringarna i regeringsbesluten mot bakgrund av riktlinjerna i den fysiska riksplaneringen.

Den berörda *kommunen* har uttryckt sin mening i dessa ärenden genom att anta planförslaget och vidarebefordra det till länsstyrelsen för fastställelse. Vägrar länsstyrelsen att fastställa planen kan man undantagsvis tänka sig att kommunen böjer sig för länsstyrelsens uppfattning. I normalfallet torde emellertid kommunen stå fast vid sitt förslag. Att föra frågan vidare genom besvär till regeringen är dock en handlingslinje som att döma av den gjorda

undersökningen är mera ovanlig. I endast fem av de 22 ärenden, där besvären avser en länsstyrelses beslut att ej fastställa en byggnadsplan, har den berörda kommunen överklagat länsstyrelsens beslut. I tre av dessa fem ärenden har regeringen i likhet med länsstyrelsen vägrat fastställelse. I två fall har regeringen ändrat länsstyrelsens beslut och fastställt byggnadsplanen. De två senare ärendena härrör sig från den nuvarande regeringens tid, de tre avslagsärendena från tidigare regeringar.

Som framgått ovan har flertalet av de undersökta ärendena remitterats till *planverket*. Följande tabell, *tabell 5*, visar förhållandet mellan planverkets och regeringens ståndpunkter i de remitterade ärendena.

Tab. 5

Planverkets (SPV) och regeringens ståndpunkter. Avgjorda, remitterade ärenden

Regering	SPV och reg. samma ståndpunkt	SPV vill ej fastställa; reg. fastställer ¹	SPV vill fastställa; reg. fastställer ej ²	Summa remitterade
Palme	5	2	1	8
Fälldin I	3	2	2	7
Ullsten	1	1	1	3
Fälldin II	1	8	—	9
Summa	10	13	4	27

¹ Här ingår också ärenden där SPV velat fastställa byggnadsplanen i *mindre* omfattning än regeringen.

² Här ingår också ärenden där SPV velat fastställa i *större* omfattning än regeringen.

Överensstämmelse mellan planverkets och regeringens bedömning har alltså förelegat i tio av de sammanlagt 27 ärendena. I övriga fall har bedömningarna gått isär. I de flesta fallen uttrycker regeringens ståndpunkt en mer generös inställning till fritidsbebyggelse. Men i några fall har regeringen intagit en mer restriktiv inställning än planverket.

Utvecklingen går klart i riktning mot minskad överensstämmelse i uppfattningar mellan planverket och regeringen. Fram till den nuvarande regeringen synes skillnaderna i inställning inte vara entydiga. Under nuvarande regeringen innebär emellertid de skilda uppfattningarna genomgående att regeringen har iakttagit en mindre restriktiv inställning till fritidsbebyggelse än planverket.

Om man vill undersöka hur regeringen tagit hänsyn till de geografiska riktlinjerna i den fysiska riksplaneringen, torde det vara riktigast att redovisa besluten uppdelade på de olika områden som riktlinjerna omfattar. Visserligen har ovan hävdats att det är svårt att urskilja klara skillnader mellan riktlinjerna för olika områden när det gäller inställningen till fritidsbebyggelse. Men i praxis kan naturligtvis sådana skillnader framträda.

Tab. 6

Beslutens innebörd. Uppdelade på olika områden.

Område ¹	fastställd helt eller nästan helt	Byggnadsplan delvis fastställd	endast fast- ställd i obe- tydlig om- fattning eller ej alls	Summa
Obruten kust	4	1	1	6
Högexploaterad kust	5	1	13	19
Insjöområden m. m.	5	–	3	8
Fjällområden	5	2	1	8
Primärt rekrea- tionsområde (en- bart)	1	–	1	2
Summa	20	4	19	43
Därav primärt re- kreatiomsområde (i eller utan kom- bination med an- nat område)	11	3	7	21

¹ För avgränsningen av dessa områden och riktlinjerna inom dessa, se ovan avsnitt 2.

Det kan först konstateras att ärendena är ojämnt fördelade mellan områdestyperna. Bortåt hälften av ärendena gäller byggnadsplaner inom primära rekreatiomsområden. 19 av dessa ärenden avser dock ett område som också omfattas av andra områdesriktlinjer. En nästan lika stor grupp bildar de ärenden som rör byggnadsplaner inom högexploaterade kustområden. Övriga områdestyper är inte så väl företrädade i materialet. Det skall också nämnas att samtliga regeringar haft att pröva ärenden inom alla områdestyper med undantag för fjällområdena. Ärenden inom dessa områden har i huvudsak endast prövats av regeringen Fäldin II.

Uppgifterna i tabellen tyder på att det skulle finnas vissa skillnader i beslutspraxis mellan områdestyperna. Det alldeles övervägande antalet planförslag inom de högexploaterade kustområdena har således ej fastställts medan motsatsen gäller för de övriga områdestyperna.

En närmare genomgång områdestyp för områdestyp skall göras. Beträffande riktlinjerna för de olika områdestyperna hänvisas till avsnitt 2 ovan.

Inom områden som karakteriserats som *obruten kust* faller sex ärenden.

I ett av dessa ärenden från maj 1976 (ärende 8 i ärendeförteckningen, underbilaga 1) upphävde regeringen länsstyrelsens fastställelsebeslut under hänvisning till att lokalisering av ny bebyggelse till de obrutna kusterna borde

föregås av markanvändningsplanering som utifrån av riksdagen angivna utgångspunkter bl. a. klarlägger vilka områden som bör avsättas för andra ändamål än enskild fritidsbebyggelse. Sådan planering hade ännu inte redovisats för det berörda området. Planverket hade i detta ärende tillstyrkt att planen fastställdes.

I ett annat ärende från oktober 1980 (ärende 39) fann regeringen att det skulle strida mot de av riksdagen angivna riktlinjerna rörande exploatering av obrutna kustområden att tillåta bebyggelse, i den omfattning som anges i planförslaget. Delvis i överensstämmelse med planverkets uppfattning godtog dock regeringen att bebyggelse fick ske inom vissa delar av planområdet.

I återstående fyra ärenden (ärendena 11, 20, 23, 43), vilka alla hänför sig till olika regeringar, har byggnadsplanen fastställts. – I det första av besluten (från 1976-09-16) hänvisas till de särskilda omständigheterna i ärendet och till att de aktuella riksintressena är tillfredsställande tillvaratagna. Planverket ville i detta ärende undanta huvuddelar av planen från fastställelse. – I det andra ärendet (februari 1978) ansåg regeringen i likhet med planverket att strandens tillgänglighet och dess användning som friluftsområde inte skulle komma att inskränkas genom nybebyggelse enligt byggnadsplanen. – I det tredje ärendet (juni 1979), som är det största av dessa fyra ärenden med ca 200 tomtplatser, gjorde regeringen väsentligen samma bedömning som länsstyrelsen. Enligt regeringen utgör bebyggelsen en utbyggnad av ett befintligt samhälle. Vidare tar bebyggelsen inte i anspråk mark som bedöms vara av större intresse för det rörliga friluftslivet. Planverket föreslog i detta ärende en mindre utbyggnad än den som regeringen godtog. – I det fjärde ärendet (november 1980) ansåg regeringen att den aktuella planen var den enda plan för enskild fritidsbebyggelse som var att vänta inom området. Planområdet är tämligen avskilt beläget på en glest bebyggd del av Höga kusten. Lokaliseringen av en mindre bebyggelsegrupp till det aktuella området innebar enligt regeringens mening inte någon nämnvärd inskränkning för det rörliga friluftslivet eller väsentlig påverkan på naturvärdena i området som helhet. Ärendet remitterades ej till planverket. – Gemensamt för motiveringen i dessa fyra ärenden synes således vara bedömningen att det rörliga friluftslivets intressen inte skulle skadas i alltför stor utsträckning genom bebyggelsen.

Sammanlagt 19 ärenden hänför sig till de *högexploaterade kustområdena*. Som redan nämnts har regeringen i det övervägande antalet fall, 13, inte fastställt den aktuella byggnadsplanen. Regeringen Palme vägrade fastställelse i sex av åtta prövade ärenden, regeringen Fälldin I i tre av fyra ärenden, regeringen Ullsten i båda de ärenden som prövades och regeringen Fälldin II i två av fem avgjorda ärenden. I praktiskt taget samtliga fall där regeringen inte fastställt byggnadsplaner motiverades det med att ett fastställelsebeslut skulle föregripa pågående markanvändningsplanering i området. En närmare redovisning av dessa ärenden saknar därför intresse.

Antalet ärenden där regeringen helt eller delvis fastställt en byggnadsplan inom ett högexploaterat kustområde uppgår alltså till sex. Argumentet att den föreslagna bebyggelsen ansluter till redan befintlig bebyggelse förekommer i fem av ärendena, vanligen i kombination med påståendet att planområdet inte är av särskilt stor betydelse för friluftsliv och naturvård (ärende 1, 12, 26, 34). I ett av dessa ärenden (ärende 34 från april 1980) är själva förhållandet att den föreslagna bebyggelsen innebär en komplettering, dock omstridd. Länsstyrelsen hävdade i motsats till regeringen att så inte var fallet.

I ett ärende (nr 33, mars 1980) används ett resonemang som påminner om det föregående men motiveringen torde likväl ha en annan innebörd. Regeringen erinrade i detta beslut om att området redan är bebyggt i stor utsträckning och närmast är att betrakta som ett tätbebyggt område. Med hänsyn härtill måste enligt regeringen intresset att bevara ännu obebyggda områden till förmån för ett rörligt friluftsliv vara att anse som lokalt och därmed väsentligen utgöra en kommunal angelägenhet. Regeringen fann därför inte anledning att göra en annan avvägning mellan intresset att bebygga området och de önskemål som kan finnas att bevara det obebyggt än den som kommunens beslut att anta planförslaget innebär. – Det kan nämnas att den totala handläggningstiden för detta ärende är ca 3 år och 7 månader. Handläggningstiden efter avslutad remissbehandling är drygt 3 år.

I endast ett av de ärenden där regeringen fastställt en byggnadsplan inom högexploaterat kustområde används en helt annan argumentering än i det föregående. I likhet med det ärende som nyss redovisades åkeropas kommunens bedömning. I beslutet som är från januari 1977 (nr 16) anges att kommunen ansett det lämpligt att ett visst område, som varit reserverat för handelsändamål, får tas i anspråk för fritidsbebyggelse. Regeringen fann att förändringen av planen kan komma att inverka negativt på möjligheterna att fullfölja intentionerna i den fysiska riksplaneringen. Inverkan är enligt regeringen i detta fall inte av så allvarlig art att fastställelse bör vägras.

I de åtta ärenden som rör *insjöområden m. m.* har regeringen fastställt byggnadsplan i fem ärenden och vägrat fastställelse i tre.

I fråga om de tre ej fastställda byggnadsplanerna som daterar sig från maj 1976, november 1976 och februari 1977 (ärendena 5, 13 och 17) anslöt sig regeringen i samtliga fall till planverkets avvisande inställning. Motiveringarna anknyter i stor utsträckning till förhållanden som är specifika för dessa ärenden och saknar därför intresse i sammanhanget.

Av de fastställda byggnadsplanerna hänför sig en till regeringen Fälldin I och fyra till regeringen Fälldin II. I det ärende som avgjordes av regeringen Fälldin I (nr 19) ansåg regeringen i likhet med planverket att av kommunfullmäktige antagen dispositionsplan inte uppfyller ställda krav. Men enligt regeringen gav en samlad bedömning vid handen bl. a. att planområdet är beläget i anslutning till mark som redan tagits i anspråk för en slalombacke med lift och att området med dess servicecenter knyter an till

befintliga och planerade vandringsleder. Byggnadsplanen kunde därför inte anses föregripa ställningstaganden inom den fysiska riksplaneringen.

Tre av fyra ärenden som avgjordes av regeringen Fälldin II (ärende 27, 28, 29) hänger nära samman med varandra geografiskt. Motiveringarna är också desamma. Enligt regeringen utvisade ett av den berörda kommunen ingivet underlag för en översiktlig markanvändningsplan att dessa tre områden är i stort sett de enda där fritidsbebyggelse kan bli aktuell i denna trakt. Planverket hade i dessa tre ärenden föreslagit fastställelse i mindre omfattning än vad regeringen beslöt. – I det fjärde ärendet som avgjordes av regeringen Fälldin II (ärende 38) hade planverket funnit att planförslaget inte anslöt till intentionerna i den fysiska riksplaneringen. Enligt planverket innebar planförslaget närmast en fördubbling av den befintliga bebyggelsen och dessutom ett ianspråktagande av en stor del av den fria stranden för båtbygggor. Regeringen hänvisade till att den befintliga bebyggelsen är lokaliserad på ett sådant sätt att visst tillskott får bedömas som i och för sig möjligt och lämpligt. Det tillskott som förslaget innebär bedömdes av regeringen inte inkräkta på naturvårdens eller det rörliga friluftslivets intressen.

Som redan framgått är ärendena inom *fjällområdena* koncentrerade till regeringen Fälldin II. Dessförinnan finns endast ett ärende (nr 24, beslutsdag 79-08-30). I detta ärende fastställdes planförslaget under hänvisning till att regeringen i likhet med planverket ansåg att den förtätning som åsyftas med planförslaget är att föredra från markhushållningssynpunkt framför att annan mark tas i anspråk. Detta ärende hade stora likheter med det första av de ärenden som avgjordes av regeringen Fälldin II. Även i detta ärende (nr 25) delade regeringen planverkets uppfattning att det rörde sig om en begränsad utbyggnad av ett redan ianspråktaget område. I ett annat ärende som avgjordes av regeringen Fälldin II (nr 36) tog regeringen endast upp vissa detaljfrågor med anledning av besvär över länsstyrelsens beslut att fastställa byggnadsplanen. Besvären lämnades utan bifall.

Resterande fem ärenden avser samtliga byggnadsplaner som ligger inom Älvdalens kommun och inom det primära rekreatiomsområdet Dalafjällen. För dessa ärenden skall lämnas en mer ingående redogörelse.

A Fjätalen 4:17 i Idre socken (beslutsdag 80-03-27)

Planområdet, omfattande 93 tomter för enskild fritidsbebyggelse, är beläget omedelbart öster om Stor-Fjätan, ca 1 km från gränsen mot Jämtlands län. Någon omfattande bebyggelse finns inte i trakten. Planområdet ingår i område för vilket ansökan om bildande av naturreservat föreligger.

Länsstyrelsen bedömde att bebyggelsen strider mot de ur rikssynpunkt uppställda riktlinjerna för markanvändning inom fjällområdet och ej heller ligger i linje med intentionerna i statsmakternas beslut om det primära rekreatiomsområdet. Det behov av stöd för sysselsättning och service som

föreligger ur lokal synpunkt borde enligt länsstyrelsens uppfattning f. n. tillgodoses inom andra områden där risken för konflikter med andra samhällsintressen bedöms mindre. Länsstyrelsen beslöt att ej fastställa planen.

Över beslutet anförde Rolf Klang AB besvär. *Regeringen* förklarade sig dela länsstyrelsens uppfattning och lämnade besvären utan bifall.

B Idre 55:5 (beslutsdag 80-07-10)

Planområdet, omfattande 18 tomtplatser, är beläget i Höstsäterns by ca 8 km nordväst om Idre.

Länsstyrelsen bedömde att bebyggelsen ej motverkade de ur rikssynpunkt uppställda riktlinjerna för markanvändningen inom området och att bebyggelsen med hänsyn till dess omfattning och lokalisering i anslutning till befintlig bebyggelse bör kunna inordnas i en lämplig områdesplanering i enlighet med intentionerna i statsmakternas beslut om de primära rekreationsområdena. Ur lokal synpunkt bedömdes den tilltänkta exploateringen dessutom utgöra ett stöd för sysselsättning och service. Länsstyrelsen fastställde således byggnadsplanen.

I besvär yrkades att planförslaget skulle revideras på visst sätt. *Regeringen* ansåg inte att de påtalade förhållandena medförde olägenheter av sådan omfattning att planförslaget inte borde antas i föreliggande skick. Besvären lämnades utan bifall.

C Gördalen 11:5 m. fl., Särna socken (beslutsdag 80-10-16)

Planområdet gränsar i väster till Härjehåga-Rödfjället-Drevfjället för vilket område förordnande enligt 19 § naturvårdslagen gäller samt i öster till Fulufjällets naturreservat. Byggnadsplanen omfattar 150 tomter för enskilda fritidshus samt ca 20 hus i en stugby. Fem av tomterna är bebyggda.

Länsstyrelsen bedömde att bebyggelsen på grund av sin omfattning, inriktning och lokalisering strider mot de ur rikssynpunkt uppställda riktlinjerna för markanvändningen inom fjällområdet och ej heller ligger i linje med intentionerna i statsmakternas beslut om de primära rekreationsområdena. Det behov av stöd för sysselsättning och service som föreligger ur lokal synpunkt borde enligt länsstyrelsens uppfattning f. n. tillgodoses inom andra områden där risken för konflikter med andra samhällsintressen bedöms mindre. Länsstyrelsen beslöt att ej fastställa planen.

Besvär anfördes av bl. a. kommunen. Kommunen yrkade i första hand att det av kommunfullmäktige antagna planförslaget fastställs i sin helhet och i andra hand att del eller delar av planen fastställs.

Regeringen fann att det från lokal synpunkt förelåg ett omedelbart behov av stöd för sysselsättning och service i trakten. Regeringen var inte beredd att föregripa den pågående översiktliga planeringen genom att fastställa hela planen i området. Regeringen fann dock vid en intresseavvägning mellan att inom en snar framtid få igång en viss hyggnadsverksamhet i området och att inte föregripa den översiktliga markanvändningsplanen, att det lokala intresset av stöd och sysselsättning i detta fall måste anses väga över. Regeringen fastställde därför delvis planförslaget, ca 40 tomter.

D Floåsen 15:1 och 11:3 i Storsäterns by (beslutsdag 80-10-16)

E Floåsen 9:2, 9:4, 9:6 m. fl., Storsätern (beslutsdag 80-10-16)

Planområde D, omfattande 80 tomter, är beläget i Grövelsdalen strax väster om ån Grövlan mittemot Storsäterns by. I väster begränsas planområdet av Långfjällets naturreservat. I anslutning till planområdet på den västra sidan av ån Grövlan finns redan två utbyggda detaljplaneområden för fritidsbebyggelse. Planområde E, som omfattar 90 tomter, ligger norr om och i omedelbar anslutning till planområde D.

Länsstyrelsen bedömde att bebyggelsen i planområdet D strider mot de ur rikssynpunkt uppställda riktlinjerna för markanvändningen inom området och ej heller ligger i linje med intentionerna i statsmakternas beslut om de primära rekreationsområdena. Det behov av stöd för sysselsättning och service som föreligger ur lokal synpunkt borde enligt länsstyrelsens uppfattning f. n. tillgodoses inom andra områden där risken för konflikter med andra samhällsintressen bedöms mindre. Länsstyrelsen beslöt att ej fastställa planen för område D.

Beträffande planområde E gjorde länsstyrelsen samma bedömning när det gällde bebyggelsens oförenlighet med riksintressena. Länsstyrelsen ansåg emellertid att ett behov av stöd för sysselsättning och service föreligger. Med hänsyn härtill och då ett tjugotal tomter som gränsar till befintlig fritidsbebyggelse i den västra delen av planområdet bedömdes kunna inordnas i en lämplig områdesplanering borde enligt länsstyrelsen ändå denna mindre del av planförslaget kunna fastställas.

Dala-Ljusna AB anförde besvär över beslutet rörande planområde D. Över beslutet rörande planområde E anfördes besvär med yrkande att den del av planen fastställs som omfattar Floåsen 13:49 och som möjliggör 12 ytterligare tomtplatser.

Statens planverk framhöll i remissyttrande att planförslaget innebär att ett hittills obebyggt naturskönt beläget område av betydelse för friluftsliv och naturvård tas i anspråk för enskild fritidsbebyggelse. Den byggda delen av Storsäterns by skulle därmed utvidgas på andra sidan Grövlan mot det naturreservat som i väster avgränsar planområdet. Planverket ställde sig tveksamt till en sådan exploatering och avstyrkte bifall till besvären.

Regeringen förklarade i skilda beslut att planförslagen är belägna inom ett område, vilket delvis är utbyggt och exploaterat för fritidsändamål och för vilket det preliminära översiktliga planeringsunderlaget medger ytterligare exploatering. Vid sådant förhållande var enligt regeringen frågan hur exploateringen skall utföras främst en lokal angelägenhet. Kommunens mening härvidlag måste tillmätas stor betydelse. Regeringen fann i detta fall inte anledning att göra en annan bedömning än den som kommunen gjort genom att anta planförslaget. Regeringen fastställde planförslag D i sin helhet och planförslag E delvis.

I dessa fem ärenden fastställdes således byggnadsplanen helt i två fall och delvis i två fall. I ett fall fastställdes planen ej. Argumenten är, som framgår, ungefär desamma i alla ärendena men sammanvägningen av dem leder till ett annat resultat i det först refererade ärendet än i de övriga ärendena. Detta beror enligt uppgift från bostadsdepartementet på att omständigheterna var olika. Beträffande Fjättdalen ingick planområdet i område för vilket ansökan om naturreservat förelåg. Det berördes också av nytt förslag till avgränsning

av obrutet fjäll. Vidare berörde planområdet rennäringens viktigaste intresseområde. I Fjättdalen fanns inte heller någon by i närheten.

Sammanfattning. På grundval av undersökningen kan följande huvudsakliga konstateranden göras:

1. *Remitteringspraxis* har under den undersökta perioden ändrats på det sättet att remisser tillbaka till beslutsmyndigheten, dvs. länsstyrelsen, helt upphört och remisser till planverket starkt minskat under regeringen Fälldin II.

2. *Handläggningstiden* har gått ned under regeringen Fälldin II.

3. Antalet beslut som har inneburit *fastställelse* av byggnadsplan har ökat påtagligt under regeringen Fälldin II.

4. I fråga om *förhållandet mellan planverkets och regeringens ståndpunkter* har utvecklingen klart gått i riktning mot minskad överensstämmelse. Under regeringen Fälldin II innebär skillnaderna i uppfattning genomgående att regeringen har intagit en mindre restriktiv inställning till fritidsbebyggelse än planverket.

5. Alla regeringar har varit mera återhållsamma med att fastställa byggnadsplaner inom *högexploaterade kustområden* än inom andra områden som omfattas av riktlinjer i den fysiska riksplaneringen.

En genomgång av argumenteringen i de ärenden där byggnadsplaner inom högexploaterade kustområden fastställs visar att argumentet att den tillkommande bebyggelsen utgjorde en komplettering är det allra vanligaste.

6. Ett mycket ofta förekommande skäl för att ett planförslag avvisas är att *markanvändningsplanering* pågår. Detta argument har redan blivit och kommer också att bli svårare att använda allteftersom tiden går och fler markanvändningsplaner kommer fram.

7. Den berörda *kommunens inställning* och andra lokala intressen har tillmätts större betydelse av regeringen Fälldin II än av tidigare regeringar. Det visar sig dels genom att regeringen har fastställt byggnadsplaner i ärenden där en kommun besvärat sig, dels genom att kommunens inställning och lokala intressen åberopas i motiveringen för vissa fastställelsebeslut.

Underbilaga 1

Byggnadsplaner som innebär utbyggnad av enskild fritidsbebyggelse i områden som berörs av geografiska riktlinjer i FRP. Regeringsbeslut juni 1975 – dec. 1980 i ärenden där samråd skett med enheten för fysisk riksplanering

Ären- de nr	Dnr	Besluts- datum	Plats	Kommun	Län	Ansv. stats- råd
1	PI 2487/74	750626	Beddinge	Trelleborg	M	IC
2	PI 2991/74	751009	Finnagården	Kungshacka	N	IC
3	PI 3698/74	751127	Ölmanäs	Kungsbacka	N	IC
4	PI 809, 810/74	760311	Källvik	Nyköping	D	IC
5	PI 959/75	760506	Krångholmen	Mora	W	IC
6	PI 2287/74	760513	Lavö Ostergård	Orust	O	IC
7	PI 433/74	760526	Mälby	Norrtälje	AB	IC
8	PI 3835/74	760526	Dala	Valdemarsvik	E	IC
9	PI 1317/75	760623	Axelstorp m. fl.	Båstad	L	IC
10	PI 1624/75	760916	Kovik	Östhammar	C	IC
11	PI 2788, 2796/74	760916	Jorc m. fl.	Tanum	O	IC
12	PI 3528/74	760916	Öster-Mörtarö	Östhammar	C	IC
13	PI 267/76	761111	Kalmar Kyrkby etc.	Häbo	C	EO
14	PI 533/76	761215	Skrea	Falkenberg	N	EO
15	PI 3959/74	761215	Boberg	Falkenberg	N	EO
16	PI 3574/74	770120	Olofsbo	Falkenberg	N	EO
17	PI 3283/74	770224	Skarpemon	Mullsjö	R	EO
18	PI 366, 416/76	770414	Skällentorp	Falkenberg	N	EO
19	PI 939, 1012/76	770922	Grönklitt	Orsa	W	EO
20	PI 2530, 2563/76	780202	Kvarnåkershamn	Gotland	I	EO
21	PI 2605/76 m. fl.	790315	Björkö-Arholma (5 planer)	Norrtälje	AB	BF
22	PI 2136, 2155/76	790420	Yngsjö strand- skog	Kristianstad	L	BF
23	PI 1889/76 m fl.	790614	Källvik (3 planer)	Västervik	H	BF
24	PI 2437, 2502/78	790830	Klippen	Storuman	AC	BF
25	PI 2058/78	800124	Joesjö	Storuman	AC	GD
26	PI 2436/78	800131	Restenäs ö	Uddevalla	O	GD
27	PI 3010/77 m. fl.	800306	Hjulsbäcks by	Leksand	W	GD
28	PI 2476/78 m. fl.	800306	Lundbjörkens fäbod	Leksand	W	GD
29	PI 2583/78	800306	Olsnäs fäbod	Leksand	W	GD
30	PI 2597/78	800327	Hummeldal	Östhammar	C	GD
31	PI 2760/79	800327	Säbytorp	Kil	S	GD
32	PI 2367/79	800327	Fjätdalen	Älvdalen	W	GD
33	PI 1544/76	800327	Smådalarö	Haninge	AB	GD
34	PI 2437/79	800417	Harg	Norrtälje	AB	GD
35	PI 2347, 2450/79	800417	Vagnsunda	Norrtälje	AB	GD

Ären- de nr	Dnr	Besluts- datum	Plats	Kommun	Län	Ansv. stats- råd
36	Pl 2287/79	800710	Stora Blåsjön	Strömsund	Z	GD
37	Pl 407/80	800710	Höstsätern	Älvdalen	W	GD
38	Pl 829/78 m. fl.	801009	Stora Skagene	Hammarö	S	GD
39	Pl 1286/79	801009	Stora Askö	Västervik	H	GD
40	Pl 2627, 2659/79	801016	Gördalen	Älvdalen	W	GD
41	Pl 2149/79	801016	Floåsen	Älvdalen	W	GD
42	Pl 2163/79	801016	Floåsen	Älvdalen	W	GD
43	Pl 2827/79	801127	Berg	Kramfors	Y	GD

PM angående regeringens beslut i fråga om fastställelse av förslag till ändring av stadsplan för kv. Bryggeriet m. m., Lunds kommun

Kommunfullmäktige i Lund antog den 27 april 1978 ett förslag till ändring av stadsplanen för kvarteret Bryggeriet m. m. i Lund. Förslaget avsåg bostadsbebyggelse i 5–8 våningar i kvarteret som är beläget strax norr om stadskärnan. Förutom vissa mindre utrymmen för kontor och servicebutik medgav planen också att ett s. k. lägenhetsdaghjem skulle inrymmas i kvarteret. Det i kvarteret belägna bryggeriet avsågs bli bevarat och motsvarande del av planförslaget hade därför undantagits från antagande.

Länsstyrelsen i Malmöhus län beslöt den 16 januari 1979 att ej fastställa planen. Länsstyrelsen framhöll sammanfattningsvis att den inlämnade planen redovisade allvarliga brister i fråga om boendemiljöns närmare utformning. Planen var enligt länsstyrelsen inte godtagbar främst på grund av dess brister i fråga om tillgången på friytor, trafiksäkerhet och ljudnivå. Planen uppfyllde därför inte de i 12 § byggnadsstadgan angivna kraven på vad som skäligen bör iaktas i fråga om sundhet, skönhet och trevnad. – Länsstyrelsens beslut var inte enhälligt. En minoritet bestående av sju ledamöter ville fastställa planförslaget. I den skiljaktiga meningen anfördes bl. a. att många städer, däribland Lund, under senare år genom en ny och i och för sig berättigad syn på jordbruksmark som en naturtillgång som i största möjliga utsträckning bör bevaras för livsmedelsproduktion, kommit i en utomordentligt besvärlig planeringssituation. Några städer, inte minst Lund, brottades dessutom med problemen att tillgodose bevarandekrav som tog sikte på att bibehålla en kulturellt värdefull stadsmiljö och att samtidigt sörja för en bibehållen levande stadskärna. Även om miljöaspekter och önskemålet om en blandning av olika kategorier av boende kunde tala mot förslaget fick det enligt reservanterna i nöjaktig grad anses tillgodose de miljökrav för bostäder i Lunds stadskärna som med hänsyn till kommunens speciella problem, såvitt gäller främst bevarandeintressena, rimligen kunde uppställas.

Bostadsrättsföreningen Bryggeriet, ägare till fastigheterna Bryggeriet 3 och 4, överklagade beslutet till regeringen. Föreningen bemötte länsstyrelsens argumentation för att vägra fastställelse och framhöll bl. a. att exploateringen minskade till hälften i stället för ökade, att gatukorsningarna var försedda eller skulle komma att förses med trafiksinaler, att tillgänglig friyta var större än vad länsstyrelsen menat, att senare mätningar visade lägre bullernivåer och att den föreslagna bebyggelsens utformning väl anslöt till omgivningen.

Ärendet remitterades till statens planverk, som i yttrande den 24 januari 1980 avstyrkte bifall till besvären. Planverket förklarade sig dela reservan-

ternas i länsstyrelsen uppfattning att det aktuella förslaget måste ses i relation till de problem som skapas av att Lunds tätort är omgiven av jordbruksmark och har en stadskärna som är av riksintresse för kulturminnesvården. Verket framhöll i fortsättningen bl. a. följande:

De starka bevarandeintressena i Lunds stadskärna innebär att för bostadsbeståndet i denna del många gånger mycket speciella egenskaper hos boendemiljön måste accepteras av rent kulturhistoriska skäl. Det gör det desto angelägnare att eftersträva en hög grad av allmängiltighet, dvs. användbarhet för alla kategorier av boende, i de tillskott till bostadsbeståndet som kan åstadkommas genom nyexploatering. Om så inte sker innebär det på lång sikt en försvagning av möjligheterna att hävda bevarandeintressena. Förslaget tenderar sålunda att motverka de kulturhistoriska bevarandeintressena i stadskärnan. Avgörande blir därigenom huruvida intresset av att bevara jordbruksmark skall anses utgöra motiv för att ändå fastställa förslaget.

Enligt de principer för prövning av om jordbruksmark skall få tas i anspråk för tätortsutbyggnad som riksdagen antagit ankommer det på kommunen att visa att alternativ saknas som på ett tillfredsställande sätt tillgodoser utbyggnadsbehovet. Då det aktuella förslaget inte innebär att någon jordbruksmark tas i anspråk redovisas inte någon analys av alternativa utbyggnadsmöjligheter i ärendet. Planverket kan därför inte utesluta möjligheten att tillfredsställande alternativ skulle stå att finna inom den nuvarande tätortens gränser. Om emellertid så inte skulle vara fallet föreligger en situation där jordbruksmarkintresset bör vika. Enligt planverkets mening är boendemiljön i förslaget så uppenbart undermålig enligt de bedömningskriterier för tillämpningen av 12 § BS som redovisas i Bostadens grannskap att detta icke kan anses utgöra ett tillfredsställande alternativ till ett ianspråktagande av jordbruksmark. Intresset av att bevara jordbruksmark kan därför inte utgöra argument för att fastställa förslaget.

En fastställelse av förslaget skulle med hänsyn till vad som sagts endast kunna uppfattas så att förslaget som sådant motsvarar de anspråk som kan ställas på tillämpningen av 12 § BS i planer för bostadsbebyggelse. Ett beslut med den innebörden skulle därför enligt planverkets mening innebära att kommunerna i andra liknande fall vare sig behöver eller kan hävda rimliga anspråk på bebyggelsemiljöns utformning gentemot motstående intressen.

Planverkets remissyttrande delgavs klaganden, som vidhöll vad som anförts i besvärslagan. Även Lunds kommun bereddes tillfälle att yttra sig över planverkets remissvar. Kommunstyrelsen beslöt den 4 mars 1980 att tillstyrka bifall till besvaren under åberopande av ett yttrande från byggnadsnämnden. Beslutet fattades med röstsiffrorna 7-6. Reservation till förmån för avstyrkande avgavs. I byggnadsnämnden var meningarna delade på samma sätt som i kommunstyrelsen. I byggnadsnämndens yttrande, som helt följer stadsarkitektkontorets förslag, anförts bl. a. följande:

Kommunen är medveten om att kvarteret har begränsningar vad gäller användbarheten för vissa boendekategorier på grund av friytornas omfattning. Dessa är emellertid i hög grad beroende av de speciella förutsättningar som råder för Lunds stadskärna och är således motiv för att angivna riktvärden kan underskridas.

I kommunens strävan att spara jordbruksmark har icke bebyggda restområden inom stadsbygden inventerats och större delen av dessa tillsammans med möjliga saneringar ca 1 100 lägenheter finns upptagna i löpande bostadsförsörjningsprogram. Efter programperioden återstår uppskattningsvis 250–350 lägenheter dvs. mindre än en årsproduktion, vilket visar hur begränsade möjligheterna att spara jordbruksmark i realiteten är.

Planverket tar i sitt yttrande huvudsakligen upp friytefrågan, men det finns även andra kvalitetsfaktorer som är viktiga för den bostadssökande och bör värderas vid en bedömning av en stadsplan såsom närhet till stora arbetsområden och service av olika slag. I dagens situation är dessa faktorer väsentliga för den bostadssökande.

I regeringsbeslutet den 5 juni 1980 (bostadsdep. nr 23) fastställdes planförslaget i det skick som det antagits av kommunfullmäktige. I motiveringen heter det:

Av utredningen framgår att planförslaget inte uppfyller alla de krav som kan vara önskvärda att ställa i samband med en exploatering för bostadsbebyggelse. Enligt regeringens mening bör emellertid ansvaret för utformningen av bebyggelsemiljön i första hand åvila kommunerna. De brister som planförslaget för kvarteret Bryggeriet har är enligt regeringens mening inte av sådan beskaffenhet att kommunens önskemål om planens utformning inte bör godtas.

I skrivelse från statens planverk till länsstyrelsen i Malmöhus län (*underbilaga I*) har planverket bl. a. framhållit att av regeringens beslut kan inte utläsas mera än att bristerna i det aktuella fallet inte ansågs vara av sådan beskaffenhet att kommunens önskemål om planens utformning inte kunde godtas.

STATENS PLANVERK

1980-12-11

2843/80

Till länsstyrelsen i Malmöhus län

Fack

201 10 MALMÖ

Nuvarande byggnadslagstiftning syftar till att åstadkomma en från olika synpunkter så lämplig lokalisering och utformning av bebyggelsen som möjligt. Därvid är det en lång rad krav och önskemål som skall beaktas. En översiktlig redovisning av olika materiella krav ges i 9–13 §§ BS. Det bör betonas att uppräkningsen i författningstexten inte är uttömmande utan endast exemplifierande. Redovisningen i 1947 års stadga (26–33 §§) var långt utförligare. I förarbetena till 1959 års stadga betonades dock att ingen ändring i sak var avsedd utan att den nya författningstexten endast avsåg att söka mera kortfattat sammanfatta de olika kraven.

Många av de krav som ställs kan inte samtidigt tillgodoses fullt ut, utan avvägningar mellan sinsemellan motstridiga krav måste ske i det enskilda fallet med beaktande av tyngden i de olika intressena. Därvid bör också enskilda intressen tillbörligen beaktas i enlighet med stadgandet i 4 § BL. Riksdagens uttalanden i skilda sammanhang bör också utgöra ledning.

Den primära avvägningen mellan skilda hänsyn och intressen sker i det kommunala planarbetet. Därvid skall kommunen finna rimliga avvägningar och kompromisser. Planläggning utgör emellertid en rättstillämpning och rättsutövning av sådant slag att det ansetts nödvändigt med en statlig kontroll, vilken sker genom fastställelseprövningen. Om en kommunal avvägning i en antagen plan inte befinnes motsvara en rimlig tolkning och avvägning av lagstiftningens krav skall fastställelse vägras.

Det bör betonas att såväl kommunen som den statliga fastställelsemyndigheten skall göra en allsidig bedömning. Något utrymme för kommunen att helt bortse från vissa i lagstiftningen angivna krav, förebärande att de är rent statliga intressen, finns inte lika litet som det finns något utrymme för staten att helt bortse från vissa stadgeenliga krav under förebärande av att de är rent kommunala frågor och att kommunens tolkning alltid skall godtas. Såväl kommunen som fastställelsemyndigheten skall efter bästa förmåga göra en allsidig bedömning.

I några fastställelsebeslut har länsstyrelsen nu påtalat klara brister i kommunala planer men samtidigt tolkat ett nyligen meddelat regeringsbeslut så att det numera inte skulle åligga länsstyrelsen att vid fastställelseprövningen väga in alla i lagstiftningen angivna krav på hänsyn. Sålunda anger länsstyrelsen:

”Länsstyrelsen har i samrådsyttrande den 16 november 1978 påtalat att tillgången till närbelägna friytor för lek- och fritidsverksamhet enligt förslaget inte ens uppgår till en fjärdedel av vad som enligt Bostadens grannskap rekommenderats som riktvärde för en god boendestandard. Kommunen uppskattar motsvarande värde till något mer än en fjärdedel. Med hänsyn till att denna fråga numera av regeringen anses vara en huvudsakligen kommunal angelägenhet kan den påtalade bristen emellertid inte anses utgöra hinder för fastställelse.”

(Beslut 1980-10-07 avseende ändr. spl. för kv. Kung Karls varv i Landskrona.)

”Sammanfattningsvis uppvisar planförslaget brister i flera avseenden. Med beaktande av regeringens beslut den 5 juni 1980 i ett likartat planärende (där regeringen bl. a. framfört att ansvaret för utformningen av bebyggelsemiljön i första hand åvilar kommunen) anser sig länsstyrelsen inte kunna vägra fastställelse.”

(Beslut 1980-11-11 avseende ändr. spl. för kv. Höken m. m. i Malmö.)

Enligt planverkets mening har länsstyrelsen dragit alltför vittgående slutsatser av det regeringsbeslut som länsstyrelsen åberopat i motiveringen till sitt ställningstagande i ifrågavarande planärenden. Av regeringens beslut kan inte utläsas mera än att bristerna i det aktuella fallet inte ansågs vara av sådan beskaffenhet att kommunens önskemål om planens utformning inte kunde godtas. Därav följer givetvis inte att länsstyrelsen generellt skall godta kommunala uppfattningar i planförslag.

Med anledning av länsstyrelsens beslut vill planverket framhålla att nu gällande byggnadslagstiftning inte ger utrymme för länsstyrelsen att skjuta ifrån sig ansvaret för en allsidig planprövning. Att kommunala bedömningar skall tillmätas stor betydelse vid en sådan prövning innebär inte att länsstyrelsen kan underlåta att pröva dem.

Beslut om denna skrivelse har fattats av planverkets styrelse. Därvid har deltagit, jämte undertecknad Holm, ledamöterna Billing, Landberg, Nordlander och Oredson. Vid den slutliga handläggningen har även närvarit personalföreträdarna Bengtsson och Lindgren, tekniske direktören Essunger, byråchefen Carlberg, tf byråchefen Eklöf och tfj byråchefen Egnell samt tekniske direktören Heimbürger, föredragande.

Lennart Holm

Peter Heimbürger

PM angående regeringens handläggning av besvär i fråga om tillstånd till byggnadsföretag på Brevik 1:25 i Tyresö kommun

För området, där fastigheten ligger, gäller tätbebyggelseförbud och nybyggnadsförbud enligt 109 § byggnadslagen.

Byggnadsnämnden (BN) i Tyresö kommun beviljade den 1 oktober 1970 sökanden byggnadslov för ett fritidshus i ett plan om 76 kvm byggnadsyta och ett uthus i ett plan utan källare om 20 kvm byggnadsyta. Byggnaderna uppfördes under åren 1970–1971 efter det att befintliga byggnader rivits. Den 2 maj 1974 konstaterade BN vid besiktning att de nya byggnaderna hade förlagts i annat läge än det som hade angivits i byggnadslovsansökningen 1970. Uthuset hade också försetts med källare. Vidare hade under år 1974 skett en tillbyggnad av ett rum i vardera änden av fritidshuset, som härigenom fick en byggnadsyta av ca 129 kvm.

Med anledning av avvikelserna från byggnadslovet beslöt BN den 6 juni 1974 att anmäla sökanden till åtal och vid vite av 50 000 kr. förelägga honom att före den 1 oktober 1974 bringa fritidshuset och uthusbyggnaden i överensstämmelse med byggnadslovet. Sökanden överklagade beslutet om vitesföreläggande till länsstyrelsen i Stockholms län.

Dagen efter BN:s beslut dvs. den 7 juni inkom ansökan om byggnadslov för tillbyggnaden. Denna ansökan avslogs av BN med återopande av att fritidshuset erhållit sådan storlek, att det utan vidare kunde utnyttjas som permanentbostad. Även detta beslut överklagades till länsstyrelsen.

Den 7 april 1975 dömdes sökanden av Handens tingsrätt att utge 40 dagsböter à 100 kr. Domen vann laga kraft.

I beslut den 9 juli 1976 avslog länsstyrelsen besvären över det vägrade byggnadslovet med hänvisning till att anordnandet av källare under uthuset och tillbyggnandet av fritidshuset kunde bli styrande för framtida ställningstaganden och försvåra kommande planläggning. I vitesföreläggandet gjordes de ändringarna att föreläggande beträffande placeringen av fritidshuset togs bort samt att tidpunkten för fullgörandet framflyttades till den 1 januari 1977. Beslutet överklagades till kammarrätten i Stockholm.

Kammarrätten inhämtade yttranden från BN och från statens planverk vilka båda avstyrkte besvären. Den 2 juni 1978 beslöt kammarrätten att överlämna målet till regeringens prövning och hemställde att sökandens besvär skulle lämnas utan bifall. Dock skulle den tid inom vilken föreläggandet skulle vara fullgjort bestämmas till fyra månader efter det att sökanden fått del av regeringens beslut.

Regeringen uttalade i sitt beslut den 25 september 1980 (bostadsdcp. nr 39) att särskilda skäl förelåg för att medge undantag från rådande byggnadsförbud. Regeringen fann att varken tillbyggnaden av fritidshuset eller källaren under uthuset kunde anses föregripa eller försvåra en kommande planlägg-

ning med hänsyn till den speciella karaktären hos det redan förut utbyggda området och till att fastigheten var omgiven av stora fastigheter, bebyggda med hus om minst 150–200 kvm och i många fall större.

Rättsläget

Inom område som inte ingår i stadsplan eller byggnadsplan får byggnadslov ej ges till nybyggnad som skulle innefatta tätbebyggelse. Undantag görs dock dels för nybyggnad för tillgodoseende av jordbrukets, fiskets, skogsskötselns eller därmed jämförligt behov, dels för tätbebyggelse av mindre omfattning (56 § 1 mom. 4 st. byggnadsstadgan). Länsstyrelsen har emellertid fått befogenhet att, om särskilda skäl föreligger, lämna tillstånd till nybyggnadsföretag av detta slag. Denna befogenhet kan under vissa förutsättningar även anförtros byggnadsnämnden (136 § byggnadslagen, 67 § byggnadsstadgan). Innebörden av begreppet tätbebyggelse anges närmare i byggnadslagen (6 §).

Har fråga väckts om upprättande av byggnadsplan för visst område eller om ändring av sådan plan, äger länsstyrelsen för viss tid, högst ett år, förordna att nybyggnad inom området inte får företas. Länsstyrelsen får förlänga förbudets giltighetstid med högst två år i sänder. Undantag kan medges av länsstyrelsen eller, enligt av regeringen meddelade föreskrifter, av byggnadsnämnd (BL 109 §).

För det aktuella området rådde nybyggnadsförbud enligt denna bestämmelse sedan 1973. Det senaste av länsstyrelsen meddelade förbudet gällde från och med den 14 mars 1979. Länsstyrelsens beslut hade överklagats till regeringen, som i beslut den 30 april 1980 (bostadsdep. nr 39) lämnade besvären utan bifall. I detta beslut yttrade regeringen bl. a. följande:

Länsstyrelsens beslut om förlängning av förbudet har föranlett av en framställning från byggnadsnämnden i Tyresö kommun. Därigenom får frågan om planläggning alltså anses vara aktuell. Visst arbete, syftande till planläggning, har också bedrivits. Det kan inte anses uteslutet att planläggningen skulle försvåras om nybyggnadsförbudet hävdes. Besvären skall därför inte bifallas.

Syftet med ett byggnadsförbud är att ge kommunen erforderligt rådrum för planläggningsarbete. Bl. a. härav följer att förbudstiden inte bör vara längre än vad som är nödvändigt för detta arbete, vilket bör bedrivas skyndsamt. Regeringen finner därför att en i kommunens politiska organ behandlad tidplan för planläggningen med beaktande av kommunens beräknade resurser är nödvändig för att klargöra vid vilken tidpunkt förbudet kan komma att avvecklas. Framställning om ytterligare förlängning av förbudet bör alltså vara underbyggd bl. a. av en av kommunen antagen tidplan för planläggningen. Regeringen finner det också angeläget att kommunen i varje särskilt fall noga överväger möjligheterna att ge dispens från nybyggnadsförbudet. I vissa fall kan de enskilda intressena kräva att dispens medges i större utsträckning än vad som angivits i de av kommunfullmäktige den 31 maj 1979 antagna riktlinjerna för byggnadslovsgivning, även om detta innebär att den från planeringssynpunkt bästa möjliga lösningen inte kan uppnås.

Några data i TELUB-ärendet

1974	Regeringen Palme
6/3	Samarbetsavtal med Libyen i samband med besök i Stockholm av libysk delegation.
1977	Fälldin I
9/12	TELUB tar kontakt med departementsrådet Groth. Promemoria upprättas.
14/12	TELUB-frågan behandlas i UD:s samrådsgrupp.
17/12	Benkt Dahlberg besöker Libyen och diskuterar projektet (ökning av antalet elever från 40–80 och längre utbildningstid från tre till fyra år).
20/12	Muntlig föredragning av Groths promemoria för Karin Söder.
1978	
början	TELUB:s styrelse får kännedom om att militära applikationer skall ingå i utbildningen.
11/1	Rapport till UD (Groth) från sändebudet i Tripoli (tveksamhet om lämpligheten). Frågan behandlas också vid lunchberedning troligen jan. med Thorbjörn Fälldin, Eric Krönmark och Karin Söder.
1/2	Skrivelse från Groth till sändebudet i Tripoli (statssekreterare Nordbeck skall avråda TELUB).
	<i>Regeringen Ullsten</i>
2/11	TELUB får besked från krigsmaterielinspektören att all försäljning av krigsmateriel till Libyen är utesluten.
1979	
14/2	Möte hos handelsminister Cars. TELUB-chefen får besked om att handelsministern ogillar projektet och att saken skall tas upp med statsministern.
mitten av feb.	Möte med Ola Ullsten, Hans Blix, Hadar Cars, Erik Huss och Carl Tham. Man ogillar affären. Ullsten uppdrar åt Huss att framföra ogillandet till TELUB.
2/3	Huss framför ogillandet till TELUB:s styrelseordförande.
13/3	Avtalet om TELUB-utbildningen undertecknas i Tripoli.

20/3 }
26/3 } Huss resp. Cars underrättas om att avtalet undertecknats.
maj En skola för utbildningen börjar byggas i Växjö.

1979 *Fälldin II*

12/11 Redogörelse av Benkt Dahlberg för projektet för handelsminister Burenstam Linder.

6/12 Motsvarande för försvarsminister Eric Krönmark.

1980

9/1 Motsvarande för krigsmaterielexportkommittén.

22/1 Handelsministern besvarar fråga i riksdagen (civil utbildning).

15/3 Eleverna anländer till Växjö. Utbildningen börjar.

18/3 }
21/4 } Möten och redovisningar på handelsdepartementet.

20/4 Konstitutionsutskottet avger sitt granskningsbetänkande till riksdagen.

19/12 TELUB:s personalorganisationer påtalar att det finns andra utbildningsplaner.

1981

12/2 Regeringsbeslut, uppdrag åt krigsmaterielinspektören att följa utbildningen. På diplomatisk väg meddelande till libyska regeringen att militära inslag inte får förekomma.

13/2 Frågesvar i riksdagen av handelsminister Burenstam Linder.

13/3 Frågesvar i riksdagen av industriminister Nils Åsling.

*Underbilaga 1
till bilaga 13*

Utfrågningar

inför konstitutionsutskottet under behandlingen av TELUB-ärendet (underbilaga 1–15)¹

Utfrågning av Sven Andersson den 24 februari 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar Sven Andersson välkommen till utskottet för att tala om TELUB-affären.

Vi har bett dig komma hit i din egenskap av ordförande i den utredning som skall försöka få fram nya regler för handläggning av ärenden om krigsmaterielexport. Jag tänker mig att utskottets ledamöter är speciellt intresserade av hur ni ser på utbildningsinsatserna jämfört med ren krigsmaterielexport.

Sven Andersson: Jag kanske först skall tala om hur krigsmaterielexportkommittén har behandlat TELUB-frågan.

I våra direktiv finns ingenting om det som kallas kunskapsöverföring i militära frågor. Så fort TELUB-affären blev aktuell hade jag ett samtal med handelsminister Burenstam Linder, och vi kom då överens om att kommittén skulle behandla denna fråga. Det behövdes inga skriftliga tilläggsdirektiv; direktiven var så skrivna att vi hade möjlighet att ta upp frågan, vilket vi också gjorde genom att låta verkställande direktören i TELUB Benkt Dahlberg och ordföranden i TELUB generaldirektör Malmberg med medarbetare komma till utredningen. Vi ägnade en förmiddag åt diskussion med dem. Jag tror det var ungefär samtidigt som konstitutionsutskottet behandlade frågan förra våren.

De uppgifter som vi då fick fram var att detta var ett avtal som träffats med militära myndigheter i Libyen. Utbildningen, som skulle försiggå under fyra år, motsvarade den som ges i våra tekniska gymnasier. Man gick punkt för punkt igenom vad det var för utbildning. Den hade ingen annan militär anknytning än att den på samma sätt som all annan sådan utbildning självfallet kan få militär användning. I det här fallet förnekade man inte den möjligheten med hänsyn till att eleverna var utsedda av den libyska krigsmakten. På alla våra frågor fick vi ett klart svar: det fanns ingen direkt militär anknytning, utan utbildningen måste betraktas som civil.

En av utredningens ledamöter, Gunnar Hjerne, som representerar folkpartiet, besökte i samband med en resa för annat ändamål Växjö och fick

¹ I de fall sekretessbelagda uppgifter lämnats eller berörts har dessa utelämnats i de tryckta texterna.

höra särskilda föredragningar om utbildningen. När han kom tillbaka och för utredningen redovisade sina intryck överensstämde de med de uppgifter som utredningen redan hade fått av ledningen, att det inte förekom direkt militär utbildning. Genom förfrågningar fick han dock reda på att det vid sidan om den schemalagda utbildningen, som sköttes i huvudsak av svenska lärare, förekom i varje fall en militär fostran genom att man på fritiden visade militära filmer, övade pistolskjutning osv. under libysk ledning, om jag förstått rätt.

För oss stod det ganska klart att det som flera regeringsledamöter hade sagt i riksdagen var riktigt, att det inte finns någon lagstiftning som reglerar sådan kunskapsöverföring. Vi inriktade oss redan från början på att undersöka om det förelåg behov av särskilda regler, och vi fann snart att behovet var uppenbart. Vi har också utarbetat ett lagförslag som i stort sett är färdigt att tryckas, och jag skulle tro att det kommer att överlämnas till regeringen i maj eller möjligen i början av juni. Lagförslaget innebär att kunskapsöverföring av detta slag, om den har direkt militär anknytning – vi har inte kunnat hitta på något bättre begrepp än militärt inriktad utbildning av utländska medborgare – inte får inom riket anordnas utan tillstånd av regeringen eller den som regeringen bestämmer.

Nu är detta en ganska besvärlig lagstiftning, eftersom sådan utbildning ändå bör tillåtas på några områden. Om regeringen medger export av krigsmateriel, t. ex. ett fartyg, är det normalt att de som skall handha dessa svenska vapen får utbildning inom Sverige. Dessutom tillåter den svenska krigsmakten efter beslut av regeringen att utländska officerare och underofficerare kan få utbildning vid svenska militära skolor. Det är särskilt officerare från de nordiska länderna som får utbildning vid militärhögskolor och liknande.

Vidare har vi en mycket omfattande utbildning på det tekniska området av ungefär samma karaktär eller på högre nivå än den som sker i Växjö i TELUBS regi, nämligen av utländska medborgare som studerar vid våra tekniska högskolor, tekniska gymnasier, universitet osv.

För att det inte skall bli en omfattande byråkratisering inom utbildningsområdet har vi föreslagit undantag i lagstiftningen för dessa tre områden. Sådan utbildning som sker vid universitet och högskolor och sådan utbildning som anordnas av statliga myndigheter – inte statliga företag – föreslås undantagna från lagen. Lagförslaget är under överarbetning, men jag tror att det i stort sett kommer att innehålla sådana bestämmelser. Svårigheterna finns där, och vi arbetar med den text som skall åtfölja lagförslaget.

Gunnar Hjerne har varit mycket aktiv – det har alla ledamöter varit, men särskilt han. Han skrev i höstas till utredningen och hemställde att vi i vår tur skulle skriva till regeringen och begära att det skulle tillsättas en särskild utredningsman för att gå igenom avtalet om utbildning. Utan att ta ställning till förslaget skickade vi över det till regeringen. Vi ansåg inte att

vapenexportkommittén borde företa en sådan utredning, utan det borde ske genom regeringens försorg. Nu har en utredningsman tillsatts.

Bertil Fiskesjö: Den utfrågningen ni hade av Dahlberg gav samma resultat som konstitutionsutskottets utfrågning, att han försäkrade att det gällde civil utbildning och antydde inte att det fanns hemliga avtal eller liknande?

Sven Andersson: Precis.

Bertil Fiskesjö: Skulle även ett sådant här fall undantas från tillämpningen av lagen, eftersom det rör sig om ett aktiebolag?

Sven Andersson: Företag som har exporttillstånd faller utanför. Om t. ex. Karlskronavarvet eller Bofors har fått vapenexporttillstånd skall de ha rätt att ge utbildning. Då gäller det ett land som har godkänts för vapenexport, och det skulle såvitt jag förstår aldrig kunna tänkas ske i fallet Libyen.

Olle Svensson: Vid vilken tidpunkt översändes brevet från Hjerne till regeringen?

Sven Andersson: Jag minns inte datum, och sekreteraren är ledig denna vecka, så jag kunde inte få ut handlingarna. Hjerne skrev brevet i samband med den presskonferens som hölls här i huset när Hedlunds bok kom ut. Vi behandlade brevet inom 14 dagar, skulle jag tro. Jag tror att presskonferensen hölls i oktober, och antagligen behandlade vi det i oktober–november.

Olle Svensson: Var det efter hans resa till TELUB?

Sven Andersson: Den gjorde han långt tidigare.

Olle Svensson: Såvitt jag fattade har den lagstiftning som utarbetats av utredningen inte begärts i några skriftliga direktiv från regeringen, utan det var mer en överenskommelse.

Sven Andersson: Man kan säga att det var muntliga direktiv. Vi var överens med handelsministern om att det var självklart att man skulle ta upp TELUB-affären. Det står inte i de skriftliga direktiven, men handelsministern behövde inte ge oss tilläggsdirektiv.

Olle Svensson: Jag frågar därför att det har funnits olika uppgifter tidigare och har sagts att folkpartiregeringen skulle ha tagit initiativ till att man tog upp detta med utbildning.

Sven Andersson: Det står ingenting om detta i direktiven. Jag har dem här.

Olle Svensson: Det är samma uppfattning som ledamoten Nordin har hävdad i riksdagen.

Bertil Fiskesjö: Jag föreställer mig att utredningen har noga gått igenom vad den nu gällande lagstiftningen tillåter och inte tillåter vid en strikt juridisk bedömning. Skulle man kunna stoppa en utbildning av det här slaget med hittills gällande lagstiftning?

Sven Andersson: Nej, vi har gjort den bedömningen att det inte går med gällande lagar. Sedan finns det andra möjligheter om det gäller ett statligt företag. Med ministerstyre kan man säkert åstadkomma det, men det är ju inte tillåtet.

Bertil Fiskesjö: Det innebär att icke-statliga företag skulle ha kunnat starta och driva en sådan utbildning utan att samhället kunnat ingripa? Där förekommer ju inte något ministerstyre.

Sven Andersson: Ja, såvitt jag förstår. Eljest skulle den lag vi föreslår vara onödig. Trots att det företagits flera utredningar på detta område har ingen utredning berört det ämnet, eftersom en sådan utbildning inte har varit aktuell. Det förekommer mycket omfattande utbildning på alla möjliga civila områden utomlands, och det står nästan varje dag i tidningarna hur Sverige engageras för att utbilda byråkrater i andra länder. Det gäller också teknisk utbildning. Nu är det fråga om militär utbildning, och det är ju en annan sak. Vi har inte tänkt att sådana problem skulle kunna uppstå, och tidigare har de inte varit aktuella.

Bertil Fiskesjö: Har ni sett på den typ av utbildning som bedrivs vid universitet och högskolor? Den är säkert betydligt mer avancerad än den utbildning som kan bedrivas av TELUB. Har ni någon uppfattning om huruvida det förekommer utbildning av sådant slag som skulle kunna diskrimineras med hjälp av den lagstiftning som kommer, om riksdagen följer era intentioner?

Sven Andersson: Nej, men vi är helt på det klara med att de kunskaper som meddelas i utbildningen kan få militär användning. Vi ger oss inte in på den saken, eftersom vi inte tror att man kan inskrida mot den utbildning som ges utländska medborgare och som inte är av direkt militär beskaffenhet, även om de kunskaper som meddelas kan utnyttjas i rent militärt syfte i ett annat land. TELUBs företrädare sade att eleverna från Libyen mycket snabbt skulle kunna lära sig att sköta radarsystem och olika installationer av militärt

slag, men alla utlänningar som får utbildning i dessa ämnen vid våra tekniska gymnasier och högskolor har samma eller större möjligheter i den vägen. De libyska soldaterna står på en låg kunskapsnivå. Mycket av tiden får användas för att lära dem språk, så de får inte lika stora kunskaper som de som studerar motsvarande ämnen vid tekniska högskolor.

Bertil Fiskesjö: Förslaget till ny lagstiftning kommer alltså att innebära möjligheter att stoppa sådana utbildningspaket men skall inte hindra att utländska elever vid högskolor lär sig t. ex. avancerad atomfysik?

Sven Andersson: Nej.

Anders Björck: Jag vill ställa två frågor i anslutning till Sven Anderssons tidigare uppgifter såsom försvars- resp. utrikesminister.

Den 4–6 mars 1974 hade vi besök av Libyens premiärminister major Jalloud, som enligt de handlingar vi fått var inbjuden av Olof Palme. Med på resan var chefen för den libyska marinen. Det framgår av presskommunikén att överläggningar ägde rum med ett antal dåvarande statsråd, bl. a. industriministern och utrikesministern. Tog libyerna vid denna tidpunkt upp frågan om ett samarbete av den här karaktären?

Sven Andersson: Nej, inte av den här karaktären. De ville köpa vapen, och det fick de ett direkt nej på. Jalloud var nog här bl. a. för att köpa vapen från Sverige. Jag hade flera samtal med honom om varför vi inte kunde sälja vapen till arabvärlden och Israel, och han var ganska sur. Vi träffade vid den här tiden flera avtal med arabstater, det första med Algeriet, om bl. a. teknisk utbildning, men inte militär. Vi har sagt klart nej i det fallet till arabvärlden och Israel.

Anders Björck: Min andra fråga gäller den omtalade Benkt Dahlberg. Om jag har förstått rätt rekryterades han från försvarsdepartementet. Man skall vara försiktig med tidningsuppgifter, men Expressen har upprepade gånger skrivit att han var överstelöjtnant vid försvarsmakten – han hade väl någon civil befattning som kansliråd eller liknande – och plötsligt blev generalmajor i samband med att han 1970 blev chef för TELUB. Är det en korrekt beskrivning?

Sven Andersson: Nej, den är inte korrekt. Benkt Dahlberg var inne i en rask karriär. Eftersom han var kustartillerist avsågs han enligt de planer som fanns inom krigsmaktens högsta ledning att hamna som stabschef inom marinstabben så småningom. Han var då i försvarsdepartementet, och det var där han på förslag av militära myndigheter i vederbörlig turordning utnämndes till generalmajor. Först därefter erbjöd AB Statsföretag honom att bli chef för det nystartade TELUB, som ägdes 50-50 av staten och av L M Ericsson,

Philips, Standard Radio osv. Till min stora överraskning åtog han sig det. Jag tyckte att han inte borde ha gjort det, men jag tror han hade privata skäl. Hans fru dog, och han ville inte bo kvar i Stockholm. Dessutom fick han mycket mer betalt än vad en generalmajor har, och han antog erbjudandet.

Yngve Nyquist: Vid gymnasielinjen för teleteknik ingår undervisning i elektronik och systemteknik. Har man tänkt att genom den nya lagstiftningen begränsa utlänningars möjligheter att få gymnasie- eller högskoleutbildning i dessa ämnena? Den som studerat teleteknik kan uppenbarligen i hög grad använda sina kunskaper inom försvaret. Det är väl nästan omöjligt att göra en avgränsning. Har man prövat den tanken?

Sven Andersson: Vi har utgått från att det är omöjligt. Då skulle man slå sönder den utbildning som Sverige generöst erbjuder många utländska medborgare. Därför föreslås all den utbildning som står under tillsyn av skolöverstyrelsen eller universitets- och högskoleämbetet vara undantagen från denna lagstiftning. Men där förekommer ingen militär utbildning. När det är fråga om militär utbildning kommer det in hemliga saker, och redan på grund av sekretessbestämmelserna måste regeringen ta ställning till om sådan utbildning över huvud taget skall förekomma och om utländska medborgare skall få ta del av utbildning som omfattar sekretessbelagda uppgifter. Vi tycker att hela fältet är täckt.

Även om sådan utbildning som förekommer i TELUB kan bli vanligare i framtiden utgår vi från att den blir så ovanlig att det är mycket enkelt att hålla isär sådan utbildning och annan. Därför talar vi i lagförslaget bara om "i huvudsak militärinriktad utbildning av utländska medborgare". Längre har vi inte vågat gå efter att ha talat med universitets- och skolmyndigheter, som är rädda för inskränkningar. Därför begränsas lagförslaget till att gälla statliga och privata företag som kan tänkas vilja anordna sådan utbildning. Det påstås ju att det byggs upp företag i Sverige som har som huvudsaklig uppgift att sköta utbildning av utländska medborgare.

Olle Svensson: Anders Björck ställde en fråga som hade anknytning till Sven Anderssons tidigare uppgifter, och jag skulle vilja ställa en kompletterande fråga som avser underställande. Vi kan tänka oss att chefen för ett bolag, trots att han formellt har möjlighet att handla utan att fråga regeringen, ändå vill underställa exempelvis utrikesministern ett utrikespolitiskt eller säkerhetspolitiskt känsligt ärende och utrikesministern ger till känna sin bedömning att det inte är ett lämpligt förfarande och chefen för bolaget rättar sig efter detta. Skall man då rubricera det som ministerstyre?

Sven Andersson: Nej, att ge goda råd är inte ministerstyre. Nu när man har fått veta sanningen förstår man bättre varför Benkt Dahlberg går till en

regeringsledamot. Han är osäker och har kanske t. o. m. haft bråk i sin styrelse, eller styrelsen kan ha sagt till honom att han måste ha regeringens medgivande. Jag känner inte till hur mycket han har meddelat utrikesdepartementet. Hade han sagt hela sanningen till utrikesdepartementet är det troligt att man där hade bestämt avrått, och han säger själv att han skulle ha följt ett sådant råd.

Olle Svensson: Det finns alltså en promemoria inom utrikesdepartementet som innehåller vissa uppgifter, men naturligtvis inte det som man vet nu efteråt. När regeringen underställs sådana frågor har den väl möjlighet att göra en något friare prövning som inte är beroende av lagstiftning.

Sven Andersson: Om ordföranden, generaldirektör Malmberg i FFV, hade kallats till regeringen och regeringen hade bestämt sagt nej, undrar jag om han inte med hänsyn till förhållandet till regeringen i fortsättningen skulle ha övervägt det. Men när man inte själv varit inne i ärendet och inte vet hur det har föredragits, kan man bara gissa.

Anders Björck: Det är ju vanligt att det sker ett utbyte mellan länder beträffande utbildning. En lång rad personer, inklusive nuvarande ÖB, har utbildats utomlands under en del av sin karriär, och vi har i Sverige utbildat åtskilliga tusen militärer, delvis på hög nivå. Hur har det gått till när man fattat sådana beslut? Har regeringen fattat beslut om utbildning av militär personal från Thailand eller Chile under senare år, alltså som gammaldags konseljbeslut, eller har de fattats av försvarsministern i samråd med utrikesministern, eller har det ansetts vara rent militära ärenden?

Sven Andersson: Det är regeringsärenden. Besluten kan fattas på olika sätt, t. ex. efter samråd – som det heter – mellan olika departement. Jag skulle förmoda att beslutet om utbildningen t. ex. av den besättning som förde Tre Kronor till Chile fattades av regeringen. Det gällde en ovanlig sak. Eljest förekom samråd mellan utrikesministern och försvarsministern, och så fattades besluten i konselj på försvarsministerns föredragning. Underordnad myndighet har inte fattat beslut i sådana frågor, som inte är så vanligen förekommande, utan det är regeringsärenden. När Thailand för länge sedan köpte båtar i Sverige var det ett vapenexportärende som beslutades av regeringen, och i beslutet ingick att besättningarna skulle utbildas vid Karlskronavarvet. Det är så det går till.

Anders Björck: Det förekommer utbytesutbildning. Norska militärer går på Karlberg, och svenska militärer får utbildning i Norge.

Sven Andersson: Det är försvarsministern

Anders Björck: I form av kommandomål tidigare?

Sven Andersson: Jag skulle tro att det var kommandomål. Besluten innebär att deltagarna inte får vara med i utbildning som rör svenska sekretessbelagda uppgifter. Ibland begär cheferna för militärhögskolor att norska eller danska officerare trots denna bestämmelse skall få vara med på en övning som omfattar vissa sekretessbelagda uppgifter. Det är kommandomål hela vägen.

Hilding Johansson: Förekommer det ofta att företrädare för statliga bolag uppsöker utrikesdepartementet för att få råd i utbildningsfrågor?

Sven Andersson: Att utbildning förekommer i sådana sammanhang är ovanligt, och jag kan inte erinra mig att jag någon gång fått besök i ett ärende av det slaget. Däremot är det vanligt i vapenexportärenden.

Bertil Fiskesjö: Svenska företag kan ju arbeta utomlands, och det finns en del som är verksamma i Libyen. Har man tänkt sig att den kommande lagstiftningen skall föreskriva motsvarande procedur för godkännande av insatser på främmande ort, eller är det en sak mellan företaget och den stat där det arbetar? Det har stått i tidningsartiklar att något företag har sprängt bergstunnlar i Libyen för militärt bruk.

Sven Andersson: Det finns ingen sådan lagstiftning. Det är många svenska företag som arbetar med flygfält för militära ändamål, krigssjukhus, bergstunnlar, hamnar osv. Det finns ingen lagstiftning som kräver godkännande av regeringen för civila företag.

Bertil Fiskesjö: Om det bedrivs viss utbildning i det sammanhanget, kan man säga att det är ungefär samma sak som att utbilda i Sverige?

Sven Andersson: Det är en komplikation som vi är medvetna om. Det kan man inte stoppa. Därför står det i vårt förslag att i huvudsak militärinriktad utbildning av utländska medborgare inte får anordnas inom riket.

Bertil Fiskesjö: Om TELUB hade förlagt sin utbildning till Libyen?

Sven Andersson: Komplikationen finns där, men om vi ger oss in på vad som inte får ske utomlands måste vi tänka på att en rad svenska företag nu arbetar i Saudiarabien, Kuwait, Libyen m. fl. länder. Före revolutionen i Iran fanns det svenska företag som byggde anläggningar där, t. ex. flygfält, som var avsedda att utnyttjas militärt.

Olle Svensson: Lagstiftningen avser företag och innehåller inga speciella bestämmelser för statliga företag?

Sven Andersson: Nej, det är företag – statliga och privata.

Olle Svensson: Man måste väl förutsätta att det i gränsfall förekommer ett visst samråd mellan regeringen och statens representant i styrelsen för företaget när det gäller sådan här utbildning. Han måste alltid vara känslig för frågor av det slaget. Det skulle ha varit högst olämpligt om ett statligt företag förlagt militär utbildning till Libyen.

Sven Andersson: Det har aldrig varit på tal att anordna militär utbildning utomlands. Men det finns områden som inte täcks av lagstiftningen. Vårt förslag täcker bara det som sker inom Sverige.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar dig för att du velat komma hit och för de värdefulla upplysningar du har givit oss.

Underbilaga 2
till bilaga 13

Utfrågning av handelsminister Staffan Burenstam Linder den 10 mars 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar handelsministern välkommen till utskottet. Ärendet är välkänt: Telub-affären. Vi ser gärna att du inledningsvis ger din syn på vad sig tilldragit haver innan ledamöterna ställer frågor.

Staffan Burenstam Linder: Det började för min del den 12 november 1979. Då hade jag ett sammanträffande med Erik Malmberg, generaldirektör i förenade fabriksverken, FFV. Sammanträdet var avsett att ge en allmän orientering om vilka vapenaffärer som var aktuella för FFV. Malmberg hade bett att få medföra Benkt Dahlberg, VD i Telub, ett statligt bolag i vilket Malmberg var styrelseordförande. Jag hade tidigare aldrig träffat Dahlberg. Det kan påpekas att Telub ej har tillstånd att tillverka krigsmateriel och att företaget ej heller vid något tillfälle ansökt om tillstånd att exportera sådan materiel. Företaget har därför ej normalt att göra med krigsmaterielinspektionen eller chefen för handelsdepartementet.

Under sammanträffandet lämnades bl. a. en redogörelse för ett utbildningsprojekt för ett 90-tal libyer. Avtal hade träffats i mars samma år efter olika resonemang som resulterat i vad Malmberg och Dahlberg ansåg vara klartecken från regeringen. Dahlberg redogjorde samtidigt för ett antal andra kontakter med Libyen som bl. a. avsåg försäljning av krigsmateriel. Detta hade dock inget samband med utbildningen i Växjö.

Vad beträffar utbildningsprojektet fick jag försäkringar inte bara av Telubs VD utan även av bolagets styrelseordförande, som jag kände sedan länge, att det var helt civilt inriktat och avsett att ge libyerna teknisk kompetens motsvarande svensk gymnasieutbildning. Detta var första gången jag hörde talas om detta projekt. Jag erfor att den föregående regeringen och vissa statsråd i den första trepartiregeringen varit informerade. Jag konstaterade att ett bindande avtal var ingånget.

Därmed kom huvuduppmärksamheten den gången att gälla saker som berörde mig, dvs. tänkbar export av hårdvara, som till skillnad från utbildning faller inom ramen för de bestämmelser som vi har om vapenexport, och då gällde det sådana saker som inte redan var avtalade.

Vad beträffar de andra libyska kontakter som Dahlberg berörde förklarade jag att vapenexport till Libyen var utesluten. Jag underströk att något besök av libyska militärer bara skulle leda till missuppfattningar på ömse håll och inte kunde ges officiellt stöd. Jag framförde också som min mening att Telub över huvud taget borde avhålla sig från projekt med militär anknytning, särskilt som sådana kunde allvarligt störa andra mycket stora projekt som ett antal svenska företag var invecklade i.

I början av december 1979, alltså några veckor senare, förekom en del tidningsskriverier med uttalanden av olika statsråd rörande utbildningen. Inom regeringen diskuterades detta, och jag såsom ansvarig för våra handelsrelationer med Libyen åtog mig att utåt svara på frågor. Beslutet att jag skulle svara på frågor fattades mot bakgrund av att ett möte med den svensk-libyska blandade kommissionen angående handelsutbytet mellan länderna skulle äga rum i Libyen i mitten av december 1979. Den libyske ambassadören i Stockholm framförde protester mot tidningsskriverierna, som innehöll en del, såsom libyerna tyckte, nedsättande omdömen. I dessa länder har man ofta den uppfattningen att statsmakterna dirigerar vad som står i tidningarna, och man protesterade mot det. Jag svarade då på regeringens vägnar.

Även om det här utbildningsprojektet enligt vad som försäkrades var helt civilt inriktat aktualiserades genom debatten den principiella frågan, som skulle kunna tänkas uppstå, om man skulle införa sådana bestämmelser att militärt inriktad utbildning vid svenska företag till skillnad från nuvarande lagstiftning skulle falla under tillståndsplikt. Jag ringde därför ungefär den 10 december ordföranden i krigsmaterielexportkommittén för att förhöra mig om i vad mån han ansåg sig behöva tilläggsdirektiv för att utreda det principiella problemet.

Sedan en fråga ställts i riksdagen i januari 1980 om Telubs utbildning besvarade jag den efter beredning inom regeringen och i regeringskansliet. Under beredningsperioden erfor jag att Telubs VD och styrelseordförande den 9 januari hade en föredragning inför krigsmaterielexportkommittén. Vid det tillfället försäkrades bl. a. att utbildningsprojektet var helt civilt inriktat. Det svar jag avgav i riksdagen gick som bekant ut på att utbildningens innehåll var civilt och att regeringen inte såg någon anledning eller möjlighet att tvinga företaget att bryta avtalet.

I mars 1980 publicerades i Expressen ytterligare material rörande Telub av den innebörden att utbildningen skulle ha militär inriktning. Mot den bakgrunden kallade jag den 18 mars på nytt till mig Dahlberg samt då också två av hans chefstjänstemän. Samtliga försäkrade mig att utbildningen var helt civil. Det material Expressen publicerade gällde enligt deras uppgift arbete på olika offerter som hade avbrutits efter det att jag i november föregående år rekommenderat Telub att avstå från projekt med militär anknytning.

I anslutning härtil kan jag hänvisa till en promemoria upprättad den 26 mars 1980 av Göran Ramfors, marknadschef vid Telub, vari bl. a. sägs följande: "Någon gång under sista veckan i november 1979 föredrogs omfattningen i stort" av olika då aktuella offerter – det är mitt tillägg – "för VD, som beslöt att offertarbetet skulle avbrytas omedelbart med hänsyn till att han av handelsministern vid föredragning den 12 november 1979 ombetts ligga lågt med ytterligare engagemang med den libyska staten".

För att försöka bringa ytterligare klarhet uppdrog jag åt dåvarande

krigsmaterielinspektören Olin att besöka Telub, vilket han gjorde den 21 mars. Slutsatsen av hans undersökning var att inga militära ämnen och ingen militär materiel ingår i utbildningen.

Den 21 april 1980, en månad därefter, ordnades på mitt initiativ ytterligare ett möte på handelsdepartementet med Malmberg och Dahlberg. Jag hade också bett industriminister Åsling närvara, eftersom Telub är ett statligt bolag som sorterar under industridepartementet. Även vid det tillfället försäkrades att tidigare lämnade uppgifter angående utbildningen var riktiga.

Sedan kommer vi till fredagen den 30 januari 1981. Då informerades jag av krigsmaterielinspektören Olin att det framkommit att det senare stadiet av den fyraåriga utbildningen skulle ha militärtekniska inslag. Jag informerade omedelbart statsministern, utrikesministern och industriministern om detta. Dagen därpå informerade jag ekonomi- och försvarsministrarna.

Jag sammankallade också till lördagen den 31 januari ett möte på handelsdepartementet med den nya ledningen för Telub och representanter för olika departement för att få en bättre bild av saken. Det är mot den bakgrunden som ett pressmeddelande har utsänts av mig och industriministern efter vederbörlig ytterligare beredning i regeringen.

Olle Svensson: Vi kanske kan börja med den kommuniké som sändes ut från regeringen, närmast från handels- och industriministrarna. Där talas om att regeringen på diplomatisk väg meddelat den libyska regeringen att den del av utbildningen som skulle ha haft en sådan inriktning inte kan genomföras och vidare att regeringen försäkrat sig om att Telubs styrelse vidtar sådana åtgärder att ingen del av utbildningen blir av ifrågavarande slag.

Innebär detta att du anser att regeringen har möjlighet, även innan man har fått en sådan lagstiftning som Sven Anderssons kommitté arbetar med, att försäkra sig om att ingenting blir gjort av ett statligt företag?

Staffan Burenstam Linder: Regeringen har inte sådana möjligheter. Om det är ett statligt bolag kan regeringen självfallet genom att med hjälp av bolagsstämman avsätta styrelsen och ändra ledningen för företaget till sist genomdriva ett sådant beslut, även om det är en svår operation. Det är åtminstone den uppfattning jag har att det skulle vara möjligt att göra så. Men innan jag skulle gå i författning om att vidta en sådan åtgärd i ett bolag som sorterar under handelsdepartementet – det finns också sådana – skulle jag noga förvissa mig om att det var möjligt att göra på det viset.

På det möte som jag sammankallade den 31 januari redovisade ledningen för Telub att man avsåg att förfara på detta sätt. Det är det som skall inläsas i ordet "försäkrade". Vi hade genom försäkringar från bolaget kommit till den uppfattningen att man avsåg att gå i författning om att förhandla med libyerna. Det var en slutsats som överensstämde med vad regeringen ansåg vara en riktig uppläggning i den situation som man hade kommit i.

Olle Svensson: Du anser alltså att man har möjlighet att genomdriva detta om bolaget och regeringen har kommit till samma uppfattning?

Staffan Burenstam Linder: Jag säger fortfarande att regeringen inte genomdriver någonting i ett sådant fall. Jag är inte jurist, så jag skulle innan jag fattade ett sådant beslut konsultera jurister, men min uppfattning är att regeringen ingalunda kan genomdriva ett sådant beslut mot ledningens vilja i ett privat bolag och inte ens i ett statligt bolag annat än genom att gå omvägen att avsätta styrelsen. Däremot kan regeringen be ledningen för ett företag komma upp, som jag gjorde den 30 januari, och redogöra för läget. Jag kan då lyssna och höra om den anser att man bör söka omförhandla ett avtal. Jag kan alltså försäkra mig om att jag har hört rätt på den punkten, och om man frågar mig om min uppfattning kan jag ge det rådet, som också gavs, att detta nog är klokt.

Olle Svensson: Grundar sig den formulering jag läste upp – att regeringen på diplomatisk väg har meddelat den libyska regeringen att utbildningen inte kan genomföras – på beslut av regeringen?

Staffan Burenstam Linder: Den grundar sig inte på något formellt regeringsbeslut. Däremot har vi ansett att om saken skall kunna få en någorlunda rimlig upplösning bör den hederligheten iakttas att man på diplomatisk väg meddelar libyerna och att inte bara bolaget gör detta.

Jag vill understryka att vi har stor anledning att försöka finna former i umgänget med libyerna som är rimliga ur deras synvinkel. Det föreligger faktiskt ett bindande avtal, träffat i mars 1979, och svenska företag arbetar med omfattande affärsprojekt. Svenska företag har stora fordringar och stort intresse av att kontrakten inte bryts av libyerna. Ett stort antal svenskar är också verksamma i Libyen. Alla dessa överväganden kommer självfallet in i bilden. Det görs ibland i tidningarna gällande – senast i Expressen i går – att den tredje chansen regeringen hade att avbryta affären var när ledningen för Telub träffade mig ett halvår efter det att avtalet var skrivet. Det är en något lättsinnig inställning till vad avtal innebär. I affärer med arabstaterna är avtalen vanligtvis så utformade att uppkomna tvister skall avgöras enligt islamisk rätt.

Hilding Johansson: Jag har två frågor, och den första gäller närmast en bekräftelse. Jag fattade det så att du inte var informerad om det här ärendet under den första regeringen Fälldin. Har jag fattat det rätt?

Staffan Burenstam Linder: Det är helt riktigt. Jag har aldrig fått någon föredragning av detta. Jag har läst i tidningarna och hört av Karin Söder att när hon haft sin första föredragning i december 1977 hade saken berörts vid en lunch i regeringen. Nu är ju inte alla statsråd närvarande vid alla

luncherna, och jag har inget som helst minne av att jag har hört detta vid någon sådan lunch. Vad som är absolut klart är att jag inte genom de kanaler som jag förstått att en och annan av konstitutionsutskottets värderade medlemmar anser skulle ha använts via krigsmaterielinspektören skulle ha hört talas om detta. Dåvarande krigsmaterielinspektören general Rosenius är död, men vissa anteckningar finns. Såvitt jag förstår hade han hört det omnämnas via UD eller försvarsdepartementet i början av 1978. Den första föredragningen för Karin Söder var i december 1977. Man kan då fråga sig varför han inte fört detta vidare till handelsministern. Svaret är väl att den lagstiftning som vi har inte omfattar utbildning. Gäller det t. o. m. helt civil utbildning, finns det ingen anledning att föra detta vidare till statsråden. Det uppgavs vara civil utbildning, och inte ens militär utbildning faller under krigsmaterielinspektörens fögderi. Vidare lär han ha avrått från att man skulle anordna denna utbildning. – Det var väl den bekräftelse som Hilding Johansson ville ha.

Hilding Johansson: Den andra frågan gäller någonting som jag läst i tidningen i dag, nämligen att regeringen genom Åsling kommer att svara att den här utbildningen skall fortsätta. Finns det regeringsbeslut om detta?

Staffan Burenstam Linder: Det fanns aldrig något formellt beslut – och kunde självfallet heller aldrig ha fattats något sådant – när jag första gången i riksdagen förklarade att civil utbildning, som det här försäkrades vara, kan fortgå och att regeringen inte finner någon anledning eller möjlighet att bryta det avtal som är ingånget. Den linjen finns också redovisad i det pressmeddelande som herr Svensson tidigare läste ur, och det är en linje som regeringen bör följa med hänsyn till de överväganden som jag redan har angivit: att det är ett bindande avtal, att det finns stora andra svenska affärsintressen och att ett antal svenskar är verksamma i Libyen. Det är en linje som jag tror att herr Åsling kommer att redovisa när han på fredag svarar på frågan i riksdagen, men det finns inte något formellt regeringsbeslut i konstitutionell bemärkelse.

Hilding Johansson: Men svaret har givetvis gått på delning på vanligt sätt?

Staffan Burenstam Linder: Svaret är på delning, men att ett svar är på delning är inte samma sak som att det är finaliserat.

Hilding Johansson: Jag har läst detta i två tidningar i dag. Det innebär alltså att man fullföljer utbildningen i varje fall tills vidare – får jag tolka det så?

Staffan Burenstam Linder: Man får inte tolka det så att utbildningen fullföljs. Den militärtekniska delen av utbildningen kommer först på ett sent stadium. Någon sådan utbildning har ännu inte ägt rum och är inte aktuell åtminstone inom den närmaste tolv månadersperioden. Vid en avvägning av de olika intressen som här finns har de resonemang som förts gått ut på att det är rimligt att fortsätta den helt civila delen av utbildningen. Det får inte tolkas så att utbildningen kan fortgå ostört i enlighet med de först uppdragna riktlinjerna.

Yngve Nyquist: Handelsministern har betonat vikten av att avtal som har ingåtts skall hållas, och den uppfattningen delar jag givetvis. Detta är mycket känsligt för utrikeshandeln. Skall det göras ändringar i ett ingånget avtal måste det ske med stor försiktighet och framför allt så att den främmande parten inte känner sig kränkt. Det skulle mot den här bakgrunden vara intressant att höra om handelsministern kan göra någon exposé över de avtal som är ingångna med libyerna eller som eventuellt kan vara under förhandling.

Staffan Burenstam Linder: Jag instämmer till hundra procent i att ärendet måste hanteras med respekt för att det är ett bindande avtal. Ibland blir man förvånad över hur lätt en del människor anser att man kan ta på avtal, inte minst när ett statligt företag har ingått ett avtal.

Nu har jag inte belamrat mig med en mängd papper när jag skulle gå till konstitutionsutskottet, så jag kan inte ge någon exakt beskrivning. Jag kan inte heller omedelbart avgöra i vilken mån det är fråga om affärshemligheter för de stora svenska företagen, men så mycket kan jag väl säga att Cementgjuteriet är invecklat i utomordentligt stora byggnadsprojekt bl. a. inom ramen för handikappåret, med rehabiliteringsanläggningar och sådant. Asca har stora kontrakt på generatorer eller liknande produkter för flera hundra miljoner kronor. ABV är i slutstadiet av förhandlingar om stora byggnadskontrakt som gäller en hel ökenstad. L M Ericsson har omfattande beställningar och förhandlar om ytterligare. Detta är några affärer som nyligen har avtalats eller är så nära avtal att man bara väntar på att exportkreditnämnden skall ge de garantier som behövs. Flera stora affärer är redan genomförda, och svenska företag och EKN har stora fordringar på några hundra miljoner kronor. Att de svenska fordringarna inte är större i förhållande till omfattningen av de totala affärerna beror på att Libyen tillhör de länder som i stor utsträckning betalar kontant. Att man har korta krediter är i dagens läge ytterligare en fördel. Kreditvolymerna blir annars alltmör omfattande, och man vet inte hur det går med det ena eller andra landets betalningsförmåga på sikt.

Esse Petersson: När redovisades utbildningsplanen för första gången för departementet?

Staffan Burenstam Linder: Det var vid mötet den 18 mars 1980. Bakgrunden var att Expressen hade publicerat ytterligare material som gick ut på att utbildningen var militärt inriktad. Utskottets ledamöter kanske drar sig till minnes att det fanns vinjetter med stridsflygplan och robotar. Vi blev häpna och tog upp ytterligare kontakter. Det var mot den bakgrunden som herrarna från Telub hade med sig den pärm som redogör för utbildningsplanerna. Det säger sig självt att jag inte på rak arm kunde bedöma innehållet i en tjock pärm. Jag gav krigsmaterielinspektören i uppdrag att gå igenom materialet, eftersom han har mer tid och mer kunskap på området. Han vara nere i Växjö och gick igenom materialet ytterligare, och han fick en promemoria upprättad om utbildningens innehåll. Slutsatsen var, som jag angav här, att inga militära ämnen och ingen militär materiel ingår i utbildningen.

Den förklaring som gavs till vinjetterna i Expressen och som jag faktiskt tror stämmer med verkligheten, fastän jag inte vet det, var att vinjetterna härrörde från andra utbildningsprojekt som hade diskuterats men som avbrutits och som händelsevis inte hade redovisats när dessa herrar var uppe hos mig första gången, i november 1979.

Om jag nu får framhäva mig själv – det kan man behöva göra någon gång – vill jag säga att jag vid det möte som vi hade i november 1979 framhöll för dessa herrar att det inte var lämpligt att hålla på med utbildning som har militär anknytning. De ville exportera en del vapen, och uppenbarligen hade de i huvudet en del mer militära utbildningsprojekt. Jag underströk starkt för dem att det fanns anledning att avhålla sig från allt som hade militär anknytning, eftersom det kunde störa affärerna. Att exportera vapen var fullständigt otänkbart av alla möjliga skäl.

Denna min insats hade uppenbarligen viss verkan att döma av promemorian från Ramfors – marknadschef i Telub – som skrev att offertarbetet skulle avbrytas omedelbart med hänsyn till att handelsministern den 12 november 1979 bett honom ligga lågt i förhandlingar med den libyska staten. Det kan behöva påpekas att en del saker faktiskt har åstadkommits i denna historia. När jag kom i kontakt med den förelåg ett bindande avtal, och enligt olika försäkringar som givits gällde det helt civil utbildning.

Esse Petersson: Det är tacknämligt att en sådan aktion ger resultat, men pärmerna ställdes väl aldrig till regeringens förfogande. Är det rätt uppfattat?

Staffan Burenstam Linder: Det är inte rätt uppfattat. Pärmerna stod till förfogande för mig, men eftersom jag inte har praktiska möjligheter eller kompetens att bilda mig en uppfattning om innehållet bad jag krigsmaterielinspektören gå igenom den. Sedan uppdagades det att det fanns ytterligare en pärm.

Esse Petersson: Skrevs promemorian ut av Telub eller av krigsmaterielinspektören?

Staffan Burenstam Linder: Krigsmaterielinspektören rapporterade från sin undersökning där nere. Han hade då dessutom en promemoria om utbildningen som Telub hade gjort i ordning.

Esse Petersson: Hur hanterade Telub vid överläggningarna den 18 mars den extra pärm som kom fram senare?

Staffan Burenstam Linder: Om den då redan var iordningställd vet jag inte, men i den mån den fanns i sinnevärlden redovisades den i varje fall inte.

Olle Svensson: Upplevde du vid de samtal du redogjorde för här att det hos företaget fanns en öppenhet och beredvillighet att samråda med statsråden trots att företaget hade formella möjligheter att handla helt självständigt?

Staffan Burenstam Linder: Jag kan bara svara för mig själv. Jag har ingen uppfattning om vilka attityder som har förelegat i kontakterna med andra statsråd. Min uppfattning är att det beträffande den utbildning som nu är i gång avseende de 90 libyerna fanns föga beredvillighet att ge riktig information. Det gavs alltså felaktig information. Det är dessutom min uppfattning att det på andra punkter slirade i informationsgivandet. Jag har ytterligare en tredje uppfattning, att man hade diskuterat ett antal projekt som man lade ner efter kontakterna med handelsministern den 12 november 1979.

Daniel Tarschys: När Dahlberg träffade Cars blev han också avrådd från att fortsätta kontakterna med libyerna, och då var han replik att det krävdes ett ordentligt regeringsbeslut. Hade han sådana önskemål när han träffade dig i november 1980?

Staffan Burenstam Linder: Han hade icke några sådana önskemål. Om jag skall utvidga svaret till herr Tarschys till att gälla vad det kan bero på så är en möjlighet att Dahlberg berättade när han träffade mig tillsammans med Malmberg att han hade bett att få företräde hos handelsministern, men det hade varit svårt eftersom handelsministern inte haft tillfälle att ta emot honom. Då hade offertarbetet fortsatt, och när man träffade handelsminister Cars i februari 1978 var förhandlingarna mycket långt framskridna och man var nära ett avslut. Verkställande direktören för Telub kan då ha ansett att det var svårt att gå baklänges när man kommit så långt i diskussionerna och att det därför fordrades ett mer formellt ställningstagande av regeringen. Detta är spekulationer, men de grundar sig på vad herr Dahlberg sade i närvaro av herr Malmberg.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar dig för att du kommit hit och för de upplysningar vi fått.

*Underbilaga 3
till bilaga 13*

Utfrågning av försvarsminister Eric Krönmark den 17 mars 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar försvarsminister Eric Krönmark välkommen till utskottet. Vi brukar göra så att de som är här för utfrågning först själva lämnar en redovisning av det ärende som de har kallats hit för att belysa, och sedan får utskottets ledamöter ställa frågor.

Eric Krönmark: Jag ber att få tacka för att jag får komma hit till utskottet och lämna den här redogörelsen. Jag beklagar att utskottet inte hade tillfälle att höra mig för ett år sedan – då hade exempelvis vissa yttranden som gjorts i debatten nog varit annorlunda. Jag läste dechargedebatten med förundran – där hade man med all sannolikhet haft ett otillräckligt informationsunderlag.

Vad mig beträffar är Telub-affären indelad i tre skeden. Skede 1 varade från det att frågan först aktualiserades i december 1977 och fram till någon gång i februari 1978. Skede 2 började hösten 1978 och sträckte sig fram till våren 1979. Skede 3 räknar jag från den 1 december 1979 – då har jag som utgångspunkt Expressens artikel – fram till dagens datum.

Jag har varit i kontakt med Telub-ärendet under skedena 1 och 3, medan skede 2 ligger helt utanför mina informationer.

Först bakgrunden: min syn på Libyen och Telubs samröre med Libyen. Den kan jag ge här eftersom jag vet att vad man säger inom dessa väggar är sekret.

Jag orienterades om den aktuella affären av min dåvarande statssekreterare Gunnar Nordbeck. Jag kan nu, tre år efteråt, inte erinra mig dagen, men det måste ha varit kring årsskiftet 1977/78 – sannolikt efter årsskiftet, men det är kanske av mindre betydelse i sammanhanget. Eftersom vi hade samma informationer om Libyen blev vi båda bekymrade. Vi menade att det ur svensk synpunkt inte var önskvärt med några kontakter på det militära planet med Libyen. Vi diskuterade vad man kunde göra, och vi kom snabbt fram till att detta inte var reglerat i gällande lagstiftning. Det fanns inte några formella möjligheter att hindra det hela. Enda möjligheten var att jag hade överträtt gränserna till ministerstyre. Därför valde vi att Gunnar Nordbeck, som kände Benkt Dahlberg mycket väl som tidigare arbetskamrat, skulle kontakta Benkt Dahlberg och avråda honom från affären och framföra vår oro.

Gunnar Nordbeck talade med Dahlberg och framförde de här synpunkterna. Alla visste att det inte fanns några formella lagliga möjligheter att stoppa det hela, men han hade fått försäkringar från Benkt Dahlberg att utbildningen inte var militärutbildning, utan utbildning av militärer. Det kanske låter egendomligt inom denna krets, men inom försvarsdepartemen-

tet skiljer man på de två begreppen även om de i debatten i stor utsträckning blandats samman. Det var alltså en utbildning av militärer i rent civila ämnen, en utbildning som man i annat fall skulle kunna meddela på ett svenskt tekniskt gymnasium.

En annan försäkran som gavs var att det inte skulle ske något kunskapsutflöde från Telubs hemliga del. Det skulle byggas en utbildningscamp på betryggande avstånd från Telubs anläggning, och det skulle garanteras att det inte skulle förekomma något samröre mellan Telubs ordinarie verksamhet och utbildningsverksamheten.

Nordbeck har meddelat mig att sedan han mottagit detta hade han konstaterat med beklagande att det inte fanns någon laglig grund att stoppa det men att detta förhållande inte innebar något som helst accepterande från försvarsdepartementets sida av att Telub träffade ett sådant avtal. Det var i det fallet inte aktuellt med ett avtal, utan det var fråga om huruvida Telub skulle lämna en offert till det libyska försvaret på utbildningen.

Någon gång under januari månad diskuterade Karin Söder och jag denna fråga. Jag kan inte efter drygt tre år erinra mig dagen och har ingen anteckning om det, men det var ett allmänt resonemang sedan UD hade konstaterat det formella sakläget. Jag framförde givetvis mina dubier, och jag vet att även Karin Söder fann det hela mycket olustigt.

Jag har därutöver en klar minnesbild av att detta behandlades också vid en lunchberedning under januari månad. Min minnesbild anger bara klart att tre var närvarande och deltog i diskussionen: Karin Söder, Thorbjörn Fälldin och jag. Det var flera statsråd närvarande, men jag kan inte nu erinra mig vilka. Det har alltså handlagts också vid en lunchberedning, och där drog man exakt samma slutsats som jag har redovisat för min egen del.

Därefter kommer Holmquists brev in i handlingen. Det är avstämplat i UD den 18 januari och kan teoretiskt ha anlänt till försvarsdepartementet tidigast den 19. Jag kan inte alls säga när jag fick det brevet. Ofta är det så att ett brev går först till statssekreteraren och därefter till statsrådet. I mitt fall är det ibland så att samtidigt som det går till statssekreteraren får jag en kopia. Det är tydligen olika hur UD klassar intresset hos olika brev. I det här fallet är dokumentet rivet. Eftersom jag rev det i och med att jag avgick som försvarsminister hösten 1978 kan jag inte verifiera det, men jag har aldrig förnekat att jag läste brevet.

Jag fann det tveksamt men inte sensationellt, eftersom det inte gav mer än jag visste genom kontakterna med utrikesdepartementet. Till yttermera visso vill jag påpeka slutstycket i brevet, där ambassadör Holmquist efter att ha talat om att man skulle ha kontakt med företag i Libyen skriver: "Vi har bett dem" – alltså de aktuella företagen – "hålla oss informerade om den vidare utvecklingen. Med tanke på ämnesområdets känsliga natur bedömer jag detta vara särskilt viktigt." När jag läste Holmquists brev uppfattade jag det så att ambassadören och UD skulle hålla sig utomordentligt noga informerade om detta. Därför fann jag då inte anledning att vidta någon

särskild åtgärd utan menade att skulle det bli fråga om ett konkret projekt – det var det inte i detta läge – skulle det komma fram information till regeringen. Därmed slutar min kontakt med Telub-ärendet i skede 1.

Skede 3 enligt min tideräkning tar sin början den 1 december 1979, då artikeln publicerades i Expressen. Då gjordes det även en intervju med mig. Jag hade blivit uppringd av Hedlund någon eller några dagar dessförinnan. Jag uppfattade det som något av en alarmklocka och kallade omedelbart till mig Benkt Dahlberg. Anledningen var att det var frågan om sekretesskyddet, som ju ur min synpunkt var utomordentligt viktigt. Jag ville ha en fullständig redovisning. Benkt Dahlberg var hos mig på eftermiddagen den 6 december 1979 och gjorde då en föredragning inför mig. Närvarande var också statssekreterare Hirdman, chefen för internationella enheten konte-ramiral Algernon och min adjutant Pedersson. Den senare gjorde en uppteckning av den hearing jag hade med Dahlberg, och jag kommer efter detta att överlämna denna till utskottet. Jag förmodar att stora delar av det som står där är tidigare känt för utskottet, eftersom Dahlberg har varit i utskottet.

Han gör en tillbakablick på när det började 1977. Efter det skriver han att utbildningen togs upp första gången av Teleplan den 2 december 1977. Sedan redogör han för sin kontakt med Groth, och så säger han att vid samtal med statssekreterare Nordbeck meddelade denne att han inte var betjänt av projektet men inte kunde motsätta sig detta. Det är fråga om hur man uttrycker ett sakläge. Nordbeck ville bromsa och Dahlberg tvärtom gå framåt – därför kan det vara olika versioner av detta samtal.

Han sade att han därefter besökt Libyen för att påbörja projektering av utbildningen, och den gällde då områdena radar, stridsledning och telekom-munikation. Han sade att det var unga elever. Jag har från början sagt att detta är militärer eller i varje fall personer med militär anknytning. Han meddelade att det skulle vara ungdomar i åldern 19–20 år med 40 dagars disciplinär utbildning. Det innebär väl ungefär samma sak som det första skedet i militär utbildning här i Sverige, alltså hur man uppträder i uniform och sådana saker.

Sedan redogjorde Dahlberg för vad som inträffade under skede 2 – det var första gången jag fick information om det. Det står i handlingarna att man hade haft kontakt med Libyens försvarschef – som inte var försvarsminister – och hänvisade till samtal mellan dåvarande statsminister Palme och någon representant för Libyen i samband med Jallouds besök i Sverige.

Sedan meddelade han att Dahlberg återvände ungefär när trepartirege-ringen avgick. Han hade då begärt företräde för dåvarande handelsminister Cars men inte fått det förrän i februari 1979. Sedan är allting känt för utskottets ledamöter.

Därutöver redogjorde han för vissa känsliga saker – de ekonomiska konsekvenserna av att bryta avtalet.

Frågan var känslig därför att handelsminister Burenstam Linder inom en

mycket nära framtid skulle resa till Libyen som ledare för handelsdelegationen i enlighet med samarbetsavtalet. Man befärade att libyerna på grund av skrivierna här skulle vara mycket negativa och det fanns risk att andra företag skulle drabbas.

Jag konstaterade vid det tillfället att avtalet var slutet och att det var alltför långt gånget för att man i det läget skulle kunna stoppa avtalet och att man inte heller kunde hävda att det stred mot svenska bestämmelser, men jag påpekade hur viktigt det var att utbildningen av de libyska ungdomarna hölls helt skild från Telubs verksamhet för det svenska försvaret. Så slutade jag med att erinra om Sven Anderssons utredning. Jag sade att jag hoppades att man skulle få det här reglerat så att det inte skulle behöva inträffa sådana incidenter i fortsättningen.

Vid det tillfället redovisade Benkt Dahlberg kursplanen för mig – han hade med sig pärmar. Jag läste inte kursplanen, men jag läste stommarna i kursplanen och ämnesindelningen, och jag konstaterade att de uppgifter jag fått tidigare var riktiga, att det här var rent civil utbildning i fysik, kemi, engelska och övriga ämnen. Dahlberg uppträdde ganska starkt affekterat och ansåg sig vara beskylld för att vara ohederlig. Vid det tillfället ingav han i varje fall mig en bild av stor trovärdighet. Det kan nu efteråt konstateras att jag inte var nog kritisk, men jag vill ärligen säga att han framförde redogörelsen på ett mycket övertygande sätt.

Olle Svensson: Vi har fått en redogörelse som är indelad i tre skeden, och vi kan väl behandla ett skede i taget.

Det första skedet var mellan december 1977 och februari 1978. Under den tiden fanns det väl möjligheter att stoppa tanken på att ingå ett sådant här avtal?

Eric Krönmark: Ja. Om man hade gjort det till ett regeringsärende och överlämnat det till industriministern och sagt att detta absolut inte får ske, då hade det funnits en möjlighet, men det bedömdes i varje fall jag som en exceptionell åtgärd. Vi snuddade kanske vid tanken men fann att det var utomordentligt svårt att göra så.

Olle Svensson: Den skildring som här lämnas ter sig för mig en aning motsägande. Vi har här i utskottet fått en promemoria från den 9 december 1977. Den föredrogs inför utrikesminister Karin Söder den 20 december 1977. Enligt den promemorian hade Benkt Dahlberg velat inhämta utrikesdepartementets uppfattning om utbildningens lämplighet. Rubriken är "Ifrågasatt utbildning i Sverige för libysk militär personal". Det står i promemorian att den lämnades av Karin Söder utan erinran.

Samtidigt säger du att du hela tiden ville stoppa projektet – du tyckte det var olustigt, och du framförde genom Gunnar Nordbeck önskemål om att det

inte skulle bli någonting av. När du och Karin Söder diskuterade frågan intog ni olika ståndpunkter. Hur kunde ni slita det?

Eric Krönmark: Jag kunde inte stoppa – det vore ministerstyre – utan kunde bara avråda; det anser jag att man som minister kan göra. Vi gjorde den distinktionen att om jag ringde till Dahlberg kunde han uppfatta det som ministerstyre, och därför var det statssekreteraren som skulle göra det. Statssekreteraren talade å mina vägnar i alla fall.

Enligt vad jag kan erinra mig nu hade Karin Söder och jag samma känslomässiga uppfattning, men hennes tjänstemän i departementet fann att man inte kunde stoppa projektet, och Karin Söder ansåg att hon ingenting kunde göra. Hur hon i övrigt har uttryckt sig här vill jag absolut inte uttala mig om, utan det tycker jag att hon själv skall göra.

Olle Svensson: Ni hade olika uppfattningar, om ett ingripande var möjligt eller ej. Hur kom diskussionen att gå vid lunchberedningen? Den du med bestämdhet kommer ihåg som deltog utöver er två var Fälldin. Diskuterades det på lunchberedningen hur man skulle kunna göra för att stoppa denna och du ansåg olustiga affär?

Eric Krönmark: Vi fann att det inte fanns någon formell grund att stoppa det och att det skulle vara en civil utbildning. Så vill jag påpeka att det inte var fråga om att Telub skulle få tillstånd. Man hade orienterat om att man avsåg att ta kontakt med de libyska myndigheterna för att offerera ett utbildningspaket. Det var inte fråga om ett avtal under hela skede 1. Enligt vad jag förstod av Dahlbergs redogörelse hade han knappast haft några som helst kontakter med de libyska myndigheterna vid det laget, utan det var en idé han hade.

Olle Svensson: Du talade med statsministern. Talade du också med vice statsministern folkpartiledaren Ahlmark?

Eric Krönmark: Jag har inget som helst minne av att jag talade med dåvarande vice statsministern.

Olle Svensson: Sedan skulle jag vilja ta upp ytterligare en fråga som berör relationen mellan regeringen och ett statligt företag som Telub. Vad hindrade 1979 att man praktiserade en ordning med regeringsbeslut, beredning och presskommuniké på samma sätt som förekom i samband med regeringsbeslutet nu under det sista skedet – vi har ju ett regeringsbeslut här. Diskuterades det inte redan vid det här stadiet att tillämpa den metodiken? Du ansåg ju att det var en så olustig affär.

Eric Krönmark: Nu är vi inne på skede 3. Då måste jag göra ett instick om vad som har inträffat nu.

Regeringen har inte fattat formellt beslut att avbryta utbildningen, utan det är ett initiativ av den nya ledningen i Telub, som har inhämtat regeringens mening. Regeringen har sagt att det är ett lämpligt tillvägagångssätt att den nya ledningen i Telub tar upp förhandlingar för att komma ifrån den militära delen av avtalet. På samma sätt är det med att KMI numera har insyn i Telubs utbildningspaket – det är inget regeringsbeslut, utan det är Telubs styrelse som begärt att KMI skall få insyn. Regeringen har ingen laglig grund för sådana beslut, utan det är företaget självt som efter det att styrelsen fick informationerna har agerat på ett som jag tycker riktigt sätt.

Olle Svensson: Jag har framför mig utdrag ur protokoll från regeringssammanträde 1981-02-12. Där står det att regeringen uppdrar åt krigsmaterielinspektören i handelsdepartementet att följa den utbildning av libyska medborgare som äger rum vid Telub i Växjö. Vid det beslutet finns ett referat av de kontakter som hade förekommit med Telub AB och dessutom knöts till beslutet ett pressmeddelande där det dels sägs att man på diplomatisk väg har vänt sig till Libyen för att informera om detta och dels sägs att man har försäkrat sig om att Telubs styrelse vidtar åtgärder så att ingen del av utbildningen får ifrågavarande inslag. Att jag hoppade över till skede 3 beror bara på att jag ville fråga om den metodik som användes i skede 3 inte hade kunnat användas i skede 1, eftersom du fann affären så olustig, alltså att över huvud taget hindra att det ingicks något avtal och gavs offert.

Eric Krönmark: Det var en tankelapsus hos mig. Det är inte mitt ärende. KMI fick uppdraget, men det var på Telubs styrelses begäran – i annat fall hade regeringen inte haft någon formell grund att fatta beslutet. Pressmeddelande är inget regeringsbeslut, utan bara information.

Formellt hade väl detta varit möjligt i skede 1 om man hade tagit kontakt med företagets ledning och då fått den införstådd med att den inte skulle göra det. I övrigt anser jag, som jag ser det nu, att regeringen i det fallet måste ha gått till riksdagen och skaffat sig ett lagrum för att motivera det. Det är min uppfattning när jag sitter här vid bordet och inte har penetrerat frågan djupare rent konstitutionellt.

Olle Svensson: Vi har tyvärr inte någon stenografisk uppteckning av vad Benkt Dahlberg sade inför utskottet, men jag håller gärna med dig att han ingav också oss stort förtroende när han framträdde.

Eric Krönmark: Det gläder mig att höra.

Olle Svensson: Med tanke på den föredragning som på hans begäran skedde inför Karin Söder – han bad ju om utrikesdepartementets uppfattning – ställde jag då följande fråga till honom: om beskedet inte hade blivit en klarorder från utrikesministern utan hon hade avrått, hade då du följt det rådet? Han svarade ja. Det tyder på att man väl kanske hos honom eller hos ordföranden Malmberg kunde fått samma samarbetsanda som visats under skede 3 från den nya ledningen?

Eric Krönmark: Det är en bedömningsfråga. Jag fick ett referat av samtalet mellan Nordbeck och Dahlberg, och det verkade som om Dahlberg var mycket angelägen om affären. Telub hade då rätt stora lönsamhetsproblem på grund av minskad volym, och dessutom hade man haft en förlustaffär när man köpte Lindells vågfabrik i Jönköping. Han var mycket angelägen om att göra en vinstgivande affär, som den här hade blivit om den hade fullföljts. Vad som är verklighet och vad som är eftertionaliseringar i det fallet vet jag inte.

Olle Svensson: Om jag uppfattade dig rätt blev aldrig Åsling inkopplad, han som var Telubs högste chef. I varje fall uppfattade jag det inte så att du hade kontakt med honom i skede 1.

Eric Krönmark: Det hade jag inte. Det kan sägas efteråt att man skulle ha gjort det, men jag poängterar att det inte var fråga om att godkänna ett avtal om utbildning, utan det var fråga om att Telub skulle få offerera en utbildning.

Hilding Johansson: Under första skedet befann sig ärendet på offertstadiet – är det rätt uppfattat?

Eric Krönmark: Ja.

Hilding Johansson: Som fackstatsråd avrådde du, om jag skall uttrycka mig enkelt, från detta, men regeringen som sådan gav aldrig något avrådande till styrelsen exempelvis efter någon lunchberedning?

Eric Krönmark: Nej, i och med att man hade funnit att det var en rent civil utbildning – av, som jag då hade en klar uppfattning om, militär personal – var det ingen direkt avrådan mer än den som gjordes vid Gunnar Nordbecks samtal. Olle Svensson säger att man kanske hade avbrutit verksamheten om man hade fått en sådan signal från regeringen. Jag vill påstå att om statssekreteraren i försvarsdepartementet som representerar den helt dominerande kunden för Telub, meddelar att han ser med olust och avråder från ett engagemang, synes det mig vara i alla fall en stark påverkan på företagsledningen.

Olle Svensson: Jag fick ett intryck av att den dialog som fördes mellan Nordbeck och Dahlberg ändå mynnade ut i att man kom överens om att det inte gick att göra någonting åt saken. Var det så?

Eric Krönmark: Ja, av formella skäl gick det inte. Men jag har en klar minnesbild av att Gunnar Nordbeck meddelade mig efter samtalet att han hade poängterat att detta att det inte gick att göra någonting åt det inte var att betrakta som godkännande från försvarsdepartementets sida.

Anders Björck: I den här frågan har ju mycket berott på vad Dahlberg har sagt och inte sagt. Hans information har över huvud taget varit en av primärkällorna för ställningstagande till om projektet var militärt eller civilt. Du sade här att han hade affekterat förnekat att det var fråga om någon militär utbildning. Fanns det någon anledning att inte tro på vad han sade med hänsyn till hans bakgrund som anställd på försvarsdepartementet eller i annat avseende?

Eric Krönmark: Nej. I det läget tillskrev jag honom utomordentligt stor trovärdighet. Han är inte vilken kommersiell VD som helst. Han är tidigare officer med utomordentlig utbildning. Han har varit tjänsteman i försvarsdepartementet som chef för planerings- och budgetsekretariatet, kanske den näst viktigaste tjänsten i hela departementet näst statssekreterarens. Han var biträdande sekreterare i 1964 års försvarsutredning och utnämnd generalmajor i kustartilleriets reserv. Jag hade verkligen all anledning att tro att han, om någon, hade förmåga att bedöma de här frågorna. I det läget hade jag stort förtroende för honom.

Anders Björck: Han hade alltså haft ett antal viktiga poster före 1970. Du sade att Dahlberg hade besökt Libyen i samband med offertförhandlingarna, och det är väl naturligt. Uppenbarligen hade Telub dålig ekonomi – man hade gjort dåliga affärer och var intresserad av att bredda sin marknad och göra goda affärer. Känner ni till några andra resor som han har gjort i världen för att ackvirera för sitt företag den här typen av utbildning eller någonting annat?

Eric Krönmark: Jag har nu givetvis sett vad som har förevarit från departementet. Låt mig inom de här väggarna säga att jag hade hört rykten om att Dahlberg hade besökt Libyen och haft tillstånd att bära uniform, vilket jag då fann uppseendeväckande, vadan jag låtit kontrollera detta. Det visade sig faktiskt att Dahlberg märkligt nog har fått tillstånd 1975, när han var civil VD för Telub, att bära uniform vid ett besök i Saudiarabien.

Anders Björck: Hur går sådant till? Det är väl tämligen ovanligt att en svensk generalmajor åker till ett arabland i full uniform. Det måste rimligtvis gå på

remiss. Är det UD eller kommandoexpeditionen som beslutar i den typen av frågor?

Eric Krönmark: Ett sådant ärende är ett särskilt regeringsärende som beslutas av försvarsmakten. I det här fallet var ansökan avstyrkt av utrikesdepartementet och avstyrkt av försvarets kommandoexpeditioners dåvarande chef konteramiral Arvas, men sedan hade departementsledningens ingripit, och dåvarande försvarsministern hade givit detta tillstånd genom särskilt regeringsbeslut. Jag har inte numret, men det är ett öppet beslut 1975.

Anders Björck: Det var alltså Eric Holmqvist.

Teleplan förekom i brevet från Bengt Holmquist. Det står att man skulle ha en kurs i elementär datateknik och liknande i Libyen. Hur hänger den affären ihop med den nu aktuella? Teleplan var verksam relativt snabbt där nere efter beslutet 1974. Har den verksamheten föregåtts av någon beredning i försvarsdepartementet? Hade ni varit inkopplade på den, eller vilken statlig instans har varit med om att ge Teleplan möjlighet att arbeta i Libyen?

Eric Krönmark: Teleplan är ju ett konsultföretag som ägs av svensk försvarsindustri med elektronikgrenen som huvudintressent. Enligt uppgift har företaget fått detta tillstånd av regeringen i september 1975. Det är handlagt av handelsdepartementet. Jag känner inte till detaljerna, men i den mån utskottet har behov av att veta det får man vända sig till dem som då var ansvariga i handelsdepartementet och dåvarande KMI general Lage Thunberg. Det gällde en två månaders utbildning, godkänd av dåvarande regeringen, av 15 libyska officerare i de tre ämnena datorteknik, radarteknik och optronik. Även den utbildningen lär ha varit av grundläggande natur. Det är alltså inte militärutbildning, utan utbildning av militärer.

Anders Björck: När regeringen – det bör ha varit Carl Lidbom – gav det tillståndet 1975, hade det föregåtts av någon beredning inom regeringskansliet eller andra statliga verk?

Eric Krönmark: Det känner jag inte till. Man får i så fall vända sig till de ansvariga i den regeringen. Men en reflexion är att det inte heller i det fallet förelåg några lagliga hinder. För mig är det tämligen självklart att utrikesdepartementet i varje fall måste ha varit inblandat.

Anders Björck: Jag tror det finns anledning återkomma till det i annat sammanhang. När det gäller affärerna med Libyen under det inledande skedet har det i massmedia förekommit – och förekommer även i en del material här – informationer om att Uniconsult skulle vara sysselsatt med att bygga skyddsrum till ubåtar i Libyen.

Är Uniconsult-affären en motsvarighet till Teleplan-affären så att godkännande har lämnats från svenska myndigheter, och är det enligt din mening att betrakta som militära installationer av ett slag som kolliderar med krigsmaterielexportkungörelsen?

Eric Krönmark: Det här projektet står, som utskottets ledamöter känner till, nämnt i Holmquists brev. Låt mig då säga följande om min kontakt med det ärendet.

I april 1978 – den 28 april, vill jag minnas – gjorde represenanter för Uniconsult en uppvaktning hos mig med en begäran om att ett antal höga libyska officerare skulle få besöka Muskö-anläggningen. Skälet var att Uniconsult skulle projektera en marinbas av ungefär samma klass som Muskö med verkstäder, tunnlar, hamnar och ledningscentraler. Man var mycket angelägen, eftersom svenska byggnadsfirmor skulle kunna få entreprenaden, och det skulle innebära stora exportintäkter för landet. Jag sade i det fallet nej.

Jag kom i kontakt med ärendet ytterligare en gång när jag var nytilträdad försvarsminister efter oktober 1979. Då kom det igen en begäran att libyska officerare skulle få besöka för det första Muskö, för det andra vår sjöförsvarscentral på Gotland. Men det blev inte så – rent formellt avskrevs ärendet.

Anders Björck: Det bör erinras om att chefen för libyska marinen var med på besöket i Stockholm, så det kan väl finnas vissa förbindelselinjer där.

Har frågan om krigsmaterielexport till Libyen under din tid som försvarsminister varit uppe på din nivå i form av önskemål från libyer som har framförts direkt eller indirekt om att få köpa svensk krigsmateriel, och hur har du i så fall reagerat?

Eric Krönmark: Nej det har inte funnits något sådant ärende hos mig. Det är ju handelsdepartementets ärenden, men som regel samråder det med försvarsdepartementet. Det finns ingenting sådant under min tid.

Sven-Erik Nordin: Det är klarlagt att det har existerat utbildning av libysk militär före Telub-affären. Nu har det skymtat i samband med utfrågningar i Telub-affären att Telub skulle ha haft en svensk konkurrent – det kan ha varit det företag som nämndes, det kan också ha varit ett annat. Det har sagts att Telub förhandlade om en annan art av utbildning som skulle vara mer avancerad och där det skulle ha ingått militära inslag. Förekom det i dina eller Nordbecks resonemang med Dahlberg några mer detaljerade uppgifter om vad det rörde sig om?

Eric Krönmark: Nej, under de kontakter jag har haft har det hela tiden förnekats att det varit någon militär utbildning, så i det fallet har jag inga som helst kunskaper eller informationer.

Sven-Erik Nordin: Det verkade alltså inte då som om man valde ett vitare projekt än ett mera diskutabelt när man märkte regeringens olust?

Eric Krönmark: Jag kan inte bedöma det. Jag kan inte utesluta möjligheten, men eftersom jag inte har några kunskaper kan jag inte uttala mig om det.

Yngve Nyquist: När statsrådet och statssekreteraren vid årsskiftet 1977/78 förde de samtal som ledde till avrådande av affären grundades det tydligen på ett par viktiga skäl. Det ena var det militärpolitiska läget i Medelhavsområdet, det andra var Telubs ställning. Företaget hade bl. a. service på robotar, och man var i det avseendet bunden av en rad sekretessskyddsavtal. Var det i det senare fallet en teknisk bedömning som föranledde avrådande, eller hade departementets jurister varit inkopplade för att ge några råd till statsråd och statssekreterare?

Eric Krönmark: Nej, vi hade ingen anledning att koppla in departementets jurister.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle vilja beröra en annan fråga som har förekommit i debatten – det gäller vad du och Karin Söder resonerade om. Om jag förstod din skildring rätt hade du inte tillgång till Holmquists brev förrän efter samtalet med Karin Söder.

Eric Krönmark: Det är min bestämda minnesbild.

Bertil Fiskesjö: Det har förekommit andra uppgifter i pressen. Det var bra att få bekräftat att det förhåller sig på det sättet.

Om jag fattat dig rätt hade Karin Söder och du samma uppfattning av affären. Är det riktigt?

Eric Krönmark: Javisst. Jag hade ett klart intryck av att vi hade samma känslomässiga inställning.

Olle Svensson: Om du skulle ha fått en föredragning av samma innehåll som Karin Söders, skulle du också då svara: ingen erinran?

Eric Krönmark: Det här var en muntlig föredragning och jag vet inte hur detaljerad den var, så det kan jag inte säga.

Olle Svensson: Har du inte tagit del av föredragningspromemorian?

Eric Krönmark: Jo, av promemorian. Det finns ofta skriftligt underlag, men sedan brukar föredraganden göra kommentarer bredvid. Jag har ingen uppfattning om hur föredragningen gick till.

Olle Svensson: Kan jag ha tolkat dina tidigare uttalanden så fel att det varit möjligt att du svarat "ingen erinran"?

Eric Krönmark: Det hade jag inte kunnat göra. Om jag hade varit i det läget hade jag avrått. Det var min grundinställning från början, eftersom jag hade dessa kunskaper om Libyen.

Olle Svensson: Svar har ju vid flera tillfällen lämnats i riksdagen på frågor om Telub-affären, och du har genom delning naturligtvis fått tillfälle att påverka svaren. Ställer du dig helhjärtat bakom ordalydelsen i de svar som har avlämnats av regeringen, och har du föreslagit några ändringar i de ursprungliga texterna?

Eric Krönmark: Jag kan inte erinra mig konkreta ändringsförslag i varje läge. De skriftliga svaren är ju på delning i kanslihuset. De skriftliga svar som avgivits står jag bakom, och jag har funnit att de varit korrekta utifrån de kunskaper jag haft.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar försvarsministern för besöket och för de uppgifter vi har fått.

*Underbilaga 4
till bilaga 13*

Utfrågning av kabinetssekreterare Leif Leifland den 17 mars 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar kabinetssekreterare Leif Leifland välkommen. Ämnet är Telub-affären. Vi vill gärna höra vilken befattning du och UD haft med ärendet, och efter det vill säkert utskottets ledamöter ställa frågor.

Leif Leifland: Första gången som utrikesdepartementet eller någon tjänsteman på utrikesdepartementet har fått kännedom om Telub-affären bör ha varit någon gång i början av december 1977, då verkställande direktören för Telub generalen Benkt Dahlberg ringde till chefen för andra politiska enheten på utrikesdepartementet Caj Groth – f. n. sedan några år tillbaka ambassadör i Islamabad.

Att Benkt Dahlberg valde att ringa till Caj Groth kan ha berott på många omständigheter – möjligen kände de varandra – men det ter sig rätt naturligt med tanke på att chefen för andra politiska enheten enligt utrikesdepartementets arbetsordning har att svara för bl. a. krigsmaterielexportärenden. Även om Telub-affären såsom den då presenterades för Caj Groth inte var en fråga om export av krigsmateriel var det likväl ett ärende som låg sakligt sett nära export av krigsmateriel. Det var därför naturligt att Benkt Dahlberg valde att ringa till chefen för Pol. 2 Caj Groth för att informera honom om de kontakter som Benkt Dahlberg hade haft med libyska myndigheter om utbildning av libyer i Växjö.

Någon uppteckning av detta telefonsamtal mellan Benkt Dahlberg och Caj Groth finns såvitt jag vet inte i utrikesdepartementets dossierer. Inte heller finns i våra diaries någon anteckning om det telefonsamtalet.

Vad Dahlberg sade till Caj Groth avspeglades emellertid i två handlingar som finns på departementet. En handling finns i utrikesdepartementets centrala arkiv. Den andra handlingen, som mera har karaktären av minnesanteckningar, finns bevarad i kabinetssekreterarens kansli. Den första av dessa två handlingar är en minnesanteckning från ett sammanträde med utrikesdepartementets s. k. samrådsgrupp den 14 december 1977. Det andra papperet är en föredragningspromemoria den 20 december 1977. Låt mig något uppehålla mig vid dessa två handlingar.

Den första handlingen var, sade jag, en minnesanteckning av vad som hände vid ett sammanträde med departementets s. k. samrådsgrupp den 14 december 1977.

Samrådsgruppen är en informell grupp inom departementet som sammanträder tre gånger i veckan – måndag, onsdag och fredag kl. 10. Sammanträdena varar regelmässigt en timme. Medlemmar av samrådsgruppen är chefstjänstemän: kabinetssekreteraren, biträdande kabinetssekreteraren, cheferna för politiska avdelningen, rättsavdelningen, administrativa avdel-

ningen och biståndsavdelningen samt slutligen chefen för pressbyrån.

Som jag sade tidigare är det ett informellt organ – det finns inte ens omnämnt i vår arbetsordning eller i andra officiella papper. Det är ett slags samarbetsorgan som jag antar finns i de flesta departement, större bolag och centrala styrelser, där chefstjänstemännen samlas för att gå igenom och fördela ärenden så att inget ärende hamnar mellan två stolar, att se till att viktiga ärenden föredras för utrikesministern eller i regeringen, att enligt instruktioner från regeringen eller utrikesministern ge information till utlandsmyndigheterna – över huvud taget ett organ där chefstjänstemän samlas för att planera arbetet och fatta beslut i sådana frågor som inte enligt instruktion eller sakens natur måste föredras för regeringen eller utrikesministern.

Sammanträdena är informella, och det förs inget protokoll i arkivstadgans mening. Däremot brukar en tjänsteman föra minnesanteckningar, som emellertid inte finns i utrikesdepartementets dossier utan sam'as i en mapp på kabinetssekreterarens kansli.

Från sammanträdet i samrådsgruppen den 14 december finns också minnesanteckningar, och jag skulle till herr ordföranden gärna vilja överlåta dessa minnesanteckningar från den 14 december 1977, det tillfälle då samrådsgruppen för första gången fick kunskap om att Telub förde dessa förhandlingar med de libyska myndigheterna.

Får jag betona att jag har låtit hemligstämpla detta papper, inte därför att vad som står där i och för sig är av sådan natur att det inte skulle kunna komma till allmänhetens kännedom. Jag kommer själv i den mån jag tillfrågas av pressen att tala om vad som står i papperet men kommer inte att utlämna det – det är en stor skillnad mellan att utlämna en handling och att tala om huvudinnehållet. Jag skulle vilja hemställa att även utskottet och dess ledamöter ville iaktta samma diskretion, dvs. ingen hemlighet kring vad som står i papperet men icke utlämna papperet som sådant.

Där står att det är utdrag ur minnesanteckningar från samrådsgruppens möte den 14 december 1977. "Företaget Telub vill utbilda 40 libyska militärer i Sverige. Telub, som är ett dotterbolag till FFV, har anmält att man under en period av tre år önskar utbilda 40 libyska militärer i civil elektronik och systemteknik. Att dessa efter avslutad utbildning återgår till krigsmakten och att de förvärvade kunskaperna är användbara inom t. ex. luftbevakning, torde vara klart, men UD kan inte avråda. Det anmäls för utrikesministern."

Som framgår av dessa minnesanteckningar, som jag förutsätter speglar debatten inom samrådsgruppen, tyckte vi inom samrådsgruppen att affären allmänt sett var olustig, även om det enligt vad general Dahlberg hade sagt till Caj Groth rörde sig om utbildning i civila ämnen. Några lagliga möjligheter att avstyra projektet såg vi inte. Då gällde liksom nu de av riksdagen fastställda riktlinjerna för export av krigsmateriel. Men dessa riktlinjer avsåg inte, och avser fortfarande inte, överföring av teknisk know-how, av

vetenskapliga synpunkter och skolutbildning, och vi hade självfallet att följa de av riksdagen fastställda riktlinjerna. Vi fann då inte, och jag kan fortfarande inte finna, att en rimlig tolkning av riksdagens riktlinjer gav oss någon legal grund att ingripa och säga stopp. Men vi tyckte – och det framgår väl av minnesanteckningarna – att affären allmänt sett från utrikespolitisk synpunkt var så olustig att ärendet borde föredras för utrikesministern.

Så skedde också den 20 december 1977. Inför denna föredragning upprättades en föredragningspromemoria. Den skrevs av Caj Groth – jag upprepar: chef för andra politiska enheten, den person som haft samtal med general Dahlberg och den person som enligt UD:s arbetsordning hade att svara för ärenden rörande export av krigsmateriel och som också enligt UD:s arbetsordning hade att svara för föredragning inför utrikesministern av dessa frågor.

Promemorian som låg till grund för föredragningen är daterad den 9 december 1977, och den har tillställts utskottets ledamöter den 15 april 1980.

Får jag göra en parentes. Jag tror att ett fel kan ha insmugit sig i dateringen av det papper som jag överlämnade. Jag skall kontrollera om verkligen sammanträdet i samrådsgruppen ägde rum den 14 december 1977. Om jag inte återkommer och rättar uppgiften, stämmer den. Möjligen har det ägt rum tidigare, men det spelar ingen roll för den sakliga behandlingen.

Denna promemoria är alltså daterad den 9 december 1977, upprättad av Caj Groth och föredragen för utrikesministern den 20 december. I föredragningspromemorian har Caj Groth nedtecknat vad han hört av Dahlberg, att det rör sig om utbildning i Sverige av 40 personer under tre läsår. Personalen skulle vara militärer, men utbildningen skulle avse civila ämnen som elektronik. Eftersom gruppen skall uppträda civilt fordras inget tillstånd från FKE.

Vilka som var närvarande vid föredragningen den 20 december kan inte exakt fastställas av tillgängligt material på utrikesdepartementet. Vi vet att promemorian föredrogs av dåvarande chefen för politiska avdelningen Knut Thyberg – i dag ambassadör i Warszawa – och han har med bläck skrivit följande anteckning på promemorian: "Föredragen för utrikesministern den 20 december 1977, som inte har någon erinran" och så hans paraf. Möjligen har också någon eller några andra varit närvarande vid föredragningen, möjligen har Caj Groth, som enligt arbetsordningen hade att svara för dessa ärenden, varit närvarande, men det framgår inte av någon anteckning.

Själv kan jag fastslå med hjälp av min timdagbok att jag den dagen befann mig på tjänsteresa i Washington och alltså inte har varit närvarande vid föredragningen. Jag har heller inte fått någon kopia av denna föredragningspromemoria efteråt.

Detta hände i december 1977.

Nästa viktiga etapp är ett brev från vår ambassadör i Libyen Bengt Holmquist, dagtecknat den 11 januari 1978, inkommet till utrikesdeparte-

mentet den 16 januari 1978. handlagt på utrikesdepartementet av Caj Groth och av honom den 18 januari 1978 vidarebefordrat till ett antal tjänstemän inom regeringskansliet. Det är det här brevet som Expressen vid ett par tillfällen har tryckt av i faksimil. Brevet är undertecknat av ambassadören i Tripoli – fortfarande vår ambassadör där – Bengt Holmquist, men det framgår av en anteckning längst upp till vänster att det är författat av ambassadsekreteraren Elvemar. Det står nämligen "Handläggare: ambassadsekreterare Elvemar".

Brevet handlar endast till en mindre del om Telub-affären. I brevet talas om en hel rad kontrakt som slutits mellan svenska företag och det libyska försvaret. Det gäller L M Ericsson, SRA, Uniconsult, Saab-Scania, AGA och Barracuda-verken. Det talas t. ex. om att L M Ericsson fått ett kontrakt på 50 miljoner för sambands- och kommunikationsutrustning samt tyfonanläggningar.

Sedan kommer brevet in på vad Bengt Holmquist kallar ett samarbete av något känsligare slag. Han nämner där två olika affärer, dels en kurs av Teleplan i elementär datateknik och dels Telubs förhandlingar om "en fyra års kurs i Sverige i ämnet robotteknik för ett 80-tal libyska militärer", som skulle genomföras i Växjö.

I brevet talas slutligen om att förfrågningar framförts till pensionerade svenska officerare, om de skulle vara beredda att arbeta i Libyen. I brevet heter det: "Bortsett från att värvning i Sverige för annan krigsmakt väl är olaglig inger tanken på libyska militära träningsläger i Sverige och svenska militära rådgivare i Libyen – samarbetande med sovjetiska och kubanska kolleger, kan man tro – en viss politisk olust."

Som jag sade tidigare och som framgått av massmedia har detta brev från Bengt Holmquist delgivits en rad tjänstemän inom kanslihuset: statssekreterarna i försvars- och handelsdepartementet, inspektören för krigsmateriel-export och vidare ett antal tjänstemän i utrikesdepartementet, däribland mig själv.

Av en tillfällighet har jag kvar det exemplar som jag fick – det bör ha varit ungefär den 20 januari 1978. Jag tror t. o. m. att jag rätt väl kommer ihåg att jag läste det hemma i Bromma en weekend med lagboken inom räckhåll. Jag har försett mitt exemplar med en del bläckanteckningar, och jag ber att få överlämna Bengt Holmquists brev i den mig delgivna kopian med mina bläckanteckningar. Jag hemställer att det behandlas på samma sätt som det papper jag överlämnade nyss. Jag har försett papperet med hemligstämpel. Det betyder inte att vad som står där inte kan spridas utanför dessa väggar. Jag kommer också, tillfrågad av pressen, att tala om vad det står men kommer inte att överlämna handlingen.

Låt mig tala om vad jag har skrivit på papperet. Jag har alltså högst upp till vänster på första sidan skrivit "Polchefen". Det betyder att jag lämnat ut papperet till min sekreterare. Hon ser till att det går vidare till polchefen – det var då nuvarande ambassadören i Warszawa Knut Thyberg. Jag har därefter

skrivit följande tre saker. För det första: "Det här får vi väl hålla ögonen på. Sade vi inte i samrådsgruppen OK till Växjö-affären? Leif L." För det andra en bläckanteckning på andra sidan i marginalen till de meningar som handlar om att svenska officerare skulle kunna knytas till den libyska krigsmakten men att det skulle vara olagligt. Jag har satt ett frågetecken med bläck och skrivit: "Brottsbalken 19:12 talar om krigstjänst – förutsätter alltså att någon form av väpnad konflikt föreligger såvitt jag kan förstå. Leif L." Slutligen har jag på s. 2 ringat in ordet "robotteknik" och i kanten satt ett utropstecken.

Dessa var alltså mina reaktioner hemma en weekend med lagboken inom räckhåll. Jag har uppenbarligen slagit upp brottsbalken och letat fram 19:12 och sagt mig att på den punkten kan nog Bengt Holmquist inte ha rätt.

Vad har hänt med det exemplaret? Jag måste ha lämnat ut det till min sekretäre, som skickat det vidare till polchefen. Det framgår av UD:s tjänstgöringsuppgifter för januari 1978 att ordinarie chefen för politiska avdelningen Knut Thyberg var borta på tjänsteresa mellan 23 och 26 januari, och därför har papperet gått inte till honom, men till tjänsteförrättande chefen för politiska avdelningen, dåvarande chefen för tredje politiska avdelningen, nuvarande chefen för protokollet Jan af Sillén. Jan af Sillén har, när han fått mitt exemplar försett det med en ytterligare påteckning. Jag har här en fotokopia. Jag vill fästa uppmärksamheten på vad som står längst till vänster i mitten på första sidan. Där har Jan af Sillén skrivit: "Polchefen: chefen Pol II, chefen Pol I, IK", dvs. tjänsteförrättande polchefen har ansett att de här fyra personerna borde läsa mina bläckanteckningar och agera enligt dem.

Som ni finner är det endast två personer som har fått del av mitt exemplar med dessa bläckanteckningar, eftersom endast två personer har satt ut sin paraf: chefen för andra politiska enheten Caj Groth, och vidare IK, Ingemar Karlsson – han var en tjänsteman som då tjänstgjorde på tredje politiska enheten och sysslade med arabländerna; han är i dag vår chargé d' affaires i Damaskus. De två andra personerna som Jan af Sillén tyckte borde läsa mina bläckanteckningar har inte satt sin paraf på papperet. Det betyder att de aldrig nåtts av detta papper – jag vet inte varför. En rimlig spekulation med kännedom om människans psyke är att papperet blivit liggande i en byrålåda något år eller två och därefter nått mig efter en rensning. Men det vet jag inte. Det enda jag kan konstatera är att några av de personer som enligt mina bläckanteckningar skulle ha haft detta papper aldrig fått det utan att det fastnat på vägen från två andra personer.

Det betyder inte att det inte har tagits någon hänsyn till mina synpunkter i bläckanteckningarna. Tvärtom, Caj Groth tog hand om dem och har väl inte med anledning bara av mina bläckanteckningar tyckt att brevet allmänt sett var sådant att man måste åtgärda det. Han tog kontakt med dåvarande statssekreteraren i försvarsdepartementet Gunnar Nordbeck. Dessa kontakter gav underlag för ett brev som han den 1 februari 1978 skickade till Bengt

Holmquist som svar på Bengt Holmquists brev.

Jag behöver kanske inte gå närmare in på Groths brev till Bengt Holmquist – utskottet har fått del av det den 22 april 1980. Låt mig bara nämna att han tar upp mitt frågetecken för huruvida det skulle vara stridande mot svensk lag att svenska pensionerade officerare tog anställning i den libyska krigsmakten, och han åberopar den av mig åberopade § 12 i brottsbalkens kapitel 19 och säger att det inte kan vara lagstridigt. Han säger också att Gunnar Nordbeck sagt honom att Gunnar Nordbeck avsåg att ta kontakt med Telub och avråda från affären med libyerna.

Låt mig försöka sammanfatta något som jag tidigare sade. Som framgår av det överlämnade papperet kände jag personligen olust inför Telubaffären när den seglade in på UD:s landamären år 1977. Jag ansåg liksom mina kolleger att det var självklart att ärendet borde föredras för utrikesministern, även om det, som vi ansåg då och som jag anser fortfarande, inte fanns några lagliga möjligheter på grundval av riksdagens direktiv att stoppa affären.

Föredragningen inför utrikesministern ägde rum den 20 december 1977.

Affären blev sedan på nytt aktuell i departementet när vi fick del av Bengt Holmquists brev den 11 januari. Även detta brev gav uttryck för ungefär samma känsla av olust som vi själva hade haft t. ex. i samrådsgruppen, men vid de kontakter som Caj Groth hade med Dahlberg i början av december och sedan fortsatte och i de kontakter med Gunnar Nordbeck som redovisas i brevet till Bengt Holmquist den 1 februari fick vi försäkringar att även om det gällde libyska militärer, låt vara i gymnasieåldern, hade utbildningen en civil, icke militär inriktning.

I det läget, när vi fick försäkringar om att det gällde en utbildning i civila ämnen, fann vi det naturligt att sätta tilltro till de uppgifter som vi fick av Benkt Dahlberg, som tidigare såsom general hade tjänstgjort i försvarsdepartementet.

Vi fäste alltså tilltro till de uppgifter vi fick om att utbildningen, ehuru den gällde unga militära personer, avsåg civila ämnen. Jag tror det kan göras gällande att det var en någorlunda rimlig bedömning av departementsledningen på grundval av de uppgifter som då stod oss till buds.

Frågan har ställts, inte av utskottet, men av massmedia och senast i Expressen i dag, huruvida jag eller någon annan på departementet visade utrikesministern Karin Söder detta brev. Svaret torde vara nej. Jag har ingen anteckning om att jag skulle ha visat det, jag har heller inget minne av att jag skulle ha visat det, och det finns inte i departementets arkiv någon anteckning om att någon annan skulle ha visat det. Detta innebär inte att inte någon – bl. a. jag själv – kan ha visat Karin Söder detta brev, men eftersom det inte finns någon anteckning om det och eftersom man inte skall lita på sitt eget minne, vill jag upprepa att svaret på frågan huruvida Karin Söder läst detta brev torde vara nej.

Man kan föra frågan ett steg längre: *borde* Karin Söder ha läst detta brev?

Det är lätt att i dag säga att Karin Söder borde ha sett brevet. I dag vet vi en del som vi inte visste i december 1977 eller januari 1978 – jag tänker på senare framkomna uppgifter om de utpräglat militära delarna av utbildningsprogrammet. Men jag vidhåller på grundval av vad vi då kände till och på grundval av kontakterna mellan Groth och Dahlberg att jag och de andra tjänstemännen på departementet i december 1977 och januari 1978 inte kunde inse att det var särskilt anmärkningsvärt att brevet inte visades för Karin Söder.

Jag kan inte se att det brev som Bengt Holmquist skrev den 11 januari tillförde ärendet någonting nytt, någonting som vi inte visste om efter Caj Groths samtal med Benkt Dahlberg. I själva verket innehåller Holmquists brev uppgifter som han eller hans medarbetare Elvemar i sin tur hade fått av Benkt Dahlberg. Benkt Dahlberg hade vi på nära håll i Stockholm, och vi hade kontakt med honom både direkt och indirekt via Gunnar Nordbeck. Vid de kontakterna fick vi försäkringar om att det var fråga om en relativt harmlös utbildning i civila ämnen av unga libyska militärer. Jag upprepar att jag inte kan se att det är särskilt anmärkningsvärt eller uppseendeväckande eller dramatiskt att vi i det läget valde att inte underrätta statsrådet Söder om Bengt Holmquists brev till utrikesdepartementet.

Sven-Erik Nordin: I utdraget ur minnesanteckningarna från samrådsgruppen i december 1977 heter det avslutningsvis: "men UD kan inte avråda". Det ligger nära till hands att ur den formuleringen utläsa att samrådsgruppen har enats om ett råd för den föredragning som senare skedde för departementschefen. Är det vanligt att samrådsgruppens resonemang slutar i ett sådant försiktigt ställningstagande?

Leif Leifland: Ja. Det är inte bara så att vi registrerar de ärenden som vi tycker skall föredras för utrikesministern. Vi försöker också efter diskussion komma fram till en rekommendation från tjänstemännen till statsrådet, vilket jag tycker är naturligt. Det är ingenting anmärkningsvärt i att vi i detta fall uppenbarligen har kommit till en samlad bedömning och sagt oss att vi bör delge utrikesministern denna samlade bedömning.

Sven-Erik Nordin: Det här är alltså ett typiskt utlåtande från samrådsgruppen – så här ser de i stort sett ut när de går vidare till departementschefen?

Leif Leifland: Det är svårt att svara på om föredragningen, när den väl ägde rum den 20 december, verkligen utmynnade i en rekommendation. Föredragningspromemorian innehåller inte någon rekommendation, utan bara en naken redogörelse för det samtal som Carl-Johan Groth hade med Benkt Dahlberg. Det finns inte någon promemoria eller minnesanteckning om vad som faktiskt hände vid Knut Thybergs föredragning. Huruvida

Thyberg bara har redogjort för fakta och överlåtit åt utrikesministern att dra en slutsats eller huruvida han har redogjort för fakta och avslutat med en egen rekommendation framgår inte av papperen. Jag tror inte vi i dag kan få svar på den frågan.

Sven-Erik Nordin: Men det är väl sannolikt att Groth framförde ungefär vad samrådsgruppen hade sagt?

Leif Leifland: För det första vill jag fästa uppmärksamheten på att det inte var Groth utan Knut Thyberg, som gjorde föredragningen hos Karin Söder. För det andra vågar jag inte gissa något svar på frågan huruvida det är sannolikt eller inte. Det är möjligt att så skedde, men i dag kan vi inte fastställa detta, och jag vill inte ge mig in på hypoteser.

Sven-Erik Nordin: Normalt går det till på det sättet?

Leif Leifland: Jag hoppas att jag inte brister i respekt för utskottet, men det är alldeles för känsligt för mig att uttala någon gissning. Det kan bara bli en helt oansvarig gissning. Jag håller mig till vad som finns i papperen.

Olle Svensson: Jag skulle också vilja ställa en fråga med anledning av promemorian som föredrogs för Karin Söder. Om en sådan promemoria underställs utrikesministern och sedan arkiveras, kan man då förutsätta att innehållet i dess helhet har gjorts känt för statsrådet och att anteckningen "ingen erinran" betyder, om jag får uttrycka mig slarvigt, ett O.K. till vad som står i promemorian om utbildning av libyska militärer?

Leif Leifland: Olika saker kan hända: a) att papperet överlämnas till statsrådet, som läser papperet, b) att föredraganden läser upp papperet från A till O, c) att föredraganden ger en redovisning av vad som står i papperet, och denna redovisning kan självfallet vara fullständig eller mindre fullständig beroende på om statsrådet är överhopad av andra ärenden.

Normalt sett måste man utgå från att en så kort föredragningspromemoria har föredragits för statsrådet i huvudsaklig överensstämmelse med vad som står i papperet, men jag vill ogärna ge mig in på spekulationer om hur det i detta fall har gått till. Jag skulle vilja föreslå att utskottet, för det fall utskottet vill fullfölja den frågan, kallar nuvarande ambassadören i Warszawa Knut Thyberg hem för en utfrågning. Jag är knappast rätt man att svara på denna fråga, eftersom jag, när papperet föredrogs, befann mig på andra sidan Atlanten.

Olle Svensson: Däremot står det klart att man på samrådsgruppens sammanträde, som du deltog i och ledde, gick i huvudsak igenom de uppgifter som Groth hade inhämtat av Dahlberg?

Leif Leifland: Det är en rimlig gissning. Minnesanteckningarna är mycket kortfattade. Det står ofta bara att ett ärende föredrogs, och så beslut.

Olle Svensson: Jag säger detta därför att Karin Söder i ett radiouttalande har berättat att hon bara fick en förfrågan, om denna utbildning var förenlig med svensk lag. Då talades det om att ordna elementär grundutbildning för ett 30-tal yngre män. Däremot säger hon att det inte hade talats om libysk militär personal. Men i föredragningspromemorian står redan i rubriken "Ifrågasatt utbildning för libysk militär personal". Skall vi veta exakt hur föredragningen gick till måste vi alltså fråga Thyberg?

Leif Leifland: Det var åtminstone två personer närvarande: chefen för politiska avdelningen Thyberg och statsrådet Karin Söder. Möjligen har också någon annan varit närvarande. Exakt vad som skedde vågar jag inte uttala mig om – det skulle vara oansvarigt av mig att gissa vad som förevarit. Jag får föreslå att utskottet för det fall ni vill klarlägga det kallar in Karin Söder och/eller Knut Thyberg.

Olle Svensson: Du sade att man vid närmare begrundan kommit fram till att det rörde sig om en tämligen harmlös sak, men uppenbarligen gjordes en annan bedömning både av försvarsminister Krönmark och av Nordbeck. Kom inte de bedömningarna fram till utrikesdepartementet, och föranledde inte de bedömningarna, som delvis byggde på en utrikespolitisk bedömning, att ni fick anledning att ta upp Holmquists brev med utrikesministern?

Leif Leifland: Som jag sade tidigare kände vi på tjänstemannanivå i departementet olust inför projektet. Denna olust skulle självfallet ha varit oändligt mycket större och blivit något annat än en olust för det fall vi hade fått information om att det också gällde utbildning i militära ämnen. Det visste vi inte – tvärtom fick vi försäkringar om att det inte gällde militära ämnen. Vad vi visste då och fick försäkringar om var att det gällde utbildning i civila ämnen. Vi tyckte det var olustigt, men i relation till vad vi i dag vet om de militära delarna av utbildningen tedde det sig relativt harmlöst. I relation till vad vi sedan har fått veta tycker vi att det inte var så uppseendeväckande.

Olle Svensson: Vi hade tidigare en utfrågning av försvarsministern, och han bedömde det inte som harmlöst, utan som allvarligt. Fördes aldrig den synpunkten fram till UD:s tjänstemän av exempelvis Nordbeck?

Leif Leifland: I det brev som Caj Groth skrev till Bengt Holmquist den 1 februari står det att Gunnar Nordbeck har ringt till Caj Groth och sagt att han avsåg att ta kontakt med Telub och avråda från arbetet med libyerna. Det är väl ungefär vad herr Svensson är ute efter. Vi fick aldrig den informationen

från försvarsdepartementet att man skulle ta kontakt med libyerna och avråda.

Olle Svensson: I slutorden står det: "Vi vidhåller att det är olustigt". Var det av samma anledning som UD inte tog kontakt med statsministern?

Leif Leifland: Det normala hade varit att kontakt med statsministern hade tagits via regeringen – herr Krönmark eller någon annan. Det är oortodox att tjänstemän tar kontakt direkt med statsministern. Det finns ett både politiskt och byråkratiskt led däremellan som jag tror tjänstemännen är angelägna att iaktta.

Anders Björck: I de två sista meningarna i brevet från Holmquist till Groth står det: "Däremot ger vi självfallet de angivna företagen samma allmänna kommersiella service som andra svenska företag och vi har bett dem hålla oss informerade om vidare utveckling. Med tanke på ämnesområdets känsliga natur bedömer jag detta vara särskilt viktigt."

Har ambassaden i Tripoli givit tillfredsställande information och specialrapporterat om detta område så att det nått fram till utrikesledningen?

Leif Leifland: Det har kommit en del rapporter från ambassaden i Tripoli. Jag har framför mig ett brev av den 22 mars 1979, alltså drygt ett år efter det att Bengt Holmquist skrev brevet den 11 januari: "Efter ett års segslitna förhandlingar undertecknades i lördags ett kontrakt mellan statliga Telub och libyska försvarets inköpsorganisation. Kontraktet innebär att 80 libyer kommer att genomgå en fyraårig teknisk utbildning i Växjö med början i november 1979. Det rör sig om militärer eller blivande sådana. Kontraktets slutliga värde är ej bekant, men det torde komma att uppgå till 200 miljoner. Det ingår bl. a. uppförande av särskild kurslokal i Växjö."

Sedan finns ett ytterligare brev avsänt i oktober 1979 från Bengt Holmquist till UD där han talar om exportmöjligheterna till det libyska försvaret. Han hänvisar till Telubaffären och säger: "Vi har tidigare redogjort för de ansträngningar, inte utan resultat, som en del svenska exportörer företagit för att etablera affärer med det libyska försvaret. Den mest intressanta affärsuppgörelsen är Telubs försäljning av ett stort utbildningspaket. Tack vare kontakter som Telub knutit har andra svenska företag upptagit kontakter med försvaret." Så står det att Telub beredvilligt har ställt sina erfarenheter till förfogande för sex andra företag som arrangerat ett delegationsbesök, som kom till stånd i Libyen i oktober 1979 – det var, förutom Telub, Skånska Cement, Viac, SRA, Stal-Laval, ASEA och SLT. Bengt Holmquist skriver att när aktiviteterna kommit i gång innebär det att en del krav ställs på ambassaden och att han anser det rimligt att de företag som förhandlar med försvaret erbjuds en viss kommersiell service från ambassaden. Den libyska marknaden är besvärlig, säger han, och ambassa-

dens medverkan krävs. För denna service talar möjligheten att skapa kontakter i viktiga kretsar. Som bilaga till brevet finns ett program för delegationens studieresa till Libyen i oktober 1979. Sedan finns en skriftväxling mellan departementet och ambassaden där vi säger att ambassaden kan ge sedvanlig kommersiell service.

Jag tror att detta är vad som finns om Telub-affären.

I marginalen till Telub-affären har också en del andra projekt varit aktuella, och jag kanske får ta utskottets tid i anspråk några minuter ytterligare med dem.

Jag har också i mina papper ett annat kontrakt, som gäller utbildning av 20–25 libyska militära kartritäre på lantmäteristytelsen. Bakom detta stod konsultföretaget Viac, som begärde besked före november månads utgång 1979. Förfrågan till mig har kommit via statssekreteraren i försvarsdepartementet Sven Hirdman. Jag svarade enligt ett meddelande den 4 december, ställt till statssekreterare Mats Svegfors i bostadsdepartementet, att utrikesministern avrått från att Viac fortsatte utbildningsprojektet.

Gunnar Biörck: Kan man säga att samrådsgruppens ståndpunktstagande var baserat på någon allmän policy visavi Libyen efter den libysk-svenska överenskommelse som träffades under den föregående regeringens tid? Var detta ett av flera led som UD skulle handlägga som en konsekvens av avtalet?

Leif Leifland: Det svensk-libyska samarbetsavtalet slöts på hösten 1974. Vi fick nästan omedelbart kännning av den punkt som handlar om kärnkrafts-samarbete.

Efter kärnkraften kom sedan detta projekt om Telub. Jag vet inte i vilken utsträckning detta var eller inte var ett utflöde, en spillover, av avtalet 1974 – därom vågar jag inte ha någon uppfattning. Däremot är det uppenbart att de kontakter vi hade våren 1975 framför allt med Israel och sedan med Libyen om kärnkraft var en direkt konsekvens av avtalet, men jag kan bara spekulera i huruvida libyernas kontrakt med Telub var en konsekvens av avtalet 1974. Även ett brittiskt företag deltog i konkurrensen om detta projekt. Det var tre företag som lämnade anbud till Libyen – Telub och ytterligare ett svenskt företag – jag vet inte vilket – och ett brittiskt företag.

Anders Björck: Det skulle vara utmärkt om vi kunde få de handlingar som belyser de kärnkraftsteknologiska resonemangen.

Får jag sedan anknyta till Gunnar Biörcks fråga. Som resultat av besöket 1974 tillsattes en blandad kommission – på svenskt initiativ, som jag förmodar. Det är ett normalt sätt att följa upp ingånga avtal. Hur har arbetet förflutit i den kommissionen? Har det under kommissionens existens förts fram andra krav på den nivån om utbyte mellan Sverige och Libyen i militära

eller därmed närbesläktade ämnen eller på kärnkraftsområdet? Kommissionen har sammanträtt helt nyligen.

Leif Leifland: Punkt 1: Kan jag fatta det som ett önskemål från ordföranden eller utskottet i dess helhet?

Bertil Fiskesjö: Vi brukar försöka tillgodose önskemål från utskottets ledamöter. Om vi får dessa papper först kan vi sedan bedöma om det behövs en föredragning.

Leif Leifland: Den blandkommission som upprättades enligt avtalet 1974 lyder under och administreras av handelsdepartementet. Själv är jag osedvanligt okunnig om vad som har hänt vid dess sammanträden. Jag har ett minne av att ett sammanträde ägde rum för bara något år sedan i Tripoli och att Sverige då representerades av handelsminister Staffan Burenstam Linder, men jag måste öppet redovisa en total avsaknad av kunskap om vad som hänt vid dess sammanträden.

Anders Björck: Får jag formulera frågan så: har det i kontakterna mellan Sverige, representerat av utrikesdepartementet, och Libyen, representerat exempelvis av ambassaden i Stockholm, förekommit under de år som Telub-affären varit känd eller dessförinnan under den tid som vi kan överblicka sedan 1974 några propåer om militärt eller militärtekniskt eller därmed besläktat samarbete? I besöket 1974 deltog ju bl. a. chefen för den libyska marinen, och det framfördes till dåvarande utrikesministern önskemål – som avvisades av Sven Andersson – om samarbete på det här området. Har den frågan kommit upp igen?

Leif Leifland: Innan den libyska delegationen besökte Stockholm år 1974 gick vår ambassadör i Tripoli Marc Giron – numera avliden – upp till libyska utrikesministeriet och sade i mycket klara ordalag att ingen typ av svensk export av militär materiel till Libyen kunde komma i fråga. Jag tror därför inte att libyerna kan ha haft några illusioner vare sig vid besöket i Stockholm eller senare om att de skulle kunna få köpa krigsmateriel i Sverige eller inleda någon annan typ av samarbete på det militära området som Sverige såsom neutral stat inte kan tänka sig med ett land som Libyen.

Jag tror att svaret på herr Björcks fråga är att vad vi har märkt i fråga om kontakterna på det militära eller semimilitära området med libyer gäller t. ex. den svenske överbefälhavarens ifrågasatta besök i Libyen eller Viacs projekt att utbilda kartritare i Gävle.

Hilding Johansson: Får jag föra fram detta till vad som hände i februari 1979. Då var tydligen utrikesdepartementet inkopplat med anledning av att frågan kommit upp på nytt, och åtminstone Hans Blix och Groth deltog. Har du

något minne av vad som hände vid den tidpunkten? Förutvarande handelsministern Hadar Cars var här i fjol och han lämnade då över en promemoria av vilken framgår att man hade haft vissa överläggningar om möjligheten att bryta projektet vid den tidpunkten. Vad gav utrikesdepartementet för råd i det stycket? Utrikesministern deltog i varje fall enligt Cars.

Leif Leifland: Jag tror att herr Cars syftar på ett sammanträffande som ägde rum mellan Cars, Blix, Huss och Tham och dåvarande statsminister Ullsten. Jag var inte närvarande och har inte något minne av att utrikesdepartementet före detta sammanträde tillförde diskussionen något papper. Jag tror att detta sköttes av handelsdepartementet.

Hilding Johansson: Innan dess hade det förekommit ett sammanträffande på handelsdepartementet den 14 februari. Då deltog Bengt Rosenius och Groth från UD enligt Cars' promemoria. Dessförinnan hade det förekommit en överläggning den 9 februari, då i varje fall Hans Blix deltagit.

Leif Leifland: Jag har inget minne av att jag själv deltog. Det var 1979? Det finns ingenting i dossiererna om detta. Om herr Groth har varit närvarande bör det stå i protokollet.

Hilding Johansson: Det står i promemorian, men jag kan inte gå i god för den.

Leif Leifland: Om herr Groth har varit närvarande, har det inte satt spår efter sig i dossieren.

Sven-Erik Nordin: Jag vill återknyta till händelseutvecklingen i UD i december 1977. Jag är på det klara med att bedömningarna görs utifrån vad man vet. Grundas den bedömning som man då gör exempelvis i samrådsgruppen eller av utrikesministern på en prövning strikt med hänsyn till UD:s speciella diplomatiska funktion, dvs. relationerna till främmande stater?

Leif Leifland: Utrikesdepartementets och utrikesministerns uppgift är att göra en allmän utrikespolitisk bedömning av olika frågor. Telub-affären har självfallet förgreningar som leder till andra departement. Jag antar att bostadsdepartementet var inkopplat när det gällde att bygga nya bostäder för de libyska studenterna i Växjö. Jag antar att industridepartementet hade sitt ansvar, eftersom Telub lyder under industridepartementet. Jag antar att handelsdepartementet hade sitt ansvar, eftersom krigsmaterielexporten lyder under handelsdepartementet. Dessa fackdepartement bevakar sina bitar. Utrikesdepartementets uppgift är att göra en allmän utrikespolitisk

bedömning, hur våra relationer till Libyen påverkas och hur detta uppfattas i omvärlden.

Bertil Fiskesjö: Då kan man säga att den slutsats som samrådsgruppen kom till var en sammanfattning av hur man värderade affären i relation till de uppgifter som du nämnde?

Leif Leifland: Ja, det var en sammanfattning av den allmänt utrikespolitiska bedömningen men också mot bakgrund av gällande regler för krigsmateriel-export. Den bedömningen har sammanfattats i orden: olust, men vi kan inte avstyra, och vi måste föredra det för utrikesministern.

Daniel Tarschys: Har frågan om Sveriges förbindelser med Libyen under senaste åren varit uppe i utrikesnämnden eller överläggningar med partiledarna?

Leif Leifland: Jag är visserligen ex officio med vid utrikesnämndens sammanträden men anser mig av tystnadsplikten förhindrad att svara på frågan. Huruvida det varit uppe i samtal med partiledarna vet jag inte – jag är själv inte partiledare. Fråga partiledarna!

Bertil Fiskesjö: Vi ber att få tacka dig för att du kommit hit och för de upplysningar du har lämnat.

Underbilaga 5
till bilaga 13

Utfrågning av utrikesminister Ola Ullsten den 24 mars 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar i dag utrikesminister Ola Ullsten välkommen till oss. Ärendet är bekant: vi är intresserade av din och folkpartiregeringens handläggning av Telub-ärendet.

Ola Ullsten: Jag har skrivit ihop två sidor som jag med herr ordförandens tillstånd skall läsa upp:

Första gången jag hade anledning att befatta mig med Telub-ärendet var i mitten eller slutet av februari 1979. Handelsministern i folkpartiregeringens, Hadar Cars, hade bett att få tala med mig om saken.

Ett möte arrangerades på mitt tjänsterum. Jag hade utöver handelsministern även bett utrikes-, industri- och samordningsministrarna att närvara.

Efter handelsministerns föredragning diskuterade vi dels den sakfråga det gällde, dels hur den borde handläggas fortsättningsvis. Samtliga som yttrade sig var, såvitt jag minns, överens om att den form av kontakt med libysk militär som det tycktes vara fråga om kunde bli besvärande.

Av handelsministerns föredragning hade framgått att det visserligen rörde sig om rent civil utbildning, men att de som skulle genomgå utbildningen av allt att döma var militär personal.

Samtidigt konstaterade vi att verksamheten i sig inte stred mot svensk lag. Vi kom likväl fram till att kontakt borde tas med Telubs ledning. Uppdraget att ta denna kontakt gavs till industriministern eftersom Telub som statligt företag sorterar under industridepartementet. Syftet med kontakten skulle vara att informera Telub om vår syn på den planerade affären.

Senare informerades jag om att förhandlingarna mellan Telub och den libyske kunden kärvade och att det sannolikt inte skulle bli någon affär. Ytterligare en tid senare, i mitten av mars, uppgav industriministern för mig att ett kontrakt hade slutits.

I juli samma år tillsatte regeringen en utredning med uppgift att se över reglerna för krigsmaterielexport. I direktiven uppdrogs åt utredningen att också bedöma frågan om "det är befogat att betrakta övnings- och utbildningsanordningar som krigsmateriel". I november 1980 bad jag folkpartiets representant i krigsmaterielkommittén att i kommittén föreslå att utbildningen vid Telubs anläggning i Växjö skulle följas noga. Den nya Telub-ledningen har senare bett att även krigsmaterielinspektören skall följa verksamheten i Växjö.

De åtgärder som vidtagits sedan den nya Telub-ledningen upptäckt tidigare okända delar av kontraktet har initierats av företaget. Företagsledningen har hela tiden hållit regeringen underrättad om sina åtgärder.

Just nu pågår, som bl. a. framgått av svar på enkla frågor i riksdagen, förhandlingar om det aktuella avtalet mellan Telub och den libyske kunden.

Anders Björck: När ni fem folktopartistatsråd träffades i slutet av februari 1979, vilket underlag hade ni fått för att ta den ställning som ni gjorde, dvs. att ge uppdraget till Huss?

Ola Ullsten: Vi hade handelsministerns muntliga föredragning som underlag.

Anders Björck: Det fanns alltså inga skriftliga dokument?

Ola Ullsten: Det fanns givetvis skriftliga dokument.

Anders Björck: Formulerades det uppdrag som Huss fick på något särskilt sätt, skriftligt eller muntligt?

Ola Ullsten: Det var ett muntligt uppdrag han fick vid det tillfället.

Anders Björck: Han rapporterade också tillbaka muntligt?

Ola Ullsten: Ja.

Olle Svensson: Jag vill gå tillbaka till ministären Fälldin I. Förhåller det sig så att varken du eller din företrädare som vice statsminister och folktopartiledare blev informerad i regeringen Fälldin I?

Ola Ullsten: Jag har inget som helst minne av att saken fördes på tal då. Hade den förts på tal hade jag säkert mints det.

Olle Svensson: Krönmark och Burenstam Linder har sagt att det skulle förekommit någon form av lunchberedning.

Ola Ullsten: Det har jag inget minne av. Nu är lunchberedning ingen formell del av beredningsprocessen utan en mycket informell sådan. Det händer också att konversationer tas upp i slutet av en lunch då bara ett par, tre ledamöter är kvar, men det fattas givetvis inga beslut. Gäller det känsliga frågor ser man till att de dras i beredning där ledamöterna känner till att ärendet skall upp och där alla som kan är närvarande.

Olle Svensson: Jag förstår din föredragning på så sätt att det aldrig förekom i folktopartiregeringen någon föredragning från utrikesdepartementet – där

fanns ju olika handlingar – för vare sig utrikesministern eller någon annan i folkpartiregeringen.

Ola Ullsten: Jag utgår från att det nog också diskuterades i utrikesdepartementet i samband med det möte som jag just redogjorde för i informell ordning och att man noterade vad som förevarit och vad man kunde och inte kunde göra. Men det finns enligt vad jag känner till ingen nedteckning inom departementet från den tiden. På den punkten kan jag minnas fel. Jag tror jag har läst om detta i handlingarna, men jag har inget minne av någonting sådant.

Olle Svensson: Vi har föregående år hört handelsministern i folkpartiregeringen, Hadar Cars. Han skildrade då den överläggning som du också beskrev – det finns som bilaga 13 C till vårt granskningsbetänkande. Där skriver han följande om den första föredragningen med Dahlberg:

”Jag gav vid överläggningen klart uttryck för min personliga uppfattning. Den var, och är, att projektet var mycket olyckligt och att det stred inte mot bokstaven (eftersom det ju inte gällde export av materiel utan av kunskaper) – men mot tanken och andan i riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport. Jag angav också min avsikt att ta upp frågan till diskussion inom regeringen.

Någon tid därefter kom också på mitt initiativ en sådan diskussion till stånd i statsministerns tjänsterum. I denna deltog Ola Ullsten, Hans Blix, dåvarande industriministern Erik Huss, dåvarande samordningsministern Carl Tham och jag. Det framgick att ingen av de nämnda personerna tidigare hade varit orienterad i ärendet. De delade samtliga i sak min inställning.”

Får detta tolkas så att du också ansåg att utbildningen stred mot tanken och andan i riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport?

Ola Ullsten: Det kan formuleras på olika sätt, men jag tyckte det var betänkligt att man skulle ha ett – som det i varje fall syntes – militärt samarbete med en stat till vilken vi inte skulle kunna exportera vapen. Det var på den grunden jag menade att det fanns skäl att meddela Telubs ledning hur vi såg på saken. Men samtidigt kunde vi konstatera att det inte fanns något lagrum att åberopa mot affären, som ju vid den tidpunkten för övrigt hade kommit långt. Avtalet träffades som bekant inom loppet av tre veckor eller någonting sådant från föredragningen. Om jag inte minns fel träffades avtalet den 16 eller 17 mars.

Olle Svensson: Både du och Hadar Cars har nämnt utredningsdirektiven. Jag kan inte finna att de hade någonting med den här saken att göra. Det handlade där om att granska i vad mån det är befogat att betrakta övnings- och utbildningsanordningar som krigsmateriel. Enligt de informationer

utskottet har fått från ordföranden i utredningen, Sven Andersson, var det efter en muntlig överenskommelse mellan handelsministern i Fälldin II – Burenstam Linder – och Sven Andersson som man tog itu med de här sakerna, inte med anledning av folkpartiregeringens intitiativ. Kan du bekräfta det?

Ola Ullsten: Det beror på vad jag skall bekräfta. Utredningsdirektiven skrevs av dåvarande handelsministern. Regeringen beslöt om dem, och där står den mening jag citerade nyss. Det svar vi fick av Sven Andersson, som blev ordförande i kommittén, var att den formuleringen gjorde det möjligt för kommittén att också bedöma huruvida den här typen av kontakter med främmande stater skall kunna granskas med stöd av en förändrad krigsmaterielexportkungörelse.

Olle Svensson: Jag har inte uppfattat det som att man inom utredningen betraktade detta som ett direktiv som gav den möjlighet att ta upp just de här frågorna.

Ola Ullsten: Det är den uppfattning jag har fått, och utredningen har de facto gjort det.

Olle Svensson: Jag håller med om att förhandlingarna var i ett långt framskridet stadium när ni diskuterade detta, men såvitt jag förstår var man inom den här gruppen av statsråd ganska enig om att det var en olustig sak som stred mot andan i vad som gällde och att man i varje fall helst borde stoppa den. Ni framförde också den synpunkten till Telub. Men resultatet av överläggningarna mellan Eric Malmberg, ordförande i Telubs styrelse, och Huss, som var industriminister, var väl ändå att det faktiskt blev en klarorder – ni gjorde inget ingripande. Det var väl också så att ni aldrig kontaktade t. ex. justitieminister Romanus eller någon av juristerna i statsrådsberedningen för att utreda möjligheterna att stoppa den här saken?

Ola Ullsten: Det finns jurister i alla departement, och jag utgår från att de var tillfrågade av sina departementschefer. Men för övrigt är saken ganska klar, att företaget hade rätt att göra den här affären. Om regeringen ville gå på en annan linje hade man antingen att övertyga företagsledningen om det lämpliga i den eller att se till att företagsledningen byttes ut eller att vidta någon annan åtgärd av övergripande slag – lagstiftning eller så – som skulle hindra företaget, dvs. man skulle illegalisera verksamheten. Nu kanske ledamöterna av detta utskott känner till bättre än jag om man kan göra sådant i efterhand.

Olle Svensson: Min fråga är föranledd av att utredningen under Sven Andersson som nu har tillsatts ännu inte har lagt fram något förslag, och

något beslut har heller inte fattats av riksdagen. Ändå har regeringen den 12 februari 1981 genom ett regeringsbeslut faktiskt funnit metoder att stoppa i varje fall den del av utbildningen som man anser vara olämplig. Kunde man inte använt ungefär samma modell i samarbete med den dåvarande ledningen vid det här tillfället? Tror du att den inte hade varit samarbetsinriktad på det sättet att man skulle kunna genomföra ett sådant beslut?

Ola Ullsten: Situationerna är ju olika. I det ena fallet var det en affär som utrikesdepartementet hade givit klartecken för i december 1977, som man hade förhandlat om mellan företaget och den libyska kunden, och man var praktiskt taget framme vid att sluta kontrakt när vi hade detta möte.

I det andra fallet upptäcker en ny Telub-styrelse en av verkställande direktören tidigare inte redovisad handling av vilken framgår att det gäller en helt annan sorts utbildning. Dessutom inser företaget i detta sammanhang att det inte är lämpligt för företaget och initierar de åtgärder som sedan kommer att vidtas och vidtar alla dessa åtgärder i samförstånd med regeringen och på ett sätt som regeringen har anledning att gilla, inte minst vi som hela tiden ansett att detta var en, om icke lagstridig, så dock olämplig affär.

Olle Svensson: Du beklagar väl då att Dahlbergs ansträngningar att träffa folkpartiregeringen på ett tidigare stadium, då han begärde tid hos handelsminister Cars, inte lyckades och att det dröjde så länge innan ni fick kontakt med ärendet? Han gjorde ändå ansträngningar att få kontakt med folkpartiregeringen på ett tidigare stadium då man inte var så bunden som när det kom upp i en vidare statsrådsrets.

Ola Ullsten: Jag kan tyvärr inte redogöra för anledningen till att Benkt Dahlberg inte fick träffa handelsministern vid den tidpunkt han önskade. Sådant förekommer i de bästa regeringar, allra helst om man inte vet vad ärendet gäller. Men jag vill samtidigt göra den observationen att om Telubs ledning vore angelägen om att få regeringens stöd för att stoppa affären, hade man säkert kunnat nå fram till regeringen via olika kanaler.

Olle Svensson: Om de inte ville ha stöd för att stoppa affären – det tror jag inte på – men var så medvetna om affärens känslighet att de ville underställa den regeringen, kan det väl uppfattas som en positiv sak. Om folkpartisterna i regeringen Fälldin I hade varit lika informerade som Eric Krönmark och Karin Söder, hade ni då verkat för att offerten hade fått en annan utformning?

Ola Ullsten: Jag vill inte betygsätta andra statsråds agerande. Frågan är hypotetisk. Jag har här bara velat redogöra för hur jag och de statsråd som jag informerade om saken eller som redan var informerade såg på det hela.

Anders Björck: Förekom det någon gång under folkpartiregeringen att Telub-affären behandlades inför hela regeringen i allmän beredning?

Ola Ullsten: Det framkom inga sådana upplysningar.

Anders Björck: En annan affär från våren 1979 som har skymtat i det här sammanhanget men som dess bättre inte blev av var att Uniconsult skulle bygga skyddsrum för ubåtar i Libyen. Såvitt mig är bekant hade detta företag ett flertal kontakter med handelsminister Cars i den frågan. Föredrogs det ärendet för statsministern eller för någon annan krets av regeringsledamöter?

Ola Ullsten: Ärendet drogs inte för statsministern, men väl för utrikes- och försvarsdepartementen på någon annan nivå. Mina informationer säger mig att försvarsdepartementet var klart emot att de besök skulle äga rum som det närmast gällde, dvs. att en delgation från Libyen som ville besöka Muskö-basen inte skulle få göra det. Det blev heller ingenting av.

Anders Björck: Du vet inte vilket besked Cars gav Uniconsult?

Ola Ullsten: Det kan jag inte svara på. Jag vet inte om saken föredragits för handelsministern. Det förefaller inte vara ett ärende för handelsdepartementet. Jag vet bara att utrikesdepartementet och försvarsdepartementet har tillställts den begäran som det gällde och avslagit den. Vad gäller försvarsdepartementet hade man avslagit ansökan om besöket på Muskö-basen, och det är närmast i försvarsdepartementet man kan bedöma betydelsen av ett sådant besök.

Anders Björck: Så du har svårt att föreställa dig att man kunde givit ett klartecken?

Ola Ullsten: Det gavs inget klartecken.

Anders Björck: Förekom det under folkpartiregeringens tid andra kontakter från libysk sida angående samarbete om militärpersonal eller byggprojekt med militär anknytning som föredrogs för dig eller andra statsråd i folkpartiregeringen?

Ola Ullsten: När frågan formuleras så, är svaret nej. Om frågan gäller huruvida kontakter har förekommit mellan libyska myndigheter och Sverige förefaller det sannolikt med tanke på det samarbetsavtal som en gång ingicks mellan den svenska och den libyska regeringen. I det sammanhanget var ingen av de tre regeringar vi nu diskuterar inblandad, utan det var under den socialdemokratiska regeringens tid. Där uppmuntrades olika kontakter med

Libyen, och det avsatte resultat. Det är vad vi alltid önskar att sådana överenskommelser skall göra.

Anders Björck: Du känner inte till någon annan typ av projekt utöver Telubs och Uniconsults som var av sådan omfattning att det kom upp på regeringsnivå?

Ola Ullsten: Jag har ett dunkelt minne av att vi i regeringen har diskuterat frågan om leverans från Sverige av viss utrustning för smärre båtar som skulle byggas på Cypern, men jag är inte säker på att det var under folkpartiregeringens tid. Den affären var, som man bedömde den från militärt håll, av tämligen ofarligt slag.

Anders Björck: Jag vill ställa en sista mer generell fråga till dig i den egenskap av utrikesminister nu. Det har förekommit mycket tal i debatten om att Telub-affären och försöken av den nuvarande regeringen att ställa saker och ting till rätta skulle ha lett till stora förluster för svenska företag, att många kontrakt har uppsagts av den libyska regeringen. Har det på officiell nivå – mellan Libyen som stat och den svenska regeringen – förekommit några påtryckningar i det avseendet?

Ola Ullsten: Jag kan inte svara för annat än vad som gäller de kontakter som man har haft direkt med utrikesdepartementet via sin representation i Sverige, vilken nu är av en speciell karaktär såsom är känt i den här kretsen. Det är svårt att värdera vilken karaktär de informationerna har, men att visst missnöje har uttryckts av dem som här i Stockholm för närvarande representerar den libyska staten är riktigt. Till informationen kanske bör tilläggas apropå den första delen av din fråga att enligt i varje fall tidningsuppgifter, som jag antar är riktiga – sådant förekommer ju – har ett stort svenskt företag nyligen ingått ett ganska stort kontrakt med Libyen.

Får jag bara göra en allmän reflektion till detta om eventuella effekter på svenska handelsförbindelser och investeringar att utrikespolitiken måste få föras ostörd av den sortens intressen. Vi kan inte ha en utrikespolitisk linje som underordnas ekonomiska intressen. Därmed är inte sagt att inte utrikesdepartementet bland sina övriga uppgifter också har att befrämja svensk handel, men vi har också att vårda oss om våra relationer med andra länder och upprätthålla huvudlinjerna och grundsatserna i den svenska utrikespolitiken.

Sven-Erik Nordin: Jag skulle vilja anknyta till händelseutvecklingen under februari 1979. Av föredragningen framgick att industriminister Huss fick ett muntligt uppdrag att ta kontakt med Telub. Jag skulle vilja få ett litet fylligare redogörelse för den återrapportering som industriminister Huss gjorde till regeringen efter den kontakten. Om jag uppfattade rätt skulle Huss när han

kom tillbaka ha sagt att det sannolikt inte skulle bli någon affär. Om det var rätt uppfattat ger det anledning att fråga hur återrapporteringen såg ut i sin helhet.

Ola Ullsten: Den är inte utförligare än som jag har lämnat den. Jag har dessutom inte sagt att det var industriministern som gav den rapporten. Jag vet att jag fick information om att det kärvade i förhandlingarna, att det hade med prisfrågor att göra och att det möjligen inte skulle bli något avtal. Det var den information jag fick. Exakt på vilket sätt den lämnades kommer jag inte ihåg, och det jag inte kommer ihåg vill jag inte heller skriva under.

Sven-Erik Nordin: Var det inte sensationellt att man först får uppgifter om att det sannolikt inte skall bli någon affär och bara någon eller några veckor efter får man klart för sig att affären är gjord och är så definitiv att det inte finns någonting att göra åt den? Måste man inte då börja fundera över om informationerna som Telub lämnade kanske t. o. m. var vilseledande?

Ola Ullsten: Nej, det behöver de inte ha varit. Alla som deltagit i förhandlingar vet att det kan kärva till sig, men sedan kan man likväl bli överens. Jag tycker inte att ett sådant meddelande var särskilt uppseendeväckande. Däremot noterade jag det med viss tillfredsställelse och hoppades att det skulle fortsätta att kärva sig, om jag får uttrycka mig så vanvördigt.

Sven-Erik Nordin: Jag menar: att det var uppseendeväckande att affären blev definitiv så snabbt efteråt?

Ola Ullsten: Det hade att göra med vid vilken tidpunkt vi hade kommit in i affären. Den hade pågått sedan hösten 1977, och vi är nu på våren 1979. Förhandlingarna var i praktiken slutförda, men det fanns vissa delar utestående – så har jag uppfattat det.

Sven-Erik Nordin: Det finns ingen som helst minnesbild av vem som lämnade informationen? Det gjordes alltså inte av Huss?

Ola Ullsten: Jag vågar inte svara på det. Men det kan ha varit han som lämnat uppgiften. Det väsentliga var att jag fick uppgiften och noterade den.

Får jag för klarhetens skull säga att vi betraktade detta som en affär mellan Telub och en libysk kund, en affär som regeringen inte hade någon konstitutionell grund att lägga sig i på annat sätt än via mer informella kontakter av den typ jag redogjorde för. Det var helt klart enligt vår bedömning och enligt våra experters bedömning att det inte handlade om någonting olagligt. Det handlade om att personal – vi vet egentligen inte i vilken utsträckning den är militär – skulle utbildas i civila ämnen i Sverige.

Jag tror att kabinetssekreterare Leif Leifland sade i utskottet att vi ganska ofta har militär personal på utbildning i Sverige.

Sven-Erik Nordin: Jag ställde frågan närmast med anledning av Cars försäkringar om att han hade arbetat för att hejda den planerade utbildningen.

Ola Ullsten: I och med att jag uppdrog åt industriministern att handlägga frågan ansåg sig väl handelsministern befriad från ansvaret.

Hilding Johansson: I klarhetens intresse skulle jag vilja ställa två frågor på vilka svaren delvis framgått av det föregående. Du anser att UD hade givit klartecken i december 1977 åt Telub?

Ola Ullsten: Det finns belagt i de handlingar som har överlämnats.

Hilding Johansson: Men du tolkade handlingarna så?

Ola Ullsten: Ja, i den form som framgår av handlingarna.

Hilding Johansson: Den andra frågan gäller det som hände under folkpartiregeringens tid. Jag uppfattade det så att man i statsrådskreten kände allmän olust och helst hade velat stoppa affären men att man inte ansåg sig kunna göra detta eller ha de instrument som behövdes annat än att man kunde ta upp ett samtal som industriministern gjorde.

Du sade som svar på Olle Svenssons fråga nyss att du utgick från att man hade haft kontakter med de jurister som finns inom respektive departement. När Hadar Cars var här i fjol fäste jag mig vid att justitieminister Sven Romanus inte varit närvarande. Är den bild som Cars har tecknat av närvaron riktig, och har Sven Romanus över huvud taget ställts utanför den här historien?

Ola Ullsten: Jag vet att Sven Romanus inte var närvarande vid detta tillfälle, och jag har inget minne av att ha talat med honom om saken vare sig tidigare eller senare.

Får jag tillägga att den konstitutionella ordningen hade vi någorlunda klar för oss, och det var mera fråga om hur man inom ramen för den arbetsfördelning som finns mellan statsmakten och statliga företag skulle handlägga ärendet. Vi ansåg att det i det läge saken befann sig i var naturligt att ta en kontakt av det slag jag har beskrivit men knappast aktuellt att vidta några mer drastiska åtgärder.

Hilding Johansson: Inte heller statssekreteraren i statsrådsberedningen deltog i dessa överläggningar?

Ola Ullsten: Nej. Det är bara de som jag har namngivit som deltog, om det inte fanns någon som var dold.

Per Unckel: Jag anknyter till det du tidigare sade att ni vid sammanträffandet er fem emellan gav Huss i uppdrag att framföra den kretsens uppfattning till Telub-ledningen. Vad var den uppfattningen exakt?

Ola Ullsten: Att vi ansåg affären besvärande.

Per Unckel: Ni gav alltså inte Huss i uppdrag att undersöka förutsättningarna att övertyga Telub om att affären inte borde fullföljas?

Ola Ullsten: Det får anses ligga i uppdraget och diskussionen att det hade varit önskvärt att affären hade kunnat stoppas.

Per Unckel: Bad ni Huss framföra till Telub att regeringen gärna såg att affären inte kom till stånd?

Ola Ullsten: Det är ingen dålig tolkning.

Per Unckel: Vad hävdade Huss när han rapporterade tillbaka Telub-ledningens reaktion?

Ola Ullsten: Det är det som jag har berättat om. Såvitt jag minns redogjorde han inte mer utförligt för sitt samtal med herr Malmberg men han meddelade att förhandlingarna var inne i ett besvärligt skede. Sedan hörde jag ingenting förrän avtalet redan var slutet.

Per Unckel: Du efterhörde inte i det sammanhanget genom Huss hur Telub-ledningen hade reagerat på regeringens tydliga önskan om att avtalet inte skulle komma till stånd?

Ola Ullsten: Nej.

Per Unckel: En tredje fråga: Kontraktet slöts uppenbarligen i mitten av mars. Jag har tolkat dig så att regeringen ändå bedömde det här som ett ärende av viss vikt. Såg du därefter till att du eller någon annan i regeringen blev informerad om hur relationerna i fråga om avtalet fortskred, eller var detta sista gången du mötte ärendet under folkpartiregeringens tid?

Ola Ullsten: Jag föreställer mig att vi samtalade om saken senare men ansåg den utagerad i och med att kontraktet hade ingåtts.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle också vilja upphålla mig vid sammankomsten i mitten av februari 1979 när Cars informerade dig om Telub-affären. Ni kom tydligen fram till att den borde stoppas men att ni inte kunde göra det. Vi har också genom din redovisning här fått reda på vilka som var med vid överläggningen.

Ni kom alltså fram till att det inte gick att stoppa affären. Däri ligger ett slags osäkerhet – ni hade inte resonerat med juridisk expertis. Då uppstår frågan varför ni inte tog kontakt med sakkunniga inom departementen och förvissade er om att det verkligen inte gick att stoppa. Vilka åtgärder vidtog ni för den sammankomsten?

Ola Ullsten: Vi hade tillgång – och utskottet har också haft tillgång – till de handlingar som funnits i ärendet under lång tid och av vilka framgår att affären inte är lagstridig, om än man på olika håll långt innan vi hade det här sammanträdet har bedömt den som delvis besvärande ur utrikespolitisk synpunkt. Det skall inte uppfattas så att vi vid det sammanträde som jag hade med vissa av mina ministrar bestämde oss för att till varje pris stoppa denna affär – i så fall hade vi givetvis kunnat vidta drastiska åtgärder av olika slag. En affär som i och för sig är laglig och där förhandlingar pågår och nästan är klara kan man betrakta som olämplig – sedan har den kommit att betraktas som mycket olämplig – men man måste ge frågan en viss valör. I dag är alla på det klara med det olämpliga i affären, men på den tiden såg man den i ett mindre dramatiskt perspektiv. Det är väl en psykologisk eller politisk förklaring till att man inte övervägde de drastiska åtgärder som en regering alltid har till förfogande för att stoppa ungefär vad som helst, förutsatt att den har riksdagen med sig.

Kurt Ove Johansson: Jag har här en tidningsartikel där TT tydligen frågat några av de inblandade vad som försiggick den dagen. Det står klart att justitieminister Sven Romanus inte var tillfrågad eller kontaktad. Hade det inte varit naturligt, när den här gruppen så hett önskade få stopp på affären, att man hade kontaktat regeringens justitieminister och förhört sig om vilka möjligheter som stod till buds att åstadkomma en så hett eftertraktad sak?

Ola Ullsten: Jag tror inte han hade kunnat ge andra upplysningar än vi redan kände till. Hade man då vetat vad man nu vet hade agerandet givetvis fått en annan karaktär, men jag såg inget behov just då av att höra honom. Det var kanske dumt, men jag har svårt att tro att han kunnat ge oss annat besked än att antingen måste vi komma överens med företagsledningen eller också måste vi acceptera affären.

Kurt Ove Johansson: Du är medveten om att det finns åtminstone tre olika sätt för regeringen att stoppa ett statligt företag?

Ola Ullsten: Det finns många sätt att ingripa i näringslivet, egentligen alltför många. Vad gäller den konstitutionella sidan finns de vägar som är angivna i bolagsordningar och andra statuter om möjligheter att inkalla ny bolagsstämma och byta ut ledningen. Jag föreställer mig att det finns möjlighet att göra tillägg till bolagsordningen. Men det är mycket drastiska åtgärder. För att man skall vara beredd att vidta sådana åtgärder i ett skede när förhandlingarna var praktiskt taget klara måste man bedöma att saken är mycket allvarlig. Jag förmodar att de flesta åtgärderna skulle vara mycket tidsödande.

Kurt Ove Johansson: TT har också kontaktat rättschefen i statsrådsberedningen Claes Eklundh. Han har fått den fråga som du fick nyss och har tydligen svarat på samma sätt som du här gjort, men han har svarat ja på frågan om man hade de här tre möjligheterna att stoppa affären.

Ola Ullsten: På samma sätt som jag har svarat ja på den frågan har han svarat ja.

Gunnar Biörck: Mycket av det vi nu har diskuterat gäller avtalet. Finns avtalet inlåst i något hemligt skrin på Telub, eller har regeringen tagit del av det, och har konstitutionsutskottet någon möjlighet att få ta del av det? Möjligen kan vi där fråga oss vad de bestämmelser som eventuellt finns i avtalet om möjligheter att häva det kan ha haft för betydelse för diskussionen. Jag vill minnas att Burenstam Linder antydde att det var ganska mycket sanktioner förknippade med avtalet och även att han förutsatte att avtalet skulle bedömas enligt islamisk lag. Vill utrikesministern kommentera detta eller ge upplysningar om det?

Jag skulle vilja koppla till den frågan någonting som inte har direkt med saken att göra. Utrikesministern använde formuleringen "de nuvarande företrädarna för den libyska staten". Vilken status har denna ambassad, som inte längre är någon ambassad?

Ola Ullsten: Vi har i Tripoli förvissat oss om att den s. k. folkkommitté som finns i Stockholm är representant för den libyska regeringen. Samtidigt har vi klargjort att vi inte känner någon form att umgås med fler än en person som representant för ett främmande land. En sådan person har också utpekats.

Avtalet har ingåtts mellan Telub och den libyske kunden och finns alltså hos båda dessa parter. Jag utgår från att det är inlåst. Om du frågar huruvida konstitutionsutskottet kan få ta del av det kan inte jag svara, men Telub-ledningen kan säkert svara.

Gunnar Biörck: Har regeringen . . .

Ola Ullsten: Jag har själv aldrig sett avtalet. Jag har fått det beskrivet för mig.

Olle Svensson: Jag vill försöka skapa klarhet i vad som sägs i bilagan om en uppteckning av vad Hadar Cars meddelade utskottet i fjol. Där sägs att som ett resultat av handläggningen av de här frågorna som ni hade diskuterat inom folkpartiregeringen kom man fram till att det saknades konstitutionella möjligheter för regeringen att inskrida. Den uppfattningen delar inte du, såvitt jag förstår av de svar som i dag har lämnats.

Ola Ullsten: Svar måste läsas ihop med frågorna, och jag vet inte hur frågan formulerades. Men om frågan gällde huruvida regeringen kan mot ett statligt eller privat företags ledning genom ett ensidigt dekret hävda att en viss åtgärd inte får vidtas, är svaret att till detta saknar regeringen konstitutionella möjligheter. Om däremot frågan ställs så här: "Finns det generellt sett möjlighet för en regering att ingripa i statlig företagsverksamhet?" är svaret ja. Det svaret har TT uppenbart fått av åtskilliga rättslärda.

Olle Svensson: Det var inte svar på min fråga, som gällde innehållet i den promemoria som Hadar Cars har tillställt oss.

Det avgörande för beslutet om man skulle låta affären löpa eller ej var hur allvarlig den bedömdes. Då vill jag ännu en gång kontrollera om Cars bedömning av hur seriös affären var är likartad med din. Cars sade så här enligt promemorian: "Jag gav vid överläggningen klart uttryck för min personliga uppfattning. Den var, och är, att projektet var mycket olyckligt och att det stred inte mot bokstaven men mot tanken och andan i riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport." Han påstod att denna inställning delades av er andra – var det riktigt?

Ola Ullsten: Det kan man säga. Jag har redogjort för hur vi såg på saken och vilka åtgärder vi vidtog, och det är svar på din fråga.

Jag kan komplettera svaret med att påpeka att regeringen, liksom för övrigt också riksdagen, ibland och kanske rentav ofta ställs inför situationer där man upplever att någonting som är politiskt och ur allmän synpunkt olustigt likväl måste accepteras.

Utan att dra parallellen alltför långt vill jag säga att jag ogillar förbindelser med Sydafrika, men jag gillar frihandelsprincipen och vissa universella regler. Jag tvingas acceptera handel både med Sydafrika och med andra länder som jag tycker det skulle vara bättre om vi slapp ha kontakt med. Det förekommer också i mindre dramatiska frågor där man kan tycka att någonting är politiskt olämpligt utan att man har medel eller utan att man önskar använda de medel man har att ingripa. Detta kan föranleda en lång filosofisk debatt, men det kan ses som en bakgrund till relationerna mellan att tycka att någonting är olämpligt och att vidta åtgärder mot det.

Bertil Fiskesjö: Ni gav ett uppdrag till Huss att kontakta Telub och framföra vissa synpunkter. Anser du att det uppdraget innebar att Huss skulle göra allvarliga försök att stoppa avtalet?

Ola Ullsten: Svaret finns i den text som jag läste upp: "Syftet med kontakten" – med Telub – "skulle vara att informera Telub om vår syn på den planerade affären."

Bertil Fiskesjö: Det var alltså inte något uppdrag att övertyga Telub att kontraktet inte borde slutas?

Ola Ullsten: Om en företagsledning får veta att regeringschefen och ett antal berörda statsråd ogillar en affär, tror jag att företagsledningen själv kan dra slutsatsen att om den vill vara följsam mot regeringen bör den försöka ta sig ur detta.

Bertil Fiskesjö: Den naturliga slutsatsen för Telubs ledning efter den kontakten hade alltså varit att inte ingå avtalet?

Ola Ullsten: Det var klart för Telubs ledning att regeringen helst sett att affären inte kom till stånd.

Bertil Fiskesjö: De kände inte någon tveksamhet på den punkten?

Ola Ullsten: Det utgår jag från.

Bertil Fiskesjö: Det var alltså ett kraftfullt ingripande från regeringen?

Ola Ullsten: Den karaktäristiken kan jag inte stå för.

Bertil Fiskesjö: Jag ställer frågan mot bakgrund av att de ledamöter av folkpartiregeringen som vi talat med ger intrycket att man verkligen tyckte att det här var obehagligt och helst ville att affären inte hade kommit till stånd. Har du sedan affären kommit till stånd diskuterat den utförligt i mer positiva ordalag och ställt utbildningen i relation till andra typer av utbildning som förekommer i Sverige?

Ola Ullsten: Nej, jag kan inte påminna mig att jag har bedömt Telub-affären i positiva ordalag. Eftersom jag ogillar den förefaller det inte sannolikt.

Bertil Fiskesjö: Jag hörde en intervju med dig i Radio Kronoberg när du var i Växjö. Radion har i varje fall hittills vägrat att lämna ut sådana reportage, men jag har ett minne av att du då sade att det här i sig inte är någon särskilt märkvärdig historia, att vi måste ha utbildningsutbyte med olika länder och

att sådant förekommer vid universitet och tekniska högskolor. Är min minnesbild felaktig?

Ola Ullsten: Jag har ett minne av att jag blev intervjuad av Radio Kronoberg, det massmedium som först torde ha observerat frågan. Som svar på en allmän fråga har jag givit ett allmänt svar om värdet av internationellt utbyte på utbildningsområdet utan att närmare gå in på Telub-affären. Den var då ett faktum. Det är inte alldeles orimligt att regeringen, när en sådan affär väl har ingåtts och man har accepterat att så är fallet, på annat sätt än som senare har skett och redovisats för utskottet förklarar sitt ogillande. Man får ju ta ansvar för det man bevittnar eller medverkar till.

Bertil Fiskesjö: Har du något minne av när denna intervju i Radio Kronoberg gjordes?

Ola Ullsten: Jag har ett minne av att den gjordes på sommaren. Jag var i Växjö för att studera en anordning för att utvinna energi från solen.

Bertil Fiskesjö: I det sammanhanget hade du ingen kontakt med Telub på orten?

Ola Ullsten: Nej.

Olle Svensson: Står du bakom ordalydelsen i de olika interpellationssvar som har lämnats av handelsministern? De har varit på delning såvitt jag förstår.

Ola Ullsten: De skriftliga svaren är alltid på delning. Vad som i övrigt sägs . . .

Olle Svensson: Jag syftar självfallet enbart på de skriftliga svaren.

Ola Ullsten: Jag kan inte garantera att jag själv läst alla svar, men de har granskats utifrån de synpunkter som varit mina.

Olle Svensson: Jag fick ett intryck av att du ville reservera dig för yttranden av statsråd under debatterna.

Ola Ullsten: En viss frihet har även statsråd, och det som sägs i replikskiften är inte delat, som termen lyder, utan är mera sprunget ur statsrådets spontana känslor.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar Ola Ullsten för besöket och för de upplysningar vi har fått.

*Underbilaga 6
till bilaga 13*

Utförande av generaldirektör Eric Malmberg den 24 mars 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar generaldirektör Eric Malmberg välkommen till konstitutionsutskottet. Vi ber dig lämna en redogörelse för din uppfattning av den s. k. Telub-affärens utveckling.

Eric Malmberg: Jag antar att det är meningen att jag skall koncentrera mig på de kontakter som jag har haft med ledamöter av de regeringar som har suttit under den här perioden, men först kanske jag får säga någonting om min roll i detta sammanhang, eftersom det har talats om FFV:s ställning i frågan.

Min roll har varit styrelseordförande i Telub. Telub har hela tiden haft det operativa ansvaret för det här ärendet, och det har inte varit ett ärende för det statliga verket eller det statliga verkets styrelse. Det har självfallet varit uppe till diskussion i anslutning till styrelsesammanträden i FFV, men det har där inte givit anledning till någon formell behandling, och det finns ingen notering om den här frågan i FFV:s styrelseprotokoll från denna tid. Det har, som jag ser det, en viss betydelse för kontaktytan gentemot olika departement. Det innebär att frågan inte togs upp med industridepartementet eller industriministern i det tidiga skedet.

Frågan kom till min och styrelsens kännedom i december 1977, då verkställande direktören i Telub informerade mig som styrelseordförande om att det hade förekommit och förekom kontakter med Libyen för att diskutera en medverkan från Telubs sida i utbildningen av libysk personal. Det nämndes redan vid det tillfället att personalen skulle rekryteras av det libyska flygvapnet och att avtalet som skulle träffas med det libyska flygvapnet innebar att ungdomar skulle genomgå en teknisk utbildning i Sverige.

Frågan var både för mig och därefter för styrelsen av sådan art att det uppstod en diskussion om lämpligheten av att genomföra någonting sådant. Den slutade med att vi konstaterade – vilket jag tror är riktigt – att det inte fanns formella hinder som skulle ansluta till krigsmaterielexportförordningen eller liknande, men frågan och landet var av sådan art att styrelsen krävde att regeringen skulle ge sitt godkännande.

Vi fick ett meddelande relativt snabbt från verkställande direktören att frågan hade tagits upp med utrikesdepartementet. Jag har inte gjort någon anteckning om det, men vi var införstådda med att detta i första hand var en fråga för utrikesdepartementet och handelsdepartementet. Vi fick i slutet av december ett meddelande om att utrikesdepartementet hade givit sitt godkännande. Jag har en notering som inte har riktigt den lydelsen, men jag har noterat att utrikesdepartementet inte hade någonting att erinra.

Styrelsen gav verkställande direktören godkännande att fortsätta förhandlingarna med motparten, som redan pågått innan vi fick reda på dem.

Vi fick i styrelsen en översiktlig redogörelse för vad avtalet skulle komma att omfatta. Det var då främst ekonomiska frågor som styrelsen intresserade sig för, men det gavs en skissartad redogörelse för innehållet i utbildningen, och där angavs att det var en teknisk utbildning, inriktad mot ett antal olika teknikområden. Det angavs också att i avslutningen av utbildningen skulle tekniken anslutas till militära applikationer.

Den sista frågan blev föremål för en viss diskussion. Styrelsen klargjorde att utbildning på militär materiel var utesluten, eftersom Telub inte hade tillgång till materielen, och även av andra skäl skulle den inte kunna genomföras. Det finns här en sak som alltid kan diskuteras. Den teknik som ingick i programmet är en teknik som används på civila produkter lika mycket som på militära produkter. Viss utrustning som används av militärer finns inte i listan i krigsmaterieförordningen, t. ex. radioapparater, det är ett område som svävar mellan områdena för civil och för militär materiel.

Det blev inte någon ytterligare diskussion i den frågan, utan inställningen var att det i programmet kunde finnas utbildning på teknikområden som har militära applikationer.

Därefter var ärendet uppe på varje styrelsesammanträde under 1978 i form av bara korta redogörelser för hur kontakterna fortsatte. Det blev en långt utdragen process, mycket längre än som angavs när vi fick höra talas om det från början.

Förhandlingarna drevs sedan, och vi fick ett meddelande från verkställande direktören i Telub, Benkt Dahlberg, att man var i stort sett klar med överenskommelsen och det närmade sig ett underskrivande i början av 1979.

Den 12 februari blev jag uppringd av krigsmaterielinspektören, som meddelade mig att dåvarande statsminister Ullsten ville att vi skulle gå ur affären. Rosenius meddelade att Benkt Dahlberg var kallad till handelsministern den 14 december.

Jag fick en rapport av Benkt Dahlberg den 16 februari, då han rapporterade om sitt samtal med handelsminister Cars. Cars hade begärt att Telub skulle gå ur affären. Dahlberg meddelade då att han hade svarat att affären hade drivits så långt att han personligen, med de engagemang han hade gjort i Libyen, inte ansåg att Telub kunde gå ur affären utan att regeringen medverkade.

För att demonstrera atmosfären i styrelsen kring affären vill jag citera ur mina anteckningar – ursäktat det kryptiska språket. "Hela affären börja bli för tråkig. Tveksamheten var stor från början. Förhandlingarna har pågått sedan 1977. Jag anser att vi skall glida ur affären. Inga nya medgivanden. Offerten endast giltig till 28/2."

Med hänsyn till i första hand att handelsminister Cars hade fört in FFV och dess styrelse i diskussionen han hade med Dahlberg begärde jag den 16 februari att få ett sammanträffande med handelsministern i första hand för

att klarlägga hur frågan behandlats inom Telub och den anknytning som egentligen inte fanns till FFV. Jag fick ett meddelande att jag skulle få träffa honom den 20 februari.

Den 19 februari meddelade Rosenius att Cars inte kunde ta emot mig den 20 februari. Han hade uppskjutit sammanträdet till den 2 mars på grund av att han måste sätta sig in i frågan. Han hade givit Rosenius i uppdrag att ta fram material från Telub som visade vilken betydelse avtalet hade för Telub och vilka Telubs arbetsuppgifter var.

Jag vill i det sammanhanget säga att när vi tog ställning till om styrelsen skulle gå med på affären anslöt det till den uppläggning som vi hade diskuterat i styrelsen, att Telub skulle engagera sig i utbildning av personal från u-länder. Det anslöt också till den diskussion som pågick mellan regeringen och Industriförbundet om att bilda ett aktiebolag för teknisk utbildning i u-länderna, i vilket bolag Telub också kom att ingå.

Jag vill framhålla att det i detta sammanhang självfallet inte diskuterades eller såvitt jag känner till fanns någon tanke på att det skulle ingå utbildning av militär personal.

Nästa skede i kontakten var att jag meddelade verkställande direktören att jag hade fått en tid hos handelsministern den 2 mars och att han skulle avvakta och inte vidta några åtgärder.

Den 1 mars meddelade mig Cars sekreterare att han inte kunde ta emot mig den 2 mars utan skulle återkomma. Jag lät då meddela genom hans sekreterare att slutförhandlingar var på gång och att avtalet var klart och färdigt för underskrift. Läget var således tidsmässigt sett pressat.

Den 2 mars blev jag uppringd från riksdagen av industriministern, som då meddelade mig att handelsministern hade tagit upp frågan med honom, och industriministern ville veta hurdant läget var. Han frågade mig om det gick att stoppa avtalet. Jag gav då det svaret att förhandlingarna var slutförda och att jag och styrelsen delade verkställande direktörens uppfattning, att för att gå ur avtalet behövdes regeringens medverkan. Det innebar att regeringen skulle säga nej till att avtalet skulle underskrivas.

Han var då i riksdagen. Vi hade tidigare överenskommit att träffas på eftermiddagen, och vi kom överens om att fortsätta diskussionen på eftermiddagen den 2 mars.

Det sammanträffandet rörde helt andra frågor som var bestämda tidigare, men vi kom självfallet tillbaka till den här frågan. Jag gav då industriministern en mera ingående redogörelse för styrelsens uppfattning med utgångspunkt från det krav som ställdes i december 1977 att vi skulle få ett godkännande från regeringen. Jag påpekade för honom igen att vi måste få en medverkan och ett utslag från regeringen. Vi betraktade detta som en besvärande fråga. Verkställande direktören i Telub hade personligen engagerat sig hårt i detta. Det viktigaste var kanske den inverkan den kunde ha på Telub och de effekter ett ingripande kunde ha på den svenska industrins kontakter med Libyen. Det kunde också få diplomatiska

konsekvenser, ansåg vi i styrelsen. Vi ansåg oss kunna göra den bedömningen och framförde att regeringen borde försöka komma på något konstruktivt sätt att gå ur affären.

Mitt samtal med Huss stannade egentligen där. Jag har gjort en kort notering om att vi diskuterade vad som skulle hända, om det kunde hända någonting i slutförhandlingarna, eftersom avtalet inte var underskrivet. Jag sade att jag hade svårt att se det, men det kunde tänkas att libyerna skulle ställa ytterligare ekonomiska krav som skulle vara negativa för Telub. Vi hade beslutat att ytterligare medgivanden inte skulle göras, och i det läget kunde det ge anledning för Telub att stiga av. Någonting sådant inträffade inte. Sedan fick vi inga ytterligare kontakter.

Jag hade den 8 mars kontakt med krigsmaterielinspektören; då han ringde mig i ett annat ärende. Jag informerade om mitt samtal med industriministern. Jag meddelade att jag fortfarande inte hade hört någonting från handelsministern och att Dahlberg reste till Libyen den 9 mars för att skriva under avtalet. Den 13 mars undertecknades avtalet. Jag hade ytterligare en kontakt i annat sammanhang med industriministern den 20 mars, då han på en fråga blev informerad om att avtalet var underskrivet.

Mitt sammanträffande med handelsministern ägde rum den 26 mars. Huvudinnehållet vid det sammanträffandet var att ge honom en orientering om FFV:s exportaffärer med krigsmateriel, eftersom den frågan då redan hade kommit över till ett underskrivet avtal.

I anslutning till att vi gick igenom FFV:s exportaffärer ställde handelsministern en fråga hur det nu var med avtalet med Libyen. Jag bekräftade det besked som krigsmaterielinspektören hade fått redan den 20, att avtalet var underskrivet. Handelsministern uttryckte då sitt missnöje över att det hade gått på detta sätt, vilket föranledde mig att redogöra för de svårigheter som jag redan har nämnt för utskottet.

Efter den här tidpunkten, den 26 mars, hände ingenting av någon betydelse i avseende på kontakt med departementet. Jag nämnde vid något tillfälle avtalet för industridepartementet, men varken vi eller departementet betraktade detta som en fråga för industridepartementet.

Jag hade sedan i november 1979 begärt ett sammanträffande med handelsminister Burenstam Linder efter regeringsskiftet för att ge honom en orientering om FFV:s krigsmaterielexport. Vi lämnar redogörelser tid efter annan – till handelsdepartementet och därmed krigsmaterielinspektören löpande och till handelsministern med längre mellanrum. Jag bad att jag skulle få ta med mig Benkt Dahlberg. Anledningen var inte utbildningsfrågor, utan det var andra kontakter som pågick med Libyen och som var av den arten att jag ansåg att Benkt Dahlberg skulle få tillfälle att redogöra för dem. Huvuddelen av tiden hos handelsministern gick åt till den frågan om FFV:s krigsmaterielexport. I anslutning till detta lämnades en redogörelse för Telub-affären, som inte har med utbildningen att göra.

Jag har inte gjort någon anteckning om att utbildningen då berördes, men

jag kan mycket väl tänka mig – och det var väl en självklarhet – att man vid detta sammanträffande med handelsministern även behandlade övriga kontakter med Libyen. Den bild som i så fall redovisades inför handelsministern måste enligt min uppfattning ha överensstämt med den information som styrelsen hade vid ett styrelsesammanträde i anslutning till detta. Det finns en mycket kort sammanfattning av följande lydelse: "Libyen-projektet omfattar att utbilda ungdomar i språk, engelska, och grundläggande tekniska ämnen, matematik, fysik, elektricitetslära och elektronik under minst två år med stort inslag av praktisk verksamhet såsom laborationer m. m., enkla apparatbyggen, övningar i mättekniska tillämpningar, felsökning och reparationer på konventionell materiel samt efter hand som elevernas färdighet och kunskapsnivå medger det undervisning i tillämpad teknik såsom radar, telekommunikation, dator- och reglerteknik. Den totala utbildningstiden uppgår till fyra år. Utbildningen ligger således helt i linje med bolagets affärsidé att exportera utbildning och näralliggande tjänster till utvecklingsländer."

Jag kan således inte här för utskottet säga att detta är den exakta lydelsen, men jag kan – utan att jag har en minnesanteckning – med skäl anta att det var den bild som gavs den dåvarande handelsministern. Detta föranledde då inga ytterligare kommentarer eller ingripanden.

Sedan växte debatten fram i massmedia på bekant maner. I ett annat sammanhang hade jag då ytterligare en kontakt med en medlem av regeringen – det var med försvarsminister Krönmark, som ofta diskuterar frågor som sammanhänger med leveranser av FFV:s materiel till det svenska försvaret.

Vi hade den 9 januari 1980 en genomgång i krigsmaterielexportkommittén. Kommittén hade särskilt begärt att få en redogörelse från Benkt Dahlberg om utbildningsprojektet. Jag har heller inte där något dokument eller någon direkt anteckning om vad som sades om utbildning, men jag menar att beskrivningen av utbildningen kunde ha samma karaktär som den jag nyss läste upp.

Som väl också är bekant för utskottet kom det fram ytterligare affärer med Libyen som föranledde mig såsom styrelsens ordförande att begära en ingående redogörelse för alla de kontakter som fanns med Libyen, inklusive utbildning, vid det tillfället. Jag skall be att få läsa upp vad som i huvudsak sades i avseende på utbildning den 27 mars.

"Utbildningen vid Telubs tekniskskola är uppdelad på fem utbildningslinjer: fyra tekniska och en administrativ. De tekniska utbildningslinjerna omfattar datateknik, radarteknik, styr- och reglerteknik samt telekommunikationer. Utbildningen på de tekniska linjerna är fyraårig, medan den administrativa linjen är treårig. Målet för utbildningen på de tekniska linjerna är att eleverna efter genomgången utbildning skall ha uppnått svensk gymnasiekompetens i matematik, fysik, el-lära, elektronik, telekommunikationer, styr- och reglerteknik och engelska. Härutöver skall eleverna genom

praktiska övningar ges tillfälle att handha datorer, telekommunikations- och reglerutrustning för att förstå problem förknippade med drift och underhåll av sådan utrustning. Målet på den administrativa linjen är att eleverna skall kunna medverka vid upphandling av tekniskt komplicerad utrustning.”

Handelsministern kallade Benkt Dahlberg och mig till en sammankomst den 21 april 1980. Där var också industriminister Åsling och en representant för utrikesdepartementet och krigsmaterielinspektören närvarande. Sammankomsten var avsedd att ge en total beskrivning av kontakterna med Libyen. I avseende på utbildningen gav Benkt Dahlberg en allmän beskrivning av vad utbildningen innehöll, som jag antar – utan att jag gjort några anteckningar om det – överensstämde med den som styrelsen redan hade fått. Uppläggningsen var sådan att Benkt Dahlberg gjorde sina föredragningar, och jag blev tillfrågad om jag hade något att tillägga. I avseende på utbildningen hade jag ingenting att tillägga. Jag tillåter mig dra den slutsatsen av att jag inte hade någonting att tillägga att redogörelsen överensstämde med den redogörelse som hade givits i styrelsen tidigare.

Handelsministern ställde ett par frågor. Jag har noterat att han frågade Benkt Dahlberg om eleverna kom från försvaret och vart de skulle ta vägen efter utbildningen. Dahlberg svarade enligt mina anteckningar att de var studenter som inte gjort sin värnplikt och att det inte fanns några direkta planer för vart de skulle ta vägen – en del hade uttryckt önskemål att bli lärare.

Därefter hände ingenting i utbildningsfrågan som jag har noterat. Utbildningen startade, och eleverna kom dit. Styrelsen koncentrerade sig på de administrativa och ekonomiska frågor som hängde ihop med denna.

Den 12 december 1980 fick jag ett rekommenderat brev avsänt från personalorganisationerna i Telub, som i denna skrivelse säger att det fanns utbildningsplaner som inte delgivits personalorganisationerna när kontraktet skrevs eller senare och att de hade deltagit i beslutet under felaktiga förutsättningar. De ställde en fråga till styrelsen, om styrelsen kände till att det fanns en hemlig utbildningsplan vid sidan av den öppna som hade redovisats i olika sammanhang.

Det här var en fredag. Jag hade kontakt med en del av styrelsens medlemmar, bl. a. vice ordföranden, under helgen. Personalorganisationerna skrev att de hade kommit överens med verkställande direktören Benkt Dahlberg att han skulle kontakta mig. På måndagen hade han inte tagit kontakt, varför jag beordrade honom till sammanträde i Stockholm den 16 tillsammans med vice ordföranden och ytterligare en styrelsemedlem. Sammanträffandet ägde rum på eftermiddagen den 16. Det visade sig att det fanns två versioner av utbildningsplanen för den senare delen av utbildningen. Det kom som en stor överraskning. Vi hade redan tidigare bestämt ett styrelsesammanträde i Telub till den 17 och vi beslöt vid sammanträdet på tisdagen att ärendet skulle föredras i styrelsen av verkställande direktören, vilket också gjordes.

Vid styrelsesammanträdet redovisade verkställande direktören att det fanns två utbildningsplaner. Han meddelade också att han av, som han angav, sekretessskäl inte hade redovisat planerna för styrelsen eller för personalorganisationerna eller vid de kontakter som hade varit med krigsmaterielinspektören och handelsministern. Anledningen var igen att han ansåg att han inte kunde göra det av sekretessskäl.

Styrelsen beslöt att jag omedelbart skulle ta kontakt med krigsmaterielinspektören. Jag gjorde det och fick ett sammanträffande med krigsmaterielinspektören på förmiddagen måndagen den 22 december, då jag visade upp planerna och redovisade den situation som hade uppstått. Jag redogjorde för att styrelsen hade beslutat att den då vid styrelsesammanträdet omedelbart tillsatta tillförordnade verkställande direktören skulle fördjupa sig i utbildningsplanen och att om han fann att dessa utbildningsplaner efter ytterligare genomgång inte överensstämde med den redovisning som givits styrelsen, krigsmaterielinspektören och delar av regeringen skulle kontakta omedelbart tas med kunden för att diskutera en ändring.

Jag överlämnade det beskedet till den tillsatta tillförordnade direktören – Dahlberg hade omedelbart avgått. Därmed lämnade jag styrelsen. Jag gick i pension den sista december, och enligt planer som fanns lämnade jag då styrelsen.

Eftersom den sista delen av debatten kring den här frågan har rört sig om utbildningens innehåll vill jag rekapitulera att på ett tidigt stadium, i början av 1978, gavs den här skissen om att det fanns militära anknytningar i utbildningsplanen på det sättet att man skulle kunna undervisa i applikationer av tekniken som hade en militär anknytning. Jag känner inte till om det har givits någon sådan redovisning av innehållet i utbildningen eller om det över huvud taget diskuterades vid den kontakt som då hade funnits med utrikesdepartementet där det sades att man inte hade någonting att erinra, vilket föranledde att vi fortsatte affären.

Vid redovisningen av avtalsunderskriften redogjordes det för det allmänna innehållet i den första delen. Det angavs att utbildningsplanerna skulle successivt utarbetas i samförstånd med kunden. Vi hade därefter inga redovisningar av utbildningsplanerna. Den första mer teoretiska utbildningen pågick då. Den hade blivit besvärligare på grund av att eleverna inte hade den standard som förutsatts, och det kunde tänkas att den skulle bli förlängd. Det kom således som en överraskning när det visade sig att den hemliga pärmen var överenskommen med kunden redan i december 1979.

Det har i varje fall i den allmänna debatten och jag tror även politiskt varit uppe till diskussion vad man i ett sådant fall gör med bolagsstyrelsen. Det är väl självklart att en aktieägare, vem han än är, kan, om bolagsstyrelsen inte följer de intentioner som aktieägaren har, kalla till en extra bolagsstämma och ersätta styrelsen. Jag talar här i styrelsens egen sak, men jag har sökt belysa med den redovisning jag har gjort att det inte fanns någon motspänstig styrelse. Det saknades en konstruktiv diskussion om hur man skulle lösa det

besvärliga problemet. Därmed har jag väl inte mycket mer att säga om det.

Jag tror att jag skall stanna vid detta. Jag har försökt begränsa framställningen av denna invecklade affär till det som jag bedömt vara av intresse för konstitutionsutskottet.

Olle Svensson: Jag tänkte gå i kronologisk ordning, och min första fråga gäller styrelsens inställning på projektstadiet. Kan du bekräfta att om regeringen i december 1977 hade avrått från affären, så hade Telubs styrelse följt det rådet och inte visat sig motspänstig, som du sade?

Eric Malmberg: Eftersom vi hade ställt det kravet har jag svårt, med den inställning styrelsen hade till en sådan affär, att tro att vi då skulle ha gått vidare.

Får jag göra det tillägget att man tar intryck av den debatt som uppstått i massmedia. Det kan bli efterhandskonstruktioner, men jag vill påstå att det ändå skulle gått till så här, eftersom vi ställde det som villkor. Vi hade en diskussion där vi sade att vi inte utan regeringens godkännande kan ta hit 80 libyer till landet, även utan militär anknytning. Vi måste ha regeringens godkännande.

Olle Svensson: Jag var kanske ouppmärksam, men det är inte lätt att hänga med i de många turerna. Det gällde den kunskap man hade om avtalets innebörd på ett relativt tidigt stadium, 1978. Du sade att tekniken skulle kunna anslutas till militära applikationer. Klargjordes detta för folkpartiregeringen under de kontakter ni hade före avtalets undertecknande?

Eric Malmberg: Du var observant på den punkten. Jag skulle ha sagt: utbildningens innehåll. När jag talade med industriminister Huss och senare med handelsminister Cars berördes aldrig utbildningens innehåll. Jag har inte deltagit i någon av mig noterad diskussion om utbildningens innehåll före sammanträffandet med handelsminister Burenstam Linder i april 1980. Dock har som jag tidigare nämnt Telub-affären berörts i november 1979.

Olle Svensson: Men denna redogörelse finns dokumenterad i ett öppet protokoll från Telubs styrelse. Det har väl rapporterats inför Telubs styrelse om de militära möjligheterna?

Eric Malmberg: Det finns inte angivet i något protokoll. Däremot står det i mina anteckningar att i början av år 1978 lämnades redovisningen att militära applikationer skulle ingå i den senare delen av utbildningen. Som jag sade nämndes också i min redogörelse vid det tillfället att man bör ha tillgång till militär materiel, men den diskussion som fördes innebar att man inte kunde

det. Så släpptes den frågan. Nästa skede var att utbildningsplanerna skulle successivt tas fram sedan avtalet var underskrivet.

Olle Svensson: Det gäller dina kontakter med Erik Huss efter det att frågan hade diskuterats i folkpartiregeringen av ett stort antal statsråd, som hade varit mycket negativa till affären. Fattar jag detta rätt, att ni var villiga att stoppa det hela trots att det befann sig på ett så framskridet stadium, om regeringen ville ge sin medverkan?

Eric Malmberg: Vid samtalet med Erik Huss den 2 mars redogjorde jag för situationen och sade då att det enligt verkställande direktörens uppfattning, som styrelsen då delade, inte var möjligt att gå ur affären om inte regeringen sade att den inte ville att affären genomfördes. Det finns noterat.

Olle Svensson: Det innebär alltså att om man fått klart besked från folkpartiregeringen att affären inte skulle fullföljas hade man följt det?

Eric Malmberg: Hela tiden var inställningen att vi inte kunde göra en sådan sak om det gjordes ett uttalande av regeringen. Jag har inte deltagit vid något tillfälle då ett statsråd givit uttryck för att han inte ville detta, men jag delade verkställande direktörens uppfattning att vi behövde ett besked från regeringen.

Olle Svensson: Om det beskedet hade kommit från Huss så hade ni lojalt rättat er efter det?

Eric Malmberg: Jag kan inte se annat än att beslutet hade blivit sådant. Får jag göra ett litet mer känslöbetonat tillägg. Här har byggts upp en atmosfär av att det var en tråkig sak för alla parter. Brister kan finnas på båda sidor. Jag erkänner gärna nu efteråt att även vi möjligen skulle kunnat reagera hårdare, men vi sade att vi ville ha ett besked från regeringen.

Olle Svensson: Som framgick av redogörelsen var du i tidsnöd i slutskedet av förhandlingarna när man stod inför undertecknande av kontraktet. Du var angelägen om att så snabbt som möjligt få lämna information till handelsminister Cars, men det var svårt att träffa honom, eftersom det blev uppskov flera gånger.

Eric Malmberg: Ja, det blev det. Min huvudavsikt var att tillrättalägga en uppfattning som han hade att FFV och dess styrelse var inblandade. Det var den primära anledningen till att ta kontakt med honom. Jag ansåg inte att jag hade något nytt att tillägga utöver det som Benkt Dahlberg hade sagt till mig att han redovisat för handelsministern.

Hilding Johansson: Under tidigare samtal har det nämnts att Eric Krönmark under eftervintern 1978 hade genom sin statssekreterare kontakter med Telub där han avrådde från den här affären. Vad har du för minnesbild av detta?

Eric Malmberg: Jag har ingen notering om att Gunnar Nordbeck har varit i kontakt med mig i den här frågan. Däremot har jag en notering att försvarsminister Krönmark i ett annat sammanhang nämnde att han var orolig för affären. Det är de noteringar jag har och de kontakter jag kan erinra mig att jag haft med försvarsdepartementet i den här frågan.

Hilding Johansson: Här nämndes tidigare att Gunnar Nordbeck hade haft den kontakten. Då drar jag slutsatsen att det var direkt med Dahlberg och att han inte hade kontakt med dig i denna fråga.

Eric Malmberg: Han har inte haft kontakt med mig. Det är en andrahandsuppgift jag fått att Nordbeck varit i kontakt med Dahlberg.

Hilding Johansson: Detta har styrelsens ordförande fått reda på i efterhand, och det har inte behandlats av styrelsens ledamöter i övrigt?

Eric Malmberg: Jag kan inte säga mera i detalj hur samtalet mellan Dahlberg och Nordbeck har gått till.

Anders Björck: Om jag förstått rätt var det en stor överraskning för styrelsen när beskedet sent omsider kom om militär utbildning. Får jag tolka det så att ingen i styrelsen hade sett kontraktet mellan Telub och Libyen?

Eric Malmberg: En skissartad redovisning av avtalets uppläggning lämnades redan tidigt 1978 vid ett styrelsesammanträde. Vid undertecknandet av avtalet hade diskussionen i styrelsen i stor utsträckning rört sig om de ekonomiska frågorna. När avtalet hade undertecknats lämnades det en redogörelse inför styrelsen. Kontraktet lämnades inte ut – det var hemligstämplat – utan det lämnades en översiktlig redogörelse för kontraktets innehåll.

Anders Björck: Det var hemligt även för styrelsens ledamöter? Det måste vara ovanligt att styrelsen inte tar del av handlingarna i en affär på hundratals miljoner kronor.

Eric Malmberg: Det var ett stort och omfattande kontrakt. Det är kanske inte ovanligt att styrelsemedlemmar inte har möjlighet eller förmåga att sätta sig in i ett så omfattande kontrakt. De kunde anse att en redogörelse av

verkställande direktören för kontraktets innehåll skulle vara tillräcklig för att styrelsen skulle ta ställning till frågan.

Anders Björck: Du sade att styrelsen hade diskuterat frågan framför allt från ekonomisk synpunkt. Var det ur ekonomisk synpunkt för Telubs del i hög grad önskvärt att affären kom till stånd i det läget?

Eric Malmberg: Om man bortser från att den skulle kunna ha ett militärt innehåll överensstämmer den med de principer styrelsen hade för att driva utbildning. Kontraktet var ekonomiskt förmånligt. Det var bäst från början och blev något sämre under förhandlingarnas gång, men fortfarande var det en ekonomiskt fin affär. Genom den här affären skulle stora investeringar kunna betalas som sedan skulle kunna användas för fortsatt utbildning enligt de principer som styrelsen hade godtagit.

Anders Björck: Har det under din tid och under Dahlbergs tid någon gång i styrelsen förts mer principiellt inriktade diskussioner om export av teknologi i form av utbildning med militär anknytning?

Eric Malmberg: Nej, jag kan inte erinra mig någon militär inriktning. De diskussioner som innebar att bolaget gick in som delägare i det statligt/privata utbildningsbolaget anslöt i huvudsak till de delar som är av rent civil karaktär. Vi skall ha klart för oss att 50 procent och mer av Telubs verksamhet är civil, och man har där satsat på datorer och underhåll av dem. Det har aldrig varit någon diskussion som innebar att vi skulle exportera militär utbildning.

Anders Björck: Har ni någon gång under den tid du kan överblicka fått några instruktioner från någon av de regeringar som suttit under 1970-talet om vad ni skall göra och inte göra på detta område eller blivit varnade för faran att kollidera med krigsmaterielexportkontrollerna? Ni har hela tiden varit inriktade – vilket är bra – på utbildning i u-länderna. Har ni fått några signaler från någon regering?

Eric Malmberg: Nej, inte som jag känner till. Det ligger kanske inte så nära till. Vi har en bolagsordning som är godkänd av regeringen, och inom ramen för den opererar bolaget ganska fristående.

Anders Björck: Så några pekpinnar har inte förekommit i det avseendet?

Eric Malmberg: Inte vad jag känner till.

Anders Björck: Den 28 februari 1979 gick tydligen offerten till Libyen ut. Ni försökte träffa handelsminister Cars innan, men han kunde inte ta emot er förrän den 2 mars.

Eric Malmberg: Den 26 mars.

Anders Björck: Kontraktet skrevs den 13 mars. Det var 13 dagar efter det att offerten hade gått ut. Det hade alltså strikt formellt funnits möjlighet att dra sig ur affären?

Eric Malmberg: Förhandlingarna löpte naturligtvis med ett önskemål från den verkställande direktörens sida att den här affären ändå skulle kunna genomföras. Det blev inte ett absolut stopp.

Anders Björck: Du omnämnde i din redogörelse utbildning med vissa militära applikationer. Vad syftade det på? Militära applikationer av olika former av modern teknik kan innebära vad som helst. Hade ni någon uppfattning om vilken typ av militära applikationer det handlade om?

Eric Malmberg: I den skissartade redogörelse som lämnades i början av 1978 talades det om radar. Radar är ett många gånger vagt begrepp. Det finns civil radar, men det finns militär radar som omfattar delar som inte behöver användas i civil radar. Mer kritiskt var att det fanns uppgivet i skissen att det skulle omfatta robotar.

Torkel Lindahl: Såvitt jag förstår ställde sig styrelsen tveksam till affären och tyckte att den var allmänt olustig och ville frånträda den, men man ville ha besked från regeringen. Hur skulle det beskedet ha sett ut?

Eric Malmberg: Hur regeringen skulle ha formulerat detta har jag självfallet svårt att säga, men avsikten var att vi skulle kunna gå till kunden och säga i någon form att svenska regeringen inte är med på det. Man skulle väl försöka formulera detta i sådan form att det störde våra förbindelser med Libyen så litet som möjligt. Men en sådan diskussion kom aldrig till stånd.

Torkel Lindahl: För att tala klartext ville ni skylla på regeringen i förhållande till kunden?

Eric Malmberg: Ja.

Torkel Lindahl: Det var inte tillräckligt att regeringen för er hade tillkännagivit sin åsikt, utan ni ville ha ett besked från regeringen att vifta med inför kunden?

Eric Malmberg: Ditt uttryckssätt att vi ville krypa bakom regeringen är väl ganska riktigt.

Gunnar Biörck: Jag har tre små frågor. Den första ansluter sig till den senaste diskussionen. Det kan hända att jag inte riktigt uppfattat det, men vad hade industriminister Huss sagt i februari 1979? Hur hade han lagt fram det här för Telub? Nu var det tydligen framfört i en sådan form att ni inte kunde använda det för att säga till kunden att regeringen tryckte på.

Jag fäste mig vid att generaldirektör Malmberg talade om vad som skulle hända om regeringen sagt ja eller så. Är det för Telubs del någon skillnad ur konstitutionell synpunkt om regeringen hade sagt det eller om det var ett statsråd?

Slutligen: vem eller vilka undertecknade kontraktet? Var det Dahlberg ensam? Man kan väl tänka sig att åtminstone de som undertecknat kontraktet borde ha läst de.

Eric Malmberg: Vid samtalet med Huss lämnade jag honom en redogörelse, eftersom vi inte hade talat om det här tidigare, för hur det hade utvecklats sig. Jag sade att situationen för Telub enligt verkställande direktörens uppfattning, som vi inom styrelsen delade, var så bunden att vi måste ha ett besked från regeringen för att gå ur affären.

Gunnar Biörck: Vad svarade Huss? Kunde han ge det beskedet?

Eric Malmberg: Svaret stannade vid ett ja-så. Jag antar att han då inte kunde säga vare sig ja eller nej för regeringens del utan avsåg att diskutera vidare.

Kontraktet har undertecknats av Dahlberg, som åkte ner för att underteckna det. Om det var någon mer som skrev under kontraktet för Telubs del kan jag inte svara på.

Daniel Tarschys: Var det en bindande offert som lämnades till Libyen, och när hade den lämnats?

Eric Malmberg: Den sista frågan, om tidpunkten, kan jag inte svara på. Bindningen består såvitt jag kan förstå i att det hade pågått förhandlingar under ett år, och enligt den uppgift som jag fick hade offerten denna giltighetstid. Hur själva bindningen juridiskt sett var formulerad kan jag inte svara på.

Daniel Tarschys: Den andra frågan gäller samtalet med Huss. Gjorde Erik Huss klart för generaldirektören att regeringen ogillade affären och helst såg att den inte kom till stånd?

Eric Malmberg: Jag har ingen anteckning om det.

Olle Svensson: Jag delar Eric Malmbergs uppfattning att vad vi här granskar är regeringens ansvar och inte någon annans.

Jag vill ställa en fråga om samarbetsvilligheten hos den gamla styrelsen, eller i varje fall hos styrelseordföranden under perioden fram tills det blev byte på den posten. Det finns i ett regeringsprotokoll från den 12 februari 1981 en modell för hur man kunde omförhandla avtalet. Där redovisas först bolagets inställning, och man låter krigsmaterielinspektören följa utbildningen, och vidare sände man efter samtalen ut en presskommuniké som går ut på att man på diplomatisk väg underrättade Libyen att detta inte skall fortsätta. Diskussionerna mellan regeringen och styrelsen stoppade, men om de hade fortsatt, tycker du då att en modell av den här typen kunnat användas i ett tidigare skede för att få bort de delar man fann olustiga?

Eric Malmberg: Jag har litet svårt att svara på vad det innebär mera i detalj. Någon utarbetad plan fanns inte för hur en sådan kontakt skulle ha tagits i början av 1979, då kontakterna med folkpartiregeringen pågick. Så långt gick aldrig diskussionen. Jag skulle nog behöva sätta mig mer in i detaljerna för att säga om det är lämpligt.

Olle Svensson: Om det fanns en villighet hos båda parter, skulle det arrangemanget lätt kunna ordnas?

Eric Malmberg: Ja, absolut. Men ännu en gång talar jag i styrelsens sak: det fanns inte någon ovillighet att diskutera frågan.

Olle Svensson: Om regeringen föreslagit ett sådant arrangemang hade man med lätthet kunnat ordna det?

Eric Malmberg: Då fanns det inget avtal, så situationen hade varit en helt annan.

Sven-Erik Nordin: Fanns det i förhandlingarnas slutskede i februari 1979 några tecken som tydde på att förhandlingarna skulle kunna spricka med den libyske kunden?

Eric Malmberg: Det pågick ganska länge en diskussion som gällde om de var villiga att acceptera de ekonomiska villkoren. Den redogörelse jag och styrelsen fick i slutskedet gick ut på att man ville förhandla om de ekonomiska villkoren. Det är angeläget för mig att säga att vid samtalet med industriminister Huss ställdes frågan, om man av legala, juridiska skäl kunde kliva ur. Jag sade att om man skulle kräva nya medgivanden fanns det

anledning att inte gå med på dem, och avtalet skulle därigenom kunna stoppas. Nu blev det inte på det sättet.

Sven-Erik Nordin: Vid vilken tidpunkt klarnade det?

Eric Malmberg: Det samtal som jag hade med Erik Huss var den 2 mars. Efter det skedde inga ändringar i avtalet, utan såvitt jag förstår skrevs det under i det skick som redan var klart då.

Sven-Erik Nordin: Det går inte till så i affärsförhandlingar. Sedan man gått med på en sak kan man inte ställa nya krav utöver vad man redan har accepterat. Jag är helt införstådd med att man går från trappsteg till trappsteg, och det tillhör hederligheten att man inte backar ur.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar Eric Malmberg för denna ingående redovisning och för de svar vi har fått på våra frågor.

Underbilaga 7
till bilaga 13

Utfrågning av f. industriministern Erik Huss den 31 mars 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar Erik Huss välkommen till utskottet. Vi är särskilt intresserade av att höra din redovisning av din befattning med Telub-ärendet, och sedan har utskottets ledamöter säkert frågor att ställa.

Erik Huss: Telub-affären aktualiserades för min del någon gång under andra hälften av februari 1979 – när exakt vet jag inte eftersom jag inte har några handlingar i ärendet och nästan inga anteckningar, med ett undantag.

Det aktualiserades därigenom att dåvarande handelsminister Cars ordnade ett sammanträffande efter en regeringslunch med statsminister Ullsten och mig och ytterligare ett par statsråd. Därvid omtalade Cars att Telub hade lämnat en offert till den libyska staten om att utbilda ett antal ynglingar, anknutna till den libyska krigsmakten, i tekniska ämnen. Någon militär utbildning var inte på tal.

Vi konstaterade att Telub hade full rätt att göra en sådan affär och att det inte var någonting som kunde bli föremål för ett regeringsbeslut, men att vi samtliga ogillade affären. Fastän affären ju till sin innebörd inte var någon industrifråga utan snarare fick bedömas ur utrikespolitiska synpunkter uppdrog likväl statsministern åt mig att på lämpligt sätt till företaget framföra vårt ogillande. Orsaken var att han fann det mest korrekt att man gick genom den departementschef under vilken Telubs moderbolag förenade fabriksverken sorterade.

Därefter tog jag kontakt med Telubs styrelseordförande, generaldirektör Malmberg i förenade fabriksverken. Det framgår av min fickalmanack att det skedde den 2 mars – det är den enda anteckning jag har om affären. Det står i och för sig inte om Telub, men det framgår ändå att det var då vi talade om saken. Det skedde i två omgångar genom att jag på förmiddagen från mitt tjänsterum i riksdagen ringde till Malmberg och framförde vårt ogillande av affären och vår önskan att den inte skulle bli av. Men samtalet avbröts snabbt därför att jag kallades in till kammaren för att avge ett interpellationssvar – det står också i min fickalmanack. Precis hur långt vi hade hunnit då vet jag inte, och det är likgiltigt, för det föll sig så att vi mot slutet av eftermiddagen den dagen hade ett tidigare uppgjort sammanträffande om olika angelägenheter som rörde förenade fabriksverken. Jag sade då i telefon att vi fick fortsätta när vi träffades, och så skedde.

Malmberg förklarade då att innan offerten avgavs hade den här saken föredragits för utrikesdepartementet – av vem vet jag inte – under den dåvarande trepartiregeringens tid och att UD därvid hade lämnat affären utan erinran. Så hade en offert avgivits.

Han meddelade mig också att libyerna inte hade accepterat det begärda

priset för utbildningen, som de fann för högt, och att det därför var möjligt eller ganska troligt att någon affär inte skulle bli av. Till detta svarade jag då att det gav en osökt anledning att avstyra det hela. Sedan underrättades herrar Ullsten och Cars om Malmbergs svar.

Slutligen min sista beröring med ärendet: någon tid därefter – jag minns inte när – träffade jag Malmberg och frågade honom då vad som hade hänt med Telub-affären. Han svarade att det hade träffats en uppgörelse. Jag uttryckte förvåning över detta och undrade hur det hade kunnat bli så. Då svarade han att libyerna hade uppgivit sina invändningar och accepterat den lämnade offerten.

Detta är min befattning med Telub-ärendet.

Olle Svensson: Jag skulle först vilja fråga rent allmänt, om din bedömning grundade sig också på de företagsekonomiska argument som skulle ha kunnat anföras till förmån för Telub-affären. Telub hade rätt stora lönsamhetsproblem, har det uppgivits för utskottet, på grund av minskad volym, och man hade en förlustaffär bakom sig. I och för sig skulle det kunna vara vinstgivande att ge sig in i detta. Påverkades du av de förhållandena i din bedömning av affären?

Erik Huss: Nej, av det enkla skälet att några sådana argument inte framfördes vid de samtal jag hade med Malmberg. Jag kom in i affären i ett skede då vi konstaterade att vi ogillade saken, och jag framförde det till honom. Jag har inget minne av att Malmberg anförde ekonomiska skäl. Däremot tror jag mig minnas – men jag kan inte påstå det bestämt – att han framhöll att det var ganska svårt att på ett anständigt sätt komma ifrån en offert som var lämnad men att priset kunde erbjuda en möjlighet.

Jag påverkades alltså inte av argumenten av det skälet att jag inte hört dem.

Får jag tillfoga att jag vid den tidpunkten hade mycket liten kunskap om Telub. Jag hade haft åtskilligt med förenade fabriksverken att göra, särskilt beträffande den s. k. Norma-affären, då fabriksverken köpte projektilfabriken Norma för att samordna med sin egen tillverkning i Karlsborg, men Telub hade jag över huvud taget inte haft att göra med, och jag kände inte till Telubs situation.

Olle Svensson: Hur uppfattade du vid den statsrådsöverläggning du redogjort för Cars inställning? Jag får intrycket att hans engagemang var några grader hetare än ditt gentemot den här affären såsom du nu beskriver det.

Erik Huss: Cars var den ende av oss som över huvud taget hade hört talas om och kände till affären. Av tidningspressen har framgått att han hade haft ett antal samtal i frågan. Den låg på något sätt också närmare handelsdepartementet, som sysslar med liknande frågor. Det är ingen skillnad i sak, men han

var den som kände saken och som tog upp den för att så att säga få stöd för en negativ inställning.

Olle Svensson: Enligt hans uppfattning, skriftligen redovisad i utskottet förra året, skulle Telub-affären ha stridit mot tanken och andan i riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport. Kommer du ihåg om han särskilt drev den åsikten?

Erik Huss: Nej, det kommer jag inte ihåg, vilket inte hindrar att han kan ha gjort det.

Olle Svensson: Hur som helst var det du som fick uppdraget att ta kontakt med Telub-ledningen. Hur formulerade statsministern det uppdraget?

Erik Huss: Som jag nyss sade minns jag över huvud taget inte formuleringar utan bara den allmänna strategin och innebörden. Jag kan inte på någon punkt säga att det eller det ordet användes.

Olle Svensson: I vilken form skedde återrapporteringen från dig till regeringen i övrigt efter dina kontakter med Malmberg?

Erik Huss: Jag minns att jag återrapporterade men inte när och hur.

Olle Svensson: Och innebörden var då att det inte gick att stoppa affären?

Erik Huss: Innebörden var först och främst att det fanns goda förhoppningar att den inte skulle bli av. Såvitt jag minns hade vi redan vid det första samtalet konstaterat att Telub hade rätt att göra en sådan här affär.

Olle Svensson: När det sista beskedet kom från ordföranden att kontraktet redan var ett faktum, fördes det senare något samtal i regeringen med Ullsten eller andra om detta?

Erik Huss: Det förmodar jag. Jag kan inte erinra mig det, men det är rimligt att tro att jag berättade detta.

Olle Svensson: Men då betraktade man det här som ett fait accompli som det inte fanns någon möjlighet att göra någonting åt.

Erik Huss: Det meddelande jag fick var att avtal var skrivet om en affär som, väl att märka, enligt vår kunskap inte innehöll någon utbildning i militära ting utan gällde en teknisk utbildning, möjligen också utbildning i engelska språket.

Hilding Johansson: Meddelade du vid det första samtalet du hade med Eric Malmberg direkt att regeringen ansåg att avtalet inte skulle träffas?

Erik Huss: Jag skulle inte tro att jag använde uttrycket regeringen, utan att några statsråd hade diskuterat saken och funnit att den inte var önskvärd.

Hilding Johansson: Hur reagerade Eric Malmberg då?

Erik Huss: Det jag framför allt minns från det samtalet är hans svar: "De tycker att vi är för dyra och de har inte accepterat offerten." Jag sade att det var förträffligt och att man kunde på ett osökt sätt komma ifrån det hela – plus, som jag nyss har nämnt, att han åberopade att UD godkänt affären, vilket jag måste medge dämpade mig något, för detta var egentligen ingen industrifråga.

Gunnar Biörck: Har du något minne eller intryck av hur du upplevde den här saken med hänsyn till en eventuell anklagelse för ministerstyre?

Erik Huss: Jag har inte något minne av det, men det var en synpunkt som var present för mig under hela statsrådstiden. Jag har då och då både före och efter denna tid haft tankar i den riktningen, så jag föreställer mig att det ganska automatiskt kom in i bilden.

Gunnar Biörck: Vad jag menar är: innebar de tankar som du hade under hela statsrådstiden ett slags begränsning eller hämning av vad du ansåg dig kunna säga eller göra?

Erik Huss: Allting här i livet är som bekant inte principer. Hade vi då haft den fullständiga bild som vi har nu hade vi naturligtvis gått hårdare fram. Man måste göra en avvägning.

Per Unckel: Får man tolka det svar som du nu har givit så att ni vid de överläggningar som denna grupp av statsråd hade inte diskuterade några andra möjligheter än att råda Telub-ledningen att avstå från affären?

Erik Huss: Jag kan inte erinra mig att det fördes några samtal om inkallande av extra bolagsstämma eller andra sådana drastiska åtgärder som pressen på senare tid har nämnt. Jag får återigen erinra om att varje handlande måste bedömas utifrån de förutsättningar som då råder och är kända.

Anders Björck: När du första gången kom i kontakt med frågan vid den beredning som skedde med ett antal statsråd, förekom det då, eller senare

under din befattning med frågan, någon skriftlig dokumentation om problemet?

Erik Huss: Nej.

Anders Björck: Tog Telub-ledningen – Dahlberg eller Malmberg – någon gång under din tid som industriminister kontakt med dig för att diskutera principen om företagets utbildningsverksamhet i främmande länder? Den var aktiv inte bara i Libyen utan även på andra områden.

Erik Huss: Nej. Dahlberg har jag över huvud taget knappast sett – jag lär ha varit på en mycket stor middag samtidigt med honom, men jag har inte bytt ett ord med honom vare sig i denna fråga eller i andra. Min kontakt har varit styrelseordförande Malmberg, en person som jag relativt ofta hade beröring med i hans egenskap av företagschef på förenade fabriksverken.

Torkel Lindahl: Gav Malmberg i det första samtalet om Telub ett intryck av att han ville komma ifrån affären?

Erik Huss: Jag har inget starkt minne åt någotdera hållet. Han framhöll att affären befann sig i ett sådant läge att det var svårt att komma ifrån den, men jag har inget minne av att han vare sig var angelägen att komma ifrån den eller var starkt engagerad av den som det har framgått att hans verkställande direktör var.

Torkel Lindahl: Bad han på något sätt om regeringens hjälp för att komma ifrån det hela?

Erik Huss: Inte som jag minns.

Olle Svensson: Fick du ett intryck av att Malmberg ändå var samarbetsvillig så att om regeringen hade klart givit uttryck för att Telub-affären skulle stoppas hade han varit villig att diskutera arrangemangen för detta?

Erik Huss: Jag kan inte svara på det precisa sättet, men allmänt karakteriserades våra relationer av samarbetsvilja. Mer än så kan jag inte erinra mig.

Olle Svensson: Vi har under tidigare utfrågningar fått det beskedet att eftersom affären i ett senare skede var så långt framskriden krävdes regeringens medverkan för att stoppa den. Framförde Malmberg den synpunkten till dig vid något tillfälle?

Erik Huss: Nej. Jag tog dock ett initiativ för att meddela honom vårt ogillande, och jag har efteråt frågat mig varför han inte sökte kontakt med mig i det läget då Libyen accepterade offerten. Här kan jag bara spekulera, och egentligen skall väl detta vara ett vittnesmål, men jag har ett intryck av att han uppfattade det så att huvuddepartementet i regeringen för en sådan här fråga var UD och handelsdepartementet. Det har framgått av pressen och på annat sätt att det hade förekommit olika kontakter med handelsdepartementet, dit krigsmaterielinspektören är knuten. Uppenbarligen har Malmberg uppfattat det så att jag gav honom ett besked men att jag inte var den som i regeringen skulle handlägga sådana frågor.

Olle Svensson: Hur förklarar du att du av statsministern fick uppdraget att fullfölja kontakterna med Telub-ledningen? Som du själv säger har du varit ganska flyktigt insatt i frågan. Diskuterades det inte inom regeringen att kontakta exempelvis justitieministern för att skaffa sig ett bättre underlag innan man gick till Telubs ledning?

Erik Huss: Budskapet var ett ogillande och att affären inte borde komma till stånd. Mitt minne är att jag fann det naturligt att det skulle gå så att säga den korrekta vägen genom chefen för det departement till vilket den här företagsgruppen hörde. Det var säkert en administrativ tanke hos statsministern, som jag också fann naturlig trots att jag inte hade kunskap i ämnet.

Bertil Fiskesjö: Malmberg har sagt till oss att han var medveten om att för att man skulle stoppa affären krävdes ett ingripande från regeringens sida, eftersom det kunde bli diplomatiska konsekvenser vad gällde kontakterna med Libyen. Han sade till oss att han framfört till dig att regeringen borde försöka komma på något konstruktivt sätt att gå ur affären. Men din minnesbild är inte tillräckligt klar för att du skall kunna redovisa att han verkligen framställde något sådant krav till dig?

Erik Huss: Jag minns bara den konstruktiva vägen att låta priset omintetgöra affären. Det var ju en elegant väg.

Torkel Lindahl: Han talade inte om att vid ert samtal hade offerten redan löpt ut?

Erik Huss: Jaså, hade den det? Det var en nyhet.

Per Unckel: Du sade just att vägen via priset var en elegant väg. Ändå måste den vägen ha från både din och Malmbergs utgångspunkt varit behäftad med osäkerhet. Du har inget minne av att du aktualiserade någon annan väg än denna?

Erik Huss: Nej, jag har inget minne av det. Om han hade meddelat att offerttiden hade gått ut hade det legat närmare till att pröva en annan väg. Men jag har inget som helst minne av detta. När Torkel Lindahl frågade nyss var det första gången jag hört talas om detta.

Det är ingalunda säkert att Telubs styrelseordförande, som ju inte höll i frågan på samma sätt som VD Dahlberg, heller visste vid den tidpunkten hur det förhöll sig med offertens utlöpande.

Olle Svensson: Kan man tolka det så att du redovisade för Malmberg en metod att stoppa affären, nämligen att begära ett oantagbart pris?

Erik Huss: Han hade själv sagt att man var oense om priset, och mitt minne är att han ansåg det övervägande sannolikt att det inte skulle bli någon affär.

Anders Björck: I referatet av den utfrågning vi hade med Malmberg häromdagen står det så här – offerten löpte alltså ut den 28/2 – ”Den 1/3 meddelade mig Cars sekreterare att han inte kunde ta emot mig den 2/3 utan skulle återkomma. Jag lät då meddela genom hans sekreterare att slutförhandlingar var på gång och att avtalet var klart och färdigt för underskrift, läget var således tidsmässigt sett pressat.”

Informerade Cars dig om att läget var pressat med hänsyn till offertdatum och datum för kontraktsskrivningen?

Erik Huss: Nej. Det som Björck nyss citerade ger ju stöd åt förklaringen till att Malmberg inte återkom till mig innan man gjorde upp: han uppfattade det uppenbarligen så att det fanns en annan huvudman i regeringen för denna fråga.

Per Unckel: Något sammanträffande kom uppenbarligen inte till stånd vid denna tidpunkt. Skedde det någon kontakt mellan Cars å ena sidan och Telub-ledningen å den andra?

Erik Huss: Därom kan jag inte vittna.

Per Unckel: Det har Malmberg bekräftat för oss. Ändå gavs ledamöter av regeringen indirekt information om det pressade tidsläget. Den informationen fördes aldrig vidare till dig?

Erik Huss: Nej. Jag vet inte ens om den fördes till Cars av hans sekretariat.

Får jag på nytt säga att jag antar att utskottet inser svårigheterna att – utan anteckningar, för jag har inga sådana – två år efteråt göra ordagranna referat. Man uppfattar en viss strategi och den allmänna innebörden, men jag kan

inte återge vad som sades och inte sades. Det är inget försök att slingra sig undan, utan bara ett försök att vara sanningsenlig när jag på åtskilliga frågor måste svara att jag inte kan erinra mig hur det var. Om ni skulle anställa ett förhör om Luxor-affären skulle jag kunna berätta ungefär 50 gånger mer, men inte heller där skulle jag kunna åta mig att efter två år återge ordalydelser.

Bertil Fiskesjö: Vi har förståelse för de svårigheterna.

Vi tackar för att du kommit hit och för dina svar på frågorna.

*Underbilaga 8
till bilaga 13*

Utfrågning av f. d. verkställande direktören i Telub Benkt Dahlberg den 2 april 1981

Bertil Fiskesjö: Vi kan i dag hälsa direktör Benkt Dahlberg välkommen till utskottet igen. Vi vill gärna ha en redogörelse för dina relationer i första hand med regeringen. Jag föreställer mig att du är beredd att ge en introduktion innan utskottets ledamöter ställer frågor till dig.

Benkt Dahlberg: Jag utgår från att denna hearing är någorlunda sekret och att man inte kan läsa omgående i tidningen vad som sägs här.

Bertil Fiskesjö: Enligt vår arbetsordning är den det.

Benkt Dahlberg: Jag hoppas att arbetsordningen följs i det avseendet. Jag ser seriöst på hur saker och ting läcker ut till pressen. Det kommer uttalanden som sedan förnekas av vederbörande, så man vet inte vad man skall hålla sig till. Man är inte van vid att det är via pressen man får sådana besked.

Jag vill inte beklaga mig, men jag står ganska ensam och har mot mig ett samlat etablissement. Därför är jag angelägen om att alla nyanser kommer fram, att saker och ting tolkas på rätt sätt och att det inte via något filter kommer ut i tidningarna och ges en annan tolkning. Jag har känt av detta påtagligt, och i det här fallet har jag funnit att det kommer in mycket semantik – man tolkar orden efter hur man vill att en tolkning skall göras.

Jag vore också tacksam om jag kunde få se ett eventuellt protokoll som upprättas här så jag kan vara säker på att det jag har sagt har gått fram. Jag kanske uttrycker mig olämpligt eller otydligt så att utskottets ledamöter får en annan bild än jag avser att framföra. Det är inget villkor, men jag tror att frågans behandling skulle kunna tjäna på det.

Jag vill orientera om att jag har varit hos f. regeringsrådet Åbjörnsson och lämnat en redogörelse för hela affären som jag har sett den. Jag kallar det för "affär", fastän ett riktigare begrepp kanske är "projekt".

Efter denna inledning, som kanske inte direkt är knuten till det här fallet, även om den för mig känns på det sättet, vill jag säga att hela affären – jag använder det uttrycket på nytt, kanske av slentrian – började den 16 december 1977. Inom företaget döptes projektet till Assar efter namnsdagen på den dag när vi fastställde vår första skiss.

Vi hade då fått en förfrågan den 2 december, muntligt framförd från en representant för libyska försvarsmakten och dokumenterad på arabiska. Jag lät översätta dokumentet till engelska för att kunna kontrollera att den muntliga förfrågan vi fick överensstämde med den skriftliga. Det var den 2

december som vi besöktes. Vi var då inte särskilt väl insatta i frågan och visste inte särskilt mycket om Libyen, men förfrågan lät intressant och föll inom företagets idé om att meddela teknisk utbildning.

Med hänsyn till min osäkerhet i fallet och det som tidningarna sedan kallat mitt dåliga omdöme när det gäller att göra affärer med Libyen tog jag kontakt med UD för att få en bedömning från våra experter i utrikesförvaltningen. Jag tog kontakt med utrikesrådet som hade ansvaret för den enhet inom politiska avdelningen som svarade för Nordafrika. utrikesrådet Groth. Jag refererade ärendet för honom och jag beskrev den förfrågan vi hade fått på ungefär följande sätt: libyska luftförsvaret ville få utbilda 40 militärer i Sverige under tre år. Jag sade sedan att det var civil utbildning. Med det ville jag dokumentera att det inte var militärutbildning, som det sedan har sagts. Som gammal militär ser jag i militärutbildning just det som sedan har framställts i massmedia på senare tid, då man visat bilder och collage av skjutande soldater, sprängämnen osv. Det är också för mig militärutbildning. Jag sade till utrikesrådet att det var civil utbildning i motsats till militärutbildning, precis som jag vet att man civilt uppfattar det. Jag nämnde vidare en del av de ämnen som skulle ingå: elektroteknik, radarteknik, robotteknik och möjligen något ytterligare, som jag inte har antecknat, men detta är det väsentliga. Jag sade också att utbildningen syftar till befattningar inom luftförsvaret såsom luftbevakning och annan elektronisk bevakning.

Enligt min uppfattning har jag här klart givit de väsentliga fundament som behövdes för den bedömning som sedan förnekades. Nämligen att det var militär personal och att det syftade till en utbildning inom luftförsvaret, alltså militär tillämpning av en teknik som definitivt har militärteknisk anknytning. Klarare kan man inte behöva framställa att det här har militärteknisk anknytning.

I den promemoria som jag tyvärr aldrig fått se tidigare men så småningom fått se i pressen, som Groth upprättade efter mitt samtal med honom, står det också fullt klart att det är militär personal, och det anges vilka ämnen det gäller. Tyvärr är en rad överstruken. Hur kan det komma sig att man plötsligt stryker rader i en promemoria upprättad av utrikesdepartementet? Jag skulle föreställa mig att man hade skrivit om den, om den hade varit av den karaktären, men jag vill inte insinuera någonting.

Det framgår vidare klart att han har sagt att det är civila ämnen, men han använder ett viktigt ord, "dock" – "utbildningen syftar dock till befattningar inom . . .". Detta "dock" gör för mig klart att han har uppfattat att det gäller militär personal och civila ämnen, men att utbildningen dock syftar till befattningar inom luftbevakningen.

Efter några dagar fick jag besked från UD via Groth att det mötte intet hinder att jag fortsatte med projektet. Från den tidpunkten har jag levt i god tro, att projektet var väl förankrat i kanslihuset, i första hand naturligtvis hos utrikesdepartementet. Det har sedan inte funnits någon anledning för mig att tro att den information som legat till grund för hela mitt fortsatta agerande

inte var väl känt inom kanslihuset. Om den inte varit känd på alla håll i kanslihuset har det knappast varit min sak att utröna detta, utan jag har fortsatt att i god tro agera utifrån att detta var väl känt i kanslihuset. De som vill anmäla annan uppfattning hade kunnat gå till källorna och se de dokument som finns.

Jag reste sedan ner till Tripoli. Vi presenterade vår första skiss till vårt projekt Assar. De tyckte det lät bra. De hade vissa önskemål – bl. a. ville de öka antalet elever från 40 till 80.

Vidare ville man öka utbildningstiden från 3 till 4 år. Det är den väsentliga ändring som har gjorts från den första bilden som jag gav utrikesrådet Groth.

Under mina besök i Tripoli för förhandlingar har jag varje gång strävat efter att informera ambassaden i Tripoli hur förhandlingarna fortskridit beträffande detta projekt och även en del andra projekt. Ambassadören kände väl till vår presumptive uppdragsgivare. Ambassadören har rapporterat ärendet hem, har han berättat för mig. Det var naturligtvis ingen hemlighet. Jag har inte sett hans brev utom det som varit avtryckt i pressen, men det ger den ytterligare information som kunde behövas om man fortfarande var tveksam om innebörden av mitt budskap till utrikesrådet Groth när jag anmälde affären första gången. De dokumenten har jag inte sett – det finns säkert flera rapporter från ambassadören. Totalt tio gånger var jag i Tripoli innan kontraktet var undertecknat, och jag har träffat ambassadören flera gånger, så jag utgår från att det kan finnas ytterligare skriftväxling, men jag anser det inte väsentligt.

Jag tycker att det som redan har publicerats i pressen är tillräckligt för att regeringen Fälldin I skall ha haft den information som behövdes. Ambassadörens brev fick stor spridning i kanslihuset. På utsändningslistan står bl. a. statssekreteraren i försvarsdepartementet, statssekreteraren i handelsdepartementet och krigsmaterielinspektören i handelsdepartementet. Jag förstår att många hårt upptagna människor inte hinner läsa alla papper som kommer, men en som hunnit läsa dem måste ha varit krigsmaterielinspektören. Han har inte så stor korrespondens av den här karaktären, så man kan utgå från att han har läst dokumentet. Han är föredragande inför handelsministern, och jag har kunnat utgå från att handelsministern har varit väl informerad om ärendet och dess totala innebörd.

Statssekreterare Nordbeck i försvarsdepartementet kontaktade mig kort tid efter det att ambassadörens i Tripoli brev hade anlänt till kanslihuset. Jag har inte antecknat datum men skulle uppskatta att det var i slutet av januari eller början av februari 1978. Han uttryckte då vissa farhågor.

Det var två väsentliga synpunkter han framförde. Den ena var att försvarsministern var orolig för att sekretessläckor skulle kunna uppstå, med andra ord att försvarshemligheter vid Telub skulle via den tänkta tekniskskolan kunna läcka ut till Libyen. Jag kunde lugna honom helt i det avscendet. Jag angav att Telubs anläggning är helt inhägnad och avskild från

omgivningen så att inga kan komma in på Telub. Skolan var alltså skild från Telub genom stängsel. Jag vill betona att det är Telubs anläggning som är inhägnad, hemlig och stängd. Det är inte skolan som är inhägnad, stängd och hemlig, som pressen ständigt påstått. Så är ingalunda fallet. Den är öppen – det har man sett när journalister kommit ångande direkt in i skolan. Jag undrar hur man skulle reagera i en normal svensk skola om det plötsligt stod ett antal journalister med kameror i klassrummen. Det är skrämmande att se hur massmedia kan bete sig. Detta är sagt inom parentes, men varav hjärtat är fullt . . . Jag är tvungen att ge uttryck för hur fruktansvärt man bär sig åt när man tror att man bara gör sitt jobb.

Något försök att få mig att avstå från projektet gjorde inte Gunnar Nordbeck. Han uttryckte en allmän oro för en möjlig sekretessläcka, men jag kunde lugna honom i det avseendet. Sedan blev inte mer ordat i det fallet. Efter det har jag inte haft ytterligare kontakt med Nordbeck förrän han besökte mig den 1.12.1978. Då var det en ny statssekreterare i försvarsdepartementet, nämligen Gunnar Petri.

Sedan hände ingenting ytterligare i den här frågan. I januari-februari 1978 hade jag alltså kontakt med statssekreteraren i försvarsdepartementet. Sedan fortsatte vi förhandlingarna. De blev långa och utdragna.

I början av oktober 1978 besökte jag Tripoli. Önskemål framfördes då om att få köpa defensiv krigsmateriel. Som det har stått i pressen besökte Jalloud, som då var premiärminister – nu har man ingen sådan längre i Libyen – Sverige 1974 och gjorde en framställning om att få köpa offensiv krigsmateriel. Palme avvisade det. Nu framställdes det så att det var fråga om defensiv krigsmateriel. Vederbörande ville att jag skulle framföra önskemålet till svenska regeringen. Jag lovade att framföra det budskapet. Detta var de första dagarna i oktober. Jag kom tillbaka den andra veckan i oktober.

Vid just den tidpunkten pågick Spel-78 i Växjö den 9–11 oktober. Nuvarande handelsministern var inledare till konferensen, och jag hade hoppats få tillfälle att framföra budskapet från den libyska regeringen till honom, men den svenska regeringen var upptagen av kärnkraftsfrågan, och regeringen Fälldin I avgick strax efter detta. Burenstam Linder måste omgående efter sitt inledningsanförande vid Spel-78 resa till Stockholm. Fälldin I avlöstes av regeringen Ullsten.

Krigsmaterielinspektören Rosenius var då ofta sjuk, och det var svårt att få kontakt med honom. Jag begärde genom hovrättsrådet Holgersson, som var tjänsteförrättande krigsmaterielinspektör, att få tid hos den nya handelsministern dels för att anmäla främst önskemålet från överbefälhavaren i Libyen om visst samarbete med Sverige, dels också för att passa på att informera honom om utbildningsprojektet.

Trots ett flertal påstötningar – jag skulle tro att det var tre påstötningar på Holgersson att begära tid hos handelsministern – fick jag besked att han var så upptagen av annat att han inte hann med att ta emot mig.

Så plötsligt fick jag i början på februari 1979 besked från krigsmaterielinspektören att handelsministern motsatte sig projektet. Jag blev mycket förvånad och frågade krigsmaterielinspektören general Rosenius, som var tillbaka i tjänst, vad som hade hänt. Det finns ingen anledning att använda de ord som Rosenius då sade, men i varje fall ville inte handelsministern låta resonera med sig i den frågan utan motsatte sig helt. Jag begärde då att få träffa handelsministern för att få framföra de synpunkter som gällde. Det var inte handelsministern som kallade mig, utan jag begärde att få träffa honom, eftersom jag inte kunde nöja mig med muntliga direktiv från handelsministerns handgångne man. Jag fick då tid till den 14 februari 1979.

Före sammanträffandet med Cars träffade jag krigsmaterielinspektören, som hade upprättat en promemoria i ärendet. Jag utgick från att när ett statsråd har beslutat sig för att riva upp ett beslut som har fattats av en tidigare regering har han mycket noga satt sig in i frågan. I kanslihuset handläggs ofta ärenden som gäller överklaganden eller besvär, och då sätter man sig verkligen in i alla detaljer, söker tränga ner till bakgrunden och tar fram all information som finns i ärendet. Så gjordes det i varje fall när jag tjänstgjorde i kanslihuset. Jag utgick alltså från att handelsministern hade tagit del av all den dokumentation som fanns i kanslihuset innan han fattade sitt beslut och kallade upp mig, som han säger, för att meddela att han motsatte sig att projektet genomfördes.

Jag gick igenom vad jag själv hade meddelat kanslihuset och utgick från att han måste ha hittat någonting nytt som han måste tala om för mig.

Kontraktsförhandlingarna var då slutförda. Vi hade lämnat vårt slutbud. En medarbetare till mig hade tillbringat hela januari i Tripoli. Vi lämnade ett slutbud – take it or leave it – och fick besked under hand att motparten accepterat vårt bud.

Jag har läst i pressen, där så mycket är baserat på hörsägen och olika uttalanden, att industriminister Huss har sagt någonting om att vi var långt ifrån varandra i prisförhandlingarna och att detta borde användas som motiv för att komma ur affären. Så var inte fallet. Vi hade lämnat vårt slutbud, och det var i princip accepterat. Det som återstod för mig var att åka ner och skriva på kontraktet. Vi hade presenterat ett draft contract, och det gällde bara att skriva in vissa slutsiffror som vi meddelat muntligt, och vi fick besked att det var klart.

Jag kom till handelsministern efter det att krigsmaterielinspektören hade varnat mig för det stämningsläge som handelsministern befann sig i och meddelat att han helt motsatte sig projektet på ett . . . Jag vill inte säga de ord som han sade.

Närvarande i handelsministerns rum var utrikesrådet Groth. Jag utgick därför från att handelsministern hade tagit del av den promemoria som hade upprättats av denne.

Vidare var krigsmaterielinspektören närvarande. Han hade tillgång till erforderliga aktstycken i ärendet. Han hade dessutom skrivit en promemoria

i frågan. Krigsmaterielinspektören hade aldrig till mig uttryckt någon avvisande uppfattning om projektet, men i den promemoria han tydligt skrivit till handelsministern, eftersom handelsministern refererade vissa saker, förstod jag att även krigsmaterielinspektören var negativ till projektet och att det var mera känslomässigt än sakmässigt.

Jag vill på nytt erinra om att i det här projektet finns det ingenting som strider mot svensk lag eller författning. Sedan är det en uppfattningsfråga om man vill att detta skall göras eller inte göras. Det första jag gjorde var att få ett uttalande i just den delen från regeringen Fälldin I via utrikesdepartementet.

Nå, vi väntade i handelsministerns rum. Så småningom kom han in. Han var minst sagt upprörd. Vi hann i stort sett bara hälsa och sätta oss ner igen när han direkt sade att "den här saken får inte genomföras".

Jag vill inte besvära den ärade församlingen med precis allt som sades, för det tycker jag är olämpligt att återge, men så mycket är klart att han försökte skrämma mig ur projektet muntligen. Jag sade att vi inte har något ministerstyre i landet, men om regeringen fattade ett beslut och meddelade mig det på övligt sätt – skriftligt – skulle vi självfallet följa det. Jag sade också att det tyvärr var för sent för mig att dra mig ur affären utan att riskera skadestånd. Det är i och för sig inget problem, men jag måste referera till att Sveriges regering förbjuder mig att genomföra projektet, och araberna, som är mycket känsliga, kommer att uppfatta det som en skymf, och det kommer att skada våra affärer. Svenska företag har en del ganska stora affärer på gång. Jag är övertygad om att de kommer att influeras av ett sådant uppträdande från den svenska regeringens sida.

Vi hade en ganska hård diskussion, och han hotade med både det ena och det andra. Han har hävdade efteråt att man saknade konstitutionella möjligheter att tvinga mig till annat beslut. Det finner jag vara litet konstigt. Jag sade att regeringen inte bara kan muntligt tvinga mig ur projektet. Då sade han själv: "Jo, regeringen kan göra mycket. Regeringen kan avsätta generaldirektörer, ordna extra bolagsstämma, avskeda styrelser, se till att det blir ny ledning." – "Javisst", sade jag, "det kan regeringen."

Regeringen har sagt att den ansåg sig sakna konstitutionella möjligheter att fatta ett beslut. Det har varit så behagligt att ha mig att skylla på hela tiden efter det att kontraktet underskrevs. Eftersom där finns en mycket hård sekretessparagraf har jag varit förhindrad att ge full information. Jag kommer till denna sak litet längre fram i min framställning.

Vi skildes åt med att handelsministern sade att regeringen skulle meddela mig sitt beslut. Jag hörde ingenting från regeringen i det avseendet, men jag tog kontakt med krigsmaterielinspektören, eftersom han var min ingångsman. Han hade ingenting att meddela. Då bad jag styrelseordföranden ta kontakt med industriministern, som var hans närmaste uppdragsgivare. Eric Malmberg tog kontakt med industriminister Huss. Vad som förevar dem emellan vet jag inte mer än det som Eric Malmberg har berättat för mig. Det

besked jag fick från Eric Malmberg var att vi fick gå vidare och genomföra projektet.

Det här var någon av de första dagarna i mars. Jag kan inte säga exakt vilken dag, men jag har för mig att den var den 5 mars. Den 9 mars reste jag till Tripoli, och det tog några dagar att få klart med resan. Den 13 mars skrev vi under kontraktet.

Sedan hände ingenting i frågan, och jag tog ingen kontakt med regeringen. Kontraktet var signerat, och vi startade förberedelserna för skolan. Enligt kontraktet skulle utbildningen börja högst 8 månader efter det att kontraktet var signerat. Vi skulle alltså vara beredda att ta emot eleverna den 15 november. Alla som känner till tågordningen i kommunal förvaltning vet att när man skall bygga är det ont om tid. Vi hade inga ritningar klara för skolan, och vi måste snabbt börja arbeta med detta. Den 2 maj satte vi spaden i jorden, och den 15 november var anläggningen klar för inflyttning. Den 13 november 1979 hade vi pressvisning. Vi visade den "hemliga skolan" för hela pressen. Expressen var inte närvarande – den ansåg sig inte vara tillräckligt väl inviterad, antar jag, utan den hade redan då klart för sig att den hade en egen affär på gång, och det finner jag litet anmärkningsvärt.

När Hadar Cars, som enligt min uppfattning hade all information, inte lyckades stoppa affären på ett sätt kunde han kanske stoppa den på ett annat. Det tråkiga är att i de frågor som jag ursprungligen fick från Expressen känner jag så väl igen frågeställningar baserade på information som fanns i kanslihuset. Om, som det har sagts, det bara var jag som hade all information, hur kunde det då komma sig att Expressen så snabbt hade så mycket information att publicera utan att någon har delgivit Expressen den? Jag har definitivt inte gjort det. Expressen hade när den började sin kampanj full information i målet. De frågor som jag fick var klart utmejslade mot bakgrund av ett kunnande som länge hade funnits i kanslihuset. Den avslutande fråga jag fick från Expressens journalist var: "Var det inte ett statsråd som försökte stoppa den här affären?" Jag svarade: "Om regeringen hade fattat ett beslut att projektet inte skulle genomföras hade vi givetvis stoppat projektet." De två frågorna har aldrig publicerats i Expressen, och jag frågar mig varför. Var det inte lika intressant för allmänheten som allt annat att få reda på vid den tidpunkten, den 1 december 1979? Det finns mycket att tillägga ur den aspekten, men det är knappast något som konstitutionsutskottet har att göra med.

Jag har talat om att skolan började byggas. Parallellt med det måste man utarbeta utbildningsplaner. Utbildningen skall pågå i 4 år, och det är totalt fråga om 4 200 lektionstimmar på 6 linjer. Det är alltså ett ganska omfattande utbildningsprogram som skall utarbetas. Vi hade en projektgrupp som arbetade med detta. Vi plockade ut en ansvarig skolläda som började rekrytera lärare och skissera upp utbildningsprogram och göra en utbildningsplan.

När projektet presenterades i Tripoli hade vi en pärm som angav alla

ämnena och deras omfattning. Självfallet kan man inte i detalj utarbeta planer för det stora antal undervisningstimmar det är fråga om – jag tror det är 25 000 – utan det var angivet i block, t. ex. att ett visst ämne skulle ha 200 timmar. Den pärmen hör till kontraktet och anger de olika ämnena. Den anger också de militära applikationer som skall vara med. Pärmen utarbetades och presenterades för libyerna i januari 1978 vid mitt andra besök där nere. I stort sett hade vi då dragit upp projektet i den omfattning det fortfarande har.

När vi hade fått kontraktet underskrivet och började organisera oss för att klara av utbildningen började våra olika specialister planera lektionerna i detalj. I en undervisningspärm har man detaljerat men fortfarande naturligtvis inte för varje timme angivit vad utbildningen skall omfatta. Det är den pärmen som sedan har kallats för den hemliga pärmen. Den är lika hemlig som den första pärmen, som presenterades i Tripoli i januari 1978. Den som kallas den hemliga pärmen är bara mer detaljerad, men för bedömning på politisk nivå behöver man inte alls ha den noggranna undervisningsplan som anger undervisningens innehåll för varje timme. Om man hade haft den information man har nu hade man definitivt fattat ett annat beslut, har det sagts. Det är litet svårt för mig att se vid vilken detaljeringsgrad man kan säga att det som föreslås är lämpligt, men blir det en lektion till är det olämpligt.

I kontraktet finns en sekretessparagraf som säger i stort sett att projektet är hemligt, allt som står här är hemligt, endast det som av skeendet framgår klart för allmänheten får offentliggöras. Med andra ord: efterhand som saker och ting ur den hemliga delen plockas fram och blir synliga blir de offentliga.

Pärmen med den detaljerade utbildningsplanen blev färdigställd i slutet av november 1979. De libyska myndigheterna gjorde en inspektion den 28 november 1979. De ville då förvissa sig om att vi var klara att ta emot eleverna. Vi visade upp dokument, bl. a. den numera i detalj utarbetade utbildningsplanen, vidare hur skolan såg ut osv. Jag vet inte vilken rapport de skrev, men vi fick så småningom ett besked från Tripoli att man hade godkänt arrangemangen och börjat ta ut eleverna i Libyen.

Vi rekryterade lärare från England. Det första året skulle det i stort sett undervisas i engelska för att vi skulle få fram en gemensam språkbas och förstå varandra. Vi tecknade avtal med ett engelskt företag. Lärarna är alltså inte anställda av Telub utan av ett engelskt företag, som skulle ställa till förfogande ett antal engelsmän som lärare. Det var lärare som tidigare utbildat araber, bl. a. libyer, på Malta. Eleverna kom inte den 15 november, utan den 15 mars.

I samband med detta började Expressen publicera dokument som inte har med detta att göra utan gäller en annan utbildning. Vi hade en representant som besökte Libyen och fick förfrågningar om ytterligare utbildningsomgångar. Han tillhörde marknadsavdelningen och var energisk. Han satte i

gång att snabbt ta fram det projektet och började skissa på en utbildningsplan.

När jag fick reda på detta stoppade jag det nya projektet. Det var föranlett bl. a. av att jag fick möjlighet att träffa handelsminister Burenstam Linder den 12 november. Jag var hos Burenstam Linder tillsammans med Eric Malmberg för att dels framföra en förfrågan från libyska myndigheter om ett delegationsbesök från Libyen hos svenska företag för att om möjligt köpa viss materiel som inte kallades krigsmateriel, dels diskutera utbildningsprojektet. Burenstam Linder sade till mig att han ville att vi i fortsättningen inte skulle göra ytterligare affärer med Libyen av denna karaktär. Det var bl. a. bakgrunden till att jag stoppade vidare arbete med projekten för flygvapnet och flottan, som hade anmält intresse för utbildning i vårt land.

Vid det tillfället gav jag inte Burenstam Linder full information. Jag har efter det att kontraktet var undertecknat inte lämnat full information, och det beklagar jag. När jag besökte konstitutionsutskottet gav jag inte komplett information avseende detaljerna i de hemliga dokument som avser utbildningen och inte heller till krigsmaterielexportutredningen. Men den dokumentation i målet som har funnits på UD och som jag förutsätter har funnits i försvarsdepartementet liksom i handelsdepartementet har trots allt varit till fyllest för regeringsledamöter som ansett att målet var av sådan karaktär att de ville stoppa det.

Jag må klandras för att jag inte har visat full uppriktighet när det gäller innehållet i den, som jag har uppfattat det, sekreta delen. Jag har varit förhindrad av två anledningar. Den första är att jag kunnat konstatera läckor i kanslihuset. Jag anser att det läcker som ett såll, inte bara i de här frågorna utan i de flesta frågor. Jag har inte kunnat lita på någon. Det är en allvarlig anklagelse, men jag tycker att den har ganska klart dokumenterats genom avdrag i pressen av hemliga dokument. Jag tycker att det skall oro de ansvariga i Sveriges riksstyrelse betydligt mer än just den här affären. Det har helt andra och mycket allvarligare aspekter även för den här frågan.

Vi har kommit i ett tillstånd där massmedia tillåts nästan styra hur saker och ting får presenteras och göras. Det ankommer inte på mig men jag hoppas det är mig förlåtet att jag är litet upprörd, så misshandlad som jag blivit. Intervjuer i radio har blivit fullständigt sönderhackade. Man ger en löpande intervju utan avbrott, och när man lyssnar på den är den söndertuggad i 20 bitar med provokatoriska frågor inkastade efteråt. Svaren blir på det sättet annorlunda.

Jag har haft ytterligare kontakt med regeringsledamöter. Den 6 december 1979 besökte jag försvarsministern. Han var orolig för sekretessläckor. Jag besökte honom den 6 december för att informera honom om att han inte behövde känna oro i det avseendet. Som gammal militär visste jag väl vad som krävdes från sekretessynpunkt. Vi hade haft försvarets materielverks säkerhetsexperter nere på skolan, och de hade förklarat sig fullt nöjda med arrangemanget att skolan är helt skild från Telubs hemliga anläggningar. De

hade uttalat sitt fulla förtroende i det avseendet och givit klartecken, och det kunde jag meddela försvarsministern.

Vid det tillfället visade jag också vad som har kallats den öppna versionen, den del av utbildningsplanen som då var offentlig. Man hade kommit så långt i det avseendet att det som stod i pärmen redan var klart för allmänheten, och det fanns alltså ingen anledning att ha det sekretessbelagt. Den som uppmärksamst läste pärmen kunde klart se att vad avsåg tredje och fjärde året var det angivet inom en hel del områden "To be decided later", vilket betyder att utbildningen i de avseendena inte var klar att publicera på grund av sekretessen. Det berodde också på att vi inte visste hur mycket eleverna skulle kunna tillgodogöra sig. Vi fick se att de inte besatt de kunskaper som vi hade förväntat oss och som den första utbildningsplanen var baserad på. Jag visade pärmen för försvarsministern, han bläddrade litet förstrött i den helt naturligt. Det fanns ingen anledning att gå in närmare på den då.

Jag har träffat handelsminister Burenstam Linder ytterligare en gång. Den 18 mars träffade jag krigsmaterielinspektören på förmiddagen och Burenstam Linder på eftermiddagen. Det var i anslutning till att Expressen hade visat försättsbladen till den ytterligare undervisning som var aktuell. Det hade blivit några av försättsbladen över, och de hade legat i tryckeriet i tre månader utan att någon ägnat uppmärksamhet åt dem. Det var dem Expressen hade kommit över.

Landstingsrådet Hjerne besökte Telub och skolan den 10 april och fick också se pärmen. Han har efteråt enligt hörsägen och pressuppgifter sagt att han fick klart för sig att utbildningen hade militär anknytning. Även den som förstrött ägnade sig åt detta måste, om jag uppfattat landstingsrådet Hjerne rätt, ha sett att det fanns en militärteknisk anknytning.

Jag hade slutligen ett sammanträffande den 21 april i fjol, 1980, med Burenstam Linder och Åsling, då också krigsmaterielinspektören och Eric Malmberg var närvarande förutom några från handels- och utrikesdepartementen. Då gick vi snabbt igenom de olika projekt som hade haft aktualitet för Telub. Jag kunde tala om hurdant läget var i de frågorna.

Därmed har jag väl i stort sett kammat igenom de kontakter som jag har haft med regeringsledamöter och med kansliet.

Olle Svensson: Av stort intresse är att få klarlagt vilken dokumentation som har funnits hos regeringen framför allt inför det avgörande beslutet. Jag vill därför fråga vilket samband en del av den dokumentation som vi har fått redovisad har med den dokumentation du har lämnat.

Först vill jag citera vad Malmberg har sagt till oss om den information som har lämnats i styrelsen och som bygger på minnesanteckningar. Enligt den har direktör Dahlberg redan 1978 lämnat en skissartad redogörelse för innehållet i utbildningen. Där angavs att det var en teknisk utbildning inriktad på ett antal olika teknikområden. Det angavs också att i slutet av utbildningen skulle tekniken anslutas till militära applikationer.

På en fråga till Malmberg förtydligade han att det står i hans anteckningar att den redovisningen lämnades i början av år 1978 att militära applikationer skulle ingå i den senare delen av utbildningen.

Är det riktigt att en sådan redogörelse inför styrelsen har lämnats?

Benkt Dahlberg: Jag har här den promemoria som jag har skrivit i ärendet, daterad den 19 maj 1978, som varje styrelseledamot har fått.

Det förvånar mig att Eric Malmberg tar upp den saken inför konstitutionsutskottet, eftersom det rör det interna styrelsearbetet, men eftersom han har gjort det känner jag mig inte förhindrad att ordagrant återge vad som står i den promemoria jag upprättade den 19 maj. Om konstitutionsutskottet tillåter skall jag citera:

”I början av december i fjol fick Telub förfrågan från libyska luftförsvaret om vårt intresse för och våra möjligheter att i Sverige under 3 år utbilda 40 utvalda studenter för framtida kvalificerade uppgifter inom områdena: planering, systemutformning, inköp, operation – drift och underhåll för luftförsvarets utrustningar och system – dock ej apparathunden utbildning.” Med det avsågs att vi inte skulle ge utbildning på den apparatur de hade.

”Uppgiften föreföll intressant och låg väl inom företagets affärsidé. Efter kontakt med styrelsens ordförande, UD och handelsdepartementet för besked om eventuella hinder utarbetades snabbt ett förslag och offert. Vid besök i Libyen 17–22 december presenterades vårt förslag och offert för ansvarig myndighet. Telubs uppläggning etc. gillades. Beslut fattades då att utbildningen i stället skulle omfatta 80 elever och pågå i 4 år.

Vi ombads återkomma med förslag och offert efter dessa nya riktlinjer.

I mitten på januari besökte vi på nytt Libyen.”

Det är ett hemligt dokument, och jag hade inte tänkt ta fram det, men eftersom det har förekommit olika uppgifter i pressen om vad jag har sagt i styrelsen har jag funnit det angeläget att få detta klarlagt. Jag lämnar gärna över ett exemplar till sekreteraren, men jag vill inte att det kommer ut till offentligheten i det här skicket, om jag kan få en sådan försäkran.

Olle Svensson: Det finns en minnesanteckning från samrådsgruppen i utrikesdepartementet den 14 december 1977 av följande innehåll: Företaget Telub vill utbilda 40 libyska militärer i Sverige. Telub, som är ett dotterbolag till FFV, har anmält att man under en period av 3 år önskar utbilda 40 libyska militärer i bl. a. systemteknik. Att dessa efter avslutad utbildning återgår till krigsmakten och att de förvärvade kunskaperna är användbara t. ex. inom luftbevakning, torde vara klart, men UD kan inte avråda. Det anmäls för utrikesministern.

Jag vill fråga, om vad som här står kan bygga på ungefär samma information som du lämnade styrelsen och nyss läste upp.

Benkt Dahlberg: Det bygger på samma information. Jag angav inledningsvis det budskap som jag försökt förmedla till Groth. Den promemoria som är publicerad i tidningarna och som Groth upprättat har jag aldrig sett. Jag bedömer att det som står där emanerar från den promemoria han upprättade efter mitt samtal.

Olle Svensson: Det var alltså den text som fanns i minnesanteckningar från samrådsgruppens möte den 14 december 1977.

Bertil Fiskesjö: För Dahlbergs orientering: det var en promemoria som gjordes upp innan föredragningen för utrikesministern skedde och som väl inte drogs för utrikesministern.

Olle Svensson: Jag vill påpeka att det i UD:s handlingar finns en minnesanteckning i kabinetssekreterarens kansli. I den promemoria som är föredragen den 20 december 1977 inför utrikesministern står det antecknat: inte någon erinran från utrikesministern. Den har rubriken Ifrågasatt utbildning i Sverige för libysk militär. Jag behöver inte läsa upp hela, men där finns också uppgifter om att libyerna önskar sluta avtal angående utbildning i Sverige för 40 personer under tre läsår i elektronik och systemteknik. Gruppen skulle utgöras av militär personal men utbildningen avser civila ämnen – sedan är det struket.

Bertil Fiskesjö: Såvitt jag förstår står det "elektronik och systemteknik".

Olle Svensson: "Syftet med utbildningen är dock att utbilda personer för luftbevakningsuppgifter och annan elektronisk bevakning. Direktör Dahlberg upplyser vidare att företaget kan räkna med att i framtiden sälja konsulttjänster i Libyen."

Detta måste bygga på det samtal som fördes mellan direktör Dahlberg och Caj Groth. Kan man då säga att det vid den förfrågan gavs en relativt utförlig beskrivning av den tänkta utbildningens innehåll till Groth?

Benkt Dahlberg: Groths PM är daterad den 9.12, medan samrådsgruppens PM var av den 14.12. Jag kontaktade Groth den 5.12 och fick besked från Groth den 15.12. Den 16.12 reste jag ner till Libyen.

Som jag inledningsvis sade beskrev jag för Groth hur jag presenterade detta. Hur väl jag lyckades överföra mitt budskap till honom har jag kunnat återfinna i promemorian som varit publicerad i tidningen men som jag inte fick se. Han avstämde inte den mot mig i förväg. Hade han gjort det kunde vi väl klarat av de nyansskillnader som fanns i uppfattningarna. Men den återger rätt väl vad han sade. Hans "dock" är viktigt för mig, det som han har med när han talar om vad utbildningen syftar till. Det står i motsatsförhållande till de civila ämnena. Han har enligt min uppfattning förstått det jag

ville säga, att det var militär personal men civil utbildning – att utbildningen dock syftar till att de skall vara skickade för uppgifter inom luftförsvaret.

Olle Svensson: Det talades inledningsvis om att det ingår litet av semantik i de här frågorna. Av den anledningen vill jag få klarhet på en punkt. Det är väl riktigt såsom här har beskrivits att dessa libyska militärer skulle återgå till libyska krigsmakten efter avslutad utbildning?

Benkt Dahlberg: Jag kan inte svara på det. Det har jag ingen bestämd uppfattning om. Jag har utgått från att det är avsikten, men jag har svarat vid flera tillfällen att jag inte kan uttala mig om huruvida det är militär personal eller inte. Vi har inte haft något inflytande på uttagningen. Eftersom det är libyska försvaret som tagit ut personalen har jag utgått från att det är militär personal som man avsett att sedermera använda inom libyska luftförsvaret.

Sven-Erik Nordin: Vad är det för ålder på eleverna? När de kommer hit visar de väl upp pass, förmodar jag, och av passet måste framgå yrke eller befattning. En del har sagt att de är kadetter, andra har förklarat att de är vanliga värnpliktiga, men nu är väl envar manlig libyer värnpliktig redan från tonåren. Det vore intressant att veta om det finns någon dokumentation av vad det är för slags människor: ålder, bakgrund och tjänsteställning.

Benkt Dahlberg: De har presenterat pass, och de har begärt visum. De har alltså granskats dels på svenska ambassaden i Libyen, dels av invandrarverket i Norrköping, som har givit dem visa för ett år i taget. Av passet framgår åldern, som varierar från 17 till 23–24 år, om jag inte minns fel. Enligt vad jag kan minnas framgår det inte av passen att någon har någon militär titel. Jag tror att flertalet inte har gjort sin värnplikt utan kommer direkt från skolan. Det är möjligt att de har haft en kort första tjänstgöring på kanske några månader för att lära sig marschera och få grundläggande militär utbildning.

Anders Björck: Hur kom det sig att ni fick napp just i Libyen? Var det någon aktiv ackvisition för att få affärer av det här slaget just med Libyen?

Benkt Dahlberg: Det förmedlades genom en arab, som har gått på tekniska högskolan i Stockholm och tagit civilingenjörsexamen och arbetat som konsult i Libyen. Han fick kontakt där nere med en gammal studentkamrat till mig som har ett konsultföretag och också har arbetat i Libyen. Det var helt by chance. Han kände till att vi hade ett företag som hade de här faciliteterna. Min gamle studentkamrat var själv reservofficer. Det råkade bli så att han ringde till mig och frågade om vi var intresserade. Vi hade inte drivit någon

ackvisition alls i Libyen. Vi har däremot besökt vissa andra arabländer men aldrig Libyen.

Anders Björck: Det har talats om att företags affärsidé omfattade den här typen av utbildning. Har ni formulerat den affärsidén själva inom Telubs styrelse och företagsledning, eller har ni fått pekpinnar från de regeringar som suttit under den tid Telub har verkat?

Benkt Dahlberg: Den har utformats inom Telub och godkänts av Telubs styrelse bl. a. genom att vi är delägare i det statliga utbildningsbolaget. Vi har funnit att bästa sättet att få framtida kunder är att ge utbildning till folk som sedermera kommer i ledande befattningar i olika länder som har behov av att beställa. Engelsmännen har hållit på med detta länge. Idén är att genom utbildning skaffa sig blivande kunder.

Anders Björck: Men ni har inte av någon regering eller något statsråd blivit avrådade under 1970-talet från att satsa på Libyen?

Benkt Dahlberg: Nej.

Anders Björck: Jag har här en TT-intervju med Palme. På en fråga, om socialdemokraterna skulle ha stoppat affären säger han: "Ja. Jag har talat med Sven Andersson, och vi har sagt att det här hade vi inte gått på."

Du delar alltså inte Olof Palmes uppfattning i frågan?

Benkt Dahlberg: Jag har inte uttalat mig om det. Jag förstår inte kopplingen.

Anders Björck: Palme har alltså sagt att utbildningen enligt hans uppfattning inte borde ha fått förekomma.

Benkt Dahlberg: Det är politiska bedömningar. Jag vill inte göra uttalanden i den frågan. Jag har underställt regeringen hela frågan, om det var lämpligt eller olämpligt att vi gjorde affärer med Libyen inom det här området.

Anders Björck: Det har förekommit diskussion om affärer med Saudiarabien, och tidningarna har även där haft en del skrivelser. Har det förekommit några motsvarande affärer som den med Libyen med andra arabländer där det ingått militära moment?

Benkt Dahlberg: Militära moment har inte ingått t. ex. i affärerna med Saudiarabien. Vad är militära moment?

Anders Björck: Militära applikationer av robotteknik, elektronik och liknande?

Benkt Dahlberg: Eftersom herr Björck tar upp frågan om Saudiarabien kan jag nämna hur hänsynslöst pressen kan uppträda.

Vad det är fråga om är unga pojkar från Saudiarabien som inte kan ett ord engelska.

Ungdomarna kom till oss och påbörjade en kontrakterad utbildning som skulle pågå i 8 veckor. Det visade sig att de inte orkade med mer än två timmars undervisning om dagen. Man begärde en utvidgning av utbildningen i ytterligare 4 månader. Man fick lära sig självförsvar. Om de blev anfallna skulle de precis som kvinnor i dag kunna skydda sig själva med karateslag. Sedan har det talats om en skjutbana på vinden. Det är överdrivet. De har skjutit med luftpistol på korta avstånd.

Att vi inte vill ha insyn i den utbildningen sammanhänger med att 40 företag över hela världen lämnade offerter på sådana anläggningar. Två företag togs ut: ett amerikanskt och Telub. Vi fick hälften och det amerikanska företaget den andra hälften.

Det finns ytterligare arabstater som vi haft utbildning för. Vi har haft algerier i Växjö i 6 veckor och utbildat dem på radioutrustning. De kommer från luftfartsverkets motsvarighet. Vi har haft utbildning för egyptier och som sagt saudiarabier och kanske för folk från ytterligare någon nation.

Anders Björck: Fick Cars eller någon i hans omgivning – krigsmaterielinspektören har nämnts här – någon skriftlig dokumentation från Telub om det här projektet? Fanns det någon form av promemoria som gav en sammanfattande bild av hur ni såg på hela Telub-projektet, om jag skall undvika det förfärliga "affär"?

Benkt Dahlberg: Cars och krigsmaterielinspektören fick inte någon dokumentation från oss.

Anders Björck: Vid sammanträffandet var det tydligen en upprörd stämning. Anser direktör Dahlberg att han fick möjlighet att framföra sin syn på ett tillfredsställande sätt och ge en helhetsbild av läget?

Benkt Dahlberg: Nej, det anser jag inte. Jag anser att det var one-way traffic. Det var ett blockerat lyssnande från ena partens sida. Jag kanske också blev upprörd, men jag lyckades behärska mig.

Daniel Tarschys: Huvudsyftet med det eftersträlvade mötet med Cars hösten 1978, som inte blev av, var att ta upp vissa frågor kring försäljning av defensiv krigsmateriel till Libyen. Det mötet kom inte till stånd. Hur gick det med den saken? Blev det någon försäljning?

Benkt Dahlberg: Det är riktigt att det huvudsakliga ändamålet var att jag skulle framföra budskapet från libyska regeringen till svenska regeringen via handelsministern som närmast ansvarig för den typen av frågor. Jag fick så småningom från krigsmaterielinspektören ett muntligt besked om att någon försäljning av krigsmateriel inte kunde komma på tal, och det visste jag ju i förväg. Telub var inte inblandat i den försäljningen. Vi tillverkar ingen sådan materiel.

Daniel Tarschys: Syftet med den eftertraktade kontakten uppnåddes alltså genom att man fick ett besked.

Benkt Dahlberg: Nej, det uppnåddes inte. Jag var ombedd att personligen framföra detta till svenska regeringen, och det var inte tillfredsställande att bli avvisad på det sättet.

Daniel Tarschys: Varför skrev inte direktör Dahlberg ett brev och insisterade på att få företräde?

Benkt Dahlberg: Man kan säga efteråt att jag borde ha gjort det, men jag trodde inte man skulle skriva brev när man i övrigt får nöja sig med muntliga besked.

Daniel Tarschys: Ett genomgående tema i kontraktet var att alla möjliga moment skulle omfatta även militära applikationer. Om detta var kontraktets innehåll, hur var det då möjligt att inför alla möjliga grupper beskriva utbildningen som rent civil? Det var inte bara inför konstitutionsutskottet utan också inför krigsmaterielkommittén som utbildningen beskrevs som rent civil. Staffan Burenstam Linder gav i riksdagen klart besked att det var rent civil utbildning, och han byggde på information från Telub i den frågan, om jag förstått det rätt. Hur var det möjligt att beskriva detta som rent civil utbildning?

Benkt Dahlberg: Jag sade redan från början att för mig var det fråga om civil utbildning i motsats till militärutbildning. Militärutbildning är någonting som har med vapen att göra. Den utbildning det är fråga om här är utbildning i skolsal, inte i terrängen och inte med att avfira robotar och sådant, utan det är en teknisk utbildning avseende viss militär materiel. Men jag har sagt att efter det att kontraktet var underskrivet har jag inte lämnat fullständig information.

Varför har jag inte lämnat fullständig information? Efter Expressens skrivelser, som noggrant har studerats av ledamöterna, hade jag två sidor att kämpa mot. Dels måste jag övertyga Libyen att jag inte läckte vad som står i kontraktet, dels försökte jag ge frågeställarna en uppfattning i frågan. Jag har misslyckats där.

Daniel Tarschys: Min sista fråga gäller Telubs styrelse. Uppenbarligen har Telubs styrelse i december 1980, eller när det var, fått tillgång till ny, för dem inte känd information och reagerat så att den tagit kontakt med regeringen. Hur vill direktör Dahlberg förklara den häftiga reaktionen i Telubs styrelse i december 1980?

Benkt Dahlberg: Jag anser att det knappast är min sak att göra något uttalande i den frågan inför konstitutionsutskottet. Jag tycker att det dokument som jag läste upp nyss ger svar nog.

Gunnar Biörck: Jag har två frågor. Den ena anknyter till vad Anders Björck var inne på.

Vilken roll har avtalet mellan den dåvarande svenska regeringen och Jalloud kommit att spela för Telubs handlande? Har det känts förpliktande för Telub i dess egenskap av statligt företag att så långt möjligt tillfredsställa libyska önskemål?

Den andra frågan är: har Telub funderat på om kännedom om svensk utbildning på det här området via Libyen kunde läcka eller vara av intresse för militärledningar i länder närmare Sverige?

Benkt Dahlberg: På den första frågan vill jag svara att jag inte kände till att det över huvud taget fanns ett avtal. Något avtal tror jag f. ö. inte existerar, utan det är väl mer ett protokoll som upprättades vid Jallouds besök i Sverige. Jag kände inte till det förrän långt senare när jag var nere i Libyen i slutförhandlingarna och ambassadören berättade att han väntade besök av den delegation som blev resultatet av protokollsanteckningen. Det har inte haft något inflytande på vårt agerande.

När det gäller den andra frågan var de motiv som angavs av libyerna för utbildning i Sverige att de inte ville vara begränsade till att få utbildning i Ryssland, Förenta Staterna och England utan ville få utbildning i ett land som de betraktade som neutralt. De hävdar att Libyen också är ett neutralt oberoende land. Därför ville de få utbildning hos oss. De vill också se hur ett demokratiskt land fungerar. De anser själva att Libyen är det mest demokratiska landet i världen. Jag har inte alls någon uppfattning om att de har sneplat på att utbildningen här skulle kunna via Libyen användas i något annat land.

Gunnar Biörck: Men har ni haft någon kännedom om Libyens relationer till öststaterna?

Benkt Dahlberg: Nej, inte annat än vad som har varit tillgängligt i pressen.

Yngve Nyquist: Jag har en liten detaljfråga som gäller överläggningarna med Cars. Cars skrämde då med olika åtgärder som skulle vidtas och han sade också att regeringen skulle ge ett meddelande. Om jag förstod rätt hände varken det ena eller det andra. Men så hette det att när så småningom Expressen tog upp frågan föreföll det som om sättet att redogöra för frågorna skulle vara utmejslat i ett departement. Är det handelsdepartementet som avsågs?

Benkt Dahlberg: Jag säger: den information som fanns i kanslihuset.

Hilding Johansson: Jag har först en fråga om krigsmaterielinspektören. Jag fattade dig så att han under och före samtalet med Cars hade givit uttryck åt uppfattningen att projektet inte skulle fullföljas. Var det hans personliga mening, eller talade han å handelsministerns vägnar? Fick du någon uppfattning om det?

Benkt Dahlberg: När han ringde upp mig sade han att handelsministern motsatte sig detta projekt och var helt omöjlig i det här fallet. Hans personliga uppfattning delgav han inte mig på något sätt, men jag kunde sedan förstå av handelsministerns argumentering att i den promemoria som krigsmaterielinspektören hade upprättat inför besöket hade krigsmaterielinspektören uttryckt egna moraliska synpunkter på projektet. Han tyckte det var moraliskt motbjudande – just de två orden använde Cars.

Hilding Johansson: Jag har inte haft tillfälle att ta del av den promemoria som nyss nämndes. Var det en utförlig promemoria som han hade skrivit, och refererades det där till vad som står exempelvis i Groths skrivelse som vi nyss har resonerat om?

Benkt Dahlberg: Jag har aldrig sett den promemorian, utan den har varit implicerad i det som handelsministern sade. Han var den som pratade hela tiden, så varken krigsmaterielinspektören eller Groth sade i stort sett någonting under de tre kvart som samtalet varade.

Jag utgick från att när ett så väsentligt ärende kommer upp där en minister i en ny regering vill riva upp ett beslut som är fattat av en tidigare regering har man noga satt sig in i frågan och tagit del av de dokument som finns. Jag hade utgått från att det skedde hos de ansvariga, hos Cars och hos krigsmaterielinspektören. Cars visste om att Groth hade skrivit en promemoria, men Cars hävdade att vad den tidigare regeringen hade beslutat kände man sig inte bunden av.

Hilding Johansson: Du fick i alla fall det intrycket att de fakta som redovisas i Groths promemoria var kända av Cars och krigsmaterielinspektören?

Benkt Dahlberg: Ja.

Hilding Johansson: Det förekom ett samtal med Nordbeck. Lät Nordbeck då förstå att försvarsminister Krönmark var motståndare till projektet?

Benkt Dahlberg: Jag uppfattade inte samtalet på det sättet, och det tycker jag också den fortsatta gången visar. Jag utgår från att om försvarsministern hade velat konkret åstadkomma någonting annat än att få en försäkran om att vi tänkte på sekretesspunkterna – om han hade ytterligare önskemål om det här projektet och han inte lyckades få igenom det via sin statssekreterare, hade han väl tagit telefonen eller kallat mig till sig, men jag märkte ingenting sådant.

Hilding Johansson: Det har i massmedierna påståtts att det fanns företag som konkurrerade med Telub när projektet förbereddes. Är det sant?

Benkt Dahlberg: Ja. Samma förfrågan riktades även till det svenska företaget Teleplan. Det offererade samma jobb, och jag har sett dess offert i Tripoli parallellt med vår egen.

Kurt Ove Johansson: Du kommenterade en tidningsuppgift om Huss besök i utskottet där det påstås att differensen mellan säljare och köpare av utbildningen var så stor att man på den grunden skulle kunna avstyra affären. Jag skulle vilja veta om du kan nämna några siffror på hur stor differensen kunde vara mellan köpare och säljare.

Benkt Dahlberg: Den uppgiften var ny för mig. Jag vet inte varifrån han fått den informationen. Som jag sade tidigare hade vi lämnat vårt slutbud, och det var i princip accepterat. Det återstod vissa teknikaliteter, men i övrigt var kontraktet klart. När Huss kom in i bilden var det ingen prisdifferens. Det visas väl också av att jag fick beskedet den 5 mars av Huss, och den 13 mars skrev vi på kontraktet. Jag reste ner den 9. Jag vet inte vad som förevarit mellan Eric Malmberg och Huss.

Daniel Tarschys: Malmberg återgav en anteckning han hade gjort. Den är inte daterad, men den lyder: "Hela affären börjar bli för tråkig. Tveksamheten var stor från början. Förhandlingar har pågått sedan 1977. Jag anser att vi skall kliva ur affären. Inga nya medgivanden. Offerten endast giltig till 28.2."

Formuleringen "inga nya medgivanden" antyder att det har varit differenser om villkoren, och Malmberg anser att flera sådana medgivanden inte bör ske. När han skriver att han anser att man skall glida ur affären antyder det att han tror att det finns någon möjlighet att komma ifrån offerten. Det är väl det som återspeglas också i samtalet mellan Malmberg

och Huss. Malmberg har givit Huss intrycket att det fanns någon möjlighet att glida ur affären.

Benkt Dahlberg: Jag vet inte vad som har sagts mellan Malmberg och Huss. Det är riktigt att vårt sista bud – take it or leave it – gällde till 28.2. Redan de sista dagarna i januari kom min medarbetare hem och talade om att det var klart.

Olle Svensson: Det har diskuterats tidigare, bl. a. föregående år, om regeringens möjligheter att stoppa affären i olika skeden. Det gäller dels regeringen Fälldin I, dels regeringen Ullsten. Jag ställde frågan redan vid föregående tillfälle om er villighet att medverka till att stoppa affären, om regeringen kom fram till ett sådant beslut.

Nu har ju åtgärder vidtagits av regeringen Fälldin II i nära samarbete med styrelsen. Förutsätter du att du själv och styrelsen hade på samma sätt medverkat om ni hade fått ett klart nej, dels från utrikesministern eller första regeringen Fälldin och dels av regeringen Ullsten?

Benkt Dahlberg: Självklart. Det är nu tre och ett halvt år efter affärens upprinnelse. Den information som funnits från det att affären började ända fram till den tidpunkt när kontraktet skrevs under kan samlas på ett par A4-sidor. Efter det finns det hur mycket information som helst. Opinionsläget har påverkat alla människor, som har blivit "klokare" nu. En hel del människor vill hänföra yttranden och synpunkter, som har kommit fram nu på slutet, till tidigare stadier i processen. När man har facit är det så lätt att veta vad man ville och tyckte skulle ha gjorts, men vid den tidpunkt när medgivandena har gjorts och besluten har fattats var informationsläget beträffande opinionen ett helt annat.

Fortfarande är jag tveksam om vad opinionen är. Den här frågan har uppförstorats så våldsamt. Jag har hittills inte fått ett anonymt telefonsamtal där man har uttryckt sitt misshag med mitt eller företagets agerande. Jag har fått ett stort antal brev med positiva uttalanden. Jag har fått två negativa anonyma brev – jag vet vem som är avsändare av det ena – men det är allt.

Om regeringen verkligen hade fattat ett beslut och meddelat oss det, hade vi självfallet agerat utifrån detta, och då är det helt klart att vi hade stoppat projektet.

Olle Svensson: Eftersom det legala läget kan vara oklart vill jag säga att ett sådant beslut hade kunnat fattas genom ett samarbete. Ni hade kunnat begära att få gå ur projektet på det sätt som nu skedde när man började omförhandla med Libyen.

Benkt Dahlberg: Ett juridiskt bindande avtal är ingenting som man kryper ur utan vidare, och den sittande ledningen har minsann inte krupit ur avtalet ännu. Man vet inte vilka konsekvenserna blir. Vi upplever bara den synliga delen av isberget, men det återstår mycket. Kjell-Olof Feldt har gjort uttalanden som visar klart att han ser betydligt mer realistiskt på möjligheterna och farorna av att riva upp det här projektet, vilket man nu tror är så enkelt. Vi hade självfallet gjort allt som varit möjligt om *regeringen* hade sagt att vi skulle göra allt vad vi kan för att komma ur projektet, men inte enligt ett muntligt direktiv från en minister som vill skrämma en företagare att gå ur ett projekt som kostat många miljoner och där vi satt in de bästa av våra resurser, som vi eljest skulle satt in på andra jobb.

Olle Svensson: Det räcker med ett besked om ett kollektivt regeringsbeslut för att förändra avtalet?

Benkt Dahlberg: Naturligtvis, men regeringen måste ta ansvaret för beslutet.

Per Unckel: Jag har tre frågor av vilka två har att göra med utbildningens karaktär.

Jag vet inte om jag riktigt uppfattade direktör Dahlbergs citat ur promemorian till styrelsen från maj 1978. I den fanns ett utkast till kontrakt eller åtminstone till beskrivning av innehållet i utbildningen. Uppfattade jag det rätt så att promemorian till styrelsen omfattade hela samlingen handlingar, också den del som föreföll vara utkast till kontrakt?

Benkt Dahlberg: Ja. Försättsbladet är en promemoria. Den del som beskriver utbildningen ingår i det underskrivna kontraktet. Det andra som står i kontraktet är betalningsvillkor och juridiska historier, men det här är det fundamentala i projektet.

Per Unckel: Nästa fråga sammanhänger med utbildningens karaktär. Den har beskrivits i olika handlingar. Utbildningens karaktär beskrivs inför styrelsen i den handling vi just fick föredragen. Utbildningens karaktär har också beskrivits i Holmquists brev från Tripoli till utrikesdepartementet något halvår senare. Dessutom har utbildningens karaktär beskrivits tidigare i ungefär dessa termer – nu citerar jag ur minnet – att det är en typ av utbildning som kan erbjudas vid varje svenskt tekniskt gymnasium. Jag har för mig att direktör Dahlberg använt den formuleringen i något sammanhang.

Står direktör Dahlberg fortfarande fast vid uppfattningen att detta är en civil utbildning och att det är en utbildning som kan erbjudas vid varje svenskt tekniskt gymnasium?

Benkt Dahlberg: Det är viktigt att hålla isär två begrepp. Det som libyerna ställde krav på var att nivån på utbildningen skulle motsvara gymnasieutbildning så till vida att den skulle ge kompetens att fortsätta på teknisk högskola. På så sätt är det en utbildning på gymnasienivå. Däremot har jag inte sagt att det går att få den utbildningen på varje gymnasieskola. Den går att få på olika läroanstalter i Sverige, bortsett från viss militär materiel som är kommersiellt tillgänglig. Sjöbefälsskolor och andra skolor ger en radarutbildning av den här karaktären, däremot inte varje gymnasieskola.

För att ange nivån på utbildningen önskade man på libysk sida att den skulle ge kompetens för inträde på teknisk högskola. Det var viktigt, för om de här gossarna inte skulle vilja fortsätta i det militära försvaret skulle de ha möjlighet att skaffa sig högskoleutbildning.

Per Unckel: Skälet till att jag ställer frågan är att det är uppenbart att direktör Dahlbergs beskrivning av utbildningen och försäkringar på förfrågningar från olika instanser och personer har spelat en stor roll för bedömningen av ärendet. Direktör Dahlberg har vid tidigare tillfällen karaktäriserat utbildningen som civil. Min preciserade fråga blir: är fortfarande, givet de informationer som nu har kommit i dagen, den här utbildningen enligt direktör Dahlbergs mening att karaktärisera som civil?

Benkt Dahlberg: Då skulle jag först vilja fråga: vad är militärutbildning? Jag hävdar att militärutbildning får man i det militära försvaret. Det finns ingen civil instans som kan ge militär utbildning. Därför är detta för mig civil utbildning. Det har missuppfattats, eftersom den gäller militärtekniska ämnen.

Den väsentliga informationen för att ta ställning till om vi skulle gå vidare med projektet eller inte gäller behandlingen i UD i december 1977. Där är det helt klart: militär personal, civil utbildning. Det framgår klart att det gäller utbildning i militärtekniska ämnen – "utbildningen syftar dock till utbildning för befattningar inom luftbevakning m. m." Det är väl tillräcklig information för att ta ställning till projektet från politisk synpunkt.

Per Unckel: Syftet med min fråga var att få klarhet i om det som var sant då är sant i dag.

Benkt Dahlberg: Det hoppas jag verkligen.

Per Unckel: Den andra fråga som jag vill ställa gäller en allmän bedömning från direktör Dahlbergs sida, om man sätter in Telub-projektet i ett perspektiv. Jag utgår från det direktör Dahlberg sade om att Telub var inblandat i den här typen av verksamhet i flera sammanhang, inte bara i förhållande till Libyen. Är den utbildning som Telub har offererat och

bedriver gentemot libyerna enligt direktör Dahlbergs mening exceptionell i något hänscende, eller är det andra företag som har ägnat sig åt detta tidigare utan den politiska uppståndelse som den här affären kommit att väcka?

Benkt Dahlberg: Mitt svar är klart ja. Det bevisas av att Teleplan offererade precis samma utbildning. Teleplan hade tidigare bedrivit utbildning för höga officerare inom luftförsvaret i klart militära ämnen. I den utbildning som vi erbjöd hade vi även konkurrens från ett engelskt företag. Man har också visat mig offerter från Jugoslavien, Tyskland och Frankrike. Att utbildningen finns tillgänglig är klart. Det är ingenting exceptionellt i detta.

Varför vände man sig till Sverige? Jag talade tidigare om den motivering som man gav: de känner en annan belastning om de får utbildning i Ryssland, någon annan öststat eller Förenta Staterna – de har fortfarande mycket folk i Förenta Staterna – Storbritannien eller Frankrike. Men utbildningen finns tillgänglig på andra håll.

Per Unckel: Får jag tolka det så att direktör Dahlberg med den goda kunskap direktör Dahlberg haft om regeringars möjligheter hade anledning tro att utbildningen skulle framstå som acceptabel?

Benkt Dahlberg: Det är många utlänningar som fått utbildning i det militära försvaret: kadetter från Thailand och från Chile och ett stort antal länder.

Torkel Lindahl: Eric Malmberg antydde att det pågick diskussioner om de ekonomiska villkoren i avtalet ända fram mot slutet. När klarnade det? När gick libyerna med på de ekonomiska villkoren?

Benkt Dahlberg: Vi lämnade vårt slutbud under andra hälften av januari. Vi hade en medarbetare där nere, och vi höll kontinuerlig kontakt. Självfallet anmälde jag de ekonomiska aspekterna för min styrelseordförande. Vi var överens om att lämna ett slutbud, och det skulle stå till slutet av februari.

Torkel Lindahl: Antydde libyerna någon gång under den här tiden att man ville ändra de ekonomiska villkoren?

Benkt Dahlberg: Nej, inte efter det att vi hade lagt fram vårt slutbud.

Torkel Lindahl: Om jag har förstått det hela rätt utgick direktör Dahlberg från att Cars var informerad om vad det gällde och sedan inte fått någon möjlighet att informera Cars personligen. Har direktör Dahlberg informerat Cars om vad utbildningen gällde, eller utgick man från att han automatiskt blev informerad?

Benkt Dahlberg: När jag blev kallad dit och fick besked om att Cars motsatte sig projektet utgick jag från att statsrådet tagit del av dokumentationen. Någon ytterligare diskussion om vad som ingick i kontraktet förekom inte. Vi talade om nivån på utbildningen i form av gymnasieutbildning. Några detaljer i övrigt förekom inte.

Torkel Lindahl: I den inledande redogörelsen fick vi reda på att kontrakt om ytterligare utbildning stoppades av Burenstam Linder, som uttryckte sitt missnöje. Vad var skillnaden när Burenstam Linder uttryckte missnöje och när Cars gjorde det?

Benkt Dahlberg: Det är en stor skillnad. När Cars gjorde en viljeyttring var kontraktet klart. Det som återstod var formaliteten att skriva under. I det andra fallet hade vi inte ens börjat utarbeta vårt förslag till ett projekt. Burenstam Linder meddelade mig att han inte ville ha ytterligare affärer med Libyen just då. Det räckte med den här affären, och vi skulle inte ha några ytterligare engagemang i Libyen. Då var det inga svårigheter för oss att avveckla. Om vi fått besked från UD första gången, att vi inte skulle ha affärer av det här slaget, hade vi inte gjort det heller.

Torkel Lindahl: Cars kom alltså enligt er uppfattning in alldeles för sent med sina protester. Affären hade hunnit för långt. Det enda sättet att klara sig ur det hela hade varit att fatta ett regeringsbeslut i någon form?

Benkt Dahlberg: Cars ville inte sätta sig in i frågan tidigare. Han hade möjlighet från några dagar efter det att han hade tillträtt. Då var jag i kontakt med krigsmaterielinspektören för att få företräde för Cars. Jag fick klart för mig att Cars inte på länge kunde ägna sig åt frågor av den här typen. Om Cars under hösten innan vi gick in i slutförhandlingar hade lämnat ett klart meddelande hade vi kunnat lägga fram sådana bud att libyerna inte godtagit dem. Men nu hade vi lagt fram ett bud som i princip var godtaget.

Torkel Lindahl: Till sist en fråga om de andra arabaffärerna, med Saudiarabien och Algeriet. När ingicks de kontrakten?

Benkt Dahlberg: Vad gäller Saudiarabien ingicks det 1977, tror jag. Vad beträffar Algeriet var det mera korta beställningar. Standard Radio har sålt viss utrustning till Algeriet och vi har hjälpt Standard Radio att utbilda folk på den materiel Standard Radio har sålt. Jag tror det var 1978-79. Jag har inte tillgång till de handlingarna.

Olle Svensson: Det förhållandet att Dahlberg underställde regeringen den här frågan sammanhänge väl med att den bedömdes vara en politisk avvägningsfråga som regeringen hade att ta ställning till.

Benkt Dahlberg: Ja.

Olle Svensson: Vidare framgår det av våra informationer att försvarsministern bedömde frågan som allvarlig från utrikespolitisk och försvarspolitisk utgångspunkt. Han har uppgivit inför utskottet att han ville stoppa det hela, och då valde han att låta Gunnar Nordbeck ta kontakt med Dahlberg och framföra sin oro och avråda från affären. Kom det fram vid Nordbecks samtal med dig?

Benkt Dahlberg: Nordbeck framförde till mig försvarsministerns oro för affären, som först gällde riskerna för sekretessläckor. Jag kunde lugna Nordbeck på den punkten, och då föll den. Men det kom aldrig fram att försvarsministern ville att vi skulle avbryta projektet.

Daniel Tarschys: Av promemorian till styrelsen i maj 1978 framgick att det varit kontakter mellan Telub och utrikes- och handelsdepartementen. Vilka kontakter hade förekommit med handelsdepartementet före maj 1978?

Benkt Dahlberg: Det var med krigsmaterielinspektören general Rosenius. Jag har för mig att det var efter det att ambassadörens brev hade kommit i mitten på januari 1978. Jag kan inte säga exakt dag, men jag hade telefonkontakt med Rosenius i slutet av januari eller början av februari 1978.

Daniel Tarschys: Och Rosenius meddelade vid det tillfället att det inte fanns något hinder?

Benkt Dahlberg: Ja. Rosenius ansåg att det här inte var något som föll under krigsmaterielkungörelsen. Därför låg det inte heller på hans bord utan föll inom annans ansvarsområde.

Kerstin Nilsson: Jag vill ställa en praktisk ekonomisk fråga. Sedan kontraktet skrevs under byggdes nya undervisningslokaler mycket snabbt upp under en sommar. Hur finansierades de och till vad skulle de ha använts om utbildningsprojektet inte blivit av?

Benkt Dahlberg: Vi fick förskott från Libyen som väl täckte alla arrangemang.

Bertil Fiskesjö: Du refererade tidigare till ett dokument som vi gärna vill ha tillgängligt i utskottet. Om vi får det bara i ett exemplar och förvarar det i sekretariatet skulle vi kanske få låna det?

Benkt Dahlberg: Man får väl göra som i Ryssland: ge olika versioner så att man vet varifrån det läcker.

Torkel Lindahl: År 1975 gjorde direktör Dahlberg en resa till Saudiarabien för en kontraktsskrivning. Vad rörde det?

Benkt Dahlberg: Jag har läst det i tidningarna, men jag har inte gjort någon resa dit. Jag har aldrig varit i Saudiarabien, men tidningarna vet så mycket som jag inte vet. Jag hade visst uniform på mig också.

Daniel Tarschys: Vi har fått en skrivelse signerad generalmajor Dahlberg från den 9 september 1975: "Härmed anhåller jag om tillstånd att bära uniform vid besök i Saudiarabien." Vi har också kopia av ett beslut där försvarsministern har beviljat denna anhållan.

Benkt Dahlberg: Det äger sin riktighet att jag har skrivit på det papperet. Min medarbetare som drivit de här frågorna länge i Saudiarabien ansåg att det var bra om jag uppträdde som general där nere, eftersom det i stort sett bara är generaler man har att göra med. Han hade bedömt att det var lämpligt att jag reste ner i slutfasen och hade uniformen med mig. Därför ansökte jag om ett sådant tillstånd att ha i beredskap. Det blev inte aktuellt, och jag har aldrig varit där. Jag har sett en bild i tidningarna, men jag vet inte varifrån de fått den.

Daniel Tarschys: Vilken affär gällde det 1975?

Benkt Dahlberg: Det gällde den affär angående ambassaderna som jag talade om förut. Detta visar beslutsmekanismen – det tar lång tid innan det kommer till avtalsförhandlingar.

Anders Björck: Har direktör Dahlberg i något annat sammanhang vid besök exempelvis i Libyen uppträtt i uniform?

Benkt Dahlberg: Sedan jag kom till Telub har jag aldrig burit uniform. Jag har aldrig använt min militära titel i Sverige, men jag har använt den utomlands i vissa sammanhang när jag träffat militärer, eftersom det har underlättat diskussionen.

Bertil Fiskesjö: Jag tackar Benkt Dahlberg för den utförliga redovisningen och för svaren på de frågor som ställts av utskottets ledamöter.

*Underbilaga 9
till bilaga 13*

Utfrågning av f. handelsministern Hadar Cars den 7 april 1981

Bertil Fiskesjö: Hadar Cars är välkommen till utskottet. Du har varit här tidigare. Några av utskottets ledamöter vill ställa kompletterande frågor, men du kanske själv vill göra några kompletteringar först till den redovisning du givit tidigare.

Hadar Cars: Till den redovisning jag lämnade KU den 22 april 1980 rörande min befattning med det s. k. Telub-ärendet har jag inget att ändra eller tillägga. Jag vill emellertid gärna inför utskottet lämna några kommentarer till vad förre Telub-chefen Benkt Dahlberg anförde i artiklar nyligen i DN (25/3) och SvD (3/4).

1. Dahlberg har rätt, när han hävdar att Telubs utbildning av libyer är laglig. Det finns nämligen ingen svensk lag som förbjuder – eller ger regeringen möjlighet att förbjuda – svenska företag att ordna civil och militär utbildning av utländsk militär i Sverige. Det är synd. Hade en sådan lag funnits hade säkert aldrig Telub-affären kommit till stånd.

Av den utredning som leds av förre utrikesministern Sven Andersson, kan vi vänta förslag om en sådan lag. Det är utmärkt. Det torde förhindra ett upprepande.

2. Dahlberg har rätt, när han framhåller den olust jag öppet visade inför tanken på en utbildning av libysk militär i Sverige.

Lagen ger regeringen möjlighet att hindra svensk export av krigsmateriel till länder och områden där det finns allvarliga risker för krigshandlingar och terroraktioner. Orsaken är, att de svenska statsmakterna vill förhindra att Sverige medverkar till att öka dessa risker. Men då är det, som jag ser det, helt ologiskt att i stället medverka till utbildningsinsatser. Jag har svårt att finna någon avgörande skillnad mellan att utbilda president Khadaffis soldater och att förse dem med vapen. Detta gäller också utbildning i civila ämnen som ballistik och elektronik.

3. Dahlberg har rätt, när han hävdar att han vid det samtal jag kallade honom till den 14 februari 1979 inte tog intryck av min argumentering. Dahlberg åberopade det klartecken han ansåg sig ha fått av den förutvarande regeringen för att gå vidare med förhandlingarna om avtalet. Han betonade projektets laglighet och sin juridiska rätt att teckna ett avtal av det aktuella slaget. Jag förklarade, att jag avsåg ta upp frågan med statsministern och att jag för min del var beredd att pröva de lagliga möjligheter som kunde stå en

regering till buds för att förhindra att utbildningen kom till stånd.

Överläggningen hos statsministern med berörda statsråd resulterade i att industriministern, under vilken förenade fabriksverken och dess dotterbolag Telub närmast lyder, fick statsministerns uppdrag att till företaget framföra regeringens ogillande av affären och dess önskan att affären inte skulle komma till stånd. Enligt vad Erik Huss meddelade mig framfördes detta till Telubs ordförande. Ändå undertecknades någon tid därefter kontraktet mellan Telub och den libyska krigsmakten.

4. Dahlberg har aldrig gjort gällande att han skulle informerat mig om, att utbildningen också innehöll en militär del. Däremot påstår han, att han av min inställning i saken dragit slutsatsen, att jag ändå måste känt till denna.

Så förhöll det sig emellertid inte. Av det samtal som ägde rum i mitt tjänsterum den 14 februari 1979 framgick – som jag tidigare meddelat KU – att utbildningen avsåg militär personal men att undervisningen skulle omfatta ämnen som också kunde undervisas i på civil teknisk skola. Detta blev därför också utgångspunkt för den nämnda diskussionen om Telub, som kort tid därefter ägde rum hos statsministern.

I överläggningen hos mig med Dahlberg deltog krigsmaterielinspektören, generalmajor Bengt Rosenius, och dåvarande departementsrådet Carl-Johan Groth. Bengt Rosenius är avliden men Carl-Johan Groth, nu ambassadör i Islamabad, har per telefon till mig bekräftat att hans minnesbild av samtalet på denna punkt överensstämmer med min.

Som jag erinrar mig saken, fann både Rosenius och Groth den planerade utbildningen av libysk militär i Sverige olustig. Mitt intryck är också, att Rosenius och Groth bibringats samma uppfattning som jag om utbildningens innehåll.

5. Folkpartiregeringen tillträdde den 18 oktober 1978. Dahlberg påstår att han den hösten förgäves sökt mig flera gånger. Det är möjligt, även om jag inte kan erinra mig att någon informerat mig om detta. Det är nu många som vill träffa en ny tillträdminister och dessvärre räcker inte tiden till åt allt och alla. Men hade någon viskat i mitt öra, att en chef för ett statligt bolag ville träffa mig för att informera om sina planer att utbilda libyska militärer i Sverige, kan jag försäkra att han inte behövt vänta länge.

Utgår jag från att Dahlbergs uppgift att han sökt mig är riktigt – och på den punkten tror jag honom – sätter jag ändå i fråga om orsaken var att informera mig om Telubs planerade utbildning. Varför skulle Dahlberg vara så angelägen att träffa *mig* i den frågan? Han hade ju aldrig sökt min företrädare, Staffan Burenstam Linder, för att informera honom!

Det finns en annan möjlig förklaring. Frågan om vapenexport till Libyen aktualiserades under hösten 1978 av ett svenskt företag. Efter vad jag senare erfarit, skulle Telub haft intresse av att den affären kom till stånd och jag

håller det troligt att det var därför Dahlberg ville träffa mig. Jag sade emellertid klart "nej" till begäran om vapenexport och frågan avfärdades.

6. Dahlbergs övriga – mot mig kritiska – uttalanden lämnar jag därhän. (Jag känns dock inte vid påståendet, att jag skulle ha uttalat mig nedsättande om den första trepartiregeringen.) Dahlberg såg utbildningsavtalet med Libyen som en god affär för Telub och en fin exportaffär för Sverige. Min utgångspunkt var en annan. Mot bakgrund av all den kunskap vi har om förhållandena i landet och i regionen, anser jag inte att Sverige skulle hjälpa till med utbildningen av libyska soldater; en utbildning som – oberoende av sitt innehåll – syftar till militär användning.

Olle Svensson: Jag går till det uttalande som finns återgivet i vårt granskningsbetänkande i fjol i en särskild bilaga. Där säger du att du vid överläggningen med Dahlberg gav klart uttryck för din personliga uppfattning: "Den var, och är, att projektet var mycket olyckligt och att det stred inte mot bokstaven (eftersom det ju inte gällde export av materiel utan av kunskaper) men mot tanken och andan i riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport."

Vilket material grundade du denna uppfattning på? Hade du före föredragningen i någon promemoria fått ett underlag från "den föregående reaktionära regeringen"?

Hadar Cars: Citatet står du själv för. Citatet är av Benkt Dahlberg, och jag känns inte vid det.

Det material jag hade var, som jag minns det i dag, och jag tror min minnesbild är korrekt, två promemorior. Den ena beskrev hur ärendet hade handlagts i utrikesdepartementet och den andra är en promemoria från samma hantering i försvarsdepartementet. Ordalagen kan jag inte erinra mig, men jag har anledning tro, även om jag inte skulle kunna för utskottet garantera detta, att den promemoria som jag hade från utrikesdepartementet var den promemoria som sedermera har förekommit som PM för en föredragning inför dåvarande utrikesminister Karin Söder och som varit publicerad i ett antal tidningar.

Olle Svensson: Fanns inte också anteckningen från samrådsgruppens sammanträde i UD?

Hadar Cars: Jag kan inte erinra mig någon sådan anteckning.

Olle Svensson: Det innebär att du hade kunskap om ett material som ändå visar att utbildningen kunde användas med militär anknytning vid de utbildade soldaternas hemkomst.

Hadar Cars: Jag hade den kunskap som finns återgiven i promemorian för föredragning inför Karin Söder. För mig har det alltid varit alldeles klart att den utbildning som de här libyska militärerna skulle få i Sverige hade ett syfte, nämligen att förstärka den libyska krigsmakten. Därför har jag varit och är alltså helt övertygad om att det är olämpligt att utbildningen bedrivs. Men jag har av Dahlberg vid överläggning den 14 februari fått förklarat att den utbildning som skulle ges var rent civil, att det skulle vara sådan utbildning som man lika väl kunde få vid ett civilt gymnasium eller tekniskt institut. Jag erinrar mig att vi talade som ett exempel om Örebro tekniska gymnasium – det skulle vara en utbildning av ungefär den karaktären. Detta var också det som jag hade som utgångspunkt när jag tog upp frågan med statsministern och de andra berörda ministrarna i folkpartiregeringen.

Min inställning till utbildningen var så klart avvisande under alla omständigheter att den inte hade påverkats på ett grundläggande sätt om jag hade haft den ytterligare information som nu finns tillgänglig. Det hade naturligtvis varit värdefullt om jag haft den informationen vid överläggningen, men det hade jag inte. Jag hade tvärtom motsatt information.

Olle Svensson: Du säger att du tagit del av Groths PM, eller i varje fall hade den informationen. Meddelade du den informationen till Ullsten och de andra folkpartistatsråden?

Hadar Cars: Jag meddelade folkpartistatsråden att jag haft detta samtal med Dahlberg, att därav framgick att Sverige skulle utbilda libyska militärer, att den utbildningen skulle äga rum vid Telub i Växjö, att utbildningens innehåll skulle vara sådan som kunde förmedlas av ett tekniskt gymnasium i Sverige. Det var den information jag hade.

Olle Svensson: Innehöll inte också den informationen att man under en period av tre år skulle utbilda dessa militärer i civil elektronik och systemteknik?

Hadar Cars: Ja, en utbildning som i kombination med en militär del säkerligen skulle få militär användning.

Jag har aldrig förstått den enorma skillnad som några tycks vilja göra mellan det ena och det andra. Jag tycker att den avgörande frågan är om vi skulle utbilda libyska militärer i sådana ämnen som i kombination med annan utbildning kan öka deras militära användning. Strider inte en sådan utbildning i grunden mot den uppfattning som kommer till uttryck i krigsmaterielkungörelsen? Men jag visste inte om att det fanns en militär del av utbildningen.

Olle Svensson: Nu är jag inte riktigt med på noterna. Du byggde på den information som lämnades före kontraktet, varav klart framgick att

utbildningen kunde användas av den libyska krigsmakten för bl. a. luftbevakning när de utbildade soldaterna kom tillbaka. I den delen av ditt inlägg här tycker jag att det närmast framstår som en semantisk fråga vad som är militär eller civil utbildning. Du anser att utbildningen under alla förhållanden skulle komma den libyska krigsmakten till godo?

Hadar Cars: Jag har givit uttryck i artiklar osv. för att när man utbildar utländsk personal kan utbildningen alltid få militär användning. Om vi tar hit en fysiker eller biolog har vi ingen garanti för att inte de kunskaper som den personen kan få vid en civil skola i Sverige kan användas för att framställa kemiska stridsmedel, men vår utgångspunkt vid de tillfällena är en annan. Men om vi tar hit 100 libyska militärer och ger dem en motsvarande utbildning måste vi utgå från att den kunskap de erhåller kommer att få militär användning och att vi medverkar till att förstärka den krigsmakt som de är uttagna av. Därför är jag motståndare till denna utbildning.

Olle Svensson: Det innebär alltså att du hade klart för dig på grundval av de informationer du fått från UD-papperen att den militära kunskapsöverföring som man nu genom lagstiftning vill stoppa skulle kunna förekomma?

Hadar Cars: Nej, på den punkten har du fel. Jag hade den information som står där, om luftbevakning. Luftbevakning är inte en rent militär uppgift utan förekommer på alla flygplatser. Den teknik som kan användas för detta är också en civil teknik. Men eftersom de var militärer måste man förutsätta att denna utbildning, om än aldrig så civil, skulle kunna få militär nytta för det land som skickade dem till Sverige för utbildning.

Anders Björck: Förekom det under din tid som handelsminister några andra affärer med Libyen som du hade att ta del av i en eller annan form?

Hadar Cars: Det förekom en förfrågan från dåvarande krigsmaterielinspektören Bengt Rosenius, om jag kunde tänka mig gå med på vapenexport till Libyen i viss form. Jag sade att det kunde jag under inga omständigheter.

Anders Björck: Förekom ingen förfrågan från Uniconsult om att bygga skyddsrum för u-båtar?

Hadar Cars: Någon sådan förfrågan förekom inte. En information om detta lämnades till mig vid något sammanträde jag hade med Bengt Rosenius.

Anders Björck: Hur reagerade du då?

Hadar Cars: Jag skulle inte gärna se att den affären kommit till stånd, men det fanns inga lagliga förutsättningar för mig att ingripa.

Anders Björck: Du försökte inte stoppa affären?

Hadar Cars: Nej.

Anders Björck: Förekom det kontakt mellan dig och Uniconsult?

Hadar Cars: Jag kan inte erinra mig något samtal med någon företrädare för Uniconsult.

Sven-Erik Nordin: Jag utgår från att du liksom andra kände till hur staten Libyen är uppbyggd. Den är byggd på militären, och det är försvarsmakten som styr vilka som tas ut för utbildning utomlands. Det var alltså vetskapen om detta som gjorde att du kände olust och ansåg att varje utbildning som vi ger förstärker den libyska krigsmakten på sikt. Var det din grundinställning?

Hadar Cars: Det förhållandet att de elever som skulle komma till utbildningsanstalten i Växjö var uttagna av libyska krigsmakten och sannolikt utgjordes av militär personal var motiv för mig att vilja att utbildningen inte skulle komma till stånd.

Sven-Erik Nordin: Men det gäller faktiskt all förmedling av elever till ett land som Sverige, eller hur? Har du inte samma synsätt på den omständigheten att libyska staten placerar ut elever vid svenska högskolor och liknande? Det stärker ju också den libyska krigsmakten på sikt.

Hadar Cars: Jag nämnde nyss att vi i Sverige tar emot utländska studenter från en rad olika länder och ger dem kunskap i olika ämnen vid våra civila skolor. De kan utbildas till medicinare, teknologer eller skogsingenjörer. Utgångspunkten är då att den utbildning vi ger skall komma till civil användning. Vi har ingen garanti för att den som utbildas i kemi inte använder sina kunskaper för militära ändamål senare, men vår utgångspunkt är en annan. Vi bör enligt mitt förmenande ställa oss positiva till ett sådant student- och forskarutbyte. Men jag tycker det är en väldig skillnad när man sluter ett avtal om att ta emot 100 personer i en sluten anläggning för att ge dem en sådan utbildning. Beträffande utbildningens innehåll var Dahlberg koncis: den var rent civil. Men som jag tidigare framhållit för utskottet var min bedömning att denna utbildning skulle kunna få militär användning i den meningen att den kunde stärka krigsmakten. Jag ser en skillnad mellan att utbilda en student vid Karolinska institutet och att ordna utbildning för 100 elever vid Telub.

Sven-Erik Nordin: Du känner ingen olust över att libyska studenter finns vid tekniska högskolor i Sverige?

Hadar Cars: I princip: nej.

Hilding Johansson: Jag har två frågor. Den första gäller en promemoria som det har talats om här men som jag inte lyckats få klarhet i. Den skall vara författad av Rosenius. Kan du erinra dig någon av honom upprättad promemoria? Om du gör det, stämmer innehållet med det som står i Groths promemoria som delgavs dig?

Hadar Cars: Jag kan bara erinra mig att jag hade dessa två handlingar inför sammanträdet med Dahlberg. Den ena var en redogörelse för vad som hade förekommit inom utrikesdepartementet vid föredragningen för Karin Söder. Den andra var en motsvarande promemoria avseende Eric Krönmarks handläggning av ärendet inom försvarsdepartementet. Jag kan inte erinra mig med säkerhet att den promemoria som jag hade i handen och som avsåg förhållandena i UD var exakt den som senare har funnits avtryckt i diverse tidningar, men mitt intryck är att innehållet stämmer precis med denna promemoria. Så jag kan mycket väl tro och utgår från att det var den promemoria som upprättats till föredragningen inför Karin Söder. Jag kan inte erinra mig någon annan promemoria upprättad av Rosenius. Jag kan alltså inte ge dig ett klart belägg för detta, men jag kan inte garantera motsatsen.

Hilding Johansson: Den andra frågan gäller vad som hände efter Erik Huss samtal med Eric Malmberg. Återberättade Huss detta för regeringen, och togs det upp vid något regeringssammanträde när Erik Huss kom med sitt besked?

Hadar Cars: Det togs inte upp vid något regeringssammanträde. Jag ställde efter en tid frågan till Erik Huss vad som hände, och då nämnde han att han hade haft ett samtal. Som det såg ut skulle avtalet inte komma till stånd, eftersom avtalsvillkoren uppenbarligen inte passade. Han ansåg att det fanns goda förutsättningar för att projektet inte skulle komma till stånd. Jag frågade också statsministern. Han sade att det var en komplicerad fråga, men han hade talat med Erik Huss och bedömningen var att uppgörelsen inte skulle komma till stånd på grund av avtalskonstruktionen. Sedan fick jag efter ytterligare en tid – om det var på mitt initiativ eller om Huss meddelade mig kan jag inte säga – vid en lunch klart för mig att avtalet var tecknat.

Hilding Johansson: Tog du, sedan du fått detta besked, upp det i regeringen till någon överläggning exempelvis med statsministern?

Hadar Cars: Sedan beskedet lämnats mig att avtalet var tecknat har jag inte haft någon befattning med ärendet såsom handelsminister annat än att jag talade med Rosenius om att det i de direktiv som vi skulle skriva för krigsmaterielexportutredningen skulle finnas ett underlag som gjorde det möjligt för utredningen att ta upp de här frågorna och komma med förslag till hur man skulle hantera detta. En sådan passus finns i direktiven.

Gunnar Biörck: Av vad du här har sagt framgår att du har en stark aversion mot att Sverige bedriver utbildningsverksamhet av det här slaget. Samtidigt är det uppenbart att du anser att Libyen är alldeles särskilt diskvalificerat. Om den här frågan inte hade gällt Libyen utan om t. ex. Tunisien hade begärt en sådan utbildning, hade din reaktion då varit identisk?

Hadar Cars: Jag har inte gjort skillnad mellan olika länder på annat sätt än att jag anser att de regler vi tillämpar för krigsmaterielexport skall vi också tillämpa för utbildning av militärer.

Bertil Fiskesjö: Det är litet delade meningar om vem som bad att få tala med vem. Dahlberg säger: det var inte handelsministern som kallade mig, utan jag begärde att få träffa honom eftersom jag inte kunde nöja mig med muntliga direktiv från handelsministrarnas handgångne man. Enligt din uppgift var det du som kallade Dahlberg till dig.

En liknande diskrepans finns i ett senare skede, då Dahlberg säger om mötet, som han beskriver som ganska upprört: "Vi skildes åt med att handelsministern sade att regeringen skulle meddela mig sitt beslut. Jag hörde ingenting från regeringen i det avseendet, men jag tog kontakt med krigsmaterielinspektören, eftersom han var min ingångsman. Han hade ingenting att meddela. Då bad jag styrelseordföranden ta kontakt med industriministern, som var hans närmaste uppdragsgivare."

Enligt Dahlbergs framställning är det alltså hela tiden han som har agerat för att få besked från regeringen. Vad säger du om den beskrivningen?

Hadar Cars: Jag kan inte ha någon uppfattning om hur samtalet mellan Rosenius och Dahlberg förflöt. Det jag sade till Rosenius var att jag ville träffa Dahlberg. Det var för mig självklart när jag fått denna information, vilket som jag tidigare meddelat utskottet skedde vid en överläggning på utrikesdepartementet. Den som då gav en mycket snabb och inte särskilt mångordig information var statssekreterare Gunnar Petri. Av honom fick jag besked att förhandlingarna om utbildningen var i gång. Då frågade jag Rosenius vad han visste och bad att få träffa Dahlberg. Sedan har Rosenius ordnat träffen med Dahlberg.

Bertil Fiskesjö: När du således var så starkt emot utbildningen, varför undersökte du inte ytterligare möjligheter att stoppa den genom att t. ex. gå via bolagsstyrelsen och bolagsstämman?

Hadar Cars: Den första uppgiften måste vara att ta upp detta med min statsminister och se vilken bedömning regeringen gjorde av frågan. Det gjorde jag. Från den överläggning vi hade har jag den klara minnesbilden att samtliga berörda statsråd fann den planerade utbildningen djupt olustig och att denna överläggning resulterade i att statsministern gav uppdraget åt dåvarande industriminister Erik Huss, under vilken Telub såsom dotterbolag till Förenade fabriksverken närmast sorterade, att ge företagsledningen regeringens uppfattning till känna. Eftersom det uppdraget hade givits till Erik Huss fanns det inte orsak för mig att ytterligare agera i den affären.

Bertil Fiskesjö: Jag ställde frågan till Ullsten, och nu kan jag ställa den till dig: Anser du, med hänsyn till att ni var så starkt emot utbildningen, att ert agerande för att stoppa den var att beteckna som kraftfullt?

Hadar Cars: Jag vill på det svara att vi hade en enstämmig uppfattning om denna utbildning. De åtgärder som vidtogs efter den överläggningen har jag själv inte varit direkt inkopplad på. Mitt intryck var då att den information som Erik Huss skulle lämna om regeringens inställning till affären skulle vara fullt tillräcklig för att affären inte skulle komma till stånd.

Per Unckel: Får jag tolka ditt svar så att den grupp av statsråd som var församlad ändå inte bedömde utbildningen som så negativ och skadlig att man var beredd att tillgripa alla de medel som stod till regeringens förfogande för att få den avbruten?

Hadar Cars: Det är uppenbart att man inte tillgrepp de medel som kunde ha funnits tillgängliga i form av att inkalla bolagsstämman eller så. Men regeringens bedömning var, som jag förstod det, att om regeringens inställning gjordes känd skulle detta påverka Telub-ledningen.

Anders Björck: Jag vill komma tillbaka till Uniconsult. Tycker du det är någon skillnad mellan å ena sidan att utbilda människor i den typ av utbildning som ingår i Telub-kontraktet och å andra sidan att bygga skyddsrum för u-båtar?

Hadar Cars: Du vill testa mig på om det finns en moralisk aspekt på detta? Det kan röra sig om gradtal. Om du frågar mig om min personliga uppfattning tycker jag naturligtvis inte det är önskvärt att vi medverkar till att bygga örlogsbaser i länder som vi inte vill sälja krigsmateriel till. Men min personliga uppfattning om en fråga som ligger till på det sättet får jag väl

inskränka mig till att ha för mig själv. Jag kunde alltså inte finna någon metod att säga att jag tycker det inte är lämpligt eller lämpligt. Jag tycker inte en minister skall försöka påverka på det sättet.

Anders Björck: Tror du att Uniconsult uppfattade ert handlande på departementet som ett klartecken för att gå vidare med förhandlingar i den här affären?

Hadar Cars: Jag kan inte erinra mig att Uniconsult har begärt handelsministerns eller någon annans uppfattning. Så framställdes aldrig frågan för mig. Det var inte så att Uniconsult frågade, om vi tyckte det var riktigt att man gick vidare, utan jag fick bara information av Rosenius om att ett sådant projekt var på gång. Då sade jag att jag tyckte det var tråkigt att sådant projekt var på gång, men det var min personliga uppfattning som jag uttryckte för Rosenius. Jag tror inte Rosenius vidarebefordrade den till företaget.

Wivi-Anne Cederqvist: Jag ansluter till Bertil Fiskesjös fråga. Efter alla utfrågningar vi har haft i utskottet framgår det att många ända sedan december 1977 har känt olust inför Telub-affären. Jag har fått den uppfattningen att du var den förste som reagerade och ville avbryta affären, även om det var i elfte timmen du kom in, och att du ändå hade möjlighet innan kontraktet var skrivet att försöka avstyra det.

Hade du en känsla av att du var ensam i regeringen om att ha den viljan? Anser du att du kraftfullt – som Bertil Fiskesjö frågade om – försökte vidta åtgärder? Anser du nu att du verkligen försökt vidta alla de åtgärder du kunde för att stoppa affären?

Hadar Cars: Min bedömning efter samtalet hos statsminister Ullsten var att regeringens uppfattning i frågan var klar, att den uppfattningen skulle förmedlas till Telub-ledningen och att frågan därmed, som jag bedömde det, skulle avklaras. Jag utgick från, att om Telub-ledningen hade kännedom om regeringens inställning skulle den handla med utgångspunkt från denna.

Wivi-Anne Cederqvist: Behandlades det vid ett regeringssammanträde, så att du föredrog det?

Hadar Cars: Nej, det behandlades vid en överläggning hos statsministern. Efter det att jag informerat statsministern om vad jag hade fått fram om affären kom vi överens om att vi skulle ha ett samtal om detta. En sådan överläggning ägde rum i statsministerns tjänsterum någon tid efter mitt samtal med Dahlberg. Jag har försökt hitta i min kalender när det ägde rum. Jag är övertygad om att det skedde någon av de närmaste dagarna efter min

överläggning med Dahlberg. Där deltog de statsråd som jag har refererat i mitt tidigare uttalande för konstitutionsutskottet.

Wivi-Anne Cederqvist: Kan man då anse att det klart framgick för Malmberg och Dahlberg att det var en samlad regering som hade den uppfattningen?

Hadar Cars: Om jag uppfattat den svenska författningen rätt – den skall jag inte tolka inför konstitutionsutskottet – är det den uppfattning statsministern företräder som är regeringens uppfattning.

Bertil Fiskesjö: Dahlberg säger att hade han fått ett regeringsbeslut hade han omedelbart rättat sig efter det, men han ansåg sig inte ha att ta order av ett enskilt statsråd.

Hadar Cars: Det är helt korrekt. Det är inte en bolagschefs uppgift att ta order av ett enskilt statsråd. Ett formellt regeringsbeslut ansåg inte den grupp av statsråd som överlade kring det här att vi hade förutsättning att fatta. Jag vet inte vilken paragraf eller lagbestämmelse vi skulle åberopat för att i formell ordning i ett regeringssammanträde fatta ett beslut om att utbildningen inte skulle komma till stånd.

Hilding Johansson: Jag fäste mig redan i fjol vid att justitieministern inte deltog i de överläggningarna. Varför kontaktade man inte honom när det gällde att pröva vilka formella möjligheter man hade?

Hadar Cars: Vid den överläggning som ägde rum då var det i första hand inställningen i sak och hur vi skulle agera i sak som var föremål för diskussion. Om ytterligare information hade ansetts behövlig angående de juridiska möjligheterna är jag övertygad om att justitieministern skulle ha kopplats in. Nu hade vi i den kretsen av statsråd också tillgång till Hans Blix, vars kunskaper i sådana frågor inte är helt obetydliga.

Hilding Johansson: Jag vill inte underkänna Hans Blix kunskaper på detta område, men Romanus var ju ändå justitieminister. Du tänkte aldrig, trots ditt stora intresse av att bryta de här förbindelserna, på att han borde kopplas in?

Hadar Cars: När jag lämnade överläggningen hos statsministern var min uppfattning att det fanns en enstämmig åsikt att denna utbildning inte borde komma till stånd och att detta skulle framföras av industriminister Huss till Telub-ledningen. Jag ansåg inte ytterligare åtgärder behövliga vid det tillfället.

Olle Svensson: Jag vill fråga om du känner till att regeringen den 12 februari 1981 under rubriken Uppdrag att följa viss utbildning vid Telub AB i Växjö lyckades nå fram till beslut i riktning mot förhandlingar för att komma ifrån i varje fall delar av avtalet genom ett samarbete med Telubs styrelse. Skulle inte den modellen också kunnat tillämpas av folkpartiregeringen om statsministern hade en så bestämd inställning?

Hadar Cars: Jag kan inte kommentera det. Jag har av självklara skäl inte medverkat till det beslut som fattades i februari 1981. Jag har möjligen inhämtat information om det genom pressen.

Olle Svensson: Vill du bekräfta att Dahlberg inför dig underströk att han var beredd att acceptera ett nej, om ett sådant beslut fattades av regeringen?

Hadar Cars: Han nämner någonting sådant i sina artiklar. Min minnesbild är inte fullständigt klar av allt vad som kan ha sagts, men uppenbart var att Dahlberg gjorde klart att han ansåg att han hade ett medgivande av den tidigare regeringen att genomföra affären och att han inte hade för avsikt att avbryta affären därför att jag var emot den. Jag har inte begärt det heller. Det vore inte riktigt att han skulle avbryta därför att ett enskilt statsråd gav sin uppfattning till känna. Därför var det för mig självklart att jag skulle ta upp detta med statsministern. Så hände också.

Olle Svensson: Ingav han inte dig den uppfattningen att han var beredd att inte gå in i kontraktet om regeringen anmälde en annan uppfattning?

Hadar Cars: Jag kan inte erinra mig en sådan ordalydelse i slutet av vår överläggning. Jag kan inte utesluta att han sagt att han inväntade ett besked från regeringen. Men för min del var det uppenbart att jag skulle ta upp detta med regeringen. Följaktligen skulle ett besked lämnas under alla omständigheter om regeringens inställning.

Olle Svensson: För mig är det viktigt att få svar på frågan om du hade intrycket att han var villig att rätta sig efter ett sådant beslut.

Hadar Cars: Jag tycker, med all respekt, att jag skall vara försiktig med att ange uppfattningar om mina intryck av Dahlbergs villighet att rätta sig efter olika beslut. Av det herr Dahlberg själv har anfört framgår hans egen inställning i saken. Jag tror att ledamoten kan dra egna slutsatser av hans inställning på basis av vad han själv har uttalat.

Sven-Erik Nordin: Jag skulle vilja få ett klarläggande av ett detaljproblem som spelat en viss roll dels i inledningen till din redogörelse här och dels vid fjolårets samtal med utskottet. Det gäller de åtgärder som regeringen Ullsten

vidtog för att förhindra ett återupprepande av Telub-affären. Du har här sagt att det har man gjort genom att ge vissa direktiv till krigsmaterielexportkommittén. Hur skall man då tolka "I vad mån det är befogat att betrakta övnings- och utbildningsanordningar som krigsmateriel"? Var det direktivet tillämpbart på utbildning av militärer och utbildning i militära ämnen?

Hadar Cars: Jag hade någon gång under våren, efter det att beslutet i Telub-frågan var fattat, ett samtal med Bengt Rosenius där jag fäste hans uppmärksamhet på att jag ville att en sådan möjlighet för utredningen att ta upp frågan skulle finnas med i direktiven. Jag minns att jag senare hade något utkast till sådana direktiv i min hand och att jag då hittade de här två eller tre raderna. Jag hade ett samtal på snabbtelefonen där jag frågade om detta kunde anses vara tillräckligt – jag tyckte att det möjligen var något magert. Jag fick besked att detta var tillräckligt för att utredningen skulle kunna ta upp frågan. Handelsdepartementet skulle ju vara företrätt i kommittén, och det gällde bara att det fanns ett underlag för att aktualisera det. Därmed lät jag mig nöja. Med vem jag hade det samtalet per snabbtelefon har jag försökt erinra mig. Jag tror det var Rosenius, men det kan vara någon av de andra handläggande tjänstemännen i handelsdepartementet. Jag skulle tro det var i maj som det samtalet ägde rum.

Sven-Erik Nordin: Det citat jag gjorde var det avslutande beskedet vid din föredragning den 22 april 1980. Med övnings- och utbildningsanordningar avses ju inte i allmänt språkbruk utbildning i militära ämnen, utan med det avses någonting helt annat, nämligen attrapper, simulatorer och sådant. Jag ställde frågan för att reda ut hur kraftfullt man agerade med ledning av de erfarenheter man fick av avtalet 1978. Som jag sade inledningsvis är det här bara en detalj. Något hinder för utredningen att ta upp Telub-utbildningen var det inte, och det har också utredningskommittén gjort. Däremot måste jag hålla med om att det här uttrycket är ganska magert som direktiv betraktat.

Hadar Cars: Jag kan till dels hålla med om vad ledamoten yttrar på den punkten. Det fanns inte någon särskild anledning att i det här sammanhanget utpeka någon viss utbildning, utan som jag såg det var det centrala att det fanns en passus i direktiven som gjorde det motiverat för utredningen att ta upp den här frågan. Jag är övertygad om att det fanns en sådan passus och att den hade sådan täckning som krävdes. Jag vill erinra om att jag även tillsatte ledamöter av utredningen. Min bedömning var vid det tillfället alldeles klar, att frågan skulle tas upp av utredningen, och jag är tacksam för att det skett skyndsamt.

Per Unckel: Jag vill rekapitulera några av de svar som kommit under utfrågningens gång.

Om jag minns rätt svarade Hadar Cars på en tidigare fråga att kretsen av folktopartistatsråd räknade med att få effekt av sin indikering till Eric Malmberg om att man inte önskade se Telub-utbildningen fullföljd. Uppenbarligen blev det ingen sådan effekt. Anser Hadar Cars att Malmberg begick något fel i det sammanhanget?

Hadar Cars: Jag har ingen anledning att ha någon mening om den saken. Efter den överläggning som jag refererade till och som ägde rum hos statsministern har jag inte varit inkopplad på ärendets vidare handläggning. Om man vill veta hur den handläggningen har gått till måste man vända sig till de berörda statsråden.

Per Unckel: Hadar Cars antydde redan svaret på min nästa fråga.

Vid vår utfrågning med Eric Malmberg framkom det att han redan innan kontraktet skrevs framförde till Erik Huss den uppfattning som han hade, att det skulle vara svårt att stoppa projektet på det stadium där det befann sig, dvs. att effekten av folktopartiregeringens påpekande inte kunde beräknas komma till stånd utan handgripliga åtgärder. Hur reagerade folktopartiregeringen när Huss rapporterade detta tillbaka till regeringen?

Hadar Cars: Jag har redogjort för de samtal som ägde rum efter överläggningen med statsministern. Jag har ingenting att tillägga.

Per Unckel: Det förekom alltså ingen återrapportering om att den effekten inte skulle komma att uppstå?

Hadar Cars: Någon sådan återrapportering som nått mig, annat än den jag gav uttryck för, gavs inte.

Yngve Nyquist: Libyen är ju en ung stat med en hård ideologisk uppfattning och en hård religiositet. Man kan konstatera att dess känslighet för hur den behandlas i internationella sammanhang, i affärer och på annat sätt, gränsar till överkänslighet. Hade sannolikheten för att man skulle reagera mycket hårt inför fortsatta affärer med Sverige om den här tänkta uppgörelsen skulle avbrytas någon betydelse när du agerade eller lät bli att agera i sammanhanget?

Hadar Cars: För min del är svaret nej.

Kurt-Ove Johansson: Den 14 februari hade du en sammankomst med Dahlberg där du uttalade att Telub borde dra sig ur affären. Det är väl korrekt?

Hadar Cars: Min uppfattning var att affären inte borde komma till stånd.

Kurt-Ove Johansson: När vi frågade Malmberg fick vi uppgiften att Benkt Dahlberg den 16 februari tog kontakt med Malmberg och rapporterade om sitt samtal med dig där du begärde att Telub skulle gå ur affären. Malmberg tog då kontakt med handelsdepartementet och fick besked om att han skulle få träffa dig den 20 februari. Den 19 februari meddelade emellertid Rosenius att du inte kunde ta emot den 20 februari. Skälet till att du ville skjuta upp sammanträdet till den 2 mars, säger Rosenius till Malmberg, skulle vara att du ville sätta dig in i frågan. Är det också korrekt?

Hadar Cars: Jag har en anteckning i min almanacka att jag skulle träffa generaldirektör Malmberg den 20 kl. 11. Det sammanträdet kom inte till stånd. Däremot kom ett sådant sammanträde med Malmberg till stånd senare. Om jag minns rätt var det i början på mars.

Min bedömning är att antingen hade överläggningen hos statsministern då redan ägt rum och att frågan därför inte för min del längre var aktuell, eller också fann jag inte skäl att föra överläggningar med Telubs ledning innan jag hade statsministerns och övriga statsråds uppfattning i sakfrågan klar för mig. Efter det att den överläggningen ägde rum var ju uppgiften att förmedla regeringens uppfattning inte min, utan industriministerns. Då hade jag inget skäl att själv träffa Malmberg för den frågan. Det samtal som ägde rum senare gällde inte Telub, utan en helt annan fråga. Så Telub-historien kan jag inte erinra mig att jag alls har diskuterat på något stadium och till något djup med Malmberg.

Det var den 26 mars vi hade överläggningen.

Kurt-Ove Johansson: Den uppgift som Rosenius lämnade till Malmberg den 19 februari att man ville uppskjuta sammanträdet till den 2 mars på grund av att du inte satt dig in i frågan hängde alltså inte samman med Telub-affären?

Hadar Cars: Jo. Jag hade inte det underlag som jag ansåg mig behöva för att träffa Malmberg, innan överläggningen hos statsministern hade ägt rum. Det hade varit värdefullt för oss alla om jag hade kunnat säga exakt vilken dag som överläggningen hos statsministern ägde rum. Men när den hade ägt rum fanns det inget behov för mig att träffa Malmberg i den frågan. Annars är jag övertygad om att motivet var, att jag ville inhämta regeringens uppfattning i saken innan ett sådant samtal skulle komma till stånd. Det är väl det Rosenius syftar på.

Kurt-Ove Johansson: Det förefaller mig märkligt att du träffar Dahlberg den 14 februari och säger att Telub borde dra sig ur affären. Sedan när Malmberg söker kontakt med dig säger du att du behöver tid från 20 februari fram till 2 mars för att sätta dig in i affären. Det är märkligt att man säger till en verkställande direktör i ett statligt bolag att han skall dra sig ur affären, och

en vecka efteråt vill man ha ett par veckor på sig för att sätta sig in i affären.

Hadar Cars: Tidpunkten den 2 mars kom de (Rosenius och Malmberg) förmodligen överens om vid det tillfället. Det är säkert inte jag som sagt att den 2 mars passade bra. Jag har med all sannolikhet sagt till Rosenius att av olika skäl – säkerligen var en bidragande orsak den allmänna trängsel som finns i kalendern hos ett statsråd – vi fick skjuta på samtalet med Malmberg, och då har de kommit överens om den här tidpunkten. Om utgången av ärendet hade varit den, att det varit min uppgift att informera Telubledningen, hade jag självfallet inte väntat med att göra detta efter den överläggning som ägde rum hos statsministern. Men efter överläggningen hos statsministern var uppgiften att förmedla regeringens inställning i affären ett uppdrag för industriministern och inte för handelsministern.

Bertil Fiskesjö: Jag vill ställa en fråga om din distinktion mellan olika utbildningar. Den omständigheten att man tog hit 18–19-åringar, som inte kunde ha någon avancerad militär utbildning, och satte dem i ett tekniskt gymnasium som skulle ge dem den utbildning som gymnasister får på fyra år i tekniskt gymnasium gjorde dig indignerad på grund av att ungdomarna är i värnpliktsåldern. Om däremot libyska studenter kanske med officersexamen och civilingenjörsutbildning kommer till en svensk teknisk högskola och börjar läsa atomfysik, är det, om jag förstod ett tidigare inlägg av dig rätt, ingenting man behöver ingripa mot. Det är alltså viktigt att stoppa gymnasieutbildning men däremot inte avancerad utbildning som kan användas inom atomteknikområdet.

Hadar Cars: Herr ordföranden lägger ord i min mun som jag inte känner igen själv. Jag har sagt att jag inte tycker man skall inskrida mot normalt forskar- och studentutbyte. Sådant skall vi kunna ha även med länder som vi inte exporterar krigsmateriel till. Att vi skulle stoppa utbildningssamarbetet med alla länder som vi av politiska skäl inte anser att vi kan exportera vapen till finner jag inte lämpligt. Alltså bör vi också kunna ha studenter från t. ex. Libyen på svenska högskolor och institutioner utan att det är att jämföra med utbildning av det slag som Telub genomför i Växjö. Jag tycker det är en klar och tydlig distinktion. Man kan inte av det sagda dra slutsatsen att jag anser det lämpligt att utbilda libyer i atomfysik vid en teknisk högskola.

Bertil Fiskesjö: Utbildningen av 18–19-åringar i konsten att läsa av en radarskärm är alltså värd stor indignation, men om avancerade forskare lär sig vidareutveckla atomvapentechnik är det av mera teoretiskt intresse och ett led i ett normalt akademiskt utbyte länderna emellan?

Hadar Cars: Jag tycker frågan är något provocerande ställd. Jag tycker inte det vore naturligt och riktigt att man upplät svenska forskningsinstitutioner inom sådana områden du nämnt på det sättet för ett forskarutbyte, oberoende av med vem det forskarutbytet skulle äga rum. Det finns en klar distinktion mellan att vi medverkar i ett allmänt student- och forskarutbyte och att vi i ett statligt företags regi bedriver utbildning av militärer, uttagna av de militära myndigheterna, på det sätt som Telub genomför.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar dig för att du kommit hit.

Underbilaga 10
till bilaga 13

Utfrågning av ambassadör Carl-Johan Groth den 7 april 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar ambassadör Groth välkommen till konstitutionsutskottet. Ärendet gäller Telub och vi är intresserade av din minnesbild av handläggningen av ärendet.

Carl-Johan Groth: Mycket av det som jag kan säga i dag är inte direkta minnesbilder, eftersom lång tid har gått och mycket har hänt. Det är snarare så att man får olika upplysningar antingen man går tillbaka till UD:s handlingar eller läser uttalanden i pressen och annorstädes, och då kan man sila den informationen och säga: "det här låter rätt, det här är som jag minns det, det här är såsom jag brukar göra", medan annat ter sig främmande och mindre sannolikt.

Dahlberg ringde till UD. Att han gjorde det är kanske litet överraskande, för när företaget hade med militära frågor att göra skulle det väl ha tagit kontakt med försvarsdepartementet eller handelsdepartementet. Nu är Telub inte en försvarsindustri i den meningen att det är registrerat hos krigsmaterielinspektören, och därför hade Telub ingen löpande kontakt med honom.

Han ringde till UD:s växel och frågade vem han skulle tala med. Man skickade honom till mig. Jag hade aldrig hört talas om Telub när samtalet kom. Jag antecknade vad han sade, och det återgavs sedan i en intern föredragningspromemoria, daterad den 9 december. Han hade ringt mig någon dag tidigare, och då hade jag gjort en blyertsanteckning.

Jag hade löpande kontakt med krigsmaterielinspektören, om inte dagligen så i varje fall ofta, i rena krigsmaterielfrågor. Allt som gällde företag kunde han mycket bättre än jag, så normalt skulle jag ha ringt till honom och frågat vad Telub var. Nu ser jag att Dahlberg uppgivit att krigsmaterielinspektören de dagarna var sjukskriven, så jag kan inte svara på om det var från honom eller från någon annan jag fick reda på vad Telub var. Jag måste ha diskuterat med chefen för politiska avdelningen och talat med någon som begriper sig på juridiska frågor, vilket jag inte gör.

Fem dagar senare, den 14 december, föredrogs ärendet av Thyberg i samrådsgruppen. Där kom man fram till att det inte fanns några bestämmelser som täckte det här. Det var ingen tvekan i substansfrågan att det föll utanför UD:s ram och utanför alla andra ramar – det fanns inga formella bestämmelser som täckte detta.

Sedan säger Dahlberg – det har jag inget minne av, men det håller jag för troligt – att han ringde mig den 15, dagen efter det att samrådsgruppen hade sammanträtt och dagen efter det jag fått reda på vad samrådsgruppen

kommit fram till. Han sade då att han skulle åka ner. Enligt honom sade jag – det vill jag inte heller hålla för otroligt – ”Hade det varit fråga om krigsmaterielexport hade det blivit ett absolut nej, men det som du nu har i tankarna har vi ingen möjlighet att stoppa.”

Han måste ha fått klart för sig med tanke på det jag började att säga, att det hade blivit nej om det funnits några bestämmelser och att det han avsåg att göra inte rimmade väl med vad vi upplevde som klokt eller bra.

Samtidigt var jag väl inte så där förfärligt negativ i det samtalet. Visserligen var allt som hade med Libyen att göra automatiskt känsligt, men samtidigt fanns dock ett samarbetsavtal som hade angivit riktlinjerna. Libyen var inte paria, utan det fanns en politisk överenskommelse som innebar grönt ljus för sådant samarbete som var möjligt.

Sedan åkte Dahlberg ner, och så kom någon månad senare Holmquists brev. Det berör i några få rader Telub. Där finns två aspekter som jag tidigare inte hade hört talas om eller haft anledning att syssla med. Det ena var sekretessaspekten: var det klokt att låta libyer komma in på ett företag som sysslade med för det svenska försvaret så känsliga saker som Telub gör? Det andra var den nya upplysningen att libyerna också hade planer på att söka rekrytera pensionerade svenska officerare.

Jag gav detta snabbt en vid spridning. Det var liksom ingenting man kunde göra någonting åt, men det var inte roligt att hålla i det. Man ville bli av med det, men man ville få reaktioner från alla berörda. Både rekrytering av officerare och sekretessaspekten rörde ju främst försvarsdepartementet.

Sedan fick jag tillbaka Leiflands kopia med de kommentarer han hade skrivit i sin kammare. Jag talade med Nordbeck enligt vad han säger – det stämmer säkert. På basis av de två samtalen satte jag ihop mina korta rader till Holmquist.

Jag upptäcker att jag har glömt ett viktigt mellanled i redogörelsen – det gäller föredragningen för utrikesministern som naturligtvis kom däremellan.

Jag har en minnesbild av att jag var inne med det här ärendet. Normalt gjordes de flesta föredragningarna av chefstjänstemännen, dvs. polchefen, kabinettssekreteraren och andra. Vi blev inkallade bara om det var någonting som vi hade direkt beröring med, antingen det gällde en sådan här fråga eller något besöksärendet som hade handlagts på enheten, och det var mindre vanligt att vi kom in. Som ni säkert förstår sker sådana föredragningar alltid under stor tidspress och i allmänhet i stark konkurrens med kolleger som också knackar på dörren. Det förekommer ofta att man visserligen kommer in men att man också kommer ut fortare än man hoppats på. Det sticker in ett huvud genom kabinettssekreterarens dörr eller det ringar i telefon, och så blir man avbruten därför att någonting mera brådskande måste hanteras. Det var uppenbarligen vad som skedde. Sedan vi lämnat rummet sade Thyberg: ”Jag behåller det och skall ta det vid tillfälle” – han sprang där mycket oftare än jag. Det är min minnesbild av detta.

Jag kanske skall göra ett tillägg eftersom jag tycker att detta inte är riktigt klart i varje fall inte i pressen. Den här frågan berörde egentligen inte UD, och UD skulle inte fatta något beslut. Om vi skulle göra någonting alls, skulle vi ge vår allmänna bedömning. Den bedömningen grundar sig på tekniska eller legala aspekter. Hela tjänstemannatoppen har kommit fram till att man med gällande bestämmelser inte kunde göra någonting. Det är alltså inte fråga om något beslut när saken tas upp inför utrikesministern. Hon skall inte säga ja eller nej – hon skall informeras därför att ärendet är, som vi säger på UD, något av en stinker. Det är inte ett trevligt ärende. Trots att det sakligt sett är solklart har det aspekter som det är viktigt för en politiker att känna till, om inte annat så för att vara beredd på eventuella rekylar. Hon har varken anledning eller möjlighet att i föredragningsögonblicket säga ja eller nej.

Bertil Fiskesjö: Dahlberg har givit en upplysning till oss: "Efter några dagar fick jag besked från UD via Groth att det inte mötte något hinder att jag fortsatte med affären." Är det en korrekt upplysning?

Carl-Johan Groth: Det är en semantisk fråga. Hade det varit en fråga om krigsmateriel hade det blivit ett nej, men som det nu var fanns det ingen grund för oss att lägga oss i det.

Bertil Fiskesjö: Ansluter sammanställningen och föredragningen och över huvud taget skeendet i UD till vad som är rutin i andra liknande ärenden?

Carl-Johan Groth: Så till vida är det inte rutin att vi sällan får frågor direkt från enskilda företag. Jag hade suttit på jobbet bara ett halvår när det första gången kom upp – jag tror inte jag blivit uppringd tidigare av enskilda företag.

Gällde det krigsmateriel, som var min egentliga uppgift, var det krigsmaterielinspektören som var kontakt med firman, och så ringde han mig. Ibland kunde försvarsdepartementet ta kontakt i någon fråga som företag framställde om besök i Sverige av utländsk militär personal. Då kom försvarsdepartementet till oss. De övriga departementen är fackdepartement, och vi är bara något slags tyckare som sätter in frågorna i ett allmänt utrikespolitiskt sammanhang. Liknande bedömningsärenden var vanliga, men det var ovanligt i varje fall på min nivå att man fick dem direkt från ett företag.

Olle Svensson: I minnesanteckningarna från samrådsgruppens möte den 14 december 1977 står det att libyerna efter avslutad utbildning skall återgå till krigsmakten. Att de förvärvade kunskaperna är användbara t. ex. för luftbevakning torde vara klart, men UD kan inte avråda. Det står också att

det anmäls för utrikesministern. Det grundar sig väl på de informationer som ambassadören fått.

Sedan har vi föredragningspromemorian, som föredrogs den 20/12 under inte riktigt klarlagda förhållanden. Såvitt jag kan bedöma mot bakgrund av vad vi har hört av Dahlberg anges där att det rör sig om en politisk bedömningsfråga. Visserligen redogörs först för vad utbildningen omfattar, men sedan står det att gruppen skulle utgöras av militär personal. "Syftet med utbildningen är dock att utbilda personal för luftbevakningsuppgifter och annan elektronisk bevakning."

Carl-Johan Groth: I ett land som Libyen är försvarsmakten en stat i staten och ofta den del som fungerar bäst och har mest i kassan, så man kan räkna med att mycket av det som i ett mer organiserat samhälle skulle göras av andra görs av försvarsmakten. "Militär personal" skrev jag. Sedan har det framgått av Dahlbergs uppgifter att det var personal rekryterad av försvaret. De hade inte funnits i förband tidigare. Det står någonstans att de skulle få 40 dagars disciplinträning, bilda en grupp, lära känna varandra osv. innan de skickades hit. Om de är militärer eller inte är en definitionsfråga, men den är ganska ointressant, för uppenbarligen betalar inte försvarsmakten i Libyen utbildningen om det inte är någonting som är av intresse för den.

Man måste alltid börja i botten. Det är uppenbart att libyerna har oerhört få människor som över huvud taget kan någonting. Särskilt den som har tjänstgjort i u-länder vet att det byggs vackra luftslott, men man kommer sällan i verkligheten långt över tröskeln. För mig stod det klart från början – det gjorde inte heller Dahlberg någon hemlighet av – att utbildningen i förlängningen var avsedd att tjäna försvarsmaktens intressen, men de här pojarna hade en låg utbildningsnivå. Han talar om systemteknik och sådant. Jag är för gammal för att veta vad det är, men vad jag vet är att den här sortens utbildning skulle man kunna få på vilket tekniskt gymnasium som helst. Det är alltså en ytterst elementär utbildning.

Sedan säger Dahlberg i senare sammanhang att första året skulle de lära sig engelska. Det var där man började. Han gjorde glasklart för mig och vidhöll vid det senare tillfället då jag träffade honom, nämligen vid föredragningen hos Cars, att den utbildning som gavs i Sverige var så elementär och allmän att man, om man varit bättre organiserad och haft mindre pengar, skulle ordna den bekvämare på annat håll. För mig tedde det sig inte främmande att libyerna skulle ge ut stora pengar på någonting så här enkelt, eftersom de inte såsom man gör i ett annat samhälle kan ta ut en efter en och skicka dem till olika skolor. För att de över huvud taget skall komma i gång måste det göras i internatform. Om de sedan – antagligen långt fram i tiden – skulle lära sig tillräckligt mycket engelska och tillräckligt mycket enklare fysik och annat för att så småningom kunna specialisera sig på militära ämnen, så var det inte relevant för oss, för utbildningen i Sverige var civil.

Olle Svensson: I varje fall beskrevs problemställningen på det här sättet i promemorian, och den uppfattades som en stinker, alltså ett känsligt politiskt ämne som behövde anmälas för utrikesministern. Kan jag då förutsätta att det inför utrikesministern föredrogs i stort sett vad som står både i samrådsgruppens minnesanteckningar och i föredragningspromemorian?

Carl-Johan Groth: Det måste ni fråga Thyberg om. Jag var inte med vid själva föredragningen.

Hilding Johansson: Jag vill flytta mig litet framåt i tiden. Det står i en rad handlingar att dåvarande departementsrådet Groth var med i samtalet mellan Cars och Dahlberg. Redogjorde du då för innehållet i den promemoria som vi har fått?

Carl-Johan Groth: Det gjorde jag inte vid det tillfället. Jag blev kallad till sammanträdet med en halvtimmes varsel. Dåvarande krigsmaterielinspektören sade att Dahlberg skulle komma, och han ville att jag skulle vara med. Jag sprang då över. Det enda svar jag kan ge är att jag hade väl inte kallats till det sammanträdet om det inte hade varit känt för handelsministern att jag tidigare hade haft med ärendet att göra. Min tidigare befattning med ärendet var min promemoria. Men det är inte hans jobb att läsa min promemoria utan det är krigsmaterielinspektörens jobb att före sammanträffandet med Dahlberg redovisa för handelsministern de fakta som finns. Hur han gjorde det vet jag inte, för jag var inte med.

Hilding Johansson: Du går alltså ut ifrån att Hadar Cars vid det tillfället hade fått del av din promemoria?

Carl-Johan Groth: Den tror jag inte han hade hunnit läsa, utan han hade fått en redogörelse av krigsmaterielinspektören för bakgrunden.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar dig för du kommit hit.

Underbilaga 11
till bilaga 13

Utfrågning av ambassadör Knut Thyberg den 7 april 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar ambassadör Knut Thyberg välkommen till utskottet. Vi är intresserade av din befattning med Telub-ärendet.

Knut Thyberg: Som jag kommer ihåg hade jag befattning med det ärendet en gång alldeles i början när frågan aktualiserats. Det var i december 1977 när Benkt Dahlberg tog upp frågan med en av enhetscheferna, Caj Groth, som var chef för andra enheten på politiska avdelningen.

Det var jag som tog upp frågan i samrådsgruppen på UD och där föredrog den, och det var åt mig det uppdrogs att anmäla frågan för dåvarande utrikesminister Karin Söder. Det är den gången som jag har ett minne av att jag har haft med ärendet att göra.

Sedan kom det upp långt senare under folkpartiregeringens tid. Jag minns att jag vid månadsskiftet maj/juni skrev en liten promemoria som jag tror finns i handlingarna i den här frågan. Det var en promemoria som var baserad på ett telefonsamtal med Benkt Dahlberg. Jag skrev promemorian för dåvarande utrikesministern Hans Blix, som behövde den i samband med någon föredragning – jag kommer inte ihåg vad föredragningen gällde.

Olle Svensson: Vi har tagit del av både anteckningar från samrådsgruppens sammanträde den 14 december och föredragningspromemorian dagtecknad den 9/12 som föredrogs den 20/12. Kan man förutsätta att den föredragning som gjordes för Karin Söder innehöll i stort sett de uppgifter som finns dels i minnesanteckningarna från samrådsgruppen och dels i föredragningspromemorian?

Knut Thyberg: Minnesanteckningarna från samrådsgruppen som jag kommer ihåg dem är mycket kortfattade, och min föredragning har säkerligen inte skett på grundval av dem. Som utskottet vet har jag anmodats för en månad eller sex veckor sedan att yttra mig från Polen, där jag nu tjänstgör, vilket jag har gjort i telegram till UD. Jag kommer rätt väl ihåg diskussionen i samrådsgruppen. Jag har inget som helst minne av föredragningen för utrikesminister Söder, men jag skulle tro att jag har föredragit ärendet på grundval av promemorian av den 9 december och att jag därefter har redovisat diskussionen i samrådsgruppen, som hade ägt rum bara någon vecka tidigare. Detta är rent hypotetiskt, eftersom jag inte har något som helst minne av det. Sedan har jag kanske sagt något i stil med: "Det här är ett ärende som det kan bli skrivelser om, så du bör därför känna till frågan." Ungefär så skulle jag tro att jag har föredragit ärendet. Men det här är en

efterhandskonstruktion på grundval av vad jag vet om hur det gick till att föredra den typen av ärenden på UD.

Olle Svensson: Det står en anteckning på föredragningspromemorian, att den föredragits för utrikesministern, som inte haft någon erinran. Måste det inte innebära att utrikesministern har tagit del av de faktiska uppgifter som står här? I varje fall kan jag inte tolka det på annat sätt.

Knut Thyberg: Jag har fått frågor av journalister, om jag har visat promemorian för utrikesministern när jag drog ärendet. Det kommer jag inte alls ihåg, men jag skulle anse det osannolikt, utan den har jag föredragit muntligt.

Olle Svensson: Eftersom det under samrådsgruppens möte bedömdes att frågan skulle anmälas för utrikesministern hade den väl en viss känslighet. Då kan man väl förutsätta att det som anmälades är i stort sett det som har diskuterats i promemorian?

Knut Thyberg: Ja.

Olle Svensson: Jag vill ta upp en fråga som kanske ännu inte har kommit fram till utskottet, men vi fick begära in den här handlingen, och eftersom jag sitter i beredningsgruppen fick jag ta del av den. Det är en promemoria från den 1/6 1979 av Thyberg där det står: "Man får utgå från att i varje fall en del av studenterna vid återkomsten till Libyen kommer att utnyttjas inom luftförsvaret för exempelvis service och underhåll av de egna anläggningarna." Det är väl ett material som bygger på de tidigare redovisningarna?

Knut Thyberg: Nej. Jag kommer mycket väl ihåg att den promemorian baserades helt och hållet på ett samtal med Benkt Dahlberg.

Olle Svensson: Vid vilken tidpunkt?

Knut Thyberg: Samma dag som promemorian är daterad, den 1 juni 1979. Vad som hände var att jag kallades ner till utrikesministern, som bad mig sätta ihop en kort promemoria om det här projektet. Då ringde jag till Benkt Dahlberg, och i denna promemoria skrev jag praktiskt taget ordagrant ner vad han då sade till mig. Så denna promemoria är helt och hållet baserad på uppgifter från Benkt Dahlberg, och den som behövde papperen vid tillfället var utrikesminister Blix.

Olle Svensson: Var det du som förde minnesanteckningarna?

Knut Thyberg: Nej, men det var jag som tog upp ärendet, eftersom det hade kommit upp på min avdelning genom telefonsamtalet med Groth. Han kom in till mig, och jag sade att jag skulle ta upp saken i samrådsgruppen. Jag var föredragande i ärendet i samrådsgruppen, och det uppdrogs därför åt mig att anmäla det för utrikesministern.

Olle Svensson: Det står i minnesanteckningarna från sammanträdet, där du var föredragande, att man hade anmält att Libyen ville under tre år utbilda militärer. "Att dessa efter avslutad utbildning återgår till krigsmakten och att de förvärvade kunskaperna är användbara inom t. ex. luftbevakningen torde vara klart." Kabinettssekreterare Leifland redovisade minnesanteckningarna. De stämmer ganska väl med föredragningen?

Knut Thyberg: De här ungdomarnas anknytning till försvaret var en av de frågor som vi diskuterade i samrådsgruppen. De var mellan 18 och 22 år. En del hade några månaders värnpliktstjänstgöring bakom sig, och en del av dem skulle vid återkomsten till Libyen med all sannolikhet användas inom försvaret.

Olle Svensson: Det var den libyska krigsmakten som betalade, och därför kunde man dra den slutsatsen.

Knut Thyberg: Det här var det egentliga skälet till att vi tog upp saken i samrådsgruppen. Det var det element som om man så vill var kontroversiellt. Jag kommer nu inte exakt ihåg hur diskussionen gick, men vi sade oss väl ungefär så här, att i ett land av Libyens struktur äger en stor del av den offentliga verksamheten rum i militär regi liksom fallet hade varit i Egypten efter revolutionen i början av 1950-talet. Det finns vissa länder där det i stort sett är militären som sköter förvaltningen, och det var ungefär det läge som rådde i Libyen.

Såvitt jag kommer ihåg diskuterade vi begreppet militär, som kan låta sinistert. Det här var inte några officerare, det var inte majorer eller överstelöjtnanter, inga yrkesmän, utan det var personer i värnpliktsåldern som förmodligen betalades från den libyska fjärde huvudtiteln och som sannolikt skulle gå tillbaka till det libyska försvaret efter utbildningen. Vi ansåg att det avgörande var att de skulle få en helt civil utbildning i Sverige. Om de lär sig fysik eller systemteknik eller engelska är det klart att det i och för sig kan komma till användning när de sedan skall ägna sig åt luftbevakningsuppgifter, men vi såg inte detta som tillräckligt skäl att säga till Dahlberg att vi tyckte att saken var olämplig från utrikespolitiska synpunkter.

Olle Svensson: Det sägs här att det anmäldes för utrikesministern. Det var väl för att fästa hennes uppmärksamhet på att detta kunde bli ett känsligt

ärende och göra det möjligt för henne att i så fall aktualisera det inom regeringen. Kan man tolka det så?

Knut Thyberg: Att det anmäldes är just precis vad som rimligtvis skedde – det var antagligen på det sättet jag tog upp det. Jag har läst om detta i de tidningar som jag fått ner, och man får där nästan en känsla av att UD skulle ha givit något slags tillstånd. Det gick med all säkerhet inte till så att jag gick in till fru Söder och sade: "Karin, här är ett företag som vill ha tillstånd att göra affärer med Libyen, och du skall ge tillstånd eller avslå det." Så gick det inte till.

Det har antagligen gått till så att jag har sagt: "Vi har fått upp en fråga som det kan bli tidningsskriverier om, och därför vill jag tala om det för dig så att du är beredd på att det kan komma upp."

I samrådsgruppen var det inte enbart den militära aspekten som vi diskuterade utan också, om jag så får säga, den sociala aspekten: vad händer i ett samhälle av Växjö storlek när 40 levnadsglada unga libyer drar in där? Även den aspekten berörde vi, men inte heller det ansåg vi vara av sådan tyngd att det fanns skäl för UD att avråda.

Får jag lägga till att vi på den avdelning där jag då tjänstgjorde ofta fick frågor om politiska lämplighetsbedömningar. Ofta fanns det utrymme för olika uppfattningar, men vi hade ett slags tumregel att inte säga nej bara därför att ett ärende var obehagligt och kunde ge stora tidningsrubriker, utan vi försökte bedöma ärendena på sakliga grunder. I det här fallet gällde det dessutom ganska mycket pengar. Det är också en faktor som vi fick ta med i beräkningen.

Olle Svensson: Det innebär alltså att den här informationen gick till Karin Söder, och parallellt fördes det samtal med både försvarsministern och utrikesministern, och senare förekom det också vid en lunchberedning. Var ni på något sätt inkopplade i samband med detta?

Knut Thyberg: Nej, det har jag inget minne av. Jag kan tänka mig att jag under den tiden kan ha haft några telefonsamtal med statssekreterare Nordbeck, men det har jag heller inget minne av. Vi talade ofta med varandra om alla möjliga frågor.

Olle Svensson: Nästa gång du hade kontakt med ärendet var för att ge underlag åt dåvarande utrikesminister Blix?

Knut Thyberg: Ja.

Gunnar Biörck: Till dialogen mellan Olle Svensson och Knut Thyberg har jag inte mycket att tillägga, men det har kommit upp en semantisk fråga beträffande ordet ärende. Uppenbarligen var detta inte ett ärende i egentlig

mening. Det var ingenting som Karin Söder skulle svara ja eller nej på. Du använde terminologin att det var någonting som Karin Söder skulle känna till.

Uppenbarligen föreligger här ett fundamentalt missförstånd från Dahlsbergs sida, eftersom Dahlberg säger att han fått grönt ljus från UD, men UD har inte uppfattat det på det viset. Det verkar som om man efter att ha slagit i lagböcker har funnit att man inte kan göra någonting speciellt i detta fall. Vad beträffar terminologin är "ärende" ett ord man får ta med och utan citationstecken när man skildrar händelseförloppet på UD. Är det här en riktig tolkning av vad som har förekommit mellan Olle Svensson och Thyberg?

Knut Thyberg: Jag skulle vilja lägga till en sak om de befogenheter UD egentligen har i sådana här ärenden. Vi har inga befogenheter att ge tillstånd eller att vägra tillstånd. Det finns ingen grupp människor på UD som fattar den typen av beslut, och det är vi naturligtvis starkt medvetna om. När jag talade med Benkt Dahlberg den 1 juni 1979 sade Benkt Dahlberg till mig – det har jag ett mycket bestämt minne av – "En sak skall du ha klar för dig, att i det här ärendet gör jag som jag vill under mitt ansvar som företagschef. Det hindrar inte att jag kan höra vad ni tycker på UD om vissa aspekter." Då svarade jag: "Nej, givetvis är det på det sättet."

Hilding Johansson: När Dahlberg första gången tog kontakt med UD var det uppenbarligen för att höra vad UD tyckte?

Knut Thyberg: Ja, just det.

Hilding Johansson: Och vad UD tyckte kan uttryckas med det som står i minnesanteckningarna från samrådsgruppens möte den 14 december 1977.

Knut Thyberg: Ja.

Olle Svensson: Man kan få olika intryck av dialoger, men det intryck jag fått av tidigare samtal i utskottet är att Benkt Dahlberg var fullt medveten om att det här var en känslig sak, och när han ställde frågan ville han få veta regeringens uppfattning. Då har han uppfattat beskrivningen att utrikesministern inte hade någon erinran så att det var liktydigt med ett O.K. utifrån de bedömningar som gjordes av regeringen.

Knut Thyberg: Det var Groth som lämnade det här beskedet till Dahlberg. Jag vet inte exakt hur han uttryckte sig, men det verkar mycket tveksamt att han då skulle ha sagt: "Här har du regeringens godkännande." Om jag hade lämnat svaret hade jag antagligen sagt: "Vi har tittat på det här, och vi har väl

inte funnit några skäl att från vår sida avråda." Ungefär så skulle jag nog ha sagt till honom. Det fanns ingenting i några författningar, ingenting i några FN-resolutioner som kunde tänkas strida mot en utbildning av det här slaget och det kunde heller inte anses vara uppenbarligen oförenligt med svensk utrikespolitik. Hade vi fått den här typen av fråga som hade gällt utbildning låt oss säga av sydafrikaner kan utskottet tänka sig vilket svar vi hade givit. Men i det här fallet förelåg enligt vår bedömning och på grundval av vad vi då visste inte sådana faktorer; det kan ha varit en riktig bedömning. Den kan ha varit felaktig, men så tyckte vi då.

Dessutom hade vi några år innan ingått ett samarbetsavtal med libyerna som gav en indikation på den riktning i vilken vi ville att relationerna med Libyen skulle utvecklas. Jag vill inte överdriva betydelsen av det, men vi ansåg att en utbildning av det här slaget av libyer var förenlig med det avtalet.

Gunnar Biörck: Du använde ordet avtal. När vi frågade Benkt Dahlberg rättade han det och sade att han inte trodde att det var ett avtal, utan ett protokoll. Han sade också att han över huvud taget inte visste någonting om det när han for till Libyen. Det vore bra att få veta om det var ett avtal eller ett protokoll.

Knut Thyberg: Jag har alltid tänkt på det som ett avtal, men jag vet inte om det finns någon rättslig skillnad. Jag skulle tro att det finns intaget i Sveriges överenskommelser med främmande makter. Det finns mycket som kommer in där som har olika beteckningar: avtal, konvention, skriftväxling, protokoll. Jag tror inte rubriken är särskilt betydelsefull i det sammanhanget.

Wivi-Anne Cederqvist: Ambassadör Thyberg sade att UD inte kunde bifalla eller avslå. Vilken formulering skulle man kunna tänka sig använda om det gällde soldater från Sydafrika?

Knut Thyberg: Då skulle jag ha sagt till Dahlberg: "Det begriper du väl själv att det här inte går." Jag tror inte ett ögonblick att Dahlberg skulle ha ställt den frågan, men om han gjort det hade jag uttryckt mig så.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar dig för att du kommit hit och för den redovisning du har lämnat.

Underbilaga 12
till bilaga 13

Utfrågning av socialminister Karin Söder den 8 april 1981

Bertil Fiskesjö: Utskottet hälsar socialminister Karin Söder välkommen. Du har varit här förut i det här ärendet. Jag vill fråga om du först själv vill göra någon komplettering till vad du framförde förra gången eller göra någon ny sammanfattning.

Karin Söder: Nej, jag har ingenting nytt att komma med i ärendet. Den minnesbild jag har av de föredragningar som jag har varit med om och den handläggning jag såsom utrikesminister varit med om har inte förändrats under den tid då det här ärendet har behandlats. De promemorior som har varit aktuella – inte från konstitutionsutskottet men från annat håll – och som det har sagts att jag skulle ha haft tillgång till har jag inte läst. Holmquists brev kom över huvud taget inte till min kännedom, vilket har klarlagts av Leif Leifland.

Jag kanske också i dag kan börja med en resumé av vad jag har erfarit.

Min första minnesbild av ärendet var en anmälan i december 1977. Som jag kommer ihåg det refererade man där till att det år 1974 hade ingåtts ett utbildningsavtal mellan Libyen och Sverige under statsminister Palmes besök och att det nu hade framkommit ett önskemål från den libyska militärregimen om att här i Sverige få utbilda ett 40-tal unga libyer i värnpliktsåldern. Jag beklagar att jag i en intervju – jag vet inte om det var en ekointervju – nämnde siffran 30. Det var en felsägning från min sida. Jag kommer ihåg att antalet var att jämföra med en skolklass – en gammal lärare tänker gärna i de termerna. Det gällde alltså ett 40-tal, och dessa skulle i Sverige få en grundläggande teknisk utbildning i civila ämnen – det gällde elektronik och telekommunikation. De studerande var uttagna av militärregeringen. De var alltså i värnpliktsåldern. Knut Thyberg och jag hade ett resonemang om hur man skall definiera detta. Vi kom fram till att det är svårt – jag tror att jag sade det förra gången också – att skilja mellan studerande av olika slag från en militärdiktatur som tas ut av militärregimen och att avgöra om de är att hänföra till en militärkategori eller en civilkategori. Vi kom ändå fram till att det här var en civil utbildning, att de inte var militärer i ordets egentliga mening. De hade såvitt jag erfor inte någon militär utbildning bakom sig, och de var alltså att jämföra med vanliga studerande.

Det sades också vid föredragningen att samrådsgruppen inte hade funnit någon grund för avrådan. Det var i december 1977 som detta föredrogs för mig. Jag tror att vi började föredragningen en gång men blev avbrutna därför att vi kallades till ett sammanträde i regeringskansliet av någon anledning,

och sedan återupptogs föredragningen av Knut Thyberg någon dag senare. Det är min minnesbild av hur det gick till.

Den PM som finns med Groths uppteckning har jag alltså inte läst, utan den föredrogs muntligt. Det är det vanliga tillvägagångssättet när man föredrar ärenden för ett statsråd. Det är mycket ovanligt att man vid föredragningen lägger fram papperen på bordet.

Vid något tillfälle, vid en lunch i regeringen, samtalande vi om detta, men någon föredragning gjordes inte och något beslut i ärendet har inte fattats vid någon lunch eller i annat sammanhang. Det var inte föremål för allmän beredning. Att så inte blev fallet grundar sig på att enligt de upplysningar vi hade i det läget, i december 1977, om omfattningen och inriktningen av utbildningen var den av en helt annan karaktär än vad den senare har utvecklats till.

Olle Svensson: Du talade om föredragningspromemorian som Caj Groth har undertecknat. I den står det att det är fråga om militär libysk personal. Efter det att man har talat om att det är civila ämnen står det: "Utbildningen syftar dock till befattningar — — för personal för luftbevakningsuppgifter och annan elektronisk bevakning."

I samrådsgruppens minnesanteckningar står det: "Företaget Telub vill utbilda 40 libyska militärer i Sverige. Telub, som är ett dotterbolag till FFV, har anmält att man under en period av tre år önskar utbilda 40 libyska militärer i civil elektronik och systemteknik. Att dessa efter avslutad utbildning återgår till krigsmakten och att de förvärvade kunskaperna är användbara inom luftbevakning torde stå klart, men UD kan inte avråda. Det anmäls för utrikesministern."

Den som var föredragande i samrådsgruppen inom UD var Thyberg, samma person som föredrog promemorian för dig. Jag skall inte gå in på i vilken form föredragningar sker i UD, men du vill väl ändå inte göra gällande att om en UD-tjänsteman på en föredragningspromemoria skriver "Ingen erinran från utrikesministern" har han inte i sak redogjort för vad som står där.

Karin Söder: Nej, det vill jag inte påstå. Det vare mig fjärran att påstå att någon har fört mig avsiktligt bakom ljuset. Vad jag har redogjort för inför konstitutionsutskottet är den definition av vad detta var för ungdomar som vi kom fram till vid föredragningen. Det är vad jag har redogjort för här. Det var alltså unga libyska pojkar i värnpliktsåldern som i stället för att göra sin värnplikt togs ut för studier i Sverige. Det är den minnesbild jag har av detta.

Jag tror att detta mera är en fråga om hur man definierar militär personal. Dessvärre kan man inte komma ihåg varje ord som har sagts, men vad jag har försökt redogöra för är den definition, som vi kom fram till vid föredragningen, av vad det här kunde vara för ungdomar och definitionen på den

utbildning som de skulle genomgå. Det var det som jag tyckte var viktigt att få klarlagt. Då kom vi fram till att det var pojkar i värnpliktsåldern som togs ut för denna civila utbildning i Sverige.

Sedan ligger det i sakens natur att om man får en utbildning i telekommunikation av det slag som Telub kan ge så kan detta i förlängningen, speciellt i ett land som Libyen, där man dirigerar människorna på ett annat sätt än man gör i ett demokratiskt land som vårt, komma att användas också för militära ändamål. Det gäller alla typer av teknisk utbildning att om den ligger nära en militär användning så kan den, när den är fullbordad, användas för militära ändamål. Det var jag medveten om. Oavsett vad som sades i föredragningen ligger detta naturligtvis i förlängningen. Men det är också självklart att sådana här kunskaper också är mycket användbara för civila ändamål. Flygteknik över huvud taget och radarteknik används ju också för civila ändamål, så det är ingen självklarhet att kunskaperna bara skulle användas för militära ändamål. Det finns ett vidsträckt användningsområde för de kunskaperna.

Olle Svensson: Du och jag skulle kanske snarast kommunicera på värmländska, men i den politiska jargong som också används beskrev Groth när han var här ärendet som stinking, alltså politiskt känsligt. Av det skälet skulle det presenteras för dig. Det ansågs av sådan politisk angelägenhetsgrad att det skulle presenteras för dig. Hur bedömde du själv den politiska känsligheten?

Karin Söder: Jag tror jag sade förra gången jag var här i KU att jag kände rätt stor olust inför detta ärende, men jag vill referera till att vi har ett utbildningsavtal. Det sades också i inledningen till föredragningen att vi därmed har förpliktelse att fylla utbildningsavtalet med ett innehåll, och här hade det kommit fram ett önskemål.

Det fanns flera skäl varför man kunde uppfatta ärendet med viss olust. Vi vet att relationerna i den här delen av världen är känsliga. Det fanns också en sådan sida av saken.

Olle Svensson: Det var det libyska luftförsvaret som man förhandlade med. Reflekterade du aldrig över att då den libyska krigsmakten sänder militärpersonal till Sverige för stora kostnader är det rimligt att anta att syftet är att den personalen skall bli skickligare i sin militära funktion? Reflekterade du aldrig över att det kunde vara fråga om framför allt en militär kunskapsöverföring?

Karin Söder: Varje kunskapsöverföring som ligger nära militär användning kan naturligtvis användas på det sättet. Där kan också ligga svaret på den tidigare frågan varför jag såg det här som olustigt. Men därutöver vill jag ännu en gång referera till utbildningsavtalet. Samtidigt kunde vi konstatera

att oavsett om man skulle ha definierat detta som militär utbildning – vilket jag inte anser att det är och inte heller ansåg då, för i så fall skulle frågan fått en helt annan dignitet – så hade vi med den lagstiftning som gällde inte kunnat säga nej på den grunden.

Olle Svensson: Det framgick också av den kompletterande föredragningen, som gav en klar bild av vad som hade hänt, att du mötte det här ärendet framför allt tre gånger.

Karin Söder: Tre gånger har jag inget minne av – två gånger.

Olle Svensson: Först har vi Thybergs föredragning. Sedan uppger Krönmark att han hade talat med dig om detta. Han säger att du känslomässigt delade hans olust och ansåg att utbildningen egentligen inte borde genomföras. Det tredje tillfället var en lunchberedning där även din partiledare och statsminister Thorbjörn Fälldin deltog.

Kändes det aldrig angeläget för dig att gå litet mer på djupet i ärendet? Vi vet i dag att det finns åtskilligt mer av detaljer om detta i UD:s dossierer, men du nöjde dig med den här föredragningen. Kände du aldrig behov av att gå litet mer på djupet?

Karin Söder: Om jag hade kunnat se in i framtiden och om jag hade haft någon kunskap om det som stod i brevet från Holmquist i januari, hade jag med all säkerhet tagit upp frågan i en allmän beredning, men min kunskap begränsar sig till det som jag har redogjort för här. Detta var också grunden för mina samtal med Krönmark. Jag har redogjort för att jag hade hört att det rörde sig om 40 unga libyer i värnpliktsåldern som skulle få civil utbildning under tre år i Växjö. Det är på den grunden som jag hela tiden, ända fram tills frågan kom att aktualiseras under 1979, har diskuterat det här. Man kan inte diskutera en fråga från någon annan utgångspunkt än den kunskap man de facto har. Hade jag haft den ytterligare kunskap som kunde ha delgivits mig i januari är jag övertygad, i varje fall i det perspektiv som jag ser det i nu, att jag hade tagit upp frågan på nytt. Då hade antalet som skulle utbildas fördubblats och där hade också inkommit mycket mer specificerade uppgifter om vad utbildningen innehöll och vad den skulle syfta till. Men den kunskapen fick jag inte tillgång till under den här tiden.

Olle Svensson: Den kunskap du hade var vad Thyberg har berättat för dig, och Thybergs föredragning byggde på samtal med Dahlberg. Vi har i utskottet det material som då redovisades. Detta är sammanfattat i en promemoria som finns i kabinetssekreterarens kansli och i UD:s dossier.

Tyckte du inte att de uppgifter som där fanns, som ändå visade att man skulle använda utbildningen för militära funktioner i ett senare samman-

hang, var tillräckliga för att du skulle gå på djupet och aktualisera frågan i regeringen?

Karin Söder: Jag har ingen minnesbild av att frågan om den snare användningen utvecklades i föredragningen annat än att kunskapen naturligtvis skulle kunna användas just för luftbevakning både i civilt och militärt hänseende, beroende på vad de unga libyerna sedan skulle användas till. Men utgångspunkten var att det gällde en civil utbildning. Den senare användningen tog inte, som jag minns, någon stor del av föredragningen. Över huvud taget var föredragningen ganska kort. Jag är inte underkunnig om vad ambassadör Thyberg har sagt i KU om hur omfattande föredragningen var och vilken minnebild han har av hur den gick till, men min minnesbild är att det var en kort föredragning och att vi på min fråga gick mycket snabbt över till att definiera innehållet i utbildningen och vilka som skulle undergå utbildning. Det är alltså min minnesbild av vad som passerade.

Olle Svensson: Jag vill upprepa att i minnesanteckningarna från samrådsgruppens möte, där Thyberg var föredragande, talas det om militärer. Det sägs att de efter avslutad utbildning återgår till krigsmakten och att de förvärvade kunskaperna är användbara inom t. ex. luftbevakning. I föredragningspromemorian sägs att syftet med utbildningen är dock att utbilda personer för luftbevakningsuppgifter och annan elektronisk bevakning.

Du svarade att du inte ville påstå att en UD-tjänsteman i hög ställning kan skriva på en promemoria "Föredraget för utrikesministern, som inte har någon erinran" utan att saken blev känd för dig.

Karin Söder: Det vill jag inte påstå, men å andra sidan kan jag heller inte redogöra för annat än vad jag kan erinra mig från föredragningen, som var en anmälan. Det var säkert, eftersom den var kort, en mycket komprimerad sammanfattning av vad som hade passerat i samrådsgruppen. I samrådsgruppen penetrerar man frågorna grundligt och sedan föredras de i någon form, om man finner detta skäligt, för statsrådet. En utgångspunkt som man också måste ha klar för sig i detta sammanhang är att samrådsgruppen inte hade funnit grund för avrådan.

Olle Svensson: Regeringen fattade beslut den 12/2 1981 om att uppdra åt krigsmaterielinspektören i handelsdepartementet att följa den här utbildningen av libyska medborgare – nu är jag inne på regeringen Fälldin 2. I anknytning därtill skickades det ut ett pressmeddelande där det sades att en utbildning med militära eller militärtekniska inslag av libyska elever vid Telubs tekniskskola självfallet inte är acceptabel. Du står väl helt bakom det regeringsbeslutet?

Karin Söder: Ja, visst gör jag det.

Olle Svensson: Och vidare att regeringen på diplomatisk väg har meddelat libyska regeringen att den del av utbildningen som skulle ha sådan inriktning inte kan genomföras, och vidare att man hade försäkrat sig om att Telubs styrelse vidtar åtgärder så att ingen del av utbildningen får ifrågasvarande inslag.

Med tanke på de möjligheter den här skolklassen har att utnyttja sina kunskaper: anser du att det var riktigt att på detta sätt stoppa de här inslagen?

Karin Söder: Jag menar att skall vi medverka till utbildning skall det vara civil utbildning. Det har jag också hela tiden uppfattat att det var fråga om i Telub.

Olle Svensson: Du står också bakom handelsminister Burenstam Linders interpellationssvar i riksdagen den 13 februari 1981 som var på delning i regeringen?

Karin Söder: Javisst.

Bertil Fiskesjö: Jag vill ställa en fråga med anknytning till föredragningen nu. Vi hade de båda ambassadörerna här i går, och det finns ingenting i vad de har sagt som skiljer sig från vad du har sagt. Jag tror det var Knut Thyberg som sade att han hade sagt till dig att det här var ett ärende som det kunde bli debatt om, så det måste du känna till. Han betecknade det också som en anmälning – jag noterade att det var det ord du använde. Det var alltså inte en fråga som föredrogs för beslut, utan det föredrogs som anmälan för kännedom. Är det en korrekt beskrivning?

Karin Söder: Ja.

Bertil Fiskesjö: Jag ville bara ha bekräftat att din uppfattning överensstämmer med diplomaternas rapport.

Anders Björck: Du säger att Thyberg vid föredragningen nämnde att det fanns ett avtal mellan Sverige och Libyen om yrkesutbildning. Jag har det här. Det upptar, förutom samarbete på kärnkraftsområdet, utbyte av know-how och experter, också just yrkesutbildning. Hade du hört talas om avtalet förut, eller i vilken form nämnde Thyberg det?

Karin Söder: Han inledde sin föredragning med att säga att vi hade en förpliktelse gentemot Libyen att medverka i utbildning av olika slag. Det var

en av utgångspunkterna för diskussionen om att vi skulle medverka i utbildning av de unga libyerna.

Anders Björck: Jag ville ha bekräftat att det var med vid första föredragningen.

Karin Söder: Ja.

Hilding Johansson: Jag har tre frågor. Den första aktualiseras av vad Krönmark yttrade när han var här. Han talade om lunchsamtalet. Han förklarade då att han kom ihåg att det var du och Thorbjörn Fälldin och han själv som var där, men det fanns flera, sade han. Kan du erinra dig några fler?

Karin Söder: Dessvärre kan jag inte medverka till att öka kunskapen i det avseendet. Jag har faktiskt försökt återfå någon minnesbild av vilka som satt vid bordet, men jag törs mig inte på det. Jag beklagar.

Hilding Johansson: Jag ställde frågan därför att han lämnade den öppen.

Karin Söder: Jag tror vi var mycket få kvar vid bordet när det talades om den här frågan. Några hade troppat av, om jag minns rätt.

Hilding Johansson: Min andra fråga anknyter också till Eric Krönmarks uttalande i utskottet. Det gäller Holmquists brev. "När jag läste Holmquists brev uppfattade jag det så att ambassadören och UD skulle hålla sig utomordentligt noga informerade om detta. Därför fann jag då inte anledning att vidta någon särskild åtgärd utan menade att skulle det bli fråga om ett konkret projekt – det var det inte i detta läge – skulle det komma fram information till regeringen." Detta brev från Holmquist kom du aldrig att läsa, om jag fattade dig rätt.

Händer det att brev av denna typ inte går till utrikesministern eller att det inte på något sätt noteras för utrikesministern att de har kommit?

Karin Söder: Uppenbarligen gör det så. Det kommer ju en väldig mängd brev till de olika departementen. I det här fallet hade jag inte kännedom om brevet förrän den frågan aktualiserades 1979, då jag till min förvåning fick se – det var i samband med att jag var i KU förra gången – att redan några veckor efter det att jag hade fått ärendet föredraget för mig hade antalet som skulle utbildas fördubblats. Det ägde jag ingen kunskap om förrän långt senare.

Jag hade talat med Eric Krönmark om ärendet, och som jag sade tidigare diskuterade jag det utifrån de kunskaper jag hade. Om han diskuterade det utifrån sina kunskaper efter Holmquists brev tror jag att varken han eller jag

är mäktig att avgöra. Jag tror att vårt samtal ägde rum i början av januari 1978.

Hilding Johansson: Uppenbarligen har Krönmark läst Holmquists brev på grund av den delning som skedde bland statssekreterarna.

Den tredje frågan knyter an till vad du nämnde förut. Du talade om att du uppfattade det som en anmälan. Men det händer väl att man utifrån sådana meddelanden går vidare med ett ärende, fördjupar sig i det och går över till regeringen med det. Anmälan kan alltså bli inledningen till en behandling av något slag. I det här fallet har tydligen Groth uppfattat det så att han kan underrätta Dahlberg om vad som har passerat.

Karin Söder: Det är korrekt. Det är varje statsråd obetaget att ta upp vilket ärende man vill till vidare behandling.

Bertil Fiskesjö: Jag ber att få tacka dig för att du kommit hit igen och för de upplysningar du har givit oss.

*Underbilaga 13
till bilaga 13*

Utfrågning av krigsmaterielinspektören Carl Algernon den 21 april 1981

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar krigsmaterielinspektören Carl Algernon välkommen till utskottet. Det gäller naturligtvis den s. k. Telub-affären. Vad vi är särskilt intresserade av i det här skedet av vår genomgång är läget just nu och hur förhandlingarna går. Du kanske kan börja med en redovisning.

Carl Algernon: Jag vill först nämna ett par ord om min bakgrund. Jag tillträdde som krigsmaterielinspektör den 1 februari och var tidigare chef för internationella enheten i försvarsdepartementet. Jag har under de två månader som gått innehaft båda befattningarna. Min efterträdare på den föregående posten blev utnämnd från 1/4. Den tid då jag har varit i handelsdepartementet – sedan den 1 februari – har sammanfallit med Telub-undersökningarna. I själva verket kallades jag dagen innan, den 31 januari, till ett sammanträde i handelsdepartementet som leddes av handelsministern, för att sedan ha varit engagerad praktiskt taget hela tiden i Telub-frågan.

Den 6 mars fick jag uppdraget att följa den verksamhet som pågår i Växjö. Det var styrelseordföranden generaldirektör Olle Lund som hade begärt hos handels- och industridepartementen att krigsmaterielinspektören skulle anlitas för detta ändamål. Jag lade då upp en plan för hur jag avsåg att göra inspektionen och uppföljningen av utbildningen. Den planen diskuterade jag med generaldirektör Olle Lund i slutet av mars. Jag har också sänt en plan för hur jag skall gå till väga till verkställande direktören i Telub, och vi har kommit överens om att mitt första besök där skall äga rum i slutet på april, i själva verket under resten av denna vecka.

Jag vill då orientera om hur jag tänker lägga upp undersökningen. Det är i fem olika avsnitt som jag kommer att gå tillbaka och kartlägga verksamheten.

Det första avsnittet är förutsättningarna för utbildningen i Växjö.

Det andra är uppläggningsen av utbildningen.

Det tredje är genomförandet av utbildningen.

Det fjärde är en kartläggning av hur verkställande direktören i Telub och generaldirektör Lund fortlöpande följer utbildningen och dess resultat.

Den sista punkten är min egen uppföljning, med vilken frekvens och periodicitet som jag skall göra den.

Om jag går tillbaka till den första punkten, förutsättningarna för utbildningen, är det tre faktorer som konstituerar dessa förutsättningar enligt mitt sätt att se.

Det är först själva utbildningsåtagandet: vad är det man har åtagit sig

hittills? Vilka blir avgränsningarna genom den omförhandling som nu äger rum mellan den libyska parten och generaldirektör Lund i första hand? Kvar blir ett återstående, av Telub bedömt tillåtet avsnitt av utbildningen. Det är själva utbildningsåtagandet hittills och i fortsättningen.

Den andra förutsättningen är eleverna. Jag vill göra klar för mig den eventuella anknytning som finns till försvaret, deras tidigare eventuella utbildning inom det militära området, hur gamla eleverna är, vilken förutbildning de har och vilka kunskaper de har i olika ämnen.

Den tredje förutsättningen är utbildningsfaciliteterna, alltså hur man har lagt upp utbildningen, hur den är fördelad på olika linjer, hur eleverna i sin tur är fördelade på dessa olika linjer, vad linjerna innehåller och om det finns någon periodindelning av utbildning och i så fall om man har utbildningskontroller i form av prov och tester i samband med övergång från en etapp till en annan. Jag vill på den punkten, som gäller utbildningens uppläggning, bli något utförligare.

Där har jag fått en redovisning – samma som gavs till handelsministern den 31 januari av den nya ledningen i FFV och Telub.

Man har låtit chefsjuristen i Telub gå igenom utbildningsåtagandet för att kartlägga vad det innehåller. Det gavs alltså en redovisning den 31 januari om detta, och den vill jag återge nu.

Utbildningen omfattar totalt 96 elever i fyra års utbildning. De är indelade i grupper om 16 elever. Det finns alltså sex sådana grupper.

När det gäller utbildningens karaktär, alltså timantalet, kan tre olika avsnitt särskiljas.

Det första kallar Telub allmän teknisk utbildning, och den har beteckningen grön, alltså av tillåten karaktär. Den omfattar 83 % av hela åtagandet.

Ett andra avsnitt är vad man betecknar som gencrella tillämpningar. Det har man kallat blått, och det omfattar 3 %.

Den sista delen är alltså militär tillämpning, röd utbildning. Den omfattar 14 % av timantalet.

Den uppskattning som jag nu återger är den som den nya ledningen i Telub med chefsjuristen och tf VD Lennart Hednert har analyserat. Jag kommer givetvis att kontrollera det här.

Man gav också en annan karakteristik av utbildningen och talade om att den är indelad i fem linjer:

En administrativ linje. Där är det en grupp elever, alltså 16 elever, som utbildas. Den är till sitt innehåll helt grön.

En telekommunikationslinje, också med en grupp elever, också helt grön. En datautbildningslinje med en grupp elever. Där är större delen grön, men den har vissa begränsade röda inslag alltså tillämpade – den tredje kategorin.

Den fjärde linjen är radarlinjen, också med en grupp elever. I den finns det, utöver gröna avsnitt, både röda och blå avsnitt.

Slutligen är det robotlinjen med två grupper elever, sammanlagt 32 elever. Den innehåller flera inslag av både blå och röd utbildning utöver den gröna.

Man har också sagt från Telubs sida att under de första båda åren är det för samtliga de fem linjerna endast grön utbildning, alltså allmän teknisk utbildning. De blå och så småningom de röda inslagen kommer först år 3 och 4. Vi är nu framme i början av år 2 i den här sekvensen.

Detta är den presentation av utbildningen som man har analyserat fram i Telub i början av januari. Jag kan inte kommentera den mer nu, utan det är detta jag skall undersöka mera i detalj.

Jag har nu uppehållit mig vid den andra delen av redovisningen – hur man skall lägga upp utbildningen – och det hoppas jag att jag har givit ett klarläggande av.

Jag vill också där gå in på hur man har fördelat eleverna på olika linjer, om eleverna har samma utbildningsstandard från början eller om man har någon kvalitetsuppdelning av eleverna på de olika linjerna.

Den tredje punkten är den hittills genomförda utbildningen, vilka avsnitt i de olika linjerna man har gått igenom, om man har haft speciella utbildningsproblem, vilka resultat som har uppnåtts hittills, om man har haft inre eller yttre störningar av olika slag – det kan gälla assimileringen för eleverna i Växjöområdet, hur deras inre tjänst ter sig, hur ledarskapet i gruppen omhänderhas. Detta avsnitt, den hittills genomförda utbildningen, har man ett års erfarenhet av, och jag räknar med att kunna få välgrundade synpunkter på de frågorna.

Den andra delen av den här punkten är den förestående utbildningen, som naturligtvis blir föremål för ändringar i uppläggningsen, eftersom till grund för den skall ligga den reorganisation som måste äga rum efter omförhandlingen. Angående omförhandlingen vet jag endast att den pågår med direktör Lund, som håller i förhandlingarna med den libyska parten.

När det gäller den utbildning som nu skall komma skall jag klarlägga vilka som ansvarar för utvärderingen av de olika avsnitten med avseende på civil eller militär applikation. Det är en viktig del nu när man har de nya förutsättningarna att utgå från. Jag vill också ta reda på om och hur den ändrade utbildningen påverkar linjeindelningen eller elevernas fördelning.

Det fjärde delpaketet var hur styrelsen och VD i Telub kontrollerar sitt eget utbildningsåtagande, om det sker genom rapporter från utbildningschefen och i så fall med vilken periodicitet och vilken detaljeringsgrad eller om det sker genom någon form av direkt uppföljning eller kombinationer av dessa båda sätt.

Slutligen är det min egen uppföljning och rapportering, vad som skall granskas. Det gäller alla de punkter jag har tagit fram: förutsättningarna för utbildningen, uppläggningsen och genomförandet. Tyngdpunkten för min del kommer naturligtvis att ligga på genomförandet av den fortsatta utbildning-

en. Jag vill också granska resultatet av de kontroller som VD eller styrelsen fortlöpande haft av utbildningen.

När det gäller frekvensen och periodindelningen för min egen inspektion kommer jag att diskutera saken med styrelsen eller VD i Telub i första hand. Personligen räknar jag med att ha en uppföljning ungefär en gång per kvartal, men det står öppet. Det är helt beroende på vad som kommer fram i min första granskning, om det kommer fram skäl för att jag kanske bör göra den tätare än så.

Det som jag slutligen har att ta ställning till är rapportering till regeringen. Med vilken periodicitet det skall ske beror delvis på vad som nu kommer fram. Jag räknar med att göra det med samma periodicitet som jag inspekterar i Växjö, förslagsvis varje kvartal.

Det är planen som jag har gjort upp för mig själv. Jag har orienterat generaldirektör Lund och även den nya verkställande direktören Kent Sjöö, som jag ännu inte har träffat, som började den 1 april i Växjö.

Olle Svensson: Krigsmaterielinspektören har ju inte deltagit i några överläggningar under tidigare skede, men med tanke på den information som lämnades här skulle jag ändå vilja ställa frågan: finns det någon anledning att tro, om utbildningen hade fullföljts utan ingripanden av regeringen efter begäran från den nya Telub-ledningen, att man då hade använt materiel inom Telub? Dahlberg har ju tidigare försäkrat att så inte skulle ha skett i den del som berör de militära applikationerna.

Carl Algernon: Här kan jag bara bedöma att någon materiel från Telubs servicesida, alltså den svenska vapensidan som är föremål för översyn, hade inte kommit i fråga för utbildningen. Det har nog varit en grundläggande förutsättning, och det är jag helt säker på. Det är ju helt skilt från skolans område. Jag kan förmoda att den materiel som man ville ha applikatorisk utbildning på knappast kan vara svensk.

Olle Svensson: Får jag också ställa en fråga om avtalet. Vi har inte sett det i dess helhet. Vi har tagit del av en promemoria som Benkt Dahlberg redovisade för styrelsen redan i maj 1978, där det mycket klårt sades ut att det blir en militär tillämpning i slutskedet av utbildningen. Enligt uppgifter från Dahlberg flyttades de delarna sedan över från ett utkast till det avtal som blev slutgiltigt, och det redovisades i en pärm. Det som då var den hemliga pärmen uppdagades senare, och det ledde till att regeringen engagerade sig i frågan. Denna s. k. hemliga pärm skulle enbart ha innehållit en specifikation av lektionerna i undervisningen. Förhåller det sig på det sättet?

Carl Algernon: Jag kan inte svara på det. Avtalet har jag inte studerat. Det kommer jag att göra nu för att lägga upp min inspektion från vad som är

överenskommet i avtalet, och det kräver ett närmare studium av avtalet. Där kan jag tyvärr inte kommentera mer.

Olle Svensson: Det lämnades en redovisning – var det av chefsjuristen på Förenade fabriksverken?

Carl Algernon: Det var Telubs chefsjurist som har gått igenom avtalet i huvudsak under januari månad. Grundad på den genomgången gjordes en presentation i handelsdepartementet. I Telub har man gjort utvärderingen av vad som var grönt, rött och blått. Där har man gått igenom alla de utbildningsplansåtaganden som finns och karakteriserat dem så. Det måste finnas en i fråga om detaljer ganska långtgående redovisning av utbildningen.

Olle Svensson: Kan krigsmaterielinspektören klargöra vad som närmast menas med "militär" i det här sammanhanget? Vi har fått många definitioner på vad som är militärt. Här är avtalsparten det libyska luftförsvaret, och då har jag förmodat att det gäller luftbevakningsuppgifter och sådant.

Carl Algernon: Ja, det är den bild också jag har utan att ha studerat det. Det är klart att en kärnfråga är vad som är militär tillämpad utbildning. Som jag ser det måste det vara konkret utbildning på den materiel i form av radaranläggningar och kanske vapensystem som avses utnyttjas i Libyen. Man måste använda apparatur av sådant slag för att man verkligen skall kunna tala om tillämpning på ett system. Mot slutet av utbildningen, det som av Telub är karakteriserat som rött, måste det finnas militära tillämpningar på kanske framför allt robotsidan och radarsidan.

Olle Svensson: Det innebär alltså att när det libyska luftförsvaret har tecknat ett avtal med Telub har det köpt tjänster åt personalen så att den bättre kan använda sitt kunnande på luftförvarssidan i Libyen?

Carl Algernon: Jag antar att det är på det sättet.

Daniel Tarschys: Det har i pressen förekommit bilder av omslag till kurshandböcker som har angivit olika vapengrenar. Från Telubs sida har man sagt att de har varit från en affär som inte blev av. Är det bara att förbereda för luftförsvaret som utbildningen syftar till, eller kan en utbildning av det här slaget också vara av värde för marinen och flyget?

Carl Algernon: Jag kan inte kommentera det ännu. Min egen uppfattning är grundad på vad jag hittills har nämnt, och det förefaller som om det är luftförsvaret i första hand som är aktuellt.

Yngve Nyquist: Enligt den här beskrivningen rör avtalet till 80 % utbildning i allmän teknologi, och 14 % rör militära avsnitt.

Nu är det inte fråga om att häva avtalet utan om att försöka modifiera det i avseende på den militära delen. I krigsmaterielinspektörens beskrivning hette det, om jag uppfattade rätt, att här skall göras något av en individuell granskning av eleverna. Om nu syftet är att modifiera och ändå behålla de 83 %, kan det av den avtalsslutande parten uppfattas som kränkande att man går in på en noggrann individuell prövning av varje elev?

Carl Algernon: Där har jag kanske uttryckt mig oklart. Vad jag velat göra klart för mig själv, eftersom det varit så mycket diskussion, är vilken status eleverna har, om de har någon militär utbildning förut från Libyen, vilka utgångskunskaper de har från skolan. Jag är ledsen om det har kunnat tolkas så att man skulle granska varje enskild elev. Jag räknar med att de elever som har tagits ut har någorlunda jämn bakgrundsutbildning. Mer än så har jag inte anledning att gå in på detta.

Sven-Erik Nordin: Jag skulle vilja ta upp några följdfrågor till den fråga som Olle Svensson inledde med.

Robotlinjen rymmer de flesta röda inslagen. Vi fick klart för oss att det var uteslutet att någon svensk materiel skulle få användas i samband med undervisningen. Då uppstår frågan: vilken utländsk materiel skulle då hypotetiskt kunna stå till förfogande för utbildningen i fråga? Hur skulle det gå till att ett svenskt företag skulle kunna importera utländska robotar eller delar av dem för åskådningsundervisning?

Carl Algernon: Det här är också för mig ytterst förvånande. Jag har dragit samma slutsats att skall man ha en applikatorisk utbildning t. ex. på robottyper måste man skaffa dem eller skaffa skalenliga modeller. Helst skall det vara hard-ware, och sådan materiel kan inte importeras med mindre än att man har tillstånd.

Anders Björck: Jag hade tänkt ställa precis den fråga som Sven-Erik Nordin ställde. Får jag då komplettera den: finns det någon form av överenskomelse om eller har man vidtagit några åtgärder för införsel av den typen av materiel? Utbildningen skall pågå några år, men det tar ganska lång tid att få de tillstånd som behövs för att föra in kvalificerad radarmateriel. Har något sådant påträffats?

Carl Algernon: Jag ställde den frågan till ledningen när den anmälde det här förhållandet den 31 januari. Enligt dess utsago har inte några förberedelser vidtagits, men den hade dragit samma slutsats om anskaffningen av den materiel som behövs för utbildningen, att det kan ta ett helt år innan man har

den på plats. Sådan materiel skulle – alltså enligt Telubs egen utsago – inte behöva utnyttjas förrän efter minst två år av utbildningen.

Anders Björck: Varifrån skulle de lärare komma som man hade tänkt sig för den röda delen av utbildningen i framför allt robotteknik? Rimligtvis kan det inte finnas så många i Sverige som har kunskaper på just det speciella området. Även lärarna måste rekryteras i god tid.

Carl Algernon: Jag har själv den frågan till Telub. Jag vet att man nu har både svenska och utländska lärare i Telub. Det man sysslar mest med nu är språkutbildning, och där har man engelska lärare. Det är alldeles riktigt som frågeställaren påpekar att när man kommer in på den mer tillämpade utbildningen skulle det krävas mer kvalificerade lärare, och jag bedömer att det är svårt att i Sverige få fram lärare när det gäller inte svenska system.

Gunnar Björck: Skall eleverna stanna fyra år i Sverige utan någon förbindelse med Libyen, eller far de hem på sommarlov?

Carl Algernon: Såvitt jag vet har de hittills inte lämnat Sverige. De har varit här drygt ett år. Jag känner inte till planerna för hemkontakt, men jag skall ta reda också på detta. Jag kan inte kommentera det. Jag skulle tro att de är inriktade på att stanna här tiden ut. De har ett sådant system att ett par av eleverna är senior students, alltså litet äldre elever som tar hand om de yngre. De har börjat utbildningen med disciplinutbildning på 40 timmar eller så. Eftersom de enligt uppgift inte har militär utbildning har de fått en form av disciplinutbildning innan de kommit till Telub. Enligt vad jag förstått har assimileringen i Växjö på något undantag när gått bra. De är skötsamma och mycket populära i Växjö. Det har inte inneburit några disciplinproblem alls. Men jag skulle tro att de behöver åka hem ibland.

Hilding Johansson: Jag har två kompletterande frågor: Vem svarade för disciplinutbildningen som du nämnde nyss? Har några elever avbrutit sin utbildning?

Carl Algernon: Svaret på den första frågan är att jag tror det har skett helt i libysk regi. På den andra frågan kan jag inte svara. Jag borde ha hört om någon hade slutat. Jag bedömer att alla är kvar.

Kerstin Nilsson: Det har gjorts en analys av utbildningen i januari i år. Jag vill fråga om den terminologi som användes har skapats eller börjat tillämpas vid den tidpunkten.

Carl Algernon: Gäller frågan indelningen i det man kallar allmän teknisk utbildning, tillämpad teknisk utbildning och militär tillämpad utbildning?

Kerstin Nilsson: Det gäller uttrycken blå, grön och röd utbildning.

Carl Algernon: Den bedömningen har gjorts när chefsjuristen och andra gått igenom utbildningen. De har urskilt vad som är allmän teknisk utbildning, vad som är tillämpad teknisk utbildning och militär tillämpad utbildning. Det var säkert i det sammanhanget – eftersom det var den nya ledningen som reagrade – som man angav färgerna och bedömde vad som är grön utbildning, alltså allmän, tillåten elementär utbildning. Enligt uppgift har man fått börja mycket elementärt.

Bertil Fiskesjö: Jag får tacka krigsmaterielinspektören för redovisningen.

*Underbilaga 14
till bilaga 13*

Utfrågning av f. d. statssekreteraren i handelsdepartementet Bengt Dennis

Bertil Fiskesjö: Vi hälsar chefredaktör Bengt Dennis välkommen till utskottet.

Orsaken till att vi har velat ställa några frågor till dig är att vi vid genomgång av Telub-ärendet har funnit att utbildning tidigare har anordnats av libyer, då av Teleplan. Det förekom vissa kontakter med dig i din egenskap av statssekreterare i handelsdepartementet. Vad vi är intresserade av är de överväganden som gjordes i samband med att Teleplan orienterade handelsdepartementet om denna utbildning.

Bengt Dennis: Jag fick frågan från utskottet i förra veckan på Teleplan. Min reaktion var att jag inte kunde erinra mig att Teleplan hade aktualiserats med mig. Jag har därefter talat med direktör Hammarström i Teleplan, och han säger att enligt vad han kan erinra sig var han uppe hos mig i augusti-september 1975. Jag har kollat med min egen kalender från den tiden, och jag har mycket riktigt en anteckning den 16 september att direktör Hammarström i Teleplan besökte mig i departementet. Jag har ingen notering från den överläggningen, inga minnesanteckningar, och jag kan inte heller erinra mig sammanträdet.

Anders Björck: I de handlingar vi har fått står det: "Hammarström orienterade dåvarande statssekreteraren Dennis och KMI innan kontraktet skrevs på och fick besked att det inte mötte något hinder från deras sida."

Såvitt jag förstår har det skett en beredning, för ett papper har skickats till utrikesdepartementets politiska avdelning – till Thyberg, som var i tjänst redan då – och infordrat yttrande. Får jag uppfatta det så att du över huvud taget inte kommer ihåg om du gav tillstånd till affären eller inte?

Bengt Dennis: Jag kan över huvud taget inte erinra mig fallet och detta samtal. Om det fordrades tillstånd eller inte i ett sådant här fall vet jag inte. Jag kan inte så mycket om Teleplan. Om jag förstår rätt är Teleplan ett bolag som säljer konsulttjänster. Det var länge sedan jag tillämpade 1971 års lagstiftning, men om jag kommer ihåg den rätt täcker inte den tjänsteexport, och därför skulle inte tillstånd erfordras. Men jag kan inte erinra mig att det var någon diskussion om detta.

Anders Björck: Du har ingen uppfattning alls, om någon annan i departementet gav klartecken, t. ex. Carl Lidbom? Det finns rätt mycket papper från

statens industriverk och andra där man har givit klartecken. Tony Hagström, din statssekreterarkollega, har varit inkopplad, och Hammarström sade att handelsdepartementet gav klartecken. Har du någon ledtråd?

Bengt Dennis: Det är meningslöst att jag försöker spekulera om det. Jag kan inte crinra mig detta sammanträffande, och jag tror det vore olyckligt att spekulera i vad som möjligen kan ha inträffat. Direktör Hammarström har möjligen minnesanteckningar från ärendet, och jag tror att han i så fall är en bättre källa.

Jag gjorde innan jag gick till utskottet ett överslag över hur många ärenden som varje dag passerar statssekreteraren i handelsdepartementet. Det är svårt att veta exakt, men om man räknar så försiktigt som att det är 30 om dagen, blir det 10 000 om året. Jag satt i över sex år som statssekreterare. Jag kan väl tänka mig att antalet i realiteten är fördubblat.

Antalet ärenden om export av krigsmateriel är naturligtvis begränsat i den stora ärendefloden, men det är ändå ett ganska stort antal ärenden. Min kontakt med krigsmaterielinspektören skedde åtminstone en gång i veckan, och normalt föredrar krigsmaterielinspektören också ärenden för statsrådet en gång i veckan, eller gjorde det i varje fall på den tiden.

Många av de frågor som kom till departementet var av generell art: Finns det en lagstiftning på det området? Finns det någonting som hindrar att vi säljer tjänster? Finns det någonting som hindrar att vi säljer den och den varan? Då svarar man ofta per telefon, men ibland ber någon att få komma upp. Det är inte alltid som en sådan förfrågan utmynnar i ett ärende, och med den lagstiftning vi har kommer krigsmaterielinspektören in bara om det gäller en hårdvaruförsäljning. Ibland kan det vara en koppling mellan mjukvaruförsäljning, en konsulttjänst, och en kommande hårdvaruförsäljning, och därför var det naturligt för krigsmaterielinspektören att höra sig för om det fanns en sådan koppling. Om det gjorde det i detta fall vet jag inte.

Anders Björck: Här rör det sig om en affär där ett svenskt företag utbildade libyska officerare i Libyen i radar, optronik och datorer. Eftersom affären inte kan erinras måste min slutsats vara att handelsdepartementet ansåg det självklart att ge klartecken till den här typen av affärer, så att det inte behövdes någon beredning. Man behövde inte ta in underlag, utan den låg i linje med de principer som man tillämpade inom handelsdepartementet.

Bengt Dennis: Om krigsmaterielinspektören har bedömt att det fanns en sådan anknytning att en tolkning av 1971 års lag var nödvändig, tog han möjligen kontakt med utrikesdepartementet. Det skedde normalt. Jag kan inte säga om det skedde i detta fall.

Anders Björck: Jag kan svara att det skedde. Det står här med Thybergs handstil: "Från Thyberg till Gyllenstierna. KMI är dock misstänksam och undersöker materielfrågan." Men ni bedömde ändå att det inte var något problem?

Bengt Dennis: Herr Björck, jag kan inte erinra mig fallet, och därför kan jag inte säga att vi inte bedömde det vara något problem. Att krigsmaterielinspektören var misstänksam kan jag se två orsaker till. För det första: om det fanns en koppling mellan konsulttjänsten och en kommande hårdvaruförsäljning var det ett fall för 1971 års lag. För det andra hade krigsmaterielinspektören att hålla uppsikt över om det skulle innebära röjande av någon försvarshemlighet – då höll han kontakt med försvarsdepartementet. Det var normala rutiner för krigsmaterielinspektören, och jag antar att det gäller även i dag.

Olle Svensson: För gemensam information kan sägas att det var två gånger enligt de handlingar vi har fått som det skett förfrågningar. Den första gången gällde det en utbildning för ett mycket begränsat antal yngre officerare under två månader. Sedan återkom man och frågade handelsdepartementet angående ett önskemål från libysk sida om att man skulle åta sig mer avancerad utbildning. Både Dennis och krigsmaterielinspektören var tveksamma beträffande omfattning och nivå. Du har lika litet minnesbilder av båda dessa fall?

Bengt Dennis: Jag beklagar det. Jag kan inte erinra mig detta fall över huvud taget.

Bertil Fiskesjö: Vi tackar Bengt Dennis för att du har kommit hit.

Underbilaga 15
till bilaga 13TELUB-UTREDNINGEN
(Ju 1981:A)PROTOKOLL
1981-03-27
Stockholm

Gunnar Nordbeck anför bl. a. följande: Han var statssekreterare i försvarsdepartementet under regeringen Fälldin I, dvs. från hösten 1976 till hösten 1978.

Nordbeck har gått igenom sina anteckningar och sin timkalender från den aktuella tiden men har där inte kunnat finna någon dokumentation angående Telubaffären. Det han nu kommer att berätta hämtar han alltså direkt från sitt minne.

Hans första kontakt med Telubärendet måste ha skett under december 1977. Han minns inte exakt vilken dag det var men han har ett klart minne av att Groth ringde upp honom då och berättade att Dahlberg hade kontaktat Groth i ärendet. Groth talade om att man på tjänstemannanivå i utrikesdepartementet hade diskuterat frågan men där funnit att det inte fanns några legala förutsättningar för att stoppa projektet men man tyckte ändå att det var olustigt. Nordbeck minns nu inte exakt vad Groth sade vid telefonsamtalet. Nordbeck hade dock hela tiden den uppfattningen att det gällde utbildning av blivande militärer. Utbildningen vid Telub skulle motsvara utbildningen på vanligt tekniskt gymnasium och omfatta 40 libyer. Nordbeck minns emellertid inte om Groth direkt sade att det var fråga om militär personal men Nordbeck fick i vart fall intryck av att så var fallet. Även om det inte klart framgick av Groths uppgifter så fick i vart fall Nordbeck den uppfattningen att eftersom det inte förelåg något legalt hinder mot projektet så ville UD varken säga ja eller nej till Telub.

På grund av de informationer Nordbeck tillsammans med dåvarande försvarsstabschefen Lennart Ljung hade erhållit vid ett besök i Italien hösten 1977 var han vid denna tidpunkt uppmärksam på situationen i Medelhavsområdet. Han kommer därför väl ihåg att han efter Groths samtal kände en allmän olust inför den uppkomna situationen. På grund av den olust han sålunda kände efter beskedet om Telubs planer på utbildning av libyer föll det sig naturligt för honom att informera försvarsminister Eric Krönmark om de uppgifter han hade erhållit från Groth. Nordbeck kan nu inte exakt erinra sig när han första gången talade med Krönmark om Telubaffären men det skulle förvåna honom mycket om han inte informerade Krönmark om saken ganska snart efter det att Groth hade ringt. När Nordbeck talade med Krönmark berättade han också att han ämnade ringa upp Dahlberg och diskutera Telubs planer med denne.

De informationer Nordbeck hade fått av Groth fick honom omedelbart att tänka på att han borde ringa upp Dahlberg och diskutera affären med denne. Nordbeck kände Dahlberg väl sedan tidigare. De hade båda två varit kustartilleriofficerare och hade också tjänstgjort samtidigt i försvarsdepartementet. Dahlberg hade t. o. m. där varit Nordbecks chef under en period. Han försökte flera gånger komma i kontakt med Dahlberg på telefon innan han slutligen lyckades få kontakt med denne. Nordbeck kan nu inte komma ihåg exakt vilken dag han talade med Dahlberg och han minns således inte om det var före eller efter det att han hade tagit del av Holmquists brev. Han kan sålunda inte säga att det var innehållet i detta brev som fick honom att ta kontakt med Dahlberg.

Nordbecks avsikt med telefonsamtalet till Dahlberg var att hos Dahlberg efterhöra innehållet i den planerade utbildningen och att för Dahlberg påtala den olust man på försvarsdepartementet kände inför projektet. Av rent utrikespolitiska skäl kunde det vara mindre lämpligt att göra en affär med Libyen. Denna bedömning ankom dock närmast på utrikesdepartementet att göra. Vad som för försvarsdepartementets del var särskilt olustigt var att Telub hade sådana uppdrag åt det svenska försvaret att man där ofta handskades med sekret svensk försvarsmateriel. Det kunde således föreligga risk för att hemliga militära uppgifter skulle uppenbaras för libyerna. Detta redogjorde han för vid samtalet med Dahlberg. Dahlberg berättade att det vid den tiden ännu inte förelåg några fastställda utbildningsplaner för libyerna men att den utbildning som det gällde i huvudsak motsvarade utbildningen på tekniskt gymnasium. Vidare sade Dahlberg att libyerna skulle undervisas i en skolbyggnad som skulle ligga helt åtskilt från de verkstäder där Telub arbetade med sekret svensk försvarsmateriel. Det förelåg således ingen som helst risk enligt Dahlberg för att libyerna skulle kunna komma i kontakt med svenska militära hemligheter. Nordbeck och Dahlberg diskuterade också det faktum att en del av den svenska försvarsmateriel som fanns på Telub var tillverkad och köpt i USA och att detta kunde medföra en reaktion därifrån. Nordbeck påpekade för Dahlberg att det absolut inte kunde få förekomma att några svenska militära hemligheter fick uppenbaras. Nordbeck sade till Dahlberg att Dahlberg ju mycket väl kände till hur man arbetade på försvarsdepartementet och att Dahlberg ju också var väl bekant med reglerna för krigsmaterielexport. Även om det således inte förelåg några direkta hinder i lag mot den planerade utbildningen så betydde inte det att försvarsdepartementet godkände projektet. Tvärtom såg man på det med stor olust och såg helst att det inte blev av. Innebörden av Nordbecks samtal med Dahlberg var således att redovisa försvarsdepartementets syn på den planerade utbildningen. Något försök från Nordbecks sida att stoppa förhandlingarna var det inte fråga om. Nordbeck hade inga formella möjligheter att göra det. Han hade inte fått några sådana order från Krönmark och han hade heller inte sagt till denne att

han avsåg att göra ett sådant försök. Uppgifterna härom måste alltså bygga på ett missförstånd.

Nordbeck vill påpeka att han vid samtalet med Dahlberg hela tiden hade den bestämda uppfattningen att det gällde utbildning av militär personal även om inte detta direkt utsades av någon av dem.

Nordbecks samtal med Dahlberg måste ses i belysning av det förhållandet att Nordbeck kände Dahlberg mycket väl och att Nordbeck kände till att Dahlberg hade arbetat i försvarsdepartementet. Dahlberg var således väl medveten om reglerna för krigsmaterielexport osv. Nordbeck hade mycket stort förtroende för Dahlberg och samtalet färgades också av detta. Nordbecks attityd vid samtalet var den att han ville påpeka för Dahlberg att denne ju ändå måste tänka på de här sakerna, dvs. risken för att svenska militära hemligheter skulle läcka ut, den amerikanska reaktionen och även göra en allmän utrikespolitisk lämplighetsprövning. Innebörden var alltså en uppmaning till Dahlberg att vara försiktig. Det var således inte fråga om ett försök från Nordbecks sida att stoppa projektet.

Nordbeck diskuterade Telubärendet med Krönmark ett par gånger kring nyåret 1977–78. Nordbeck minns inte om han direkt rapporterade om samtalet med Dahlberg för Krönmark men det skulle förvåna honom högeligen om han inte har nämnt samtalet för Krönmark.

Nordbeck kan inte påminna sig att han har haft mer än ett samtal med Groth i ärendet men rimligtvis har Nordbeck ringt upp Groth med anledning av innehållet i Holmquists brev. Allt talar för att så har varit fallet men Nordbeck har nu inget direkt minne av detta. Nordbeck fick inte reda på att ärendet var föredraget för utrikesministern förrän han läste om detta i tidningarna sedan saken uppenbarats där. Nordbeck hade ingen anledning att intressera sig speciellt för de allmänna utrikespolitiska övervägandena utan hans uppgift var att bevaka den sekretessbelagda verksamheten vid Telub såvitt avsåg svenska försvarshemligheter.

Nordbeck känner inte till att det skulle ha ägt rum någon lunchberedning mellan olika regeringsledamöter i Telubärendet. Nordbeck känner heller inte till att Krönmark skulle ha diskuterat Telubärendet med Karin Söder.

Nordbeck har haft ytterligare en mycket ytlig kontakt med Telubärendet. Efter regeringsskiftet hösten 1978 stannade han kvar en tid på försvarsdepartementet som medhjälpare åt Lars de Geer och Gunnar Petri. Nordbeck var också ordförande i försvarskommittén och hade i denna egenskap sina arbetslokaler i försvarsdepartementet. Någon gång under hösten 1978 blev Nordbeck uppringd av krigsmaterielinspektören Bengt Rosenius som frågade Nordbeck om han hade haft någon kontakt med Dahlberg angående den planerade utbildningen av libyer. Nordbeck berättade då om sitt samtal med Dahlberg. Rosenius och Nordbeck diskuterade dock inte innehållet i utbildningen.

*Underbilaga 16
till bilaga 13*

Utskrift av intervju i Radio Kronoberg av Ola Ullsten

Reporter Göran Winberg, Radio Kronoberg,
intervjuar statsminister Ola Ullsten 1979-06-18 kl. 17.00.

PÅA:

I höst kommer ett hundra unga libyer till Växjö för att studera elektronik hos statliga Telub i Växjö.

Radio Kronoberg sökte förra veckan representanter i regeringen för en kommentar i den här frågan.

Är det moraliskt vettigt att sälja militärt tekniska kunskaper till ett land som aktivt stödde bl a Idi Amins krigsidéer?

Försvarsministern vill inte uttala sig i frågan, inte heller handelsministern eller industriministern.

I dag gästar statsminister Ola Ullsten Ingelstad.

Vad säger då han i frågan om att Telub säljer elektroniska kunskaper till ett land som militärdiktaturen Libyen?

STATSMINISTERN:

Ja, det handlar om en grundläggande teknisk utbildning så vitt jag vet, men dessutom är det fråga om ett avtal mellan ett företag och Libyska myndigheter som regeringen i och för sig inte har kunnat gå in och reglera i på annat sätt än via dom lagar vi har och det förbjuder inte den här sortens samarbete.

GW:

Dom här kunskaperna kan ju trots allt användas militärt. Är det inte moraliskt litet knepigt det här? Vi får inte sälja vapen till Libyen men kunskaper får vi sälja?

STATSMINISTERN:

Ja, alla kunskaper kan ju användas i destruktivt syfte och slutsatsen skulle ju då bli att vi inte alls skulle kunna ha gäststuderanden i Sverige, utländska studenter vid våra tekniska universitet eller vid våra tekniska högskolor eller vid våra universitet och så långt ska vi väl ändå inte gå i rädsla för att dom här kunskaperna ska användas på ett sätt som vi ogillar utan vi måste ju ha ett

internationellt umgänge av naturligt slag, sen kan man ogilla olika länders utrikespolitik osv men det är en annan fråga.

GW:

Har regeringen varit informerad om den här affären?

STATSMINISTERN:

Ja, vi har känt till saken men det är alltså en affär mellan ett statligt företag och en utländsk myndighet.

GW:

Ola Ullsten är alltså positiv till att man säljer kunskaper till Libyen. Vad den här kunskapsförsäljningen gäller ja, det kan inte vi här på Radio Kronoberg presentera. Är det hemligheter det handlar om? Ja, på Telub vill man inte tala om vad utbildningen ska innehålla. Utbildningsledaren Lars Wigert säger att han inte har tillåtelse att berätta vad han tänker att lära ut. Men han säger vidare att all elektronik ja, den kan användas för produktion av militär utrustning.

*Underbilaga 17
till bilaga 13*

UTRIKESDEPARTEMENTET PRESSMEDDELANDE

Pressbyrån

1974-03-06

Presskommuniké i samband med libyske premiärministerns, Abdessalam Jalloud, besök i Sverige

Premiärministern i Libyska arabrepubliken, Major Abdessalam Jalloud (medlem av Libyens revolutionsråds presidium) avlade den 4-6 mars ett besök i Sverige.

Han åtföljdes av industriminister Jad Allah Azzuz, undersekreteraren i ministeriet för petroleum Omar Alnumtasar, chefen för utrikesministeriets traktats- och juridiska avdelning Mahmud Albakkush, Libyens Chargé d'Affaires i Sverige Mohamed Maki Abuzeid, försäljningschefen i oljeföretaget BREGAH, ställföreträdande chefen för utrikesministeriets traktats- och juridiska avdelning Mohamed Hamidah Almatri samt chefen för den libyska marinen, major Fawsi Shakshiki.

Under sitt besök togs premiärminister Jalloud emot av regenten. H.K.H. Hertigen av Halland, som också gav en lunch för den libyska delegationen.

Premiärminister Jalloud hade i flera omgångar ingående överläggningar med statsminister Palme och träffade också utrikesminister Andersson, socialminister Aspling, industriminister Johansson, handelsminister Feldt, arbetsmarknadsminister Bengtsson och utbildningsminister Zachrisson. Vidare sammanträffade den libyska delegationen med ett stort antal ledande företrädare för svenskt näringsliv, varjämte den företog industribesök. Premiärministern hade också samtal med företrädare för det socialdemokratiska partiet, SSU och LO.

I samtalen mellan de båda regeringscheferna skedde ett tankeutbyte över ett vitt fält av ämnen. Beträffande situationen i Mellersta Östern underströks vikten av ett genomförande av FN:s resolutioner. I samband härmed betonades det palestinska folkets legitima rättigheter och att landförvärv genom militär erövring icke kan tolereras. De uttryckte även sitt helhjärtade stöd för befrielseströrelserna i Afrika, Asien och Latinamerika.

Man var på båda sidor överens om nödvändigheten av ett solidariskt samarbete och ett ökat utbyte av åsikter och erfarenheter mellan de små länderna i syfte att uppnå och bevara nationell frihet och oberoende.

I samtalen lades stor vikt vid utvecklingsländernas särskilda problem, bl. a. förhållandet mellan de huvudsakligen råvaruproducerande länderna och industriländerna. Båda parter uttryckte sin uppskattning av det algeriska

förslaget som kommer att leda till att ett extra möte med FN:s generalförsamling sammankallas inom kort kring dessa frågor.

Från svensk sida betonades vikten av kontakter med Libyen och arabvärlden. Man var överens om värdet av ett utbyte av åsikter och erfarenheter mellan skilda stater i en gemensam strävan för ekonomisk och social rättvisa.

Det konstaterades med tillfredsställelse att de bilaterala förbindelserna mellan Libyska Arabrepubliken och Sverige sedan 1969 undergått en kraftig positiv utveckling. Särskilt gäller detta på handels och det tekniska och industriella samarbetets område. Vid överläggningarna var man överens om att goda förutsättningar till en ytterligare fördjupning och breddning av de ömsesidiga (ekonomiska och industriella) förbindelserna förelåg. De bägge regeringscheferna förklarade sig beredda att i en positiv anda verka för detta.

För det fortsatta ekonomiska, tekniska och industriella samarbetet utarbetades Agreed Minutes. Man beslöt att tillsätta en arbetsgrupp att arbeta för intentionernas förverkligande. Denna skall sammanträda inom tre månader.

Från svensk sida förklarade man att det besök som den libyske premiärministern och hans delegation avlagt i Sverige varit utomordentligt nyttigt och uppskattat samt ägnat att befrämja en fortsatt utveckling av de redan nu goda förbindelserna mellan Libyska Arabrepubliken och Sverige. Statsminister Palme accepterade med glädje en inbjudan att besöka L.A.R.

Underbilaga 18
till bilaga 13

UTRIKESDEPARTEMENTET PRESSMEDDELANDE
Pressbyrå 1974-03-06

Överenskommet protokoll angående möjligheterna till utvidgat ekonomiskt och industriellt samarbete mellan Libyska Arabrepubliken och Sverige

1. Under besök i Sverige av en delegation från Lybiska Arabrepubliken under ledning av major Abdessalam Ahmed Jalloud, medlem av revolutionsrådet och premiärminister, fördes överläggningar med en svensk delegation under ledning av statsminister Olof Palme angående möjligheterna till utvidgat ekonomiskt och industriellt samarbete mellan Libyska Arabrepubliken och Sverige. Under dessa överläggningar överenskomms att stärka och utveckla sådant samarbete, vars förutsättningar förefaller vara speciellt gynnsamma på följande områden:

- a) jordbruk
- b) infrastruktur, såsom
 - byggande av bostäder
 - byggande av sjukhus
 - byggande av skolor
 - byggande av vägar
- c) olika områden inom industrin, såsom
 - petrokemisk industri
 - livsmedelsindustri
 - hyggnadsmaterialindustri
 - utrustning för transporter och kommunikationer
 - sjukhusutrustning
 - elektrisk utrustning
 - kärnenergi
 - andra sektorer inom verkstadsindustrin
- d) yrkesutbildning
- e) mineralprospektering och gruvmaterial
- f) konsulttjänster
- g) knowhow och experter

För genomförandet av ovanstående skall de två parterna uppmuntra sina respektive organisationer och företag att träffa de nödvändiga överenskommelserna.

2. Under överläggningarna uttryckte båda parter stort intresse för utökad handel med olja och oljeprodukter.

Libyska Arabrepubliken är beredd att förse Sverige med raffinerade produkter och råolja för en period av 10 år. Med nuvarande raffinaderikapacitet i Sverige är det svenska intresset för import av råolja från Libyska Arabrepubliken 1-2 milj. ton per år, förutom inköp av raffinerade produkter.

Parterna har diskuterat möjligheterna att uppföra ett gemensamt raffinaderi i Sverige. De har överenskommit att studera möjligheterna till ett sådant åtagande i samband med aktuella planer på en utbyggnad av raffinaderikapaciteten i Sverige.

Parterna överenskom att fortsätta diskussionerna i dessa frågor.

3. På libysk sida uttrycktes intresse för regelbundna inköp av cement, papper, stål och trä.

På libysk sida uttrycktes även intresse för byggande av oljetankfartyg och torrlastfartyg i Sverige med tidigast möjliga leveranser.

På svensk sida förklarade man sig beredd att söka tillfredsställa dessa önskemål.

4. Det överenskoms att en svensk-libysk arbetsgrupp skulle upprättas med syfte att ytterligare utarbeta förslag till samarbete inom ovannämnda områden ävensom inom andra områden.

Denna arbetsgrupp skall ha sitt första sammanträde inom tre månader.

Som gjordes i Stockholm den 6 mars 1974, motsvarande 12:e Safar 1394 i officiella texter på arabiska, engelska och svenska.

För Sveriges regering
(Olof Palme)

För Libyska Arabrepublikens regering
(Abdessalam Jalloud)

Underbilaga 19
till bilaga 13

HANDELSDEPARTEMENTET 1980-04-03
Expeditionschefen

Hovrättsrådet Robert Söderblom
Konstitutionsutskottet
RIKSDAGEN

Angående viss utbildning av libyska medborgare vid Telub AB i Växjö

Med anledning av förfrågan från utskottet rörande vilka kontakter som tagits med handelsdepartementet fram till dess företaget våren 1979 tecknade avtal angående denna affär får jag anföra följande.

Först skall framhållas att den aktuella affären varken lett till något ärende eller beslut av regeringen eller krigsmaterielinspektören.

Av minnesanteckningar upprättade av numera avlidne krigsmaterielinspektören Bengt Rosenius samt hovrättsassessorn Jörgen Holgersson framgår emellertid att verkställande direktören i Telub AB Benkt Dahlberg vid besök hos Holgersson den 20 oktober 1978 (Rosenius var sjukskriven) omtalat att Telub sedan en tid förde förhandlingar om utbildning av libyska tekniker i Sverige med sikte på kompetens för inträde på teknisk högskola inom vissa teknikområden.

Studierna skulle inte vara inriktade på krigsmateriel. Enligt Dahlberg hade UD "gett klartecken" till Telubs engagemang i utbildningen. Vid besök i Libyen hade Dahlberg också sammanträffat med landets försvarsminister som därvid uttryckt intresse för kontakter och köp i Sverige av vissa slag av defensiv försvarsmateriel. Sedan Holgersson rapporterat besöket till Rosenius, meddelade denne Dahlberg den 2 november 1978 att all försäljning av krigsmateriel till Libyen var utesluten.

Vid ett möte hos handelsminister Cars den 14 februari 1979, till vilket Rosenius, dåvarande departementsrådet Groth, UD, och Dahlberg var kallade, framhöll Cars (enligt en anteckning av Rosenius) att regeringen motsatte sig den planerade utbildningen.

Avslutningsvis kan påpekas att samtliga aktier i Telub AB ägs av Förenade fabriksverken (FFV) och att bolaget till följd härav ingår som helägt dotterbolag i FFV-koncernen.

Sven Norberg

*Underbilaga 20
till bilaga 13*

HANDELSDEPARTEMENTET	Utdrag	
Gemensamt handels-, utrikes-, försvars- och industriärende	PROTOKOLL vid regeringssammanträde 1981-02-12	8, RS 2524/1980, 311/1981

Uppdrag att följa viss utbildning vid TELUB AB, Växjö

Styrelseordföranden i Telub AB, Växjö, generaldirektören Olle Lund har vid en genomgång den 9 februari 1981 till cheferna för handels- och industridepartementet anmält att styrelsen fått kännedom om att vissa delar i de sista avsnitten av den fyraåriga utbildningen som ges ett nittiotial libyska medborgare vid bolagets teknikskola i Växjö skulle ha viss militärteknisk inriktning och att utbildningen alltså inte som tidigare har uppgivits skulle vara helt igenom civil. Bolaget har redan inlett överläggningar med sin libyske motpart i syfte att förhindra att någon del av utbildningen kommer att innehålla militära eller militärtekniska inslag. Mot denna bakgrund har bolagets styrelse beslutat begära att regeringen uppdrar åt krigsmaterielinspektören att följa utbildningen.

Regeringen uppdrar åt krigsmaterielinspektören i handelsdepartementet att följa den utbildning av libyska medborgare som äger rum vid Telubs teknikskola i Växjö.

Krigsmaterielinspektören skall löpande hålla regeringen underrättad om utbildningens innehåll och inriktning.

Bestyrkes i tjänsten

namnteckning

Utdrag till
krigsmaterielinspektören, H
TELUB AB, Växjö
utrikesdepartementet
försvarsdepartementet
industridepartementet

Underbilaga 21
till bilaga 13

HANDELSDEPARTEMENTET PRESSMEDDELANDE
INDUSTRIDEPARTEMENTET 1981-02-12

Informationssekreteraren
Bengt Lindmark

Pressmeddelande i Telub-ärendet 1981-02-12

Handels- och industriministrarna säger i ett uttalande för TT att den nya ledningen för det statliga företaget Telub informerade regeringen den 31 januari om att nytt material hade kommit fram rörande den tekniska utbildning av libyer som sedan våren 1980 bedrivs vid Telubs tekniskola i Växjö. Detta material skiljer sig från vad som tidigare redovisats inför regeringen, riksdagens konstitutionsutskott och krigsmaterielexportkommittén vid de utfrågningar som har hållits med bolagets förra ledning.

Den nya Telub-ledningen har på grundval av det framkomna materialet bedömt att delar i de sista avsnitten av den fyraåriga utbildningen har viss militär-teknisk inriktning. Dessa delar står alltså i strid med Telubs tidigare försäkran om att utbildningen skulle vara helt igenom civil.

En utbildning med militära eller militär-tekniska inslag av libyska elever vid Telubs tekniskola är självfallet inte acceptabel. Regeringen har därför på diplomatisk väg meddelat den libyska regeringen att den del av utbildningen som skulle ha haft en sådan inriktning inte kan genomföras.

Regeringen har vidare försäkrat sig om att Telubs styrelse vidtar åtgärder så att ingen del av utbildningen får ifrågavarande inslag. Telub har redan inlett överläggningar med sin libyska motpart härom.

Regeringen har i detta sammanhang genom den nya ledningen förvissat sig om att den utbildning som hittills har bedrivits och som f. n. bedrivs inte innehåller några militär-tekniska element. Detsamma gäller för den utbildning som enligt kursplanen skall ske under det närmaste året.

Regeringen har dessutom efter samråd med ledningen för Telub uppdragit åt krigsmaterielinspektören att nära följa utbildningen vid Telubs tekniskola.

Underbilaga 22

Sven Andersson
Strandvägen 55
115 23 STOCKHOLM

1980-11-05

Broder,

Jag skriver till Dig i Din egenskap av ordförande i Krigsmaterielexportkommittén i en angelägenhet som alltmer bekymrar mig.

Som Du vet hade jag för en tid sedan tillfälle att besöka Telub i Växjö. Där får ett 90-tal libyska ungdomar en utbildning som kan användas som ett led i militär utbildning. Utbildningen har beställts av libysk myndighet.

Detta förhållande har fått stor uppmärksamhet i den allmänna debatten. Kritikerna har påtalat den enligt deras mening bristande konsekvensen i en politik som å ena sidan förbjuder vapenexport till Libyen, men å andra sidan tillåter Libyen att i Sverige köpa en utbildning som kan användas till att höja landets militära slagkraft. De menar också att utbildningen vid Telub har en sådan utformning att den kan användas för terrordåd i Israel. Enligt min mening är det omöjligt att vifta bort dessa invändningar.

Jag är väl medveten om att det finns ett avtal mellan Telub och Libyen, vilket kraftigt begränsar handlingsmöjligheterna. Jag är också medveten om att vi inom utredningen diskuterar åtgärder för att förhindra en framtida upprepning.

Detta löser emellertid inte det akuta problemet. Jag vill därför föreslå Dig att utredningen tar ett initiativ för att öka samhällets insyn i vissa delar av Telubs verksamhet, lämpligen genom att en av regeringen tillsatt särskild utredningsman får i uppdrag att följa den aktuella utbildningen vid företaget.

Alla borde rimligen ha ett intresse av största möjliga öppenhet kring denna fråga.

Med vänlig hälsning

Gunnar Hjerne

Underbilaga 23

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Gemensamt justitie-, utrikes-, försvars-,
handels- och industriärende

REGERINGSBESLUT

1981-02-26

F. d. regeringsrådet Carl Åbjörnsson
Östgötagatan 11
116 25 STOCKHOLM

**Förordnande om särskild undersökning beträffande den s. k. Telub-
affären**

Telub Aktiebolag är ett helägt dotterföretag till FFV Företagen Aktiebolag som i sin tur ägs av staten genom förenade fabriksverken. Telubs huvudkontor är förlagt till Växjö, men företaget har verksamhet också på andra håll i landet. Verksamheten omfattar bl. a. underhåll av materiel, tekniska utredningar och utbildningsprogram för den svenska försvarsmaktens räkning.

I mars 1979 ingick Telub ett avtal med libyska staten om att under fyra år utbilda ett antal libyska medborgare i tekniska ämnen.

Frågan om regeringens och enskilda statsråds befattning med utbildningsärendet togs upp i konstitutionsutskottets granskningsbetänkande vid 1979/80 års riksmöte. Av betänkandet framgår bl. a. att Telubs dåvarande verkställande direktör vid skilda tillfällen under åren 1977 och 1978 tagit kontakt med olika departement om den planerade utbildningen samt därvid uppgivit att utbildningen skulle ta sikte på kompetens för inträde på teknisk högskola och inte skulle vara inriktad på krigsmateriel. Vidare redovisas i betänkandet uttalanden i ärendet från nuvarande och förutvarande ledamöter av regeringen. Konstitutionsutskottets majoritet fann inte den verkställda granskningen föranleda något särskilt uttalande från utskottets sida. Riksdagen följde utskottet (KU 1979/80:50, 52, rskr 1979/80:321).

Uppgifterna från Telub att utbildningen inte skulle vara inriktad på krigsmateriel har förts fram i skilda sammanhang, bl. a. i riksdagen (prot. 1979/80:68 s. 33-36 och 111 s. 3-9).

Vid en genomgång den 31 januari 1981 har Telubs ledning informerat företrädare för regeringen och regeringskansliet om att de tidigare uppgifterna att utbildningen inte innehöll några militärtekniska inslag var felaktiga. Av informationen framgår att det vid sidan av de tidigare företedda utbildningsplanerna har funnits kursplaner och åtaganden mot den libyske uppdragsgivaren som inte förut har varit kända.

Telub har tagit upp diskussioner med beställaren om att den militärtekniska delen av utbildningen skall utgå. Efter begäran från företagets styrelse har regeringen i beslut den 12 februari 1981 uppdragit åt krigsmaterielinspektören att följa utbildningen av libyska medborgare vid Telub.

Med hänsyn till vad som numera har framkommit bör frågans tidigare behandling inom regeringen och regeringskansliet granskas närmare. Granskningen bör särskilt inriktas på att försöka få klarlagt vad som vid olika tidpunkter var känt om innehållet i det med libyska staten träffade avtalet. Regeringen uppdrar åt f. d. regeringsrådet Carl Åbjörnsson att verkställa en sådan granskning. Denna bör ske genom att upplysningar inhämtas från personer inom regeringskansliet och genom att tillgängligt material genomgås. Även upplysningar från personer utanför regeringskansliet bör i möjligaste mån inhämtas. Resultatet av granskningen redovisas till chefen för justitiedepartementet.

Chefen för justitiedepartementet beslutar om sekreterare samt experter och annat biträde åt Åbjörnsson. Beträffande ersättning till Åbjörnsson och experter skall förordningen (1978:45) om ersättning vid kommittéuppdrag tillämpas, om regeringen ej bestämmer annat. Kostnaderna skall belasta andra huvudtitelns kommittéanslag.

På regeringens vägnar

Håkan Winberg

Johan Munck

*Bilaga 14***Förteckning över ett antal lagar och förordningar i vilka förekommer hänvisning till reglerna om basbeloppet i lagen (1962:381) om allmän försäkring**

giftermålsbalk
konkurslag
kommunalskattelag
lag om arvsskatt och gåvoskatt
rättegångsbalk
föräldrabalk
militärsättningslag
uppbördslag
statens pensionslöneförordning
statens allmänna tjänstepensionsreglemente
förordning med tilläggsbestämmelser till statens allmänna tjänstepensionsreglemente
lag om allmän försäkring
lag om bidragsförskott
arbetsmarknadskungörelse
lag om ändring av vissa underhållsbidrag
lag om statlig lönegaranti vid konkurs
kungörelse om sjömanspension
rättshjälpslag
studiestödslag
studiestödsförordning
förordning om statligt stöd till kommersiell service i glesbygd
lag om delpensionsförsäkring
trafikskadelag
bokföringslag
lag om arbetsskadeförsäkring
förordning om ändring av vissa statliga tjänstepensioner fr. o. m. den 1 juli 1976
förordning om utbetalning av statliga tjänstepensionsförmåner och vissa socialförsäkringsförmåner m. m.
lag om krigsskadeersättning till sjömän
lag om uppräknings av yrkesskadelivräntor m. m.
brottsskadelag
förordning om ändring av livräntor enligt äldre statliga tjänstepensionsbestämmelser
jordbruksbokföringslag
förordning om ändring av vissa underhållsbidrag
förordning om statligt stöd till glesbygd
rättshjälpsförordning

RIKSFÖRSÄKRINGSVERKET

FÖRTECKNING

1980-11-18

Författningar enligt vilka basbeloppet enligt AFL har betydelse vid fastställande eller beräkning av förmåner som administreras av riksförsäkringsverket och försäkringskassorna

1. Kommunal skattelagen (1928:370)
Skattereduktion för folkpensionärer och skattefrihet för livränta på grund av personskada.
2. Lag (1950:261) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under militärtjänstgöring.
Storleken av vissa förmåner.
3. Förordning (1950:250) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under vistelse å anstalt m. m.
Storleken av vissa förmåner.
4. Lag (1954:243) om yrkesskadeförsäkring.
Storleken av vissa förmåner.
5. Lag (1954:246) om krigsförsäkring för sjömän m. fl.
Storleken av vissa förmåner.
6. Förordning (1954:247) om ersättning av statsmedel vid olycksfall, som till följd av krigsåtgärd drabba sjömän m. fl.
Storleken av vissa förmåner.
7. Förordning (1954:248) om ersättning av statsmedel vid olycksfall, som till följd av krigsåtgärd drabba fiskare.
Storleken av vissa förmåner.
8. Förordning (1954:249) om ersättning i anledning av kroppsskada ådragen under tjänstgöring i civilförsvaret.
Storleken av vissa förmåner.
9. Lag (1956:293) om smittbärarersättning.
3 § maximering av ersättning.
10. Kungörelse (1961:457) om ersättning på grund av medverkan vid olyckor i atomanläggningar m. m.
Storleken av vissa förmåner.
11. Kungörelse (1961:564) om ersättning av statsmedel för medverkan i flygräddningstjänst m. m.
Storleken av vissa förmåner.
12. Kungörelse (1962:607) om ersättning på grund av verksamhet för brandsläckning m. m.
Storleken av vissa förmåner.
13. Lag (1962:381) om allmän försäkring.
3:2,4 maximering av sjukpenning
3:9 maximering av havandeskapspenning
4:4,10,14 maximering av föräldrapenning

- 6:2, 7:4 storleken av folkpension i form av ålders- och folkpension
- 8:4 storleken av folkpension, änkepension
- 8:6 storleken av folkpension, barnpension
- 9:1 storleken av barntillägg till folkpension
- 9:3 förutsättningar för och storleken av handikappersättning
- 9:4 förutsättningar för och storleken av vårdbidrag
- 11:5 lägsta och högsta pensionsgrundande inkomst
- 11:6 beräkning av pensionspoäng
- 12:1 minsta antal år för rätt till tilläggspension i form av ålderspension
- 12:2 beräkningen av tilläggspension i form av ålderspension
- 13:1 förutsättningen för tilläggspension i form av förtidspension
- 13:2 förutsättningen för beräkningen av antagandepoäng
- 13:2.3 beräkningen av tilläggspension i form av förtidspension
- 14:1 förutsättningarna för familjepension i form av tilläggspension
- 14:3 storleken av tilläggspension i form av änkepension
- 14:5 storleken av tilläggspension i form av barnpension
- 19:1 underlaget för tilläggspensionsavgift
- 19:3 underlaget för tilläggspensionsavgift
- 14. Lag (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.
 - 1 § storleken av hustrutillägg
 - 5 § inkomstberäkningen
- 15. Kungörelse (1962:393) om rätt i vissa fall för kommun eller annan att uppbära folkpension.
 - 4 § storleken av förbehållsbelopp.
- 16. Lag (1964:143) om bidragsförskott
 - 4 § storleken av bidragsförskott
 - 15 § betalning av underhållsbidrag till försäkringskassa, indexberäkningen av underhållsbidrag enligt lagen (1966:68) om ändring av underhållsbidrag
 - 18 § förbehållsbelopp vid eftergift.
- 17. Arbetsmarknadskungörelse (1966:368)
 - 20 § underlag för beräkning av dagpenning.
- 18. Lag (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag.
- 19. Lag (1969:205) om pensionstillskott.
 - Förutsättningarna för och storleken av.
- 20. Lag (1967:919) om värdesäkring av livräntor.
 - Värdesäkring.
- 21. Lag (1967:920) om värdesäkring av yrkesskadelivräntor som utgår av statsmedel m. m.
 - Värdesäkring.
- 22. Kungörelse (1971:380) om avgifter vid ålderspension
 - 2 § förbehållsbelopp.

23. Kungörelse (1971:831) om pensionsbelopp enligt första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring.
Förbehållsbelopp.
24. Lag (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor.
Förhöjning av förmåner.
25. Lag (1973:214) om tillägg till vissa ansvarslivräntor.
Förhöjning av förmåner.
26. Lag (1973:216) om ändring i lagen (1967:663) om tillägg till vissa trafiklivräntor.
Förhöjning av förmåner.
27. Kungörelse (1973:218) om ändring i kungörelsen (1971:14) om tillägg till vissa statliga skadelivräntor m. m.
Förhöjning av förmåner.
28. Studiestödslag (1973:349).
7:3 förutsättningar för rätt till vuxenstudiestöd
7:7 beräkning av vuxenstudiestöd
8 kap. Återbetalning.
29. Brandlag (1974:80).
Storleken av ersättningen.
30. Lag (1975:380) om delpensionsförsäkring
5 § värdesäkring m. m.
31. Lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring
3:6 maximering av sjukpenningunderlag
4:1 minsta livräntegrundande inkomstförlust
4:11 maximering av livränteunderlag
4:10 garantiregel för livränteunderlag
5:1 storleken av begravningshjälp
5:2 maximering av efterlevandelivränta
6:2 värdesäkring av livränta.
32. Värnpliktsförmånsordningen (1976:1008)
7 § maximering av dagpenning.
33. Förordning (1976:1011) om förmåner till civilförsvarspliktiga
6 § maximering av dagpenning.
34. Lag (1977:265) om statligt personskadeskydd
10 § maximering av sjukpenning och underlag för livränta
Storlek av begravningshjälp
12 § garantiregel för beräkning av livränta
13 § underlag för beräkning av särskild sjukpenning.
35. Lag (1977:267) om krigsskadeersättning för sjömän.
Beräkning av ersättning.
36. Lag (1977:268) om uppräknings av yrkesskadelivräntor m. m.
Värdesäkring.
37. Lag (1977:269) om uppräknings av statliga yrkesskadelivräntor m. m.
Värdesäkring.

38. Lag (1979:84) om delpensionsförsäkring.
- 4 § förutsättningarna för delpension
 - 8 § förutsättningar för bortseende från bisyssla
 - 11 § värdesäkring av delpension
 - 12 § begränsning av pensionsunderlaget (anställda)
 - 13 § beräkning av pensionsunderlaget (företagare)
39. Vissa av Kungl. Maj:t eller regeringen beslutade livräntor utgår med viss procent av gällande basbelopp.

INDUSTRIDEPARTEMENTET PRESSMEDDELANDE 1980:74
Informationssekreterare 1980-11-19
Anders Davidson, 08-763 2131

Departementssekreterare
Björn Olhans, 08-763 2268

Förhandlingarna om Ncb:s finansiering mellan staten – företräd av generaldirektör Bo Hedström – och de sju skogsägareföreningarna i norra Sverige är nu avslutade. Bo Hedström redogjorde på onsdagen för resultaten av förhandlingarna. Detta är huvudpunkterna:

- Staten skjuter till 375 Mkr och skogsägareföreningarna 25 Mkr i nytt aktiekapital i Ncb.
- Statens ägarandel i bolaget ökar till knappt 90 procent och skogsägarnas andel minskar till drygt 10 procent. Det producentkooperativa inslaget i Ncb finns därmed kvar.
- Uppgårelsen mellan ägarparterna förutsätter att bolaget erbjuder inlösen av industriebevis till 40 procent av nominella värdet som alternativ till omvandling av industriebevis till aktiekapital i Ncb.

Enligt direktiven från regeringen skulle förhandlingarna syfta till att finna en tillfredsställande finansiering och ägarstruktur för företagets fortsatta verksamhet, detta mot bakgrund av en ändamålsenlig omstrukturering inom Ncb. Direktiven innebar vidare att de värden ur samhällssynpunkt som en producentkooperativ verksamhet inom skogsindustrin utgör, särskilt skulle beaktas. I första hand skulle en lösning försöka nås där nuvarande ägarfördelning bibehålls (staten 74 procent), skogsägareföreningarna 26 procent). I samband med förhandlingar om ägartillskott har även möjligheterna att förbättra företagets virkesförsörjning diskuterats.

I konsortialavtalet mellan staten och skogsägareföreningarna som träffades då staten förra året gick in i Ncb, sägs att Ncb:s verksamhet ska bedrivas efter strikt affärsmässiga och företagsekonomiska principer. Parterna är överens om att dessa principer ska gälla även i fortsättningen. Under de förhandlingar som nu bedrivits har skogsägareföreningarna understrukit vikten av att dessa principer tillämpas fullt ut. Följaktligen har skogsägareföreningarna hävdat att bl. a. Forss och Hörnefors massafabriker avvecklas. Parterna är överens om att Ncb bör omstruktureras i ordnade former. När det gäller enheter inom koncernen som kan bedömas som utvecklingsbara och där en lönsam produktion kan förutses, skall samarbete med andra skogsföretag eftersträvas samt att i andra fall får försäljning övervägas.

Skogsägareföreningarna är inte beredda att förändra nu gällande virkes-

försörjningsavtal. Avtalet innebär att 70 procent av föreningarnas virkesfångst skall levereras till Ncb. Avtalet gäller i ytterligare nio år.

Förhandlingarna om ägartillskott till Ncb har lett till följande resultat där statens medverkan kräver regeringens och riksdagens godkännande:

Staten tillskjuter ett kapitaltillskott på 375 Mkr i form av nytt aktiekapital i Ncb för att möjliggöra en snar omstrukturering i ordnade former av företaget.

Skogsägareföreningarna tillskjuter 25 Mkr i nytt ägarkapital i Ncb.

Uppgårelsen mellan ägarparterna förutsätter vidare att bolaget erbjuder sig att lösa in de industribevis som kan konverteras till aktier i Ncb till 40 procent av det nominella värdet. Om erbjudandet om inlösen accepteras fullt ut ger det ett resultatillskott för Ncb på cirka 60 Mkr. De industribevis som inte inlöses till följd av detta erbjudande konverteras till aktier i bolaget till ett belopp av högst 10 000 kr. per innehavare och överskjutande belopp kvarstår som industribevis. (Se anmärkning på nästa sida.)

De kapitaltillskott som enligt denna lösning skulle göras från ägarparternas sida innebär att staten gör en större insats än vad som motiveras av den 74-procentiga ägarandelen. Resultatet blir därför att statens ägarandel i bolaget ökar till knappt 90 procent, samtidigt som skogsägareföreningarnas andel reduceras till drygt 10 procent. De nu gällande avtalen mellan staten och skogsägareföreningarna upphör till följd av detta att gälla. I ett nytt avtal mellan parterna skall skogsägarna tillförsäkras två platser i Ncb:s styrelse.

Bo Hedström framhåller att genom det kapitaltillskott skogsägarna är beredda att göra, innebär att det producentkooperativa inslaget i företaget finns kvar. Detta är mycket väsentligt eftersom det avgörande motivet för att staten förra året gick in i Ncb, var just att säkerställa den producentkooperativa karaktären i företaget.

Anmärkning: Industribevis är lån utan formella säkerheter till företaget från i första hand enskilda personer, främst skogsägare. Över 50 000 personer är innehavare av industribevis i Ncb. Industribevisen representerar sammanlagt ett nominellt värde på cirka 145 Mkr. Industribevisen kan enligt gällande regler, efter en viss period och efter beslut på bolagsstämma, konverteras till aktier i bolaget. Per den 1/1 1981 är industribevis till ett nominellt värde om totalt cirka 100 Mkr möjliga att konvertera.

INDUSTRIDEPARTEMENTET PRESSMEDDELANDE 1980:75

Informationssekreterare 1980-11-19

Anders Davidson

Telefon: 08/763 21 31

Industriminister Nils G Åsling säger i en kommentar:

– Det är positivt att skogsägareföreningarna markerat sin uppslutning kring Ncb genom att tillskjuta nytt aktiekapital i företaget. Därmed bevaras det producentkooperativa inslaget i Ncb, vilket var huvudanledningen till att staten gick in som delägare förra året. Skogsägarnas fortsatta engagemang i företaget är inte minst viktigt ur virkesförsörjningssynpunkt.

Regeringen avser att föreslå riksdagen att godkänna förslaget till uppgörelse och att ett statligt kapitaltillskott på 375 Mkr i form av nytt aktiekapital ges till Ncb. Syftet med detta tillskott är att möjliggöra en omstrukturering av företaget för att säkerställa överlevnaden för de enheter inom koncernen som är utvecklingsbara. Enheter som inte kan bedömas som utvecklingsbara och där inte lönsam produktion kan förutses, bör avvecklas under ordnade former.

Bilaga 15 B

INDUSTRIDEPARTEMENTET PRESSKOMMUNIKÉ 1980:79
Informationssekreterare 1980-12-01
Anders Davidson
Telefon: 08/763 21 31

För att rekonstruera NCB avser regeringen att föreslå riksdagen att tillskjuta koncernen 300 miljoner i nytt ägarkapital. Regeringen kommer vidare att föreslå riksdagen att som länekapital tillskjutes 100 miljoner. Nuvarande aktiekapital – till 74 % statligt och till 26 % ägt av skogsägareföreningarna – nedskrivs i princip till 0. De industribevis som är omedelbart konvertibla konverteras till B-aktier. Övriga industribevis konverteras till B-aktier efterhand som de förfaller till konvertering.

En genomgripande omstrukturering av NCB är nödvändig. Nedläggning eller avyttring av Dynäs såg, fabrikerna i Johannedal, Köpmanholmen och Hörnefors bör ske så snart möjligt med hänsyn till gällande arbetsrättslig lagstiftning. För andra enheter inom koncernen bör det mest rationella utnyttjande av NCB:s utvecklingsbara enheter säkerställas, genom samarbete med andra skogsföretag eller avyttring. Den nödvändiga omstrukturen bör genomföras inom loppet av ett par år.

Regeringens bedömning är att de utvecklingsbara enheterna inom koncernen på detta sätt får erforderliga möjligheter att överleva.

Några ytterligare kapitalinsatser eller andra former av stödåtgärder från regeringens sida kommer inte i fråga. Skulle det visa sig att de bedömningar som ligger till grund för denna finansiella rekonstruktion inte håller, eller att den föreslagna omstrukturen och avvecklingen inte kan genomföras, får den situation som då uppkommer lösas på vedertaget sätt. En konkurs kan då inte uteslutas.

Regeringen är beredd att vidta erforderliga arbetsmarknadspolitiska åtgärder för att mildra effekterna av de nedläggningar och den omstrukturering som förestår.

Det är regeringens bedömning, att en fortsatt skogsindustriell verksamhet i Ådalen (Väja-Dynäs) är naturlig och önskvärd också på sikt.

PM angående regeringens handläggning av varvsfrågor med anledning av riksdagens beslut

I. Öresundsvarvet

Enligt riksdagsbeslut i december 1978 (prop. 1978/79:49, NU 1978/79:17) skulle kapaciteten hos de statliga nybyggnadsvarven i ett första steg minska med 20 % jämfört med nivån vid utgången av 1977. Kapacitetsminskningen förenades med en anställningsgaranti för de anställda vid storvarven inom Svenska Varv AB till utgången av 1980.

Efter det att en inom Svenska Varv tillsatt strukturutredning gjort marknads- och konkurrensförutsättningsanalyser för mitten av 1980-talet och på grundval därav föreslagit lämplig långsiktig struktur för de olika verksamheterna inom koncernen, fastställde Svenska Varvs styrelse den 10 januari 1980 en strukturplan för koncernens verksamhet under perioden 1980–1985 och hemställde hos ägaren – staten – att tillstyrka i planen angivet kapital för planens genomförande. Svenska Varv överlämnade med skrivelse den 28 januari 1980 strukturplanen till industridepartementet.

För Öresundsvarvets vidkommande innebar planen ett omedelbart beslut om nedläggning, innefattande beslut av koncernledningen om en lämplig avslutningsproduktion så att verksamheten kunde avslutas snarast möjligt, dock senast år 1983. Varvets reparationsverksamhet skulle successivt under nedläggningsperioden överföras till Kockums varv, medan dotterbolaget Bruces Mekaniska Verkstad skulle avyttras.

I prop. 1979/80:165 anslöt sig regeringen i princip till uppfattningen att Öresundsvarvet borde avvecklas. Regeringen intog dock en något annorlunda ståndpunkt till avvecklingstakten än vad som föreslagits av Svenska Varv i strukturplanen. Med hänsyn till i första hand de allvarliga konsekvenser som en nedläggning av Öresundsvarvet skulle få för de drygt 2 800 anställda vid varvet och för hela landskronaregionen liksom för annan verksamhet som för sin existens var beroende av varvet borde enligt propositionen avvecklingstakten i stället bestämmas med hänsyn till möjligheterna för de anställda att få nya arbeten. Mot bakgrund härav angavs inte någon exakt tidpunkt för nedläggningen av varvet. Merkostnaderna för den fortsatta driften borde enligt propositionen täckas av staten, och regeringen sade sig ha för avsikt att återkomma i denna fråga under hösten 1980, sedan Svenska Varv utfört nödvändiga beräkningar avseende åren 1980–1982.

Vid riksdagsbehandlingen anslöt sig näringsutskottets majoritet i allt väsentligt till regeringens förslag men ansåg dock det nödvändigt att ange en tidpunkt när strukturuomvandlingen av Öresundsvarvet skulle vara klar och fastslog denna tidpunkt till utgången av 1985 (NU 1979/80:69).

Vid kammarbehandlingen den 5 juni 1980 följde emellertid riksdagen inte regeringen i fråga om en nedläggning av Öresundsvarvet. I enlighet med förslag i en socialdemokratisk motion och en motion av två folktopartistiska riksdagsledamöter beslöt riksdagen om fortsatt verksamhet vid varvet enligt en inom varvet utarbetad plan. Genom riksdagsbeslutet anvisades 432 miljoner kr. till Öresundsvarvet. Härav var 275 miljoner kr. avsedda att täcka de förluster som uppstod till följd av extraordinära nedskrivningar, och 100 miljoner skulle användas för utveckling av nya produkter.

Hösten 1980 beslöt företagsledningarna vid Svenska Varv och Öresundsvarvet att uppta MBL-förhandlingar om en nedläggning av verksamheten vid Öresundsvarvet. Sedan dessa förhandlingar avslutats har styrelsen i Svenska Varv beslutat att avveckla varvet snarast eller senast i och med utgången av år 1983. Skälet härtill angavs vara, att styrelsen inte ansåg Öresundsvarvets långsiktplan, på vilken riksdagen våren 1980 beslutade om varvets omstruktureringsplan, vara genomförbar inom givna ekonomiska ramar och att varvet inte bedömdes bli lönsamt senast år 1985.

Mot bakgrund av detta beslut av Svenska Varvs styrelse inkom Svenska Varv AB den 25 februari 1981 till regeringen med en skrivelse, som innehöll bl. a. en fastställd avvecklingsplan för Öresundsvarvet och kostnader för denna plan, det ekonomiska beslutsunderlaget för styrelsens beslut samt en hemställan om finansiellt stöd för att täcka kostnaderna för avvecklingen av varvet.

I prop. 1980/81:131 föreslås mot bakgrund härav att till Svenska Varv för nedläggning av Öresundsvarvet anslås 672 miljoner kr. för budgetåret 1981/82. Enligt vad som anförs i propositionen är avsikten att nedläggningen skall vara fullbordad under första halvåret 1983. Riksdagsbeslut i frågan kan väntas i början av juni 1981.

1980 års riksdagsbeslut innebar bl. a. följande:

a) 900 miljoner beslöts utgå till Svenska Varv AB för vissa utvecklingskostnader. Av dessa var 100 miljoner avsedda för Öresundsvarvet. Enligt regleringsbrev den 19 mars 1981 har regeringen efter ansökan av Svenska Varv om att dessa pengar skulle få användas för medelstillskott till ett helägt f. n. vilande dotterbolag som avses få firmanamnet Landskrona Finans AB, beslutat att 50 miljoner kr. fick utbetalas tidigast den 3 april 1981. Beträffande resterande 50 miljoner kr. sägs i regleringsbrevet att regeringen senare kommer att efter ansökan av Landskrona Finans AB besluta om utbetalning av dessa medel. De närmare villkoren för utbetalning av medlen framgår av bifogade regleringsbrev (bil. 1).

b) 1 055 miljoner kr. anslogs till Svenska Varv AB i form av avskrivningslån, varav 125 miljoner kr. var avsedda för Öresundsvarvet. Dessa medel har enligt regleringsbrev den 18 december 1980 och den 29 januari 1981 ställts till Svenska Varv AB:s förfogande till täckande av bolagets kostnader avseende Öresundsvarvet AB. Regleringsbrev bifogas, bil. 2 och 3.

c) 150 miljoner kr. anslogs som ett finansiellt tillskott för att täcka

driftskostnaderna vid Öresundsvärket. Genom beslut den 24 juli 1980 uppdrog regeringen åt kammarkollegiet att till Svenska Varv AB utbetala 150 miljoner kr. Svenska Varv AB lämnade per den 1 juli 1980 ett koncernbidrag om 150 miljoner kr. till Öresundsvärket. Skrivelse den 13 april 1981 från Svenska Varv AB till industridepartementet bifogas (bil. 4).

Slutligen kan nämnas, att frågan om Öresundsvärket diskuterats i riksdagen vid flera tillfällen med anledning av interpellationer och frågor. Beträffande dessa hänvisas till riksdagsprotokollet den 6 november 1980 nr 18, den 25 november 1980 nr 33 och den 15 januari 1981 nr 60.

II. Kalmar Varv

I slutet av augusti 1980 anmälde Kalmar Varv AB (värket) till riksgäldskontoret att värket stod inför akuta betalningsproblem. Fullmäktige i riksgäldskontoret hade tidigare beviljat värket statliga kreditgarantier enligt förordningen (1976:482) om fartygskreditgaranti m. m.

Mellan företrädare för riksgäldskontoret, ägaren till värket, Kihlinvest AB, och två beställare av fartyg under byggnad vid värket träffades den 17 september 1980 en överenskommelse som bl. a. innebar ett statligt kapitaltillskott till värket. Överenskommelsen var villkorad av regeringens godkännande.

Fullmäktige i riksgäldskontoret hemställde i en skrivelse till regeringen den 9 oktober 1980 att uppgörelsen skulle godkännas och läggas till grund för ett förslag från regeringen till riksdagen om ett statligt kapitaltillskott till värket. Till skrivelsen fogades ett yttrande från nämnden för fartygskreditgarantier, som tillstyrkte framställningen.

För närmare redovisning av händelseförloppet och av innebörden i överenskommelsen hänvisas till fullmäktiges och nämndens yttranden, bil. 5 och 6.

För att finansiera fortsatt produktion vid värket i avvaktan på regeringens ställningstagande till nämnda överenskommelse ansökte Kihlinvest AB hos nämnden för fartygskreditgarantier om statliga kreditgarantier enligt förordningen (1977:497) om statlig kreditgaranti till svenskt rederiföretag för sitt dotterbolag Kihlbergrederierna AB. Garantierna skulle användas för att ge värket ett likviditetstillskott.

Nämnden beslöt hänskjuta ärendet till regeringen. Till nämndens beslut var fogad en hemligstämplad promemoria. Enligt denna ansåg sig nämnden inte kunna ta slutlig ställning. Det framhölls att statens risk vid bifall måste anses betydande men att skäl kunde anföras för att åtminstone tillfälligt godta denna risk med hänsyn till det omedelbara behovet av likviditetsstöd. Nämndens beslut bifogas, bil. 7.

I beslut den 16 oktober 1980 lämnade regeringen ansökningen utan bifall. Som skäl härför anfördes att de villkor som enligt beslut av riksdagen bör ställas upp för att en statlig kreditgaranti skall kunna beviljas inte var uppfyllda och att en kreditgivning för det avsedda ändamålet inte kunde anses förenlig med garantigivningens syfte. Regeringsbeslutet bifogas, bil. 8.

Enligt vad som upplysts från industridepartementet togs frågan om kapitaltillskott till varvet informellt upp inom regeringen vid sammanträde den 23 oktober 1980. Regeringen förklarade sig då inte kunna godkänna överenskommelsen. Skälet angavs vara att de långsiktiga riskerna för staten vid fortsatt engagemang hos varvet bedömdes för stora.

Samma dag ansökte varvet att det skulle försättas i konkurs.

Den 6 november 1980 lämnade regeringen en framställning av fullmäktige i riksgäldkontoret den 9 oktober 1980 om godkännande av förhandlingsuppgörelsen beträffande varvet utan åtgärd.

I brev den 28 november 1980 till statsminister Thorbjörn Fälldin begärde representanter för Svenska metallindustriarbetarförbundet, Svenska industritjänstemannaförbundet och Sveriges arbetsledarförbund ett sammanträffande med Fälldin. I brevet påstods att regeringsbeslutet den 23 oktober 1980 fattats på felaktig grund. Brevet bifogas, bil. 9.

I bil. 10 lämnas en kortfattad redogörelse för beslutsreglerna i ärenden som rör statligt stöd till varvs- och rederinäringarna.

Beträffande möjligheterna att erhålla statliga kreditgarantier enligt förordningen (1977:497) om statlig kreditgaranti till svenskt rederiföretag hänvisas till bil. 11, vari återges departementschefens yttrande i prop. 1976/77:146 om vissa sjöfartsfrågor i samband med att stödformen infördes.

INDUSTRIDEPARTEMENTET

underbilaga I

Gemensamt industri-
och budgetärende

Avskrift

BESLUT 1981-03-19

432/81

Kammarkollegiet

Box 2218

103 15 STOCKHOLM

Ansökan av Svenska Varv AB om medelstillskott

Genom regleringsbrev den 26 juni 1980 ställde regeringen det för budgetåret 1980/81 under fjortonde huvudtiteln anvisade reservationsanslaget G 8. Bidrag till Svenska Varv AB för vissa utvecklingskostnader av 900 000 000 kr. till kammarkollegiets förfogande för utbetalning enligt föreskrifter som regeringen meddelar.

Svenska Varv AB har i skrivelse den 27 februari 1981 ansökt om att 100 000 000 kr. härav får användas för medelstillskott till ett helägt f. n. vilande dotterbolag som avses få firman Landskrona Finans AB (i fortsättningen kallat Bolaget). Svenska Varv AB har vidare ansökt om att 50 000 000 kr. omedelbart betalas ut till Bolaget. Till skrivelsen har fogats ett den 24 februari 1981 mellan tillämnade aktieägare i Bolaget upprättat konsortialavtal och bolagsordning för Bolaget.

Regeringen uppdrar åt kammarkollegiet att till Svenska Varv AB från det för budgetåret 1980/81 under fjortonde huvudtiteln anvisade reservationsanslaget G 8. Bidrag till Svenska Varv AB för vissa utvecklingskostnader utbetala 50 000 000 kr. tidigast den 3 april 1981. Regeringen kommer senare efter ansökan av Bolaget att besluta om utbetalning av återstående 50 000 000 kr. Svenska Varv AB skall använda medlen för ägartillskott till Bolaget och sätta in dem på ett av Bolaget öppnat räntebärande konto i riksgäldskontoret.

Svenska Varv AB får dock inte ställa medlen till Bolagets förfogande förrän Bolaget och de tillämnade aktieägarna gentemot staten skriftligen förbundit sig att iaktta följande föreskrifter.

1. Tillskottsmedlen och vad som härflyter från dessa såsom räntor, utdelningar m. m. får användas endast för att stödja tillskapandet av varaktig sysselsättning inom andra branscher i Landskrona och Svalövs kommuner (Landskronaregionen) än varvsnäringen genom att
 - a) lämna krediter eller garantier till företag som bedriver eller avser att bedriva verksamhet i Landskronaregionen eller
 - b) förvärva aktier, företrädesvis minoritetsposter för begränsade tidsperioder, i utvecklingsbara aktiebolag i Landskronaregionen.

Om regeringen medger det och styrelsen är enig om det får tillskottsmed-

len till viss del användas för att öka aktiekapitalet i Bolaget. Om regeringen medger det får tillskottsmedlen vidare användas för att stödja verksamhet utanför Landskronaregionen eller för att stödja av Svenska Varv AB bedriven reparation av fartyg i Landskrona.

2. Tillskottsmedlen får tas i anspråk endast för verksamhet som bedöms kunna vara eller bli företagsekonomiskt lönsam även om verksamheten innefattar ett högt risktagande. Tillskottsmedlen får inte tas i anspråk för verksamhet som kan finansieras med krediter på normala marknadsmässiga villkor på den allmänna kreditmarknaden.
3. Medlen får lyftas från Bolagets konto i riksgäldskontoret först efter hand som de behövs för att av Bolaget fattade beslut om kreditgivning eller aktieförvärv skall kunna fullföljas eller när av Bolaget lämnad garanti skall infrias eller i den utsträckning som erfordras för att täcka Bolagets omkostnader.
4. Bolaget får inte utan regeringens medgivande besluta om utbetalning till aktieägarna av Bolagets medel vare sig genom vinstutdelning eller på annat sätt med högre belopp än som per räkenskapsår motsvarar 15 % av Bolagets aktiekapital minskat med vad som av tillskottsmedlen kan ha använts för ökning av aktiekapitalet.
5. Bolaget skall för varje räkenskapsår betala en avgift till staten. Avgiften skall för det första och det andra räkenskapsåret utgå med 2 resp. 3 % av 75 % för år räknat av tillskott som har utbetalats till Bolaget. Fr. o. m. det tredje räkenskapsåret skall avgiften utgå med 4 % av 75 % av tillskottet. Avgiften skall inbetalas till kammarkollegiet senast inom tre månader efter varje räkenskapsårs utgång.
6. De tillgångar som överläts till Bolaget från Öresundsvarvet AB äger Bolaget rätt att överlåta till annan endast efter medgivande av regeringen. Tillgångarna skall användas för annan verksamhet än varvsverksamhet om inte regeringen medger att de får användas av Svenska Varv AB för att reparera fartyg.
7. En revisor i Bolaget jämte suppleant skall väljas enligt regeringens bestämmande.
8. Om Bolaget bryter mot föreskrifterna i punkterna 1–7 eller om det mellan aktieägarna i Bolaget upprättade konsortialavtalet ändras eller upphävs eller om Bolagets bolagsordning ändras utan regeringens medgivande är Bolaget skyldigt att om regeringen beslutar det, omedelbart till staten inbetala ett belopp motsvarande högst tillskottet jämte ränta motsvarande diskontot från dagen för tillskottet. Sådan ändring av konsortialavtalet eller bolagsordningen som uppenbarligen saknar betydelse för staten får dock göras utan regeringens medgivande.

På regeringens vägnar
Olof Johansson

Olle Westin

underbilaga 2

INDUSTRIDEPARTEMENTET

Gemensamt industri-
budgetärende

Avskrift

BESLUT

1980-12-18 2866/80

Dossier 582

Kammarkollegiet

Box 2218

103 15 STOCKHOLM

Ansökan av Svenska Varv AB om medelstillskott

Genom regleringsbrev den 26 juni 1980 ställde regeringen det för budgetåret 1980/81 under fjortonde huvudtiteln anvisade reservationsanslaget G 12. Avskrivningslån till varvsindustrin, m. m. av 1 055 000 000 kr. till kammarkollegiets förfogande för utbetalning efter beslut av regeringen.

Svenska Varv AB har i skrivelse den 5 december 1980 ansökt om att 125 000 000 kr. utbetalas från nämnda anslag för att täcka vissa av bolagets kostnader avseende Öresundsvarvet AB.

Regeringen uppdrar åt kammarkollegiet att till Svenska Varv AB från fjortonde huvudtitelns anslag G 12. Avskrivningslån till varvsindustrin, m. m. till Svenska Varv AB utbetala 125 000 000 kr. tidigast den 7 januari 1981. Svenska Varv AB skall sätta in de utbetalda medlen på bolagets konto i riksgäldskontoret. Såsom villkor för bolagets disposition av medlen gäller att dessa får lyftas efter beslut av regeringen i varje särskilt fall.

På regeringens vägnar

Nils G. Åsling

Christer Berggren

underbilaga 3

INDUSTRIDEPARTEMENTET

Avskrift
BESLUT

1981-01-29

Kammarkollegiet
Box 2218
103 15 STOCKHOLM**Föreskrifter för visst avskrivningslån till Svenska Varv AB**

Genom regleringsbrev den 26 juni 1980 ställde regeringen det för budgetåret 1980/81 under fjortonde huvudtiteln anvisade reservationsanslaget G 12. Avskrivningslån till varvsindustrin, m. m. av 1 055 000 000 kr. till kammarkollegiets förfogande för utbetalning efter beslut av regeringen.

Svenska Varv AB har i skrivelse den 5 december 1980 ansökt om att 125 000 000 kr. utbetalas från nämnda anslag för att täcka vissa av bolagets kostnader avseende Öresundsvarvet AB.

Regeringen har genom beslut den 18 december 1980 uppdragit åt kammarkollegiet att till Svenska Varv AB från fjortonde huvudtitelns anslag G 12. Avskrivningslån till varvsindustrin, m. m. utbetala 125 000 000 kr. tidigast den 7 januari 1981. Svenska Varv AB skall sätta in de utbetalda medlen på bolagets konto i riksgäldskontoret. Såsom villkor för bolagets disposition av medlen gäller att dessa får lyftas efter beslut av regeringen i varje särskilt fall.

Regeringen beslutar att göra följande tillägg till sitt beslut av den 18 december 1980.

Som villkor för avskrivningslånet till Svenska Varv AB gäller att det skall vara ränte- och amorteringsfritt. Regeringen kan efter ansökan av bolaget efterge lånet helt eller delvis. Vid sådan ansökan skall fogas redovisning för lånemedlens användning.

På regeringens vägnar
Nils G. Åsling

Christer Berggren

underbilaga 4

Svenska Varv AB
SWEDYARDS

Hertha Bengtsson
Industridepartementet
103 33 STOCKHOLM

Ägartillskott till Öresundsvarvet AB

Enligt beslut av regeringen 1980-07-24 uppdrogs åt Kammarkollegiet att till Svenska Varv AB från 14:e huvudtitelns anslag G 7. Medelstillskott till Svenska Varv AB utbetala 150 Mkr. Dessa medel var enligt riksdagens beslut avsedda för Öresundsvarvet och Svenska Varv lämnade därför per 1980-07-01 ett koncernbidrag om 150 Mkr till Öresundsvarvet AB.

Med vänlig hälsning

SVENSKA VARV AB
KONCERNSTAB Ekonomi
Anders Ullberg

underbilaga 5

RIKSGÄLDSKONTORET

Till regeringen
(Industridepartementet)

Angående Kalmar Varv AB

I slutet av augusti i år anmälde Kalmar Varv AB till riksgäldskontoret, att varvet stod inför allvarliga och akuta betalningsproblem förorsakade av uppkomna förluster på varvets fartygsproduktion samt att varvets styrelse mot bakgrund härav såg sig nödsakad att inom några dagar begära varvet i konkurs. Det kunde därvid inom riksgäldskontoret konstateras, att en konkurs för varvet skulle medföra avsevärd risk för slutlig förlust för staten inom ramen för dess garantiengagemang för varvet. Förlustrisken bedömdes främst kunna hänföras till riksgäldskontorets garantigivning för varvet avseende byggnadsfinansiering av varvets nyb 453. Riksgäldskontorets garantiåtagande härför uppgick till ca 60 Mkr. Med hänsyn till den relativt långa tid som återstod för färdigställandet av detta nybygge bedömdes förlusten kunna slutligen motsvara större delen av garantiåtagandet härför.

Med anledning av den uppkomna situationen tillsattes, i samråd med nämnden för fartygskreditgarantier och efter underhandskontakter med företrädare för industridepartementet, en informell arbetsgrupp under riksgäldskontorets ledning. Arbetsgruppen skulle kartlägga den ekonomiska situationen för varvet och undersöka huruvida ett för staten ekonomiskt fördelaktigare alternativ till en konkurs stod att finna. Varvets styrelse uppsköt med anledning härav planerad begäran om konkurs för varvet. Arbetsgruppen tog därvid kontakt med varvets ägare, Kihlinvest AB, samt beställarna av de två fartyg som f. n. är under produktion vid varvet, nämligen partrederierna för nyb 451 och 453; dessa bedömdes i likhet med staten kunna riskera skada av en genomförd varvskonkurs eller på annat sätt ha intresse av att varvet kunde fortsätta verksamheten.

Arbetsgruppen kunde konstatera att ett kapitaltillskott till varvet uppgående till ca 60 Mkr krävdes för undvikande av konkurs. I detta belopp inkluderades en bedömd nödvändig reserv om ca 10 Mkr. Gruppen kunde vidare konstatera att en villighet förelåg från ovan angivna intressenter att medverka till kapitaltillskott men att storleken härav även skulle förutsätta ett statligt kapitaltillskott motsvarande hälften av det nödvändiga totala tillskottet. Det alternativ till en varvskonkurs som slutligen framarbetades innebar överenskommelse med de privata intressenterna om kapitaltillskott från dem på tillhoppa ca 30 Mkr. Detta bedömdes utgöra ett maximalt möjligt tillskott från dessa med hänsyn till deras ekonomiska läge samt risk- och

affärssituation. För statens del skulle därigenom en rekonstruktion utan konkurs innebära ett tillskott på motsvarande belopp, dvs. 30 Mkr (bil. A).

Nämnden för fartygskreditgarantier har inkommit till riksgäldsfullmäktige med yttrande i ärendet. Nämnden, som tillstyrker ett godkännande av förhandlingsuppgörelsen konstaterar därvid bl. a. att uppgörelsen avsevärt torde reducera statens risk genom möjliggörande av att verksamheten upprätthålles för fullgörande av i första hand nyb 451 och 453.

Fullmäktige har gjort följande bedömning i ärendet. Det kan konstateras att statens förlustrisk vid varvskonkurs uppgår till ett belopp motsvarande övervägande delen av statens garantiåtagande för byggnadsfinansieringen avseende nyb 453, dvs. till ca 60 Mkr. Ett undvikande av konkurs nu torde dels leda till lägre kostnader för staten, dels ge nödvändig tid till en eventuell omprövning av verksamhetens framtida inriktning och omfattning vid varvet. Såsom framgått av nämndens yttrande kan den bedömningen göras att det framarbetade alternativet till en konkurs i vart fall torde möjliggöra en fortsatt verksamhet under den tid som åtgår för färdigställandet av nyb 451 och 453, dvs. in på andra halvåret 1981.

Fullmäktige har funnit det särskilt väsentligt att alternativet innebär en medverkan av privata intressenter. Härigenom skiljer sig detta från vad som under senare år gällt beträffande statliga kapitaltillskott till varvsindustrin. Fullmäktige anser därför, med åberopande av vad som ovan anförts, att förhandlingsuppgörelsen bör godkännas och ligga till grund för ett förslag från regeringen till riksdagen om ett statligt kapitaltillskott till varvet.

På riksgäldsfullmäktiges vägnar
Holger Bergqvist

Ingmar Jansson

RIKSGÄLDSKONTORET

Överenskommelsen med Kihlinvest AB innebär:

1. Kapitaltillskott till Kalmar Varv AB om 5 Mkr före årsskiftet 1980/81 mot omedelbar eftergift av återbetalningsskyldigheten av avskrivningslån avseende två av fartygen Boxy, Mercario Arcadia och Coppelia.
2. Överförande av Kihlinvestgruppens andelar i nyb 450 och 451 på Kalmar Varv AB före årsskiftet 1980/81.
3. Överförande på Kalmar Varv AB av kapitaltillskott uppgående till hälften av Kihlinvest AB:s rörelsevinst före avskrivningar för år 1981 mot omedelbar eftergift av återbetalningsskyldigheten av avskrivningslån avseende ett av de under 1. angivna fartygen.

underbilaga 7

NÄMNDEN FÖR FARTYGSKREDITGARANTIER (FKN)

1980-10-03

Till fullmäktige i riksgäldskontoret

Fullmäktige i riksgäldskontoret har hemställt om nämndens yttrande över en uppgörelse för Kalmar Varv AB.

Med hänvisning till bifogade PM tillstyrker nämnden att förhandlingsuppgörelsen godkännes.

I nämndens beslut har deltagit herrar Andrén, Boström, Håkansson, Jan Eriksson, Mellström, Westin, Winqvist, Cullemo, Bert-Åke Eriksson, Jörgen Holmqvist, Palmér och Thomé.

NÄMNDEN FÖR FARTYGSKREDITGARANTIER

Lars Andrén

Claes Larsson

underbilaga 8

Ansökan av Kihlbergrederierna AB, Göteborg, om utfästelse om statlig kreditgaranti enligt förordningen (1977:497) om statlig kreditgaranti till svenskt rederiföretag

1980-10-03

Kihlinvest AB har för dotterbolaget Kihlberg-Rederierna AB ansökt om likviditetsstöd om 15 milj. kr. – egentligen utfästelse om statlig kreditgaranti enligt förordningen (1977:497) om statlig kreditgaranti till svenskt rederiföretag.

Nämnden för fartygskreditgarantier har med hänvisning till 14 § förordningen med eget yttrande hänskjutit ärendet till regeringen för prövning.

De villkor som enligt beslut av riksdagen bör ställas upp för att statlig kreditgaranti skall kunna beviljas är inte uppfyllda, och en kreditgivning för det avsedda ändamålet kan inte anses förenlig med garantigivningens syfte. Regeringen avslår därför ansökningen.

På regeringens vägnar
Ulf Adelsohn

Bert-Åke Eriksson

Stockholm 1980-11-28

Statsminister Thorbjörn Fälldin
Kanslihuset
STOCKHOLM

Angående Kalmar Varv

- I slutet av augusti anmälde Kalmar Varv för Riksgäldskontoret att man stod inför allvarliga och akuta betalningsproblem.
- Den 12 september hade Riksgäldskontoret i samarbete med representanter för Fartygskreditnämnden och Industridepartementet utarbetat ett alternativ till en konkurs. Detta alternativ innebar att Kalmar Varvs ägare Kihlinvest AB och två partsrederier med fartyg under byggnad vid varvet tillsammans skulle tillskjuta 30 milj. kr. samtidigt som staten likaledes satsade 30 milj. kr.
- Den 16 september uttalade industriminister Nils G. Åsling att staten inte kommer att sträcka sig längre än vad man hitintills gjort för att rädda Kalmar Varv med 305 anställda. Vidare sade Åsling: "Regeringen delar Riksgäldskontorets uppfattning att det bud som lagts fram får gälla. – Ägarna och de olika beställarna måste nu ta sin del av ansvaret. Annars får det bli konkurs."
- Den 17 september hade alla de tre privata intressenterna godtagit statens bud och företaget kunde upphäva sin betalningsinställelse.
- Den 23 oktober beslutade regeringen att inte ge företaget det av industriministern på regeringens vägnar utlovade stödet. Detta innebär att företaget måste sättas i konkurs.

Efter att ha tagit del av interpellationsdebatten i riksdagen den 24 november angående Kalmar Varv, kan vi konstatera att regeringen den 23 oktober fattade sitt beslut på ett felaktigt underlag. Vi vill därför ha ett sammanträffande med Dig snarast möjligt. Än finns det chans att rekonstruera Kalmar Varv – men det brådskar.

SVENSKA
METALL-
INDUSTRI-
ARBETARE-
FÖRBUNDET

SVENSKA
INDUSTRI-
FÖRBUNDET

SVERIGES ARBETS-
LEDAREFÖRBUND

Kortfattad PM om beslutsreglerna i ärenden som rör statligt stöd till varvs- och rederinäringarna

Fartygskreditgarantinämnden har enligt sin instruktion (1979:459, ändrad och omtryckt 1980:562) till uppgift att handlägga ärenden enligt

- a) förordningen (1980:561) om statligt stöd till varvsföretag m. m.
- b) förordningen (1977:497) om statlig kreditgaranti till svenskt rederiföretag och
- c) förordningen (1980:461) om statlig värdegaranti för fartyg.

Enligt *förordningen om statligt stöd till varvsföretag* har fartygskreditnämnden att ta befattning med fem olika grupper av stöd nämligen

- 1) kreditgaranti
- 2) lån
- 3) kreditgaranti för finansiering av alternativ produktion
- 4) räntestöd
- 5) stöd till exportfrämjande åtgärder.

Frågor om *kreditgaranti* prövas av riksgäldsfullmäktige, som i vissa fall kan hänskjuta ärendet till regeringens prövning.

Nämnden för fartygskreditgarantier kan lämna utfästelse om att garanti kommer att utfärdas vid en senare tidpunkt mot viss säkerhet och på de villkor som fullmäktige i riksgäldskontoret bestämmer. Nämndens beslut kan överklagas till regeringen.

Frågor om *lån* prövas av nämnden för fartygskreditgarantier liksom frågor om eftergift av lån. Sistnämnda frågan skall dock i vissa fall prövas av regeringen. Nämndens beslut kan överklagas till regeringen.

Frågor om *räntestöd* prövas också av nämnden för fartygskreditgarantier och nämndens beslut kan likaså överklagas till regeringen.

Frågor om *stöd till exportfrämjande åtgärder* prövas av nämnden för fartygskreditgarantier, som dock i vissa fall kan hänskjuta ärendet till regeringens prövning.

Frågor om *stöd enligt förordningen (1977:497) om statlig kreditgaranti till svenskt rederiföretag* prövas enligt riksdagens beslut av fullmäktige i riksgäldskontoret. Nämnden för fartygskreditgarantier skulle yttra sig i dessa ärenden. Riksgäldsfullmäktige kan i vissa fall hänskjuta ärenden till regeringens avgörande.

Nämnden för fartygskreditgarantier kan vidare lämna utfästelse om att kreditgaranti kommer att utfärdas vid en senare tidpunkt mot viss säkerhet och på de villkor fullmäktige i riksgäldskontoret då bestämmer (garantiutfästelse). Vidare skall fartygskreditgarantinämnden godkänna ställda säkerheten.

Beträffande frågor om *statlig värdegaranti för faryg* gäller väsentligen samma beslutsregler som enligt redogörelsen ovan gäller för kreditgaranti till svenskt rederiföretag.

Utdrag ur prop. 1976/77:146

Enligt min mening är det viktigt att inte sjöfartsnäringsens utvecklingsmöjligheter försämrats. Det kan gälla en satsning på nya typer av fartyg eller en utbyggnad inom speciella marknadsavsnitt.

Vad gäller denna fråga anser jag att rederiernas behov på ett godtagbart sätt har lösts genom de förslag som lagts fram i prop. 1976/77:139 om vissa varvsfrågor. Rederierna ges möjlighet att lägga ut nybeställningar utan att därmed belasta sin likviditet.

Jämfört med varvsanalysgruppens förslag innebär förslagen i propositionen en kraftig ökning när det gäller statligt stöd till fartygsbeställare. Sålunda ökas de statliga kreditgarantierna med 1 miljard kr. till 3,1 miljarder kr. och avskrivningslånen med 400 milj. kr. till 1,3 miljarder kr. Detta innebär att stödet också kommer att omfatta vissa redan utlagda beställningar vid svenska varv.

Även ett kreditstöd för andra ändamål ter sig emellertid enligt min mening befogat. Syftet härmed skulle i första hand vara att ge rederierna möjlighet att undvika av likviditetsskäl framtvingade omfattande försäljningar av modernt tonnage till underpris. Jag vill emellertid betona att ett sådant stöd måste vara selektivt och grunda sig på en ingående individuell bedömning. Både rederi och fartyg skall befinnas vara livsdugliga inom svensk sjöfartsnäring. Åtskilliga förändringar måste accepteras för att den svenska handelsflottan framgångsrikt skall kunna anpassas till nya förhållanden. Försäljning till utlandet av också förhållandevis nybyggda fartyg kan därför få godtas. Även om försäljningspriset ter sig lågt kan det förväntade marknadsläget för ifrågavarande typ av fartyg bedömas som sådant att det är än mer olönsamt att behålla fartyget i svensk ägo.

Med hänsyn till vad jag har anfört föreslår jag ett tidsbegränsat likviditetsstöd i form av statliga kreditgarantier. Det material som den interdepartementala arbetsgruppen har ställt samman är genom den senaste tidens bedömningar av fraktmarknadsutvecklingen inte längre helt aktuellt. I samråd med chefen för industridepartementet har jag funnit att analysarbetet bör slutföras inom den nämnda sjöfartspolitiska utredning som jag återkommer till i det följande.

För nästa budgetår bör finnas möjlighet till ett begränsat statligt likviditetsstöd. Vid den fraktmarknadsutveckling som ter sig mest sannolik kan flera rederier komma i ett trångt likviditetsläge. Likviditetsstödet bör utgå i form av statliga kreditgarantier inom en ram av 500 milj. kr. Härav bör ca 50 milj. kr. avdelas för den mindre skeppsfartens behov.

Följande villkor bör gälla. Syftet med kreditstödet är att ge garantier för relativt kortfristiga lån. Garanti skall dock om särskilda skäl finns kunna medges för lån med en löptid av högst fem år och med amorteringsfrihet

under högst de tre första åren av garantitiden. Som säkerhet skall lämnas icke utnyttjade bästa säkerheter i fartyg tillhörande det företag som medges kreditgaranti. Detta innebär att för en garanti som ges för att t. ex. undvika försäljning av ett visst fartyg tilläggsäkerhet skall kunna lämnas i andra fartyg. I många fall bör sådana säkerheter gå att få inom 60 % av fartygsvärdena. Garanti bör emellertid kunna medges upp till 90 % av fartygens beräknade värde.

PM angående vissa frågor rörande energipolitiken – angående avtal mellan COGEMA och Svensk Kärnbränsleförsörjning m. m.

1. Granskningsfrågan

I en till konstitutionsutskottet ställd skrivelse den 27 oktober 1980 har vänsterpartiet kommunisternas riksdagsgrupp påkallat utskottets granskning av vissa frågor rörande energipolitiken. I skrivelsen görs gällande att sedan det avtal som slutits mellan Cogéma (Compagnie Générale des Matières Nucléaires) och SKBF (Svensk Kärnbränsleförsörjning AB) blivit tillgängligt i sin helhet starka tvivel uppstått huruvida regeringen Fälldin och Ullsten lämnat korrekt information. Påståendena att kärnkraftens avfallsfrågor skulle vara lösta framstår, enligt skrivelsen, vid en granskning av avtalstexten som vilseledande. I skrivelsen hävdas att medborgarna gått till valurnorna vid folkomröstningen 1980 på grundval av otillräcklig eller direkt falsk information. (Skrivelsen fogas som underbilaga 1 till denna PM.)

2. Angående avtalet mellan Cogéma och SKBF

Avtal mellan SKBF och Cogéma om transport, lagring och upparbetning m. m. av använt kärnbränsle träffades den 19 april 1977. Avtalet är sekretessbelagt. Informationer om avtalets innehåll i stort har lämnats vid skilda tillfällen. I anslutning till konstitutionsutskottets granskning 1979 refererades i en till betänkande 1978/79:30 fogad bilaga avtalets innehåll på följande sätt:

Avtal mellan Cogema och SKBF om använt kärnbränsle för Ringhals 3

Avtalet omfattar transport, lagring och upparbetning m. m. av de bränsleelement innehållande ca 20 ton uran som enligt föreliggande planer kommer att förbrukas före 1980. Bränsleharden innehåller totalt ca 70 ton uran, varav ca 20 ton hösten 1979 avses att tas ur reaktorn och ersättas med nytt bränsle. Sedan bränslet uttagits ur reaktorn förvaras elementen i befintliga bassänger vid verket i avvaktan på transport till Cogema upparbetningsanläggning i La Hague i Frankrike. Cogema svarar för transporten som skall ske tidigast 12 och senast 23 månader efter det att avställningen av reaktorn skett. Cogema svarar vidare för eventuell lagring i La Hague innan upparbetning påbörjas.

Vid upparbetningsprocessen återvunnet uran och plutonium återlevereras till vattenfallsverket. Uranet kommer att användas för framställning av nytt bränsle. Även plutoniet kan utnyttjas härför. Före utnyttjningen av det plutonium som utvinns av svenskt kärnbränsle avvaktas emellertid utvecklingen av styrande riktlinjer härför. Under tiden åtager sig Cogema att långtidslagra plutoniet. Överenskommelse härom har träffats avseende en

första 5-årsperiod. Lagringen hos Cogema innebär ingen inskränkning i den svenska förfoganderätten till plutoniet.

Det radioaktiva avfall som uppstår vid upparbetningen är vattenfallsverket skyldigt att återta om Cogema så begär, dock tidigast 1990.

En förutsättning för återtagandet av avfallet är att det har överförs i en form som uppfyller då aktuella franska och internationella bestämmelser för transport och förvaring.

Cogema avser utföra upparbetningen i den s. k. UP2-anläggningen i La Hague. Uppförandet av anläggningen påbörjades 1962.

Ett nytt avtal mellan SKBF och Cogéma träffades den 16 mars 1978. Detta avtal tar sikte på 1980-talet. Avtalet är sekretessbelagt. I statens vattenfallsverks kompletterande ansökan den 18 maj 1978 om "laddningstillstånd" för Ringhals 3 har innebörden av tilläggsavtalet redovisats på följande sätt:

Såsom anmälts i annat sammanhang genom SKBF föreligger numera ett avtal med Cogema för 1980-talet, dagtecknat 1978-03-16. Detta avtal har bifogats FKA:s ansökan att tillföra reaktoranläggningen i Forsmark 1 kärnbränsle och har dessförinnan översänts till industri- och utrikesdepartementen.

Detta avtal, genom vilket statens vattenfallsverk har rätt till upparbetning av en nominell kvantitet av 460 ton använt kärnbränsle räknat som uran, avses att utnyttjas för bl. a. Ringhals 3. Avtalet bifogas. I avtalets Clause 16 föreskrives att avtalet skall hållas konfidentiellt. Med hänvisning till lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar anholder vattenfallsverket att avtalet och information därom ej delges utomstående.

Avtalet med Cogema för 1980-talet innehåller bestämmelser om att överkapaciteten i förhållande till beräknad nominell kapacitet skall kunna fördelas mellan Cogemas kunder. Den nominella kapaciteten är försiktigt beräknad, varför man kan räkna med att en viss kapacitet därutöver kommer att stå till förfogande.

Avtalet ger dessutom rätt från svensk sida att utnyttja den aktuella upparbetningsanläggningens kapacitet även under 10 år efter den första tioåriga driftperioden.

Genom ovan angivna omständigheter kan den nominella kvantitet statens vattenfallsverk förfogar över komma att åtminstone dubblas. Även med rimlig säkerhetsmarginal bedömer statens vattenfallsverk att dessa rättigheter möjliggör upparbetning av fyra härdar, nämligen för Ringhals 3, Ringhals 4, Forsmark 1 och Forsmark 2. Sammanlagda härdkvantiteterna utgör 390 ton räknat som uran.

Informationer över dessa rättigheter lämnas i avtalet.

Statens vattenfallsverk hemställer att granskningen avscende tillstånd att tillföra reaktoranläggningen i Ringhals 3 kärnbränsle kompletteras med ovan lämnad information.

3. Villkorslagen

Bestämmelser om godkännande för drifttagning ges i 2 och 3 §§ som har följande lydelse:

2 § Har ansökan om slutligt godkännande för drifttagning beträffande kärnreaktorn ej ingivits till statens kärnkraftinspektion före den 8 oktober 1976, får reaktorn ej tillföras kärnbränsle utan särskilt tillstånd av regeringen.

Tillstånd får meddelas endast om reaktorns innehavare

1. har företett avtal, som på ett betryggande sätt tillgodoser behovet av upparbetning av använt kärnbränsle, och dessutom har visat, hur och var en helt säker slutlig förvaring av det vid upparbetningen erhållna högaktiva avfallet kan ske, eller

2. har visat, hur och var en helt säker slutlig förvaring av använt, ej upparbetat kärnbränsle kan ske.

3 § Har ansökan om slutligt godkännande för drifttagning beträffande kärnreaktorn ingivits till statens kärnkraftinspektion före den 8 oktober 1976, får reaktorn efter utgången av år 1977 eller den dag efter utgången av september 1977 som regeringen bestämmer ej tillföras kärnbränsle eller, om så har skett, drivas utan särskilt tillstånd av regeringen.

Tillstånd får meddelas, om reaktorns innehavare före utgången av september 1977

1. har företett avtal, som på ett betryggande sätt tillgodoser behovet av upparbetning av använt kärnbränsle, eller

2. har visat, att hanteringen av använt, ej upparbetat kärnbränsle kan ske på ett helt säkert sätt.

Meddelas ej tillstånd enligt vad nu har sagts, får tillstånd meddelas endast om reaktorns innehavare fullgör vad som föreskrives i 2 § för erhållande av där avsett tillstånd.

4. Interpellationssvar i riksdagen den 24 november 1980

Riksdagsman Oswald Söderqvist (vpk) ställde i interpellation 1980/81:25 följande frågor till statsministern rörande Cogémaavtalet.

1. På vilka grunder och med vilka rekommendationer godkändes detta för Sverige så dåliga avtal av regeringen 1977?

2. Hur mycket kommer den planerade upparbetningen av svenskt kärnkraftsavfall vid Cogéma att kosta svenska staten?

3. Hur skall vi hantera och förvara det avfall i flytande form som Cogéma eventuellt kommer att sända tillbaka till oss?

4. Hur skall vi förvara det oupparbetade avfall och de delar av maskiner och byggnader som Cogéma likaledes kan tänkas sända tillbaka till oss?

5. Skall Sverige etablera sig som försäljare av vapenplutonium på världsmarknaden?

Interpellationen besvarades av energiminister Carl Axel Petri som inledningsvis anförde:

Statens vattenfallsverk ansökte i december 1977 om tillstånd enligt den s. k. villkorslagen (1977:140) om att få tillföra reaktoranläggningen Ringhals 3 kärnbränsle. För att få tillstånd till detta krävs enligt lagen bl. a. att reaktorns innehavare har förtecknat avtal, som på ett betryggande sätt tillgodoser behovet av upparbetning av använt kärnbränsle. Till stöd för sin ansökan åberopade vattenfallsverket bl. a. ett avtal träffat den 19 april 1977 mellan Svensk Kärnbränsleförsörjning AB (SKBF) och det franska statliga företaget Cogéma beträffande transport, lagring och upparbetning av använt kärnbränsle. Regeringen fann i beslut i oktober 1978 att upparbetningsavtalet stod i överensstämmelse med villkorslagens krav.

Upparbetningsavtalet är slutet med SKBF som svensk kontraktspart, och kostnaderna kommer att åvila kraftföretagen.

Avtalet är hemligt. Jag är därför förhindrad att här diskutera avtalets innehåll.

Beträffande förvaring av använt kärnbränsle och radioaktivt avfall vill jag allmänt säga att en metod som uppfyller villkorslagens krav har anvisats i det s. k. projekt kärnbränslesäkerhet (KBS).

Svaret på Oswald Söderqvists fråga, om Sverige skall etablera sig som försäljare av vapenplutonium på världsmarknaden, är självfallet nej.

Beträffande sekretessbeläggningen av det aktuella avtalet anförde Söderqvist följande:

Först vill jag vända mig mot vad som sägs i interpellationssvaret om att detta avtal fortfarande skulle vara hemligt. Handlingen har varit hemligstämplad i industridepartementet med d:nr 2835/77, men den finns nu enligt vad jag vet också som offentlig handling med d:nr 2552/80, således utan H. Därför kan vi mycket väl diskutera avtalet och nagelfara det; det är i högsta grad behövligt.

Avtalet tecknade SKBF, Svensk Kärnbränsleförsörjning, den 19 april 1977. KBS, som det också hänvisas till i svaret, gavs ut i november samma år. KBS 1 har varit en mycket viktig handling i den svenska kärnkraftsdebatten. Det var nämligen denna handling som låg till grund för regeringens beslut att man skulle kunna ladda reaktorn Ringhals 3 och uppfylla villkorslagens krav.

Energiminister Petri anförde vidare i sekretessfrågan följande:

Avtalet med Cogéma är hemligt. Den omständigheten att en privatperson har lämnat in en handling senare ändrar inte detta förhållande. Jag kan inte bekräfta att den handling som lämnats in är identisk med Cogémaavtalet. Det vore fel av mig att uttala mig om detta, helt enkelt därför att de skäl som bar upp hemligstämplingen fortfarande är för handen. Jag vill tillägga att jag tycker det är litet anmärkningsvärt att en ledamot av riksdagen medverkar till att på olika sätt försöka få fram uppgifter som är hemliga enligt svensk lag.

Beträffande förutsättningar för upparbetning och slutförvaring anförde Söderqvist bl. a. följande:

Jag har tagit upp en mängd saker i min interpellation, och jag vill också här beröra några av dem. För det första finns det enligt avtalet möjligheter för Cogéma att inte alls upparbeta avfallet, om inte företaget vill det. Företaget kan skylla på, som det står i avtalet, tekniska hinder. Den svenske kunden

har inte någon möjlighet att kontrollera om det föreligger några tekniska hinder, då Cogéma har försäkrat sig om att kunden inte kan få insyn i eller tillträde till anläggningen.

För det andra kan Cogéma sända tillbaka sådant avfall som det av tekniska skäl inte vill upparbeta. Och det skall betalas av kunden, dvs. av Sverige. Cogéma har för det tredje också rätt att till Sverige sända tillbaka delar av byggnader och annat som har blivit radioaktivt smittat. Även det skall göras på Sveriges bekostnad. Och i händelse av ett utsläpp eller vid exempelvis en ombyggnad skall vi ta emot byggnadsmaterial och annat från rivningen för förvaring här i Sverige. Detta har jag också framfört i min interpellation.

Sverige måste för det fjärde ta tillbaka allt avfall efter upparbetningen. Här kommer vi in på den intressanta frågan hur detta avfall skall se ut. Det är här den stora skillnaden mellan avtalstexten och KBS 1 kommer fram.

I KBS 1, som kom ut på hösten 1977, låg till grund för propagandan att man skulle kunna ladda Ringhals 3 och användes som ett argument för att villkorslagen var uppfylld, har man hela tiden talat om att avfallet skulle sändas tillbaka till Sverige i förglasad form. Vi kommer alla väl ihåg diskussionerna då det sades att vi skulle få tillbaka avfallet väl paketerat, hårdgjort. Så småningom skulle vi här i Sverige gjuta in det i de omtalade behållarna och sätta ner det i urberget. Men det finns ingenting i avtalet som garanterar Sverige en förglasning av avfallet. Vi kan mycket väl få tillbaka det i flytande form i ståltankar. Därför inställer sig frågan: Vad gör vi då? Det är också en av frågorna i min interpellation.

Det finns tillägg till avtalet, men inte heller i dessa tillägg finns det tydligt och klart utsagt att Cogéma på något sätt är skyldigt att förglasa eller hårdgöra avfallet innan det sänds tillbaka till Sverige. I och med detta faller hela KBS 1-projektet platt till marken. Man kan ju inte gjuta in flytande avfall i behållare som skall stoppas ner för slutförvaring i det svenska urberget.

I samma fråga anförde Pär Granstedt (c) följande:

Jag tror dock att det är viktigt att man för den debatt som nu har väckts genom att avtalet faktiskt har blivit offentliggjort. Det är förmodligen ett sådant upparbetsavtal som går att få och som i strikt juridisk mening också måste betecknas som ett godtagbart upparbetsavtal, men vi kan konstatera att det när det gäller upparbetsprocessen innebär väldigt allvarliga åtaganden från Sveriges sida. Av allt att döma innebär det att vi kan tvingas hantera mycket stora mängder radioaktivt material i varierande former. Det kan bl. a. innebära att svenskt plutonium forslas omkring ute i Europa under former som vi inte kan kontrollera. Såvitt jag förstår måste detta leda till att man allvarligt överväger om upparbetning är en rimlig metod för framtiden eller om det inte snarare är så att vi måste avstå från upparbetning och i stället slutförbehandla avfallet i icke upparbetad form. Detta är ju någonting som inte bara diskuterats i Sverige utan som också internationellt har varit föremål för en mycket omfattande diskussion.

Min bedömning är alltså, med utgångspunkt från de fakta som är kända om det här avtalet och som vi väl ändå får ta ad notam, att man borde ompröva tanken på att upparbeta det svenska avfallet, även om vi vet att en slutförvaring av icke upparbetat avfall är betydligt svårare.

Energiminister Petri genmälde, som framgått ovan, att avtalet med Cogéma är hemligt varför han inte kunde gå in på avtalets innehåll. Han

anförde i sakfrågan vidare "att i den mån avfall som inte är upparbetat kärnbränsle skulle kunna komma att skickas tillbaka till Sverige, så kommer det att behandlas och förvaras på liknande sätt som det högaktiva avfallet". Vidare anförde Petri att i det fall förglasning inte skulle komma till stånd kommer regeringen inte att tillåta att svenskt kärnbränsle upparbetas i Frankrike.

Avslutningsvis anförde Petri följande angående prövning av avtalet:

Den trepartiregering som först träffade avtalet bedömde avtalet som hemligt, inte bara för att det innehöll affärshemligheter utan också med tanke på förhållandena till främmande makt. På grundval av en ny framställning till folkpartiregeringen gjordes samma bedömning. Även den nuvarande regeringen har vid prövning av gällande svensk lag funnit att avtalet är hemligt. Under sådana förhållanden kan jag inte anse det lämpligt att här diskutera olika hypoteser om dess innehåll.

5. Beslut av regeringen med anledning av framställning att få ta del av avtal mellan SKBF och Cogéma

Regeringen beslöt den 6 september 1979 att lämna en framställning från S. Anér om att få ta del av Cogémaavtalet utan bifall.

Med anledning av framställning från S. Anér om rätt att få ta del av bilaga 6 till kärnkraftinspektionens yttrande rörande Cogémaavtalet beslöt regeringen den 27 november 1980 att lämna framställningen utan bifall utom beträffande vissa angivna icke hemliga avsnitt i handlingen.

6. Frågor om hantering av använt kärnbränsle har behandlats i skilda sammanhang under de senaste åren. Här kan hänvisas till följande material.

a) *Proposition 1978/79:115 om riktlinjer för energipolitiken.* (Propositionen behandlades ej såvitt avser kärnenergifrågor med anledning av beslut om folkomröstning utan återkallades i denna del.) I propositionen lämnades viss redogörelse för hanteringsproblem etc. (underbilaga 2).

b) *Proposition 1979/80:75 om folkomröstning.* Propositionens inledning och bakgrundsteckning framgår av s. 5–8. Till propositionen var fogat som särskild bilaga en sammanfattning av reaktorsäkerhetsutredningens överväganden.

c) *SOU 1980:14* betänkandet *Kärnkraftens avfall* – organisation och finansiering framlagt av utredningen om kärnkraftens radioaktiva avfall – organisations- och finansieringsfrågor.

d) *Proposition 1980/81:90 om riktlinjer för energipolitiken* är under behandling i näringsutskottet. I propositionen redovisas bl. a. remissbehandlingen av betänkandena *Säker kärnkraft*, SOU 1979:86 och *Kärnkraftens avfall*, SOU 1980:14.

Regeringsbeslut den 5 oktober 1978 med anledning av ansökan från statens vattenfallsverk om "laddningstillstånd" för reaktor Ringhals 3 fogas som underbilaga 3.

7. Övrigt

I yttrande till riksåklagaren den 16 mars 1981 har generaldirektör Jonas Norrby, statens vattenfallsverk, lämnat en redovisning rörande bl. a. skriftväxling mellan SKBF och Cogéma. Till yttrandet, som fogas som *underbilaga 4* har bilagts det s. k. tilläggsbrevet av den 2 juni 1978 som Cogéma sänt till SKBF.

Underbilaga 1

Till konstitutionsutskottet

Regeringens handläggning av energipolitiken har under de senaste åren vid upprepade tillfällen varit föremål för granskning av konstitutionsutskottet. Vid folkomröstningen den 23 mars 1980 ställdes den fortsatta energipolitiken under folkets votum. En avgörande förutsättning för att medborgarna därvid skulle kunna ta ställning på ett rättvisande sätt har varit att statsmakterna, främst regeringen, korrekt redogjort för olika sakförhållanden på energipolitikens område. När avtalet mellan COGEMA (Compagnie Générale des Matières Nucléaires) och SKBF (Svensk Kärnbränsleförsörjning AB) nu blivit tillgängligt i sin helhet för den svenska allmänheten har starka tvivel uppstått huruvida regeringarna Fälldin och Ullsten lämnat sådan korrekt information. Påståendena att kärnkraftens avfallsfrågor skulle vara lösta framstår vid en granskning av avtalstexten som vilseledande. Medborgarna har alltså gått till valurnorna vid folkomröstningen på grundval av otillräcklig eller direkt falsk information. Härför måste i sista hand statsministrarna Thorbjörn Fälldin och Ola Ullsten bära ansvaret, eftersom de som talesmän för sina respektive regeringar försäkrat att avfallsfrågan vore löst.

Vänsterpartiet kommunisternas riksdagsgrupp anmäler härmed dessa förhållanden för granskning av konstitutionsutskottet.

Stockholm den 27 oktober 1980

För VPK:s riksdagsgrupp

Carl-Henrik Hermansson

*Underbilaga 2**Utdrag ur proposition 1978/79:115*

Problemen kring hantering av använt kärnbränsle och aktivt avfall som härrör från drift av kärnreaktorer tillmäts stor betydelse. Detta återspeglas bl. a. i tillkomsten av lagen (1977:140) om särskilt tillstånd att tillföra kärnreaktor kärnbränsle, m. m., den s. k. villkorslagen, och den ändring av atomenergilagen (1956:306 ändrad 1978:281) som nyligen har genomförts. Denna ändring innebär att anläggning för bearbetning, lagring eller förvaring av använt atombränsle eller radioaktivt avfall, som uppkommer vid användning av atombränsle eller vid bearbetning av använt atombränsle, faller inom atomenergilagens tillämpningsområde.

Villkorslagen tillkom för att i lag reglera de villkor som bör ställas på hanteringen av det använda kärnbränsle som erhålls vid drift av kärnkraftreaktorer. Villkorslagen gäller de kärnreaktorer för vilka tillstånd har meddelats enligt 2 § atomenergilagen och vilka ej har tillförts kärnbränsle före den 8 oktober 1976. Detta innebär i praktiken att endast reaktorerna nr 6–12 i det svenska kärnkraftprogram, som beslutades år 1975, omfattas av villkorslagen. Lagen innebär i korthet att särskilt tillstånd får meddelas endast om reaktorinnehavaren har företett avtal, som på ett betryggande sätt tillgodoser behovet av upparbetning av använt kärnbränsle, och har visat hur och var en helt säker slutlig förvaring av det vid upparbetningen erhållna högaktiva avfallet kan ske. Om använt kärnbränsle inte avses bli upparbetat, krävs för tillstånd att reaktorinnehavaren har visat hur och var en helt säker slutlig förvaring av det använda bränslet kan ske.

Regeringen bemyndigade mig den 22 februari 1979 att tillkalla en kommitté med uppgift att lämna förslag till en ny lagstiftning på atomenergiområdet. Denna kommitté skall bl. a. utreda och lämna förslag till hur lagstiftningen inom atomenergiområdet skall utformas för att, bättre än vad som nu är fallet, täcka alla steg i kärnbränslecykeln. Kommittén skall även studera vilka villkor och skyldigheter som bör förknippas med tillstånd enligt atomenergilagen, t. ex. när det gäller omhändertagande av använt kärnbränsle och radioaktivt avfall. Speciellt skall lagstiftningen kring kärnbränslecykeln samordnas med de övriga lagar som reglerar verksamheten på kärnenergiområdet.

För att visa hur villkorslagens krav beträffande använt kärnbränsle och aktivt avfall kan uppfyllas, inledde kärnkraftindustrin under våren 1977 *projekt kärnbränslesäkerhet (KBS)*. KBS-projektet har resulterat i två rapporter, Kärnbränslecykelns slutsteg, förglasat avfall från upparbetning (KBS I) och Kärnbränslecykelns slutsteg, slutförvaring av använt kärnbränsle (KBS II). Den sistnämnda rapporten är f. n. föremål för remissbehandling. Bl. a. KBS I har av statens vattenfallsverk och Forsmarks Kraftgrupp AB åberopats vid ansökan enligt villkorslagen om tillstånd att tillföra

kärnkraftreaktorerna Ringhals 3 och Forsmark 1 kärnbränsle. I samband därmed har den remissbehandlats. Remissinstanserna ansåg i allmänhet att den föreslagna metoden för slutförvaring av högaktivt avfall svarade mot högt ställda krav. I sitt beslut med anledning av vattenfallsverkets och Forsmarks Kraftgrupp AB:s ansökningar konstaterade regeringen att vissa ytterligare geologiska undersökningar är nödvändiga, för att visa förekomsten av en tillräckligt stor bergformation på aktuellt djup och med de egenskaper som KBS-säkerhetsanalys i övrigt förutsätter. Kärnkraftindustrin har efter regeringsbeslutet bedrivit arbeten som syftar till att uppfylla det kompletterande kravet. Mot bakgrund av vad som har redovisats inför regeringens beslut med anledning av ansökningarna enligt villkorslagen att få ladda Ringhals 3 och Forsmark 1 måste kraftproducenternas möjligheter att slutgiltigt uppfylla lagens krav bedömas vara goda.

F. n. räknar kärnkraftindustrin i enlighet med villkorslagen med att låta upparbeta använt kärnbränsle som tas ut ur kärnkraftreaktorerna. För detta ändamål har kärnkraftindustrin tecknat ett antal kontakt om upparbetning av använt kärnbränsle m. m. Avtal har tecknats mellan Oskarshamns Kraftgrupp AB (OKG) och British Nuclear Fuels Ltd (BNFL) och mellan SKBF och det franska företaget Compagnie Générale des Matières Nucléaires (COGEMA). Avtalet mellan OKG och BNFL avser kärnbränsle som tas ur reaktorerna Oskarshamn 1 och Oskarshamn 2 t. o. m. utgången av år 1980. Mellan SKBF och COGEMA har tecknats tre upparbetningsavtal. Två avtal, de s. k. 70-talsavtalen, avser ca 55 ton kärnbränsle som tas ur svenska reaktorer t. o. m. år 1980. Det tredje avtalet, det s. k. 80-talsavtalet, avser 620 ton använt kärnbränsle som tas ur svenska kärnkraftreaktorer t. o. m. utgången av år 1990. I avtalet mellan OKG och BNFL åtar sig BNFL att ta hand om det högaktiva avfallet. Enligt avtalen mellan SKBF och COGEMA har upparbetaren rätt att påfordra att avfall svarande mot det använda kärnbränslet skall återsändas för slutförvaring i Sverige.

Innan det s. k. 80-talsavtalet mellan SKBF och COGEMA kan utnyttjas, krävs att en skriftväxling mellan de svenska och franska regeringarna genomförs. Denna skriftväxling syftar bl. a. till att man skall överenskomma om att inte vidta åtgärder som innebär att avtalet inte kan fullföljas. Vidare regleras vissa frågor rörande hanteringen av det vid upparbetningen utvunna plutoniet i skriftväxlingen. I och med att den svenska regeringen, i samband med prövningen enligt villkorslagen om laddningstillstånd för Ringhals 3 och Forsmark 1, bedömde att avtalet mellan SKBF och COGEMA uppfyllde villkorslagens krav, tillkännagav den att den hade för avsikt att genomföra skriftväxlingen.

Regeringen har även uppdragit åt statens kärnkraftinspektion att efter samråd med berörda kraftföretag utreda och redovisa hur det plutonium som utvinns vid upparbetning av svenskt kärnbränsle avses användas.

Regeringen har i beslut den 14 december 1978 givit SKBF tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen att uppföra ett centralt lager för använt kärnbränsle i

anslutning till Oskarshamns kärnkraftstation. Centrallagret, som är avsett för 3 000 ton uranbränsle, skall användas för att lagra använt kärnbränsle i avvaktan på upparbetning eller om sådan inte kommer till stånd i avvaktan på slutlig förvaring. Centrallagret är f. n. föremål för granskning av kärnkraft-inspektionen för att tillstånd skall kunna ges enligt atomenergilagen till att uppföra anläggningen. Centrallagret behövs om de svenska kärnkraftverken skall kunna drivas i nuvarande omfattning efter år 1983. Vid denna tidpunkt beräknas lagringsbassängerna i kärnkraftverken vara fulla av använt kärnbränsle. Uppförandet av ett centrallager är även viktigt eftersom det bevarar handlingsfriheten inför valet av metod att omhänderta det använda kärnbränslet. I och med att ett sådant lager uppförs, skapas möjligheter att i stor skala lagra använt kärnbränsle i Sverige. Denna lagringsmöjlighet minskar behovet av att snabbt fatta beslut om hur man skall förfara med det använda kärnbränsle som i dag inte är kontrakterat för upparbetning.

Även om hanteringen av använt kärnbränsle och aktivt avfall ännu inte har nått någon större omfattning i Sverige, finns behov av att riktlinjer fastläggs för finansiering och ansvarsfördelning m. m. för denna verksamhet. För att utreda denna fråga har jag efter regeringens bemyndigande tillkallat en utredare, med uppdrag att utreda organisations- och finansieringsfrågor kring kärnkraftens radioaktiva avfall. Som riktlinjer för utredningsarbetet gäller, att detta bör bedrivas med utgångspunkt i att det ankommer på det företag eller den institution där det radioaktiva avfallet uppstår att svara för omhändertagandet av avfallet. Utredaren bör samtidigt utgå från att det långsiktiga ansvaret för det radioaktiva avfallet bör åvila staten. Utredaren bör lämna förslag till dels hur hanteringen av aktivt avfall och använt kärnbränsle organisatoriskt skall fördelas mellan staten och kraftindustrin, dels avgränsningar beträffande de anläggningar där staten bör vara ägare. I uppdraget ingår också att översiktligt redovisa den forsknings- och utvecklingsverksamhet inom området använt kärnbränsle och radioaktivt avfall som bedrivs och hur denna skall fortsätta. Utredaren bör vidare föreslå ett system för finansiering av framtida utgifter för hantering och slutförvaring av använt kärnbränsle och radioaktivt avfall. Utifrån resultatet av detta utredningsuppdrag kan sedan en långsiktig lösning skapas av de organisatoriska och finansiella problemen i samband med hantering av använt kärnbränsle och aktivt avfall. Avsikten är att ett sådant förslag skall kunna föreläggas riksdagen under 1980.

Det pågår ett omfattande och intensivt arbete, såväl nationellt som internationellt, för att lösa problemen i samband med omhändertagande av använt kärnbränsle och aktivt avfall från kärnenergianläggningar. Teknikutvecklingen inom avfallsområdet är i dag sådan att det är olämpligt att med de kunskaper vi i dag har, fastlägga den långsiktiga politiken på avfallsområdet.

Som jag tidigare har redogjort för finns två alternativ för att ta hand om använt kärnbränsle, nämligen upparbetning och slutförvaring av högaktivt

avfall resp. direkt slutförvaring av använt kärnbränsle utan föregående upparbetning.

Det är för tidigt att nu ta slutgiltig ställning i denna fråga. Innan detta kan ske, bör remissyttrandena över KBS II föreligga. Vidare bör resultatet av INFCE-arbetet, som jag tidigare har redogjort för, föreligga. När detta är fallet kan det bli aktuellt att fastlägga de närmare riktlinjerna för hur det använda kärnbränslet fortsättningsvis skall omhändertas. En prövning av hela avfallsfrågan bör mot denna bakgrund ske 1982–1983. Då bör även översyn av lagstiftningen på atomenergiområdet som jag tidigare har berört vara genomförd. Denna bör ge statsmakterna möjlighet att få ett fast grepp över hela avfallsfrågan.

I avvaktan på sådana ställningstaganden bör Sverige även fortsättningsvis, såväl i form av nationella som internationella forskningsprojekt, bedriva forsknings- och utvecklingsverksamhet på kärnavfallsområdet. Sverige bör även sträva efter ett ökat internationellt samarbete inom detta område. Det är angeläget att enhetliga internationella regler erhålls för hantering av använt kärnbränsle och aktivt avfall. Detta för att höja säkerheten i alla länder vid denna hantering och underlätta det internationella samarbetet på området.

Underbilaga 3

INDUSTRIDEPARTEMENTET

BESLUT
1978-10-05Statens vattenfallsverk
162 87 VÄLLINGBY

Ansökan enligt lagen (1977:140) om särskilt tillstånd att tillföra kärnreaktor kärnbränsle, m. m.

1977-12-06

Statens vattenfallsverk har i *skrivelse den 6 december 1977* ansökt om tillstånd enligt 2 § andra stycket 1 lagen (1977:140) om särskilt tillstånd att tillföra kärnreaktor kärnbränsle, m. m. (villkorslagen) att få tillföra reaktor-anläggningen Ringhals block 3 (Ringhals 3) kärnbränsle.

Till stöd för sin ansökan har vattenfallsverket åberopat bl. a. följande handlingar:

- avtal träffat den 19 april 1977 mellan Svensk Kärnbränsleförsörjning AB (SKBF) och det franska företaget Compagnie Générale des Matières Nucléaires (COGEMA) beträffande transport, lagring och upparbetning m. m. av använt kärnbränsle som uttas från Ringhals 3 efter avställning före 1980,
- avtal träffat den 21 april 1977 mellan SKBF, vattenfallsverket och Sydkraft AB, i vilket vattenfallsverkets rätt att utnyttja ovan angivna upparbetningsavtal preciseras liksom parternas rättigheter och skyldigheter i övrigt,
- redovisning av den första etappen av ett arbete inom en särskild projektgrupp – projekt kärnbränslesäkerhet (KBS) – som behandlar slutlig förvaring av det vid upparbetningen erhållna högaktiva avfallet.

I skrivelse den 18 maj 1978 har vattenfallsverket begärt att även ett den 16 mars 1978 träffat avtal mellan SKBF och COGEMA angående transport, lagring och upparbetning m. m. av använt kärnbränsle som transporteras till Frankrike under åren 1981–1990, beaktas vid handläggningen av ansökningen.

Vattenfallsverkets ansökan har remitterats för yttrande till 24 svenska instanser. Den av verket åberopade redovisningen av KBS har dessutom remitterats för yttrande till 23 utländska instanser.

Vattenfallsverket har inkommit med påminnelser. Verket har därvid ytterligare åberopat Forsmarks Kraftgrupp AB:s påminnelser den 12 juni 1978 i vad avser avtalet den 16 mars 1978 med COGEMA.

Enligt 2 § andra stycket 1 i villkorslagen får tillstånd till drifttagning av kärnreaktor meddelas endast om reaktorns innehavare har företett avtal, som på ett betryggande sätt tillgodoser behovet av upparbetning av använt kärnbränsle, och dessutom har visat, hur och var en helt säker slutlig förvaring av det vid upparbetningen erhållna högaktiva avfallet kan ske.

Det upparbetsavtal som åberopas i ansökningen står enligt regeringens bedömning i överensstämmelse med villkorslagens krav. Däremot har regeringen vid sin bedömning av förutsättningarna för helt säker slutlig förvaring av det högaktiva avfallet funnit att viss kompletterande geologisk undersökning fordras för att lagens krav skall vara helt uppfyllda.

Villkorslagen uppställer inte något krav på att sökanden skall ange viss bestämd plats för slutförvaret. Lagen får emellertid i förevarande fall anses innebära att sökanden skall visa att det finns område eller områden i Sverige som har en sådan beskaffenhet att en slutförvaring kan ske i enlighet med de krav lagen ställer.

Den kompletterande geologiska undersökningen bör därför visa att det finns en tillräckligt stor bergsformation på aktuellt djup och med de egenskaper som KBS:s säkerhetsanalys i övrigt förutsätter. Regeringen vill i detta sammanhang erinra om att de krav som behöver ställas på bergsformationens volym och form beror dels på avfallsmängden, dels på vilken geometrisk konstruktion ett slutförvar ges. Den utformning av bergförvaret som KBS ursprungligen angett kan komma att modifieras med hänsyn till dessa krav.

Vad som sålunda fordras är enligt regeringens bedömning ytterligare provborrningar och därav föranledda mätningar i sådana bergsområden som enligt sökanden har de nyss angivna geologiska egenskaperna.

På grund av det anförda kan ansökningen inte f. n. bifallas.

Regeringen lämnar ansökningen utan bifall.

På regeringens vägnar
Olof Johansson

Gösta Lindh

Underbilaga 4

Statens Vattenfallsverk
Generaldirektören

Riksåklagaren
Box 14119
104 41 STOCKHOLM

1981-03-16

Dnr ÅD 54-81

Generaldirektör Jonas Norrby, Statens Vattenfallsverk, med yttrande över i skrivelse den 16 januari 1981 av Sven Anér och Gunnar Weinberg nämnda omständigheter

Statens Vattenfallsverk ingav till regeringen, industridepartementet, ansökan 77-12-06 enligt lagen den 21 april 1977 om särskilt tillstånd att tillföra kärnreaktor kärnbränsle, m m, den s k villkorslagen. I ansökan återopas av Svensk Kärnbränsleförsörjning AB (SKBF) 77-04-19 träffat avtal med det franska statsägda företaget Compagnie Generale des Matières Nucléaires (Cogema) beträffande transport, lagring och upparbetning av använt kärnbränsle som uttages från Ringhals 3 efter avställning före 1980. En sammanfattande redogörelse för innebörden av avtalet med Cogema var fogat till Vattenfalls ansökan. Vattenfall kompletterade 78-05-18 sin ansökan med ytterligare ett avtal av den 16 mars 1978 mellan SKBF och Cogema angående upparbetning.

I anslutning till sistnämnda avtal hade genom skriftväxling mellan SKBF och Cogema precisering av vissa avtalsbestämmelser skett avseende bl a halten av fissionsprodukter. Bilagda bekräftelse den 2 juni 1978 från Cogema på sådan precisering var tillgänglig hos industridepartementet vid ansökningsärendets beredande.

De åtaganden som Cogema gjort i de återopade avtalshandlingarna beträffande upparbetning, förglasning och glasets sammansättning har vid prövningen av Vattenfalls ansökan uppenbarligen befunnits tillfredsställande såsom underlag för regeringens bedömande om avtalet på ett betryggande sätt tillgodoser behovet av upparbetning av använt kärnbränsle.

För att visa hur och var en helt säker slutlig förvaring av det vid upparbetning erhållna högaktiva avfallet kan ske, har Vattenfall i ansökan återopat en utredning av projekt Kärnbränslesäkerhet (KBS). Den då föreliggande utredningen omfattade fem delar. KBS var organiserat som ett fristående projekt inom SKBF. Arbetet har genomförts i samråd och samverkan med organisationer, företag och institutioner som är verksamma inom området för radioaktivt avfall eller verkar inom tekniska områden som är av betydelse för KBS-projektet. Styrelsen för KBS-projektet hade sju

medlemmar. Under styrelsen har en projektledning svarat för projektets genomförande och till projektledningen har en teknisk delegation varit knuten med rådgivande funktion.

I utredningen Kärnbränslecykelns slutsteg. Förglasat avfall från upparbetning, I Allmän del, sid 45 och 46, anges beträffande egenskaper hos förglasat avfall, dimensioner och aktivitetsinnehåll:

Det förglasade avfallet anländer till Sverige i cylindrar av kromnickelstål. Varje cylinder har en diameter av 400 mm, en längd av 1 500 mm och rymmer 150 l glas, se fig 5-2. Glasets densitet är $2,8 \text{ g/cm}^3$. Varje cylinder, som väger 470 kg, innehåller högaktivt avfall från upparbetning av 1 ton uran i använt bränsle. Detta innebär att halten fissionsprodukter i glaset sänkts från 20 till ca 9 viktprocent, vilket föreskrives i SKBFs upparbetningskontrakt med COGEMA."

Det angivna citatet återger i förkortad form vad avtalshandlingarna med Cogema i tekniskt avseende innehåller därom. I uttrycket "SKBFs upparbetningskontrakt" inbegripes även de övriga avtalshandlingar och överenskommelser med Cogema som tillkommit i anslutning till själva avtalet. Såvitt nu är ifråga har de materiella förhållanden, som beskrivs i angivna passus i utredningen, helt täckning i avtalet och de kompletterande avtalshandlingar som är upprättade med Cogema.

Som bakgrund till uttalandet, att halten fissionsprodukter i glaset sänkts från 20 till ca 9 viktprocent, kan följande anföras.

Under den tidsperiod då utredningsarbetet inom projekt KBS pågick var den gängse uppfattningen hos såväl Cogema som övriga kunder hos Cogema, att halten fissionsprodukter lämpligen borde vara 20 %. Inom projekt KBS framkom dock en annan åsikt – främst grundad på att värmeutvecklingen i glaset ej borde bli för hög – nämligen att halten fissionsprodukter borde vara ca 9 %. Arbetet inom KBS genomfördes också med denna förutsättning. I förhållande till Cogema har detta bekräftats och preciserats i ovan angivna kontraktshandlingar.

Den fissionsprodukthalt, som slutligen kommer att gälla, måste givetvis fastställas av de myndigheter som har att ta ställning till de specifikationer på högaktivt glas, som kommer att redovisas i Sverige, vilket ej beräknas behöva ske förrän om några år. Det saknas teknisk anledning till att i kontrakt, som tecknas på ett tidigt stadium, definitivt låsa specifikationen i angivna avseende. Om så skett, skulle det inneburit bl a ett föregripande av ansvariga myndigheters senare ställningstaganden. Att inom rimliga gränser variera fissionsprodukthalten är tekniskt ej något problem.

De i förevarande sammanhang aktuella frågorna har i den förkortade beskrivningen i KBS-rapporten självfallet inte kunnat ges en lika utförlig beskrivning som i de fullständiga avtalshandlingarna, och något sådant har ej heller gjorts gällande. Ordalydelsen i det förkortade återgivandet i utredningen och motsvarande lydelse i de fullständiga avtalshandlingarna har de beredande och beslutande myndigheterna själva haft möjlighet att närmare

studera och jämföra, då avtalshandlingarna i sin helhet varit tillgängliga vid den prövning som föregick tillståndsgivningen.

Med hänvisning till vad ovan anförts får jag såsom min bestämda uppfattning framhålla, att de i samband med ansökan lämnade uppgifterna är helt korrekta i såväl materiellt som formellt avseende.

J V Norrby

COGEMA

Groupe C.F.A

Compagnie générale des matières nucléaires

Dr. E. Svenke

Le Plessis Robinson, 2 June 1978.

Dear Dr. Svenke,

This is to inform you concerning our position on the provision on residues given in the Service Agreement dated March 16, 1978, Clauses 9, 10 and Appendix 14.

With respect to liquids of high activity studies on glassification started on a laboratory scale in 1957 and development works for conversion into glass are presently actively continuing in COGEMA and CEA. This development is aiming to achieve a form of residues easy to store and able to prevent release of activity to the environment even if surveillance is withdrawn. At the time being we wish to give you the following information about the glass arising from fission products concentrates:

- Calcined fission products are incorporated in a *borosilicate glass* and poured into a container of chromium-nickel steel, to form a solid glass block. The container is leakproofed welded and decontaminated on the outside.
- The dimensions of the cylinder will be about 400 mm diameter, 1 500 mm height.
- The amount of waste after conversion into glass to be returned to Sweden can have a volume in the range of 150 litres glass per ton U reprocessed which means about 9 % fission products and actinides in the glass, plus 5 litres glass per kilogramme of iron dissolved.
- The amount of plutonium in the glass should not exceed 0.5 weight % of the plutonium in the irradiated fuel.
- Measures made with samples of glass produced at Marcoule leached by water have shown that leachability is in the range of 10 to the minus six (10^{-6}) to 10 to the minus 8 (10^{-8}) per g/cm²/day at 25°C with the leaching method used in Marcoule.
- Tests have shown that the mechanical and radiation resistance properties of the glass are good and we expect that in future glass arising from LWR fuel will be at least to the same standards.

Yours faithfully,

J. COUTURE

*Bilaga 18***PM angående utbildningsminister Jan-Erik Wikströms handläggning av ansökan om statlig kreditgaranti till Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB***Granskningsfrågan*

Riksdagsledamoten Nils Berndtson (vpk) har för konstitutionsutskottets granskning anmält fråga rörande utbildningsminister Jan-Erik Wikströms handläggning av ansökan av Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB om statlig kreditgaranti.

Det aktuella regeringsbeslutet

Regeringen beslöt den 18 september 1980 (dnr 782/80) att lämna en ansökan från Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB, Lund, om statlig kreditgaranti för ett lån på 900 000 kr. utan bifall. Ansökan ingavs den 31 maj 1979 till statens industriverk som med yttrande – som innebar avstyrkande – överlämnade ärendet till utbildningsdepartementet den 10 mars 1980. Regeringsbeslutet jämte uppgift om infriade förlagslånegarantier fogas som *underbilaga 1* till denna PM.

Gällande regler för kreditgaranti till förlag och bokhandel, m. m.

Statliga kreditgarantier för lån till bokförlag utgår enligt *förordningen* (1978:490) *om statligt litteraturstöd*. Frågan om kreditgarantier till bokförlag prövas av statens industriverk. Dock beslutar regeringen i fråga om garantiåtagande som medför att staten för en och samma låntagare ikläder sig ansvar för belopp över 500 000 kr. Utdrag ur författningen i aktuella delar fogas som *underbilaga 2*.

För innevarande budgetår (1980/81) får garantier beviljas intill ett belopp av 2 milj. kr. Under nionde huvudtiteln (B 31) är anvisat 1 000 kr. som ett förslagsanslag och samma belopp är föreslagna för nästkommande budgetår.

Interpellationsdebatt den 2 februari 1981

I en interpellation hade Eva Hjelmström (vpk) frågat utbildningsministern om denne avsåg att vidta några åtgärder med anledning av kulturrådets beslut om Strindbergsutgåvor och enligt vilka kriterier förlag nekas statlig kreditgaranti.

I sitt svar redogjorde utbildningsminister Jan-Erik Wikström dels för frågan rörande utgivningen av Strindbergs samlade verk, dels för handläggningen av frågan om kreditgarantier. Särskild redovisning gjordes rörande

här aktuellt regeringsbeslut med anledning av Bo Cavefors ansökan 1979, som avslogs på ekonomiska grunder.

Angående behandlingen av kreditgarantiansökningar

Stödformen infördes 1975. Enligt från utbildningsdepartementet inhämtade uppgifter har 76 ansökningar inkommit. Av dessa har 33 beviljats, 13 återtagits och 30 avslagits, varav 19 av kulturpolitiska skäl och 11 på ekonomiska grunder.

Behandlingen av ansökningar från Bo Cavefors Bokförlag, AB, Lund

1976-01-26	338 000	Beviljat av industriverket
1978-01-26	375 000	Beviljat av regeringen
	713 000	(varav 697 626:70 infriat 1979-11-19)

Förlaget trädde sedermera i likvidation.

Ett nytt förlag, kallat *Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB*, bildades därefter.

1979-01-11	185 000	Beviljat av regeringen
1980-09-18	avslag på ansökan om garanti för ett lån på 900 000	

Underbilaga 1

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET	Avskrift Beslut 1980-09-18	91 b Dnr 782/80
--------------------------	----------------------------------	--------------------

Statens industriverk
Box 16315
103 26 STOCKHOLM

Ansökan om statlig kreditgaranti till Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB

Genom beslut den 26 januari 1976 beviljade statens industriverk Bo Cavefors Bokförlag AB en statlig kreditgaranti av 338 000 kr.

Vidare beviljade regeringen genom beslut den 26 januari 1978 samma förlag en statlig kreditgaranti om 375 000 kr. motsvarande 75 % av lånebehovet. Regeringen förklarade sig vilja senare på särskild ansökan av förlaget pröva frågan om ytterligare kreditgaranti.

Sedan Bo Cavefors Bokförlag AB trätt i likvidation har ett nytt bolag, Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB, bildats.

Genom beslut den 11 januari 1979 beviljade regeringen det nya bolaget en statlig kreditgaranti avseende 75 procent av ett lånebehov av 250 000 kr.

Hos statens industriverk anhöll Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB i en den 31 maj 1979 inkommen skrivelse om statlig garanti för ett lån på 900 000 kr.

Industriverket har med skrivelse den 10 mars 1980 överlämnat ärendet angående den nya kreditgarantin till regeringen samt avgivit yttrande. Över industriverkets skrivelse har förlaget kommit in med påminnelser.

Regeringen lämnar ansökningen utan bifall.

På regeringens vägnar

JAN-ERIK WIKSTRÖM

Wolfgang Rüdel

STATENS INDUSTRIVERK
Sektionen för finansiellt stöd

Dnr 420-412/80

Utbildningsdepartementet
103 33 STOCKHOLM

Enligt regleringsbrev för budgetåret 1979/80 uppgift om infriade förlagslånegarantier budgetåret 1979/80

Infr nr	Län	Namn och adress	Beviljande myndighet	Besluts- datum	Ursprungligt belopp	Infriat belopp	Datum för infriandet
1979							
2	M	Bo Cavefors Bokförlag AB, Lund	Sind Regeringen	76-01-26 78-01-26	338 000 375 000	697 626,70	79-11-19ttb

*Underbilaga 2***Utdrag ur förordningen (1978:490) om statligt litteraturstöd****Inledande bestämmelser**

1 § För att främja mångsidighet och kvalitet i bokutgivning kan statligt stöd enligt denna förordning utgå till svenskt förlag här i landet.

2 § Stöd avser dels enskilda boktitlar (stöd till bokutgivning), dels kreditgaranti för förlagsverksamhet.

Stöd till bokutgivning utgår i form av arkersättning, särskilt stödbelopp, projektstöd, produktionsstöd och lagerstöd samt till utgivning av litteratur på invandrar- och minoritetsspråk i form av projektbidrag och särskilt produktionsstöd.

3 § Fråga om stöd till bokutgivning prövas av statens kulturråd.

Fråga om kreditgaranti för förlagsverksamhet prövas av statens industriverk, om inte annat är särskilt föreskrivet.

Kreditgaranti

23 § Kreditgaranti kan lämnas för att stödja mindre förlag och för att göra det möjligt att etablera nya förlag.

Garanti får inte beviljas, om sökanden kan erbjuda sådan säkerhet att lån bör kunna ges av enskild kreditinrättning enligt vedertagna bankmässiga grunder.

24 § Kreditgaranti får beviljas endast för lån som genom regelbundna avbetalningar skall betalas åter inom viss tid, högst tio år från första lyftningsdagen. Garantin får endast avse lån i bankaktiebolag, sparbank eller annan kreditinrättning som statens industriverk godkänner som långivar.

Garantilånet får avse högst 75 procent av lånebehovet. Om synnerliga skäl föreligger, får garantilånet efter beslut av regeringen avse hela lånebehovet.

Regeringen beslutar i fråga om garantiåtagande som medför att staten för en och samma låntagare ikläder sig ansvar för belopp över 500 000 kronor.

25 § Staten ansvarar för utestående garantilån endast om långivaren kan visa att han har gjort vad som skäligen bör ankomma på honom för att driva in sin fordran.

26 § Vid beviljandet av kreditgaranti skall beaktas dels behovet av att främja tillkomsten av olika förlagstyper och etablering av regionala förlag, dels behovet av att underlätta bokutgivning på eget förlag till självkostnadspris och att förbättra de språkliga minoriteternas villkor i förlagshänseende.

27 § I ärende om kreditgaranti skall statens industriverk samråda med statens kulturråd.

I samband med beslut om kreditgaranti föreskrivs de särskilda villkor som med hänsyn till ändamålet med garantin och i övrigt behövs.

28 § I fråga om kreditgaranti enligt denna förordning skall i övrigt bestämmelserna om lånegaranti i 10 och 15 §§, 19 § första och andra styckena, 20 och 21 §§ samt 22 § första och andra styckena kungörelsen (1960:372) om statligt kreditstöd till hemslöjd, hantverk och småindustri tillämpas. Vad där sägs om företagareförening gäller därvid i stället statens industriverk.

29 § Under garantilåns löptid får statens industriverk biträda sådan ändring av villkor för lånet som saknar väsentlig betydelse för statens betalningsansvar.

Särskilda bestämmelser

30 § Mot beslut av statens kulturråd i ärende om stöd till bokutgivning och mot beslut av statens industriverk i ärende om kreditgaranti får talan inte föras.

31 § Stöd enligt denna förordning utgår inte för boktitel som har erhållit statligt stöd i annan ordning.

Statens kulturråd får dock medge undantag från denna bestämmelse.

32 § Närmare föreskrifter för verkställigheten av denna förordning meddelas av statens kulturråd. I fråga om kreditgaranti meddelas föreskrifterna dock av statens industriverk.

*Bilaga 19***PM angående regeringens handläggning av ärenden rörande vapenexport till Indonesien***Gällande regler*

Enligt kungörelsen (1949:614) angående förbud mot utförsel från riket av krigsmateriel (Omtryckt 1972:202, ändrad 1974:127 och 1978:626) får krigsmateriel inte utan tillstånd utföras till utrikes ort. Utförseltillstånd kan i särskilda fall meddelas av chefen för handelsdepartementet. Om ärendet gäller utförsel i större omfattning eller eljest är av större vikt skall frågan underställas regeringen. Vad som är att betrakta som krigsmateriel anges i bilaga till kungörelsen.

De nu gällande riktlinjerna för svensk vapenexport antogs av riksdagen 1971 (prop. 1971:146, FöU 1971:21). Riktlinjerna tillåter inte export till stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt eller stat som har inre väpnade oroligheter.

Vid tillämpningen av dessa regler bör man – likaså enligt riktlinjerna – skilja mellan materiel av utpräglat defensiv karaktär och krigsmateriel i övrigt. Som exempel på defensiva vapen anger riktlinjerna kustartilleri- och luftvärnsmateriel. Till stat som befinner sig i väpnad konflikt får inget slags krigsmateriel exporteras. I övriga fall kan export tillåtas av sådant materiel som inte kan utnyttjas för att påverka den föreliggande krissituationen.

Vapenexporten till Indonesien

Enligt uppgifter, lämnade av den dåvarande handelsministern Hadar Cars vid en frågedebatt i riksdagen den 18 december 1978 (riksdagsprot. 1978/79:57), exporterade Sverige under åren 1959–1962 luftvärnsartilleri till Indonesien. 1968 gav dåvarande handelsministern tillstånd till leverans av reservdelar till luftvärnsartilleriet. Vidare beviljade regeringen i december 1976 exportlicens för reservdelar till luftvärnsartilleri. I juni 1978 beviljade regeringen ytterligare en licens avseende export av luftvärnsmateriel. Även under 1980 har viss export av krigsmateriel till Indonesien ägt rum.

Handelsdepartementets rutiner m. m. vid handläggning av ärenden om vapenexporttillstånd

Som ett led i granskningen har utskottet hört expeditionsrättschefen i handelsdepartementet Sven Norberg. Av dennes uppgifter har framgått bl. a. följande:

Ärenden om utförseltillstånd för krigsmateriel bereds av krigsmaterielin-

spektören. Antalet utförelsärenden var år 1979 ca 1 500 varav 100 var regeringsärenden. De sistnämnda representerade ca 95 % av exportens totala värde. I regeringsärenden inhämtas regelmässigt yttrande från utrikesdepartementet, ibland också från industri- eller försvarsdepartementet. Det förekommer också att utrikesnämnden hörs i vapenexportärenden. När det är fråga om export till andra än de nordiska länderna eller neutrala europeiska stater tar exportföretaget som regel underhandskontakt med krigsmaterielinspektören. Efter det att i de flesta fall yttrande inhämtats från utrikesdepartementet, föredras ärendet för handelsministern, som i mera svårbedömda ärenden tar upp frågan under hand i regeringen. För det fall att underhandskontakten leder till ett positivt svar klargörs för exportören att ställningstagandet gäller dagsläget. Detta kan ha betydelse eftersom det ofta förflyter lång tid mellan underhandsförfrågningen och tidpunkten för exporten. De bedömningar som görs inom handelsdepartementet eller av regeringen grundar sig alltid på de riktlinjer som riksdagen antog år 1971. I dessa ges t. ex. luftvärnskanoner som exempel på defensiv materiel, dock beroende på i vilket sammanhang de skall användas. Handelsdepartementet baserar vid beredningen sitt politiska ställningstagande på den utrikespolitiska bedömning som görs inom utrikesdepartementet. Med hänsyn till att företagen i stor utsträckning använder sig av systemet med underhandsförfrågningar är det mycket ovanligt med avslagsbeslut i vapenexportärenden.

Östra Timor-frågan

Beträffande Östra Timor-frågans läge 1978 anförde dåvarande handelsministern vid den i det föregående omnämnda frågedebatten den 18 december 1978 följande:

Som medlem av FN:s säkerhetsråd tog Sverige i slutet av 1975 ställning mot den väpnade aktion varmed Indonesien sökte annektera den tidigare portugisiska kolonin Östra Timor. Sverige har sedan dessa stött de FN-resolutioner som hävdar Östra Timors rätt till självbestämmande och krävt tillbakadragande av Indonesiens styrkor från området. Såsom anges i utrikesutskottets betänkande 1978/79:13 har utvecklingen mot ett allt fastare inlemmande av Östra Timor i Indonesien emellertid inte stått att hejda. Stödet i FN för resolutionerna om Östra Timor har efter hand minskat. Vid årets generalförsamling röstade endast en dryg tredjedel av medlemmarna, varibland Sverige, för resolutionen. Australien, Nya Zeeland och ASEAN-länderna har uttryckligen erkänt den indonesiska överhögheten över Östra Timor.

Motstridiga uppgifter föreligger om den faktiska situationen på Östra Timor. Motståndsrörelsen Fretilin, som numera leds från Moçambique, hävdar att rörelsen har en betydande kontroll över territoriet. Andra uppgifter tyder på att Östra Timors befolkningscentra helt behärskas av indonesierna som också skulle ha den administrativa kontrollen över landet i sina händer.

Varken den svenska eller någon annan regering erkänner Östra Timor som en stat. Situationen kan därför inte karakteriseras som en väpnad konflikt mellan stater.

Den svenska regeringens nuvarande inställning till Östra Timor angavs i en svensk röstförklaring i anslutning till FN:s resolution om Östra Timor den 3 november 1980. Röstförklaringen är återgiven på följande sätt i utrikesdepartementets s. k. blå bok avseende bl. a. Förenta nationernas generalför-samlings trettiofemte ordinarie möte den 16 september 1980–16 januari 1981:

I en svensk röstförklaring i utskottet framhöll förste ambassadsekreterare *Ingemar Lindahl* att Sverige, som alltid värnat om principen om självbestämmanderätten, höll fast vid sin uppfattning att Indonesien genom sin invasion av Östra Timor 1975 och sin vägran att genomföra FN:s resolutioner hade brutit mot denna princip. Emellertid hade svenska regeringen förra året gjort bedömningen, att det förelåg en de factosituation på Östra Timor, till vilket det inte fanns något realistiskt alternativ, och att humanitära överväganden borde komma i första hand. Den senare utvecklingen bekräftade denna slutsats. Den svenska regeringen hade vid upprepade tillfällen betonat att det var av yttersta vikt att humanitärt bistånd omgående nådde Östra Timors nödlidande folk. Den stödde de fortsatta internationella hjälpansträngningarna på ön, vilkas genomförande förutsatte samarbete med de myndigheter som faktiskt kontrollerade området. Den svenska regeringen hade bidragit till och skulle fortsätta bidra till ansträngningarna att bistå Östra Timors befolkning. Den förväntade sig att alla berörda parter skulle samarbeta fullt ut vid genomförandet och utvidgningen av de pågående biståndsoperationerna till förmån för Östra Timors folk, som var ett oskyldigt offer för politisk rivalitet och en förvanskad avkolonialiseringss-process. Befolkningens välfärd innefattade såväl säkerställandet av dess kulturarv som en lösning av flyktingproblemet, innebärande att befolkning-en garanterades fri in- och utresa till ön liksom rätten till familjeåterförening. Mot bakgrund av den ovan givna bedömningen av den situation som för närvarande rådde på ön hade den svenska delegationen avstått vid omröstningen på den föreliggande resolutionen om Östra Timor.

*Förvaltarens-
och
kolonialfrågor*

Krigsmaterielexportutredningen

Sommaren 1979 tillkallade regeringen Ullsten en utredning med uppgift att företa en översyn av riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport (Dir. 1979:93). Utredningen, som arbetar under förre utrikesministern Sven Anderssons ordförandeskap, tillkom efter en framställning från riksdagen (UU 1978/79:25, rskr 226). Kommitténs närmare uppgifter framgår av bifogade utdrag av direktiven (bil. 1). Kommittén beräknas slutföra sitt arbete under 1981.

Tidigare riksdagsbehandlingar

Frågan om svensk vapenexport till bl. a. Indonesien har diskuterats i riksdagen vid flera tillfällen, t. ex. den 18 december 1978, prot. 1978/79:57 s. 18, den 7 december 1979, prot. 1978/79:57 s. 18 den 3 november 1980, prot. 1980/81:15 s. 19 samt den 9 mars 1981, prot. 1980/81:91 s. 24. Östra Timor-frågan diskuterades i riksdagen senast den 16 januari 1981 (prot. 1980/81:61 s. 5).

Underbilaga 1

Utdrag ur krigsmaterielexportutredningens direktiv (1979:93)

Kommittén bör kartlägga och överväga de frågor som utrikesutskottet riktar uppmärksamheten på i sitt betänkande. Sålunda bör kommittén inledningsvis systematiskt gå igenom de erfarenheter som har vunnits vid tillämpningen av 1971 års riktlinjer och kartlägga förekommande problem. På grundval härav bör kommittén föreslå de förbättringar och preciseringar av riktlinjerna som kan vara möjliga.

Bland de problem som skall tas upp är de som hänför sig till uppkomsten av oroligheter och förtryck i köparländer, till definitioner av begrepp som "inre väpnade oroligheter" och "defensiv" materiel och till gränsdragningen mellan civil och militär materiel.

Den modernisering och precisering av riktlinjerna för tillståndsprövning som gjordes år 1971 motiverades bl. a. av internationella politiska förändringar som tillkomsten av nya stater och av utvecklingen mot en delvis ny typ av konflikter. En ytterligare motivering var att mer preciserade riktlinjer var angelägna för att underlätta för de krigsmaterielexporterande företagen att planera och bedöma om exporttillstånd i det enskilda fallet kan påräknas. Sedan dessa riktlinjer tillkom har den politiska frigörelseprocess som ledde till uppkomsten av nya stater fortsatt, ofta under väpnade konflikter. Även i länder som på ett tidigare stadium frigjort sig från kolonialt beroende har inre spänningar lett till stora och inte sällan mycket snabba politiska förändringar. Bedömningar av den aktuella situationen och av utvecklingstendenserna i ett land till vilket krigsmaterielexport aktualiseras är i många fall mycket svåra att göra trots ansträngningar att öka informationsunderlaget. Situationer relaterade till begreppet "inre väpnade oroligheter" tillhör de svårare bedömningsfallen.

Den vapentekniska utvecklingen har lett till att gränsdragningen mellan civil och militär materiel blivit alltmer komplicerad. Också frågan om vad som är att anse som defensiv materiel vållar svårigheter trots den restriktivitet som indikeras i riktlinjernas formulering "materiel av utpräglat defensiv karaktär" och den efterföljande exemplifieringen "kustartilleri och luftvärnsmateriel". I bedömningsfrågor av detta slag måste ofta också andra kriterier än materielsens blotta beskaffenhet vägas in. Det blir i hög grad en fråga om prövning från fall till fall och där också den miljö i vilken materielen skall användas måste bedömas.

Frågan om gränsdragningen mellan civil och militär materiel vill jag beröra något närmare. Vad som skall anses vara krigsmateriel fastställs av regeringen och anges som nämnts i särskild bilaga till kungörelsen 1949:614. En sådan förteckning över krigsmateriel kan aldrig göras helt fullständig och entydig. Den tekniska utvecklingen har också lett till att avgränsningen blivit alltmer komplicerad. Problemen hänför sig särskilt till elektronisk materiel. Vare sig denna är militär eller civil består den numera till stor del av samma grunderheter. Det är användningsområdet och i vissa fall programmeringen som får bestämma om materielen skall anses som krigsmateriel eller inte.

Vid tolkningen av förteckningen uppstår åtskilliga tveksamma fall. I sådana fall brukar krigsmaterielinspektören lämna besked om en vara skall anses som krigsmateriel eller inte. En huvudregel vid sådana avgöranden har varit att en materielsort som är av sådan karaktär eller konstruktion att den i huvudsak har civil användning inte skall hänföras till krigsmateriel. Som

exempel på sådan materiel som inte bedöms vara krigsmateriel kan nämnas:

- radarmateriel för övervakning av luft- och vattenområden (sådan materiel har civil användning bl. a. i flygledningssystem)
- radioutrustning för kommunikation, så länge den inte är integrerad i ett stridslednings- eller eldledningssystem
- terränggående fordon så länge de inte försetts med någon installation för vapen.

Kommittén bör närmare belysa de här berörda gränsdragningsfrågorna. I detta sammanhang bör också diskuteras i vad mån det är befogat att betrakta övnings- och utbildningsanordningar som krigsmateriel.

En ytterligare fråga som kommittén bör överväga gäller licenstillverkning av svensk materiel i andra länder. Den frågan behandlades, som utrikesutskottet påpekar, av 1970 års krigsmaterielutredning, som inte fann anledning till någon skärpning av lagstiftningen. Kommittén bör emellertid på nytt granska de regler och rutiner som gäller beträffande denna licenstillverkning och pröva i vad mån försäljningen av tillverkningsrättigheter kan och bör underställas kontroll av samma slag som krigsmaterielexporten.

Det bör vara kommittén obetaget att utöver vad jag här har anfört behandla frågor som i sammanhanget kan vara av betydelse för analyser och slutsatser. I likhet med utrikesutskottet anser jag dock att frågan om ett särskilt parlamentariskt organ för vapenexporten inte skall behandlas av kommittén.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sid.

Granskningsarbetets omfattning och inriktning	1
Översiktlig redovisning av regeringsprotokollens innehåll m. m.	3
Utskottets granskning	
1. Parlamentarismen och regeringens beslutsformer	4
2. Remisser till lagrådet	6
3. Propositionerna	
a) propositionsavlämnandet	7
b) regeringens tillämpning av 3 kap. 2 § tredje stycket RO	8
4. Utgivningen av Svensk författningssamling	9
5. Regeringens utövning av normgivningsmakten	13
6. Möjligheten till resning m. m. i ärende som avgjorts av regering- en	15
7. Interpellationer och frågor	19
8. Arbetsmarknadskonflikten 1980 – några frågor	23
9. Regeringens behandling av riksdagens skrivelser	26
10. Regeringens handläggning av vissa planfrågor	28
11. TELUB-ärendet	31
12. Ändrade regler för basbeloppet	52
13. Handläggningen av stödet till Norrländska Skogsägares Cellulosa AB (Ncb)	54
14. Dispens enligt den s. k. Sydafrikalagen	60
15. Regeringens handläggning av vissa varvsfrågor	63
16. Internationella studentfonden i Genève	66
17. Övriga frågor	
a) Vissa frågor rörande energipolitiken – ang. avtal mellan COGEMA och SKBF	68
b) Regeringens handläggning med stöd av den s. k. terroristlag- stiftningen	70
c) Regeringens handläggning av ansökan om statlig kreditgaranti till Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB	71
d) Regeringens handläggning av ärenden rörande vapenexport till Indonesien	71
Reservationer	71
Särskilda yttranden	89

Bilagedel	Sid.
1. Regeringsärenden 1979 och 1980	94
2. PM ang. remisser till lagrådet	96
3. PM ang. propositionsavlämnandet till riksdagen	106
4. Regeringens tillämpning av 3 kap. 2 § tredje stycket RO	114
5. Förteckning över författningar i SFS år 1980 som utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet	118
6. PM betr. regeringens utövning av normgivningsmakten	120
7. Resningsansökningar betr. regeringsbeslut m. m.	136
8. PM ang. interpellationer och frågor	146
9. PM ang. regeringens behandling av riksdagens skrivelser	177
10. PM ang. regeringens hänsynstagande till den fysiska riksplaneringen vid beslut om byggnadsplaner för fritidsbebyggelse	179
11. PM ang. regeringens beslut i fråga om fastställelse av förslag till ändring av stadsplan för kv. Bryggeriet m. m., Lunds kommun	216
12. PM ang. regeringens handläggning av besvär i fråga om tillstånd till byggnadsföretag på Brevik 1:25 i Tyresö kommun	211
13. Några data i TELUB-ärendet – utfrågningar inför utskottet m. m.	218
14. Förteckning över ett antal lagar och förordningar i vilka förekommer hänvisning till reglerna om basbeloppet i lagen (1962:381) om allmän försäkring	389
15. Pressmeddelanden rörande Ncb	394
16. PM ang. regeringens handläggning av varvsfrågor med anledning av riksdagens beslut	398
17. PM ang. vissa frågor rörande energipolitiken – ang. avtal mellan COGEMA och SKBF	417
18. PM ang. utbildningsminister Jan-Erik Wikströms handläggning av ansökan om statlig kreditgaranti till Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB	435
19. PM ang. regeringens handläggning av ärenden rörande vapenexport till Indonesien	441